

ISSN 2227-2844

ВІСНИК

ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

№ 2 (361) ТРАВЕНЬ

2024

Видавничий дім
«Гельветика»
2024

ВІСНИК

ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

№ 2 (361) травень 2024

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа:
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2055
від 13.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-03356.

Збірник наукових праць внесений до
Переліку наукових фахових видань України в категорії «Б»
(філологічні науки)
Наказ Міністерства освіти і науки України № 886 від 02.07.2020 р.

Журнал включений до переліку видань реферативної бази даних «Україніка наукова»
(угода про інформаційну співпрацю
№ 30-05 від 30.03.2005 р.)

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 11 від 31.05.2024 року)

Виходить чотири рази на рік

Засновник і видавець –
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Юрків Я. І. – доктор педагогічних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», проректор з науково-педагогічної роботи (Україна).

Заступники головного редактора:

Караман О. Л. – доктор педагогічних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», ректор (Україна).

Набока О. В. – доктор історичних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», завідувач кафедри історії та археології (Україна).

Шехавцова С. О. – доктор педагогічних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», професор кафедри романо-германської філології (Україна).

Відповідальні редактори:

Отравенко О. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання (Україна).

Дробишева О. А. – кандидат історичних наук, доцент, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», доцент кафедри історії та археології (Україна).

Крижановська О. О. – доктор філологічних наук, доцент, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», завідувач кафедри української та зарубіжної літератури (Україна).

Члени редакційної колегії:

Власенко К. В. – доктор педагогічних наук, професор, Національний університет «Києво-Могилянська академія», професор кафедри математики (Україна).

Глуховцева К. Д. – доктор філологічних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», професор кафедри української мови (Україна).

Данильчук Л. О. – доктор педагогічних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», професор кафедри соціальної педагогіки (Україна).

Дмитренко В. І. – доктор філологічних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», професор кафедри української та зарубіжної літератури (Україна).

Жиленко І. Р. – доктор філологічних наук, професор, Сумський державний університет, заступник завідувача кафедри журналістики та філології (Україна).

Заблоцький В. В. – доктор наук з державного управління, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», директор навчально-наукового інституту публічного управління, адміністрування та післядипломної освіти (Україна).

Кобзар О. І. – доктор філологічних наук, професор, Полтавський університет економіки й торгівлі, професор кафедри ділової іноземної мови (Україна).

Кравченко О. І. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту освіти та права Центрального інституту післядипломної освіти ДЗВО "Університет менеджменту освіти" НАПН України (Україна).

Курило В. С. – доктор педагогічних наук, професор ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», перший проректор (Україна).

Кушнірова Т. В. – доктор філологічних наук, професор, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, професор кафедри германської філології та перекладу (Україна).

Литвин М. Р. – доктор історичних наук, професор, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, завідувач відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин» (Україна).

Лі Лі – доктор філологічних наук, доцент, Інститут іноземних мов та літератури, Північно-західний педагогічний університет, проректор (Китай).

Лі Ялінь – кандидат філологічних наук, професор, Ланьчжоуський політехнічний університет, професор (Китай).

Лукасевіч-Велеба Й. – доктор педагогічних наук, Академія спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської, професор педагогічного факультету (Республіка Польща).

Любимова С. А. – кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет, докторант кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови імені проф. О. М. Мороховського (Україна).

Михальський І. С. – доктор історичних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», професор кафедри історії та археології (Україна).

Моїсєєнко О. Ю. – доктор філологічних наук, професор, Національний університет «Києво-Могилянська академія», професор кафедри англійської мови (Україна).

Нефьодов Д. В. – доктор історичних наук, доцент, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, доцент кафедри історії (Україна).

Священко З. В. – доктор історичних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання (Україна).

Си Цзюньцінь – доктор філологічних наук, професор, Ланьчжоуський університет, професор факультету російської мови та літератури (КНР).

Сич Т. В. – доктор педагогічних наук, професор, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», професор кафедри публічної служби та управління навчальними і соціальними закладами (Україна).

Ткачук В. В. – кандидат педагогічних наук, Криворізький національний університет, асистент кафедри інженерної педагогіки та мовної підготовки (Україна).

Хахула Л. І. – кандидат історичних наук, доцент, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, старший науковий співробітник (Україна).

Редакційні вимоги до технічного оформлення статей

Стаття оформлюється в текстовому редакторі Word for Windows (шрифт Times New Roman 14, міжрядковий інтервал – 1,5).

Поля: верхнє – 2 см, нижнє – 2 см, ліве – 3 см, праве – 1,5 см. Сторінки не нумеруються.

Інформація про УДК розташовується у верхньому лівому кутку без відступів (шрифт нежирний).

На початку вказують назву тематичної рубрики видання. Через рядок від УДК в лівому верхньому кутку вказуються прізвище, ім'я, по батькові автора (повністю, шрифт жирний).

На наступному рядку – науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи; e-mail; ORCID ID (персональний код, який необхідно отримати, заповнивши анкету за посиланням: <https://orcid.org/register>).

Назва статті друкується через рядок (шрифт жирний).

Зміст статті викладається за планом: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор; виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); визначення методики дослідження (сукупність методів дослідження, їх основний зміст, характеристики і показники, які вони фіксують, та одиниці вимірювання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки із цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Усі перелічені елементи повинні бути стилістично представлені в тексті, але графічно виділяти їх не треба.

Посилання на цитовані джерела в тексті оформлюються мовою оригіналу таким чином: у круглих дужках зазначається прізвище автора, рік видання роботи (наприклад, Шумська, 2010). Якщо потрібно послатися на декілька джерел, варто перелічувати їх через крапку з комою (наприклад, Афанасьєва, 2016; Богданова & Саннікова, 2015; Moore, 2006). Якщо використовуються цитати, статистика тощо, то слід вказати номер сторінки посилання (Афанасьєва, 2016, с. 46; Bruner, 2012, p. 24).

Бібліографія та в разі необхідності примітки подаються в кінці статті після заголовку «Список використаної літератури» (без двокрапки) у порядку цитування й оформлюються відповідно до ДСТУ 8302:2015.

Для коректного індексування публікацій наукометричними системами після Списку використаної літератури необхідно навести References. Посилання в References мають бути оформлені відповідно до APA Style: для кирилических цитувань слід транслітерувати імена авторів та назви видань; останні також слід навести в англійському перекладі в [ ] із зазначенням мови оригіналу в дужках, наприклад [in Russian], [in Ukrainian]. Назви періодичних видань слід наводити відповідно до офіційного латинського написання за номером реєстрації ISSN. В елементах опису не можна заміняти латинські літери на кирилическі. Цитування в References мають бути оформлені за стандартом APA.

Статтю завершують 2 анотації обсягом 1600–1800 знаків (українською та англійською мовами) із зазначенням прізвища, ім'я та по батькові автора, назви статті та ключових слів (3–5 термінів).

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МОВОЗНАВСТВА

1. **Антонюк О. В.** Риторичні прийоми аргументації (на прикладі політичної промови Володимира Зеленського в Кнесеті).....11
2. **Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В.** Асоціативно-сміслові поле слова-стимулу *Росія* під час російсько-української війни.....19
3. **Венгрінюк М. І., Шутка В. О.** Мовні засоби створення портрета в художньому мовленні Кетрін Беннер (на матеріалі роману «Дім на краю ночі»).....27
4. **Деревянко Ю. М.** Композити як засіб створення експресивності та їх функціонування в англійськомовних текстах.....34
5. **Dovhan O. V.** Actualization of linguistic markers in political internet discourse, and its peculiarities in the context of artificial neural network operation, and hate speech detection.....41
6. **Ковальова Г. М., Сушко О. І.** Фразеологізація публіцистичного та художнього мовлення як реакція українського суспільства на російську агресію.....51
7. **Криловська Ю. С.** Лексичний рівень у лінгвістичній (семантико-текстуальній) експертизі.....57
8. **Лоцинова І. С.** Семантико-функційна характеристика порівнянь в есеї Оксани Забужко «Найдовша подорож».....64
9. **Стефурак Р. І.** Естетична функція асоціонімів у тексті есе Юрія Андруховича.....71
10. **Udovichenko H. M., Sherstiuk L. V.** Correlation of evaluativeness, expressiveness and emotionality.....78

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

11. **Vorobiova L. V.** Terminological aspects of translation in the IT sphere.....86
12. **Назарчук Р. З., Левкович М. І.** Тональність художньої прози як вияв особливостей перекладу.....92
13. **Нечипоренко В. О.** Національно маркована лексика: перекладацький вимір (на матеріалі сучасних британських масмедіа).....99
14. **Опанасенко В. В.** Переклад дієслів, що вводять пряму мову, у британській літературі (на прикладі серії романів Дж. Страуда «Агенція «Локвуд і Ко»»).....106
15. **Ostapenko S. A.** Translation transformations application in the process of psychologism rendering in English literary discourse.....113
16. **Покулевська А. І., Назарян А. М.** Трансформація контекстуальної заміни в перекладі роману Джулії Куїнн «Герцог і я» німецькою та українською мовами: порівняльний аспект.....120

ЛІНГВОДИДАКТИКА

17. **Turianytsia K. S., Nad-Kolozhvari E. A.** The importance of teaching literature in developing interest and communicative competence in English as a foreign language...127
18. **Fedicheva N. V., Krysalo O. V.** The teaching of cultural awareness as a skill.....133

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО ТА ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

19. **Борисенко Н. М., Ричка Т. І.** Творча біографія Івана Котляревського в жанрово-крайовому контексті перших десятиліть ХХІ століття.....138
20. **Годунок З. В.** Як помічник стає героєм, і як це впливає на текст: фентезійна трилогія Р. Гобб «Асасин».....148
21. **Григорчук Ю. М.** Містерії Різдва і Воскресіння в історіософських візіях Віри Вовк: аспекти інтерпретації.....157
22. **Дворова О. Ю.** Гендер у тюркському літературознавстві.....165
23. **Івончак Н. Д.** Творче конструювання особистості в автобіографічній повісті (на матеріалі творів «Хризантеми» Уляни Кравченко та «Десь на дні мого серця» Василя Лопати).....171
24. **Козлов А. В.** Маркери філософії абсурду в романах Кобо Абе «Зошит кенгуру» та Валерія Шевчука «Срібне молоко»: порівняльний аспект.....180
25. **Mamedova A. I.** Konzept *heimat* in der modernen deutschen Literatur.....187
26. **Нестерук С. М.** Диспозитив *modus* у комедії Б. Шоу «Серцеїд».....192
27. **Радченко В. В.** Концепт «сонце» у збірці Ганни Гайворонської «Ключі від Сонця» як ознака ідіостилю письменниці.....200
28. **Ревуцька С. К.** Психіка нескорених в умовах пропаганди (на прикладі оповідання «Друг уряду» З. Ленца).....209
29. **Соколовська Т. В.** Художня реалізація радянських ідеологем у повісті Олександри Свекли «Надломлені серцем».....216
30. **Khairulina N. F., Skliarova I. V.** Artistic and semiotic components of Yevhen Pluzhnyk's poetry.....224

РОМАНО-ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

31. **Виклюк А. О.** Корпус як інструмент досліджень фахової мови (на прикладі фахової мови нейронауки для медичної сфери).....231
32. **Давидова Т. В., Бондаренко В. О., Луо Ченсян.** Опозитивні концепти Life – Death у художньому просторі Рея Бредбері.....238
33. **Kostenko V. H., Bieliaieva O. M., Znamenska I. V., Solohor I. M., Honcharova Y. Y.** Syntax patterns of headlines in print trade advertisements targeting dental professionals...246
34. **Набокова І. Ю., Мартинюк А. П.** Наративи про перших леді США як інструмент формування еталону жіночності.....255

35. **Охріменко О. А., Сушко І. А., Сокорчук В. М.** Податковий закон у контексті податкового законодавства Німеччини.....263
36. **Прутчикова В. В.** Дискурсивні характеристики комунікантів модифікованих паремій.....270

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

37. **Кіріченко О. М., Скиба О. В., Шпетна С. А.** Регіональні особливості функціонування заручин та вінчання на теренах сучасного Слобожанського краю....281

CONTENTS

CURRENT ISSUES OF LINGUISTICS

1. **Antonyuk O.** Rhetorical devices for argumentation (on the example of Volodymyr Zelenskyi's political speech in the Knesset).....11
2. **Bulyk-Verkhola S., Tehlivets Y.** Associative-meaning field of the word-stimulus *russia* during the Russian-Ukrainian war.....19
3. **Venhryniuk M., Shutka V.** Linguistic means of creating portrait in the artistic speech of Catherine Banner (based on the novel «The house at the edge of night»).....27
4. **Derevianko I.** Compounds as a means of creating expressiveness and their functioning in English language texts.....34
5. **Dovhan O.** Actualization of linguistic markers in political Internet discourse, and its peculiarities in the context of artificial neural network operation, and hate speech detection.....41
6. **Kovalova H., Sushko O.** Phraseologisation of journalistic and artistic speech as a reaction of Ukrainian society to Russian aggression.....51
7. **Krylovska Y.** Lexical level in linguistic (semantic and textual) expertise.....57
8. **Loschynova I.** Semantic-functional characteristics of comparisons in Oksana Zabuzhko's essay «The Longest Journey».....64
9. **Stefurak R.** The aesthetic function of associonyms in Yuri Andrukhovych's essays.....71
10. **Udovichenko H., Sherstiuk L.** Correlation of evaluativeness, expressiveness and emotionality.....78

COMPARATIVE STUDIES AND TRANSLATION STUDIES

11. **Vorobiova L.** Terminological aspects of translation in the IT sphere.....86
12. **Nazarchuk R., Levkovych M.** Tonality of fictional prose as a manifestation of translation features.....92
13. **Nechyporenko V.** Nationally marked vocabulary: translation aspect (based on actual British mass media publications).....99
14. **Opanasenko V.** Translation of verbs that introduce direct speech in British literature (the example of J. Stroud's «Lockwood & Co.» series of novels).....106
15. **Ostapenko S.** Translation transformations application in the process of psychologism rendering in English literary discourse.....113

16. **Pokulevska A., Nazaryan A.** The transformation of contextual substitution in the translation of Julia Quinn's «The Duke and I» into German and Ukrainian: a comparative aspect 120

LINGUODIDACTICS

17. **Turianytsia K., Nad-Kolozhvari E.** The importance of teaching literature in developing interest and communicative competence in English as a foreign language....127
18. **Fedicheva N., Krysalo O.** The teaching of cultural awareness as a skill.....133

LITERATURE STUDIES AND LITERATURE OF FOREIGN COUNTRIES

19. **Borysenko N., Rychka T.** Creative biography of Ivan Kotlyarevskyi in the genre-regional context of the first decades of the 21st century.....138
20. **Hodunok Z.** How the assistant becomes a hero, and how it affects a text: fantasy trilogy by R. Hobb «Assassin».....148
21. **Hryhorchuk Yu.** Mysteries of Christmas and Resurrection in the historiosophical visions of Wira Wowk: aspects of interpretation.....157
22. **Dvorova O.** Gender in Turkic literary studies.....165
23. **Ivonchak N.** Creative construction of personality in an autobiographical novel (on the material of the works «Chrysanthemum» by Uliana Kravchenko and «Somewhere at the bottom of my heart» by Vasyl Lopata).....171
24. **Kozlov A.** Markers of absurd philosophy in Kobo Abe's novels «The Kangaroo Notebook» and Valery Shevchuk's «Silver Milk»: a comparative aspect....180
25. **Mamedova A.** Konzept HEIMAT in der modernen deutschen Literatur.....187
26. **Nesteruk S.** Dispositive *modus* in B. Shaw's comedy «Heartseed».....192
27. **Radchenko V.** The concept of «sun» in the collection of Anna Hayvoronska «Keys from the Sun» as a sign of the writer's idiosyncrasy.....200
28. **Revutska S.** The psyche of the unconquered in terms of propaganda (on the example of the short story «Friend of the government» by Z. Lenz).....209
29. **Sokolovska T.** Artistic implementation of Soviet Ideologemes in Oleksandra Svekla's novel «Brokenhearted».....216
30. **Khairulina N., Skliarova I.** Artistic and semiotic components of Yevhen Pluzhnyk's poetry.....224

ROMANCE AND GERMANIC LANGUAGES

31. **Vykliuk A.** Corpus as a tool for the research of language for specific purposes (on the basis of language for neuroscience for medical sphere) 231
32. **Davydova T., Bondarenko V., Chengxiang L.** Oppositional concepts LIFE – DEATH in Ray Bradbury’s literary space.....238
33. **Kostenko V., Bieliaieva O., Znamenska I., Solohor I., Honcharova Ye.** Syntax patterns of headlines in print trade advertisements targeting dental professionals.....246
34. **Nabokova I., Martyniuk A.** Narratives about the first ladies of the United States as a tool for forming the standard of femininity.....255
35. **Okhrimenko O., Sushko I., Sokorchuk V.** Tax law in the context of German tax legislation.....263
36. **Prutchykova V.** Discursive characteristics of communicators of modified paremias.....270

PHRASEOLOGY

37. **Kirichenko O., Skyba O., Shpetna S.** Regional features of the functioning of engagements and weddings on the territory of the modern Slobozhansk region.....281

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МОВОЗНАВСТВА

УДК 808.5:398.9:159.955.6]:(32:808.51-057.341(=161.2))Зел
DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-11-18

Антонюк Олена Вікторівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови, теорії
та історії української і світової літератури
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна.
antoniuk@donnu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-3892-7149>

РИТОРИЧНІ ПРИЙОМИ АРГУМЕНТАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ ПОЛІТИЧНОЇ ПРОМОВИ ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО В КНЕСЕТІ)

Мовленнєва діяльність перших осіб світових держав, лідерів політичних партій упродовж останніх десятиліть активно піддається науковому аналізу, оскільки, виступаючи публічно, мовець не лише подає інформацію певного змісту, а й здійснює вплив на аудиторію, пропагуючи певні політичні ідеї, формуючи громадську думку, погляди, спонукаючи до тих чи інших дій.

Сьогодні пильну увагу привертають публічні орації Президента України Володимира Зеленського, особливо ті, що спрямовані на наших міжнародних партнерів. За допомогою вдало вибраної комунікативної стратегії, дібраних риторичних прийомів, цілеспрямованого відбору фактів він ніби конструює думку аудиторії, змінює уявлення про ті чи ті факти, формує систему оцінок та думок щодо них.

Специфіку текстів політичних промов упродовж останніх двох десятиліть здебільшого вивчають із погляду теорії комунікації та в різних аспектах політичного дискурсу. Так, чимало наукових розвідок присвячено мовним засобам реалізації комунікативних стратегій і тактик у сучасному різномовному політичному дискурсі (Л. Славова); способам та засобам маніпулятивного впливу (І. Волощук, М. Зайцева); лінгвістичним та риторичним ознакам політичних промов (І. Самойлова, О. Подвойська, О. Чепіль); їх когнітивно-комунікативній сутності, характерним рисам та основним функціям (В. Павлуцька).

Матеріалом для чималої кількості робіт стали тексти промов конкретних політичних лідерів. До прикладу, характеризуючи стратегії впливу на громадськість, сформовано образ лідера Турецької Республіки Мустафи Кемаля Ататюрка (Р. Дайоглу, І. Покровська); аналізуючи специфічні ознаки політичних промов федеральної канцлерки Німеччини Ангели Меркель, визначено головні тактики обґрунтування, засоби аргументації, методи впливу на аудиторію (О. Дмитренко, О. Шинкаренко).

У низці робіт особливості текстів, що репрезентують політичний дискурс, вивчаються на англomовному матеріалі. Так, Т. Нагорська аналізує структуру текстів політичних промов В. Черчіля; Т. Ананко досліджує комунікативні стратегії і тактики в політичному дискурсі Гіларі Клінтон; В. Марченко та А. Різник з'ясовують специфіку маніпулятивного впливу на прикладі промов Дональда Трампа, Девіда Камерона та ін.; Є. Долинський виявляє лінгвостилістичні особливості й засоби вираження промов американських лідерів Джона Кеннеді, Рональда Рейгана та ін.; специфіка промов Б. Обама є об'єктом багатьох наукових розвідок (О. Запорожець, М. Тхір, І. Білецька, І. Гурський).

Політичні промови українських президентів так само є предметом зацікавлень багатьох науковців, а саме: Г. Кук аналізує метафору як дискурсивний засіб впливу та переконання у виступі Президента України Петра Порошенка; А. Литвин розглядає публічні комунікації шести президентів України, особливості підготовки до промов та їх виголошення, зосереджує увагу на роботі спічрайтерів; О. Завадська характеризує інавгураційні промови українських президентів як символічний ресурс.

Промови Президента України Володимира Зеленського неодноразово піддавалися науковому аналізу. До прикладу, Т. Євтушина та Л. Дідур досліджують політичний дискурс В. Зеленського у культуромовному аспекті; О. Гурко присвячує свою роботу лінгвостилістичній специфіці промов Президента; В. Якимчук та Н. Лопатюк вивчають комунікативні стратегії і тактики у його промовах. Однак, незважаючи на чималу кількість робіт, присвячених текстам політичного дискурсу загалом та президентського зокрема, залишається актуальним питання вивчення риторичних прийомів аргументації та мовних засобів їх утілення, за допомогою яких здійснюється вплив.

Мета нашої розвідки полягає в аналізі риторичних прийомів аргументації та їх мовних засобів, за допомогою яких реалізується функція впливу. Досягнення поставленої мети передбачає: а) виявлення специфіки застосовуваних аргументів, що використовуються для доведення власної позиції й переконання аудиторії в її прийнятності/істинності; б) визначення риторичних прийомів та характеристики мовних засобів, що використовуються у процесі аргументації.

Матеріалом нашого дослідження послугував текст промови Президента України Володимира Зеленського в Кнесеті, проголошеної 20 березня 2022 р. (<https://www.president.gov.ua/news/promova-prezidenta-ukrayini-volodimira-zelenskogo-v-kneseti-73701>).

Загальновідомо, що реалії, у яких перебуває Україна з лютого 2022 р., вимагали й вимагають від Президента нашої держави вміння ефективно вести комунікацію, за допомогою вербальних і невербальних засобів досягати поставленої мети, тобто бути комунікативно компетентним.

Власне, через виголошені промови-звернення, що характеризуються гострополітичністю, оцінним характером, аргументованістю, накресленням перспектив, емоційністю (Макович, Вербицька & Капітан, 2016), маніпулятивною специфікою, здійснюється мовний вплив на адресата з метою внесення когнітивних змін у його картину світу (Марченко & Різник, 2019, с. 172) та часткової корекції ціннісної системи (Долинський, 2021, с. 47). Промова Президента України в Кнесеті не є винятком, оскільки характеризується яскраво вираженою апеляцією до ціннісної системи, яка є характерною не лише для політикуму держави Ізраїль, а й усього народу країни. Це, своєю чергою, виражається через використання в тексті промови таких лексичних одиниць, як *державна, культура, країна, народ* тощо.

Мета звернення – переконати очільників Ізраїлю у важливості й доцільності співпраці з Україною, спонукати до надання нам як гуманітарної, так і військової допомоги. У зв'язку із цим виступ належним чином аргументований, а самі аргументи здебільшого стосуються емоційної сфери.

Промова В. Зеленського є класичною за структурою, розпочинається традиційним зверненням, що має трирівневу будову: *Шановний* пане Спідкері, члени Кнесету! *Шановний* пане Прем'єр-міністре Беннет, дуже дякую за підтримку. *Шановні* члени уряду Держави Ізраїль, усі присутні, гості, народі Ізраїлю! За допомогою такого єдинопочатку мовлення оратора стає більш виразним, а увага аудиторії концентрується.

В основній тезі виступу сконцентровано думку про близькість двох народів, про спільність їхньої історії. Репрезентантами ідеї близькості є контекстуальні синоніми *переплетений* і *близький*: *Українська та єврейська громади завжди були і, я впевнений, будуть дуже переплетеними, дуже близькими. Завжди житимуть поряд і відчуватимуть разом і радість,*

і біль. За допомогою прислівників *дуже* та *завжди* підсилюється ідея міцності та тягlosti дружніх відносин між нашими народами.

Основними аргументами, що пропонуються для підтвердження істинності тези, а також для впливу на аудиторію, ми визначили такі:

Аргумент до авторитету. Такий аргумент застосовується тоді, коли оратор спирається на думки інших людей для обґрунтування своїх тез (Колотілова, 2007, с. 44). В. Зеленський у промові наводить цитату відомої політичної діячки, дипломатки, однієї із засновниць держави Ізраїль, уродженки Києва Голди Меїр: *Ми хочемо жити. Наші сусіди хочуть бачити нас мертвими. Це залишає не дуже багато простору для компромісу.*

Підсилення емоційності реалізується за допомогою бінарної опозиції «**Ми**» – «**Вони**», складники якої мають протилежне значення (перша – позитивне, друга – негативне) і виражені такими мовними одиницями, як *ми* і *наші сусіди*. На нашу думку, ключовим тут є протиставлення двох виразів (прийом антитези): ми хочемо жити та наші сусіди хочуть бачити нас мертвими, що одночасно дає змогу наголосити на важливості загальнолюдських цінностей та вказати на знецінення людського життя нашими опонентами.

Окрім того, важливою ознакою аргументу до авторитету є те, що аудиторія здебільшого його не спростовує. Оратор же для підсилення неможливості такого спростування використовує прийом нанизування слів різної частиномовної належності з кількісним значенням, а саме: усі, кожен, багато-багато, не менше, наприклад: *Вони дуже відомі, їх чули всі. Мабуть, кожен євреї. Багато-багато українців також. І точно – не менше росіян.*

Аргумент до публіки. Цей аргумент є характерним саме для політичних промов, у яких оратор безпосередньо звертається до присутніх, апелюючи не до їхнього розуму, а саме до почуттів (Колотілова, 2007, с. 49), наприклад: *Мені не треба вас переконувати, наскільки переплелися наші історії. Історії українців та євреїв. У минулому й зараз, у цей страшний час. Ми – в різних державах і в абсолютно різних умовах. Але загроза одна і у нас, і у вас – тотальне знищення народу, держави, культури. І навіть імені України, Ізраїлю.* Увираження змісту цього аргументу відбувається за рахунок уживання лексики з негативним значенням, а саме: **страшний (час), загроза, (тотальне) знищення**. Прийом апелювання, репрезентований висловом **мені не треба вас переконувати**, підсилює упевненість аудиторії у своїх знаннях, але водночас послаблює здатність критично оцінювати почуте.

Аргумент до фактів. Суть цього аргументу полягає у тому, що оратор, наводячи конкретні факти, не просто обґрунтовує тезу, а й підштовхує аудиторію до здійснення тих дій, які він від неї очікує. Важливо, що в аналізованому фрагменті виступу ми спостерігаємо значну кількість повторів однакових слів чи словосполук як на початку суміжних речень (анафора), так і на їх стикові (анадиплозис): **Я хочу, щоб ви відчували все це. Я хочу, щоб ви задумалися про цю дату. Про 24 лютого. Про початок цього вторгнення. Вторгнення Росії в Україну. 24 лютого. Цей день двічі увійшов в історію. І обидва рази – як трагедія. Трагедія для українців, для євреїв, для Європи, для світу.** Прикметно, що за допомогою дворазового повторення словосполучки **Я хочу** у поєднанні з прямим зверненням до аудиторії, що виражається спонукальними конструкціями **щоб ви відчували; щоб ви задумалися**, не тільки підкреслюється важливість теми повідомлення для самого оратора, а й здійснюється тиск на слухачів, що може призвести до певного супротиву чи часткового несприйняття інформації.

Розгортання аргументу відбувається за рахунок зазначення точних дат, часових періодів, наприклад: **24 лютого 1920 року була заснована Націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини – НСДАП; Через 102 роки, так само 24 лютого, був відданий злочинний наказ про початок повномасштабного вторгнення російських військ в Україну.**

Окрім того, у межах цього аргументу, порівнюючи діяльність НСДАП та владних кіл країни-окупанта, що схвалили вторгнення військ на нашу територію, використовуючи прийом

градації за принципом від більшого до меншого, мовець проводить історичні аналогії, формує образ ворога: *Партія, яка забрала мільйони життів, знищила цілі країни, намагалася вбити народи; Вторгнення, яке забрало вже тисячі життів, мільйони людей залишило без дому, зробило їх вигнанцями.* Функція впливу підсилюється за рахунок уживання дієслів із негативним значенням, як-от: *забрати, знищити, вбити* тощо.

Аргумент до жалю. Цей емоційний аргумент використовують тоді, коли потрібно викликати співчуття, зокрема до себе або до того, про що говорить оратор (Макович, Вербицька & Капітан, 2016). Важливо зазначити, що формування емоційного стану адресата спостерігається найчастіше в політичних промовах щодо російського вторгнення (Якимчук & Лопатюк, 2022, с. 128).

У промові-зверненні В. Зеленський до такого типу доказу звертається досить часто, наприклад: *Наші люди зараз розкидані світом. Вони шукають безпеку. Шукають, як лишитися у мирі. Як колись шукали й ви.* Президент у такий спосіб звертає увагу на схожість долі українського і єврейського народів, актуалізує ідею консолідації перед спільним ворогом. Часте повторення дієслова з процесуальним значенням *шукають* посилює ситуацію невизначеності.

Мовець емоційно характеризує причину того, що сталося. Тут спостерігаємо використання евфемізму *військова операція* замість слова *війна*, що вживається в російському інформаційному просторі для приховування справжніх злочинних намірів: *Це вторгнення Росії в Україну – не просто військова операція, як це подають у Москві. Це масштабна й підла війна, спрямована на знищення нашого народу. Знищення наших дітей, наших сімей, нашої держави, наших міст, наших громад, нашої культури. І всього, що робить українців українцями. Усього того, що російські війська зараз руйнують. Свідомо. На очах усього світу.*

Як бачимо, в аналізованому фрагменті виступу наявне частотне повторення присвійного займенника *наш* (сім уживань) у поєднанні з іменниками *народ, діти, сім'я, держава, місто, громада, культура*, що підкреслює масштабність трагедії і водночас указує на ціннісні орієнтири українського народу. Підтримуємо думку дослідників про те, що повтор у межах мікротексту ніби нав'язує елементу, який повторюється мовцем, роль теми. Завдяки повторенню слів та словосполучень на них зосереджується увага аудиторії; вони надають мовленню ритм та градаційний ефект (Волощук, 2015, с. 26).

Зазначимо, що В. Зеленський далі у своєму виступі продовжує проводити паралель історії двох народів: *Послухайте, що каже Кремль. Просто послухайте! Там звучать навіть терміни – такі, як звучали тоді. І це трагедія. Коли нацистська партія йшла Європою і хотіла знищити все, знищити всіх. Хотіла підкорити народи. І не залишити від нас, від вас нічого. І навіть імені й сліду. Вони називали це «остаточним вирішенням єврейського питання». Ви пам'ятаєте це. І впевнений – ніколи не забудете! Але почувте, що звучить зараз у Москві. Почуйте, як там знову кажуть ці слова: «остаточне рішення». Але вже щодо, так би мовити, до нас, до «українського питання». Це прозвучало відкрито. Це трагедія.*

Прикметно, що вжиті дієслова-імперативи *послухайте* і *почуйте* утворюють смислові пари (повторюються двічі), у межах яких спочатку реалізується заклик до звичайного пасивного сприйняття інформації, а потім загострюється увага на необхідності результативного й усвідомленого слухання.

Для підсилення впливу на слухачів наводиться евфемічний вираз *«остаточне вирішення єврейського питання»*, який для кожного представника єврейського народу асоціюється зі смертю, небезпекою. Далі цей вираз трансформується шляхом членування на менші смислові відтинки: *...«остаточне рішення». Але вже щодо, так би мовити, до нас, до «українського питання»*, що надає мовленню Президента ще більшої виразності і чіткості.

Особливою рисою промови В. Зеленського є використання власних назв. Погоджуємося з О. Гурко, яка зазначає, що мовець апелює до схожих історичних подій із зазначенням назв

для більшої переконливості та підкреслення нагальності дій та вчинків (Гурко, 2022, с. 20). Наприклад: *Вторгнення, яке забрало вже тисячі життів, мільйони людей залишило без дому, зробило їх вигнанцями. На своїй землі та в сусідніх країнах. У Польщі, Словаччині, Румунії, Німеччині, Чехії, у державах Балтії та ще в десятках різних країн світу; Ти бачив, як російські ракети вдарили по Києву, по Бабиному Яру; У перший же день цієї війни російські снаряди вдарили по нашому місту Умань. По місту, яке відвідують десятки тисяч ізраїльтян щороку. Для паломництва на могилу цадика Нахмана. Що залишиться від усіх таких місць в Україні після цієї страшною війни?*

У виступі яскраво вираженою є апеляція до образу рідної землі, конкретних сакральних місць, пов'язаних з особливим ставленням до них як українців, так і євреїв: *Ти знаєш, що це за земля. Там поховані понад сто тисяч жертв Голокосту. Там давні київські кладовища. Там єврейське кладовище. Туди вдарили російські ракети.*

У промові вдало використані риторичні запитання, що в поєднанні з прийомом парцеляції тільки загострюють увагу на основній тезі виступу, підкреслюють мету висловлювання: *Я впевнений, що кожне слово мого звернення у ваших серцях відгукується болем. Бо ви відчуваєте, про що я говорю. Але чи можете ви пояснити, чому ми й досі звертаємося до всього світу, до багатьох країн по допомогу?; Що це? Байдужість? Розрахунок? Чи посередництво – без обрання сторони? Я залишу вам вибір відповіді на це запитання. І зауважу лише одне: байдужість убиває. Розрахунки – вони часто помилкові. А посередництво може бути між державами. Але не між добром і злом.*

Досить удаło використаний у промові *аргумент до пихи*, суть якого полягає у підкресленні певних позитивних якостей слухачів. Як зазначають дослідники, люди чутливі до компліментів, бо вони здатні надавати позитивні емоції. Мета компліменту полягає у тому, щоб не лише принести задоволення аудиторії, а й запрограмувати її на прихильне сприйняття промови (Колотілова, 2007, с. 47), наприклад: *Кожен в Ізраїлі знає, що ваша протиракетна оборона – вона найкраща. Вона потужна. Кожен знає, що ваша зброя – сильна. Кожен знає, що ви молодці. Ви вмієте відстоювати свої державні інтереси, інтереси свого народу. І ви точно можете допомогти нам захистити наше життя, життя українців, життя українських євреїв.*

Поєднання означального займенника *кожен* з дієсловом *знає* індивідуалізує звернення, позитивно впливає на аудиторію, примушує відчувати гордість, особливе емоційне переживання своєї належності до країни, народу.

Логічно, що низка емоційних аргументів завершує *аргумент до сумління*. Дотримуємося думки, що такий аргумент застосовується тоді, коли оратор хоче викликати сором за вчинення чи невчинення якихось дій, викликати почуття провини: *Можна довго запитувати, чому ми не можемо отримати від вас зброю. Або чому Ізраїль не запровадив потужні санкції проти Росії, чому не тисне на російський бізнес. Але відповідь усе одно вибирати вам, шановні брати й сестри. І вам із цією відповіддю потім жити, народі Ізраїлю.* Триразове повторення прислівника *чому* підсилює важливість для нас допомоги від Ізраїлю, але В. Зеленський не пропонує відповіді, він ніби залишає сам на сам увесь народ Ізраїлю і кожного окремо із цими запитаннями, ніби докоряє у байдужості, а своєрідним репрезентантом такого докору є поширені звертання, ужиті наприкінці речень.

Привертають увагу в тексті виступу речення, що розпочинаються з протиставного сполучника *але*. Такі конструкції виконують функцію увиразнення мовлення, надають раніше сказаному додаткового змісту: *Але загроза одна і у нас, і у вас...; Але вже щодо, так би мовити, до нас, до «українського питання»; Але чи можете ви пояснити...; Але не між добром і злом; Але відповідь все одно обирати вам...*

У заключній частині промови використаний прийом розгляду перспективи. Мовець констатує факт того, що зробили свого часу українці, і непрямо пропонує зробити те саме і євреям:

Українці зробили свій вибір. 80 років тому. Рятували євреїв. І тому серед нас є Праведники народів світу.

Народе Ізраїлю! Тепер і у вас є такий вибір.

Дякую вам!

Дякую за все.

Отже, за допомогою взаємопов'язаних аргументованих висловлювань Президент реалізує мету повідомлення – переконує у необхідності певних дій та спонукає до їх реалізації. Для промови В. Зеленського, проголошеної 20 березня 2022 р. у Кнесеті, є характерними емоційні аргументи, а їх реалізація відбувається на різних мовних рівнях.

Перспективу дослідження убачаємо у комплексному та порівняльному аналізі риторичних прийомів аргументації у промовах різних політичних лідерів, а також різних періодів їхньої діяльності.

Список використаної літератури

1. Макович Х. Я., Вербицька Л. О., Капітан Н. О. Словник термінів і понять з риторики. Львів, 2016. 140 с.
2. Марченко В. В., Різник А. А. Стратегії і тактики досягнення прагматичної мети у англомовному політичному дискурсі. *Молодий вчений. Серія «Філологічні науки»*. 2019. № 10(74). Жовтень. С. 171–175. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-40>
3. Долинський Є. Риторичні прийоми у політичних промовах американських лідерів як засоби маніпуляції суспільною свідомістю громадян. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2021. № 1. С. 45–51.
4. Колотілова Н. А. Риторика : навчальний посібник. Київ : Центр учбов. літератури, 2007. 232 с.
5. Якимчук В., Лопатюк Н. Комунікативні стратегії і тактики в політичних промовах В. Зеленського. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*. 2022. Вип. 29. С. 127–134. DOI: <https://doi.org/10.31861/gph2022.835-836.127-134>
6. Волощук І. П. Комунікативні інтенції сучасних політичних промов: лінгвістичний та когнітивний аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 51. С. 24–27.
7. Гурко О. В. Лінгвостилістична специфіка політичних промов В. Зеленського. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2022. Т. 33(72). № 4. Ч. 1. С. 18–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.4.1/04>

References

1. Makovych, Kh. Ia., Verbytska, L. O., & Kapitan, N. O. (2016). Slovnyk terminiv i poniat z rytoryky [Dictionary of terms and concepts from rhetoric]. Lviv [in Ukrainian].
2. Marchenko, V. V., & Riznyk, A. A. (2019). Stratehii i taktyky dosiahnennia prahmatychnoi mety u anhlovnomu politychnomu dyskursi [Strategies and tactics for achieving a pragmatic goal in the English political discourse]. *Molodyi vchenyi. Seriiia Filolohichni nauky – A young scientist. Series «Philological Sciences»*, 10(74), 171–175. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-40> [in Ukrainian].
3. Dolynskiy, Ye. (2021). Rytorychni pryomy u politychnykh promovakh amerykanskykh lideriv yak zasoby manipulyatsii suspilnoiu svidomistiu hromadian [Rhetorical techniques in the political speeches of American leaders as means of manipulating of the public consciousness]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 1, 45–51 [in Ukrainian].
4. Kolotilova, N. A. (2007). Rytoryka [Rhetoric]. K.: Tsentru uchbov. Literatury [in Ukrainian].
5. Iakymchuk, V., & Lopatiuk, N. (2022). Komunikatyvni stratehii i taktyky v politychnykh promovakh V. Zelenskoho [Communicative strategies and tactics in V. Zelenskyi's political speeches]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu imeni Yuriiia Fedkovycha – Scientific*

Bulletin of Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University, 29, 127–134. DOI: <https://doi.org/10.31861/gph2022.835-836.127-134> [in Ukrainian].

6. Voloshchuk, I. P. (2015). Komunikatyvni intentsii suchasnykh politychnykh promov: linhvistychnyi ta kohnityvnyi aspekty [Communicative intentions of modern political speeches: linguistic and cognitive aspects]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Filolohichna» – Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Series «Philological», 51, 24–27. Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia» [in Ukrainian].*

7. Hurko, O. V. (2022). Linhvostylistychna spetsyfika politychnykh promov V. Zelenskoho [Linguistic and stylistic specificity of V. Zelenskyi's political speeches]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia: «Filolohiia. Zhurnalistyka» – Scholarly notes of V. I. Vernadsky Tavri National University. Series: «Philology. Journalism», 33(72), 4, 1, 18–22. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.4.1/04> [in Ukrainian].*

Антонюк О. В. Риторичні прийоми аргументації (на прикладі політичної промови Володимира Зеленського в Кнесеті)

У статті проаналізовано риторичні прийоми аргументації та мовні засоби політичної промови Президента України Володимира Зеленського в Кнесеті, проголошеної 20 березня 2022 р. Промова-звернення характеризується гострополітичністю, оцінним характером, аргументованістю, емоційністю, маніпулятивною специфікою, яскраво вираженою апеляцією до ціннісної системи. Було виявлено специфіку застосовуваних аргументів, якими послуговується В. Зеленський для доведення власної позиції й переконання аудиторії; визначено риторичні прийоми та схарактеризовано мовні засоби, що використовуються в процесі доведення тези і за допомогою яких реалізується функція впливу. Зазначено, що метою аналізованої промови-звернення є переконання та спонукання слухачів до певних дій, для реалізації якої Президент повинен володіти вмінням ефективно вести комунікацію, тобто бути комунікативно компетентним. Закцентовано увагу на аналізі основних аргументів промови, переважна більшість яких стосується емоційної сфери. Схарактеризовано: 1) аргумент до авторитету (наводяться думки інших людей для доведення власної тези); 2) аргумент до публіки (використовується як апелювання до почуттів аудиторії); 3) аргумент до фактів (ґрунтується на конкретних фактах, прикладах); 4) аргумент до жалю (використовується у разі потреби викликати співчуття); 5) аргумент до пихи (ґрунтується на компліменті); 6) аргумент до сумління (застосовується з метою викликати почуття провини, сорому). Приділено особливу увагу риторичним прийомам аргументації та мовним засобам їх реалізації, серед яких найпоширенішими є анафора, анадиплозис, антитеза, парцеляція, вживання риторичних запитань.

Ключові слова: політична промова, риторичні прийоми, аргумент, мовні засоби.

Antonyuk O. Rhetorical devices for argumentation (on the example of Volodymyr Zelenskyi's political speech in the Knesset)

The article analyzes the rhetorical devices for argumentation and linguistic means in the political speech of the President of Ukraine Volodymyr Zelenskyi in the Knesset, delivered on March 20, 2022. The speech is acutely political, evaluative, argumentative, emotional, manipulative, and characterized by a pronounced appeal to the value system. The study reveals the specifics of the arguments used by V. Zelenskyi to prove his position and convince the audience as well as highlights the rhetorical devices and linguistic means used in the process of proving the thesis and with the help of which the function of influence is realized. It is noted that the purpose of the speech under analysis is to convince and encourage listeners to take certain actions, for the realization of which the President must possess the ability to communicate effectively, i.e. to be communicatively competent. The article focuses on the analysis of the speech's main arguments, the vast majority of which are tied to the

emotional sphere. It is characterized by 1) argument to authority (opinions of other people are cited to prove one's own thesis); 2) argument to the public (used as an appeal to the audience's feelings); 3) argument to the facts (based on specific facts, examples); 4) argument for pity (used when it is necessary to evoke sympathy); 5) argument to arrogance (based on a compliment); 6) argument to the conscience (applied with the purpose of evoking the feeling of guilt, shame). Special attention is paid to rhetorical devices of argumentation and linguistic means of their implementation, among which the most common are anaphora, anadiplosis, antithesis, parcellation, and the use of rhetorical questions.

Key words: political speech, rhetorical devices, argument, linguistic means.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 15.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 81'23

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-19-26

Булик-Верхола Софія Зіновіївна,

кандидат філологічних наук,
доцент катедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна.
sofia.z.bulyk-verkhola@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4593-3571>

Теглівець Юлія Володимирівна,

кандидат філологічних наук,
доцент катедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна.
yuliia.v.tehlivets@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-7221-7554>

**АСОЦІАТИВНО-СМИСЛОВЕ ПОЛЕ СЛОВА-СТИМУЛУ *РОСІЯ*
ПІД ЧАС РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ**

Проблеми дослідження мовної особистості та її свідомості є надзвичайно актуальними на сучасному етапі розвитку лінгвістики. Кожна людина по-своєму сприймає навколишній світ, відтворюючи в мовленні особливості цього світосприйняття. Мовна картина відображає загальні уявлення про світ, а індивідуалізовані уявлення людей формують концептуальну картину. Структуру концептуальної картини світу відтворює система асоціативних кореляцій в асоціативних полях. Мовну картину світу формують засоби лексичного значення слова-поняття, а концепт є ментальним утворенням, яке засвідчує двобічний зв'язок між мовою та свідомістю, яка не підлягає прямому спостереженню.

Метод асоціативного експерименту (далі – АЕ) сьогодні вважають одним із найуспішніших серед когнітивних досліджень, адже роздуми над реаліями життя формують певні асоціації. Результати АЕ дають змогу проаналізувати семантичні компоненти лексем, асоціативні зв'язки, простежити особливості образів мовної картини світу й ціннісні орієнтації суспільства.

Актуальність дослідження полягає у тому, що слово-стимул *росія* не було об'єктом окремого вивчення з погляду асоціативного підходу. Окрім того, слово-стимул *росія* не входить до реєстру таких асоціативних словників, як «Словник асоціативних норм української мови» Н. Бутенко, «Український асоціативний словник» С. Мартінек, «Асоціативний словник – шлях до сутності власної назви» О. Карпенко.

У цьому дослідженні ми поставили перед собою мету: на основі методу АЕ проаналізувати асоціативне поле слова-стимулу *росія* в умовах сучасної російсько-української війни. Вибір слова-стимулу для нашого експерименту зумовлений, насамперед, повномасштабним вторгненням росії на територію України. У політичному дискурсі до наступу держави-окупанта семантика лексеми *росія* мала здебільшого узагальнений характер, що відображено в закріпленому значенні – «трансконтинентальна держава у Східній Європі та Північній Азії» (росія, Вікіпедія). А в час війни відбулося розширення та конкретизація семантики лексеми *росія* завдяки асоціативним образам.

Досягнення визначеної мети передбачає виконання таких завдань: виявити асоціації на позначення слова-стимулу *росія*, якими послуговувалися учасники анкетування; проаналізувати структуру асоціативно-семантичного поля слова-стимулу *росія*; визначити кількісні показники реакцій у межах асоціативного поля.

Метод АЕ, традиція якого сягає XIX ст., спершу використовували в психології для аналізу асоціативних процесів (праці Ф. Гальтона, В. Вундта, С. Холла, Р. Бессера, М. Траутшольдта, Х. Мюнстерберга, Дж. Кеттела, К. Юнга та ін.). У сучасній лінгвістиці метод АЕ перебуває у полі зору багатьох науковців, серед яких: Є. Васянович, Н. Дубовик, О. Горошко, Т. Полякова, О. Денисевич, Н. Коч, С. Каленюк, Л. Кушмар, О. Загородня, Т. Недашківська, Н. Токарева та ін.

Реакції на слово-стимул дають змогу зафіксувати семантичні зрушення у значенні аналізованої лексеми, побачити нові конотації, оцінки і водночас перевірити актуальність тлумачень, наведених у словниках. Незважаючи на індивідуальні та суб'єктивні асоціації, лінгвісти підкреслюють інформативність результатів методу АЕ. Багатоаспектний аналіз слів-стимулів в АЕ є вагомим джерелом для наукових інтерпретацій у психолінгвістичних та лінгвокультурологічних розвідках (Недашківська, Загородня, 2015). Цей метод дає змогу встановити специфіку відображення дійсності в уявленні індивіда, виявивши асоціації, закріплені у його попередньому досвіді.

Традиційним аналізом асоціативного поля стимульних одиниць є виявлення семантичної близькості реакцій та слів-стимулів, ранжування асоціатів за частотністю з виокремленням ядерних і периферійних елементів, визначення характеру асоціативних зв'язків із виведенням класифікацій, оцінка конотативного компоненту стимулів за емотивно-маркованими асоціатами. Найбільш частотні реакції (10 і більше) формують ядро асоціативного поля, яке містить найбільш актуальні та стереотипні поняття ментального лексикону, сукупність сем, що віддзеркалюють суттєві ознаки денотата. Периферія зазвичай репрезентує диференційні семи, які відображають другорядні ознаки предмета чи явища. Завдяки периферії виявляють індивідуальні значення, які теж надзвичайно важливі для побудови об'єктивної мовної картини світу українців. Периферію поділяють на ближчу (2–9 реакцій) та віддалену (одиночні реакції).

У процесі дослідження застосовано один із видів АЕ – *спрямований АЕ*, відповідно до якого респондентові надають певні інструкції, які скеровують асоціації, коли «потрібно відповісти на стимул словом, яке належить до певного граматичного чи семантичного класу» (Zsarnóczyaiová, 2020, р. 70). Спрямований АЕ «відрізняється від методу вільних асоціацій тим, що експериментатор спрямовує асоціації досліджуваного в потрібному йому напрямі» (Дробот, Максименко, Фартушна, 2019, с. 116). Спрямування асоціацій дещо звужує поле вербальної діяльності респондента та спонукає його реагувати відповідно до цілей дослідження. Отже, для проведення цього дослідження респондентам було сформульовано завдання – написати асоціацію-іменник до слова-стимулу *росія*.

Для уточнення результатів АЕ застосовано *метод опитування*. Цю частину дослідження проведено протягом вересня – жовтня 2022 р. на базі Google Forms як опитування 685 респондентів. Учасниками є студенти Національного університету «Львівська політехніка». 55,9% опитаних становили жінки і 44,1% – чоловіки. Для забезпечення репрезентативності отриманих результатів експеримент було проведено шляхом анкетування студентів різних регіонів України. Хоча значна частина респондентів – мешканці Львівщини (433), участь в експерименті брали також представники інших областей України, а саме: Тернопільської (35), Івано-Франківської (34), Хмельницької (30), Волинської (20), Одеської (20), Рівненської (19), Закарпатської (18), Чернівецької (15), Київської (14), Житомирської (9), Дніпропетровської (7), Вінницької (6), Луганської (5), Запорізької (4), Сумської (3), Херсонської (3), Миколаївської (2), Харківської (2), Чернігівської (2), Донецької (1), Кіровоградської (1), Полтавської (1), Чер-

каської (1). Вибірку було сформовано за принципом випадкового добору та за етичними нормами добровільної згоди.

Респондентам було запропоновано анкету-опитувальник, що охоплює низку загальних питань, що стосуються анкетних даних (стать, вік, наявність освіти, професія, регіон проживання) та основного змісту – асоціації зі словом-стимулом **росія**. Для максимально об'єктивних результатів ми опиралися також на *метод лексикографічного опису* та *метод узагальнення словникових дефініцій*.

Для опрацювання результатів опитування використано *статистичний метод*: представлено кількісне співвідношення слів-реакцій на слово-стимул **росія** та відсоткові пропорції асоціацій до загальної кількості учасників дослідження. Оскільки семантична структура слова-стимулу **росія** – це сукупність сем, які відображають суттєві ознаки наукового поняття, то в дослідженні також застосовано *метод компонентного аналізу* для розподілу асоціатів за основними тематичними групами та для визначення найбільш експресивно маркованих лексем. *Зіставно-описовий метод* використали для порівняння лексичного й асоціативного значень слова-стимулу **росія**.

У результаті АЕ отримано **685** слів-реакцій на слово-стимул **росія** та встановлено частотність уживання асоціатів у ядрі, ближчій та віддаленій периферії.

До **ядерної зони** асоціативного поля слова-стимулу **росія** за результатами асоціативного експерименту увійшли такі **334** реакції: *ворог – 79, агресор – 54, болото – 51, дно – 32, раша (рашка) – 18, вбивця, – 16, окупант – 14, параша (парашка) – 13, загарбник – 12, московія – 12, зло – 11, мордор – 11, ненависть – 11*.

Ближчу периферію представляють такі **209** реакцій: *брехня – 9, країна – 9, смітник – 9, хуйня – 7, пропаганда – 6, гімно (гівно, гамно) – 5, гниль – 5, занепад – 5, злидні – 5, кацапія – 5, лайно – 5, ніщо – 5, оркостан – 5, багно (багнука) – 4, війна – 4, зомбі – 4, раби – 4, рабство – 4, село – 4, терорист – 4, фашизм – 4, бідність – 3, гній – 3, диктатура – 3, кацапстан – 3, москальщина – 3, недодержава – 3, нелюди – 3, орда – 3, орки – 3, пекло – 3, помийка – 3, помилка – 3, путін – 3, рашизм – 3, СРСР – 3, туалет – 3, убогість – 3, агресія – 2, бидло – 2, бруд – 2, гідота – 2, жорстокість – 2, залупа – 2, звалище – 2, зомбіленд – 2, імперія – 2, комунізм – 2, країна дурнів – 2, мародер – 2, нацизм – 2, недруг – 2, паразит – 2, помії – 2, рашисти – 2, руйнівник – 2, русня – 2, смерть – 2, сміттєзвалище – 2, сором – 2, тероризм – 2*.

Віддалену периферію становлять **142** одиничні реакції на слово-стимул **росія**: *ад, анархія, антиутопія, бавовна, бардак, безмовність, бензоколонка, біднота, біотуалет, божевілья, бомжостан, брати, брехуни, вата, вбивство, вже не брат, вигрібна яма, відстала країна, відходи, всесвітнє зло, в'язниця, гангрена, гнобитель, горе, диктатор, дич, диявол, дрібниця, дурка, ерефія, жах, житло москалів, задниця, запорєбрик, захалустя, земля рабів, злоба, злочин, зневага, знищувач, зомбованість, зомбосвіт, ідіотизм, імперіалізм, істоти, калюжа, кацапи, колгосп, колгоспники, колонка з газом, концтабір, корабель, корито, корупція, крадіжка, крадій, країна-блазень, країна злих боягузів, країна людей без мізків, країна-фашист та пропагандист, кримінал, кров, кровожерливість, лаптєстан, лярва, метастаза, монархія, монгольська орда, москаляндія, москва, московити, насильство, невігластво, недобитий совок, недокраїна, недоросія, ненависник, неприємність, неприятель, нещастя, нікчема, огида, окупація, опухоль планети, печаль, подараси, подарасія, п*здець, підоросія, плем'я, победобесіє, порожнеча, посміховисько, прірва, пухлина, рабсія, рашистан, рашка-парашка, розвалина, розпуста, розруха, російська нацистська федерація, росіянин, рососісія, руїна, рф, саранча, свиногор'є, сволота, слабкість, сліпець, сміття, сміттярка, собако-людина, стайня, страх, супротивник, сусід, татарстан, тайга, темрява, тиран, тиранія, тиша, тоталітарність, треши, тундра, тупість, тюрма, тюрма народів, ура-патріотизм, утопія, фарши, фашисти, федерація, фекалії, фу, хаос, цирк, чума, шлюха, ярмо*.

Аналізуючи назви росії як країни (Булик-Верхола, 2022), наявні в асоціативному полі респондентів, можемо зробити висновок про негативне (*російська нацистська федерація, монгольська орда*) і підкреслено зневажливе (*раша, мордор, кацапія, оркостан, зомбіленд, бомжостан, лаптєстан*) ставлення до цієї країни. Варто виокремити лексеми з префіксом *недо-*, який означає неповноту міри (*недодержава, недокраїна, недоросія*), прикладкові сполуки (*країна-блазень, країна-фашист та пропагандист, рашка-парашка*), аналітичні деривації (*країна дурнів, відстала країна, країна злих боягузів* тощо). Серед асоціатів назв країни наявні історичні назви (*московія, СРСР*) та інвективи (*нідарасія, підоросія, рососісія*). Зі 105 реакцій лише 10 респондентів мали нейтральні асоціації (*країна – 9, федерація – 1*). Варто зазначити, що всі назви цієї держави, окрім *СРСР*, респонденти писали з малої літери, що демонструє їхнє зневажливе ставлення.

Серед назв істот засвідчено найчисленніший асоціат дослідження – *ворог* (79 реакцій). Після повномасштабного вторгнення росії на територію України росію сприймають як реального ворога, що бере участь у воєнних діях проти нашої країни. Асоціативне семантичне поле *ворога* доповнюють реакції *агресор* – «сторона, що нападає; держава, яка здійснює агресію, першою застосовує збройну силу проти іншої держави; загарбник» (Мельничук, 1974, с. 20), синоніми *окупант* та *загарбник* – той, хто тимчасово займає «збройними силами однієї держави частину або всю територію іншої держави, головним чином, унаслідок наступальних воєнних дій» (Мельничук, 1974, с. 478) (80 реакцій). Семантично близькими виявились асоціати *терорист* – «той, хто здійснює терористичний акт» (Мельничук, 1974, с. 663), *вбивця, руйнівник, знищувач, тиран*. Негативне ставлення засвідчують лексеми з префіксами *не-, ні-*: *ненависник, недруг, неприязель, нікчема*. На жорстокі вчинки росіян указують асоціати *мародер, крадій, гнобитель, диктатор, фашисти*, на ганебну поведінку окупантів натякають асоціати *раби, посміховисько, лярва, шлюха*. Засвідчено одну нейтрально-скептичну реакцію у цій тематичній групі *брати* та її антонім *уже не брат*, а також нейтрально-насмішкувату реакцію *сусід*.

Синоніми до асоціата *росіянин* за національною належністю мають негативне маркування: *рашисти, русня, кацапи, московити*. Росія асоціюється з мітологічними чи фентезійними злими істотами (*зомбі, орки, собако-людина, диявол*) або збірними негативними назвами (*нелюди, істоти*). Три особи асоціюють державу-окупанта з її керманічем і, звичайно, пишуть прізвище *путін* з малої літери.

Ставлення респондентів до суспільних подій виявляються в асоціатах, що називають негативні почуття, відчуття та психічні стани: *зло, ненависть, гидота, жорстокість, сором, горе, жах, злоба, зневага, нещастя, огида* та ін. – 66 реакцій. Цікаво, що 5 респондентів мали реакцію *ніщо* – «те, що позбавлене будь-якого значення, не має ніякої ціни, ваги» (Білодід, т. 5, с. 431). Вигук *фу* є показовою реакцією на стимул *росія*, його вживають «для вираження презирства, досади, відрази, роздратування» (Білодід, т. 10, с. 648).

Частотними виявились назви негативних опредмечених дій, станів, процесів: *брехня, пропаганда, занепад, війна, помилка, агресія, смерть, безмовність, божевілля, вбивство, злочин, зомбованість, корупція, крадіжка, кримінал, кровожерливість, насильство, невігластво* та ін. – 51 реакція.

28 реакцій є назвами ідеологій та форм суспільного правління, які ґрунтуються на підкоренні, насильстві, агресії: *рабство, фашизм, диктатура, рашизм, комунізм, нацизм, тероризм, анархія, імперіалізм, монархія, тиранія, тоталітарність, ура-патріотизм*. Варто зазначити, що у цій тематичній групі наявні дві, на перший погляд, антонімні лексеми – *утопія* й *антиутопія*, проте припускаємо, що асоціація *утопія* виникла не як назва вчення про ідеальний суспільний лад чи художній твір із таким уявним устроєм, а як означення фантазії та нездійсненої мрії. До речі, у перекладі з грецької слово *утопія* означає «місце, що не існує» (Мельничук, 1974, с. 692), а це об'єднує асоціат *утопія* з реакцією *ніщо*, яка засвідчена у відповідях

5 респондентів. Натомість реакцію *антиутопія* трактуємо як «зображення у художній літературі чи кінематографії небезпечних наслідків, пов'язаних з експериментами над людством для його «поліпшення» (Антиутопія, Вікіпедія).

Серед назв приміщень та закладів наявні синоніми: *парашиа (парашика), туалет, біотуалет* (17 реакцій), *в'язниця, концтабір, тюрма, тюрма народів* (4 реакції), *розвалина, руїна* (2 реакції) та одиничні негативні реакції: *дурка, житло москалів, колгосп, стайня, цирк*.

Назви місця і простору позначають асоціати з близькими значеннями: *помийка, звалище, сміттєзвалище, вигрібна яма, пекло, ад, село, захалустя* та одиничні реакції *земля рабів, зомбосвіт, заповребрик, прірва, тайга, тундра*.

Тематична група речовин та матеріалів представлена, передусім, різними назвами екскрементів: *гімно (гівно, гамно), лайно, гній, фекалії* та з нечистотами: *гниль, бруд, помий, відходи*. Натомість асоціати *вата* (особи, які підтримують політичний режим росії) і *фарш* (гарматне м'ясо, солдатська маса, приречена на знищення) стали збірними назвами людей. Численними реакціями на слово-стимул *росія* є близькі за значенням назви явищ природи: *болото, багно, багнука, калюжа*, які вказують на бруд і занедбання. Також тут представлена асоціація *темрява*, яка позначає щось незрозуміле, невідоме або відсталість, некультурність (Білодід, т. 10, с. 71).

Серед назв предметів та їхніх частин переважає асоціат *дно*, який сприймається як низи суспільства, щось найгірше, синоніми *смітник, сміттярка*, які акцентують на непотрібності, *бензоколонка, колонка з газом*, а також одиничні реакції *дрібниця* (щось дрібне, незначне, таке, що не має істотного значення), *корито* (посудина для годівлі або напування тварин, птиці), *ярмо* (упряж для робочої великої рогатої худоби, яка пригнічує і утискає).

Назви частин тіла, що асоціюються з росією, є непристойними (*залупа, задниця*), а назви медичних понять нашттовують на думку про хвороби (*ідіотизм, гангрена, метастаза, чума*), новоутворення (*пухлина, опухоль планети*) та вбивство (*кров*).

Збірні назви, що є реакціями на слово-стимул *росія*, вказують на велику кількість тварин (*бидло, дич*), руйнівну силу комах (*саранча*), підлість (*сволота*), духовну та фізичну слабкість (*біднота*), непотрібність (*сміття*), застарілість (*плем'я*).

Цікавим, на нашу думку, є асоціат *бавовна*, який є назвою рослини і саркастично називає вибухи на росії та на території окупованого Криму під час російсько-української війни. В основі номінації цього явища закладено гру слів (зі зміною наголосу), що стосується специфічних звуків та рослини (рос. *хлопок*) (Теглівець, 2022).

Реакція *корабель*, на нашу думку, суголосна з російським ракетним крейсером «Москва», який здійснив напад на український гарнізон на острові Зміїний. Екіпаж корабля наказав українським військовим здатися, але у відповідь отримав відмову і пропозицію, яка стала гаслом війни: «Русській військовий корабель, іді ...!». Затоплення цього корабля стало найбільшою поразкою російського флоту з часів Другої світової війни. Отже, реакція *корабель* на слово-стимул *росія* прогнозує неминуче знищення держави-окупанта та перемогу України.

Структуру асоціативно-смыслового поля слова-стимулу *росія* дають можливість відтворити асоціації, які було отримано під час проведення спрямованого асоціативного експерименту, унаслідок якого виявлено 685 слів-реакцій на слово-стимул *росія* та встановлено частотність уживання асоціатів у ядрі (334), ближчій (209) та віддаленій (142) периферії.

Більшість виявлених асоціатів має негативне значення, що є свідченням зневажливого ставлення інформаторів до країни-агресора. Відносно нейтральними за значенням можемо вважати лише реакції *країна, федерація, брати, сусід, тиша*. Серед асоціатів зафіксовано значну кількість експресивно маркованих найменувань, що свідчить про домінування емоційного рівня образів свідомості над розумовим, а також утримання певної рівноваги між об'єктивними (логіко-понятійними) та суб'єктивними (ціннісно-мотиваційними) образами

сприйняття мовців. Наявність серед асоціатів значної кількості інвективної лексики спричинено, на наш погляд, по-перше, можливістю вільно висловлюватися, адже анкета була анонімною, а по-друге, негативними переживаннями, що викликало слово-стимул.

Експериментальним матеріалом підтверджено, що узагальнене уявлення про росію після повномасштабного вторгнення в Україну змістилося від нейтрального до загрозливого, а конкретне уявлення дало змогу усвідомити росію як реального ворога, що бере участь у воєнних діях проти нашої країни.

Перспектива подальших досліджень передбачає розширення аналізу асоціативного поля слова-стимулу *росія* завдяки вивченню атрибутивних та предикативних асоціацій, пов'язаних зі стимулом, із метою отримання результатів для виявлення особливостей кореляції мовної та концептуальної картин світу.

Список використаної літератури

1. Антиутопія. URL: <https://uk.wikipedia>
2. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка 1970–1980.
3. Булик-Верхола С. З. Мовний образ Росії як ворога (на матеріалі ЗМІ періоду російсько-української війни). *Закарпатські філологічні студії*. 2022. № 23(1). С. 29–33. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.5>
4. Дробот О. В., Максименко Н. М., Фартушна С. О. Спрямований асоціативний експеримент: практика застосування у психологічному дослідженні свідомості. *Психологія свідомості: теорія і практика наукових досліджень : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 21 листопада 2019). Київ : Національний авіаційний університет, Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій, 2019. С. 115–120.
5. Недашківська Т., Загородня О. Комплексний аналіз стимулів в асоціативному експерименті. *Psycholinguistics*. 2015. № 18(2). С. 42–61.
6. Росія. URL: <https://uk.wikipedia>
7. Словник іншомовних слів / О. С. Мельничук (ред.) Київ : Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1974. 776 с.
8. Теглівець Ю. В. Інтернет-мем як особлива одиниця комунікації. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. № 24(2). С. 23–27. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.4>
9. Zsarnóczaiová Ž. Methodics of the associative experiment. *Slavica Slovaca*. 2020. № 55(1). P. 69–81.

References

1. Antyutopiia [Dystopia]. Retrieved from <https://uk.wikipedia> [in Ukrainian].
2. Bilodid, I. K. (Ed.). (1970–1980). *Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian Language: in 11 v.]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Bulyk-Verkhola, S. Z. (2022). *Movnyi obraz Rosii yak voroha (na materialy ZMI periodu rosiisko-ukrainskoi viiny)* [The language image of Russia as an enemy (on the material of the media of the period Russian-Ukrainian war)]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, 23, 1, 29–33. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.23.1.5> [in Ukrainian].
4. Drobot, O. V., Maksymenko, N. M., & Fartushna, S. O. (2019). *Spryamovanyi asotsiatyvnyi eksperyment: praktyka zastosuvannya u psykholohichnomu doslidzhenni svidomosti* [Directed associative experiment: practice of application in psychological research of consciousness]. *Psykhohohiia svidomosti: teoriia i praktyka naukovykh doslidzhen – Psychology of consciousness: theory and practice of scientific research: materials of the III International Scientific and Practical Conference*. (pp. 115–120). Kyiv: National Aviation University, Faculty of Linguistics and Social Communications [in Ukrainian].

5. Nedashkivska, T., & Zahorodnia, O. (2015). Kompleksnyi analiz stymuliv v asotsiatyvnomu eksperymenty [Multipurpose analysis of stimuli in the associative experiment]. *Psycholinguistics*, 18, 2, 42–61 [in Ukrainian].
6. Rosiia [Russia]. Retrieved from <https://uk.wikipedia> [in Ukrainian].
7. Melnychuk, O. S. (Ed.). (1974). Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Kyiv: Holovna redaktsiia URE AN URSR [in Ukrainian].
8. Tehlivets, Y. V. (2022). Internet-mem iak osoblyva odynytsia komunikatsii [Internet meme as a special unit of communication]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, 24, 2, 23–27. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.4>
9. Zsarnóczyová, Ž. (2020). Methodics of the associative experiment. *Slavica Slovaca*, 55(1), 69–81.

Булик-Верхола С. З., Теглівець Ю. В. Асоціативно-сміслові поле слова-стимулу *росія* під час російсько-української війни

У статті простежено особливості образів мовної картини світу і ціннісні орієнтації українського суспільства. Мета дослідження – на основі методу спрямованого асоціативного експерименту проаналізувати асоціативне поле слова-стимулу *росія* в умовах сучасної російсько-української війни.

У результаті опитування студентів Національного університету «Львівська політехніка» виявлено 685 слів-реакцій на слово-стимул *росія* та встановлено частотність уживання асоціативів у ядрі (49%), ближчій (30%) та віддаленій (21%) периферії. Ядро асоціативного поля містить найбільш актуальні та стереотипні поняття ментального лексикону: *ворог* – 78, *агресор* – 54, *болото* – 51, *дно* – 32, *раша* – 18, *вбивця* – 6, *окупант* – 14, *параши* – 13, *загарбник* – 12, *московія* – 12, *зло* – 11, *мордор* – 11, *ненависть* – 11.

З'ясовано, що більшість виявлених асоціативів має негативне значення, що демонструє зневажливе ставлення інформаторів до країни-агресора. Зафіксовано значну кількість експресивно маркованих найменувань, що свідчить про домінування емоційного рівня образів свідомості над розумовим, а також утримання певної рівноваги між об'єктивними та суб'єктивними образами сприйняття мовців.

Експериментальним матеріалом підтверджено, що узагальнене уявлення про росію після повномасштабного вторгнення в Україну змістилося від нейтрального до загрозового, а конкретне уявлення дало змогу усвідомити росію як реального ворога, що бере участь у воєнних діях проти нашої країни.

Ключові слова: асоціативно-сміслові поле, слово-стимул *росія*, асоціативний експеримент, тематична група, мовна картина світу.

Bulyk-Verkhola S., Tehlivets Y. Associative-meaning field of the word-stimulus *russia* during the Russian-Ukrainian war

The article traces the peculiarities of the images of the linguistic picture of the world and the value orientations of Ukrainian society. The purpose of the study is to analyze the associative field of the word-stimulus *russia* in the conditions of the current Russian-Ukrainian war, based on the directed associative experiment method. Achieving the specified goal involves the following tasks: to identify associations for the designation of the stimulus word *russia* that were used by the survey participants; determine the structure of the associative-semantic field of the *russia* stimulus word; outline the main thematic groups of the stimulus word *russia*; to determine quantitative indicators of reactions within the associative field.

As a result of the survey conducted among the students of the Lviv Polytechnic National University, 685 word-reactions to the *russia* stimulus word were found and the frequency of the associates use in

the core (49%), near (30%) and distant periphery (21%) was determined. The core of the associative field contains the most relevant and stereotyped concepts of the mental lexicon: *enemy* 78, *aggressor* 54, *swamp* 51, *bottom* 32, *rasha (rashka)* 18, *murderer* 16, *occupier* 14, *parasha (parashka)* 13, *invader* 12, *moskoviia* 12, *evil* 11, *mordor* 11, *hatred* 11.

Most of the detected associates have negative meaning, which is the evidence of the disdainful attitude of the informants towards the aggressor country. We can consider only the reactions country, brothers, neighbor, silence to be neutral in meaning. Among the associates, a significant number of expressively marked names was recorded, which indicates the dominance of the emotional level of images of consciousness over the mental one, as well as the maintenance of a certain balance between the objective (logical-conceptual) and subjective (value-motivational) images of consciousness of the speakers. The presence of a significant amount of invective vocabulary among the associates is caused, in our opinion, firstly, by the opportunity to freely express themselves because the questionnaire was anonymous, and, secondly, by negative feelings caused by the word-stimulus.

The experimental material confirmed that the generalized perception of Russia after the full-scale invasion of Ukraine shifted from neutral to threatening, and the specific perception made it possible to perceive Russia as a real enemy participating in hostilities against our country.

Key words: associative-semantic field, word-stimulus Russia, associative experiment, thematic group, linguistic picture of the world.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 19.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 81'27

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-27-33

Венгринюк Мирослава Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу,

м. Івано-Франківськ, Україна.

myroslava-v@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-4597-4250>

Шутка Владислава Олегівна,

студентка II курсу спеціальності 035 «Філологія»

Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу,

м. Івано-Франківськ, Україна.

vladashutka@ukr.net

<https://orcid.org/0009-0005-4514-8804>

**МОВНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ПОРТРЕТА В ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ
КЕТРІН БЕННЕР (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ДІМ НА КРАЮ НОЧІ»)**

Важливим компонентом структури художнього тексту є портретний опис – зображення зовнішнього вигляду, виразу обличчя, жестів персонажа тощо. Деталі портрета дають змогу відтворити сутність людини, її внутрішній світ, погляди, емоції, ідеї, прагнення, риси характеру. Для створення портрета персонажа автор залучає увесь арсенал мовних засобів, завданням яких є увиразнити портретні характеристики та розкрити індивідуальні риси героїв. Незважаючи на значну кількість праць, присвячених вивченню портрета в художньому тексті, розкриття особливостей вербалізації портретних описів у художньому мовленні Кетрін Беннер потребує ґрунтовного осмислення та опрацювання. Це й зумовило вибір теми дослідження.

Мовні засоби створення портрета персонажа неодноразово потрапляли в поле зору дослідників. Серед останніх досліджень і публікацій варто відзначити наукові розвідки таких учених: Н. В. Бохун (Бохун, 2007), В. Г. Вихор (Вихор, 2018), О. Д. Кулик (Кулик, 2022), О. В. Кульбабської (Кульбабська, 2017), О. П. Штонь (Штонь, 2020).

Аналізуючи психологічний портрет жінки поважного віку в художньому тексті, О. Д. Кулик наголошує на таких мовних засобах:

- нагромадження, одноманітне повторення займенників; фразеологізмів; уживання дієслів, що унаочнюють психічні і поведінкові реакції;
- уживання лексики негативно-оцінного характеру (іменників, дієслів, прикметників, прислівників і прислівникових сполучень);
- використання індивідуально-авторських, образних метафор і порівнянь;
- звернення до стилістичних прийомів (протиставлення, повтору);
- нагромадження питальних речень, заперечної частки «не» тощо (Кулик, 2022).

О. В. Кульбанська, розкриваючи особливості моделювання словесного портрета жінки у романі Марії Матіос «Щоденник страченої», виокремлює та аналізує такі одиниці синтаксичного рівня: парцеляцію, приєднання, лексичний повтор із синтаксичним поширенням, питальні конструкції в монологічному мовленні, номінативні речення (здебільшого ланцюжки номінативних речень), вставлені конструкції (Кульбабська, 2017).

Метою статті є виявлення й опис мовних засобів створення портрета в художньому мовленні Кетрін Беннер (на матеріалі роману «Дім на краю ночі»). Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) проаналізувати сучасні наукові розвідки, у яких окреслено мовні засоби створення портрета персонажа; 2) розкрити особливості вербалізації портрета персонажа в тексті Кетрін Беннер «Дім на краю ночі».

Матеріал дослідження дібрано методом суцільної вибірки. Опис мовних засобів створення портрета в художньому мовленні Кетрін Беннер здійснено шляхом дескриптивного методу.

В історичному романі з елементами сімейної саги та присмаком магічного реалізму Кетрін Беннер розповідає історію чотирьох поколінь родини Еспозіто на мальовничому острові поблизу узбережжя Сицилії. Історія розпочинається з моменту, коли лікар Амадео приїжджає на острів у пошуках роботи і оселяється в закинутому барі «Дім на краю ночі». Будівлю місцеві вважають проклятою, однак згодом це місце стане серцем острова. На перший погляд життя на чарівному узбережжі видається мрією, однак не обходиться без таємниць, інтриг, суперництва, побутових драм і романтичних переживань. Клаптик суходолу не оминуть світові війни, фашистський режим, фінансові кризи і Велика депресія. Та роман сповнений оптимізму, він віддзеркалює епохи в історіях героїв, особистості яких – це теж частина місця, де вони живуть. Це історія про цінність домівки, людяність, любов і вірність, про неповторний світ, який кожен із нас створює довкола себе.

Авторці вдалося сповна передати атмосферу сицилійського острова, його неповторний колорит, змалювати самотніх героїв з усіма суперечностями характеру і багатством внутрішнього світу кожного.

Авторка виступає неперсоніфікованим оповідачем, манера оповіді дає змогу різнобічно поглянути на події, адже здебільшого історію позбавлено чіткої авторської оцінки.

«Його власне народження було темним, невідзначеним, непоміченим» (Беннер, 2021, с. 21), – саме так авторка розпочинає історію одного з головних героїв – лікаря Амадео Еспозіто. Згодом Кетрін Беннер характеризує цілеспрямованість героя, яку він продемонстрував із перших днів свого життя: «У ньому поволі почали розгортатись його великі життєві амбіції: жити, рости, знайти дім та сім'ю» (Беннер, 2021, с. 23). Саме так письменниця ніби окреслює шлях персонажа, його майбутні цінності та ідеали.

У формуванні характеру хлопчика певну роль відіграв лікар, який узяв Амадео до себе вчитися медицини після завершення школи. Авторка вкладає символічне значення в прізвище, яке головний герой потім візьме собі. В уривку з розмови, яка відбулася ще в часи юності Амадео, наставник каже йому: «Моє прізвище – Еспозіто, воно означає «покинутий»» (Беннер, 2021, с. 26). Це італійське означення стало частиною ідентичності героя, який із раннього дитинства дуже глибоко усвідомив, що таке самотність.

Амадео завжди захоплювали історії. Вони стали своєрідною відрадою для героя, і саме цим авторка демонструє, наскільки важливою є література (у будь-якому прояві) у формуванні особистості. Історії поєднують людей різних поколінь відчуттям спорідненості і зберігають частинку їхніх неповторних шляхів. Кетрін Беннер взаємини свого героя з переказами описує так: «Тим часом із кожним роком його колекція історій росла. Його професія та манера поведінки викликали на відвертість. Селяни розповідали йому про зниклих безвісти доньок, про братів, які губили один одного, а потім не могли впізнати після довгої розлуки і випадково вбивали, про сліпих на обидва ока пастухів, які орієнтувалися на пташині співи. Але й самого Амадео такі історії по-своєму зачаровували. Повертаючись у сірому світанковому світлі в одну зі своїх тимчасових осель, які йому так часто доводилося змінювати, він мив руки, наливав собі кави, відчиняв вікна назустріч підбадьорливим звукам життя і записував нові історії у свою червону книжку. Він робив це завжди урочисто» (Беннер, 2021, с. 30). Розгорнуті метафори («колекція росла», «історії зачаровували», «підбадьорливі звуки життя») сповнюють цей уривок образ-

ністю та зосереджують увагу на оптимізмі, притаманному герою, якому його захоплення дарувало радісні миті і допомагало не зневірюватися у складних ситуаціях. Авторка у цьому уривку також перелічує спершу тематику оповідок, записаних Амадео, а потім – його приємні миті наодинці з думками. Ці описи насичені експресивністю, якої досягнуто завдяки градації.

Ось ще приклад: «І записник поволі сповнювався яскравими картинами з тисяч чужих життів. А от його власне життя залишалось тісним і поверховим, ніби насправді він ще й не починав жити» (Беннер, 2021, с. 30). Як бачимо, авторка використовує антитезу, демонструючи, таким чином, контраст, невідповідність між тим життям, яке герой мав, і тим, якого прагнув.

Опис зовнішності відіграє значну роль у формуванні художнього портрета героя: «Цей кремезний чоловік з яструбиним поглядом, над яким кошлатилась суцільна лінія брів, вивищувався над оточенням без притаманної більшості високих людей сором'язливою сутулості. Зріст та сумнівне походження змушували його почуватись не у своїй тарілці будь-де. Він усюди був чужим. Був самотнім чоловіком, одягався похмуро, поводився стримано» (Беннер, 2021, с. 30). Портрет зовнішності героя дуже тісно пов'язаний із його внутрішнім світом. Для розкриття цього зв'язку авторка використовує цілий арсенал художніх засобів, зокрема епітети («кремезний чоловік», «яструбиний погляд»), які підкреслюють Упертість і рішучість персонажа. Такі портретні характеристики, як «одягався похмуро», «поводився стримано», характеризують героя як доволі замкнуту особистість, заглиблену у власний внутрішній світ, якій складно довіряти людям. Щоб повніше описати емоційний стан персонажа, авторка використовує фразеологізм «почуватись не у своїй тарілці». Усе це формує яскраво виражений портрет Амадео, суперечливий і життєвий.

Коли лікареві пропонують роботу на далекому крихітному острові Каstellамаре, розпочинається новий етап в житті. Амадео прибуває туди саме в розпал щорічного фестивалю, і тоді ж авторка знайомить читача з островами. Вони розповідають новоприбулому про життя на острові і повідомляють, що він житиме у професора, вчителя місцевої школи, та його дружини: «*Professore* плутано розповів Амадео про те, що в жителях острова тече норманська, арабська, візантійська, грецька, фінікійська, іспанська та римська кров, і все це читалось у Піні, з її товстезними чорними косами та очима дивовижного опалового кольору» (Беннер, 2021, с. 41). Характерна риса лексичного оформлення тексту Кетрін Беннер – уведення власне італійських слів, що дає змогу точніше відтворити колорит місцевості, де відбуваються події. Для опису Піни Велли авторка використовує кольористичні епітети («чорні коси», «очі дивовижного опалового кольору»). Чорний колір волосся вважається ознакою цілеспрямованості і твердості характеру. Щодо кольору очей героїні, то на Стародавньому Сході опал називали захисником сім'ї й сімейного благополуччя, а в Стародавньому Римі його вважали символом любові.

Важлива складова частина портрета персонажа – манера спілкування. Про Піну авторка продовжує розповідати так: «Зрештою вона здалась і почала свою оповідь нерішучим, але сильним голосом. Її історія була настільки дивовижною, що Амадео надаремне силкувався пригадати всі її деталі наступного ранку. Надалі йому весь час здаватиметься, що він забув найголовнішу її частину і що жодна оповідь не може бути такою, як у Піни Велли» (Беннер, 2021, с. 41). Авторка характеризує героїню за допомогою епітетів і протиставлення водночас («нерішучий, але сильний голос»), ніби вказуючи на те, що героїні притаманні внутрішня сила і впертість, які вона, проте, не звикла демонструвати. «Піна дуже розумна жінка, – сказав священник, дивлячись, як вона йде геть. – Я хрестив її і вчив катехизису. Вона надто освічена для цього острова, та й для свого чоловіка. Дуже жаль» (Беннер, 2021, 41). У цих двох уривках авторка формує портрет Піни, описуючи її з точки зору інших персонажів. Епітети «розумна» та «освічена», а також гіперболізація «жодна оповідь не може бути такою, як у Піни Велли» змальовують героїню як особистість із багатим внутрішнім світом і широким світоглядом.

Острів Кастелламаре виступає ніби ще одним героєм оповіді Кетрін Беннер. Це місце було осередком спокою на фоні буремних подій зовнішнього світу і став невід'ємною частиною особистості Амадео: «Новини про вбивство ерцгерцога в Сараєво, яке сталося лише за кілька годин після того дивовижного квіткового дощу, йшли до Кастелламаре тринадцять днів, упродовж яких острів вражав Амадео яскравістю та енергією. Це місце здавалося йому єдиним реальним світом» (Беннер, 2021, с. 48). Епітет «дивовижний квітковий дощ» символізує безтурботність. Образ острова персоніфікований («острів вражав яскравістю та енергією»), авторка наділяє його життєвістю та емотивністю.

Кетрін Беннер описує тісний зв'язок між цим місцем та героєм, який зрештою віднайшов там домівку: «Пристаювати до нових умов та людей йому вдалося далеко не відразу, але якимось загадковим, не зрозумілим йому чином Амадео почувався так, ніби знайшов нарешті місце для себе. Усе життя його переслідував стан невагомості, ніби будь-якої миті він може відірватись від землі і зникнути, тож зараз він насолоджувався тісністю, яка дозволяла міцніше стояти на землі» (Беннер, 2021, с. 49–50). Авторка передає почуття героя за допомогою порівнянь і метафор («переслідував стан невагомості», «почувався так, ніби знайшов нарешті місце для себе», «тіснота, яка дозволяє міцніше стояти на землі»).

Великою мірою на особистість Амадео впливає війна. Йому було чужим відчуття патріотизму до Італії, за яку повинен був воювати і яка ніколи не була для нього домівкою. Пережити цей складний час герою допомагають спогади про острів та історії, які завжди залишались із ним. «У внутрішній кишені своєї форми Амадео носив записник. Золота королівська лінія давно затерлась, а шкіряна обкладинка вицвіла. Але історії всередині слугували Амадео доказом того, що десь усе ще існує інший світ». Епітет «внутрішня кишеня» – це символ чогось глибоко особистого, прихованого від жахів війни.

Поряд із Амадео, який виступає головним героєм на початку і чия присутність простежується між рядками до останньої сторінки, та Піною, яку авторка зображає прагматичною, впертою і наполегливою, з'являється Марія-Грація, їхня донька, на якій надалі переважно і сконцентрована авторська увага. Її життя сприймали як щось неймовірне, адже дівчинка ледь вижила при народженні і в дитинстві змушена була носити на ногах фіксатори: «Бо хоч вона зміцніла та ожила, Марія-Грація все ще носила свою містичну ауру, немов саме її життя було дивом, якого ніколи б не мало бути, якби не ласка святої» (Беннер, 2021, с. 102). Слово «аура» давньогрецького походження і вказує на психологічний вплив когось-небудь, атмосферу, яку ця людина мимоволі навколо себе створює.

Авторка наділяє цю героїню внутрішньою силою та терплячістю: «Розглядаючи потім фото своєї доньки, рік за роком, Амадео немов ставав свідком становлення нестримної, як у Піни, душі і її боротьби з обставинами» (Беннер, 2021, с. 102). За допомогою епітета «нестримна душа» та метафори «боротьба з обставинами» Кетрін Беннер створює портрет незламної особистості, звиклої приймати виклики долі і рухатися вперед, незважаючи ні на що. Такі риси героїні підтверджує і така цитата: «П'ята фотографія була його улюбленою. Тут уже відчувалося, що Марія-Грація, всупереч усім труднощам, почала де в чому важливому переганяти братів: поки вони боролися з книжками, ледь долаючи свої уроки, Марія-Грація впевнено випереджала їх у кмітливості». Авторка пише: «На тій фотографії Амадео спіймав її заглибленою у вивчення одного з підручників її братів. Її волосся, заплетене в товсту чорну косу, як у матері, лягало на краєчок сторінки, а світло-бурштинові очі були опущені й затінені густими чорними віями. Не помічаючи нікого довкола, вона всміхалася чомусь, що прочитала в книжці. Дівчинка була страшенно здібною ученицею» (Беннер, 2021, с. 103). Тут Кетрін Беннер знову використовує назви кольорів для індивідуалізації героїні, змальовуючи Марію-Грацію зовнішньо схожою на матір. Ці кольороніми є важливим ідейно-художнім і виражальним засобом, за допомогою якого Кетрін Беннер створює необхідну атмосферу в романі.

Отже, вербалізація портрета у романі Кетрін Беннер «Дім на краю ночі» здійснюється з використанням мовних одиниць різних рівнів. Особлива вага припадає на виражальні засоби (епітети, метафори, порівняння, антитезу, контраст, гіперболу, градацію тощо). За допомогою цих засобів авторка не лише досягає певного рівня експресивності в художньому тексті, а й створює колоритні образи персонажів – життєві й переконливі.

Перспективою дослідження є вивчення мовних засобів створення портрета для розкриття ідіостилю письменника.

Список використаної літератури

1. Бохун Н. В. Мовностилістичні особливості створення портрета персонажа в іспанській художній літературі XIX–XX століть : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05. Київ, 2007. URL: <http://surl.li/twrwg>
2. Вихор В. Г. Вербалізація жіночих портретів у збірці «В сяйві мрій» Миколи Вороного. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2018. Вип. 64. С. 39–44.
3. Кулик О. Д. Вербалізація психологічного портрета жінки поважного віку в художньому тексті (на матеріалі роману «Елізабет зникла» Емми Хілі в перекладі Анни Цвіри). *Вісник КНЛУ. Серія «Філологія»*. 2022. Т. 25. №1. С. 79–88. DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2022.263117>
4. Кульбаська О. В. Моделювання словесного портрета жінки засобами експресивного синтаксису (на матеріалі «Щоденника страченої» Марії Матіос). *Український смисл*. 2017. № 1. С. 45–57.
5. Штонь О. Лінгвостилістичні особливості мовних портретів у прозі Василя Слапчука. *Studia Methodologica*. 2020. Вип. 50. С. 122–129. DOI: <https://doi.org/10.25128/2304-1222.20.50.10>
6. Беннер К. Дім на краю ночі / пер. з англ. А. Цвіри. Харків : Віват, 2021. 464 с.

References

1. Bokhun, N. V. (2007). *Movnostylistychni osoblyvosti stvorennia portreta personazha v ispanskii khudozhnii literaturi XIX–XX stolit* [Linguistic Means of Creating a Character Portrait in Spanish Fiction Literature of the 19th–20th Centuries]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Vykhor, V. H. (2018). *Verbalizatsiia zhinochykh portretiv u zbirtsi «V siaivi mrii» Mykoly Voronoho* [Verbalization of Female Portraits in the Collection «In the Radiance of Dreams» by Mykola Voronyi]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Dragomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy – Naukovyi Chasopys Dragomanov Ukrainian State University. Series 5. Pedagogical sciences: reality and perspectives, 64*, 39–44 [in Ukrainian].
3. Kulyk, O. D. (2022). *Verbalizatsiia psykhohohichnoho portreta zhinky povazhnoho viku v khudozhnomu teksti (na materialy romanu «Elizabet znykla» Emmy Khili v perekladi Anny Tsviry)* [Verbalization of the Psychological Portrait of an Elderly Woman in the Artistic Text (Based on the Novel «Elizabeth is Missing» by Emma Healey, Translated by Anna Tsvira)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriiia Filolohiia – Messenger of Kyiv National Linguistic University. Series Philology, 25*, 79–88. DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.1.2022.263117> [in Ukrainian].
4. Kulbabska, O. V. (2017). *Modeliuvannia slovesnoho portreta zhinky zasobamy ekspresyvnoho syntaksysu (na materialy «Shchodennyka strachenoii» Marii Matios)* [Modeling of the Verbal Portrait of a Woman Using Expressive Syntax (Based on the Material of «The Diary of the Executed» by Maria Matios)]. *Ukrainskyi smysl – Ukrainian sense, 1*, 45–57 [in Ukrainian].

5. Shton, O. (2020). Linhvostylistychni osoblyvosti movnykh portretiv u prozi Vasylia Slapchuka [Linguistic features of language portraits in the prose of Vasyl Slapchuk]. *Studia Methodologica*, 50, 122–129. DOI: <https://doi.org/10.25128/2304-1222.20.50.10> [in Ukrainian].

6. Benner, K. (2021). Dim na kraiu nochi [The House at the Edge of Night]. Kharkiv: Vivat [in Ukrainian].

Венгриянюк М. І., Шутка В. О. Мовні засоби створення портрета в художньому мовленні Кетрін Беннер (на матеріалі роману «Дім на краю ночі»)

У статті розкрито мовні засоби створення портрета в художньому мовленні Кетрін Беннер. Матеріалом дослідження послужив роман «Дім на краю ночі». У статті проаналізовано сучасні наукові розвідки, у яких окреслено ключові засоби вербалізації портретних описів персонажів. Закцентовано на тому, що у створенні портрета персонажа беруть участь одиниці різних мовних рівнів. Наголошено на функційному потенціалі емоційно-оцінної лексики, фразеологізмів, тропів (метафор, епітетів, порівнянь), засобів експресивного синтаксису (парцеляції, питальних конструкцій, номінативних речень) тощо.

Матеріал дослідження дібрано методом суцільної вибірки. Розкриття мовних засобів створення портрета в художньому мовленні Кетрін Беннер здійснено шляхом дескриптивного методу.

Закцентовано на тому, що опис зовнішності персонажа відіграє важливу роль у формуванні його портрета. У творах Кетрін Беннер виявлено чітку кореляцію між зображенням зовнішності персонажів та їх внутрішнім світом. Щоб розкрити взаємозв'язок між цими компонентами портрета, авторка використовує різні виражальні засоби: епітет, метафору, порівняння, антитезу, гіперболу, градацію тощо. За допомогою цих засобів письменниця не лише досягає певного рівня експресивності в художньому тексті, а й створює колоритні образи персонажів – життєві й переконливі. Перспективою дослідження є вивчення мовних засобів створення портрета для розкриття ідіостилю письменника.

Ключові слова: мовні засоби створення портрета, вербалізація портрета в художньому мовленні Кетрін Беннер, виражальні засоби (епітети, метафори, порівняння тощо), експресивність у художньому тексті.

Venhryniuk M., Shutka V. Linguistic means of creating portrait in the artistic speech of Catherine Banner (based on the novel «The house at the edge of night»)

In the article, the linguistic means of creating a portrait in artistic discourse by Catherine Banner are revealed. The research material is based on the novel «The House at the Edge of Night». The article analyses contemporary scholarly investigations that outline key verbalization tools for character portrait descriptions. Emphasis is placed on the fact that various linguistic levels contribute to the creation of a character's portrait.

The functional potential of emotionally evaluative lexicon, phraseology, literary tropes (metaphors, epithets, comparisons), and expressive syntactic devices (sentence partitioning, interrogative constructions, nominative sentences) is highlighted. Our research material was selected using the method of continuous sampling. The disclosure of linguistic means for creating a portrait in Catherine Banner's artistic discourse is carried out through a descriptive method.

Furthermore, the article underscores the crucial role of describing a character's appearance in forming a portrait. In particular, in Catherine Banner's works, a clear correlation between the depiction of characters' appearance and their inner worlds is evident. To reveal the interconnection between these portrait components, the author uses various expressive tools, including epithets, metaphors, comparisons, antitheses, hyperboles, and gradations. Using these means, the writer not only achieves a certain level of expressiveness in the literary text but also creates vivid and convincing character

images. Prospects for further research include studying the linguistic means for portrait creation to uncover the writer's idiolect.

Key words: linguistic means of creating a portrait, verbalization of a portrait in artistic speech by Catherine Benner, expressive means (epithets, metaphors, comparisons, etc.), expressiveness in fiction text.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 16.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 811.112.2

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-34-40

Деревянко Юлія Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізького національного університету,
м. Запоріжжя, Україна.
juliad88@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0849-1858>

КОМПОЗИТИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ЕКСПРЕСИВНОСТІ ТА ЇХ ФУНКЦІОНУВАННЯ В АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТЕКСТАХ

Питання експресивності як мовного явища завжди знаходилося у центрі уваги лінгвістів, оскільки вона є пов'язаною з вираженням суб'єктивного відношення мовця до предмету розмови. За допомогою категорії експресивності реалізується одне з основних комунікативних завдань мовного акту, що впливає на думки адресата під час інтерпретації висловлювання мовця. Експресивність визначає потенційну можливість будь-якого висловлювання або тексту виявляти якийсь вплив на свідомість і поведінку того або іншого одержувача інформації. Актуальність дослідження визначається, насамперед, необхідністю вивчення експресивної лексики англійської мови як найбільш уживаного засобу вираження експресивності, яка має національну забарвленість. Важливим є виявлення особливостей функціонування експресивних засобів, зокрема композитів, у межах різних типів лексичної експресивності в художніх та публіцистичних англомовних текстах.

Основи вивчення експресивно-емоційного аспекту мови вперше були розглянуті Ш. Баллі (Bally, 1909), основоположником сучасної концепції та методів дослідження експресивних фактів мови, який зауважив, що у процесі спілкування співрозмовники взаємодіють і впливають один на одного.

У лінгвістиці сформувалися такі підходи до вивчення категорії експресивності: 1) стилістичний (В.С. Калашник, М.Я. Плющ, Л.О. Ставицька, В.А. Чабаненко), у межах якого експресивність розглядається як властивість слова чи тексту передавати зміст зі збільшеною інтенсивністю, виражаючи внутрішній стан мовця; 2) прагматичний (Р.В. Козак, Є.Ю. Чайковська), у якому акцентується цілеспрямований вплив на адресата з погляду вражаючої сили висловлення; 3) функціональний (Р. Якобсон, В.М. Русанівський, О.Г. Тодор) – експресивність розуміється як здатність виражати емоційний стан мовця, його суб'єктивне відношення до позначуваних предметів і об'єктів дійсності; 4) семантичний (Н.І. Бойко, А. Вежицька, М.А. Жовтобрюх), у якому аналізується здатність слова позначати не лише ілюмінативну дію, явище, предмет, ознаку, а й характер його прояву, його якісно-кількісні властивості.

Лінгвістичні дослідження засобів вираження експресивності в англійській мові зосереджуються на вивченні метафор (Дж. Лакофф, М. Джонсен), фразеологічних виразів (Т. Браун, А. Фулен), граматичних засобів (А. Гюблер).

Мета статті полягає у розгляді творення композитів як лексичних засобів вираження різних типів експресивності та їх функціонування у сучасній англійській мові на конкретних прикладах у художніх та публіцистичних текстах.

Матеріал дослідження дібрано методом суцільної вибірки. Опис функціонування експресивних композитів у художніх та публіцистичних текстах здійснено шляхом дискрип-

тивного методу. Застосовано елементи структурного, семантичного та концептуального аналізу.

Одиниці основного лексичного фонду, що належать до нейтральної (неекспресивної) лексики, можуть вільно вживатися без будь-яких застережень і обмежень у будь-якому типі тексту. Нейтральні лексеми традиційно виконують номінативну функцію, підлягають класифікації на основі денотативно-сигніфікативного макрокомпонента значення і тільки у спеціально організованих контекстах можуть змінювати свій статус, ставати експресивно маркованими, а отже, і протиставлятися нейтральними одиницями. Така експресивність є зумовленою контекстом, тобто адгерентною. Набути адгерентної експресивності може практично будь-яка одиниця лексичної системи. Проте існує також група лексем, експресивність яких не залежить від умов функціонування, зв'язків із контекстом тощо. Такі лексеми є системно-експресивними, а їх експресивність – інгерентною, внутрішньою.

Розглянемо спочатку лексичні одиниці з інгерентною експліцитно-вираженою експресивністю.

Композиція є найпродуктивнішим засобом вираження експресивності. Група експресивних композитів неоднорідна. Виділяємо в ній два розряди:

- композити, що утворилися складанням експресивно-нейтральних основ;
- композити, що утворилися складанням експресивної та експресивно-нейтральної основи.

Композити, що утворилися складанням експресивно-нейтральних основ, є найбільш продуктивною словотворчою моделлю: $N_{\text{neutr}} + N_{\text{neutr}}$. Особливість дії цієї моделі полягає у тому, що під час співставлення основ слова часто реалізуються не основні, нейтральні, а вторинні їхні значення, які історично розвилися з основних значень шляхом метафоризації, метонімізації, часткової десемантизації тощо. Саме тому невід'ємними рисами складних іменників є їх висока образність і стилізація, підкреслено емоційний та експресивний характер.

Складний іменник *powerhouse* утворений із двох компонентів – нейтральних іменників *power* «сила, потужність» та *house* «дім», які за з'єднання утворюють нове слово з експресивним відтінком. «*Whereas we had a comfortable semi-final win on Saturday, powerhouse were forced to show their hand when they were given such a hard match by Jets in their semi-final*», said Stokes, who was an interested spectator. **Powerhouse** coach, Vince Krawczyk, argued: «*The semi-final was the best preparation possible for the match with Components...*» (The Guardians, 2011). У наведеному прикладі слово *powerhouse* вживається тоді, коли йдеться про енергійну, сильну групу людей, про потужну спортивну команду, яка впевнено йде до перемоги. Експресивність слова, яке описує цю команду, є експліцитно-вираженою, має позитивне забарвлення і відразу дає зрозуміти реципієнту, що немає жодних сумнівів у здобутті перемоги цією командою.

Композит, у якому поєднуються два нейтральні компоненти, представлені різними частинами мови ($V_{\text{neutr}} + N_{\text{neutr}}$), також створюють експресивний ефект. Наприклад: «*The obvious example is the surgeon with his ruthless but healing knife. He is best imagined as an old-fashioned sawbones before the invention of anaesthetics...*» (Graham, 1985). Одиниця *sawbones* «костоправ, хірург» належить саме до складних експресивних іменників, яке складається з двох опорних елементів, двох основ – дієслова *to saw* та іменника у формі множини *bones*, які окремо мають нейтральне значення. Експресивність у цьому разі виникає завдяки сумісності несумісного, оскільки, говорячи про хірурга, автор повідомлення наділяє його іншими функціями: хірург «розпилює кістки», а не «оперує органи». У силу того, що більшість експресивних колоквиалізмів виникає як синонімічні заміни вже існуючим нейтральним найменуваннями, їх образна спрямованість зобов'язана йти в обхід того, що вже було висловлено іншим словом. Експресивність у цьому разі є цілком інгерентною, адже, говорячи експресивне *sawbones* замість нейтрального *surgeon*, ми даємо зрозуміти співрозмовнику, що маємо на увазі не просто лікаря, робота якого поля-

гає у проведенні складних операцій, а про лікаря, який оперує без особливого співчуття до пацієнта, досить грубо.

Прикладами експресивної композиції, утвореної поєднанням нейтральних основ, є одиниці з яскраво вираженою експресивністю як *penpusher* «писака, графоман», *killjoy* «буркун», *eyewash* «окозамилування, лестощі», *lickspittle* «блюдолиз, підлабузник» тощо.

Далі звернемо увагу на модель, де один із субстантивних компонентів є нейтральним, а інший має експресивне забарвлення: $N_{\text{expres.}} + N_{\text{neutr.}}$. Візьмемо для прикладу слово *idiot board*_n, що перекладається як «телесуфлер, дошка з підказками». Слово *idiot board* може також уживатися у розмові, коли йдеться про неможливість певної людини запам'ятати якусь інформацію і про необхідність надати їй підказку. Цей композит має інгерентну експліцитно-виражену експресивність, адже один із його складників – *idiot* – уже є високоемоційним. Коли мовець уживає це слово, він прагне показати і висміяти розумові здібності героя свого повідомлення, а отже, цей композит набуває відтінку зневажливості.

Інші словотворчі моделі, за якими також утворюються композити, виявляються менш продуктивними, наприклад $\text{Pron} + N_{\text{neutr.}}$ нейтральної основи, яка при цьому все ж демонструє яскраву емотивність. Наведемо такий приклад: «*It was the fate of countless unfortunates a few seasons ago to become the terraces' substitute for Sylvester Stallone. One jolting tackle and the link was made with the big screen's violent he-man*» (The Guardians, 2011). Складне слово *he-man* має надзвичайно експліцитно-виражене експресивне навантаження і перекладається як «справжній чоловік». Як ми бачимо, займенник *he* «посилює» значення слова *man* і підкреслює винятковість сили та мужності такої людини. Дуже часто слово *he-man* уживається у значенні прикладу для наслідування для підростаючого покоління. Зазначимо, що експресивність є настільки яскравою, оскільки нейтральний іменник *man* із синонімічним займенником *he* утворює особливий вид тавтології, які можна інтерпретувати як *the most mannish man*, тобто *real man*.

Не менш яскраву експресивну силу можемо побачити у композитів словотворчої моделі $\text{Adv} + N_{\text{neutr.}}$ компонентами якої є частка, поєднана з іменником, як, наприклад, у слові *yes-man* «підлиза, підлабузник». «*I'm not easy to get along with anyway because I'm not a «yes-man».* When David did things that I thought were stupid, or when he didn't turn up, or he'd turn up' high', I told him I thought he was stupid» (Bowie, 1986). Одиниця *yes*, яка є одним зі складників цього композиту, підкреслює його експресивне значення, дає зрозуміти реципієнту, що підлабузником є людина, яка погоджується завжди з будь-чим та будь-ким, особливо з тими, від кого вона залежить і не виказує власної думки.

Особливою формою композитів є утворення з доданням слів *boy*, *lad*, *lass* до власних імен, які звучать лагідно та мають фамільярно-розмовне забарвлення, наприклад: *Johnny-lad*, *Johnny-boy*, *Katy-lass*.

«*But listen, Sean.* «*What's that, Michael?*» *If you go in with this Rico-lad – «Ay?»' What will you say to Noreen?' Sean thought for a minute, then smiled at his brother.' Nothin'.* «*But if you're goin' in with Rico?»' Who says anythin' about goin' in with Rico?' He looked at his brother. Michael grinned*» (Cairney, 1991). У цьому разі композит *Rico-lad* має фамільярно-розмовне забарвлення, а отже, разом із тим і експресивне.

Наведемо інший приклад: «*Being beholden to anybody was not part of Dominic's grand strategy. That would have to stop. A cynical smile crossed his face, hidden behind the lip of the beer glass. Kill two birds with one stone, Dominic-lad.*» (Shepherd, 1988). У цьому разі звертання *Dominic-lad* звучить ласкаво і має вже зовсім інший відтінок експресивності.

Отже, як бачимо, складання твірних основ сприяє створенню мовних одиниць, експресивність яких є інгерентною та експліцитно-вираженою. Саме висока образність композитів відрізняє ці утворення, сприяючи створенню яскравого, незвичайного образу.

Інгерентний тип експресивності може бути також реалізований за допомогою римованих композитів: *helter-skelter*, *pell-mell*, *higgledy-piggledy*, *hurry-scurry*, *razzle-dazzle*, *double-trouble*: «*the helter-skelter of a school day*», «*the pell-mell of ascending gables and roof tiles*», «*He was stunned by the razzle-dazzle of the modern city*», «*You are a real double-trouble for sure*» (Longman Dictionary, 2003). Усі наведені приклади вказують на надзвичайну експресивність висловлювань і мають саме інгерентну експресивність, оскільки завдяки своїй високій образності, сприймаючи інформацію подібної форми, реципієнт відразу розуміє усю повноту картини, що описується: і «*метушиню шкільних днів*», і «*плутанину фронтів та черепиці*», і «*сум'яття сучасного міста*», і *чийсь «справжній клонім»*.

Композити, утворені з двох нейтральних компонентів, можуть набувати також адгерентної імпліцитно-вираженої експресивності. Свою активність такі композити більше проявляють у сфері саме експресивності лексики, ніж у стандартному словотворі. Цей факт пояснюється тим, що стандартна модель таких слів – прямономінативна і, відповідно, має нейтральне значення.

Як майже кожне слово з нейтральним значенням, у певному контексті воно може здобувати ознаки експресивності: «*Amy was just nine when Jimmy Carter became President. [...] she may find the White House becomes a hothouse. Amy was allowed to invite friends to the White House pool but security guards were never far away, and many of her holidays were spent travelling the world with her parents...*» (Today, 1992). У цьому прикладі ми можемо помітити, що слово *hothouse* має метафоричний відтінок і порівнюється з Білим домом, де живе донька президента, для якої цей будинок справді слугує ніби теплицею, де вона захищена від будь-яких негативних проявів зовнішнього світу і зростає у повній безпеці та спокої. Отже, ми бачимо, що в даному прикладі лексична одиниця *hothouse* має ознаки адгерентної імпліцитно-вираженої експресивності.

Маємо ще раз наголосити, що композити, які сполучають у собі прикметниковий та іменниковий компоненти, утворюються у рамках експресивного колоквиального словотвору, і метафора у рамках цієї моделі є перманентною величиною, оскільки експресія й переосмислення, тобто інша інтерпретація явища чи події, – поняття взаємозалежні. Розглянемо це на прикладі складного іменника *big-cheese* «важлива персона, цабе»: «*Apparently that imperious woman, Lady Nancy Wyndham, felt that her youngest son was marrying well beneath him, although her husband had been very kind and friendly. He's quite old now, of course, but Sir David Wyndham used to be a really big-cheese in the business world!*» (Lynch, 1992).

Як бачимо, композит *big-cheese* є повністю метафоричним, слово вживається у переносному значенні та повністю націлене на посилення емоційної виразності мови у даному повідомленні, коли ми розуміємо, що людина, про яку говорять, не просто є представником світу бізнесу, а займає в ньому помітне місце, є майстром своєї справи та шанованим професіоналом. Використана експресивна лексична одиниця у цьому разі прагне викликати нашу схвальну оцінку та позитивне відношення до героя повідомлення, вона несе у собі імпліцитно-виражену експресивність.

Розглянемо також модель, за якою утворюються складні прикметники – $Adv_{\text{neutr.}} + Adj_{\text{neutr.}}$, у якій поєднуються такі компоненти, як прислівник та прикметник, де обидва слова є нейтральними. Утворені за цими моделями прикметники представлені поодинокими прикладами, і їх експресивність залежить цілком від уживаного контексту. Наприклад: «*The rest of the first half of the programme is given to Franz Lehar, with his great' Gold and Silver Waltz', followed by a selection from his evergreen success, «The Merry Widow»*» (Today, 1992). У цьому контексті прикметник *evergreen* відразу набуває експресивного забарвлення, адже «вічнозелений успіх» відразу трактується реципієнтом як довгостроковий, нетьмяніючий, постійно викликаючий захоплення. Експресивність у цьому разі інгерентна, адже слово *evergreen* виступає метафоричним епітетом і його експресія є імпліцитною.

Отже, категорія експресивності має складну природу, тому відноситься дослідниками до розряду лексико-семантичних, лінгвостилістичних, функціонально-стилістичних, прагматичних, психолінгвістичних, естетичних категорій. Лексична експресивність належить до найпродуктивніших, оскільки основне навантаження вербального вираження емоційних інтонацій мовця, пов'язане із суб'єктивним баченням і оцінюванням фрагментів картини світу, виконують лексичні одиниці та їхні лексико-семантичні варіанти.

Серед основних типів лексичної експресивності в англійській мові виділяємо інгерентну та адгерентну експресивність. Композити є чудовим засобом для створення експресивності та підсилення емоційності повідомлення через їх семантичну насиченість. Найпродуктивнішим засобом створення експресивності виявляється композиція, що пов'язуємо з тим фактом, що одним із найважливіших словотворчих способів, завдяки яким англійська мова поповнює словниковий склад і вдосконалюється, є словоскладання. У продуктивності композитів виявляється важлива тенденція англійської мови – економія мовних засобів та зусиль.

Експресивність може варіюватися залежно від типу тексту. Публіцистичний текст має яскраво виражену експресивність, адже результатом є перетворення ситуації об'єктивного миру, її узагальнення й аналіз. Художньому мовленню властива орієнтованість на читача, при цьому за виявленням на нього впливу істотною виявляється експресивність висловлювання.

Список використаної літератури

1. Bally Ch. *Traité de stylistique française*. PIMS, University of Toronto, 1909. 331 p.
2. Бойко Н. І. Семантична основа лексичної експресивності. *Лінгвостилістичні студії*. 2016. № 4. С. 39–54.
3. Sports materials. *The Guardians*. 2011. № 45. P. 22–26.
4. Graham A. C. *Reason and spontaneity*. London: Curzon Press Ltd, 1985. 60 p.
5. Bowie D. *In other words*. London: Omnibus Press, 1986. 173 p.
6. Cairney J. *Worlds apart*. Edinburgh : Mainstream Pub. Ltd, 1991. 672 p.
7. Shepherd S. *Black justice*. London: Constable & Company Ltd, 1988. 232 p.
8. Longman Dictionary of Contemporary English, 4th edition. Harlow: Pearson Education Limited, 2003. 1504 p.
9. The events. *Today*. 1992. № 19. P. 15–28.
10. Lynch M. *Double fire*. Richmond, Surrey: Mills & Boon, 1992. 161 p.

References

1. Bally, Ch. (1909). *Traité de stylistique française* [Treatise on French stylistics]. PIMS, University of Toronto [in French].
2. Boiko, N. I. (2016). Semantychna osnova leksychnoi ekspresyvnosti [Semantic basis of lexical expressiveness]. *Linhvostylistychni studii – Linguistic studies*, 4, 39–54 [in Ukrainian].
3. Sports materials. (2011). *The Guardians*, 45, 22–26.
4. Graham, A. C. (1985). *Reason and spontaneity*. London: Curzon Press Ltd.
5. Bowie, D. (1986). *In other words*. London: Omnibus Press.
6. Cairney, J. (1991). *Worlds apart*. Edinburgh: Mainstream Pub. Ltd.
7. Shepherd, S. (1988). *Black justice*. London: Constable & Company Ltd.
8. Longman Dictionary of Contemporary English (4th ed.). (2003). Harlow: Pearson Education Limited.
9. The events. (1992). *Today*, 19, 15–28.
10. Lynch, M. (1992). *Double fire*. Richmond, Surrey: Mills & Boon.

Дерев'янко Ю. М. Композити як засіб створення експресивності та їх функціонування в англійськомовних текстах

Статтю присвячено розгляду та аналізу лексичної експресивності та композитів як засобу її актуалізації.

Здійснено розмежування різних підходів до розуміння категорії експресивності, серед яких – стилістичний, прагматичний, функціональний, семантичний.

Серед основних типів лексичної експресивності в англійській мові було виділено інгерентну та адгерентну експресивність.

Приділено увагу співвіднесенню нейтральної та експресивно-маркованої лексики в сучасній англійській мові. До відібраної у дослідженні лексики входять лексичні одиниці різних частин мови (іменники, прикметники, прислівники, дієслова), оскільки явище експресивності не зумовлюється приналежністю до певної частини мови і майже кожна одиниця може набувати експресивного відтінку.

Визначено, що створенню мовних одиниць з інгерентною експліцитно-вираженою експресивністю сприяє складання твірних основ. Особливу увагу приділено продуктивній серед експресивних композитів моделі складання нейтральних іменників. Особливість дії цієї моделі у тому, що під час співставлення основ слова часто реалізуються не основні, нейтральні, а вторинні їхні значення, які історично розвилися з основних значень шляхом метафоризації, метонімізації, часткової десемантизації. Саме тому невід'ємними рисами складних іменників є їх висока образність і стилізація, підкреслено емоційний та експресивний характер.

Адгерентна експресивність слів утворюється на основі метафоризації. Експресивність може варіюватися залежно від сфери знання й ситуації спілкування, а також залежно від типу тексту. Адгерентна експресивність є переважаючою у сучасній англійській мові.

Підтверджено, що адгерентна та інгерентна експресивність публіцистичних та художніх творів яскраво виражена за допомогою експресивно-маркованих лексичних одиниць.

Ключові слова: експресивність, емоційність, інгерентна та адгерентна експресивність, композити, римування.

Derevianko I. Compounds as a means of creating expressiveness and their functioning in English language texts

The article is devoted to the consideration and analysis of lexical expressiveness and composites as a means of its actualization.

A distinction is made between different approaches to understanding the category of expressiveness, including stylistic, pragmatic, functional, and semantic ones.

Among the main types of lexical expressiveness in the English language, inherent and adherent expressiveness were distinguished.

Attention is paid to the correlation of neutral and expressively marked vocabulary in the modern English language. The vocabulary selected in the study includes lexical units of different parts of speech (nouns, adjectives, adverbs, verbs), since the phenomenon of expressiveness is not determined by belonging to a certain part of speech, and almost every unit can acquire an expressive tone.

It was determined that the formation of language units with inherent explicit expressiveness is facilitated by composition. Special attention is paid to the model of composition of neutral nouns that is the most productive among expressive composites. The peculiarity of this model realises when compound the bases of words, not their neutral meanings, but their secondary ones, which have historically developed from the main meanings through metaphorization, metonymization, and partial de-semantization, are often realized. That is why compound nouns are characterized by their high stylization, their emotional and expressive character is emphasized.

Adherent expressiveness of words is formed on the basis of metaphorization. Expressiveness can vary depending on the area of knowledge and communication situation, as well as depending on the type of text. Adherent expressiveness is predominant in modern English.

It is confirmed that the adherent and inherent expressiveness of journalistic and fiction works are clearly expressed with the help of expressively marked lexical units.

Key words: expressiveness, emotionality, inherent and adherent expressiveness, compounds, rhyming.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024 р.

Прийнято до друку 31.05.2024 р.

UDC 811.161'32]:004.032.26:004.055:004.423.46

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-41-50

Dovhan Oleksii Valentinovych,

PhD in Philology,

Doctoral Student at the Department of Slavic, Romance and Oriental Languages
of the Dragomanov Ukrainian State University,

Kyiv, Ukraine.

oleksii@dovhan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6728-818X>

ACTUALIZATION OF LINGUISTIC MARKERS IN POLITICAL INTERNET DISCOURSE, AND ITS PECULIARITIES IN THE CONTEXT OF ARTIFICIAL NEURAL NETWORK OPERATION, AND HATE SPEECH DETECTION

The core features of the contemporary existence of the language poly system are its differentiation, post- and post-postmodern poly interpretation, etc. At the same time, this variability is related to the pragmatic aspects of the implementation of the modern language poly system, which is represented by several transformational changes in sense (intention, message, etc.) on different platforms of Internet discourse. In particular, within the framework of political Internet discourse, it is advisable to talk about a certain variation produced by the requirements of formatting (volume, style, content, etc. of the presented text and other data). For example, a post on Facebook, Instagram, Threads, X, BlueSky, BeReal, and others has significant differences in parameterization (volume, content requirements, expressive means, etc.) due to functionality, specifics of data moderation, and other factors (A. Abdou, E. Tagne, 2024).

At the same time, the above-mentioned differentiation of the sense in different environments (in particular, Internet discourse) correlates with the spread of an ideological movement in the world, within which a respectful attitude towards each individual was actualized, regardless of his or her race, nationality, gender, sexual orientation, biological (for example, disability) and mental (for example, genius or developmental disability) abilities, etc. It is natural that any ideology can be positioned by a semiotic system and reveals the identity of its hierarchy, structure, etc.: we are talking about special language signs, ideologemes, and others created as a result of the communication process (A. Gandhi et al., 2024).

First of all, the latter is related to the philosophy of language, since the ontological reality of the (ideological) sign is determined by the axiological, epistemological, and other dimensions of its actualization. In this context, communication is the main manifestation of the latter (sign), since its existence (in fact, the length of its emergence, the dynamics of its use, and possible decline) is, in fact, the materialization of the above process (communication). This, in turn, correlates with the linguistic and national worldviews, since the language, vocabulary, etc. used by an individual is representative of his or her thinking, as it highlights the originality of categorization.

Instead, the specificity of categorization is based on the relationship between the ontology of the individual among others (the process of socialization, coexistence with the Self/Others (germ. "sofern wir in Plural existieren" – literally, "if we exist in plural"), his movements and actions, as well as the meaningfulness of this process concerning communication. Thus, the sense given to the above-mentioned human actions is produced by "enunciation", which consists in the representation of an artifact (a thing that is the product of a certain person's activity) in the above-mentioned worldviews (M. Muthuthanthri, R. Smith, 2024).

This naturally generates the interest of modern linguistic science (in particular, within the framework of humanities digital studies) in several phenomena, phenomena, properties, and specifics of textual data today. In the context of our article, we consider the phenomenon of hate speech (Hate Speech, 2024) to be indicative: a public speech that represents hatred, intolerance, etc. and/or calls for violence against a certain person/group of persons on certain grounds (race, religion, gender, sexual orientation, body features, disability, etc.) In a way, the above concept is the opposite of the outlined ideological movement with respect for each individual. As for the linguistic analysis of hate speech, the methodology of working with it includes the actualization of linguistic markers, which in this context are positioned by certain linguistic constructions (words, phrases, sentences, etc.) representative of the manipulative, violent sense of such language, which, is the relevance of the topic of our article.

The problem of actualization of linguistic markers in different texts and its specifics concerning the work of artificial neural networks and hate speech detection are naturally integrated. First of all, this is directly related to the integration of the mathematical paradigm into humanities research, in particular, the existence of humanities digital sciences and affective computing. In turn, this nature of the problem under study produces variability in its coverage, the specific dynamics of such works, etc. In addition, the outlined parameters of the latter allow us to speak about the originality of their representativeness (balance between the tools/object of study) and productivity (relevance of the chosen tools to the issue under study). The above naturally allows us to single out the discursive nature of the analyzed studies as their core feature.

The problem of working with textual data in Internet discourse is highlighted in the work of A. Abdou, E. Tagne (A. Abdou, E. Tagne, 2024), in which the authors highlight the originality of studying hate speech (offensive content that contains derogatory opinions about people on social platforms). The authors note that localization of the above data requires significant research efforts in deep learning (DL), machine learning (ML), and natural language processing (NLP). Scientists believe that the best tool for solving this problem is the use of artificial neural networks (ANNs), in particular, hybrid neural network models that integrate Convolutional Neural networks (CNNs) alongside Long Short-Term Memory (LSTM). The latter are used by researchers to classify text data into three groups: hateful/abusive/neutral categories.

Prospects for the actualization of affective computing (a multidisciplinary field that encompasses artificial intelligence (AI), NLP, linguistics, computer science, and social sciences) are presented in H. Al-Saadawi, R. Das (H. Al-Saadawi, R. Das, 2024). In the analyzed study, the authors emphasize that the aforementioned field is productive in deepening the understanding and expanding the capabilities of modern scientific research tools through deploying inventive algorithms. The main means of implementing this approach is the Cumulative Attribute-Weighted Graph Neural Network (CAWGNN) developed by the researchers, which is designed to integrate trimodal textual, audio, and visual data from the two multimodal datasets. The method proposed by the researchers is effective for multimodal sentiment analysis (MSA), as it updates the generated speaker embeddings trimodal analysis. By actualizing the weighted structure of graphs, the aforementioned artificial neural network model facilitates the effective integration of several different modalities, emphasizing the correlations between some emotional indicators. The peculiarities of working with the above data aimed at persecuting a person or a group of people are further studied in the study of S. Farsi et al. (S. Farsi et al., 2024). In the presented work, the authors propose a fine-tuning-based pre-trained transformer model for effective localization of offensive content that propagates hatred.

The development of neural network models for detecting hate speech in low-resource languages such as Amharic is the subject of M. Jigar et al. (M. Jigar et al., 2024). In the analyzed study, the authors build this process based on 2000 memes obtained from online discourse (social networks and platforms: Facebook, X, and Telegram) over four months. The scientists note that to update the above

data, they engaged native Amharic speakers who commented on each meme using a web tool. The researchers emphasize that the best results were obtained with multimodal models, which demonstrated the effectiveness of detecting hate speech in Amharic in memes and showed the potential of their use in working with such a language based on memes on social networks. The study of memes containing hate speech was continued in the study of G. Arya et al. (G. Arya et al., 2024), which presents a new approach using the multimodal Contrastive Language-Image Pre-Training (CLIP) model. The latter has been improved by incorporating prompt engineering and is an innovative technology that allows for the effective detection of viral meme content on social media, contributing to the formation of safer Internet discourse.

The study of automated methods for detecting hate speech in the context of combating such problems as prejudice, violence, and even genocide is devoted to the study of A. Gandhi et al. (A. Gandhi et al., 2024). In this study, the authors aim to present a comprehensive overview with a representation of the fundamental taxonomy, as well as the latest advances in detecting hate speech in Internet discourse. In particular, the researchers presented some datasets that can be useful for localizing such data and discussed different modalities of such information regarding textual hate speech detection, multi-modal hate speech detection, and multilingual hate speech detection. The researchers have implemented several multi-label models that allow comparing the effectiveness of hate speech detection using the classical DL (logistic regression) and ML (LSTM) methods, as well as a multiclass multi-label architecture. It is noteworthy that in the implemented architecture, the authors introduced two new elements that allow ranking hate speech quantitatively (score) and qualitatively (intensity), which significantly improved this process based on the Indonesian posts dataset in X.

Another approach to hate speech detection is presented in K. Maity et al. (K. Maity et al., 2024), in which the authors present a dataset they created called HateThaiSent, where each post is labeled with both hate speech and sentiment analysis. The researchers note that to detect hate speech, they created a multitask model that uses dual-channel deep learning (one channel updates pre-trained FastText inserts, and the other updates inserts from the BERT language model). The above allowed the researchers to conclude that it was more effective than feature engineering in improving the performance of the main task.

D. Liu, M. Wang, A. Catlin continue to study this issue in their article (D. Liu, M. Wang, A. Catlin, 2024), where the authors note that several academic researchers and social media in general are studying this issue, facing significant difficulties: large corpora of texts, the dynamic nature of hate speech, etc. That is why scientists outline and evaluate the comparative effectiveness of existing advanced methods in solving complex problems of detecting this type of data, emphasizing the need for responsible and controlled use of AI in sensitive contexts. In turn, the above allowed the researchers to develop a new data labeling technique to combat anti-Semitic hate speech using various transformer models: BERT, DistillBERT, RoBERTa, and LLaMA-2, supplemented by the LoRA fine-tuning approach.

The difficulty of detecting hate speech in the context of linguistic diversity, which produces the creation of complex methods for its localization, is pointed out in the study by M. Muthuthanthri, R. Smith (M. Muthuthanthri, R. Smith, 2024). The authors note that their work focuses on “Transliterated English and Sinhala code-mixed data” from Facebook, which has been carefully annotated to preserve the accuracy of the dataset. The researchers emphasize that the aforementioned data was pre-processed and underwent feature extraction using the following methods: Term Frequency (TF) – Inverse Document Frequency (IDF) and FastText word embeddings. The latter was productive in understanding the complexity of mixed-code language, which allowed the researchers to evaluate different neural network models (from traditional ones (the aforementioned logistic regression and support vector machine (SVM)) to advanced architectures (outlined CNNs and recurrent neural networks (RNNs) with LSTM). In addition, the researchers emphasize that

their work also included work with gradient-boosting frameworks and transformer-based models (BERT and GPT2).

The potential of using large language models (LLMs) to improve the degree of interpretability of hate speech localization is presented in A. Nirmal (A. Nirmal, 2024). The analyzed study presents a new framework that updates modern LLMs used to extract certain rationales from the input text data that can be interpreted in the hate speech spectrum. The scientists note that the algorithm of such work is based on the identification of key phrases, sentences, etc. (language markers) that correlate with the classification of data of the above nature. The researchers emphasize that this approach integrates the skill of language understanding of the above-mentioned LLMs and the power of modern advanced hate speech classifiers.

The study of localization of hate speech using neural network modeling (in particular, artificial neural networks based on LSTM) to classify extremist texts in Kazakh in the Internet discourse is covered in M. Zhenisbekovna, B. Aslanbekkyzy, B. Bolatkyzy (M. Zhenisbekovna, B. Aslanbekkyzy, B. Bolatkyzy, 2024). The authors note that the main purpose of the work is to classify Kazakh texts on social media as extremist and non-extremist. The researchers emphasize that the experimental part of the work included such methods as Tf-Idf, Word2Vec, Bag of Words (BoW), and N-grams. It is noteworthy that to train and test ML methods, the authors created a dataset that included a corpus of extremist texts in the Kazakh language. The authors emphasize that the result of the work was the creation of a neural network model that demonstrated excellent performance on all ML evaluation metrics for detecting extremist texts in the Kazakh language.

Instead, the phenomenon of cyberbullying in social networks was studied in the work of G. Nikitha et al. (G. Nikitha et al., 2024), where the authors focused on analyzing innovative approaches to understanding and automatically detecting such cases in posts, comments, and messages in Internet discourse. The research was based on real-time data from X (headlines, comments, messages from trending posts), which allowed them to build a study dedicated to this problem. The researchers studied several correlations between various features and cyberbullying and cyber aggression, focusing on the early detection of these phenomena in real-time using the aforementioned DL, ML, and NLP.

Thus, the analysis of the historiography on the issue under study confirmed its integrative, interdisciplinary, etc. nature, and also showed the relevance of using language markers as the basis for textual analysis of ANNs to detect hate speech using innovative tools. At the same time, the analysis revealed several unresolved parts of the overall problem that need to be addressed in the present article (they will be discussed in detail below). In particular, the unresolved aspects of the problem of actualization of language markers in texts in the context of neural network modeling for hate speech detection are:

1. *Contextual ambiguity* of the above-mentioned concept, which produces fluctuations (oscillatory nature, dynamism, ambiguity of interpretation) of such semantic cells. This refers to the variability of the senses of certain words, sentences, etc. depending on the context, style, extra-linguistic determinants, etc.

2. Partially related to the previous point are *constructions containing sarcasm, irony, absurdity, etc.*, which in the context of political Internet discourse we position as a manifestation of communication prosecuted by law (hate speech or misinformation, disinformation, and propaganda). In addition, the very existence of the latter is a big challenge in the context of various texts (including Internet discourse and, especially, political Internet discourse), since their meaning correlates with the above-mentioned context and, in fact, the author's intention.

3. *The functioning of multilingual texts*, which is a significant problem in the process of adapting neural network models to different language poly systems (for example, it is much more difficult to study low-resource languages), cultural and national peculiarities (for example, the identity of ideology can have a pivotal influence on the use of certain units). Accordingly, the above-mentioned

linguistic markers (we will discuss them in more detail below) and forms of expression can vary significantly in different language poly systems, which, in turn, creates the need for the development of datasets and the creation of multilingual models.

4. Several issues related to *the rights of individuals to the protection and confidentiality of their data, which can be used to detect hate speech, misinformation, disinformation, and propaganda*. Thus, the development of ethical standards for the actualization of such technologies remains an unresolved problem, which produces potential abuses of the above-mentioned technologies.

5. *Improvement of algorithms*, which is the suboptimal (accuracy, speed) of existing neural network models for their real-time updating. We are talking about the need to develop algorithms that would actualize the context and cultural features of the processed text data.

6. *Integration with other technologies*, produced by the need to involve other types of data (audio, video, etc.) in the processing of textual data by ANNs. This is due to the existing social order to process the latter as a source of data for textual analysis, thus actualizing intertextual, interauditory, and intergraphic connections.

Therefore, the above aspects point to the need for further research, which is more related to improving the existing methodology, approaches, practices, etc. in processing ANNs text data (in particular, hate speech detection).

The article aims to highlight the specifics of working with language markers and their role in ANNs text analysis. *The subject* is the originality of the above-mentioned work on hate speech detection in the context of innovative tools of linguistic science. The outlined purpose and subject of the study allowed us to formulate its *objectives*:

1. To present the theoretical achievements of neural network modeling of linguistic units (text data analysis) and to integrate their achievements into the process of working with language markers.

2. To analyze the peculiarities of text data analysis by ANNs and to identify the originality of this process and the correlation with the work with hate speech.

3. To highlight the work with language markers as a component of neural network modeling in the context of hate speech and to highlight the prospects of genesis concerning modern linguistic research.

Naturally, the aforementioned term hate speech emerged as a reaction to dangerous, destructive rhetoric, which reactivates the exploitation, persecution, and other forms of oppression of certain segments of the population and minorities (M. Zhenisbekovna, B. Aslanbekkyzy, B. Bolatkyzy, 2024). For example, the horrors of World War II (the Holocaust, a series of clashes over national and class interests in Asia, Africa, Latin America, and other regions), the russian-Georgian war (in which russia positioned its participation as an “operation to force peace” and its paramilitary forces committed several war crimes and crimes against humanity), The hybrid russian-Ukrainian war (missile attacks, drone attacks on peaceful Ukrainian cities, torture and murder of Ukrainian civilians and prisoners of war, etc.) and the like illustrate the need to revise several ideological foundations of outdated colonialism demonstrated by the policy of the russian federation today.

The hybridity of the above-mentioned confrontation is illustrated by the role of the language polysystem used as a weapon – a means of disinformation, misinformation, propaganda, and actualized hate speech. Today, the latter is designed to divide Ukrainian society by disrupting the horizontal (at the level of the population as a whole) and vertical (institutions, authorities, etc.) vectors of the communication process in Ukraine. This process, in our opinion, is rather lacunarized due to the need to conceal some of the data from the enemy that is of strategic importance.

It has been noted above that within the latter, language becomes a means, a weapon for the destruction of the enemy, which, in turn, allows us to identify several inherent features of such language, in particular, a) *emotionality*, which is manifested in the actualization of emotionally colored or even obscene vocabulary (impolite, obscene and other words, neologisms, the meaning of which has a

disparaging connotation), direct or indirect insults, devaluation, etc; b) *stereotyping, prejudice*, etc., which is manifested in the actualization of certain assumed knowledge about a particular individual, regardless of the experience of interaction with him or her; c) *danger to society*, as it produces social confrontation, distrust, the tension in it, etc. (K. Maity et al, 2024).

Instead, the above-mentioned linguistic markers (in this case, representative of the studied problem of construction or unit: words, sentences, etc.) are pivotal in the context of the structure of political Internet discourse texts. This role is determined by their representativeness of specific emotions, moods, positions, and the author's intentions, the role of which is constantly growing against the background of digitalization changes. Linguistic markers are of particular importance today, when huge amounts of data are presented in textual form, which creates the need for their automatic processing, interpretation, etc. In turn, the above is especially effective when dealing with hate speech (in particular, its detection and analysis for further automatic detection) (M. Jigar et al., 2024).

In this context, linguistic markers are linguistic elements that are representative of the cornerstone features of a particular textual analysis (by a human or a machine). They illustrate the emotional state, social context, and order, as well as the author's attitude to certain facts of ontological and linguistic reality (linguistic and national worldview, etc.). By their very nature, in terms of hate speech, such markers can be *implicit* (pragmatic, semantic) and *explicit* (lexical, grammatical), which naturally produces the following typology of the latter:

1. *Lexical markers* are distinctive words, phrases, phrases, etc. that indicate the emotional state and intentions of the speaker (e.g., "sick of it," "shabby," "shack," etc.).

2. *Grammatical markers* are distinguished by a specific sentence structure, often combined with the actualization of certain grammatical constructions (e.g. exclamatory sentences, modal verbs, etc.).

3. *Pragmatic markers* are contextual elements that illustrate social relations and social order (for example, trends in social media are representative of topics that are relevant to society, illustrating textual data with intermediate connections (music, memes, etc.)).

4. *Semantic markers* indicate textual data in which the meaning of words and phrases can be interpreted contextually (for example, the reaction of Ukrainians on social media to the death of Ebrahim Raisi was mostly full of sarcasm, black humor, metaphors, and other things, absurdizing the fact of ontological reality and negating the original sense of the text).

In the context of text data processing (text analysis), ANNs are a powerful innovative tool for modern linguistic research. First of all, this is due to the possibility of automating the processes of analysis, processing, representation and even generation of such data. In turn, some concerns in this context are caused by the quality of the above-mentioned NLP processes, which correlates with the representativeness, validity, etc. of the data sets used for their training (G. Arya et al., 2024).

The most productive types of such networks in this context are the aforementioned RNNs (productive in processing sequential data (in particular, texts), as they are able to take into account the contexts of previous structures (words, phrases, sentences) to understand current data), BERT and GPT (representative of working with long-term dependencies in the text, which allows for more complete localization of the necessary language markers) and others, the use of which allows for the identification of complex patterns in text data, localizing language markers representative of a particular modern linguistic study (D. Liu, M. Wang, A. Catlin, 2024).

Accordingly, such a study includes the actualization of several methods, in particular:

1. *Preparatory work:*

1.1. Preliminary linguistic analysis.

Method: qualitative analysis, productive in identifying and classifying the linguistic markers used to express hate speech: a) lexical (number, variety of forms, etc. of offensive constructions); b) grammatical (types of sentences, specificity of actualization of modal verbs); c) pragmatic (actually, we are talking about the contextuality of actualization of sarcasm, irony, absurdity and other elements

that are difficult to detect with DL and ML, as well as NLP); d) semantic (senses used and their formal manifestations: metaphors, hyperbole, etc.) (S. Farsi et al, 2024).

1.2. The units of measurement here are the number of cases/usages, the frequency of actualization of certain markers.

1.3. Preliminary DL, ML, and application of ANNs.

Method: quantitative analysis with ANNs updating, which consists of using the above DL and ML models to automatically detect language markers and classify texts for hate speech localization, in particular: a) accuracy; b) recall; c) precision; d) F1-score.

1.4. The units of measurement are percentages (%) and indicator values (from 0 to 1).

2. *The main work.*

2.1. Data preparation: a) collection of the data corpus (texts of political online discourse from various sources (social media, news, speeches of politicians, etc.); b) data tokenization (text processing – its breakdown into separate words and phrases); c) normalization (formatting, which consists in removing unnecessary characters (for example, punctuation), stop words (those that do not carry a special semantic load), etc.

2.2. Basic linguistic analysis: a) lexical (localization of the number and frequency of actualization of offensive constructions in the studied discourse); b) grammatical (study of the structural features of sentences and the originality of the actualization of modal verbs); c) pragmatic (identification of cases of sarcasm, irony, absurdity as a manifestation of false data); d) semantic (study of the specifics of the senses used and their formal manifestations: metaphors, hyperbole, etc.)

2.3. Basic DL, ML, and ANNs application: a) training a neural network model (updating the text corpus for training neural network models); b) testing it (validating the results of ANNs operation: assessing the accuracy, completeness, and other above parameters); c) text classification (using models to automatically classify the analyzed text data for hate speech).

3. *Characterization of fixed indicators.*

3.1. Final linguistic analysis: a) the number of lexical markers (here – the number of offensive constructions in the analyzed textual data); b) the frequency of actualization of grammatical markers (percentage of sentences with emotionality, stylistically reduced, with obscene vocabulary, exclamatory constructions or modal verbs); c) the presence of pragmatic artifacts (the number of cases of actualization of sarcasm, irony, absurdity, etc. in the analyzed data as a representative of the use of misinformation, disinformation, propaganda and hate speech); d) the use of semantic markers (actually, the number of indirectly actualized senses without using the circumstances of the previous paragraph: metaphors, hyperbole, etc.) (A. Nirmal, 2024).

3.2. Final DL, ML, and ANNs application: a) accuracy (percentage of correctly classified texts); b) recall (percentage of correctly detected texts with hate speech); c) precision (percentage of correctly classified texts with hate speech among all texts that were classified as containing hate speech); d) F1-score (harmonic mean of precision and completeness).

3.3 Units of measurement: a) number of cases/occurrences (a certain numerical value (e.g., N occurrences)); b) frequency of occurrence (percentage (e.g., 5% of sentences are exclamatory, 4% contain obscene language, etc.)); c) accuracy, recall, precision, F1-score (percentage value or range from 0 to 1 (e.g., model accuracy of 0.85 or 85%)).

Thus, the presented methodology is representative of the studied issues, as it reveals the systematic, consistent, representative, and reproducible study of hate speech in political Internet discourse using modern linguistic and technological methods. In addition, this approach is productive in the context of obtaining valid (quantitative and qualitative) indicators that can be used for further work (textual analysis, improvement of algorithms, neural network models, their training, etc.)

Thus, the actualization of language markers (lexical, grammatical, pragmatic, semantic) in the texts of political Internet discourse is crucial for understanding the context (social, emotional, modal,

etc.) in them. Instead, the use of innovative tools (in particular, ANNs) is in line with the tendency to integrate the mathematical paradigm into humanities research, which is manifested in the latter's attraction to the humanities digital sciences, affective computing, etc.

At the same time, the actualization of innovative tools creates a need for consideration:

1. An integrated approach to such research, which is manifested in the integration of the methodology of other (primarily related) sciences, which, in turn, will allow to take into account contextual determination, cultural features (gaps, realities, etc.), as well as to use the full potential of ANNs in modern linguistic research.

2. Further development of the originality of the use of the latter in such studies: development of datasets, building a training algorithm, testing and retraining (if necessary), as well as integration of different layers into their structures and optimization of such a structure for linguistic research (which combinations are productive and why, for what purpose, etc.).

3. The originality of the use of innovative tools (DL, ML, ANNs) to deal with hate speech, misinformation, disinformation, and propaganda, which can take the form of sarcasm, irony, and absurdity in political Internet discourse, which requires further research and development of a new methodology to accurately identify such data and create an inclusive and safe Internet environment.

4. Peculiarities of working with multilingual and cultural aspects, since the sense is modified in the prism of a particular language poly system, which, in turn, produces the creation of multilingual models that would be able to capture the cultural determination of data. In turn, the creation of such neural network models will mean the need to algorithmize data preprocessing for analysis, and prepare data sets for training and retraining, etc. of ANNs.

5. Specifics of actualization of intermedial (intertextual, interauditory, intergraph) relations, which is manifested in the use of multimodal data integration. For example, political Internet discourse contains not only text messages but also visual (e.g., memes) and audiovisual (e.g., videos) data. In turn, this creates the need to involve such data in the textual analysis of ANNs, which will exponentially increase its understanding of the context with the natural localization of implicit hate speech, etc.

Thus, the study of hate speech in political Internet discourse in the context of neural network modeling is a promising area for improving accuracy, representativeness, contextualization, and cultural sensitivity in this process. This area has a strong potential for creating a safe, inclusive, respectful attitude, etc., which is especially relevant in the context of the Russian-Ukrainian war. First of all, we are talking about the further European genesis of Ukrainian society, which, in turn, concerns not only the biosphere (personal acceptance and respect) but also the gnoseosphere, which in this context is the Internet discourse (including political Internet discourse).

References

1. Abdou, A. L. N. N., & Tagne, E. F. (2024). HACD: A Hybrid Abusive Content Detector based on Convolutional Neural Network and Long Short-Term Memory. DOI: <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3849300/v1> [in English].
2. Gandhi, A., Ahir, P., Adhvaryu, K., Shah, P., Lohiya, R., Cambria, E., ... & Hussain, A. (2024). Hate speech detection: A comprehensive review of recent works. *Expert Systems*. DOI: <https://doi.org/10.1111/exsy.13562> [in English].
3. Muthuthanthri, M., & Smith, R. I. (2024, February). Hate Speech Detection for Transliterated English and Sinhala Code-Mixed Data. In: *2024 4th International Conference on Advanced Research in Computing (ICARC)*, pp. 155–160. DOI: <https://doi.org/10.1109/ICARC61713.2024.10499768> [in English].
4. Hate Speech. *Cambridge Dictionary*: website. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hate-speech> (Last accessed: 31.05.24) [in English].

5. Al-Saadawi, H. F. T., & Das, R. (2024). TER-CA-WGNN: Trimodel Emotion Recognition Using Cumulative Attribute-Weighted Graph Neural Network. *Applied Sciences*, 14(6). DOI: <https://doi.org/10.3390/app14062252> [in English].

6. Farsi, S., Eusha, A., Hossain, J., Ahsan, S., Das, A., & Hoque, M. M. (2024, March). CUET_Binary_Hackers@DravidianLangTech EACL2024: Hate and Offensive Language Detection in Telugu Code-Mixed Text Using Sentence Similarity BERT. In: *Proceedings of the Fourth Workshop on Speech, Vision, and Language Technologies for Dravidian Languages*, pp. 193–199. *ACL Anthology*: website. Retrieved from <https://aclanthology.org/2024.dravidianlangtech-1.32/> (Last accessed: 31.05.24) [in English].

7. Jigar, M. A., Ayele, A. A., Yimam, S. M., & Biemann, C. (2024, May). Detecting Hate Speech in Amharic Using Multimodal Analysis of Social Media Memes. In: *Proceedings of the Fourth Workshop on Threat, Aggression & Cyberbullying@LREC-COLING-2024*, pp. 85–95. *ACL Anthology*: website. Retrieved from <https://aclanthology.org/2024.trac-1.10/> (Last accessed: 31.05.24) [in English].

8. Arya, G., Hasan, M. K., Bagwari, A., Safie, N., Islam, S., Ahmed, F. R. A., ... & Ghazal, T. M. (2024). Multimodal Hate Speech Detection in Memes using Contrastive Language-Image Pre-training. *IEEE Access*. DOI: <https://doi.org/10.1109/ACCESS.2024.3361322> [in English].

9. Maity, K., Poornash, A. S., Bhattacharya, S., Phosit, S., Kongsamlit, S., Saha, S., & Pasupa, K. (2024). HateThaiSent: Sentiment-Aided Hate Speech Detection in Thai Language. *IEEE Transactions on Computational Social Systems*. DOI: <https://doi.org/10.1109/TCSS.2024.3376958> [in English].

10. Liu, D., Wang, M., & Catlin, A. G. (2024). Detecting Anti-Semitic Hate Speech using Transformer-based Large Language Models. DOI: <https://doi.org/10.48550/arXiv.2405.03794> [in English].

11. Nirmal, A. (2024). Interpretable hate speech detection via large language model-extracted rationales. Arizona State University. *ASU: Arizona State University*: website. Retrieved from https://keep.lib.asu.edu/system/files/c7/Nirmal_asu_0010N_23856.pdf (Last accessed: 31.05.24) [in English].

12. Zhenisbekovna, M. S., Aslanbekyzy, B. M., & Bolatkyzy, B. G. (2024). Investigating long short-term memory approach for extremist messages detection in Kazakh language. *Expert Systems*. DOI: <https://doi.org/10.1111/exsy.13595> [in English].

13. Nikitha, G. S., Shenoy, A., Chaturya, K., & Latha, J. C. (2024). Detection of Cyberbullying Using NLP and Machine Learning in Social Networks for Bi-Language. *International Journal of Scientific Research & Engineering Trends*, 10(1), 153–161. *International Journal of Scientific Research & Engineering Trends*: website. Retrieved from https://ijsret.com/wp-content/uploads/2024/01/IJSRET_V10_issue1_128.pdf (Last accessed: 31.05.24) [in English].

Dovhan O. Actualization of linguistic markers in political Internet discourse, and its peculiarities in the context of artificial neural network operation, and hate speech detection

The article argues that the actualization of linguistic markers (lexical, grammatical, pragmatic, semantic) in the texts of political Internet discourse is crucial for understanding the context (social, emotional, modal, etc.) in them. It is emphasized that the use of innovative tools (in particular, artificial neural networks) is in line with the trends towards the integration of the mathematical paradigm into the humanities, which is manifested in the latter's tendency to the humanities digital sciences, affective computing, etc.

It is noted that the use of the outlined innovative tools creates the need to take into account an integrated approach to such research, which is manifested in the integration of the methodology of other (primarily related) sciences, which, in turn, will allow to take into account contextual determination, cultural features (gaps, realities, etc.), as well as to use the full potential of artificial neural networks in modern linguistic research. The author emphasizes the need to further develop the originality of the use of the latter in such studies: developing datasets, building a training algorithm, testing and retraining (if necessary), as well as integrating different layers into their structures and

optimizing such a structure specifically for linguistic research (which combinations are productive and why, for what purpose, etc.)

The author emphasizes the originality of the use of innovative tools (deep learning, machine learning, artificial neural networks) to deal with hate speech, misinformation, disinformation, and propaganda, which can take the form of sarcasm, irony, and absurdity in political Internet discourse, which requires further research and development of a new methodology to accurately identify such data and produce an inclusive and safe Internet environment.

Key words: sense, neural network modeling, language markers, artificial neural networks, hate speech.

Довгань О. В. Актуалізація мовних маркерів у політичному Інтернет-дискурсі та її особливості в контексті роботи штучних нейронних мереж і виявлення мови ненависті

У статті стверджується, що актуалізація мовних маркерів (лексичних, граматичних, прагматичних, семантичних) у текстах політичного Інтернет-дискурсу є стрижневою для розуміння контексту (соціального, емоційного, модальності та ін.) у них. Акцентовано увагу на тому, що використання інноваційного інструментарію (зокрема, штучних нейронних мереж) суголосно тенденціям щодо інтеграції математичної парадигми до гуманітарних досліджень, яка виявляється у тяжінні останніх до гуманітарних цифрових наук, афективних обчислень та ін.

Зазначено, що використання окресленого інноваційного інструментарію продукує потребу в урахуванні комплексного підходу до таких досліджень, який виявляється у інтеграції методології інших (передусім суміжних) наук, що, своєю чергою, дасть змогу врахувати контекстуальну детермінацію, культурні особливості (лакуни, реалії тощо), а також використати весь потенціал штучних нейронних мереж у сучасному лінгвістичному дослідженні. Підкреслено необхідність подальшого розроблення самотності застосування останніх у таких дослідженнях: вироблення наборів даних, вибудовування алгоритму навчання, тестування і перенавчання (за потреби), а також інтегрування у їхні структури різних шарів й оптимізація такої структури саме під лінгвістичне дослідження (які поєднання і чому продуктивні, для чого саме тощо).

Акцентовано на самотності використання інноваційного інструментарію (глибокого навчання, машинного навчання, штучних нейронних мереж) для роботи з мовою ненависті, мізінформацією, дезінформацією та пропагандою, формами якої можуть виступати у політичному Інтернет-дискурсі сарказм, іронія та абсурд, що вимагає подальших досліджень та розроблення нової методології для точного виявлення таких даних і продукування інклюзивного та безпечного Інтернет-середовища.

Ключові слова: смисл, нейромережеве моделювання, мовні маркери, штучні нейронні мережі, мова ненависті.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 15.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 811.161.2'06'373.7

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-51-56

Ковальова Ганна Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки

Донбаської державної машинобудівної академії,

м. Краматорськ, Україна.

annakov32377@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-0857-4493>

Сушко Оксана Іванівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови та літератури

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,

м. Слов'янськ, Україна.

super.oksankasushko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-3496-7063>

ФРАЗЕОЛОГІЗАЦІЯ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО ТА ХУДОЖНЬОГО МОВЛЕННЯ ЯК РЕАКЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА РОСІЙСЬКУ АГРЕСІЮ

Мовленнєва діяльність людини спрямована не лише на отримання інформації про навколишній світ, а й на висловлення її безпосереднього ставлення до всього, що відбувається довкола. І вже від того, наскільки виразною є висловлена людиною думка, залежить, як сприйматимуть її інші учасники процесу комунікації та як вона досягне поставленої комунікативної мети.

Важливою рисою виразності сказаного публічно є апелювання до фразеологічних засобів мови, оскільки фразеологічні одиниці, означаючи ті чи ті предмети або явища навколишньої дійсності, містять ще й додаткову інформацію про них, надаючи при цьому думці образності, у якій кодується глибина народної мудрості в контексті виявлення специфіки національної ментальності. Це дає підстави говорити про можливість відтворення картини світу засобами фразеології в умовах інтеграції всіх ключових аспектів психічної діяльності окремої людини, зреалізованих у різноманітних формах її поведінки.

Нашу дослідницьку увагу привертає реакція українського суспільства на повномасштабне вторгнення росіян, закодована в семантиці фразеологізованих одиниць публіцистичних та художніх текстів, оскільки аналізований матеріал репрезентує зміст свідомості окремої людини, сформований під впливом ворожої агресії.

Функціонування фразеологізмів у публіцистичному й художньому мовленні привертало й продовжує привертати увагу дослідників мови. Серед теоретичних аспектів вивчення фразеології є, зокрема, погляди науковців на розроблення критеріїв виділення фразеологічних одиниць (маємо на увазі праці Я.А. Барана, Л.Г. Скрипник та ін.).

Низку дослідницьких праць присвячено виявленню функціональних особливостей фразеологізмів у різних мовних стилях (ідеться про напрацювання В.М. Білоноженка, Г.П. Іжакевич, А.А. Нелюби та ін.).

Упродовж останніх років чимало наукових розвідок передбачають висвітлення проблеми національно-світоглядних орієнтирів українського народу за допомогою фразеологічної семантики. Так, наприклад, В.Ю. Дроботенко, вивчаючи фразеологізми в контексті культури мовомислення, підвів до думки про те, що «на сучасному етапі розвитку науки про мову дослі-

дження фразеології нерозривно пов'язане з вивченням її національно-культурної специфіки, із роллю фразеології в репрезентації мислення народу. Через мовні засоби, зокрема фразеологічні одиниці того чи того народу, можна зрозуміти ставлення цього етносу до іноземців, до непроханих гостей, дітей, тварин і, зрештою, – до Бога...» (Дроботенко, 2017, с. 121).

У наукових пошуках І.С. Чибор представлено специфіку народних уявлень про походження різних захворювань крізь призму фразеології української та польської мов, що дає підстави говорити про світоглядні розбіжності обох народів.

Плідними, на нашу думку, є дисертаційні праці щодо вивчення фразеології у контексті виявлення специфіки національного менталітету, оскільки, на переконання О. Важеніної, «обмежуючи вивчення фразеологізмів тільки лінгвістикою, ми неухильно будемо залишатись у царині структури, семантики й функцій фразеологізму, тоді як історія вивчення цих одиниць свідчить, що неможливо дослідити інтердисциплінарну одиницю без залучення філософії, культурології, психології тощо» (Важеніна, 2018, с. 33).

Фразеологічна семантика активно доповнює знання про ментально-світоглядний уклад окремого народу-нації. Власне, тому сучасна фразеологія потребує нових досліджень.

Метою пропонованої праці є вивчення художніх та публіцистичних текстів, створених в умовах російської агресії, у яких активно функціонують фразеологізовані одиниці, семантика яких кодує реакцію українського суспільства на воєнні дії. По-перше, мовні формули, залучені нами до аналізу, із часом зможуть поповнити скарбницю української фразеології, а по-друге, дають нам цінну інформацію про світоглядні пріоритети українців в умовах війни.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких завдань:

- виявити специфіку функціонування фразеологізованих одиниць у художніх та публіцистичних текстах періоду російського вторгнення;
- описати світоглядні пріоритети українського народу, заковані в семантиці аналізованих мовних одиниць.

Для аналізу фразеологізованих одиниць як важливого елемента публіцистичного й художнього мовлення нами використано контекстологічний метод, а також метод спостереження й описовий метод.

Функціонування фразеологічних одиниць у публіцистичному та художньому мовленні заслуговує на окрему дослідницьку увагу, адже фразеологічний образ, який лежить у семантиці образного вислову, базується на світоглядних орієнтирах окремого народу, кодуючи в собі його національно-культурне надбання.

Оскільки публіцистичне та художнє мовлення є найвищим рівнем процесу спілкування, виникає потреба в залученні до публіцистичних та художніх текстів образних мовних формул, які сприяють досягненню комунікативної мети.

Фразеологічні одиниці, що функціонують у текстах, залучених нами до аналізу, сприяють увиразненню доречності чи недоречності висловленої думки. Як зазначили Т. Івасишина й О. Комарова, «величезний потік інформації, яку водночас важко осмислити, та динамізм життя відводять особливу роль фразеологізмам у сучасному комунікативному просторі» (Івасишина, Комарова, 2023, с. 32). Тому цілком виправданим є залучення до мовлення публічних людей та майстрів художнього слова образних одиниць мови, у семантиці яких заковано болісне усвідомлення страшної реальності, спричиненої російським вторгненням, та незламна віра українців у свою перемогу.

Оскільки в кожній національній мові взаємодіють люди та навколишня дійсність, актуальність ретельного дослідження цілісної картини світу через посередництво мови не викликає жодних сумнівів, бо, як цілком слушно зауважила А.Д. Белова, «мови – це світогляди не відсторонені, а конкретні соціальні, пронизані системою оцінок, невіддільні від життєвої практики» (Белова, 2001, с. 26–30).

Якщо розглядати процес фразеологізації думки як індивідуальну творчість, можемо говорити про певну ментальну особливість, що має відповідні смисли в мові та відображає культурно-національне уявлення особистості про навколишній світ. Переосмислення людиною інформації про довкілля кодується в значенні фразеологічних одиниць, оскільки вони є своєрідними носіями думок як окремих індивідів, так і окремих соціальних груп про соціум, у якому вони перебувають.

Національно-світоглядна специфіка окремого народу пронизує усю фразеологічну систему. Власне, тому кожен історичний період не залишається поза увагою мовотворення, у тому числі й через поповнення фразеологічної скарбниці новими мовними формулами, що фіксують інформацію про ставлення пересічних громадян до тих чи тих знакових подій у їхньому житті.

Розуміючи під фразеологізацією процес творення мовних одиниць, які поступово набувають категоріальних рис фразеологізмів, залучаємо до наукового опису мовні формули, що змальовують образи й ситуації, які легко пізнаються носіями мови. У семантиці таких формул заковано загальнолюдські морально-духовні цінності, що є пріоритетними для українського народу.

У полі нашого дослідницького зацікавлення є фразеологізовані одиниці, які активно функціонують у публіцистичних та художніх текстах, у яких порушено тему російської агресії.

Вербалізація навколишньої дійсності помітно активізувалася під час повномасштабного російського вторгнення, що зумовило появу низки лексико-фразеологічних неологізмів, які репрезентують національне світобачення українців. Дослідження фразеологізованих мовних формул, що активно функціонують у публіцистичних і художніх текстах на воєнну тематику, сприяє розумінню ставлення окремих етнічних груп до своєї культури, свого минулого, сьогодення й майбутнього. Власне, на фразеологічному матеріалі найяскравіше виявляється самобутність того чи того народу, у тому числі його реакція на різні виклики життя.

Повномасштабне російське вторгнення сформувало в українському соціумі нові світоглядні орієнтири, що знайшли своє відображення в семантиці фразеологізованих одиниць, які функціонують у мовленні журналістів, блогерів, майстрів художнього слова. Такі образні формули містять додаткові емоційно забарвлені елементи, які доповнюють понятійний апарат висловленої думки у цілому, надаючи їй експресивності. Це сприяє кращому сприйняттю та розумінню сказаного, а також виявленню пріоритетів у доборі духовно-моральних цінностей українським суспільством.

У семантиці фразеологізованих одиниць, залучених нами до аналізу, простежується світоглядна орієнтація пересічного українця через розуміння таких концептуальних категорій, як *щастя, кохання, незламність, гнів, зрада, ненависть, віра* тощо. Це дає змогу виокремити морально-оцінні якості, притаманні українській спільноті в умовах воєнних дій.

У публіцистичних та художніх текстах на воєнну тематику функціонують образні мовні формули, які доповнюють сприйняття категорії *щастя* новими смисловими відтінками. Так, наприклад, особливої актуальності в новітній період набуває розмірковування над тим, чи має людина право бути щасливою, якщо довкола неї багато страждань, крові, розрухи, смертей. В українському суспільстві гострою є дискусія щодо заохочення розваг, організації різних свят тощо, оскільки чимало людей опинилося в надскладних життєвих умовах. Тому цілком закономірно ця проблема частково знаходить своє вирішення в семантиці фразеологізованих одиниць, що функціонують у публіцистичних (*відчуття щастя й цінності життя можуть співіснувати з болем, випробуваннями й труднощами* (Анна Камінська); *ми не маємо права стати нещасною нацією, скільки б горя не зазнали* (Анна Кареліна); *радіти треба навіть під час війни, головне – знайти баланс* (Вероніка Кононенко)) і художніх (*я поверну собі життя* (Максим Кривцов); *нам додому хочеться, туди, де посадили дерево і виростили сина* (Люба Якимчук)) текстах.

Ще однією проблемою, продиктованою українському соціуму війною, є розуміння того, чи можемо вважати сумісними такі поняття, як «війна» і «кохання»; чи добре розуміємо, як впливають на емоційний стан воєнних подій в їхньому інтимному житті. Ця морально-етична дилема знайшла своє відображення в семантиці сентенцій, що увиразнюють думки публічних людей та майстрів художнього слова: *війна не тільки створює нові сім'ї, але й перевіряє на міць тривалі шлюби* (воєнний психолог С. Приймак); *під час війни кохання – це кохання, яке ми не можемо відкласти на потім; для кохання немає правильного часу* (Х. Біляковська). Уже крилатою стала назва книги Х. Біляковської та В. Середи *«Я тебе... Війна» про почуття, що допомагають перемагати темряву* тощо.

Нових семантичних відтінків набуло ставлення українців до агресора. Духовно-моральні цінності, які превалюють у нашій ментальності, не дозволяють проклинати інших, бажати їм чогось поганого, а також навчають прощати кривди. Проте війна внесла свої корективи в наше світосприйняття. Тому маємо вислови: *на жаль, сьогодні пупін не здох* (телеграм-канал); *ти хотів землі цієї, то ж тепер змішайся з нею* (Анастасія Шевченко); *Боже, не дай затихнути голосу люті* (Галина Крук); *без вас* (В. Зеленський).

Помітної трансформації в умовах бойових дій набуває ставлення пересічних громадян до віри в Бога. У час випробувань важко переоцінити роль капеланів різних конфесій, які, за словами І. Верещук, покликані зберегти захисників, допомогти їм *вистояти в нерівному бою*. Ця думка кодується в семантиці образних сентенцій, як-от: *капелан – Божий волонтер, на передовій атеїстів немає* (І. Верещук); *капелани – велика зброя у війську* (В. Вирозуб) тощо.

Прикметно, що у світосприйнятті українського народу віра в Бога гармонійно поєднується з вірою в перемогу добра над злом, свідченням чого є, зокрема, поповнення фразеологічного фонду сучасної української літературної мови новими сентенціями на означення нашої незламності та віри в перемогу над ворогом: *завтра – на один день ближче до перемоги* (С. Жадан); *а знаєте, війна колись закінчиться* (М. Скочиліс); *незламні люди в моїй країні, незламно вільні, незламно сильні* (Макс Гордєєв); нам немає що ділити: один Бог, одна наша ненька Україна і одні наші Збройні сили (В. Вирозуб) та ін.

Із загостренням ситуації на фронті українців усе більше хвилює питання, чи буде зупинення конфлікту в обмін на вказані Росією території, що має своє виявлення в семантиці фразеологізованих одиниць, як-от: *зрада відміняється* (ЮТуб-канал); *якщо домовленості, то на українських умовах* (український воїн) тощо.

Однією з ментальних особливостей українців є вміння дотепно жартувати. Не втрачено почуття гумору й під час повномасштабного російського вторгнення. Низка фразеологізованих одиниць кодує вміння наших захисників підбадьорити доречним жартом, як-от, наприклад; *мамо, я поїв і в шапці* (український воїн); *усе чікі-нікі, б'єм русню* (український воїн); *нема сечі терпіти ці пекельні борошна* (висміювання провокаційного флешмобу росіян) та ін.

В умовах війни велика роль відводиться єдності народу навколо базових цінностей. Для нас сьогодні таке єднання відбувається навколо ЗСУ, оскільки довіра до війська є такою ж великою, як до Церкви. Процес фразеологізації не оминув цього глибокого світоглядного переосмислення, тому в публіцистичних та художніх текстах на воєнну тематику функціонують такі мовні формули, як: *єднання має бути навколо Збройних сил України* (П. Порошенко); *під час війни важливий кожен донат і єднання людей навколо великих справ* (М. Яринич) тощо.

Отже, активне залучення до текстової тканини публіцистичних та художніх текстів на воєнну тематику фразеологізованих одиниць є своєрідною реакцією українського народу на виклики повномасштабного російського вторгнення. У семантиці аналізованих нами висловів заковано сприйняття/несприйняття українцями нових реалій сучасного духовно-матеріального життя, що дає можливість виокремити ті світоглядні пріоритети, які кристалізувалися

в українському середовищі впродовж тисячоліть, але дещо доповнені чи переосмислені російською агресією.

У перспективі дослідження – подальше вивчення сприйняття українцями нової навколишньої дійсності засобами фразеології.

Список використаної літератури

1. Дроботенко В. Ю. Фразеологізми як об'єкт культури мовомислення в українській та іспанській мовах. *Філологічні студії*. 2017. № 2. Вип. 9. С. 120–129.
2. Важеніна О. Г. Авторська трансформація загальнонародних фразеологізмів у химерній прозі Євгена Гуцала : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Вінниця, 2018. 309 с.
3. Івасишина Т., Комарова О. Фразеологізми як репрезентанти воєнного дискурсу. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія*. 2023. Вип. 1(6). С. 30–35.
4. Белова А. Д. Мовні картини світу: принципи утворення та складові. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*. 2001. Вип. 7. С. 26–30.
5. Чибор І. С. Народні уявлення про хвороби крізь призму фразеології української та польської мов. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*. 2017. Vol. 52. С. 46–73. Warszawa. DOI: <https://doi.org/10.11649/sfps.2017.003>

References

1. Drobotenko, V. Yu. (2017). Frazeolohizmy yak ob'iekt kultury movomyslennia v ukrainskii ta ispanskii movakh [Idioms as an object of the culture of linguistic thought in Ukrainian and Spanish languages]. *Filolohichni studii: zbirnyk naukovykh prats – Philological Studies: Collection of Scientific Works*, 2, 9, 120–129 [in Ukrainian].
2. Vazhenina, O. H. (2018). Avtorska transformatsiia zahalnonarodnykh frazeolohizmiv u khymerniy prozi Yevhena Hutsala [The author's transformation of common folk idioms in the whimsical prose of Yevhen Hutsalo]. *Candidate's thesis*. Vinnitsa [in Ukrainian].
3. Ivasyshyna, T., & Komarova, O. (2023). Frazeolohizmy yak reprezentanty voiennoho dyskursu [Idioms as representatives of military discourse]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Filolohiia – Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management. Philology*, 1(6), 30–35 [in Ukrainian].
4. Bielova, A. D. (2001). Movni kartyny svitu: pryntsyphu utvorennia ta skladovi [Linguistic pictures of the world: principles of formation and components]. *Problemy semantyky slova, rechennia ta tekstu – Problems of word, sentence, and text semantics*, 7, 26–30. Kyiv: Kyiv National Linguistics University [in Ukrainian].
5. Chybor, I. S. (2017). Narodni uiavlennia pro khvoroby kriz pryizmu frazeolohii ukrainskoi ta polskoi mov [Folk perceptions of diseases through the lens of Ukrainian and Polish idioms]. *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 52, 46–73. DOI: <https://doi.org/10.11649/sfps.2017.003> [in Ukrainian].

Ковальова Г. М., Сушко О. І. Фразеологізація публіцистичного та художнього мовлення як реакція українського суспільства на російську агресію

У пропонованій праці порушено проблему функціонування фразеологізованих одиниць у публіцистичних та художніх текстах, що стосуються воєнних дій в Україні. Проаналізовано погляди дослідників мови на специфіку фразеологічної семантики в умовах публіцистичного та художнього стилів із метою виявлення світоглядних пріоритетів українського суспільства в період повномасштабного вторгнення.

Розглянуто процес фразеологізації думки, висловленої людиною, як окремий спектр інтелектуальної творчості, що базується на особистісному уявленні про навколишній світ.

Приділено увагу мовленнєвій діяльності публічної людини в контексті змалювання картини світу в умовах сучасної української реальності. Виявлено специфіку залучення до мовної тканини публіцистичних та художніх текстів образних одиниць мови з метою увиразнення реакції українців на повномасштабне російське вторгнення.

Підкреслено думку про те, що в семантиці фразеологізмів, залучених до аналізу, кодується ментально-світоглядна окремішність українського народу через виявлення його морально-духовних пріоритетів, продиктованих війною.

Зазначено, що фразеологізовані одиниці виконують роль специфічного інструмента, за допомогою якого відбувається процес самоідентифікації як окремо взятої особистості, так і народу в цілому.

Доведено, що в семантиці наведених фразеологізмів закодовано важливу інформацію про переосмислення українцями деяких базових світоглядних цінностей, що дає підстави розуміти, яким має бути закінчення воєнних дій в Україні.

Зроблено висновок про те, що образні мовні одиниці, які активно функціонують у цих текстах, кодують цінну інформацію про те, як українці сприймають російську агресію та які духовно-моральні цінності превалюють у новітньому українському соціумі.

Ключові слова: публічне мовлення, функціональний стиль, фразеологічна одиниця, ментальність, картина світу.

Kovalova H., Sushko O. Phraseologisation of journalistic and artistic speech as a reaction of Ukrainian society to Russian aggression

In the proposed work, the problem of the functioning of phraseological units in journalistic and artistic texts related to military actions in Ukraine is raised. The views of language researchers on the specificity of phraseological semantics in the conditions of journalistic and artistic styles are analyzed in order to identify the worldview priorities of Ukrainian society during the period of full-scale invasion. The process of phraseologising the thought expressed by a person is considered as a separate spectrum of intellectual creativity based on a personal perception of the surrounding world.

Attention is paid to the speech activity of a public person in the context of drawing a picture of the world in the conditions of modern Ukrainian reality. The specifics of the inclusion of figurative language units in the language fabric of journalistic and artistic texts with the aim of expressing the reaction of Ukrainians to the full-scale Russian invasion have been revealed.

The opinion is emphasized that in the semantics of the phraseological units included in the analysis, the mental and worldview separateness of the Ukrainian people is encoded through the identification of their moral and spiritual priorities dictated by the war.

It is noted that phraseological units play the role of a specific tool, with the help of which the process of self-identification of both an individual and the nation as a whole takes place.

It is proven that the semantics of the given phraseological units encodes important information about Ukrainians' reinterpretation of some basic worldview values, which gives grounds for understanding what the end of hostilities in Ukraine should be like.

It is concluded that figurative language units that actively function in these texts encode valuable information about how Ukrainians perceive Russian aggression and what spiritual and moral values prevail in modern Ukrainian society.

Key words: public speech, functional style, phraseological unit, mentality, worldview.

УДК 81'33:81'37:81'42

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-57-63

Криловська Юлія Сергіївна,

студентка першого курсу магістратури факультету філології,
психології та іноземних мов

Донецького національного університету імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна.

krylovska.yu@donnu.edu.ua

<https://orcid.org/0009-0009-8194-1577>

ЛЕКСИЧНИЙ РІВЕНЬ У ЛІНГВІСТИЧНІЙ (СЕМАНТИКО-ТЕКСТУАЛЬНІЙ) ЕКСПЕРТИЗИ

Лексичний рівень у лінгвістичній (семантико-текстуальній) експертизі є одним з основних етапів аналізу тексту для встановлення його смислу. У зв'язку з війною Російської Федерації проти України у судовій практиці виріс попит на лінгвістичну (семантико-текстуальну) експертизу у справах про колабораціонізм для підтвердження колабораційної діяльності мовця шляхом представлення висновку експерта за результатом дослідження тексту до суду. Тому вважаємо за необхідне детально розглянути даний рівень аналізу для поглиблення розуміння його значення.

За основу даної статті взято праці Л. І. Шевченко, Д. Ю. Сизонова, І. В. Гарбери про лінгвістичну експертизу тексту, семантико-текстуальні дослідження закликів Є. В. Ковкіної, Л. В. Свиридової, Н. Я. Дідушок, роботи Т. А. Єщенко про лінгвістичний аналіз тексту та І. О. Мариненко про лексикологію української мови.

У ході опрацювання даної теми виявлено відсутність прямого визначення лексичного рівня в лінгвістичній (семантико-текстуальній) експертизі і необхідність створення нових тлумачних словників у зв'язку із запитом обставин та часу.

Завданням цієї статті є сформулювати поняття лексичного рівня в лінгвістичній (семантико-текстуальній) експертизі, висвітлити необхідність і запропонувати створити тлумачний словник на конкретну тему.

Під час дослідження даної теми були використані такі методи: аналізу і синтезу, індукції, абстрагування, конкретизації та спостереження.

За результатами вивчення 150 вироків національних судів, постановлених у 2022–2023 рр. у кримінальних справах за фактами діянь, передбачених ст. 111-1 КК України (колабораційна діяльність), типовою судовою експертизою, яка призначається під час розслідування колабораційної діяльності, є судова семантико-текстуальна – у 41 кримінальному провадженні (27,3% випадків) (Коваленко, 2024).

Відповідно до затверджених Наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 Науково-методичних рекомендацій із питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень у межах лінгвістичної експертизи мовлення проводяться авторознавчі та семантико-текстуальні дослідження.

Об'єктом дослідження лінгвістичної експертизи мовлення є продукт мовленнєвої діяльності людини, відображений у писемній або усній формі (зафіксований у відео-, фонограмі). Лінгвістична експертиза мовлення поділяється на авторознавчу експертизу писемного мовлення та семантико-текстуальну експертизу писемного й усного мовлення.

Семантико-текстуальною експертизою вирішуються завдання із встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у наданих на дослі-

дження текстах або усних повідомленнях (за їх текстовими відтвореннями), їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в них (чи може така інформація розглядатися як образлива, чи містить вона загрозу конкретній особі (особам) тощо), тобто вирішення питань мовленнєвого характеру, не пов'язаних із установленням фактичних даних про автора.

Об'єктом семантико-текстуальної експертизи може бути як текст (промова), так і його (її) фрагменти, окремі висловлювання, слова, написи, текстові відтворення усного мовлення тощо.

Питання, поставлені перед експертом, вирішуються ним за допомогою спеціальних знань у галузі лінгвістики на основі загальних і окремих норм мови з використанням посібників, академічних наукових праць, словників, довідників та інших наукових джерел.

Експерт у галузі семантико-текстуальної експертизи, не виходячи за межі своїх спеціальних знань (базових та отриманих під час спеціальної підготовки), відповідає на питання про наявність чи відсутність висловлювань, які містять заклики до певних дій (указується, яких саме дій), погрозу, пропозицію, обіцянку або надання, прийняття, спонукання до надання будь-якої вигоди (вказується, яких саме дій) тощо на основі спеціальних знань у галузі мовознавства. Висновок експерта за результатами таких досліджень не є правовою кваліфікацією, а є констатацією об'єктивного змісту тексту з позиції спеціальних знань у галузі семантико-текстуальних експертних досліджень.

Орієнтовний перелік питань, що вирішуються у межах семантико-текстуальної експертизи: які значення мають слова, словосполучення, фрази, зафіксовані в тексті або повідомленні, промові, що підлягають дослідженню; яким є об'єктивний зміст досліджуваного словосполучення, речення, тексту, групи текстів, повідомлення, промови; чи містяться у тексті, повідомленні, промові висловлювання, виражені у формі закликів до певних дій, якщо так, то до яких саме дій, чи є ці заклики публічними та яка їх форма вираження; чи міститься у тексті, повідомленні, промові інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи; чи містяться в тексті, повідомленні, промові висловлювання образливого характеру щодо певної особи; чи є висловлювання, у яких міститься інформація негативного характеру щодо певної особи (фізичної або юридичної), фактичними твердженнями або оцінними судженнями; чи містяться в тексті, повідомленні, промові лінгвістичні ознаки пропаганди, якщо так, то пропаганди чого саме; чи міститься в тексті, повідомленні, промові висловлювання, виражені у формі пропозиції, обіцянки, прийняття або спонукання до надання будь-якої вигоди; чи містяться в тексті, повідомленні, промові висловлювання, виражені у формі спонукання до вчинення певних дій, якщо так, то до яких саме дій; чи використані в зазначеному тексті фрагменти іншого конкретного текстового джерела; чи містяться в тексті, повідомленні, промові висловлювання, виражені у формі погрози щодо вчинення певних дій, якщо так, то до яких саме дій.

Указаний перелік питань, що вирішуються експертами-лінгвістами, не є вичерпним. Під час проведення семантико-текстуальної експертизи мовлення можуть вирішуватися й інші питання, що стосуються її предмета (Наказ Міністерства юстиції України, 1998).

Семантичні (сміслові) дослідження – це аналіз тексту з метою виявлення в ньому змісту і характеру впливу на адресата (синтаксичний аналіз – які засоби увиразнення використано у тексті та які стилістичні фігури вибрано з метою впливу на реципієнта; логіко-змістовий аналіз – який є текст за змістом; лексичний та лексико-семантичний аналіз – який лексичний рівень у текстовому та позатекстовому планах) (Гарбера, 2020, с. 43).

Об'єктами лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи мовлення є продукти мовленнєвої діяльності (від окремого слова до цілого тексту або групи текстів), зафіксовані у письмовій формі (зокрема, усні тексти, записані за допомогою літер, або їх текстове відтворення). Відповідно, предметом такого виду дослідження є фактичні дані, що мають у своїй

структурі спонукальні до певних дій висловлювання (мовленнєві конструкції), які експерти можуть визначити на підставі спеціальних лінгвістичних знань і які мають значення для розгляду справи (Ковкіна, Свиридова, Дідушок, 2020).

Завдання лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи: надати тлумачення і роз'яснення значення та походження слів, словосполучень, стійких фразеологічних виразів (ідіом) – інтерпретувати основне і додаткове значення мовної одиниці в досліджуваному контексті; здійснити тлумачення об'єктивного змісту всього тексту для встановлення варіантів розуміння досліджуваних конструкцій; провести дослідження тексту (фрагмента) з метою виявлення його змістовної спрямованості, модальності, експресивності й емотивності; установити характер інформації, що міститься у тексті, зважаючи на критерій публічності; провести дослідження тексту (фрагмента) з метою виявлення його формально-граматичних характеристик, специфіки використаних стилістичних засобів і прийомів; визначити у висловлюванні конкретних адресантів (адресата), до яких звертається мовець, або ж установити їх із контексту; виділити словосполучення та речення, що несуть у собі семантику спонукальності до виконання певних дій. Таким чином, шляхом семантичного та понятійно-змістового аналізу досліджуваних мовних конструкцій (висловлювань, текстів), виходячи з їх об'єктивного змісту, потрібно встановити, що досліджувані об'єкти як за лексичною, так і граматичною формою містять заклик (або заклики) до певних дій. Оскільки конструкції є частиною суспільно-політичної комунікації, вони носять публічний характер (Ковкіна, 2018).

Лексичний рівень – це ключовий елемент аналізу в лінгвістичній (семантико-текстуальна) експертизі, який допомагає зрозуміти текст і його можливі інтерпретації.

Лексикологія – це розділ мовознавства, що вивчає слово як основну одиницю мови і словниковий склад мови – лексику. Лексикологічні дослідження провадять в аспекті теорії слова, у семантичному, стилістичному, функціональному, історичному, етимологічному, соціолінгвістичному та інших аспектах.

Лексика (від гр. *λεξικόν* – словесний) – це сукупність слів мови, її словникове багатство. Лексичний склад мови вбирає у себе слова, різні за походженням і сферою вживання, стилістичним забарвленням тощо.

Слово – це основна функціонально-структурна і семантична одиниця мови, що складається з одного або кількох звуків, характеризується відтворюваністю і самостійністю, має певне значення й слугує будівельним матеріалом для речення. Кожне слово має форму – звукову оболонку і зміст – значення, які тісно взаємопов'язані. Лексичне значення слова (його семантика) – це історично закріплена у свідомості народу співвіднесеність слова з певним предметом, явищем, дією. Лексикологія послуговується, окрім поняття «слово», ще й поняттям «лексема». Якщо слово – це конкретна одиниця мови, то лексема – абстрактна одиниця, слово-тип у сукупності всіх його форм і значень.

Лексичне значення слова – це реальний предметно-поняттєвий зміст слова, який виражається основою або коренем. Лексико-семантичні властивості лексичних одиниць знаходять вияв у явищах полісемії, омонімії, синонімії, антонімії. Під лексичним значенням слова слід розуміти його предметно-речовий зміст, який оформлено за законами граматики певної мови і який є елементом загальної семантичної системи цієї мови.

Усі слова з погляду їх значення можна поділити на три групи: повнозначні, службові й вигуківі. Повнозначні слова називають поняття, вони завжди мають реальний зміст, тобто лексичне значення. До повнозначних слів належать такі частини мови, як іменник, прикметник, числівник, займенник, дієслово, прислівник. Службові слова, до яких належать прийменники, сполучники, частки, не наділені лексичним значенням, оскільки не позначають понять і уявлень. Вигуківі слова використовуються виключно як емоційно-експресивні сиг-

нали. Лексичне значення слова складається не тільки з предметно-поняттєвої віднесеності звукового комплексу до позначуваного поняття, а й із цілої низки позамовних і внутрішньомовних чинників. Тому в мовознавстві йдеться про лексичне значення слова і його семантичну структуру (компонентний склад лексичного значення). Семантика слова складається з компонентів (сем), за якими протиставляються окремі значення багатозначного слова, що входять до його структури. Зі зниженням рівня абстрактності слова зростає змістовість його значення.

Лексичні значення слова класифікуються за двома критеріями: 1) за характером зв'язку слова з предметом або явищем позамовної дійсності; 2) за особливостями сполучуваності слова з іншими лексемами в контексті. За першою ознакою виокремлюються прямі й переносні значення слова, а також конотативні компоненти його семантики. Слово в прямому значенні безпосередньо називає предмет або явище дійсності. Переносні значення вказують на предмети та явища опосередковано. Терміном «конотація» позначають додаткові смислові й стилістичні відтінки, які нашаровуються на основне значення слова в процесі його функціонування в мові і надають йому експресивного, оцінного забарвлення. Конотативний компонент значення зазвичай передає негативну, рідше – позитивну оцінку предмета, явища або дії. За другою ознакою виділяють фразеологічно обмежені, фразеологічно зв'язані й синтаксично зумовлені значення. До слів із фразеологічно обмеженими значеннями належать слова, вузько обмежені в сполучуваності. Фразеологічно зв'язані значення реалізуються у стійких сполуках слів. Синтаксично зумовлені значення реалізуються в контексті: оточення підказує, про яке значення йдеться, тобто значення конкретизується в реченні. У процесі розвитку мови у слова можуть виникати нові значення, таким чином, його семантичний обсяг змінюється, поповнюється.

Слова в мові поділяються на однозначні (моносемічні) й багатозначні (полісемічні). Однозначних слів в українській мові меншість. До них належать переважно власні назви, терміни. Багатозначне слово може мати не лише пряме, а й переносні значення. На основі багатозначності виникло в мові явище метафоричного вживання слів. Метафора (від гр. *μεταφορά* – перенесення) – це перенесення назви з одних предметів, явищ, властивостей на інші на підставі подібності їхніх ознак або схожості вражень від них, наприклад. В українській мові розрізняють метафори загальнонародні, тобто загальноновживані та індивідуально-авторські, поширені в художній літературі й публіцистиці як один із засобів створення образності. Перенесення назви одного предмета, явища, властивості на інші за ознакою суміжності називається метонімією (гр. *μετωνομία* – перейменування). Різновидом метонімії є синекдоха (від гр. *συνεκδοχή* – співвіднесення), що характеризує кількісну заміну понять: перенесення назви з частини на ціле, і навпаки, із загального на одиничне, і навпаки, з родового поняття на видове, і навпаки (Мариненко, 2017, с. 5–9).

Частковий лексичний аналіз тексту – це аналіз тексту, що передбачає його інтегрування одиницями лексичного рівня, виявлення у тексті: а) споконвічної української лексики (спільноіндоєвропейської, спільнослов'янської, спільносхіднослов'янської і власне української) і запозичень; б) лексики щодо її емоційності, нормативності (наявність діалектизмів, розмовно-просторічних елементів, професіоналізмів і жаргонізмів); в) багатозначних слів (для створення образності чи комічного ефекту, каламбурів); г) синонімів (для точного відбору слова, як засіб ампліфікації, для усунення тавтології); ґ) антонімів (як засіб контрасту, оксиморону тощо); д) омонімів і паронімів; е) активної і пасивної лексики (архаїзми та історизми), неологізмів (загальнономовних та індивідуально-авторських); є) образних засобів (метафор, порівнянь) (Єщенко, 2009, с. 26).

Лексичний рівень аналізу усного тексту передбачає наукове дослідження віднесеності мовних одиниць до парадигмальних класифікацій слів та їх функціонально-стилістичної віднесе-

ності: загальноживана – спеціальна лексика (термінологія, професіоналізми, наукова номенклатура та ін.); літературно внормована – позалітературна лексика (жаргонізми, просторіччя, вульгаризми та ін.), стилістично-нейтральна – стилістично-маркована лексика, кодифікована – авторська лексика та ін. Типові питання, що ставляться перед лінгвістом-експертом, стосуються роз'яснень семантики слова й точності його використання: можливі аспекти аналізу полягають у науковій інтерпретації семантики слів – омонімів, багатозначних слів, віднесеності слова до практики використання в різних функціональних стилях, жанрах і комунікативних ситуаціях, термінологічності/нетермінологічності чи детермінологізації слова, авторському використанні слова, комунікативному зсуві слова як класифікаційного (видового/родового) поняття, семантичної кореляції слова зі словосполученням/аббревіатурою, тотожностей і розрізень у семантиці загальноживаного слова – прецедентного імені та ін. Аргументація лінгвіста-експерта спирається в аналізі на фахову доведеність в аспектах паспортизації мовного явища з покликанням на авторитетну літературу, лексикографічні джерела, власну компетенцію і здатність логічно вибудовувати взаємозв'язок між усною комунікацією та фіксованими в лінгвістичній науці правилами, нормами літературної мови й комунікативно-стильовими стандартами (Шевченко, Сизонов, 2021, с. 198).

Лексичний рівень у лінгвістичній (семантико-текстуальній) експертизі – це етап лінгвістичного дослідження, який вивчає слова, їх значення, ролі та взаємозв'язки у тексті і складається з дослідження словникового запасу тексту, частотності вживання слів, їхніх семантичних властивостей і стилістичних, контекстуальних особливостей.

Під час виконання лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи для отримання лексичного значення слова експерти використовують тлумачні словники, такі як Словник української мови в 11-ти томах, 1970–1981 рр., 135 тис слів, Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2001 р., 170 тис тощо.

Оскільки лінгвістична (семантико-текстуальна) експертиза сьогодні найбільш запитувана під час розслідування колабораційної діяльності під час дослідження текстів, що містять заперечення здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України, публічні заклики до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України тощо, актуальним є створення лінгвістами разом з юристами Тлумачного словника термінів колабораційної діяльності в Україні.

Список використаної літератури

1. Коваленко В. В. Стан використання можливостей судових експертиз під час розслідування колабораційної діяльності (за матеріалами судово-слідчої практики). *Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. Вип. 1(105). С. 297–317. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.297-317>
2. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>
3. Гарбера І. В. Основи лінгвістичної експертизи тексту : навчально-методичний посібник. Вінниця, 2020. 220 с.
4. Ковкіна Є. В., Свиридова Л. В., Дідушок Н. Я. Семантико-текстуальні дослідження закликів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики* / редкол.: О. М. Ключев та ін. Харків : Право, 2020. Вип. 22. С. 280–292. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.22>

5. Ковкіна Є. В. Теоретичні аспекти лінгвістичної (семантико-текстуальної) експертизи писемного мовлення щодо встановлення висловлювань, виражених у формі закликів. *Вісник ОНДІСЕ*. 2018. Вип. 4. С. 88–91.

6. Мариненко І. О. Лексикологія української мови: практикум. Київ, 2017. 172 с.

7. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. Київ : Академія, 2009. 264 с.

8. Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Лінгвістична експертиза : підручник / за ред. Л. І. Шевченко. Київ : Київський університет, 2021. 244 с.

References

1. Kovalenko, V. V. (2024). Stan vykorystannia mozhlyvostei sudovykh ekspertyz pid chas rozsliduvannia kolaboratsiinoi diialnosti (za materialamy sudovo-slidchoi praktyky) [The state of use of forensic capabilities in the investigation of collaboration activities (based on forensic practice)]. *Visnyk LNNI im. E. O. Didorenka – Bulletin of the E. O. Didorenko, 1(105)*, 297–317. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.105.297-317> [in Ukrainian].

2. Nakaz Ministerstva yustytysii Ukrainy «Pro zatverdzhennia Instruksii pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen ta Naukovo-metodychnykh rekomendatsii z pytan pidhotovky ta pryznachennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen» [Order of the Ministry of Justice of Ukraine «On Approval of the Instruction on Appointment and Conduct of Forensic Examinations and Expert Studies and Scientific and Methodological Recommendations on Preparation and Appointment of Forensic Examinations and Expert Studies»]. (n. d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> [in Ukrainian].

3. Harbera, I. V. (2020). Osnovy linhvistychnoi ekspertyzy tekstu [Fundamentals of linguistic text examination]. Vinnytsia [in Ukrainian].

4. Kovkina, Ye. V., Svyrydova, L. V., & Didushok, N. Ya. (2020). Semantyko-tekstualni doslidzhennia zaklykiv [Semantic and textual studies of appeals]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky – Theory and practice of forensic examination and criminalistics, 22*, 280–292. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2020.22> [in Ukrainian].

5. Kovkina, Ye. V. (2018). Teoretychni aspekty linhvistychnoi (semantyko-tekstualnoi) ekspertyzy pysemnogo movlennia shchodo vstanovlennia vyslovliuvan, vyrazhenykh u formi zaklykiv [Theoretical aspects of linguistic (semantic and textual) examination of written speech to establish statements expressed in the form of appeals]. *Visnyk ONDISE – Bulletin of ONDISE, 4*, 88–91 [in Ukrainian].

6. Marynenko, I. O. (2017). Leksykologhiia ukraïnskoi movy [Lexicology of the Ukrainian language]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Yeshchenko, T. A. (2009). Linhvistychnyi analiz tekstu [Linguistic analysis of the text]. Kyiv: Academia Publishing House [in Ukrainian].

8. Shevchenko, L. I., & Syzonov, D. Yu. (2021). Linhvistychna ekspertyza [Linguistic expertis]. Kyiv: Kyiv University [in Ukrainian].

Криловська Ю. С. Лексичний рівень у лінгвістичній (семантико-текстуальній) експертизі

Завданням цієї статті є сформулювати поняття лексичного рівня в лінгвістичній (семантико-текстуальній) експертизі, висвітлити необхідність і запропонувати створити тлумачний словник на конкретну тему. Семантико-текстуальною експертизою вирішуються завдання з встановлення змісту понять, лексичного значення слів або словосполучень, використаних у наданих на дослідження текстах або усних повідомленнях, їх стилістичної забарвленості, смислового навантаження, характеру інформації, що міститься в них. Об'єктами такої експертизи є:

пертизи є продукти мовленнєвої діяльності, зафіксовані у письмовій формі. Предметом такого виду дослідження є фактичні дані, що мають у своїй структурі спонукальні до певних дій висловлювання (мовленнєві конструкції). Лексичний рівень – це ключовий елемент аналізу в лінгвістичній (семантико-текстуальна) експертизі, який допомагає зрозуміти текст і його можливі інтерпретації. Лексикологія – це розділ мовознавства, що вивчає слово як основну одиницю мови і словниковий склад мови – лексику. Лексичне значення слова – це реальний, предметно-поняттєвий зміст слова, який виражається основою або коренем. Лексичний рівень у лінгвістичній (семантико-текстуальній) експертизі є одним з основних етапів аналізу тексту для встановлення його смислу. У зв'язку з війною Російської Федерації проти України у судовій практиці виріс попит на лінгвістичну (семантико-текстуальну) експертизу. Типовою судовою експертизою, яка призначається під час розслідування колабораційної діяльності, є судова семантико-текстуальна – у 41 кримінальному провадженні (27,3% випадків). Тому актуальним є створення лінгвістами разом з юристами спеціального тлумачного словника.

Ключові слова: семантико-текстуальна експертиза, лексичний рівень, аналіз тексту, тлумачний словник.

Krylovska Y. Lexical level in linguistic (semantic and textual) expertise

The purpose of this article is to define the concept of the lexical level in linguistic (semantic and textual) expertise, to highlight the need for and propose the creation of an explanatory dictionary on a specific topic. Semantic and textual expertise solves the tasks of establishing the content of concepts, the lexical meaning of words or phrases used in the texts or oral communications provided for the study, their stylistic coloring, semantic load, and the nature of the information contained therein. The objects of such examination are the products of speech activity recorded in writing. The subject of this type of research is factual data that have in their structure statements that encourage certain actions (speech constructions). The lexical level is a key element of analysis in linguistic (semantic and textual) expertise, which helps to understand the text and its possible interpretations. Lexicology is a branch of linguistics that studies the word as the basic unit of language and the vocabulary of the language – the lexicon. The lexical meaning of a word is the real, subject-conceptual content of the word, which is expressed by the base or root. The lexical level in linguistic (semantic and textual) expertise is one of the main stages of text analysis to determine its meaning. In connection with the war of the Russian Federation against Ukraine, the demand for linguistic (semantic and textual) expertise has increased in judicial practice. Typical forensic examinations appointed during the investigation of collaboration activities are forensic semantic and textual examinations – in 41 criminal proceedings (27.3% of cases). Therefore, it is important to create a special explanatory dictionary by linguists together with lawyers.

Key words: semantic and textual expertise, lexical level, text analysis, explanatory dictionary.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 26.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 811.161.2'373'38:821.161

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-64-70

Лощинова Інна Сергіївна,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук

Дніпровського державного медичного університету,

м. Дніпро, Україна.

averami@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1757-5495>

СЕМАНТИКО-ФУНКЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОРІВНЯНЬ В ЕСЕЇ ОКСАНИ ЗАБУЖКО «НАЙДОВША ПОДОРОЖ»

Сьогодні все більше українських письменників звертаються до жанру есе, оскільки саме цей жанр дає змогу швидше реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві. Невеликий обсяг та вільний стиль оповіді роблять його привабливим видом творчості для авторів, а також популярним і зрозумілим для широкої аудиторії. На думку однієї з дослідниць сучасної есеїстики Ю. Торговець, «у ХХІ ст. провідне завдання цього жанру полягає не лише в самовираженні автора чи вихованні, а й у тому, щоб, впливаючи на емоції та інтелект адресата, активізувати його думки і почуття, запевнити, переконати в істинності індивідуально-авторської, часто парадоксальної думки про предмет зображення» (Торговець, 2016, с. 30). Одним із провідних напрямів сучасних мовознавчих досліджень стає українська есеїстика.

Оксану Забужко ми знаємо як українську письменницю, поетесу, есеїстку та публічну інтелектуалку, чії праці перекладено багатьма мовами. У новому есеї «Найдовша подорож» (Забужко, 2022), написаному для західної публіки, авторка розглядає витоки сьогоднішньої російсько-української війни у двох часових вимірах – тридцятилітньому і трьохсотлітньому. Недаремно прозаїкня вибрала саме цей жанр, оскільки «найголовнішою визначальною його ознакою була і залишається постать автора, який порушує суспільно значущу й нерідко суперечливу проблему, а тому есе вирізняється яскраво вираженою суб'єктивністю мислення, асоціативністю та парадоксальністю. Свобода форми та змісту, властива цьому жанру, виражена у створенні власних художніх образів, метафоричності мовлення» (Хлистун, 2022, с. 123). Одним із найважливіших образотворчих засобів увиразнення мови є порівняння, в основі якого, на переконання О. Тараненко, «лежать логічні операції виділення найсуттєвішої ознаки описуваного через пошук іншого, для якого ця ознака є виразнішою, зіставлення з ним і опис» (Тараненко, 1986, с. 469).

Порівняння завжди перебували у центрі уваги багатьох мовознавців, які досліджували їх у різних аспектах, як-от: Г. Гайдученко, М. Заборна, С. Єрмоленко, О. Пономарів, Н. Сологуб, Л. Ставицька та ін. У своїх розвідках дослідники доволі часто звертаються до поетичних та прозових текстів Оксани Забужко, актуальність творів якої зумовлена злободенністю піднятих тем. Мовознавиці О. Андрєєва та С. Єрмоленко зауважують, що «серед обраних засобів художньої прози Оксани Забужко порівняльні лексеми та конструкції вирізняються своєрідністю уживання, що мотивується призначенням цього тропа, який покликаний конкретизувати, увиразнити зображене внаслідок зіставлення того чи іншого предмета з іншим, а також чіткістю і стрункістю побудови, яка через порівняльну конструкцію дає змогу спроектувати нічим не обмежену кількість образних спостережень дійсності» (Єрмоленко & Андрєєва, 2015, с. 19). Дослідниці І. Бабій та Д. Кузьма зосередили увагу на семантичних та граматичних особли-

востях порівнянь у поетичному дискурсі Оксани Забужко (Бабій & Кузьма, 2022). Лінгвістки М. Жадлун та К. Саржинська зробили семантичний аналіз та виокремили такі найважливіші функції порівнянь у тексті «Казки про калинову сопілку», як образотворча, стилістична, експресивна та естетична (Жадлун & Саржинська, 2023, с. 127). Незважаючи на те що мовознавці вже зверталися до вивчення порівнянь у поетичних та прозових творах Оксани Забужко, питання семантичного аналізу та функційної характеристики порівнянь в есеїстичному тексті мисткині є недослідженим, що зумовлює актуальність нашої розвідки.

Мета запропонованої статті – проаналізувати семантичні, структурні та функційні особливості порівнянь в есеї Оксани Забужко «Найдовша подорож». Поставлена мета зумовила виконання таких завдань: а) виявлення порівнянь у тексті есе; б) опис семантики об'єктів порівняння; в) з'ясування структурних особливостей компаративних конструкцій; г) розгляд їхнього функційного призначення. Для розв'язання поставлених завдань використано метод суцільної вибірки й описовий метод, що включає прийоми спостереження, зіставлення, інтерпретації, узагальнення і класифікації мовного матеріалу. Застосовано методику контекстуального та комунікативно-прагматичного аналізу, що допомагає встановити функційні особливості порівнянь.

За Оленою Селівановою, порівняння – це «стилістична фігура, представлена різними синтаксичними конструкціями, що відображають мисленнєву операцію поєднання обох предметів, явищ, ситуацій, ознак на підставі їх уподібнення, установа аналогій між ними» (Селіванова, 2006, с. 475). Порівняння широко застосовується в художній літературі для розкриття світовідчуття письменника, для характеристики дійових осіб, їхніх взаємин і вчинків (Гайдученко, 2013, с. 118).

На переконання мовознавиць Т. Ніколашиної та Л. Сологуб, функційно-семантичне поле (ФСП) порівняння репрезентується ядерними і периферійними компонентами. Ядро ФСП порівняння утворюють такі типи ступеньованих компонентів: 1) вищий і найвищий ступені порівняння прикметників; 2) вищий і найвищий ступені порівняння якісно-означальних прислівників. Периферію ФСП порівняння формують мовні засоби різних рівнів мови: адвербіалізовані словоформи орудного відмінка з порівняльним значенням, прислівники з префіксом по- і суфіксами -ому, -ему, -и; синсемантичні слова (схожий, подібний, скидатися, здаватися); порівняльні звороти і складнопідрядні речення з підрядним порівняльним (Сологуб & Ніколашина, 2013, с. 184). В есеї «Найдовша подорож» оприявнюються всі вищезазначені види порівнянь. Можемо відзначити широке вживання ступеньованих прикметникових новацій, деякі з них утворені від відносних прикметників, як-от: *Президент переведений у статус «тимчасово виконуючого обов'язки намісника» – просто об'єкт для тролінгу (щоб був «ручніший»)* (Забужко, 2022, 128); *...на кону тепер куди скромніша, «нішевіша» – польська збірка есеїв з малозрозумілою для неукраїнців назвою «Планета Полин»* (Забужко, 2022, с. 15); *Дедалі істеричніший, психотичніший характер цієї внутрішньовидової боротьби* (Забужко, 2022, с. 103) та ін. Слід зазначити, що ступінь експресивності таких утворень зростає в контекстах, у межах яких наявні аналогічні – узуальні й індивідуально-авторські – формовживання.

Значно ширше у досліджуваному творі представлені зіставлення, що формують периферію ФСП порівнянь. Використовуючи адвербіалізовані словоформи орудного відмінка, письменниця доповнює їх яскравими означеннями, тим самим створюючи у свідомості читача певні позитивні чи негативні образи згідно із задумом автора: *Цифрова епоха вже зробила пріоритетним мислення «кліпами», інстаграмними «картинками», а не послідовними зв'язними сюжетами* (Забужко, 2022, с. 35); *Заснула кам'яним сном пролетаря* (Забужко, 2022, с. 18); *Попри стягнені нам на кордон просто-таки літописною, «чингіс-хановою» хмарою російські війська* (Забужко, 2022, с. 152). Рідше вживаються прислівники та конструкції з синсемантичними словами, наприклад: *Скільки б не повторювала так по-геббельсівському часто росій-*

ська пропаганда, буцім політично України «до 1991 року не було» (Забужко, 2022, с. 138); ...і небачені січневі морози в березні, ...і шторм ... **сприймаються** вже цілком **первісно-магічно**, як підтримка природи і доказ що «Бог теж служить в ЗСУ» (Забужко, 2022, с. 24); ... путінську мантру про «один народ» слід **розглядати ... як вельми прагматичну людоловську програму** (Забужко, 2022, с. 136); ...нерідко **проявлялась як заздрість** вбогої, голодної Півночі – до ситого й багатого Півдня (Забужко, 2022, с. 142). **Придумали ... як оптимальний** для забезпечення українських інтересів **бізнес-проект** (Забужко, 2022, с. 144) тощо.

Найширше в аналізованому есе представлені порівняльні звороти і складнопідрядні речення з підрядним порівняльним, що презентують широкий корпус об'єктів зіставлень, серед яких маємо змогу виокремити такі тематичні групи, як «Людина», «Артефакти», «Медичні терміни», «Тваринний світ», «Інтертекстуальні покликання», «Назви стихій».

Дуже часто об'єктами порівнянь у досліджуваному творі виступають назви людей, як конкретних історичних постатей, так і вигаданих персонажів: *Світобудова*, *бач, мене послухала і, як пришепенкуватий маг з анекдота, ...влаштувала мені гіперкомпенсацію* (Забужко, 2022, с. 32); *Вбитим у Лондоні (Березовським), наймовірніше, як Франкенштейн, з руки свого власного творива* (с. 86). ...*щоб ми перестали бути, як євреї у Гітлера* (Забужко, 2022, с. 34); *а вона виявилась таким самим Франкенштейновим монстром, як вибраний Березовським на «наступника» Єльцинові скромний підполковник Путін* (Забужко, 2022, с. 144). ...*від тих, хто «мав проблеми з КГБ» харпудились як від зачумлених* (Забужко, 2022, с. 62). У ролі порівнянь спостерігаємо також образи ув'язнених, наприклад: ...*ми до омріяної своєї держави ставились з осторогою, обмежуючись, як випущені з тюрми, мінімальною вимогою всякого «посттравмата»: щоб вона нас «не чіпала» – а решту ми зробимо самі* (Забужко, 2022, с. 98); *Варт тільки з міста прибрати поліцію, як громадяни зараз же, мов зеки без конвою, ринуть грабувати горілчані магазини* (Забужко, 2022, с. 72). Якщо перше порівняння змушує замислитися над долею борців за нашу незалежність, то друге відображає спотворене сприйняття нашого народу населенням країни-агресорки.

Високою експресивністю наділені порівняння, у яких фігурують діти, як-от: *Хотілось ридати вголос, обтуливши собою всю Україну нараз, як наполохану дитину...* (Забужко, 2022, с. 56); *Тільки тоді війна була ще маленька, і її можна було не помічати, як чужу дитину на вокзалі* (Забужко, 2022, с. 127); *Відмовившись її помічати, як маленька дитина, котра затуляє очі долоньками й каже, що «Бабая немає»* (Забужко, 2022, с. 35); *Домодерні еліти – насмерть перелякані, як діти темрявою, страхом російської пустки, котру затуляли собою* (Забужко, 2022, с. 138); *Орвелл би плакав: його «5-хвилинка ненависти» порівняно з цим масовим психологічним насильством виглядають як дитсадок на прогулянці* (Забужко, 2022, с. 104); *У мене було гидотне відчуття, ніби мені крутять дитяче порно, в якому політичну «дитину» навчили мило лепетати, з інтонаціями «миру, дружби і взаємовигідної співпраці», найбільш збоченські непристойності, не розуміючи значення слів* (Забужко, 2022, с. 30). Такі порівняння глибоко торкаються думок і почуттів реципієнтів, спонукаючи їх до аналізу зображуваних явищ і надання їм власної оцінки.

Численними є також порівняння з різноманітними артефактами (лат. artefactum – «штучно створений»), за допомогою яких мисткиня змальовує психічний та фізичний стан своїх героїв: ...*мої друзі робляться дедалі замученіші й блідіші, і зсередини так само поступово стираються, стоншуються як папір чи тканина* (Забужко, 2022, с. 22); *Сльози ... спливають цівками по щоках, як із поламаного крана* (Забужко, 2022, с. 126); *У мене в пам'яті зяє кількасекундний блекаут, наче вибило корки на електрощитку* (Забужко, 2022, с. 19); ...*«перекладається» тілом, за відчуттями, як розпираючий горло, заковтнутий кляп* (Забужко, 2022, с. 62); ... *пріоритети вивернулись, як погнутий ударною хвилею від 500-кілограмової бомби дах у підквійському селі* (Забужко, 2022, с. 25). А також надає непересічної характеристики описуваним

явищам, наприклад: ...тримаючи при купі мішанину в різний час підбитих і недоперетравлених племен і народів, **як залізний обруч** – нашвидкуруч склепану з різнопорідного дерева зогнули діжку (Забужко, 2022, с. 85); *На такій іще самій землі, мов циркулем відтяв, починається пуста* (Забужко, 2022, с. 134); *О так, зло нудне, Ганна Арендт мала рацію – нудне, як бухгалтерський звіт* (Забужко, 2022, с. 78); *Це як залипла клавіша, світ, поставлений на паузу* (Забужко, 2022, с. 21).

У досліджуваному есеї поширеним є вживання медичної лексики. Оксана Забужко відтворює реалії навколишньої дійсності через отожднення суспільства з живим організмом: *І починає діяти злагоджено, як єдиний організм* (Забужко, 2022, с. 58); *слова сильніші од думки – вони матеріальні, наділені фізичною інерцією і легко можуть потягти думку за собою, як ледаче тіло кволу душу* (Забужко, 2022, с. 36); *Злих умислів не бракує і в цілком благополучні часи, як ракових клітин у здоровому організмі* (Забужко, 2022, с. 31). Джерелом експресії стає також використання у порівняннях лексики на позначення психічних станів або хвороб: *І за кожним разом західні експерти дивуються їй зі свіжою силою й ледь не тими самими словами, як буває при розладах короткочасної пам'яті* (Забужко, 2022, с. 130); *Хтось драгується, хтось, навпаки, емоційно ціпеніє, мов упадаючи в анабіоз* (Забужко, 2022, с. 22); *Це справді триває все той самий місяць і ніяк не кінчиться – тої самої, аномально холодної по всій Європі, мов нарочито застиглої в часі, як у шоці, весни (скажеш «83» лютого – і одразу стає холодно)* (Забужко, 2022, с. 21); *Названа «повторною русифікацією», як ото буває «повторний інсульт»* (Забужко, 2022, с. 96). Порівняння, утворені на основі медичної термінології, здебільшого виконують не номінативну, а експресивну функцію переважно з пейоративною оцінкою.

За спостереженнями М. Жадлун та К. Саржинської, «авторка часто змальовує героїв твору, їхні характерні ознаки через зіставлення зі свійськими та хижими звірами» (Жадлун & Саржинська, 2023, с. 124). В аналізованому есе спостерігаємо лише чотири порівняння із собакою. У двох випадках письменниця акцентує увагу на позитивних рисах цієї тварини, таких як інтуїція, віддана служба людині: *Це коли тебе ковбасить, як пса перед землетрусом, і аж потім розумієш причину* (Забужко, 2022, с. 16); *Передбачається, що письменник такого носа має, якщо не має – значить, він профнепридатний, як поліцейський пес, що обнюхався махорки* (Забужко, 2022, с. 43). Високим рівнем експресивності наділено порівняння країни-агресорки зі скаженим псом: *Нападник відгриз нам Крим та вчепився в Донбас, як скажений пес у ногу* (Забужко, 2022, с. 126). Удаючись до таких асоціацій, авторка, на наш погляд, схиляє реципієнтів до думки про неможливість вирішення цього конфлікту мирним шляхом, адже зі скаженою собакою неможливо домовитися. Складний психологічний стан населення нашої країни передано за допомогою такого порівняння: *...сирена вис над Україною, мов Велика Механічна Сука* (Забужко, 2022, с. 23). Собаче виття зазвичай має негативний вплив на людину, викликаючи почуття занепокоєння, тривоги.

Також у тексті есе натрапляємо на два порівняння з рибками, за допомогою яких прозаїкня підкреслює узвичаєність певних дій, комфортну атмосферу: *Німеччина, наприклад, як рибка черв'ячка, заковтнула бінарну опозицію «Схід – Захід»* (Забужко, 2022, с. 105); *Цілий німий хор співрозмовців, що оточує тебе на робочому місці, наче рибку в акваріумі, знайомі камінці й рослини* (Забужко, 2022, с. 39).

Прикметною ознакою есеїстичного тексту є інтертекстуальність як засіб «виходу в загальнокультурний контекст фонових знань адресата» (Балаклицький, 2007, с. 28), яка проявляється не лише в цитатах, сентенціях, афоризмах, але й знаходить вираження через покликання на публічні виступи, фольклор та кіномистецтво, спонукаючи читача до роздумів та емоційного сприйняття певних думок автора, наприклад: *То імперський комплекс «приреченості на велич», тлумаченої наївно-архаїчно, кількісно: як казкові «багато земель», звідки можна збирати*

данину (Забужко, 2022, с. 93); «нейтролізувало» їх, **наче в старих комедіях із Бастером Кіном** (Забужко, 2022, с. 117); **Допомагав мені зберігати ілюзію «залиплої кнопки»** – цілодобової зайнятості ... що просто чомусь, **як у голлівудському «Дні байбака»**, все ніяк не кінчається (Забужко, 2022, с. 32); **Усі розрахунки західних експертів... провалилися так само гучно, як Kyiv Chicken Speech Дж. Буша-старшого** (Забужко, 2022, с. 152); **Якась важка, тупа й темна сила, незрозуміла й зловорожа, наче з голлівудського горуру, перла на нас із півночі** (с. 56). Посиленню враження від останнього порівняння сприяє також нагромадження контекстуальних синонімів.

Нечисленними, але емоційно-експресивними є порівняння з назвами стихій, здебільшого із водою та вогнем, наприклад: ...**курація тишею могла б милосердно наповнити їх ізсередини – як вода висихаюче джерело** (Забужко, 2022, с. 23); **Міф про «розколоту» Україну ширився по всіх ефірах, як лісова пожежа** (Забужко, 2022, с. 101); ...**віра в пряму демократію ... світила нам крізь тої зими жах і морок, як нічне багаття серед лісу** (Забужко, 2022, с. 60), тощо.

Отже, порівняння в есеї «Найдовша подорож» є важливим лінгвостилістичним засобом, що представлений різноманітними граматичними формами, найпоширенішими серед яких є порівняльні звороти і складнопідрядні речення з підрядним порівняльним. Корпус об'єктів зіставлення доволі різноманітний. Найпродуктивнішими є порівняння з об'єктами, що уналежнюємо до тематичних груп «Людина», «Артефакти», «Медичні терміни», менш поширеними є порівняння з представниками тваринного світу, назвами стихій, а також публічними виступами, творами кіномистецтва. За допомогою порівнянь Оксана Забужко аналізує подані факти, надає їм оцінку, а також зацікавлює реципієнта в інформації, створює у його свідомості певні позитивні чи негативні образи окремих персоналій, описуваних подій та явищ, залучає читача до взаємодії, співпереживання та пошуку варіантів вирішення проблемного питання.

Перспективним уважаємо дослідження інших лінгвостилістичних засобів в есеїстиці Оксани Забужко.

Список використаної літератури

1. Торговець Ю. Текст-типологічна специфіка есе: історична ретроспектива. *Studia Philologica*. 2016. Вип. 6. С. 29–33.
2. Забужко О. Найдовша подорож. Есей. Київ : Комора, 2022. 168 с.
3. Хлисту́н І. Лінгвостилістичні особливості есе як публіцистичного жанру. *Філологічний часопис*. 2022. Вип. 1(19). С. 121–128. DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2022.257958>
4. Тараненко О. Місце метафори в словотворчих процесах. *Мовознавство*. 1986. №3. С. 12–16.
5. Єрмоленко С., Андрєєва О. Семантико-структурна характеристика порівняльних лексем та конструкцій (на матеріалі прози Оксани Забужко). *Мова. Свідомість. Концепт*. 2015. Вип. 5. С. 17–20.
6. Бабій І., Кузьма Д. Семантико-естетичні параметри порівнянь у поетичному дискурсі Оксани Забужко. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. 24. Т. 1. С. 11–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.1.2>
7. Жадлун М., Саржинська К. Експлікація порівнянь у повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку». *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. № 2(60). С. 122–128. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-18>
8. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Київ, 2006. 716 с.
9. Гайдученко Г. Порівняння як мовно-образний засіб творів Ірен Роздобудько. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2013. Вип. 17. С. 118–120.
10. Ніколашина Т., Сологуб Л. Функційно-семантичне поле порівняння в романі «Берег любові» Олеся Гончара. *Тайни художнього тексту (до проблеми поетики тексту)*. 2013. Вип. 16. С. 173–170.

11. Балаклицький М. Есе як художньо-публіцистичний жанр: методичні матеріали для студентів зі спеціальності «Журналістика». Харків, 2007. 74 с.

References

1. Torhovets, Yu. (2016). Tekst-typologichna spetsyfika ese: istorychna retrospektyva [Text-typological specificity of the essay: a historical retrospective]. *Studia Philologica*, 6, 29–33 [in Ukrainian].
2. Zabuzhko, O. (2022). Naidovsha podorozh. Esei [The longest journey. Essay]. Kyiv: Komora [in Ukrainian].
3. Khlystun, I. (2022). Lihvostylistychni osoblyvosti ese yak publitsystychnoho zhanru [Linguistic features of the essay as a journalistic genre]. *Philological Review*, 1(19), 121–128. DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2022.257958> [in Ukrainian].
4. Taranenko, O. (1986). Mistse metafory v slovotvorchykh protsesakh [The place of metaphor in word-forming processes]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 3, 12–16 [in Ukrainian].
5. Yermolenko, S., & Andrieieva, O. (2015). Semantyko-strukturna kharakterystyka porivnialnykh leksem ta konstruktzii (na materialy prozy Oksany Zabuzhko) [Semantic and structural characteristics of comparative lexemes and constructions (based on the material of Oksana Zabuzhko's prose)]. *Mova. Svidomist. Kontsept – Language. Consciousness. Concept*, 5, 17–20 [in Ukrainian].
6. Babii, I., & Kuzma, D. (2022). Semantyko-estetychni parametry porivnian u poetychnomu dyskursi Oksany Zabuzhko [Semantic and aesthetic parameters of comparisons in poetry discourse of Oksana Zabuzhko]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, 24, 1, 11–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.1.2> [in Ukrainian].
7. Zhadlun, M., & Sarzhynska, K. (2023). Eksplikatsiia porivnian u povisti Oksany Zabuzhko «Kazka pro kalynovu sopilku» [Explication of similes in Oksana Zabuzhko's story «The Tale of the Viburnum Pipe»]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, 2(60), 122–128. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-18> [in Ukrainian].
8. Selivanova, O. (2006). Suchasna lnhvistyka: terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: terminological encyclopedia]. Kyiv [in Ukrainian].
9. Haiduchenko, H. (2013). Porivniannia yak movno-obraznyi zasib tvoriv Iren Rozdobudko [Comparison as a linguistic means of works Irene Rozdobudko]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derhavnoho universytetu. Seriiia «Linhvistyka» – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series «Linguistics»*, 17, 118–120 [in Ukrainian].
10. Nikolashyna, T., & Solohub, L. (2013). Funktsiino-semantychne pole porivniannia v romani «Bereh liubovi» Olesia Honchara [Functional-semantic field of comparison in the novel «The Coast of Love» Olesya Honchara]. *Tainy khudozhnoho tekstu – Secrets of the artistic text (to the problem of the poetics of the text)*, 16, 173–170 [in Ukrainian].
11. Balaklytskyi, M. (2007). Ese yak khudozhno-publitsystychnyi zhanr [Essay as an artistic and journalistic genre]. Kharkiv [in Ukrainian].

Лощинова І. С. Семантико-функційна характеристика порівнянь в есеї Оксани Забужко «Найдовша подорож»

Сьогодні все більше українських письменників звертаються до жанру есе, оскільки саме цей жанр дає змогу швидше реагувати на зміни, що відбуваються в суспільстві. Одним із найважливіших образотворчих засобів вираження мови, за переконанням О. Тараненко, є порівняння. Тому мета запропонованої статті – проаналізувати семантичні, структурні та функційні особливості порівнянь в есеї Оксани Забужко «Найдовша подорож».

В аналізованому творі порівняння представлені різними граматичними формами, як-от: ступені порівняння прикметників, адвербіалізовані словоформи орудного відмінка з порів-

няльним значенням, прислівники, а також порівняльні звороти і складнопідрядні речення з підрядним порівняльним. Використовуючи адвербіалізовані словоформи орудного відмінка, письменниця доповнює їх яскравими означеннями, тим самим створюючи у свідомості читача певні позитивні чи негативні образи згідно із задумом автора. Найширше в аналізованому есе представлені порівняльні звороти і складнопідрядні речення з підрядним порівняльним, що презентують широкий корпус об'єктів зіставлень, серед яких маємо змогу виокремити такі тематичні групи, як «Людина», «Артефакти», «Медичні терміни», «Тваринний світ», «Інтертекстуальні покликання», «Назви стихій».

За допомогою порівнянь Оксана Забужко аналізує подані факти, надає їм оцінку, а також зацікавлює реципієнта в інформації, створює у його свідомості певні позитивні чи негативні образи окремих персоналій, описуваних подій та явищ, залучає читача до взаємодії, співпереживання та пошуку варіантів вирішення проблемного питання.

Ключові слова: Оксана Забужко, есе, порівняння, експресивність, читач.

Loschynova I. Semantic-functional characteristics of comparisons in Oksana Zabuzhko's essay «The Longest Journey»

Today, more and more Ukrainian writers are turning to the essay genre, as it is this genre that makes it possible to respond more quickly to the changes taking place in society. According to O. Taranenko, one of the most important pictorial means of language expression is comparison. Therefore, the purpose of the proposed article is to analyze the semantic, structural and functional features of comparisons in Oksana Zabuzhko's essay «The Longest Journey».

In the analyzed work, comparisons are presented in various grammatical forms, such as: degrees of comparison of adjectives, adverbialized word forms of the instrumental case with a comparative meaning, adverbs, as well as comparative phrases and complex sentences with a subordinate comparative. Using adverbialized word forms of the instrumental case, the writer supplements them with bright meanings, thereby creating certain positive or negative images in the reader's mind according to the author's intention. Comparative phrases and complex sentences with a subordinate comparative are most widely presented in the analyzed essay, which present a wide corpus of comparison objects, among which we can distinguish such thematic groups as «Man», «Artifacts», «Medical terms», «Animal world», «Intertextual vocations», «Names of the elements».

With the help of comparisons, Oksana Zabuzhko analyzes the presented facts, gives them an assessment, and also interests the recipient in the information, creates in his mind certain positive or negative images of individual personalities, described events and phenomena, involves the reader in interaction, empathy and search for solutions to the problematic issue.

Key words: Oksana Zabuzhko, essay, comparison, expressiveness, reader.

УДК 81'373.422:801.8

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-71-77

Стефурак Роксолана Іванівна,

доцент кафедри української мови

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника,

м. Івано-Франківськ, Україна.

roxolana_orest@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9612-3851>

ЕСТЕТИЧНА ФУНКЦІЯ АСОЦІОНІМІВ У ТЕКСТІ ЕСЕ ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

Сьогодні в мовознавчих студіях актуальним є вивчення вторинної семантизації слова в художньому чи публіцистичному текстах, оскільки розширення меж плану змісту номінативної одиниці демонструє новаційний авторський погляд на мовну картину світу українців. Лексема, яка набуває переносного значення, має стилістичний потенціал – формує виражальність мовлення. Естетична функція вторинно семантизованого слова в есеях окремого автора продукується в контексті завдяки сполученню з іншими лексичними одиницями. На базі узусального значення онімізація апелює формує його асоціативно-образний вимір. Таке слово тропізується.

Асоціонім – троп, що реалізується в тексті через «перехід загальної назви у власну (графічно – через використання великої літери) та виконує роль стимулятора читацького осягнення твору із залученням власного життєвого досвіду, знань із проєкцією на реалії сучасного життя» (Галич, 2011, с. 7). Винятковість ролі автора у формуванні асоціоніма безапеляційна, адже саме письменник «тропеїзує» вибрану лексему, пишучи її з великої літери, тобто розширює її семантику в контексті, оскільки такі слова він «украплює» в плетиво тексту з певною стилістичною метою, і ця творча дія дає потужний стилістичний ефект. Есеї Юрія Андруховича (1. Андрухович Ю.І. Дезорієнтація на місцевості: спроби. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. 124 с.; 2. Андрухович Ю. Диявол ховається в сирі. Київ : Критика, 2006. 320 с.) насичені різнотипними у плані форми та змісту асоціонімами, проте вони детально не досліджені в аспекті тропізації лексико-семантичного рівня тексту, яка, власне, й забезпечує функціонування естетичної функції мови в творах публіцистичного стилю, що й зумовило актуальність і мету наукової розвідки – дослідити естетичну функцію асоціонімів у текстах есе Юрія Андруховича. Цитати есе у статті подаватимемо під номером збірки (1, 2), указуючи сторінку.

У мовознавчих українських працях асоціоніми вивчені частково, оскільки це поняття в лінгвістиці відносно нове й кількісно не поширене в художніх чи публіцистичних текстах. Більшість учених асоціонімом називає троп, утворений онімізацією апелює. А. Галич описав асоціоніми на матеріалі художнього тексту Юрія Андруховича. І. Гапійчук проаналізував асоціоніми в поезії Олесея Гончара. І. Ільченко дослідив ониматворчість як стилетвірну ознаку художнього тексту Павла Загребельного. Д. Тищук виокремив кодувальну функцію асоціоніма, розкрив його інтелектуальну і метатекстову природу. Переконаливими, на нашу думку, є міркування Артема Галича про естетичний потенціал асоціонімів у художньому тексті, адже сьогодні все більше авторів удало творять асоціонімні ряди з певною стилістичною метою – авторська тропізація картини світу. Інші мовознавці також безпосередньо чи опосередковано описали здатність асоціоніма тропізувати (=індивідуалізувати) мовну картину світу. Наприклад, учені по-різному описують асоціоніми: *відапелюєвні оніми, поетичні оніми* (І. Хлистуна), *імітовані/неофіційні власні назви, псевдоніми, конотоніми*, (І. Заваринська), *кон-*

текстуальні антропоніми (Д. Бучко), *тропи метафорчної природи, концептуальні тропи* (А. Галич), *суперслова* (В. Святовець), *форми словесно-зображального синтезу* (Н. Ткаченко), *фонові оніми* (І. Ільченко), *тропи, які виникли внаслідок онімізації загальних назв* (І. Гапійчук, Д. Тищук та ін.), *літературно-художні антропоніми* (А. Вегеш). Д. Тищук описує інтелектуальну природу асоціонімів, закладену авторським баченням картини світу, яку читач сприймає завдяки власним фоновим знанням і контексту, де асоціонім «ілюструє» асоціативно-образний компонент, у такий спосіб формуючи цікавий стилістичний ефект номінативної одиниці.

Саме тому, аналізуючи стилістичне завдання асоціонімів в есеях Юрія Андруховича, припускаємо, що вони (окрім номінативної, емоційно-експресивної, ідентифікаційно-диференційної, оцінної та ін.) виконують естетичну функцію, тропеїзують авторську картину світу. Асоціоніми як естетичний номінативний матеріал, вторинно семантизований у формі метафори, алегорії, символу, перифрази, антитези, оксиморона тощо. Наприклад: *Шпитальні ангели ... поділяються ... на категорії. Перша – ті, що рятують, отже, силоміць витягують своїх підопічних з коридорів Переходу назад до життя. Друга – ті, що супроводять коридорами Переходу на інший бік* (2, 219). У наведеному уривку есе автор створив асоціонім «Перехід», надавши йому переносного значення «рубіжність» = «межа між смертю і життям», впливши цей асоціонім в антитезу (*Переходу назад до життя – Переходу на інший бік*).

Естетичний потенціал асоціоніма як тропа, який завжди формує семантичну множинність, полягає у тому, що він у тексті набуває метафоричного, алегоричного, символічного звучання, що вимагає для глибинного розуміння фонових (позамовних) знань, вербальної й ментальної зрілості реципієнта, його вміння прочитувати вторинну семантизацію слова в тексті, оскільки асоціонім ідентифікує новостворений автором образ на основі узуальної лексеми, що й вирізняє, диференціює її від інших вербальних одиниць у тексті. Саме тому асоціонім ще називають контекстуальним антропонімом – «апелятивне означення особи (у т. ч. етнонім), що однозначно іменує конкретний персонаж, виокремлюючи його з низки інших... Контекстуальними антропонімами найчастіше виступають також особові займенники: *він, вона*» (Бучко, 2012, с. 107–108). Наприклад: *Тут настільки відчутний брак води, що мешканці найдавніших дільниць сповідають особливий культ Когось, Хто замінив би у воду вино* (1, 26). У наведеній цитаті есе займенники, написані з великої літери, набувають нового метафоричного смислу завдяки алюзіям із релігійних текстів (*перетворення води у вино*), які читач має у власному пресупозиційному фонді. Це дає йому змогу синонімізувати слова *Когось, Хто* зі словом-образом *Бог*. Як бачимо, якісне осмислення семантики онімізованого займенника потребує від читача обізнаності, активацію алюзій, асоціативно-образного мислення тощо, інакше асоціонім буде формальним перетворенням загальної назви на власну, маніпулятивним елементом графічного рівня тексту, а не засобом образності: *Слово «час» у цьому тексті я завжди писатиму з великої – Час. Це зумовлено кількома причинами, найголовніша з яких – любов* (2, 67). Як бачимо, онімізований апелятив *Час* – персоніфікований образ, який у тексті есе набуває семантики лексеми «любов», хоча контекст пропонує й інші додаткові семи, відкрито не розшифровані автором, а подані в підтексті твору. Саме тому в есеї Юрія Андруховича номен *Час* стає «суперсловом» (В.Ф. Святовець), словом-образом, словом-тропом, словом-персоніфікацією, словом-загадкою, адже читачеві завжди залишається місце для співтворення його семантичного виміру в тексті. Це дає підстави справедливо стверджувати, що на розшифрування образної (метафоричної) семантики асоціонімів (псевдонімів) потужно впливають екстралінгвальні чинники, фонові знання сприймача, ситуація дійсності, політичні й історичні джерела, інтертекстуальні інформаційні компоненти.

Слід зазначити, що асоціонім має діалогічну природу, оскільки він сформований творчою трансформацією авторської онімізації апелятива в контексті твору, а якісне розшифрування

його образності забезпечує читачеві естетичне задоволення, тобто діалогічність асоціоніма полягає в авторській метафоризації дійсності та читацькій реакції на неї, оскільки сприймач має словникові й фоніві знання, на основі яких і вибудовує асоціативно-образні семантичні пласти, що викликає стилістичний ефект виразності тексту. У такий спосіб асоціоніми демонструють у тексті референцію – зв'язок між словом і позамовною дійсністю, базований на дочці інтелектуального дотику автора й читача в семантично-естетичних координатах контексту.

Щоб глибше зрозуміти естетичну функцію асоціонінів, слід проаналізувати їхні структурні особливості. У досліджуваному тексті є різноструктурні асоціоніми (одночленні, двочленні, тричленні).

Базою творення **однокомпонентних асоціонінів** є лексеми різної частиномовної належності, зокрема іменники та займенники. **Іменники:** а) **однокореневі:** *Патріарх, Картина, Система Океан, Буття, Час, Харизма, Кучманістан, Голос, Труп, Поет, Пан, Межа, Хаос, Сюрреаліст, Проєкт, Магістр, Чудо, Перехід, Знак, Острів, Океан, Життя, Смерть, Лікарня, Школа, Фабрика, Вокзал, Смітник, Вертикаль, Глядач, Вистава, Хрест і Півмісяць, Свобода і Деспотія, Особистість і Маса, Ритуал, Опера, Свобода* та ін.; б) **композитні** *Триєдиність і Тривідмінність, і Шестирукість, Шестикрилість*; в) **субстантиви:** *Предвічний*. **Займенники:** *Ніщо, Щось, Інше, Я, Мене, Тобі, Твоя, Своїми, Той, Когось, Ти, Твоїм, Того, Своєю, Когось, Хто, Йому* та ін.

Двокомпонентні асоціоніми зазвичай мають різні формули: **«Прикметник/дієприкметник + іменник»:** *Балетної Вистави, Старого Світу, Жовтого Диявола, Чортовій Скелі, Розбитого Дзеркала, Внутрішнє Місто, Довгим Ринком, Великого Магістра, Гроном Небесним, Світового Театру, Великого Степу, Великого Карнавалу, Великої Невагомості, Великий Витвір, Небесний Глядач*; **«Іменник + іменник»:** *Книгу-Космос, Подія Року, Душе Всесвіту, Книгу Буття, Батько Нації, Царство Духа, Царства Влади, Танцю Смерті, Рука Провидіння, Решта Світу, Керівництво Проєкту, Доглядачу Фенікса, Працю Буття*; **«Числівник + іменник»:** *Найпершу Книгу, Сім Звезд*; **«Прикметник + прикметник»:** *Небесний Хрестовий похід*; **«Прикметник + займенник»:** *Велике Ніщо*; **«Займенник + займенник»:** *Щось Інше*.

Трикомпонентні асоціоніми малочастотні в досліджуваному тексті: *Останніх Телевізійних Новин, Великий Запобіжний Мур, Найкраця Музика Світу, Велике Американське Майбутнє, Великої Січневої Тиші, Дорогою В Гори*. Є в тексті приклад **чотирикомпонентного** асоціоніма, побудованого у формі підрядного речення: *І тільки доброю милістю Того, Хто Роздає Географію, часом вдається щось із чимось поєднати* (1, 30).

Кожен приклад функціонування асоціоніма (одно-, дво-, тричленного) виконує у тексті певне стилістичне завдання: формує асоціативно-образну виразність, тропеїзує лексико-семантичний рівень тексту. Таке авторське «поєднання апелювативних та онімних категоріальних ознак, прозорість внутрішньої форми псевдоонімичних компонентів є джерелом образності та експресивності» (Заваринська, 2022, с. 204), і саме у цьому полягає естетична функція асоціонінів.

Щоб глибше зрозуміти пріоритети тропеїзації картини світу в тексті есе, слід проаналізувати не лише структуру асоціонінів, оскільки від кількості її складників непрямо залежить стилістичний ефект, а й їх лексико-тематичні групи. У досліджуваному тексті таких визначено чотири: **Онімзовані назви абстрактних понять:** *Система, Буття, Смерть, Життя, Харизма, Час, Свобода, Витвір, Велика невагомість, Ритуал, Майбутнє*. **Онімзовані назви реальних предметів або явищ:** *Слово, Мова, Голос, Вистава, Опера, Карнавал, Театр, Храм, Лікарня, Школа, Фабрика*. **Онімзовані назви осіб:** *Патріарх, Поет, Сюрреаліст, Магістр, Глядач, Особистість*. **Онімзовані назви Бога:** *Той, Хто Роздає Географію, Предвічний, Пан часів безконечних, Доглядач Фенікса, Той, Хто замінив воду у вино, Небесний Глядач*.

Наведені асоціоніми ілюструють ключові домінанти авторської естетизації дійсності, їх функційне навантаження не обмежується номінативною функцією, оскільки такі лексеми

в тексті мають ідейно-естетичне навантаження, реалізують авторський задум, тобто актуалізують стилістичні можливості на змістовому рівні, оскільки здатні синкретизувати мовні й позамовні характеристики денотата і сформувані новий художній смисл номена, написаного з великої літери.

Учені стилістичну функцію власної назви розділяють на різні підвиди – від ідентифікаційно-описової до експресивно-аксіологічної, оскільки природа асоціоніма багатогранна (інтелектуальна, метатекстова, екстралінгвальна, пресупозиційна тощо), проте в тексті вся ця інформація експлікується в слові-образі, що й забезпечує його естетичний ефект у тексті есе.

М. Мельник виокремлює різні функції поетичних онімів, серед яких домінують функції виразовості, образності, тропеїчності, а також експресивна, текстотвірна (Мельник, 1999, с. 15–16). Зрозуміло, що всі функції асоціоніма в тексті синкретизуються, проте домінують, на нашу думку, є естетична, оскільки виразне перетворення апелятива на онім формує троп, який у тексті виділений нетипово графічно і необмежено семантично, що й зумовлює появу в його семантиці емотивних, оцінних чи інших компонентів. Це зумовлено «естетичною гнучкістю асоціоніма, з якою пов'язана спроможність тропа до утворення міжтекстових ланцюжків» (Тищук, 2014, с. 65), тобто алюзивних вкраплень: *Хіба може померти БУ-БА-БУ, ця Триєдиність і Тривідмінність, і Шестирукість, а відтак Шестикрилість?* (1, 96). У наведеному відрізку есе лексеми *Триєдиність* і *Шестикрилість* мають інтертекстуальний компонент (семантика сакральності: *Бог, шестикрилий ангел*), що вносить у твір новаційну креативну інформацію, побудовану на мовній грі антиподів *божественне – людське* (семи «крила» – «руки», «триєдиність Бога» – «відмінність людей»). Персоніфікація й онімізація цих слів знімає ліміт з їх семантики, закликає читача до співтворчості, що, безумовно, має естетичний ефект в авторському текстотворенні.

У лінгвістиці детально описано емотивну та емоційно-експресивну функції асоціонімів, які також спрямовані на естетизацію авторського мовлення: *що взагалі було Чудом і Знаком! ... Рука Провидіння владно зупинила їх саме на межі з шафкою, в якій зберігалася вся ця Найкраща Музика Світу. ... Але тут Гролом Небесним було їх вдарено – і зупинено* (2, 247). У наведеному уривку тексту есе асоціоніми мають емоційну оцінку зі знаком «+» (позитивну), окрім одного (*Гролом Небесним*). На нашу думку, саме асоціоніми у цьому текстовому відрізку є емоціогенними чинниками смислу повідомлення, сприяють відображенню психічного стану людини, почуттів, переживань, що чітко виражено на тропеїчному рівні мови есе (метафори *Рука Провидіння, Грім Небесний, Музика Світу*).

Таким чином, асоціоніми в тексті есе мають яскраве стилістичне значення – додаткове, конотативне, оцінно-експресивне. Тобто стилістичне значення асоціонімів закладене в їх вторинній семантизації, експресивній конотації, тропеїчній виразності і незвичності, саме тому такі слова і здатні формувати в тексті стилістичний ефект. Креативна незвичність асоціоніма не реформує план його змісту, його семантика «не деформується, а трансформується – збагачується конотативними семантичними відтінками – в авторській площині, та згодом – у читачькій» (Тищук, 2014, с. 58).

Це наштовхує на думку, що асоціоніми в тексті есе є, так би мовити, стилістичними «провокаторами» його тропеїзації, вони мають неординарний, непрогнозований, індивідуально-авторський стилістичний ефект, оскільки здатні набувати форми метафори, метонімії, порівняння, а також синкретизуватися зі стилістичними фігурами, зокрема антитезою, антономазією, градацією тощо. Наприклад: **асоціонім-метафора:** *Царство Духа, Танець Смерті, Праця Буття;* **асоціонім-оксиморон:** *Велике Ніщо.* **асоціонім-алегорія:** *Патріарх, Магістр, Художник;* **асоціонім-символ** (полісемантичний образ): *Океан, Межа, Світло;* **асоціонім-антитеза:** *Готується велике, можливо вирішальне зіткнення двох світів – Хреста і Півмісяця, Свободи і Деспотії, Особистості й Маси* (1, 43), *Так само складно відокремити Царство Духа*

від *Царства Влади* (2, 227); **антонім-перифраз**: *Фактично воно стало століттям поетів, точніше одного Поета (він же Батько Нації)*, услід за яким рушила ціла армія спадкоємців (2, 169); **асоціонім-антономазія** (троп, що полягає у заміні прямої назви особи іншою: *Небесний Глядач, Книга Буття*); **асоціонім-оказіоналізм**: *Кучманістан, Тривідмінність, Шестирукість, Шестикрилість. асоціоніми-корелативи* (різні слова, що називають один референт): *Хвала, Предвічний, очам Твоїм, Душе Всесвіту, Пане часів безконечних, Доглядачу Фенікса, що життя святим осяває, алилуйя Тобі до небес* (1, 22–23). У наведеному відрізку есе виділені апелювати по-іншому (асоціативно-образно) називають референт «Бог».

Як бачимо, загальні назви, написані митцем із великої літери, автоматично стають стилістично маркованими, такими, що образно протиставляються нейтральній лексиці. У тексті есе ці мовні одиниці вважаємо індивідуально-авторськими стилістемами – стилістичними засобами, які завдяки онімізації набувають асоціативно-образної конотації, вносять у досліджуваний публіцистичний текст елементи виражальності мовлення, властиві художньому стилю, що й формує естетичний потенціал цих лексем-тропів. Асоціоніми в текстовому просторі есе формують стилістичну синтагматику – семантично значущі лінійні відношення між різнорівневими мовними одиницями: графічними (велика літера), лексичними (онімізовані апелювати), тропейчними (різні види тропів, стилістичних фігур), синтаксичними (у контексті словосполучення чи речення розкривається естетичний потенціал асоціоніма). Отже, асоціоніми в досліджуваному тексті виконують естетичну функцію, тобто актуалізують у ньому власну стилістичну спроможність, проєктовану на виразність і тропейзацію авторської мовної картини світу.

Список використаної літератури

1. Галич А. Естетичні пошуки в українській постмодерній літературі: асоціонімний вимір : монографія. Луганськ : Книжковий світ, 2011. 192 с.
2. Бучко Д. Г., Ткачова Н. В. Словник української ономастичної термінології. Харків : Ранок-НТ, 2012. 256 с.
3. Заваринська І. Ф. Екстралінгвальний та лінгвальний статус псевдотопонімів у слов'янських та не слов'янських мовах. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2022. Т. 33(72). № 3. С. 202–206. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.3/34>
4. Мельник М. Р. Ономастика творів Ліни Костенко : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Одеса, 1999. 19 с.
5. Тишук Д. С. Асоціонім як троп: своєрідність метатекстової присутності. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки»*. 2014. № 1(7). С. 58–62.

References

1. Halych, A. (2011). Estetychni poshuky v ukrainiskii postmodernii literaturi: asotsionimnyi vymir [Aesthetic searches in Ukrainian postmodern literature: associative dimension]. Luhansk: Knyzhkovyi svit [in Ukrainian].
2. Buchko, D. H., & Tkachova, N. V. (2012). Slovnyk ukrainскоi onomastychnoi terminolohii [Dictionary of Ukrainian onomastic terminology]. Kharkiv: Ranok-NT [in Ukrainian].
3. Zavarynska, I. F. (2022). Ekstralingvalnyi ta lyngvalnyi status pseudotoponimiv u slovianskykh ta ne slovianskykh movakh [Extralingual and linguistic status of pseudotoponyms in Slavic and Non-Slavic languages]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia «Filolohiia. Zhurnalistyka» – Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology. Journalism*, 3, 33(72), 202–206. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.3/34> [in Ukrainian].
4. Melnyk, M. R. (1999). Onomastyka tvoriv Liny Kostenko [Onomastics of Lina Kostenko's works]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa [in Ukrainian].

5. Tyshchuk, D. S. (2014). Asotsionim yak trop: svoieridnist metatextovoi prysutnosti [Associative name as a trope: the peculiarity of metatextual presence]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Seriya «Filolohichni nauky» – Bulletin of Alfred Nobel University of Dnipropetrovsk. Series: «Philological sciences», 1(7), 58–62* [in Ukrainian].

Стефурак Р. І. Естетична функція асоціонімів у тексті есе Юрія Андруховича

Статтю присвячено актуальній темі – лінгвістичному аналізу лексико-стилістичних одиниць, які є засобами конструювання образності тексту есе. У статті здійснено опис наукових поглядів на асоціонім як лінгвістичну категорію, проаналізовано структуру (одно-, дво-, трикомпонентні та інші види), семантику (визначено чотири лексико-тематичні групи асоціонімів) й функційний потенціал асоціонімів у тексті есе Юрія Андруховича.

Мета статті – дослідити естетичну функцію асоціонімів у текстах есе Юрія Андруховича.

Доведено, що базою творення однокомпонентних асоціонімів є лексеми різного частини-мовного простору, зокрема іменники (однокореневі, композитні, субстантиви) та займенники. Двокомпонентні асоціоніми зазвичай мають різні формули: «Прикметник/дієприкметник + іменник», «Іменник + іменник», «Числівник + іменник», «Прикметник + прикметник», «Прикметник + займенник», «Займенник + займенник». Трикомпонентні асоціоніми малочастотні в досліджуваному тексті, проте мають ширший естетичний потенціал, аніж дво- та однокомпонентні.

У статті визначено чотири лексико-тематичні групи: онімізовані назви абстрактних понять, онімізовані назви реальних предметів або явищ, онімізовані назви осіб, онімізовані назви Бога.

Асоціоніми виконують естетичну функцію, тобто актуалізують власні стилістичні можливості, проєктовані на виразність і тропеїзацію лексико-семантичного рівня тексту есе Юрія Андруховича.

Ключові слова: асоціонім, метафора, троп, тропеїчний потенціал, власна назва, вторинна семантизація, стилістичний ефект, стилістично маркована лексика, текст есе, естетична функція асоціонімів.

Stefurak R. The aesthetic function of associonyms in Yuri Andrukhovych's essays

The article is dedicated to the relevant topic of linguistic analysis of lexical-stylistic units, which serve as means of constructing imagery in essay texts. The article provides a description of scientific views on associonyms as a linguistic category, analyzes the structure (one-, two-, three -component and other types), semantics (identifies four lexical-thematic groups of associonyms), and functional potential of associonyms in Yuri Andrukhovych's essays.

The aim of the article is to investigate the aesthetic function of associonyms in Yuri Andrukhovych's essay texts.

The article proves that the creation of one – component associonyms is based on lexemes from different parts of speech, including nouns (single-root words, compound, substantives), and pronouns. Two – component associonyms usually have different formulas: «Adjective/participle + noun», «Noun + noun», «Numeral + noun», «Adjective + adjective», «Adjective + pronoun», «Pronoun + pronoun». Three – component associonyms have a broader aesthetic potential than two- and one -component ones, but are less frequent in the researched text.

The article identifies four lexical-thematic groups (onomatized names of abstract concepts, onomatized names of real objects or phenomena, onomatized names of persons, onomatized names of God).

Associonyms serve an aesthetic function, they actualize their own stylistic possibilities, projected onto the expressiveness and tropification of the lexical-semantic level of Yuri Andrukhovych's essay text.

Key words: associonym, metaphor, trope, tropic potential, proper name, secondary semanticization, stylistic effect, stylistically marked lexicon, essay text, aesthetic function of associonyms.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 21.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 801.8+811.111

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-78-85

Udovichenko Hannah Mykhailivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Foreign Philology,
Ukrainian Studies and Social-Low Department of the
Mykhailo Tuhon-Baranovskyi Donetsk National
University of Economics and Trade,
Kryvyi Rih, Ukraine.
udovichenko@donnuet.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3731-0857>

Sherstiuk Liudmila Valeriivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Acting Head of the Department of English Philology and Translation of the
Black Sea National University named after Petro Mohyla,
Mykolaiv, Ukraine.
lvsherstiuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8467-8449>

CORRELATION OF EVALUATIVENESS, EXPRESSIVENESS AND EMOTIONALITY

The category of evaluation is considered within the framework of axiology – the philosophical doctrine of value. The concept of value itself is defined as a philosophical and sociological concept denoting, firstly, the positive and negative significance of an object as opposed to its existential and qualitative characteristics (object values), and secondly, the normative value of an object, prescriptive-evaluative side of the phenomena of social consciousness (subjective values or values of the consciousness).

Evaluation is approval or condemnation of the phenomena of social reality, which are carried out with reliance on the ideal of advantageousness, quality, beauty, expediency, goodness, which exist in consciousness in the form of a certain totality, a complex with a hierarchical structure.

The philosophical category of evaluation is characterised by the following functions: worldview, methodological (gives a person a general orientation in the world), logical (participates in the thinking process), the function of formation of spiritual culture, practical.

In the sphere of linguistics, the category of evaluation raises a number of controversies.

The first one is of terminological nature and concerns the distinction between the notions of “evaluation” and “evaluativeness”. In most cases these terms are regarded as synonyms: evaluativeness (or evaluation) can be defined as the transmission by lexical means of positive and negative attitudes to the named object, phenomenon.

However, attempts have been made to separate these concepts by assigning the term “evaluation” the status of the initial logical concept, and defining “evaluativeness” as a linguistic category.

Following this interpretation, evaluation is taken as an act of human consciousness (consisting in comparing the properties of objects, determining their place and role in one's own life activity) and its results, which are fixed in consciousness and language in the form of a positive, negative or neutral attitude, while evaluativeness is considered as the realisation of the universal logical category of evaluation in the semantic structure of linguistic units. The process of transition of evaluation into evaluativeness, thus, is the fixation of evaluation in the meaning of linguistic units, which is carried

out under the condition of the authority of the subject of evaluation and the wide usage of the evaluative expression.

Evaluativeness is the linguistic core of the category of evaluation. Evaluativeness has points of intersection with such linguistic phenomena as expressiveness, style fixation, emotionality, imagery. Certainly, all evaluative predicates can carry elements of the above phenomena, which, however, does not make evaluativeness identical to them. Let us consider each of the concepts separately.

Evaluation can be figurative. In linguistics, figurativeness is understood as a special component of meaning that reflects associations or perceptions associated with certain words, and through it with a particular word. The figurative evaluative predicate is certainly also expressive, since the artistic image is one of the means of creating expressiveness. The figurative way of expressing evaluation includes metaphor, metamorphosis (expressed by the possessive case), antonomasia, metonymy, figurative comparison and, of course, all allusive evaluative predicates.

The most heated controversy is the question of the correlation between evaluativeness, expressiveness and emotionality. According to some scholars, expressiveness differs from emotionality and evaluativeness in the same way as the phenomena of the plan of expression from the elements of content. Linguists define expressiveness as the ability of a linguistic sign to express the intensity of subject-logical or stylistic information of the linguistic sign (Onyshchenko, 2005). This category is connected with such a property of evaluation as graduality – quantitative expression of the quality of an object by means of its comparison with a certain norm, a standard, which reflects an objective idea of the neutral. Thus, evaluation can be neutral, stating the attitude of the object of evaluation to the subject as a fact, and it can be expressive, if the speaker wants to emphasise his attitude to the subject of evaluation. In this case, the evaluative component of the meaning fulfils an informative function, while the expressive component, without changing the semantic meaning of the unit, has a pragmatic effect on the listener. In other words, expressiveness refers to everything that makes speech more vivid, strongly impactful, deeply impressive.

Expressiveness is represented by two forms: figurative, based on metaphorical transfer, and magnifying with the use of intensifier words (*all, ever, even, quite, really, absolutely, so, etc.*). Philologists also distinguish three types of expressiveness: ingherent, i.e. intrinsic to the language unit, adherent, i.e. potentially intrinsic to the unit, and contextual, realised in a certain speech context.

It is particularly difficult to distinguish between evaluativeness and emotionalism. The problem is complicated by the fact that many linguists equate emotionality and expressiveness, in light of which we consider it necessary to first outline the differences between these two categories.

Some linguists refer emotionality to the sphere of psychology, considering expressiveness as a linguistic means of expressing a given mental state. According to others, the expression of emotions in language is always expressive, but expression is not always emotional. In contrast to this point of view, it is argued that unmotivated use of emotives may not produce any pragmatic effect and, therefore, carry no expressive load. Thus, scientists allow the existence of non-expressive emotivity, identifying the expressive function with the pragmatic one: the expressive function is understood as a purposeful amplification of an utterance by expressives and emotives or other means, designed for a certain reaction of the addressee, i.e. for the desired effect of what is said (Boiko, 2005). It seems rational to recognise the existence of both purely emotive lexis, expressing emotions and not intended to influence the interlocutor, and purely expressive lexis, performing a pragmatic function.

As for the correlation between evaluativeness and emotionality, opinions differ in two directions. In psychology, it is generally recognised that emotions perform the function of evaluation. Scientists note the role of internal signals performed by emotions, reflecting the subject's evaluative personal attitude to emerging or possible situations, to his activity and to his manifestations in them. Emotions logically depend on evaluations, arise on their basis. Situations evaluated as good or bad, cause, respectively, positive or negative emotions. Such a close connection of these phenomena is consid-

ered by some researchers as a basis for combining the emotional and evaluative components into one. They believe that emotionality is the most important feature underlying the evaluative attitude to the object.

However, emotionality and evaluativeness are not identical concepts. The philosopher David Hume believed that evaluation and emotion correlate in the same way as sensation and perception: emotions are equivalent to pleasant and unpleasant sensations and include an evaluative component, while evaluation, like perception, is the ability to draw conclusions about moral and aesthetic values on the basis of sensations. Developing this theory, Franz Brentano considered the adequacy of an evaluative judgement to moral norms as a distinctive feature of evaluation, since not always evaluation in the emotional structure and evaluation in the world picture coincide, a person may experience irrational emotional reactions.

Linguists relate these categories as part and whole: emotions in most cases imply evaluation, while evaluation can be purely rational. Emotional and rational in evaluation imply two different sides of the subject's relation to the object, the first is his feelings, the second is his opinion, but in natural language, there cannot be purely emotional evaluation, since language as such always presupposes a rational aspect. Emotionality can be added to rational evaluation and become a type of psychological evaluation. Linguists pointed out the blurred boundaries between the rational and the emotional: human thought oscillates between logical perception and emotion and more often than not thought is made up of a logical idea and a feeling. The close intertwining of logical and emotional in the process of evaluation is reflected in the following definition of evaluation: emotional-intellectual identification of value by the subject (Tatsenko, 2017).

Scientists distinguish two types of psychological evaluation related to the emotional sphere of a person: one of them describes feelings, and the other induces to experience some feeling-relationship about the signified by means of stimulating the recipient with an imaginative or equivalent representation of the signified.

Philosopher Max Scheler, in his turn, subdivided emotions into evaluative (feelings-functions), which are involved in cognition of the world, and non-evaluative (feelings-states), which are emotional reactions to what has already been evaluated (fear, anger, joy, etc.). The latter can also include non-specific denotations of emotional states (excitement, agitation, calmness). Speaking about the linguistic representation of emotional states, some researchers single out specific means of expressing emotions, such as emphases (special word order), intonation and interjections.

One of the distinguishing features of emotionality and evaluativeness is that the semantics of emotionality lies in the range of "approval-disapproval and is a reflection of subjective feelings, while evaluativeness is based on the opposition "good-bad", "significant-insignificant", i.e. it is based on the concept of pragmatic value for a person. Evaluation reflects the relationship between the objects of objective reality or their properties (their natural existence) and our needs. In this regard, consider emotionality as a communicative-semantic category, and evaluativeness as a communicative – logical – pragmatic. Another difference is that the evaluative component does not contribute to the facultativeness or weakening of syntactic links (Nepiyivoda, 1997).

To summarize all above mentioned, the fundamental differences between the categories of expressiveness, emotionality and evaluativeness: expressiveness is revealed in a targeted impact on the listener by increasing the impressive power of the statement. Emotionality, in contrast to expressiveness, expresses the speaker's excited state, his own impressions, As for evaluativeness, this aspect of the statement is associated with reflecting the measure of compliance of an object with a standard for a certain quality / property. Emotionality, expressiveness and evaluativeness in language reflect different, irreducible to each other, although interrelated aspects of the sentence. All these three categories can accompany each other, or they can be implemented separately and in various combinations.

The generalized evaluative frame reflects the prototypical evaluative structure with the following elements: subject, object and basis for assessment. Some linguists complement this scheme the fourth element is the “means chosen for assessment” of the language. Based on pragmatic direction of assessments, the fourth element names the addressee. The structure of the evaluation expression may include intensifiers and deintensifiers as optional components, that is, elements that strengthen or weaken evaluative semantics and determine the gradation of the evaluative attribute, as well as arguments justifying the legitimacy of the evaluation. All of the above elements of the evaluation structure can be either explicit or implicit. The only necessarily expressed component of an evaluative statement is the evaluative predicate.

As a result of the evaluation process, an evaluative statement is formed that has an object-subject nature: the subject evaluates the object from a certain point of view. It should be noted here that not every construction containing a lexical unit of evaluative semantics is evaluative. A prerequisite is the position of the given lexical unit in the predicative position. Evaluative meaning is easily acquired by predicates of emotional states, appearing in the syntactic position of the modus in the modus-dictum structure. The evaluative meaning of emotional compounds comes to the fore in opposing constructions, where the union "a" contrasts evaluations with different signs.

All detailed evaluation proposals are built on the basis of things derivational transformations of three structural-semantic models: evaluative-attributive (with an evaluative adjective in the nominal part predicate), evaluative and classifying (with an *evaluative adjective + noun*, reducing the semantic volume of the subject, in the position nominal part of the predicate) and evaluative subject (with a noun evaluative semantics in the position of the nominal part of the predicate). The data elementary evaluation constructions can be extended by optional members to clarify and limit the evaluation, its scope actions, to indicate the subject or object of assessment.

From the point of view of the adequacy of the assessment to the objective qualities of the object, philologists single out three methods of assessment:

- the subject’s reaction to the impact of the object, as a result of which an axiological conclusion is made, reflecting the subject's value attitudes (likes/dislikes);
- attribution of value to the object in accordance with general value judgments significant for the subject of assessment;
- three-stage assessment, including understanding the object, determining its place in its own area, determining its significance for humanity.

The first two methods of evaluation do not reflect the essence of the object, while the third can be called as close as possible to objective evaluation.

Scientists suggest using the so-called “ideal type” as a value criterion to achieve the most objective assessment: the ideal type is not an abstraction, but not a law, in some ways it coincides with reality, and in some ways it does not; it is useful as a means of orientation in it. Philologists consider assessment in a broad sense, which is the relationship of an object to the normative position of the latter in society, and assessment in a narrow sense, connected with the subjective opposition of good and bad.

With the universal structure of the evaluative frame, the ego is semantic filling and interpretation remain socially conditioned. In other words, every evaluative judgment is inevitable contains “cultural connotation”, reflecting a nationally specific complex is presented, which should be taken into account when analyzing the evaluation statement. The truth of the evaluative part of the meaning of the evaluative sentence depends either on the subject of the evaluation, and in this sense the evaluative structure refers to the pragmatic in the logical sense of this word/ aspect of the statement, or from the idea of the “normative” position of things in this society.

A single person, a group of persons or a part of society can represent the subject of assessment. The subject is the source of the evaluative statement, which selects the object of evaluation and its basis, that is, the criterion by which the object is evaluated. In fiction, the source of all evaluative statements

is undoubtedly the author, who, however, can put certain evaluative judgments into the mouths of the characters or the narrator: the “speech producer” can only nominally be considered the “organizer” of evaluative structures. In fact, their creator is the author, who builds both the world surrounding the heroes and the system of their views. The author sometimes as if looks at the world through the eyes of the hero, but at the same time, superelements remain, lying only in the plane of the author’s consciousness, but inaccessible to the consciousness of the heroes. The author’s position itself is captured from the general context, follows from the entire course of the narrative and represents a kind of “internal” line of assessment. Axiological statements that do not coincide with the author of the narrator or the observer (as well as other characters of the work) constitute an “external” evaluation line.

It follows that for an adequate interpretation of the evaluations expressed, the reader must be at least in general familiar with the personality of the author, since, although the value picture of the world has some invariant part, represented by value universals common to all cultures, an evaluation is more than -or another meaning, depends on the speaking subject. The existence of an absolutely real objective assessment of this or that subject is impossible in principle. Therefore, the reader must take into account the value orientations of the evaluation subject. Taking into account his cultural, national, religious affiliation, as well as all known information about his life and worldview, the reader builds an axiological conclusion. Comprehension of the author’s concept, immersion in his worldview, his system of values remains the main criterion for the adequacy of the read.

The object can be evaluated according to various parameters and in a different form, therefore, several types of evaluations are distinguished: axiological (related to the definition of the meaning of any phenomenon, event, or relationship for the subject), which, in turn, are divided into, on the one hand, on absolute (qualifying an object as good or bad) and comparative and, on the other hand, on moral-ethical, intellectual, social, emotional, aesthetic, “technical” (relating to a person’s abilities or skills), utilitarian, etc.; alethic modal assessments expressing necessity, obligation, opportunity, etc.; existential evaluations; temporary assessments; value estimates; spatial estimates.

Evaluation has its own forms of expression at all language levels, as well as in the field of paralinguistics in the form of gestures and facial expressions, but evaluation semantics is most fully revealed by means of lexical-phraseological and syntactic levels. The evaluative component of the meaning in most cases (unlike linguistic units, where it forms the basis of the nomination) is included in the connotation of the word along with emotionality, expressiveness, etc., while the connotation is considered by us in the traditional sense as additional content of the word, accompanying semantic nuances that are superimposed on its main meaning. Such units contain a description of a certain quality in the denotation and an assessment of the named quality in the connotative part. Similar predicates are considered private evaluative and in number far exceed general evaluative ones, whose semantics reflect only the relation of the object to “good” or “bad” without specifying the basis of the evaluation. Philologists call private evaluative predicates “nominative-characteristic”, since they perform both nominative and evaluative functions.

In addition to units with a fixed evaluative value in the denotative or connotative part, evaluation can also be carried out with the help of initially non-evaluative vocabulary (this often happens with allusions), which acquires evaluative semantics in the context. These are the so-called semantic-evaluative lexemes that express evaluation as a result of the actualization of connotative terms in certain verbal circumstances and receive transferable metaphorical meaning and the possibility of use in relation to new objects, actions, signs while simultaneously denotation extinguishment. On this basis, a number of authors distinguish verbal (contextual, situational, individual) evaluativeness, manifested in the author’s use, and linguistic evaluativeness, fixed in the linguistic meaning of a given lexeme.

The assessment can be given without reference to other objects (absolute) or in comparison with other objects (comparative).

Based on the presence/absence of motivations, evaluative judgments are divided into contextually argued and non-argued ones.

Taking into account communicative and pragmatic factors scientists distinguish three types of representation of evaluations: evaluations-functions that express a general evaluation without its basis, evaluations-pragmas that simultaneously express both the object and its value, and do not depend on the context, and evaluations-connotations, completely dependent on the context, expressive and figurative (semantic evaluative predicates).

The linguistic category of evaluation is a reflection of the logical category of evaluation, which expresses the subject's attitude to some object or phenomenon. The category of evaluation has points of contact with such phenomena as comparison, as in the evaluative act there is always a correlation with a certain standard, and modality, which, like evaluation, contains such elements as objectivity, subjectivity, and attitude. The distinctive features of the two mentioned categories from the category of evaluation are the absence of an axiological conclusion in the comparison and the limitation of the expression of modality to the level of the sentence, while evaluation can be expressed by elements of all linguistic levels.

The obligatory elements of the evaluation frame are the subject, object and basis of evaluation. In literary texts, the source of all evaluative judgements is the author, who can put them into the mouth of the observer, narrator or characters. The object can be any element of reality, but most often people's actions and qualities are subject to evaluation. Depending on the basis, there are axiological, intellectual, emotional, etc. evaluations.

Although there is a notion of subjective and objective evaluation, we can only speak of relative objectivity. In connection with this criterion, we distinguish between evaluation in the narrow sense, associated with the subjective opposition between good and bad, and in the broad sense, where the object is correlated with the norms accepted in society.

References

1. Onyshchenko, I. V. (2005). *Katehoriia otsinky ta zasoby yii vyrazhennia v publitsystychnykh ta informatsiinykh tekstakh* [The category of evaluation and means of its expression in journalistic and informational texts]. *Candidate's thesis*. Kryvyi Rih [in Ukrainian].
2. Boiko, N. I. (2005). *Ukrainska ekspresyivna leksyka: semantychnyi, leksykohrafichnyi i funktsionalnyi aspekty* [Ukrainian expressive vocabulary: semantic, lexicographic and functional aspects]. Nizhyn: TOV Vydavnytvo Aspekt–Poligraph [in Ukrainian].
3. Tatsenko, N. V. (2017). *Realizatsiia empatii v suchasnomu anhlovnomu dyskursi: kognityvno-synerhetychnyi aspekt* [Realisation of empathy in modern English-language discourse: cognitive-synergetic aspect]. Sumy: Sumy State University [in Ukrainian].
4. Nepyivoda, N. F. (1997). *Mova ukrainskoi naukovo-tekhnichnoi literatury (funktsionalno-stylistychnyi aspekt)* [The language of Ukrainian scientific and technical literature (functional and stylistic aspect)]. Kyiv: TOV «MFA» [in Ukrainian].

Список використаної літератури

1. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження публіцистичних та інформаційних текстах : дис. ... канд. філ. наук :10.02.01. Кривий Ріг, 2005. 195 с.
2. Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний лексикографічний і функціональний аспекти : монографія. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2005.
3. Таценко Н. В. Реалізація емпатії в сучасному англійському дискурсі: когнітивно-синергетичний аспект : монографія. Суми, 2017. 357 с.
4. Непійвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ : МФА, 1997.

Udovichenko H., Sherstiuk L. Correlation of evaluativeness, expressiveness and emotionality

The linguistic category of evaluation is a reflection of the logical category of evaluation, which expresses the subject's attitude to some object or phenomenon. The category of evaluation has points of contact with such phenomena as comparison, as in the evaluative act there is always a correlation with a certain standard, and modality, which, like evaluation, contains such elements as objectivity, subjectivity, and attitude. The distinctive features of the two mentioned categories from the category of evaluation are the absence of an axiological conclusion in the comparison and the limitation of the expression of modality to the level of the sentence, while evaluation can be expressed by elements of all linguistic levels.

The obligatory elements of the evaluation frame are the subject, object and basis of evaluation. In literary texts, the source of all evaluative judgements is the author, who can put them into the mouth of the observer, narrator or characters. The object can be any element of reality, but most often people's actions and qualities are subject to evaluation. Depending on the basis, there are axiological, intellectual, emotional, etc. evaluations.

Although there is a notion of subjective and objective evaluation, we can only speak of relative objectivity. In connection with this criterion, we distinguish between evaluation in the narrow sense, associated with the subjective opposition between good and bad, and in the broad sense, where the object is correlated with the norms accepted in society.

The evaluative semantics is revealed most fully by means of lexical-phraseological and syntactic levels. Lexical evaluative predicates are divided into general evaluative predicates, in which the evaluative meaning constitutes the denotation, and particular evaluative predicates, where the evaluative component of the meaning is included in its connotation along with expressive and emotional components. In most cases, these three components are co-present in a word, on the basis of which many linguists do not distinguish between evaluativeness, emotionality and expressiveness. However, there are differences: expressivity consists in the purposeful influence on the listener by increasing the impressive power of the utterance without changing the semantics of the unit, emotionality expresses the subject's own impressions, while the evaluative component is associated with the reflection of the measure of conformity of the object to a standard in some quality.

Key words: evaluativeness, emotionality, expressiveness, subjective evaluation, objective evaluation.

Удовиченко Г. М., Шерстюк Л. В. Співвідношення оцінності, експресивності та емоційності

Лінгвістична категорія оцінки є відображенням логічної категорії судження, яка виражає ставлення суб'єкта до якогось предмета чи явища. Категорія оцінки має точки дотику з такими явищами, як порівняння, оскільки в оцінному акті завжди відбувається співвіднесення з певним еталоном, і модальність, яка, як і оцінка, містить такі елементи, як об'єктивність, суб'єктивність і ставлення. Відмінними рисами двох згаданих категорій від категорії оцінки є відсутність аксіологічного висновку в порівнянні та обмеження вираження модальності рівнем речення, тоді як оцінка може бути виражена елементами всіх мовних рівнів.

Обов'язковими елементами оцінного фрейму є суб'єкт, об'єкт і підстава оцінки. У художніх текстах джерелом усіх оцінних суджень є автор, який може вкладати їх в уста спостерігача, оповідача або персонажів. Об'єктом може бути будь-який елемент дійсності, але найчастіше оцінці підлягають вчинки та якості людей. Залежно від підстави розрізняють аксіологічні, інтелектуальні, емоційні тощо оцінки.

Хоча існує поняття суб'єктивної та об'єктивної оцінки, ми можемо говорити лише про відносну об'єктивність. У зв'язку із цим критерієм розрізняють оцінку у вузькому сенсі, пов'язану

із суб'єктивним протиставленням хорошого і поганого, і в широкому сенсі, де об'єкт співвідноситься з прийнятими в суспільстві нормами.

Найповніше оцінна семантика розкривається на лексико-фразеологічному та синтаксичному рівнях. Лексичні оцінні предикати поділяються на загальні оцінні предикати, у яких оцінне значення становить денотат, і часткові оцінні предикати, де оцінний компонент значення входить до конотації разом з експресивним та емоційним компонентами. Здебільшого ці три компоненти присутні у слові спільно, на основі чого багато лінгвістів не розрізняють оцінність, емоційність та експресивність. Однак відмінності є: експресивність полягає у цілеспрямованому впливі на слухача шляхом посилення переконливості висловлювання без зміни семантики одиниці, емоційність виражає власні враження суб'єкта, тоді як оцінний компонент пов'язаний із відображенням міри відповідності об'єкта еталону в якійсь якості.

Ключові слова: оцінність, емоційність, експресивність, суб'єктивна оцінка, об'єктивна оцінка.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 22.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'25(075.8)

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-86-91

Vorobiova Lolita Valeriivna,

PhD in Education,

Senior Lecturer at the Department of Foreign Philology,

Ukrainian Studies and Social and Legal Disciplines,

Mykhailo Tuhon-Baranovskyi Donetsk National

University of Economics and Trade,

Kryvyi Rih, Ukraine.

vorobiova_lv@donnuet.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-1001-1016>

TERMINOLOGICAL ASPECTS OF TRANSLATION IN THE IT SPHERE

The modern English language is undergoing a significant influence from information technology (IT), which leads to the active development and spread of IT terminology. With the development of this technology and the spread of the Internet, communication between people has become a global phenomenon. This process is important for both industry professionals and translators who face the need to correctly and adequately reproduce specialized terms in Ukrainian. The peculiarities of translating IT terminology include not only transliteration and calquing, but also the adaptation of terms with regard to semantic and structural aspects. Internet communications play an important role in shaping modern language structures, influencing the way we express our thoughts, feelings, and ideas. The study of this topic is relevant due to the rapid development of technology and the need to ensure the accuracy and clarity of terms in professional communication.

IT terminology is a wide and intensively developed layer of vocabulary that actively interacts with other layers of the language vocabulary, primarily with the common vocabulary, providing many opportunities for communication in different languages. Social networking platforms, forums, chat rooms, email and other services create virtual spaces where users can exchange information with each other. On the other hand, it also leads to an increase in the level of international cooperation between domestic and foreign scholars, an increase in the number of international conferences, forums, symposiums, etc., during which the fusion of the translation itself and IT terminology ensures fruitful cooperation in the scientific and technical field. This helps enrich speech by learning new words, expressions and grammatical structures. Therefore, the study of the patterns of formation of terminological vocabulary, its structure and semantics is one of the important tasks of modern linguistics, including translation studies.

As noted earlier, the beginning of the rapid development of IT, causing a significant influence over the English language, coincided with the formation of translation studies as an interdisciplinary field of knowledge involving the results and methods of sociology, psychology, aesthetics, mathematics, as well as the latest methods from other philological disciplines (phraseology, lexicology, sectoral terminology, grammatical semantics, etc.) The analysis of linguistic of translation went beyond purely linguistic issues and included the study of language norms in accordance with aesthetic, historical and cultural circumstances.

The theoretical basis of the study is based on the works of scholars and researchers who have faced the tasks of translation studies, namely the works of V. Balabin, P. Matyusha, Y. Retsker, O. Schweitzer, E. Breus and other scholars.

Researchers such as E. Balyuta, M. Bohochik, O. Vakulenko, O. Vasylieva, S. Derba, and A. Gaving have analyzed the formation of IT terminology. They studied lexical and morphological features of terms, their structure and development. In the comparative aspect, the English-Ukrainian equivalents in the field of information technology were analyzed by L. Pshenychna, V. Shevchenko and others. Their works raised the issues of adequacy of translation, matching semantics and preservation of terminological integrity.

The development of translation studies at different stages has been studied by such researchers as A. Baugh, J. Delisle, L. Kelly, M. Legge, A. Nida, T. Savory and others.

Based on the above-mentioned research, a set of terms can arise either spontaneously or deliberately. A spontaneous set of terms is called terminology, while a deliberately created set of terms is called a terminology system. The basis of a terminology system is a structured system of concepts or a logical scheme expressed in symbolic form. In this scheme, a key concept is central, from which others depart, indicating various aspects and interrelationships. However, the scheme itself does not yet constitute a full-fledged terminology system. To do this, it needs to add definitions of concepts and select appropriate terms, as well as systematize them, providing each term with only one definition.

Thus, after analyzing scientific papers, we can conclude that a term is a specialized linguistic unit that accurately reflects a certain concept, process or object in a particular scientific field. It is the basic building block of a terminological system.

A terminology system, on the other hand, is an ordered and structured collection of terms that combines them into a logical system of relationships, definitions, and concepts used in a particular scientific field or fields. It has a nucleus from which other terms extend, and each term has a clearly defined place and function in the system.

The analysis of structural and semantic characteristics of terms is an important analytical procedure in the study of terminology, since a significant part of the English language vocabulary is professional vocabulary. This is due to the rapid development of civilization. This is especially true for the IT terms considered in this paper, as there is a need to create new concepts and name new phenomena and processes.

The field of scientific interest of this study concerns the theory of translation. The research focuses on the process of translation in its terminological aspect.

The objective of this article is to study the peculiarities of the translation of IT terminology from English into Ukrainian and to identify key problems and methods of their solution. To achieve this goal, the following tasks are set: to determine the ways of reproducing terms in translation; to analyze the ways of translating IT terms from English into Ukrainian; and to analyze the use of translation transformations in the translation of IT terms.

The following research methods were used in writing the paper:

- descriptive method was used to characterize the terms and terminology;
- comparative analysis was applied for the identification of differences and similarities between English and Ukrainian IT terms;
- contrastive method was used to analyze specific examples of the translation of IT terms.

Studying terminology, the analysis of structural and semantic characteristics of terms, is an important analytical procedure since a significant part of the English language vocabulary is made up of professional vocabulary. Due to the rapid development of digitalization, it largely determines the evolution of language and speech structure. This is especially true for the IT terms considered in this paper, as there is a need to create new concepts and name new phenomena and processes.

According to I. Shylinska in the professional terminology of IT specialists, there are commonly used words that have a secondary meaning, which can be classified into the following thematic groups:

- somatic: *cell* (клітина), *core* (осердя), *disk head* (дискова голівка);
- parts of a building or structure: *window* (вікно), *wireframe* (каркас, метод зображення об'єктів);
- names of natural objects: *flood* (потік, zalivka), *source* (джерело живлення), *wave* (хвиля);
- names of institutions: *archive* (архів), *bank* (банк), *library* (бібліотека);
- names of processes: *sorting* (сортування), *storage* (зберігання), *processing* (обробка);
- names of plants and their parts: *tree* (дерево), *branch* (гілка), *leaf* (листок) (Шилінська, 2013).

The emergence of new technological devices for the professional activities of IT specialists leads to the emergence of new production processes. This explains the large number of neologisms in the professional language of IT specialists, which reflect scientific and theoretical concepts and require further definition at different stages of the industry development (Шилінська, 2013).

Thus, the source of neologisms in the language is the process of word formation. Among the main productive ways of forming IT terms are morphological (including affixation, word formation, conversion, reverse word formation, contraction, contamination), syntactic and lexical-semantic.

Affixal neologisms are formed according to existing patterns in the language and have a clearer semantic definition than words created by other methods. A term *affixes* is summary title for *prefixes* and *suffixes*. Prefixes as well as suffixes are bound morphemes. It means that they can not occur alone, they have to be attached to other morphemes. Affixal components add their own semantic load, changing the meaning of the derived word. The most common subtype of affixation in English IT terminology is suffixation. The most productive suffixes are: *-ing* (*kerning*, *formatting*, *processing*, *spacing*); *-tion* (*computation*, *application*, *emulation*, *encryption*); *-er*; *-or* (*register*, *printer*, *processor*, *cursor*).

As for the *prefix subtype of affixation*, prefixes of Latin origin are most often used in the process of creating IT terms in English (Рудницька, 2018). The most common are: *mini-* (*minicomputer*, *miniport*, *minitower*); *macro-* (*macrocell*, *macroprocessor*, *macroassembler*); *inter-* (*interface*, *internet*, *interlace*); *super-* (*supercomputer*, *superfloppy*, *supersampling*); *multi-* (*multiaccess*, *multiclick*, *multimedia*); *hyper-* (*hypertext*, *hyper*, *hyperlink*, *hypercomplex*).

In English, *conversion* is widely used as a way of word formation in IT terminology, when a word moves from one part of speech to another. The most productive subtypes of conversion are substantiation – the formation of nouns from verbs (*to save* – *зберігати* and *save* – *файл збереження*; *to access* – *отримати доступ до чогось* and *access* – *доступ*; *to update* – *оновлювати* and *update* – *оновлення*) and verbalization – the formation of verbs from nouns (*network* – *мережа* and *to network* – *створювати мережу*; *format* – *формат* and *to format* – *форматувати*; *code* – *код* and *to code* – *кодувати*). The first subtype of conversion is characterized by the fact that the derived word conveys the result of the action described by the verb (Шилінська, 2013).

Another way of forming professional vocabulary among IT specialists, which is typical for the English language, is *reversion* or reverse word formation. In linguistics, reversion is defined as a word-formative process of using a word without affixes formed from the original word. For example, *download* comes from *downloading*, *flood* from *flooding*, *tab* from *tabulation*.

Shylinska I. also identifies *contamination* as a way of word formation. Contamination is the process of forming a new word that combines the features of two or more source words that interact with each other (Шилінська, 2013). For example, *netiquette* comes from *net* (network) and *etiquette* (etiquette), which means *network etiquette*.

One of the most productive methods of forming computer vocabulary in English is also *abbreviations*, which often turn out to be abbreviations or acronyms. For example: *BIOS* (Basic Input Output System), *CAD* (Computer Aided Design), *CD-ROM* (Compact Disk—Read-Only Memory),

IBM (International Business Machines), *PDF* (Portable Document Format), *HTML* (HyperText Markup Language), *FORTRAN* (FORmula TRANslation), as well as such units as bit, bps, Hz, ms, VoIP. And, the following abbreviations are the most widely used in the Internet communication. For example: *LOL* (Laugh Out Loud); *ASAP* (As Soon As Possible); *OK* (Okay); *OMG* (Oh my God!); *PLS* (Please); *PPL* (People); *WTHK* (Who The Hell Knows); *tod* (Today); *4U* (For You); *wknd* (weekend); *Xmas* (Christmas).

Let's move on from considering the process of term formation in the IT industry to the process of translation. The translation of complex IT terms and phrases can be divided into two main stages: analytical and synthetic (Рудницька, 2018). During the analytical stage, each component of a compound term is translated, lexical and semantic relations between these components are established, and the main component of the term-phrase is determined. At the synthetic stage, the components of the compound term are arranged in accordance with the established semantic relations between the main and additional lexical elements.

Some common ways to translate such terms include: using adjectives before the main component. For example: *cathode ray tube* – труба з електронним променем -, *nonimpact printer* – принтер без удару; using of noun phrases before the main component. For example: *decision support* – система підтримки прийняття рішень, *high level programming* – програмування на високому рівні, *input/output management system* – система управління введенням/виведенням, *large scale integration* – інтеграція великого масштабу (Термінологічний словник з інформатики, 2024).

Taking into account the above, there are several methods of translating complex terms. The most productive is the translation that preserves the structure of the original. In this method, complex attributive phrases are translated with adjectives before the noun that is the component being defined. According to the Glossary of computer science terms, the following examples of using this method can be considered: *hash value* – криптографічне хеш-значення; *waterproof housing* – водонепроникний корпус; *base station* – базова станція.

When translating non-equivalent vocabulary while preserving the structure of the original, it is useful to use lexical and semantic transformations. By expanding the meaning of the phrase *using information* in the translation, we replace it with the logically related phrase *надсилання інформації*.

Another frequent method of translating phrase terms is to modify the structure of the original by using nouns that follow the denoted component. Using the Glossary of computer science terms the given examples are found: *factorization problem* – проблема факторизації; *smartphone camera* – камера смартфона; *sender authentication* – ідентифікація відправника; *control unit* – пристрій керування; *rarity bit* – розряд парності.

One more method of reproducing terms into the target language at the lexical level is transcoding, which includes transcription or transliteration (Борщовецька, 2014). For example: *processor* – процесор; *Internet* – інтернет; *operator* – оператор.

Transcription can be also used while translating terms such terms as: *site* – сайт; *cartridge* – картридж; *file* – файл; *user* – юзер etc.

This method allows us to reproduce all or most of the form of a term. Sometimes combined transcoding is used, when most of the translated word reproduces its sound in the source language, but some elements of its graphic form are also transmitted (Vannerem, 1986).

Sometimes combined and adapted transcoding is used. For example, the use of combined transcoding: *interface* – інтерфейс, *adaptor* – адаптер, *chat* – чат, *on-line* – онлайн.

The peculiarities of translation and way of word formation of information technology terminology in modern English are studied in the article. The theoretical aspects of terminology, in particular the concepts of “term” and “terminology system”, were thoroughly studied. Their semantic and structural characteristics were analyzed, which allowed us to better understand the nature and functioning of terms in the language system. Various methods of forming computer vocabulary, such as abbreviation,

contamination, reversion, conversion, and the formation of affixed neologisms, were also considered. The most productive methods of translating complex terms are considered as: preserving the structure of the original, modifying the structure of the original, transcoding, which includes transcription or transliteration.

Thus, the results of the study demonstrate the importance of a systematic approach to the translation of IT terminology, as well as the need to improve translation methods in view of current trends in the development of information technology.

References

1. Shylinska, I. (2013). *Zasoby i sposoby nominatsii terminiv haluzi kompjuternykh informatsiinykh tekhnolohii* [Means and ways of nominating terms in the field of computer information technology]. *Mandrivets – Traveler*, 5, 70–73 [in Ukrainian].
2. Rudnytska, T., & Slobodyanyuk, A. (2018). *Osoblyvosti perekladu skladnykh tekhnichnykh terminiv v haluzi informatsiinykh tekhnolohii* [Features of translation of complex technical terms in the field of information technology]. *Naukovyi visnyk Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka – Scientific Bulletin of Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University*, 9, 191–194 [in Ukrainian].
3. *Terminolohichni slovnyk z informatyky – Vikipidruchnyk* [Glossary of computer science terms – Wikitutorial]. Retrieved from <https://www.wikibooks.org/> (date of access: 20.05.2024) [in Ukrainian].
4. Borshchovetska, V. (2004). *Navchannya studentiv-ekonomistiv anhliiskoi fakhovoi leksyky* [Teaching economics students English professional vocabulary]. *Inozemni movy – Foreign languages*, 1, 26–29 [in Ukrainian].
5. Vannerem, Mia; Snell-Hornby. (1986). *Die Szene hinter dem Text: «scenes-and-frames-semantics» in der Übersetzung*. In: *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung*. (pp. 184–205). Tübingen: Francke.

Список використаної літератури

1. Шилінська І. Засоби і способи номінації термінів галузі комп'ютерних інформаційних технологій. *Мандрівець*. 2013. № 5. С. 70–73.
2. Рудницька Т. Г., Слободянюк А. А. Особливості перекладу складних технічних термінів в галузі інформаційних технологій. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. 2018. № 9. С. 191–194.
3. Термінологічний словник з інформатики. *Вікіпідручник*. URL: <https://www.wikibooks.org/> (дата звернення: 20.05.2024).
4. Борщовецька В. Д. Навчання студентів-економістів англійської фахової лексики. *Іноземні мови*. 2004. № 1. С. 26–29.
5. Vannerem, Mia; Snell-Hornby. (1986). *Die Szene hinter dem Text: «scenes-and-frames-semantics» in der Übersetzung*. *Übersetzungswissenschaft. Eine Neuorientierung*. Tübingen: Francke, (pp. 184–205).

Vorobiova L. Terminological aspects of translation in the IT sphere

The article deals with the peculiarities of translation of information technology terminology in modern English. The field of scientific interest of this study concerns the theory of translation. The article aims at providing essential information about an area of study of translation and word-formation of IT terms, introducing word-formative processes which can cause a rise of neologism and stating some examples of neologism which occur in the current English language.

The objective of this article is to study the peculiarities of translation of IT terminology from English into Ukrainian, to identify key problems and methods of their solution. The ways of reproducing terms in translation are determined. The ways of translating IT terms from English into Ukrainian are analyzed.

The theoretical aspects of terminology, in particular the concepts of «term» and «terminological system», were thoroughly studied. Their semantic and structural characteristics were analyzed, which allowed us to better understand the nature and functioning of terms in the language system. Various methods of forming computer vocabulary, such as abbreviation, contamination, reversion, conversion, and the formation of affixed neologisms, were also considered. Several methods of translating complex terms, identified as the most productive are studied. The most effective methods of translating complex terms are considered as: preserving the structure of the original, modifying the structure of the original, transcoding, which includes transcription or transliteration.

The results of the study demonstrate the importance of a systematic approach to the translation of IT terminology, improving translation methods in view of current trends in the development of information technology.

Key words: terminological aspects, IT terminology, English-Ukrainian translation.

Воробйова Л. В. Термінологічний аспект перекладу в ІТ-галузі

Статтю присвячено особливостям перекладу ІТ-термінології у сучасній англійській мові. Сфера наукового інтересу цього дослідження стосується теорії перекладу. У статті розглянуто інформацію про сферу дослідження перекладу та словотворення ІТ-термінів, ознайомлено зі словотворчими процесами, які можуть спричинити появу неологізмів, а також наведено приклади неологізмів, які зустрічаються у сучасній англійській мові.

Метою статті є дослідження особливостей перекладу ІТ-термінології з англійської мови на українську, визначення ключових проблем та шляхів їх вирішення. Визначено способи відтворення термінів у перекладі. Проаналізовано способи перекладу ІТ-термінів з англійської мови на українську.

Ґрунтовно досліджено теоретичні аспекти термінології, зокрема поняття «термін» та «термінологічна система». Проаналізовано їхні семантичні та структурні характеристики, що дало змогу краще зрозуміти природу та функціонування термінів у мовній системі. Розглянуто різні способи утворення комп'ютерної лексики, такі як аббревіація, контамінація, реверсія, конверсія та утворення афіксальних неологізмів. Вивчено декілька способів перекладу складних термінів, визначених як найбільш продуктивні. Найефективнішими способами перекладу складних термінів вважаються: метод збереження структури оригіналу, модифікація структури оригіналу, транскодування, яке включає транскрипцію або транслітерацію.

Результати дослідження демонструють важливість системного підходу до перекладу ІТ-термінології, удосконалення методів перекладу з урахуванням сучасних тенденцій розвитку інформаційних технологій.

Ключові слова: термінологічний аспект, ІТ-термінологія, англо-український переклад.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 25.05.2024 р.

Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 811.111+81'33:81'42

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-92-98

Назарчук Роксолана Зіновіївна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна.
roksolana.z.nazarchuk@lpnu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-0482-2883>

Левкович Марія Іванівна,

студентка магістратури кафедри прикладної лінгвістики
Національного університету «Львівська політехніка»,
м. Львів, Україна.
levkovych2001@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0006-6339-6972>

ТОНАЛЬНІСТЬ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ ЯК ВИЯВ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПЕРЕКЛАДУ

Постановка проблеми. Переклад художньої прози вважають одним із найскладніших у перекладацькій практиці. Це зумовлено необхідністю точного відтворення не лише змістової частини твору, а й стилістичних особливостей та емоційно-експресивних доміант, що надають твору унікального забарвлення. У перекладацькій діяльності особливої уваги заслуговує процес збереження й відтворення тональності твору. Саме цей аспект допомагає коректно передати авторське емоційне тло. Таким чином, стає можливим формування відповідного сприйняття у читача.

Тональність художньої оповіді, що постає синтезом лексико-стилістичних засобів, риторичних фігур, синтаксичних конструкцій та інших мовних елементів, відіграє визначальну роль у моделюванні емоційної атмосфери твору, створенні специфічного настрою та передачі емоційного стану персонажів. Її адекватне відтворення у перекладі – необхідна передумова для забезпечення еквівалентності художнього перекладу не лише на формально-змістовому, а й на емоційному рівні.

Складність збереження авторської тональності закорінена в лінгвістичних і культурних відмінностях, які впливають на сприйняття емоційного забарвлення твору. Отже, пошук методик перекладу художньої прози, що забезпечують найточнішу трансляцію тональності, – актуальне завдання, а дослідження у згаданому руслі поглиблюють розуміння емоційного чинника в художніх творах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз тональності тексту, або ж сентимент-аналіз, – поширений напрям досліджень у галузі опрацювання природної мови. Офіційний початок методу датують 2003 р., коли Т. Насукава вперше використав його назву. Однак коріння сентимент-аналізу слід шукати у ранніх студіях думок під час Другої світової війни та розвідок про суб'єктивність у текстах на початку 1990-х років (Mäntylä et al., 2018, p. 16).

Інтерес до сентимент-аналізу проявляють вітчизняні дослідники. У своїх розвідках вони подають результати автоматичного розпізнавання тональності текстової інформації та описують створені програмні застосунки для моделювання процесів, пов'язаних із сентимент-

аналізом (Albota, 2021; Дарчук, 2019; Шаховська, 2018; Романишин і Романюк, 2013 та ін.). Значно більше підходів напрацьовано для аналізу тональностей текстів англійською мовою, де часто застосовують близькі за змістом терміни сентиментометрії (sentiment metrics), бренд-моніторингу (brand monitoring), розвідок думок (opinion mining), «підслуховування» думок (opinion listening) тощо (Liu, 2012; Pang & Lee, 2008; Ortigosa et al., 2014; Tausczik & Pennebaker, 2009; Varacho et al., 2012; Lei & Liu, 2021).

Постановка завдання. Зі стрімким розвитком технологій, особливо у сфері опрацювання природної мови та штучного інтелекту, зростає необхідність створення нових алгоритмів тлумачення емоційних характеристик тексту. Тенденції до автоматизації більшості перекладацьких процесів, лінгвістичного й стилістичного аналізу текстів спонукають до вдосконалення наявних програмних продуктів, ставлячи за вимогу якісну трансляцію за всіх видів перекладу.

Мета статті – за допомогою програмного забезпечення LIWC-22 (Linguistic, 2022) здійснити сентимент-аналіз авторського й автоматизованих перекладів художнього твору (оповідання Ю. Винничука «Вишиваний світ») (Vynnychuk, 2016) й обґрунтувати доцільність комп'ютеризованих методів вияву емоційного забарвлення.

Виклад основного матеріалу. Тлумачення тональності тексту належить до важливих та актуальних проблем, що відкриває широкий спектр можливостей для дослідження мовних, мовленнєвих і комунікативних явищ. Адже нейтральна або емоційно забарвлена інформація, яку ми сприймаємо з текстів, має величезний вплив на наше розуміння контексту, сприйняття подій та ставлення до них.

Тональність визначають як сукупність емоційних та оцінних характеристик тексту, що відображають настрій, ставлення, оцінку та емоції автора чи комуніканта (Liu, 2012). Сентимент-аналіз активно увійшов у застосування після того, як було доведено, що будь-який текст, написаний природною мовою, певним чином відображає емоції, думки або позицію автора, а отже, може бути використаний для отримання цієї інформації (Tausczik & Pennebaker, 2009, p. 12).

Аналіз тональності тексту – одна з найпоширеніших сфер досліджень у галузі комп'ютерних наук, що ускладнює відстеження всіх процесів, які відбуваються у ній. Змістовно ця сфера зазнавала змін протягом багатьох років. Перед появою великого обсягу інформації в Інтернеті дослідження зазвичай спиралися на методи опитування і були спрямовані на аналіз громадських чи експертних думок, а не думок користувачів або клієнтів. Як стверджують дослідники, першу статтю, що стосувалася аналізу думок, було опубліковано ще в 1940 р. (Mäntylä et al., 2018, p. 21).

До основних шляхів сучасних досліджень тональності текстів зараховують методи машинного навчання. Фахівці розглядають моделі контрольованого й неконтрольованого машинного навчання, а також можливість поєднання обох методів, і все частіше вибирають моделі на базі рекурентних нейронних мереж, адже тоді поліпшення результатів аналізу відбувається автоматично.

Первинне завдання, що виникає під час аналізу тональності, – опрацювання текстової інформації (необхідно здійснити векторизацію початкових даних). Для цього доцільно використовувати такі методики, як-от: Bag-of-Words, TF-IDF Vectorizer, Word2Vec тощо.

Bag-of-Words («торба слів») – це матричний словник, що містить набір слів та словосполук, важливих для здійснення сентимент-аналізу. Таким чином, будують відображення між словами та їх абсолютною частотою входження в текстовий документ.

TF-IDF Vectorizer – модель, що описує важливість слів та словосполук у тексті, присвоюючи їм рівень важливості за числовим еквівалентом у межах заданої шкали. Система розглядає послідовність нормалізованих частот, які описують уміст досліджуваного документа (Pang et al., 2002).

Word2Vec – найпотужніший апарат для перетворення текстової інформації на числові аналогії. Ідеться про застосування нейронної мережі, що досягає необхідної точності й частоти, які отримують текстові дані, і це уможливило здійснити найефективніший аналіз тональності (Ribeiro et al., 2016).

Опрацювання природної мови та перетворення текстових даних на числові – лише початковий етап; наступний крок – провести отримані дані крізь один з алгоритмів-класифікаторів. Сентимент-аналіз має за мету виявити бінарні емоційні забарвлення (позитивно/негативно) або ж емоційні забарвлення за ширшою шкалою (позитивно/нейтрально/негативно), тому для нього доцільно використовувати саме класифікатори (Varacho et al., 2012, p. 118).

Найпопулярнішим методом вважають баєсів класифікатор – імовірнісну модель, що опрацьовує числові набори даних (текстові документи). Для класифікатора не важливі ні розмір вхідного документа, ні кількість лексичних одиниць у тексті, що, безперечно, є його перевагою, як і точність результатів, адже шкалу емоційного забарвлення задають перед початком аналізу (Ribeiro et al., 2016).

Не менш корисним є метод максимальної ентропії. Алгоритм функціонує на основі кодування інформації з подальшим обчисленням коефіцієнтів для кожного набору закодованих даних. Такий підхід опрацьовує не окремі лексеми, а відразу речення, тобто емоційне забарвлення можна приписати цілому коментареві (Pang et al., 2002).

За умови, що необхідно провести бінарну класифікацію за шкалою «позитивно/негативно», часто застосовують метод побудови опорних векторів. Зникає необхідність додаткових обчислень, адже за перетворення текстової інформації на числову кожній лексемі присвоюють частотне (ймовірнісне) значення, й алгоритмові достатньо лише обчислити відстані між всіма парами слів, відшуковуючи мінімальні (Pang et al., 2002).

Основна проблема, яку зустрічає дослідник, визначаючи тональності художніх творів, полягає у тому, що аналіз начебто однакових за змістом, але різних за перекладом текстів виявляє різний розподіл одиниць, зарахованих до класу «позитивних» чи «негативних». Отож особливого практичного значення набуває комплексна методика, що уможливить здійснення сентимент-аналізу з використанням згаданих підходів машинного навчання та урахуванням декількох варіантів перекладу одного й того ж самого тексту і надаватиме звіт із указаними розбіжностями у виявленні тональностей у кожному з варіантів перекладу, візуалізуючи статистичні показники для легшого сприйняття інформації.

На цьому етапі дослідження з використанням текстового аналізатора LIWC-22 було здійснено сентимент-аналіз трьох варіантів перекладу твору Ю. Винничука «Вишиваний світ». LIWC (Linguistic Inquiry and Word Count) – це програмне забезпечення, що належить до лексиконів. LIWC-22 дає змогу, порівнюючи документи, визначити стиль тексту, виявити частоту певних одиниць у тексті, оцінити тональність тексту, з'ясувати вживання слів у контексті та навіть створити власний словник. Окрім тональностей загалом, аналізатор LIWC-22 дає змогу визначити різновиди емоцій (занепокоєння, злість, сум, гнів тощо), виокремлюючи слова-ключі, що на них вказують.

Першим було розглянуто авторський переклад твору (перекладач М. Найдан) та проаналізовано його за допомогою LIWC-22. Цей варіант перекладу взято за основу й автоматизовано (машинні переклади Google й DeepL) порівнювано з авторським. У розділі «Категорії» LIWC-22 вибрано такі рубрики для тлумачення: основні (загальна кількість слів, кількість слів, що містять понад шість літер, аналіз, автентичність і тональність) та емоції.

Установлено загальну кількість слів в авторському перекладі (1712), а також машинних: Google (1542), DeepL (1553) (рис. 1).

Окрім цього, здійснено аналіз автентичності кожного з варіантів перекладу. Показник автентичності авторського перекладу становить 65.18, перекладу, виконаного за допомогою

Filename	Segment	WC	Authentic	Tone	BigWords
Авторський переклад.docx	1	1712	65.18	14.48	14.6
Переклад DeepL.docx	1	1663	66.56	14.58	16.23
Переклад Google.docx	1	1542	64.08	15.18	16.86

Рис. 1. Загальна кількість слів у перекладах

Google, – 64.08, за допомогою перекладача DeepL – 66.56 (рис. 2). Тлумачення результатів (факт майже однакової автентичності) дає змогу висловити гіпотезу, що машинний переклад стає наближеним до художнього.

Filename	Segment	WC	Authentic	Tone	BigWords
Авторський переклад.docx	1	1712	65.18	14.48	14.6
Переклад DeepL.docx	1	1663	66.56	14.58	16.23
Переклад Google.docx	1	1542	64.08	15.18	16.86

Рис. 2. Показники автентичності перекладів

Аналізуючи емоційне забарвлення тексту, виявляємо, що показники позитивної тональності дуже схожі у трьох варіантах перекладу. Вони становлять: 1.46 – для авторського перекладу, 1.54 – для перекладу Google, 1.21 – для перекладу DeepL (рис. 3). Несподіваним результатом

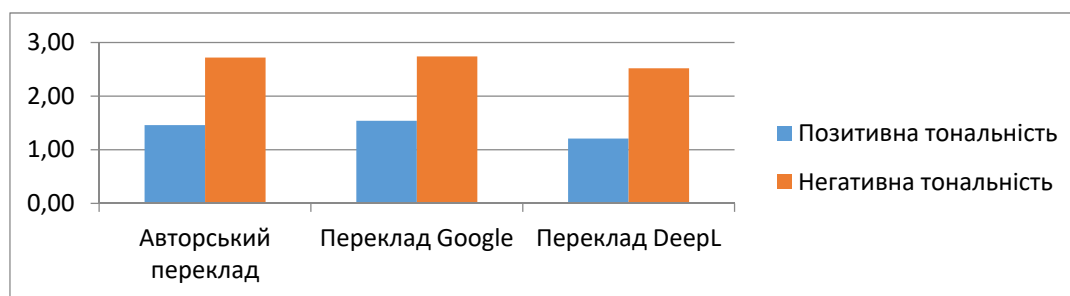

Рис. 3. Показники тональностей перекладів

став факт, що показник негативної тональності значно вищий (зауважимо: твір описує спогади автора про своє дитинство). Так, авторський переклад засвідчує показник 2.72, переклад Google – 2.74, а переклад DeepL – 2.52 (рис. 3).

Висновки та перспективи. Сентимент-аналіз, позначаючи процес використання алгоритмів і комп'ютерних технологій для планомірного вияву, вилучення та класифікації суб'єктивної інформації й емоційних станів, виражених у тексті, поступово став однією з найбільш досліджуваних сфер опрацювання природної мови, глибинного тлумачення даних. Для опрацювання текстової інформації на початковому етапі найбільш виправданим вважаємо використання таких методик, як Bag-of-Words, TF-IDF Vectorizer, Word2Vec тощо, а також комплексного програмного забезпечення LIWC-22, яке зараховують до одного з найточніших лексиконів, призначених для аналізу тексту (вивчення різних зразків текстових компонентів). Застосування LIWC-22 дало змогу визначити стиль тексту, виявити частотність одиниць, з'ясувати вживання слів у контексті та навіть створити власний словник. Зіставне дослідження тональностей трьох зразків перекладу оповідання Ю. Винничука «Вишиваний світ», а саме отримані кількісні показники, засвідчує якість машинного перекладу художніх творів. Сентимент-аналіз, продемонструвавши потенціал практичного застосування, забезпечує перспективи для лінгвістичних досліджень і є корисним у багатьох галузях. Немає жодних сумнівів у тому, що аналіз тональності продовжуватиме розвиватися разом зі збільшенням зусиль дослідників, спрямованих на вирішення наявних проблем і підвищення якості тлумачення матеріалу.

Список використаної літератури

1. Mäntylä M., Graziotin D., Kuutila M. The evolution of sentiment analysis: A review of research topics, venues, and top cited papers. *Computer Science Review*. 2018. № 27. P. 16–32. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cosrev.2017.10.002>
2. Albota S. Linguistically manipulative, disputable, semantic nature of the community Reddit feed post. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2870/paper57.pdf>
3. Дарчук Н. Лінгвістичні засади автоматичного сентимент-аналізу українськомовного тексту. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. Vol. VII (55). Issue 189. С. 10–13. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-189VII55-02>
4. Шаховська Н., Шаховська Х. Метод аналізу відгуків клієнтів із природномовних текстів. *Штучний інтелект*. 2018. № 3(81). С. 18–26.
5. Романишин М., Романюк А. Тональний словник української мови на основі сентимент-анотованого корпусу. *Українське мовознавство*. 2013. Вип. 43. С. 63–74.
6. Liu B. *Sentiment Analysis and Opinion Mining*. Williston-London: Morgan&Claypool Publishers, 2012. 168 p. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-02145-9>
7. Pang B., Lee L. Opinion mining and sentiment analysis. *Foundations and Trends in Information Retrieval*. 2008. Vol. 2. № 1–2. P. 1–135. DOI: <https://doi.org/10.1561/9781601981516>
8. Ortigosa A., Martín J. M., Carro R. M. Sentiment analysis in Facebook and its application to e-learning. *Computers in Human Behavior*. 2014. Vol. 31. P. 527–541. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.05.024>
9. Tausczik Y. R., Pennebaker J. W. The psychological meaning of words: LIWC and computerised text analysis methods. *Journal of Language and Social Psychology*. 2009. Vol. 29. № 1. P. 24–54. DOI: <https://doi.org/10.1177/0261927X09351676>
10. Baracho R. M., Bax M., Ferreira L. G., Silva G. C. Sentiment analysis in social networks. *Sentiment Analysis and Opinion Mining*. 2012. № 1. P. 115–125.
11. Lei L., Liu D. *Conducting Sentiment Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 106 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108909679>
12. Linguistic Inquiry and Word Count. URL: <https://www.liwc.app/>

13. Vynnychuk, Y. *The Fantastic Worlds of Yuri Vynnychuk*. Amsterdam-London: Glagoslav Publishers, 2016. 278 p.

14. Pang, B., Lee, L., Vaithyanathan, S. Thumbs up? Sentiment classification using machine learning techniques. URL: <https://www.cs.cornell.edu/home/llee/papers/sentiment.pdf> (дата звернення: 20.05.2024).

15. Ribeiro, F. N., Araújo, M., Gonçalves, P., André Gonçalves, M., Benevenuto, F. A benchmark comparison of state-of-the-practice sentiment analysis methods. DOI: <https://doi.org/10.1140/epjds/s13688-016-0085-1>

References

1. Mäntylä, M., Graziotin, D., & Kuuttila, M. (2018). The evolution of sentiment analysis: A review of research topics, venues, and top cited papers. *Computer Science Review*, 27, 16–32. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cosrev.2017.10.002>

2. Albota, S. (2021). Linguistically manipulative, disputable, semantic nature of the community Reddit feed post. Retrieved from <http://ceur-ws.org/Vol-2870/paper57.pdf> (Last accessed: 20.05.2024).

3. Darchuk, N. (2019). Lingvistychni zasady avtomatichnoho sentyment-analizu ukrayinskomovnoho tekstu [Linguistic principles of automatic sentiment analysis of Ukrainian texts]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, VII(55), 189, 10–13. DOI: <https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2019-189VII55-02> [in Ukrainian].

4. Shakhovska, N., & Shakhovska, Kh. (2018). Metod analizu vidhukiv kliyentiv z pryrodnomovnykh tekstiv [A method for analysing customer feedback from natural language texts]. *Shtuchnyi intelekt – Artificial Intelligence*, 81, 18–26 [in Ukrainian].

5. Romanyshyn, M., & Romaniuk, A. (2013). Tonalnyy slovnyk ukrayinskoyi movy na osnovi sentyment-anotovanoho korpusu [A tone dictionary of the Ukrainian language based on a sentiment-annotated corpus]. *Ukrayinske Movoznavstvo – Ukrainian Linguistics*, 43, 63–74 [in Ukrainian].

6. Liu, B. (2012). *Sentiment Analysis and Opinion Mining*. Williston-London: Morgan & Claypool Publishers. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-031-02145-9>

7. Pang, B., & Lee, L. (2008). Opinion mining and sentiment analysis. *Foundations and Trends in Information Retrieval*, 2(1–2), 1–135. DOI: <https://doi.org/10.1561/9781601981516>

8. Ortigosa, A., Martín, J. M., & Carro, R. M. (2014). Sentiment analysis in Facebook and its application to e-learning. *Computers in Human Behavior*, 31, 527–541. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.05.024>

9. Tausczik, Y. R., & Pennebaker, J. W. (2009). The psychological meaning of words: LIWC and computerised text analysis methods. *Journal of Language and Social Psychology*, 29, 24–54. DOI: <https://doi.org/10.1177/0261927X09351676>

10. Baracho, R. M., Bax, M., Ferreira, L. G., & Silva, G. C. (2012). Sentiment analysis in social networks. *Sentiment Analysis and Opinion Mining*, 1, 115–125.

11. Lei, L., & Liu, D. (2021). *Conducting Sentiment Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781108909679>

12. *Linguistic Inquiry and Word Count* (2022). Retrieved from <https://www.liwc.app/> (Last accessed: 20.05.2024).

13. Vynnychuk, Y. (2016). *The Fantastic Worlds of Yuri Vynnychuk*. Amsterdam-London: Glagoslav Publishers.

14. Pang, B., Lee, L., & Vaithyanathan, S. (2002). Thumbs up? Sentiment classification using machine learning techniques. Retrieved from <https://www.cs.cornell.edu/home/llee/papers/sentiment.pdf> (Last accessed: 20.05.2024).

15. Ribeiro, F. N., Araújo, M., Gonçalves, P., André Gonçalves, M., & Benevenuto, F. (2016). SentiBench. A benchmark comparison of state-of-the-practice sentiment analysis methods. DOI: <https://doi.org/10.1140/epjds/s13688-016-0085-1>

Назарчук Р. З., Левкович М. І. Тональність художньої прози як вияв особливостей перекладу

Запропоновану статтю присвячено особливостям sentiment-аналізу текстів. Обґрунтовано необхідність ураховувати тональність як важливий компонент змістового наповнення тексту з метою досягти еквівалентності в художньому перекладі та забезпечити збереження емоційно-експресивного фону й виразності оригіналу. Визначено важливість автоматизації процесів вияву тональності художньої прози для отримання більш якісних та точних результатів. Окреслено основні методики попереднього опрацювання текстової інформації та визначено набір найпопулярніших підходів у машинному навчанні, що може бути використано за класифікації тональності. Зокрема, увагу зосереджено на моделях Bag-of-Words, TF-IDF Vectorizer, Word2Vec, які застосовують для перетворення текстових даних на числові. Проаналізовано алгоритми-класифікатори як подальший крок в опрацюванні даних (зокрема, баєсів, максимальної ентропії, опорних векторів тощо). Окремо описано переваги програмного забезпечення LIWC-22, що добре зарекомендувало себе й успішно пройшло апробацію із залученням фахівців у галузі психології, соціології та лінгвістики. Із використанням згаданого лексикону здійснено sentiment-аналіз трьох варіантів перекладу оповідання Ю. Винничука «Вишиваний світ» англійською мовою (авторського – перекладач М. Найдан та автоматизованих: перекладачі Google та DeepL). Установлено загальну кількість слів, визначено показники автентичності та тональності (у системі бінарних координат «позитивно/негативно») кожного з варіантів перекладу. Сформульовано перспективу подальших наукових досліджень у сфері аналізу тональності для інтерпретації оригінального й перекладного тексту.

Ключові слова: sentiment-аналіз, переклад, позитивна тональність, негативна тональність, LIWC-22.

Nazarchuk R., Levkovich M. Tonality of fictional prose as a manifestation of translation features

The paper is devoted to the peculiarities of sentiment analysis of texts. The necessity to take into account the tone as an important component of the text's content to achieve equivalence in literary translation and ensure the preservation of the emotional and expressive background and expressiveness of the original is substantiated. The importance of automating the processes of detecting the text's tone to obtain better and more accurate results is determined. The paper outlines the main methods of pre-processing textual information and identifies a set of the most popular machine learning approaches that can be used for tone classification. In particular, the attention is focused on the Bag-of-Words, TF-IDF Vectorizer, and Word2Vec models used to convert textual data into numerical data. Classifier algorithms are analysed as a further step in data processing (in particular, Bayesian, maximum entropy, support vectors, etc.). The advantages of the LIWC-22 software, which has proven itself and has been successfully tested with the involvement of experts in psychology, sociology and linguistics, are described separately. Using the above-mentioned lexicon, a sentiment analysis of three versions of Y. Vynnychuk's short story («The Embroidered World») translations into English (author's translation by M. Naidan and automated translations by Google and DeepL) is carried out. The total number of words is established, and the indicators of authenticity and tone (in the binary coordinate system «positive/negative») of each translation option are determined. Prospects for further research in the field of sentiment analysis for the interpretation of original and translated texts are formulated.

Key words: sentiment analysis, translation, positive tone, negative tone, LIWC-22.

УДК 81'373:811.111'25

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-99-105

Нечипоренко Віолета Олександрівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології та перекладу
Вінницького торговельно-економічного інституту ДТЕУ,
м. Вінниця, Україна.
violavuk@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2429-9487>

**НАЦІОНАЛЬНО МАРКОВАНА ЛЕКСИКА: ПЕРЕКЛАДАЦЬКИЙ ВИМІР
(НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНИХ БРИТАНСЬКИХ МАСМЕДІА)**

У словах з особливими культурно-специфічними значеннями знаходять відображення як спосіб життя певного мовного колективу, так і спосіб мислення. Основу семантичних систем різних мов становлять понятійні системи, які склалися у свідомості представників різних лінгвокультурних спільнот. Більшість науковців схиляється до думки, що навіть за наявності всіх загальних тотожних умов існування у кожного народу формуються характерні лише для нього реалії культури, побуту й оточуючого світу. У будь-якій іншій культурі цим реаліям будуть відповідати повні або часткові пробіли (лакуни). Усі ці реалії знаходять віддзеркалення в мові у вигляді мовних позначень даних специфічних елементів, які містять культурний відбиток (національні словесні образи). У культурно-специфічних словах утілюється минулий досвід народу стосовно дій і уявлень про різні речі – таким чином, вони зберігають цей досвід для майбутніх поколінь. Як зазначає В. Кононенко, у 90-х роках ХХ ст. дослідники різних напрямів – філософи, мовознавці, культурологи – усвідомили необхідність вивчення культури через мову, мовну діяльність, і культура в «дзеркалі мови» дістала своє тлумачення як феномен людського буття, форма мислення (Кононенко, 2008, с. 7–9).

Ґрунтовними дослідженнями у царині лінгвокультурології відзначилися М. Алефіренко, Ф. Бацевич, А. Загнітко, Л. Кожухівська, Т. Левченко, В. Манакін, О. Потапенко, Я. Потапенко, О. Селіванова, Т. Чубань. Дослідженню національно маркованої лексики присвятили свої праці М. Бондар, О. Гаргаєва, Л. Дяченко, М. Кочерган. Проблема визначення та специфіці лексикографічного опрацювання національно маркованої лексики присвячено розвідку В. Лемещенко-Лагоди (Лемещенко-Лагода, 2021). Для позначення найменувань, які найяскравіше відображають особливості культури народу – носія конкретної мови, використовується ціла низка термінів: безеквівалентна лексика, неповноеквівалентна лексика, реалії, варваризми, лакуни, фонові лексика, національні словесні образи, екзотична лексика, культурами тощо. Л. Дяченко у дисертаційній роботі акцентує на різноманітності понять, які використовуються науковцями для номінації такої лексики, та водночас підкреслює їхні спільні риси: «Ці слова є не що інше, як джерело знань про певний етнос: менталітет, звичаї, традиції, побут, надбання духовної культури народу. З одного боку, вони служать для позначення не наявних в інших національних культурах предметів чи понять, із ними пов'язаних, з іншого – називають денотати, які були або є типовими, характерними, такими, що становлять невід'ємний атрибут духовної або матеріальної культури того чи іншого народу» (Дяченко, 1997, с. 9).

Видатні лінгвісти-перекладознавці досліджували національно марковані слова з позицій транслятології, обґрунтовуючи різні тактики і стратегії передавання безеквівалентної лексики засобами іншої мови (С. Влахов, Р. Зорівчак, В. Коптілов, С. Флорін). Узагальнюючи осно-

вні підходи до класифікації безеквівалентної лексики, О. Гаргаєва зазначає, що ці лексичні одиниці – це дійсно джерела культурної інформації, які несуть у собі колорит і дух народу та паралельно із цим викликають великі труднощі під час їх перекладу, бо, звичайно, не мають відповідних еквівалентів у мові перекладу (Гаргаєва, 2015).

Метою розвідки є аналіз лінгвокультурної специфіки сучасного англомовного масмедійного тексту в перекладацькому вимірі. Лінгвокультурний аналіз масмедійного дискурсу та його мовних особливостей є актуальним напрямом лінгвістичних студій. Дискурс масмедіа виступає головною платформою не лише для відбиття актуальних мовних та суспільних змін, а й для закріплення мовних кліше, тобто фігур мови, для яких характерні звичність звучання, відносно постійний склад компонентів, відтворюваність готових мовних блоків та вільний зв'язок між словами. Англійська лінгвокультура є центром скупчення різноманітної інформації, що активно генерується у рамках масмедійного дискурсу. Аналіз дискурсу дає змогу дослідити цінності англійської лінгвокультури крізь призму «живого» масмедійного спілкування, що уможливорює детальне окреслення особливостей сучасної англійської мовної картини світу.

Для дефініції національно-культурної інформації у складі лексичного значення існують й інші терміни: національно-культурні компоненти значення і культурно-історичні компоненти. Підтримуємо думку М. Бондар і визначаємо національно марковані одиниці як групи слів, що відображають національно-мовну картину світу окремої нації, а також особливості економіки, географії, суспільного ладу, фольклору, літератури, усіх видів мистецтва, науки, побуту, звичаїв носіїв відповідної мови (Бондар, 2015, с. 31).

У слові міститься не лише актуальна інформація, що передається через повсякденну мовленнєву комунікацію. У ньому накопичується інформація різного типу: соціально-історична, інтелектуальна, експресивно-емоційна, оцінна, загальногуманістична, а також національні знання. Така інформація є основою соціально-історичного, національно зумовленого культурного компонента смислової структури слова.

Національно-культурна інформація – це сукупність позамовних і текстових семантичних компонентів, які відображають культурний спадок і сучасність даного національного колективу та існують у свідомості носія мови. Національно-культурна (фонова) інформація є однаковою для автора і реципієнта тексту в разі, коли вони належать до одного національно-культурного і мовного колективу зі сформованими уявленнями про оточуючу дійсність, із певними оцінками соціально-політичних і культурно-історичних процесів і явищ. Безсумнівно, що у носія мови і в іншомовного адресата фонова інформація відрізняється: вона може співпадати у деяких аспектах, не співпадати або повністю бути відсутньою, що викликає неповноцінне, а інколи хибне сприйняття дійсності.

Реципієнтам, для яких англійська мова не є рідною, під час вивчення лінгвокультурної специфіки масмедіа необхідні фонові знання, які за своїм характером можуть відрізнятися. Традиційно виділяють три типи фонових знань за ступенем їх розповсюдження: загальнолюдські (універсальні) фонові знання, регіональні і країнознавчі, у яких і знаходиться відображення культура країни. Країнознавчі фонові знання характерні лише для конкретної нації і віддзеркалені у мові даної національної спільноти. У публіцистичних текстах уживаються лексичні одиниці, які містять національно-культурну інформацію. Досліджуючи культурно-специфічні факти, наявні в мові масмедіа, необхідно брати до уваги кумулятивну функцію мови, тобто її здатність віддзеркалювати, фіксувати і зберігати у собі інформацію про досліджену людиною дійсність, у тому числі й культурно-специфічну інформацію, притаманну лише певній національності. Подібна інформація з'являється під впливом політичних, економічних, соціальних і географічних особливостей конкретного регіону і залежить від специфічних рис усіх видів його мистецтва, науки, побуту і звичаїв народу. Фонова інформація охоплює, передусім, особливі, притаманні лише цій країні факти історії і державного устрою, особливості її географічного

середовища, характерні предмети матеріальної культури минулого й сьогодення, етнографічні та фольклорні поняття, відомі як реалії.

Окрім традиційних реалій, які виражені безеквівалентною лексикою, фонові інформації присутні і в особливих реаліях – асоціативних, пов'язаних із різноманітними національними історико-культурними явищами і особливим чином зафіксованими у мові. Ці реалії експлікуються звичайними словами, а не безеквівалентною лексикою, а їхня специфічність – у компонентах значення слів, у відтінках слів, у внутрішній словесній формі, в емоційно-експресивному забарвленні. У мові також можна виявити лексичні одиниці, які повністю складаються з такої інформації: назви характерних лише для окремих націй і народів предметів матеріальної культури, історичних подій, державних інституцій, свят, телепрограм, елементів фольклору.

Традиційно у перекладознавстві термін «реалія» застосовується до елементів тексту, які неможливо перекласти за відсутності відповідника чи еквівалента у мові перекладу. Р. Зорівчак розглядає реалії як «моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких уміщає традиційно закріплений за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» (Зорівчак, 1989, с. 58).

Останнім часом цей термін широко вживають і дослідники-лінгвокультурологи. У цій галузі філології під терміном «реалія» розуміють слова і словосполучення, що позначають специфічно національні предмети та явища, реальні факти, характерні для культури того чи іншого народу. Велика увага приділяється національно-історичному колориту референта. Деякі дослідники відносять до реалій і окремі факти життя, що не мають сталого мовного оформлення. Реалії як елементи лінгвокультурного контенту найтіснішим чином пов'язані з позамовною дійсністю. Будучи найменуванням окремих предметів, понять, явищ побуту, культури, історії певного народу або країни, реалія як окреме слово не може цілком відобразити даний відрізок дійсності. Багато з того, що потрібно читати між рядків і що тим не менше підказане мовними засобами, не вміщується у вузькі рамки окремих слів-реалій.

Досліджуючи лінгвокультурну специфіку англomовного сайту новин BBC News, ми зосередимося на аналізі суспільно-політичних реалій, пов'язаних із життям королівської родини, оскільки це один із найпопулярніших медіатопіків британської публіцистики. На підтвердження факту значущості національно-специфічного контенту для споживачів новин і публіцистичних статей на сайті BBC наведемо дані кількісного аналізу публікацій на англomовній та україномовній версіях сайту у рубриці UK Royal Family за період із березня 2021 по листопад 2022 р.: 810 (BBC News) і 115 (BBC News Україна).

Серед інших нашу увагу привернула стаття *Jasmine Anderson Queen to appoint new prime minister at Balmoral*, опублікована на офіційному сайті BBC (Anderson, 2022). Назва статті експлікує певний обсяг лінгвокультурної інформації, пов'язаної із суспільно-політичним життям Королівства. По-перше, це лексеми, що називають носіїв влади: *Queen, prime minister*. Авторка у тексті статті також уживає загальноприйняте скорочення *PM (prime minister)*, не надаючи додаткових пояснень. Безсумнівно, для пересічного читача новин BBC, споживача з англоцентричним мовомисленням, такі пояснення будуть надлишковими, зайвими.

Цікавими з погляду вмісту лінгвокультурної інформації також є вживання назв резиденцій як королеви, так і прем'єр-міністра. Назва літньої резиденції *Balmoral* винесена навіть у заголовок статті, що повинно підготувати читача до неочікуваного розвитку подій, опису нетрадиційної процедури призначення, адже *Балморал (Balmoral Castle)* – це замок в області Абердиншир, приватна резиденція британських королів у Шотландії. Окрім того, перший рядок повідомлення, який разом із заголовком є сильною позицією тексту, містить основний інформаційний зміст статті, додатково виокремлений за допомогою візуальних засобів – жирного шрифту: *The Queen will not appoint the next prime-minister in London, but will instead stay in Balmoral to do it, Buckingham Palace has said*. Чому ця новина привернула таку велику увагу

британців, адже з правового погляду немає різниці, де саме королева зустрінеться з новим прем'єром. Традиційно процедура призначення нового прем'єр-міністра відбувається у *Букінгемському палаці (Buckingham Palace)* – офіційній лондонській резиденції британських монархів. Авторка статті також це підкреслює: *During her 70-year-reign the Queen, 96, has had an audience with her new prime minister at Buckingham Palace*. Отже, відмова королеви від попередньо оголошеного рішення повернутися до Лондона для зустрічі з державними чиновниками викликала серйозне занепокоєння в суспільстві щодо стану здоров'я Єлизавети II.

Звертають на себе увагу згадки про резиденцію британського прем'єр-міністра, хоча жодного разу авторка не вживає офіційної повної назви *Prime Minister's Office, 10 Downing Street*. Натомість ми фіксуємо наявні у тексті статті колоквіалізми *Downing Street* та *No 10*, що у читача з англоцентричним мовомисленням асоціюються не лише з помешканням чинного прем'єра, а й узагалі з політикою уряду Сполученого Королівства.

Проаналізуємо статтю тієї ж тематики, представлену на українській версії сайту (Поппри традицію, 2022). Починаючи із заголовка, автори сайту акцентують увагу українського читача на тому, що зустріч не є традиційною: *Поппри традицію Єлизавета II призначить нового прем'єр-міністра у себе в Балморалі*. Якщо читач з англоцентричним мисленням одразу «сканує» факт невідповідності традиційному розвитку подій, коли бачить назву резиденції *Балморал*, то носіям іншої лінгвокультури потрібні допоміжні сигнали для розшифрування цієї інформації. Цікавий додатковий країнознавчий коментар перекладачі «вплели» у таке речення: *За час свого 70-річного правління 96-річна королева призначила вже 14 нових голів британського уряду, приймаючи їх у Букінгемському палаці, підкреслюючи виняткову тривалість правління Єлизавети II*. На відміну від авторів оригінальної публікації перекладачі взагалі уникають уживання назви резиденції прем'єр-міністра. Натомість слідом за своїми британськими колегами знайомлять україномовних реципієнтів ще з однією традицією британського двору: *After the new prime minister has been appointed, the Court Circular will record that «the prime minister kissed hands on appointment». This is usually a handshake, and the actual kissing of hands will take place later at the Privy Council. – Після призначення нового прем'єра у циркулярі королівського двору буде записано, що «прем'єр-міністр цілував руки при призначенні». Насправді зазвичай це рукостискання, а цілує руку монарха прем'єр-міністр уже пізніше, на Таємній раді*. Оскільки авторка статті Jasmine Anderson також роз'яснює цю реалію, робимо висновок, що деталі призначення нового очільника уряду відомі далеко не всім мешканцям Британських островів.

Результати здійсненого аналізу дають змогу зробити висновок про те, що лінгвокультурний контент публіцистичного тексту може потребувати додаткового лінгвокраїнознавчого коментаря не лише тоді, коли йдеться про текст перекладу, кінцевим споживачем якого не є носій англійської мови. Оскільки статті, присвячені членам королівської родини, можуть містити великий обсяг історичної інформації, посилалися на історичні й культурні прецеденти, бути насиченими власними іменами, титулами, топонімами, з якими у повсякденному житті сучасний британець практично не стикається, додаткові роз'яснення будуть справляти позитивний ефект не тільки для правильного, адекватного розуміння змісту, а й із просвітницьких позицій. Якщо говорити про підготовку іншомовних версій публікацій, у даному разі українського варіанту, то такі коментарі є просто невід'ємною частиною змісту.

Список використаної літератури

1. Кононенко В. Мова у контексті культури : монографія. Київ ; Івано-Франківськ : Плай, 2008. 390 с.
2. Лемещенко-Лагода В. В. Національно маркована лексика: проблема визначення та специфіка лексикографічного опрацювання в шотландсько-англійських словниках. *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2021. № 48. Т. 1. С. 126–129. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.48-1.30>

Дяченко Л. Функціонально-семантична характеристика безеквівалентної та фонові лексички сучасної української літературної мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 1997. 18 с.

4. Гаргаєва О. В. Проблема класифікації безеквівалентної лексики у сучасному мовознавстві. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Вип. 53. С. 52–54.

5. Бондар М. Класифікація національно маркованих одиниць. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія»*. 2015. Вип. 30. С. 31–36.

6. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів : Львів. держ. ун-т, 1989. 216 с.

7. Anderson J. Queen to appoint new prime minister at Balmoral. *BBC NEWS*. URL: <https://www.bbc.com/news/uk-62728328>

8. Попри традицію Єлизавета II призначить нового прем'єр-міністра у себе в Балморалі. *BBC NEWS Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-62740287>

References

1. Kononenko, V. (2008). *Mova u konteksti kultury [Language in the context of culture]*. Kyiv; Ivano-Frankivsk: Plai [in Ukrainian].

2. Lemeshchenko-Lagoda, V. (2021). Natsionalno markovana leksyka: problema vyznachennia ta spetsyfika leksykografichnoho opratsuvannia v shotlandsko-anhliyskykh slovnykakh [Nationally marked vocabulary: the problem of definition and specificity of lexicographic fixation in Scots-English dictionaries]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Filolohiya – Scientific messenger of International Humanitarian University. Philology Series, 48, 1*, 126–129. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.48-1.30> [in Ukrainian].

3. Diachenko, L. (1997). *Funktsionalno-semantychna kharakterystyka bezekvivalentnoyi ta fonovoyi leksyky suchasnoyi ukrayinskoyi literaturnoyi movy [Functional and semantic characteristics of non-equivalent and background vocabulary of the modern Ukrainian literary language]*. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

4. Harhayeva, O. (2015). Problema klasyfikatsiyi bezekvivalentnoyi leksyky u suchasnomu movoznavstvi [The problem of classification of non-equivalent vocabulary in modern linguistics]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Otrozka akademiya». Seriya «Filolohichna» – Scientific notes of Ostroh Academy National University: Philology Series, 53*, 52–54 [in Ukrainian].

5. Bondar, M. (2015). Klasyfikatsiya natsionalno markovanykh odynyts [The classification of culture-loaded words]. *Naukovyi visnyk kafedry UNESCO Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho univertytetu. Seriya «Filolohiya. Pedagogika. Psykholohiya» – Scientific messenger of the UNESCO Department of Kyiv National Linguistic University. Series «Philology. Pedagogy. Psychology», 30*, 31–36 [in Ukrainian].

6. Zorivchak, R. (1989). *Realiya i pereklad (na materialy anhlovnykh perekladiv ukrayinskoyi prozy) [Realia and translation (based on the English language translations of the Ukrainian prose)]*. Lviv: Vyd-vo pry Lviv. derzh. un-ti [in Ukrainian].

7. Anderson, J. (2022). Queen to appoint new prime minister at Balmoral. *BBC NEWS*. Retrieved from <https://www.bbc.com/news/uk-62728328> [in English].

8. Popry traditsiyu (2022). Popry traditsiyu Yelyzaveta II pryznachyt novoho premyer-ministra u sebe v Balmoralі [Despite tradition, Elizabeth II will appoint a new prime minister at her home

in Balmoral]. *BBC NEWS Ukraina – BBC NEWS Ukraine*. Retrieved from <https://www.bbc.com/ukrainian/news-62740287> [in Ukrainian].

Нечипоренко В. О. Національно маркована лексика: перекладацький вимір (на матеріалі сучасних британських масмедіа)

Статтю присвячено дослідженню національно маркованої лексики як засобу передавання національно-культурної інформації. Національно-культурна інформація – це сукупність позамовних і текстових семантичних компонентів, які відображають культурний спадок та сучасність даного національного колективу й існують у свідомості носія мови. Метою даної розвідки є аналіз лінгвокультурної специфіки сучасного англomовного масмедійного тексту в перекладацькому вимірі. Лінгвокультурний аналіз масмедійного дискурсу та його мовних особливостей є актуальним напрямом лінгвістичних студій. Аналіз дискурсу дає змогу дослідити цінності англійської лінгвокультури крізь призму «живого» масмедійного спілкування, що уможливорює детальне окреслення особливостей сучасної англійської мовної картини світу. Реципієнтам, для яких англійська мова не є рідною, під час вивчення лінгвокультурної специфіки масмедіа необхідні фонові знання, які за своїм характером можуть відрізнятися. Окрім традиційних реалій, які виражені безеквівалентною лексикою, фонові знання присутні в особливих реаліях – асоціативних, пов'язаних із різноманітними національними історико-культурними явищами й особливим чином зафіксованими у мові. Ці реалії експлікуються звичайними словами, а не безеквівалентною лексикою, а їх специфічність – у компонентах значення слів, у відтінках слів, у внутрішній словесній формі, в емоційно-експресивному забарвленні. Досліджуючи лінгвокультурну специфіку англomовного сайту новин BBC News, ми зосередилися на аналізі реалій, пов'язаних із життям королівської родини, оскільки це один із найпопулярніших медіатопіків британських масмедіа. Результати здійсненого аналізу дають змогу зробити висновок про те, що масмедійний лінгвокультурний контент може потребувати додаткового лінгвокраїнознавчого коментаря не лише тоді, коли йдеться про текст перекладу, кінцевим споживачем якого не є носій англійської мови. Окреслено перспективу подальших наукових розвідок.

Ключові слова: масмедіа, лінгвокультурний контент, національно маркована лексика, BBC News, реалія, безеквівалентна лексика, фонові знання.

Nechyporenko V. Nationally marked vocabulary: translation aspect (based on actual British mass media publications)

The article deals with the research of nationally marked vocabulary as the means of transmission of the national and cultural information. The national and cultural information is the complex of extralingual and textual semantic components reflecting cultural heritage and modernity of this national community and existing in the mind of the speaker. The aim of the article is to analyze linguistic and cultural specificity of the modern English mass media text within the frames of translation studies. Linguistic and cultural analysis of the mass media discourse and its linguistic specificities is of current interest within linguistic studies. The discourse analysis allows us to explore the values of the English language culture through the prism of “live” mass media communication and enables a detailed outline of the features of the modern English language picture of the world. Recipients, who are not native English speakers, need diverse background knowledge when studying the linguistic and cultural specificity of mass media content. In addition to traditional realia, which are expressed by non-equivalent vocabulary, background information is present in special realia, so called associative realia associated with various national historical and cultural phenomena and recorded in a special way in the language. These realia are presented by ordinary words and not by non-equivalent vocabulary. Their specificity is in the components of the meaning of the words, in the

shades of meaning, in the internal verbal form, in the emotional and expressive coloring. Investigating the linguistic and cultural specificity of the English-language BBC News website, we focus primarily on the analysis of realia words associated with the life of the royal family, as this is one of the most popular media topics in British journalism. The results of the performed analysis allow us to conclude that the linguistic and cultural content of the mass media text may require an additional linguistic and regional commentary not only in cases when it comes to the translated text, the end user of which is not a native English speaker. Prospects for further scientific research are outlined.

Key words: mass media, linguistic and cultural content, nationally marked vocabulary, BBC News, realia words, non-equivalent vocabulary, background knowledge.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 26.05.02024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 8125:821.111-31(410):8142

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-106-112

Опанасенко Вікторія Вікторівна,

доктор філософії, доцент

кафедри германської філології та перекладу

Національного університету «Полтавська політехніка

імені Юрія Кондратюка»,

м. Полтава, Україна.

viktoriia.opanasenko@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2490-8625>

**ПЕРЕКЛАД ДІЄСЛІВ, ЩО ВВОДЯТЬ ПРЯМУ МОВУ, У БРИТАНСЬКІЙ
ЛІТЕРАТУРІ (НА ПРИКЛАДІ СЕРІЇ РОМАНІВ ДЖ. СТРАУДА
«АГЕНЦІЯ «ЛОКВУД І КО»)**

Проблема семантичної та стилістичної інтерпретації прямої мови під час перекладу англomовних художніх творів українською мовою належить до постійно актуальних питань, що викликають дискусії серед перекладознавців, мовознавців і літературних критиків. Типологами та перекладознавцями минулого століття доведено, що англійська й українська мови відрізняються набором засобів вираження емотивності та активністю їх використання в аналогічних контекстах. Увагу науковців до зазначеного питання привернув американський мовознавець і перекладач Ю. Найда, опублікувавши в 1964 р. дослідження *Toward a Science of Translating* (Nida, 1964). Визнаючи, що різноманітність реалізації емотивних значень у мовах суттєво перевищує варіативність референційних позначень, науковець зазначив, що характер представлення подій у прозових художніх текстах у різних мовах і культурах може бути більшою чи меншою мірою емоційним. Так, існують мови, у яких важливим та обов'язковим елементом стилю є чітке вираження ставлення мовця чи оповідача до того, про що він говорить. Підсумовуючи результати дослідження Ю. Найди та зважаючи на досягнення сучасної функціонально-комунікативної граматики, маємо підстави стверджувати, що модусна рамка, яка обрамляє ретрансльоване повідомлення, може бути більшою або меншою мірою емоційно забарвленою в перекладеному художньому тексті порівняно з оригінальним. Особливо яскраво помітно зазначене вище на прикладі перекладу дієслів, що вводять пряму мову персонажів художнього твору. Тому метою статті є аналіз перекладу українською мовою дієслів, що вводять пряму мову, у текстах творів британської художньої літератури, зокрема серії романів Дж. Страуда «Агенція «Локвуд і Ко».

Пряма мова в художніх творах є важливим засобом передачі думок, емоцій і характеристик персонажів. Пряма мова є відтворенням висловлювань персонажів в авторському тексті без змін, що вимагає використання спеціальних дієслів, які позначають мовленнєвий акт. Дієслова, що вводять пряму мову, виконують декілька функцій, зокрема інформаційну, стилістичну та структурну. У контексті перекладу англomовної художньої прози українською мовою вибір таких дієслів може суттєво впливати на сприйняття тексту читачем.

Із-поміж дієслів, що вводять пряму мову, розрізняють нейтральні (наприклад, *сказати, запитати, відповісти* тощо) та стилістично забарвлені (наприклад, *прокричати, прошепотіти* і подібні). Вибір того чи іншого дієслова залежить від контексту, емоційного стану персонажа й індивідуального авторського стилю. Варто зазначити, що нейтральні дієслова є найпоширенішими у перекладах, виконуючи переважно інформаційну функцію, без акцентування емоцій

чи інтонацій. Наприклад, дієслово *сказати* є універсальним словом, яке можна використати у більшості контекстів. Дієслово ж *запитати* використовується для введення питань, а дієслово *відповісти* вводить репліки-відповіді.

Хоча зазначені дієслова є універсальними і, здавалося б, їх використання для введення прямої мови могло бути достатньо, у перекладах художніх текстів зустрічаємо весь синонімічний ряд до дієслова *говорити*, що налічує близько 150 слів (Караванський, 2000). Так, українські перекладачі досить часто послуговуються також стилістично забарвленими дієсловами, що вводять пряму мову. Такі дієслова допомагають краще передати емоційний стан персонажа, створюючи певну атмосферу в художньому тексті. Наприклад, дієслово *прокричати* передає сильні емоції, зокрема гнів або радість; *прошепотіти* – указує на тихе мовлення, секретність або страх; *пробурмотіти* – використовується для передачі невпевненості чи нерозбірливості. Ці дієслова є також часто вживаними в українських перекладах художніх текстів. Однак у деяких випадках перекладачі використовують рідковживані дієслова або створюють власні для додання унікальності тексту. Дієслово *заволати* надає сильніший відтінок крику, *запищати* – позначає високий і писклявий голос, а *заридати* – вводить мову через ридання.

Здійснюючи переклад англомовного художнього твору, необхідно враховувати культурні та мовні особливості української мови під час добору дієслів, що вводять пряму мову. Важливо зберігати стиль і тон оригінального твору, адже невідповідний вибір дієслова може змінити характер персонажа або загальне враження від сцени. При цьому перекладач повинен зважати на природність мовлення саме для української аудиторії.

Прослідкуємо зазначене вище на прикладі українських перекладів серії романів британського письменника Джонатана Страуда «Агенція «Локвуд і Ко». Літературна серія «Агенція «Локвуд і Ко» складається з п'яти фентезійних романів: «Сходи, що кричать» (2013), «Череп, що шепоче» (2014), «Примарний хлопець» (2015), «Тінь, що крадеться» (2016) та «Порожня могила» (2017). Переклади книг українською мовою випущені протягом 2019–2023 рр. завдяки видавництву «А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА» (перекладач – Володимир Панченко).

Порівняння українськомовних перекладів на тлі англомовних оригінальних фрагментів романів дало змогу виявити показові тенденції: у фразях, що вводять пряму мову, автор оригінальних романів досить часто використовує дієслівну форму *said*, супроводжуючи нею більшість реплік персонажів. Автор українських перекладів серії романів В. Панченко віддає перевагу вживанню широкого діапазону як нейтральних, так і стилістично забарвлених дієслів, що вводять пряму мову персонажів. Продемонструємо це на прикладі кількох уривків у порівняльній таблиці 1 (Stroud, 2014; Страуд, 2019):

Таблиця 1

Порівняння українськомовних перекладів на тлі англомовних оригінальних фрагментів

<p><i>Jonathan Stroud</i> «Lockwood & Co.» Book 1. <i>The Screaming Staircase</i> Chapter 1: <i>The Ghost</i></p>	<p><i>Пер. Володимира Панченка</i> «Агенція «Локвуд і Ко» Книга 1. «Сходи, що кричать» Частина перша: Привид</p>
<p>‘OK,’ I said. ‘Remember our new rules. Don’t just blab out anything you see. Don’t speculate openly about who killed who, how, or when. And above all don’t impersonate the client. Please. It never goes down well.’ ‘That’s an awful lot of don’ts, Lucy,’ Lockwood said.</p>	<p>– Отже, – нагадала я, – пам’ятай наші нові правила. Нікому не прохоплюйся про те, що тут побачиш. Не міркуй у голос – хто вбив, де й коли. А найголовніше – не виказуй себе потерпілим. Будь ласка. Це ніколи не приносило добра. – Щось тут забагато всяких «не можна», Люсі, – зауважив Локвуд.</p>
<p>‘Just the two of you?’ she said at last. ‘Just us,’ I said. ‘You’re very young.’ Lockwood ignited his smile; its warmth lit up the evening. ‘That’s the idea, Mrs Hope. You know that’s the way it has to be.’</p>	<p>– Вас тільки двоє? – нарешті запитала вона. – Так, тільки ми, – відповіла я. – Ви такі молоді! Локвуд усміхнувся так лагідно, що його усмішка аж засяяла в сутінках: – У тім-то й річ, пані Гоуп. Так і повинно бути.</p>

<p>‘Actually, I’m not Mrs Hope.’ Her own wan smile, summoned in involuntary response to Lockwood’s, flickered across her face and vanished, leaving anxiety behind. ‘I’m her daughter, Suzie Martin. I’m afraid Mother isn’t coming.’ ‘But we arranged to meet her,’ I said.</p>	<p>– До речі, я не пані Гоуп. – Не встоявши перед Локвудовою лагідністю, вона й сама мимоволі всміхнулася, проте ця усмішка тут-таки змінилася тривогою. – Я її дочка, Сьюзі Мартін. Боюся, що мама не прийде. – Але ж ми домовились зустрітись, – наполягала я. – Вона збиралася показати нам будинок.</p>
<p>‘Goodnight, Mrs Martin,’ Lockwood said. Without reply, she pattered down the steps. In a few seconds she had vanished among the mists and laurels in the direction of the road. ‘She’s not happy,’ I said. ‘I think we’ll be off the case tomorrow morning.’ ‘Better get it solved tonight, then,’ Lockwood said. ‘Ready?’ I patted the hilt of my rapier. ‘Ready.’</p>	<p>– На добраніч, пані Мартін, – мовив Локвуд. Жінка без жодної відповіді збігла східцями вниз. За кілька секунд вона зникла серед туману й лаврових кущів, у напрямку дороги. – Яка вона нещасна, – зауважила я. – Гадаєш, уранці ми зможемо відзвітувати про виконану роботу? – Краще вирішити все цієї ночі, – відповів Локвуд. – Ти готова? Я поплескала руків’я рапіри: – Готова.</p>
<p>‘We’re not heading home,’ I said coolly, ‘and I’ll tell you why. Mrs Hope’s daughter won’t let us in here again. She thinks we’re too young. If we haven’t cracked the case by tomorrow, she’ll take us off it and put Fittes or Rotwell’s on the job. We need the money, Lockwood. We finish this now.’ He didn’t move. ‘Most nights,’ he said, ‘I’d agree with you. But the parameters have changed. It’s not some poor old boy bothering his widow; it’s almost certainly the ghost of a murder victim. And you know what they’re like. So if your head’s not in the right place, Luce...’ Calm and steady as I was, I found his condescension slightly irritating. ‘Yeah,’ I said, ‘but it’s not really me that’s the issue, is it?’</p>	<p>– Нам не можна звідси йти, – спокійно заперечила я. – І я скажу тобі, чому. Дочка пані Гоуп більше не пустить нас до цього будинку. Вона гадає, що ми надто молоді. Якщо ми не впораємось до ранку, вона відмовиться від наших послуг – і звернеться до «Фіттес» чи «Ротвела». Нам потрібні гроші, Локвуде. Ми повинні все скінчити зараз. Локвуд не поворухнувся. – Найчастіше, – відповів він, – я погоджуюся з тобою. Та сьогодні ситуація змінилася. Це не просто бідолашний старий, що турбує свою вдову. Це небезпечний привид-убивця. І тобі відомо, які вони – ці привиди. Тому, якщо ти не опанувала себе, Люсі... Хоч яка спокійна та впевнена я була, мене ці слова трохи роздратували. – Он як, – протягла я. – То, виходить, усі проблеми тут через мене?</p>
<p>‘Some kind of boards,’ Lockwood said. Sweat gleamed on his forehead; he spoke with forced carelessness. ‘The front of a box or cupboard or something. Looks like it fills the whole wall space, Lucy.’ ‘Yeah,’ I said. ‘Mind the filings.’</p>	<p>– Ніби дошка, – з напускною безжурністю зауважив Локвуд. На його чолі виблискував піт. – Передня частина коробки, шафи чи ще чогось подібного. Здається, Люсі, що нею затулили всю порожнину всередині стіни. – Так, – погодилась я. – Тільки не забудь про стружки.</p>

У наведених уривках Дж. Страуд для уведення прямої мови персонажів тринадцять разів використовує дієслівну форму *said*. В. Панченко замість цього лише один раз відтворює українською мовою еквівалент цієї форми (*мовив*); три рази перекладач замінює цю форму дієсловом *відповів* (-ла), ще три рази – дієсловом *зауважив* (-ла) (один раз – додаючи при цьому слова з *напускною безжурністю*), один раз – дієсловом *запитала*, один раз – *наполягала*, один раз – *заперечила*, один раз – *протягла*, один раз – *нагадала*, ще один раз – дієсловом *погодилась*. Отже, замість використання однієї й тієї ж дієслівної форми *сказав*, як це було в оригінальному тексті, перекладач дванадцять разів із тринадцяти замінював її, і майже кожного разу – чимось новим. Така тенденція прослідковується і в текстах перекладів інших романів серії.

Отже, в українськомовних перекладах романів помітне використання цілої палітри дієслів, які позначають мовленнєву дію та відрізняються за своїм емоційним забарвленням. В окремих випадках указівка на мовленнєву дію замінюється позначенням власної емоції героя, при цьому додаткові семи, що характеризують кожне з вибраних перекладачем дієслів, узяті ним із контексту, тобто зумовлені змістом оригінального художнього твору, зокрема репліками, які були виголошені та/або почуті персонажем оригінального твору. Такий переклад привернув увагу та завоював симпатію українських читачів. Він є зразком професійно виконаного художнього перекладу й відображає кропітку роботу перекладача та застосування свідомої стратегії інтерпретації авторських прийомів у художньому тексті.

У результаті здійсненого аналізу текстів українських перекладів ми дійшли висновку, що переклад дієслів, які вводять пряму мову, українською мовою супроводжується семантич-

ними та стилістичними труднощами, зумовленими низкою причин. Так, для супроводу реплік персонажів у діалогах англійська дискурсивна норма віддає помітну перевагу дієслову *to say*. Водночас український художньо-літературний дискурс передбачає значну варіативність у використанні дієслів, що позначають мовленнєву діяльність. Власне, такими дієсловами без емоційного компоненту (напр.: «Як гарно!» – **сказала вона**) та з емоційним компонентом (пор.: «Як гарно!» – **скрикнула вона**) конкурують дієслова та словосполучення, що позначають емоції (пор.: «Як гарно!» – **зраділа вона**), а також звороти, що називають кіними, тобто емоційні жести та мімічні рухи (пор.: «Як гарно!» – **сплеснула руками вона**), та дієслова, які характеризують мовленнєвий акт (пор.: «Як гарно!» – **висловила вона свою оцінку**).

На відміну від англомовної українська література демонструє безліч різноманітних прикладів варіативності в уживанні дієслів, що вводять пряму мову та позначають мовленнєву діяльність. Науковці стверджують, що широкий діапазон засобів, які вводять пряму мову персонажів, дає змогу авторові не лише створити яскраві, нешаблонні образи персонажів, а й зосередити увагу читачів на рухах і жестах персонажів під час розмови. Українські автори постійно змінюють ракурс того, що зображують, пропонуючи читачам подивитися на персонажа з того боку, з якого це є найбільш важливим у той чи інший момент у творі.

Явища тавтології та плеоназму в українській мові, як і в англійській, перебувають у складних співвідношеннях із літературною нормою. Більшість таких поєднань слів уважаються стилістично некоректними, однак значна їх кількість входить у мовний узус, зреалізовуючи специфічну прагматичну мету мовця (напр.: англ. *absolutely essential, unexpected emergency*; укр. *чиста правда, повний анилаг* тощо) або будучи загальноприйнятими кліше (напр.: англ. *sick and tired*; укр. *йти пішки* і подібні). Нерідко вживання плеоназмів, яке допускається в одній мові, є неприпустимим в іншій, тому не відтворюється перекладачами під час перекладу. Варто також зазначити, що багаторазове повторення одного й того ж дієслова під час уведення прямої мови персонажів не викликає неприйняття читачів, які є носіями англійської мови, однак українськомовні читачі схильні трактувати таке явище як тавтологію або спеціальну стилістично забарвлену наративну стратегію автора художнього твору.

Різниця у використанні дієслів на позначення мовленнєвої діяльності пов'язана також з особливостями семантичного та граматичного устрою англійської та української мов. Так, в англійській мові емоції набагато частіше передаються прикметниками або так званими псевдодієприкметниками, ніж дієсловами (*happy, sad, pleased, afraid* тощо), а дієслова на позначення емоцій, навпаки, передбачають більш активну роль суб'єкта. Варто звернути увагу на те, що в англійській мові подібних неперехідних дієслів досить мало (*worry, rejoice, grieve* та ін.).

На відміну від англійської українська мова винятково багата на активні емоційні дієслова. Їх активність, зокрема, виражається в тому, що багато з них здатні вводити в текст пряму мову персонажів. В англійській мові також є дієслова, що можуть використовуватися для інтерпретації мовлення у вигляді однієї з форм прояву почуттів. До таких дієслів належать дієслова *enthuse* (бути в захваті), *fume* (хвилюватися; бути роздратованим), *exult* (радіти; торжествувати) тощо. Однак часто такі дієслова мають дещо негативні або іронічні конотації та підкреслюють одночасно емоцію й манеру мовлення персонажа. Українські дієслова почуттів типу *дивуватися* чи *радіти* використовують винятково як окремі мовні елементи, а не як дієслова, що вводять пряму мову. У цьому полягає ще одна культурна розбіжність: для англосаксонської культури є характерним несхвальне ставлення до нестримного словесного потоку почуттів, однак в українській культурі вербальне вираження емоцій належить до однієї з основних функцій мови.

Схарактеризовані вище семантичні, граматичні та стилістичні чинники пояснюють уживання різноманітних дієслів з емотивними й оціночними семами замість дієслова *to say*

в українських перекладах англomовних художніх творів. Порівняння перекладів із будь-якої із західноєвропейських мов на українську демонструє, що дуже часто на місці стилістично нейтральних слів в оригінальному художньому творі в українському перекладі з'являються експресивно забарвлені дієслова. Поряд із більш яскраво вираженою експресивністю українська лексика вирізняється також більшою конкретністю. Таке явище називають експресивно-емоційною конкретизацією значення фрази під час перекладу українською мовою.

Досі тривають активні дискусії щодо доцільності та правомірності використання лексичних заміन для конкретизації дієслів під час перекладу українською мовою. Одним із «полюсів» оцінки згаданого явища можна назвати думку про те, що перекладачі недостатньою мірою використовують синонімічне багатство мови для того, щоб урізноманітнити її. На думку багатьох науковців, вітчизняний перекладач частіше супроводжує пряму мову персонажів словом *говорить* (або *сказав*), що певною мірою демонструє його недбалість або неграмотність. Адже це українське дієслово має вражаюче широкий синонімічний ряд. Для більшості професійних перекладачів сьогодні вже є зрозумілим те, що стереотипна англomовна конструкція з дієсловом *said* є лише прикметою діалогу, властивою англomовній художній літературі, тому вони схильні варіювати більшість ремарок у своїх перекладах. Однак іноді подібні рішення призводять до надлишковості лексичних варіацій у випадках, коли повторення має функціональний характер. Другий «полюс» в оцінці заміин із метою конкретизації під час перекладу українською мовою, про який уже було згадано вище, сягає своїм корінням кінця минулого століття. Перекладознавці та критики перекладу зазначають, що українські перекладачі, працюючи над перекладом оригінального художнього твору, систематично замінюють дієслово *сказав*, що зазвичай домінує в англomовних художніх текстах, словами типу *запитав*, *відповів*, *промовив*, *погодився* тощо. На думку багатьох дослідників, такі перекладацькі заміни є недопустимими змінами оригінального тексту та свідчать про некоректний підхід перекладача до роботи над перекладом. Тож прийоми, які вітчизняні критики і перекладознавці вважали вдалою творчою знахідкою, цілком коректною та правомірною трансформацією оригінального тексту для його узгодження з нормами української стилістики, у зарубіжній критиці часто вважаються грубим порушенням із боку перекладача та неправомірним спотворенням оригінального художнього твору. Отже, існує помітна різниця у виборі перекладацьких стратегій між перекладом українських текстів англійською мовою (як і іншими європейськими мовами) та англomовних текстів – українською.

Не менш важливим чинником для перекладу є так звана емотивна щільність тексту (або його фрагменту), у якому вводиться пряма мова. Під цим терміном розуміємо міру насиченості тексту емотивним змістом, що виражається за допомогою емоційно забарвлених й оцінних слів і мовних інтенсифікаторів. Чинником підвищення емотивної щільності фрагменту тексту найчастіше є конвергенція емоцій, тобто ситуація їх комплексної реалізації, за якої одна емоція викликає іншу. Водночас одноманітність засобів, що вводять пряму, в українських перекладах зміщує модусну рамку діалогу до фону, що робить її менш помітною для читача.

Отже, дієслова, що вводять пряму мову, в українських перекладах художньої прози відіграють важливу роль у створенні живих діалогів та емоційного забарвлення тексту. Вибір дієслів залежить від багатьох чинників, до яких належать контекст, стилістика й емоційний стан персонажів. Адекватне використання цих дієслів забезпечує як збереження авторського стилю, так і природність сприйняття тексту українською аудиторією.

Список використаної літератури

1. Nida, E. *Towards a Science of Translation*. Leiden, Brill, 1964. 332 p.
2. Караванський С. *Практичний словник синонімів української мови*. Київ, 2000. 480 с.

3. Stroud J., Adams K. The screaming staircase. First Disney-Hyperion paperback edition. Los Angeles, Disney-Hyperion, 2014. 390 p.

4. Страуд Дж. Агенція «Локвуд і Ко»: Сходи, що кричать. Київ, 2019. 320 с.

References

1. Nida, E. (1964). Towards a Science of Translation. Leiden, Brill.

2. Karavanskyi, S. (2000). Praktychnyi slovnyk synonimiv ukraïnskoi movy [A practical dictionary of synonyms of the Ukrainian language]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Stroud, J., & Adams, K. (2014). The screaming staircase. First Disney-Hyperion paperback edition. Los Angeles, Disney-Hyperion.

4. Stroud, J. (2019). Ahentsiia «Lokvud i Ko»: Shhody, shcho krychat [Lockwood & Co. Agency: The screaming stairs]. Kyiv [in Ukrainian].

Опанасенко В. В. Переклад дієслів, що вводять пряму мову, у британській літературі (на прикладі серії романів Дж. Страуда «Агенція «Локвуд і Ко»)

У статті з'ясовано особливості перекладу українською мовою дієслів, що вводять пряму мову, у текстах творів британської художньої літератури, та здійснено аналіз текстів українських перекладів серії романів Джонатана Страуда «Агенція «Локвуд і Ко». З'ясовано, що проблема семантичної і стилістичної інтерпретації прямої мови та добору дієслів, що вводять пряму мову, під час перекладу англomовних творів художньої літератури українською мовою належить до постійно актуальних і викликає активні дискусії серед перекладознавців, мовознавців та критиків. Зокрема, існують суттєві розбіжності в думках науковців щодо доцільності й правомірності використання лексичних заміни для конкретизації дієслів під час перекладу українською мовою. Тоді як одні дослідники вважають, що перекладачі недостатньо використовують синонімічне багатство української мови для того, щоб урізноманітнити її та увиразнити художній текст, інші перекладознавці й критики перекладу переконані в тому, що подібні перекладацькі заміни є недопустимими змінами оригінального художнього тексту і демонструють некоректний підхід перекладача до своєї роботи. Так, перекладацькі прийоми одні науковці вважають удаюю творчою знахідкою, що допомагає узгодити оригінальний текст із нормами української стилістики, інші – серйозним порушенням і неправомірним спотворенням авторського художнього твору. Доведено, що другий підхід є притаманним для дослідників із західних країн, що значною мірою спричинено особливостями культур і, як наслідок, відображено в нормах західноєвропейських мов.

Ключові слова: переклад, дієслова, пряма мова, британська література, Джонатан Страуд.

Opanasenko V. Translation of verbs that introduce direct speech in British literature (the example of J. Stroud's «Lockwood & Co.» series of novels)

The peculiarities of the Ukrainian translation of verbs that introduce direct speech in the texts of works of British fiction are clarified in the article. The texts of the Ukrainian translations of Jonathan Stroud's «Lockwood & Co.» series of novels are analyzed by the author. It was found out that the problem of semantic and stylistic interpretation of direct speech and the selection of verbs that introduce direct speech when translating English works of fiction into Ukrainian is a constantly relevant one and causes active discussions among translation experts, linguists and critics. In particular, there are significant differences in the opinions of scientists regarding the expediency and legality of using lexical substitutions to specify verbs when translating into Ukrainian. While some researchers believe that translators do not sufficiently use the synonymous variety of the Ukrainian language in order to diversify it and emphasize the artistic text, other translation experts and critics are convinced that such translation substitutions are unacceptable changes to the original artistic text and demonstrate an

incorrect the translator's approach to their work. Thus, translation techniques, which some scholars consider to be successful and creative tools that help to align the original text with the norms of Ukrainian stylistics, others consider to be a serious violation and unlawful distortion of the original author's artistic work. It has been proved that the second approach is typical for researchers from Western countries, which is largely caused by the peculiarities of cultures and, as a result, is reflected in the norms of western European languages.

Key words: translation, verbs, direct speech, British fiction, Jonathan Stroud.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 22.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

UDC 81'25:[159.9:82](045)

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-113-119

Ostapenko Svitlana Anatoliivna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Foreign Philology,

Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines of the
Mykhailo Tuhon-Baranovskyi Donetsk National

University of Economics and Trade,

Kyryvyi Rih, Ukraine.

ostapenko@donnuet.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-3915-4854>

**TRANSLATION TRANSFORMATIONS APPLICATION IN THE PROCESS
OF PSYCHOLOGISM RENDERING IN ENGLISH LITERARY DISCOURSE**

Psychologism is an important element of a literary work that allows the reader to understand the inner world of the characters, their thoughts, feelings and experiences. The concept of «artistic psychologism» in literary studies is currently not semantically clear enough. Researchers often use this term to refer to theoretical and applied works, but for different works the definition can be completely opposite. Artistic psychologism is one of the most important phenomena considered by literary critics, but also one of the most difficult. Its peculiarity and diversity are determined, on the one hand, by the «borders» with psychology, philosophy, aesthetics and literary studies, and on the other hand, by direct contact with all the main issues of literary studies.

Among the works devoted to the problem of psychologism in fiction are of M. Kodak, Yu. Kuznetsov, L. Kozubenko, V. Fashchenko, T. Avdeichyk, L. Kanevska, O. Karbashevska, M. Labinska, A. Donina, K. Lut, and other scholars. These works outline the issues related to the concept of psychologism in the literature and explore the classification of its forms and means. However, despite a certain number of works devoted to this topic contemporary literary studies lack researches that reveal in detail the issue of psychologism reproducing in the process of fiction translation.

Rendering of psychologism in translation is a complex problem. This is because different languages have different ways of expressing psychological states. For example, in English verbs of thought are often used to express internal monologues, while in Ukrainian verbs of speech can be used for this purpose. The relevance of the research topic is due to the fact that the translation of psychologism is an important problem in translation studies. It is important to develop effective methods and techniques for reproducing psychologism for the most accurate conveyance of the character's inner world in translation.

The purpose of the article is to study the peculiarities and translation transformations application while rendering psychologism from English into Ukrainian.

The main scientific results are obtained applying a set of general scientific and special methods of research, namely: analysis and generalization of scientific literature on the problems of psychologism rendering in the process of translation; theoretical generalization, analysis and synthesis; holistic and integral approaches to the study of translation transformations; comparative, descriptive and analytical methods.

The reproduction of psychologism in translation of English-language works is one of the most difficult tasks faced by translators. This is due to the fact that psychologism is a complex and multifaceted phenomenon that can be conveyed through various linguistic means.

When psychologism rendering, linguists often apply the following techniques to reproduce the psychological state of a character: using an internal monologue; using dialogues; using descriptions of appearance, descriptions of the environment; using stylistic devices: metaphors, epithets, hyperbole and similes can be used to enhance the psychological effect; taking into account cultural peculiarities: for example, in some cultures certain emotions or behaviours may be perceived differently.

The use of one or another method of reproducing psychologism depends on the specific work and the context in which it is used. The translator should use all the means at his or her disposal to convey the psychological state and feelings of the characters as accurately as possible.

To achieve adequate translation the translator uses transformations to ensure that the translation text conveys all the information contained in the source text to the fullest extent possible, strictly adhering to the norms of the target language.

In fiction translation transformations can be used to preserve the psychological character of a text in the translation from one language into another. For example, to convey an internal monologue, a translator can use such transformations as

- replacing direct speech with indirect one;
- omitting details that are not important for understanding the character's psychological state;
- adding new details to the text that help to understand the character's psychological state.

Here are a few examples of translation transformations use to preserve psychological content in translation:

- use of appropriate lexical units

*I felt a sudden emptiness and a **loneliness** that was like despair.* (Fitzgerald, 2010, p. 53). While this sentence from “Great Gatsby” translating into Ukrainian, the following lexical units as «*порожнеча*», «*самотність*» and «*відчай*» can be used as they convey the meaning of the original most accurately.

- use of grammatical means

*... felt like I had been **hit** over the head with a brick.* (Lee, 2010, p. 37) While this expression from “To Kill a Mockingbird” translating into Ukrainian, such grammatical means as the verb *hit* (вдарити) in a figurative sense and the comparison with a brick can be used. These grammatical devices help to convey the strong impression that the character was made by what he heard.

- use of stylistic devices

Elle sentait comme une déchirure au cœur. (Flaubert, 1997, p. 16) Such stylistic device as metaphor can be applied while this phrase from “Madame Bovary” translating into Ukrainian. For example, it is possible to say «*Вона відчувала, ніби їй серце розривається*». This metaphor helps to convey the strong inner pain of the heroine.

- taking into account cultural peculiarities

In the novel “Pride and Prejudice” for the sentence *She was the **envy** of every woman in the neighbourhood.* (Austen, 2012, p. 12) translating into Ukrainian cultural peculiarities of English and Ukrainian can be taken into account. For example, it is possible to say «*Вона була предметом заздрощів усіх жінок у районі*». In English the word *envy* can mean «*заздрість*» or «*бажання мати те, що має інша людина*». Translated into Ukrainian, this meaning is conveyed by the word **заздрість**.

The other translation transformations application to preserve psychological content in translation includes:

- replacing direct speech with indirect one

Let's analyse the phrase from “Lolita”: *I love you, Lo.* (Nabokov, 2011, p. 129) While translating into Ukrainian, indirect speech can be used to convey the character's inner state. For example, you can say «*Я зрозумів, що люблю тебе, Лоліто*». This translation allows the reader to understand that the character cannot express his feelings directly.

- omitting details that are not important for understanding the character's psychological state

In the novel “1984” there is a phrase *The telescreen was alive, a flickering grey window in the wall. Its voice was a mixture of whispers and rustlings, punctuated by sudden cracks of noise.* (Orwell, 2011, p. 11) In translating this statement into Ukrainian, it is possible to omit some details that are not important for understanding the character's psychological state. For example, you could say «Телезеркало було живим, мерехтливим вікном у стіні. Його голос був тихим і шепітним, іноді переривався різкими звуками». This translation allows the reader to focus on the main idea of the statement.

- adding new details to the text that help to understand the character's psychological state

In the novel “Adventures of Huckleberry Finn” for the following sentence translation *I was sorry to see it go, and I was sorrier still to think that I had it and hadn't got it* (Twain, 2017, p. 36) it is possible to add details such as «Я був засмучений, бо це було єдине, що я мав, і я боявся, що не знайду нічого кращого». These details help the reader to understand that the character feels shame and loneliness.

In Stephen King's novel “Pet Sematary” psychology is one of the key elements. The author skillfully describes the inner world of his characters, their emotions, experiences and fears. In order to convey these nuances in translation, translators use various translation transformations.

In general, the translators managed to reproduce the linguistic and stylistic means of expressing the emotions of tension, fear and uncertainty, but not to the fullest extent.

Let's take a closer look:

1) *His heart was racing; his scalp felt cool and abruptly too small to cover his skull; he could feel the surge of adrenaline behind his eyes.* (King, 2011, p. 17) – *Серце гупало як скажене, шкіра на голові стала крижаною, і раптом здалося, що її надто мало, аби вкрити весь череп. Він відчував, як під повіками бушують хвилі адреналіну.* (Кінг, 2023, с. 15).

When describing situations of experiencing the emotion of fear, S. King often uses somatisms. *His heart was racing* in the Ukrainian translation is *серце гупало як скажене*. The translator chooses the word *гупати* – to make or create a dull thud, noise when hitting, jolting, etc. – a word that is more expressive and adds an adjective *скажений*.

The phrase *his scalp felt cool* is translated as *шкіра на голові стала крижаною*. From the synonymous row of Ukrainian equivalents of the word *cool* – *прохолодний, холодний, освіжаючий*, the choice falls on *крижаний*, which fully conveys the author's intention and intensifies the emotional state of the character in Ukrainian compared to English.

Слухаючи розповідь юнака про кладовище домашніх тварин, Луїс не міг повірити власним вухам. (Кінг, 2023, с. 24) The adjective *swooning* (*непритомний*) in the translation of A. Pityk and K. Hrytsaychuk is replaced by the noun – *заціпеніння*, and *mad terror* is rendered literally. Translators also resort to contextual substitution of the verb *strike* (*ударяти, стукнути, приходити в голову*), that underlies the metaphor, translating it as *охоплювати*.

2) *Horror rolled through Louis, gripping his warm heart in its cold hands, squeezing. It reduced him, made him less and less, until he felt like taking to his heels and running from this bloody, twisted, speaking head on the floor of the infirmary waiting room* (King, 2011, p. 42) – *Жах пронизав Луїса, стискаючи в крижаних лапах його гаряче серце. Здавалося, воно дедалі зменшується, падає в п'яти і вислизає геть, подалі від цієї мертвої скривавленої і – найгірше! – балакучої голови на підлозі кімнати очікування* (Кінг, 2023, с. 40).

Phraseological unit *take to one's heels* (*тікати, накивати п'ятами*) is translated as *падає в п'яти*. The sentence is personified and the emphasis is shifted: it is the *heart* that shrinks, takes to its heels and runs away, not the character himself who wants to run away. The verb *run*, which is neutral in its connotation, is translated as *вислизає*, which sounds more appropriate in this context. The translator omits the word *twisted* and adds the adverb *найгірше*, thus directing the readers' per-

ception of the text. The translator sets off the word on both sides with a dash and adds an exclamation mark. The character was not ready to hear strange and eerie things from a stranger dying on the floor. Perhaps that is why the translator uses these transformations, and thus draws attention to the worst.

One of the most common techniques is **conceptual substitution**. This technique means that the translator replaces the original word or expression with another one that fits the context. For example, in the original novel there is the expression *the dead are coming back* (King, 2011). This phrase can be literally translated as «мертві повертаються». However, in the translation by A. Pityk & K. Hrytsaychuk, it is *мертві повертаються до життя* (Кінг, 2023). Such a replacement allows you to better convey the meaning of the expression, as well as enhance its emotional impact.

3) *His eyes grew wide, and he crammed his knuckles against his mouth. There was coolness on his cheeks, and he realized that in the extremity of his terror he had begun to weep.* (King, 2011, p. 56) – *Його очі широко розплющилися, і він притис руку до рота, щоб стримати крик. Він відчув сльози на щоках і зрозумів, що розплакався посеред усього цього кошмару.* (Кінг, 2023, с. 55)

A literal translation is applied to the part of the sentence *his eyes grew wide*. Translators are unanimous in their opinion when using generalisation in the translation of the word *knuckles* (*суглоби пальця*) – *рука*. In the case of the word *coolness* (*прохолода, холонокровність*) – *сльози* there is a conceptual substitution in the Ukrainian translation.

In the Ukrainian version, the addition of the adjective *багnistий* helps to create a holistic picture of the area. In the phrase *cold jelly*, we see a literal translation using the Ukrainian word *драгли*, respectively, instead of the French *желе*. Contextual substitution is used in the translation of the phrase *ugly sucking noises* – *бридке чавкання*, which accurately conveys the sounds heard when the character walks towards the cemetery.

Another common transformation is **decompression**. This technique means that the translator adds additional words or sentences to the translation that are not contained in the original. It can be used to explain something that is not entirely clear in the original or to enhance the emotional impact. For example, the original novel contains the phrase *his face was a mask of horror* (King, 2011, p. 69). This expression can be literally translated as «його обличчя було маскою жаху». However, in the translation we observe *його обличчя було перекошене від жаху* (Кінг, 2023, с. 67). The addition of the word *перекошене* allows us to better convey the emotional state of the character.

The transformation of **compression** can be used to avoid excessive detail or to increase emotional impact. For example, in the original novel there is a description of the young Victor Pascoe dying in the arms of Louis Creed. In the translation this description is significantly shortened. This allows the reader to focus on the emotional state of Louis who realises that he has done something terrible.

Semantic development means that the translator adds additional words or sentences to the translation which help to understand the meaning of the expression. For example, the original novel contains the phrase *he felt like he was going to be sick* (King, 2011, p. 82). It can be literally rendered as «він відчував, що починає захворюти». However, in the translation it is reproduced as *він відчував, що його вирве* (Кінг, 2023, с. 80). The addition of the word *вирве* allows us to better convey the emotional state of the character.

Thanks to the technique of semantic development, translators make the sentence look complete and eerie. The noun *лаписька* has the suffix *-иськ-*, which indicates enlargement with a touch of disdain.

In addition, translators can use **mixed transformations** that combine several techniques. For example, in the translation by A. Pityk there is the phrase *він відчував, як під повіками бушують хвилі адреналіну* (Кінг, 2023). It is the result of adding the word *під* and contextualising the verb *surge* (*наростати*) with *бушувати*. The addition of the word *під* allows us to better convey the fact that adrenaline is felt under the eyelids. The contextual substitution enhances the emotional impact of the expression.

4) *His heart leaped up in his throat like a crazy jack-in-the-box* (King, 2011, p. 80) – *Серце заходилося гупати так, що ризикувало вистрибнути з грудей, наче чортик із табакерки* (Кінг, 2023, с. 79).

The use of personification and simile in the sentence realises the character's nervous tension. The expression *his heart leaped up in his throat* is probably a variation of the idiom *one's heart is in one's mouth (throat)*. In the translation, we can observe the technique of semantic development, as well as the omission of the word *crazy*, but this does not lead to semantic losses and the metaphorical nature of the sentence fully compensates for the omission of the word.

Translation transformations application allows translators to preserve the psychological character of Stephen King's novel. These examples illustrate how translators can use various transformations to preserve the specificity of psychologism in the translation of English-language literary discourse texts into Ukrainian.

In conclusion, rendering psychologism in literary translation is an important task and it requires from translators not only the knowledge of the language, but also understanding the psychological aspects of the text and the ability to convey them in Ukrainian.

Reproducing the phenomenon of psychologism in translation means reproducing it on many levels – lexical, semantic and grammatical.

Translation transformations are an important tool that can be used to preserve the specificity of psychologism in the translation of texts of English-language literary discourse. When choosing translation transformations, the translator should take into account all the factors that may affect the understanding of the characters' psychological state.

Translation transformations are an integral part of translation. The most frequently used translation transformations in the reproduction of psychologism are lexical transformations that adequately convey the semantic, stylistic and pragmatic features of the lexical unit, taking into account the norms of the target language. The main transformations in this group are semantic development, conceptual substitution, decompression and compression. As the analysed examples show, these transformations are often combined with each other and acquire the character of complex translation transformations, which is a necessary tool for preserving the specificity of psychologism in the English literary discourse translation into Ukrainian.

References

1. Fitzgerald, F. S. (2010). *The Great Gatsby*. New York, NY: HarperCollins. DOI: <https://doi.org/10.1093/owc/9780199536405.001.0001>
2. Lee, H. (2010). *To Kill a Mockingbird*. London: Penguin Random House UK.
3. Flaubert, G. (1997). *Madame Bovary*. Paris: Cle International [in French].
4. Austen, J. (2012). *Pride and Prejudice*. London: Penguin Random House UK.
5. Nabokov, V. (2011). *Lolita*. London: Penguin Random House UK.
6. Orwell, G. (2011). *1984 (Nineteen Eighty-Four)*. London: Penguin Random House UK.
7. Twain, M. (2017). *Adventures of Huckleberry Finn*. London: Penguin Random House UK.
8. King, S. (2011). *Pet Sematary*. London: Hodder & Stoughton.
9. King, S. (2023). *Kladovyshche domashnikh tvaryn [Pet Sematary]*. Transl. A. Pityk, K. Hrytsaichuk. Kharkiv: KSD [in Ukrainian].

Список використаної літератури

1. Fitzgerald F. S. *The Great Gatsby*. New York, NY: HarperCollins, 2010. 192 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/owc/9780199536405.001.0001>
2. Lee H. *To Kill a Mockingbird*. London: Penguin Random House UK, 2010. 320 p.
3. Flaubert G. *Madame Bovary*. Paris: Cle International, 1997. 63 p.

4. Austen J. *Pride and Prejudice*. London: Penguin Random House UK, 2012. 416 p.
5. Nabokov V. *Lolita*. London: Penguin Random House UK, 2011. 368 p.
6. Orwell G. *1984 (Nineteen Eighty-Four)*. London: Penguin Random House UK, 2011. 384 p.
7. Twain M. *Adventures of Huckleberry Finn*. London: Penguin Random House UK, 2017. 512 p.
8. King S. *Pet Sematary*. London: Hodder & Stoughton, 201. 480 p.
9. Кінг С. Кладовище домашніх тварин / пер. з англ. А. Пітик, К. Грицайчук. Харків : КСД, 2023. 400 с.

Ostapenko S. Translation transformations application in the process of psychologism rendering in English literary discourse

The article is devoted to the study of the peculiarities and translation transformations application while rendering psychologism from English into Ukrainian.

The main scientific results are obtained applying a set of general scientific and special methods of research, namely: analysis and generalization of scientific literature on the problems of psychologism rendering in the process of translation; theoretical generalization, analysis and synthesis; holistic and integral approaches to the study of translation transformations; comparative, descriptive and analytical methods.

Psychologism is an important element of a literary work that allows the reader to understand the inner world of the characters, their thoughts, feelings and experiences. When psychologism rendering, linguists often apply the following techniques to reproduce the psychological state of a character: using an internal monologue, dialogues, descriptions of appearance or the environment; using stylistic devices: metaphors, epithets, hyperbole and similes to enhance the psychological effect; taking into account cultural peculiarities.

The author highlights that to achieve adequate translation the translator uses transformations to ensure that the translation text conveys all the information contained in the source text to the fullest extent possible, strictly adhering to the norms of the target language. The most frequently used translation transformations in the reproduction of psychologism are lexical transformations that adequately convey the semantic, stylistic and pragmatic features of the lexical unit, taking into account the norms of the target language. The main transformations in this group are semantic development, conceptual substitution, decompression and compression. As the analysed examples show, these transformations are often combined with each other and acquire the character of complex translation transformations, which is a necessary tool for preserving the specificity of psychologism in the English literary discourse text translation into Ukrainian.

Key words: psychologism, translation transformation, literary discourse.

Остапенко С. А. Застосування перекладацьких трансформацій у процесі відтворення психологізму в англomовному художньому дискурсі

Статтю присвячено дослідженню особливостей та застосування перекладацьких трансформацій під час передачі психологізму з англійської мови на українську.

Основні наукові результати отримано із застосуванням комплексу загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, а саме: аналізу та узагальнення наукової літератури з проблем передачі психологізму в процесі перекладу; теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу; цілісного та інтегрального підходів до вивчення перекладацьких трансформацій; порівняльного, описового та аналітичного методів.

Психологізм – важливий елемент літературного твору, який дає змогу читачеві зрозуміти внутрішній світ персонажів, їхні думки, почуття та переживання. Під час передачі психологізму лінгвісти найчастіше застосовують такі прийоми для відтворення психологічного стану персонажа: використання внутрішнього монологу, діалогів, описів зовнішності, навколишнього

середовища; використання стилістичних прийомів: метафор, епітетів, гіпербол та порівнянь для посилення психологічного ефекту; урахування культурних особливостей.

Автор підкреслює, що для досягнення адекватного перекладу перекладач використовує трансформації для того, щоб текст перекладу якомога повніше передавав усю інформацію, що міститься в тексті оригіналу, суворо дотримуючись норм мови перекладу. Найбільш часто вживаними перекладацькими трансформаціями під час відтворення психологізму є лексичні трансформації, які адекватно передають семантичні, стилістичні та прагматичні особливості лексичної одиниці з урахуванням норм мови перекладу. Основними трансформаціями цієї групи є смисловий розвиток, концептуальна заміна, додавання та вилучення. Як показують проаналізовані приклади, ці трансформації часто поєднуються між собою і набувають характеру комплексних перекладацьких трансформацій, що є необхідним інструментом для збереження специфіки психологізму під час перекладу тексту англomовного художнього дискурсу українською мовою.

Ключові слова: психологізм, перекладацька трансформація, художній дискурс.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 27.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 81'25:821.111(73)Куїнн7Герцог:82.091=112.2=161.2(045)

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-120-126

Покулевська Анна Ігорівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін

Донецького національного університету економіки і торгівлі

імені Михайла Туган-Барановського,

м. Кривий Ріг, Україна.

annapokulevskaya@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2531-0430>

Назарян Анжеліка Мінасівна,

здобувачка ВО спеціальності 035 «Філологія»

Донецького національного університету економіки і торгівлі

імені Михайла Туган-Барановського,

м. Кривий Ріг, Україна.

nazaryan_am@donnuet.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-4090-9721>

**ТРАНСФОРМАЦІЯ КОНТЕКСТУАЛЬНОЇ ЗАМІНИ В ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ
ДЖУЛІЇ КУЇНН «ГЕРЦОГ І Я» НІМЕЦЬКОЮ ТА УКРАЇНСЬКОЮ МОВАМИ:
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Контекстуальна заміна є лексичною перекладацькою трансформацією, унаслідок якої підбирається слово з урахуванням його контекстуального значення, контексту вживання та мовленнєвих норм і традицій мови перекладу. Саме цій перекладацькій трансформації присвятили свої роботи такі українські науковці, як В. Басок, В. Діц, І. Яблонська-Юсик тощо. Вивченням різноманітних перекладацьких трансформацій та їх аналізу на базі серії книг «Бриджертони» займалися такі молоді науковці, як І. Микитюк, А. Атітян, А. Поставець, Д. Юртаєв, А. Зацепіна, О. Петренко, Т. Крилова, А. Поставець, Х. Наконечна тощо. Проте дослідженню саме контекстуальної заміни в перекладах роману «Герцог і я» німецькою та українською мовами не приділено зовсім уваги. Це зумовлює актуальність даної роботи.

Мета роботи полягає у дослідженні та порівнянні перекладів роману «Герцог і я» німецькою та українською мовами, а також використання контекстуальної заміни в процесі перекладу вище названими мовами. У цій розвідці порівнюються переклади роману Сюзанни Шабані німецькою мовою та Дар'ї Москвітної українською. Уже у пролозі можна спостерігати різні перекладацькі трансформації:

Die Geburt von Simon Arthur Henry Fitzranulph Basset, Earl of Clyvedon, gab Anlass zu großen Feierlichkeiten (Quinn, 2000, p. 4). – «Народження Саймона Артура Генрі Фітцранульфа Бассета, графа Клайвдона, відзначали гучним святкуванням» (Куїнн, 2021, с. 11). Згідно зі словником, *groß* має такі значення: «великий, дорослий, величний». В українському варіанті було використано контекстуальну заміну з метою наближення до більш відповідного варіанту українською мовою. Обидва варіанти є прикметниками, але вони мають різні якісні властивості. У німецькому варіанті словосполучення *zu großen Feierlichkeiten* має значення, яке стосується розміру, натомість український варіант стосується якості звука.

Kirchenglocken läuteten stundenlang, der Champagner floss in Strömen in dem gigantischen Castle, das das Neugeborene sein Zuhause nennen sollte» (Quinn, 2000, p. 4). – «Церковні дзвони гриміли протягом годин, шампанське лилось рікою в замку **раблезіанських** розмірів, що **стане** новонародженому домівкою...» (Куїнн, 2021, с. 11). У перекладі прикметник *gigantisch* має відповідник «раблезіанських розмірів». Натомість у словнику *gigantisch* має таке семантичне поле, як «колосальний, гігантський, велетенський». Вибраний варіант перекладу має на меті наблизитися до історичних рамок та особливостей спілкування того часу. У цьому реченні можна зустріти ще один приклад використання контекстуальної заміни у перекладі дієслова *nennen sollte* – «стане». *Nennen* перекладається як «назвати, називати, вказати». У процесі перекладу перекладачка також використала стилістичну трансформацію, а саме генералізацію.

Um die Festlichkeiten und den freien Tag zu genießen» (Quinn, 2000, p. 4) – «**щоб побенкетувати** на святі» (Куїнн, 2021, с. 11). Дієслово *genießen* перекладається як «насолоджуватись, отримувати насолоду». В українському варіанті використано контекстуальну заміну, а саме дієслово «побенкетувати», і на додаток до цієї перекладацької адаптації використано також лексичну трансформацію – конкретизацію значення. Іншими словами, український відповідник «побенкетувати» має більш вузьке та конкретне лексичне значення порівняно з німецьким відповідником.

Den der Vater des jungen Earl ausgerufen hatte» (Quinn, 2000, p. 4) – «яке **влаштував** новоспечений батько дитини» (Куїнн, 2021, с. 11). За словником дієслово *ausrufen* перекладається як «проголосити, оголосити, вигукнути». Проте в українському перекладі було вжито дієслово «влаштувати», що свідчить про використання контекстуальної заміни. У поданому варіанті перекладу вжито також стилістичну трансформацію – логізацію. Значення цієї трансформації полягає у нейтралізації певних відтінків значення. Тобто у цьому прикладі ми спостерігаємо, що яскравіший варіант у німецькому тексті отримав більш нейтральний відтінок в українській версії.

Denn Simon Arthur Fitzranulph Basset würde nicht sein ganzes Leben lang nur Earl of Clyvedon bleiben (Quinn, 2000, p. 4). – «Справді, Саймон Артур Генрі Фітцранульф Бассет не збирався **вікувати** вік графа Клайвдоном» (Куїнн, 2021, с. 11). Дієслово *bleiben* перекладається як «залишатися». Проте в українському варіанті дієслово *bleiben* отримало значення «вікувати», яке є більш відповідним еквівалентом у романі на основі історичного періоду, в якому відбуваються події твору. Також слід звернути увагу на використання стилістичної трансформації – архаїзації на лексичному рівні.

Jetzt stand er vor dem Zimmer, in dem seine Frau entbunden hatte (Quinn, 2000, p. 4). – «Стоячи в **передпокої** пологової кімнати дружини» (Куїнн, 2021, с. 11). Іменник *Zimmer* має лише один відповідник у словнику – «кімната». В українському перекладі було використано не лише контекстуальну заміну, а й конкретизацію значення. А саме іменник із широким змістовим полем був перекладений за допомогою відповідника з більш вузьким значенням – «передпокій».

Wiegte den schreienden Säugling in den Armen (Quinn, 2000, p. 4). – «**тримав** дитину, що заходила від плачу» (Куїнн, 2021, с. 11). Дієслово *wiegen* має значення «качати, покачувати». В українському варіанті перекладачкою застосована контекстуальна заміна з відповідником «тримати». На цьому прикладі особливо добре можна прослідкувати використання і лексичної трансформації – генералізації значення, тобто перехід від конкретного значення до більш нейтрального та розповсюдженого.

Wie seine alten Freunde einen Erben nach dem anderen bekommen hatten (Quinn, 2000, p. 4). – «як його **приятелі** – самі лише герцоги й графи – **плодили** спадкоємців» (Куїнн, 2021, с. 11). Дієслово *bekommen* перекладається як «отримати». У цьому варіанті перекладачка використала контекстуальну заміну з метою наближення до описаної ситуації.

In den fünfzehn Jahren ihrer Ehe hatte seine Frau zwar fünf Mal empfangen (Quinn, 2000, p. 4). – «Протягом п'ятнадцяти років шлюбу його дружина спромоглася **завагітніти** п'ять разів» (Куїнн, 2021, с. 12). Дієслово *empfangen* за словником перекладається як «приймати, зустрічати, прийняти, отримати», тоді як в українській версії застосували дієслово «завагітніти». У цьому прикладі використано контекстуальну заміну з метою наближення до ситуації, описаної у романі.

Aber nur Fehlgeburten erlitten (Quinn, 2000, p. 4). – «проте лише двічі доношувала до пологів, і обидва рази немовлята **народжувалися мертвими**» (Куїнн, 2021, с. 12). *Erlitten* має такі значення, як «потерпіти, зазнати, переносити, здобувати (поразку)», проте в українському перекладі використано відповідник «народжувати», який не входить до семантичного поля німецького варіанту, що свідчить про використання контекстуальної заміни.

Dass der Titel nicht in der Familie Basset bleiben konnte (Quinn, 2000, p. 4). – «що **рід** Бассетів назавжди втратить герцогський титул» (Куїнн, 2021, с. 12). Іменник *Familie* перекладається як «сім'я, родина». Тут ми спостерігаємо також за застосуванням перекладачкою контекстуальної заміни. В українському перекладі був використаний застарілий варіант із досить широким за значенням семантичним полем, а саме український відповідник «рід».

Ihr Gemahl machte sich erneut daran (Quinn, 2000, p. 5). – «тож **герцог** іще один раз спробував» (Куїнн, 2021, с. 12). Іменник *Gemahl*, що дослівно перекладається як «чоловік», в українському еквіваленті переданий за допомогою слова «герцог». У цьому разі було використано контекстуальну трансформацію, щоб наблизитися до відповідних часових меж. Також у цьому прикладі можна спостерігати за використанням лексичної зміни – конкретизації значення. У перекладі українською мовою відбулася заміна нейтрального слова відповідником, який підкреслює соціальний статус особи, тобто її ранг у вищому суспільстві того часу.

Diesen Zustand vorzeitig beenden würde (Quinn, 2000, p. 5). – «завадити дружині **безпечно виносити дитину**» (Куїнн, 2021, с. 12). Згідно зі словником, прикметник *vorzeitig* означає «раніший, дочасний, передчасний». Проте в українському перекладі він перетворився на прислівник «безпечно». Можна висновувати, що тут використано також транспозицію на додаток до контекстуальної заміни. Транспозиція – це заміна однієї частини мови оригіналу на іншу в процесі перекладу. Дієслово *beenden* перекладається як «завершувати, закінчувати». Варіант, ужитий в українському творі «виносити», виступає так само контекстуальною трансформацією.

Der gesamte Haushalt betete für den Duke (Quinn, 2000, p. 5). – «Уся **челядь** молилась за герцог» (Куїнн, 2021, с. 13). Іменник *Haushalt* перекладається як «бюджет, домогосподарство». В українському перекладі використано слово «челядь», що вказує на використання перекладачем не тільки контекстуальної заміни, а й стилістичної заміни з ознаками вживання більш застарілого еквівалента – історизму.

Der Hebamme und der Zofe seiner Frau und drängte sich in ihr Gemach (Quinn, 2000, p. 5). – «повитуха та покоївка протестували, вдерся **всередину**» (Куїнн, 2021, с. 13). Іменник *Gemach* має такі значення, як «кімната, покій». Подібно до попередніх прикладів тут було вжито контекстуальну заміну. Проте тут також можна спостерігати використання транспозиції, а саме заміну іменника в німецькому варіанті на прийменник в українському.

Er wurde Zeuge einer erschreckenden Szene (Quinn, 2000, p. 5). – «Там **панувало криваве місиво**» (Куїнн, 2021, с. 13). Дієслово *werden* перекладається як «ставати, робитись». Це дієслово має широке семантичне поле, натомість в українському перекладі використано більш конкретний відповідник. Це свідчить про наявність контекстуальної заміни разом із конкретизацією значення. Однак у цьому реченні є ще один цікавий приклад. Іменник *Szene* перекладається майже дослівно – «сцена». Проте, незважаючи на те що цей іменник є інтернаціо-

нальним та вживаним для обох мов, у перекладі було використано більш експресивний варіант «місиво», що знову ж таки свідчить про застосування контекстуальної заміни.

*Während die **Duchess** sich aufbäumte und presste, und dann* (Quinn, 2000, p. 5). – «як **породілля** виштовхує із себе плід, аж тут...» (Куїнн, 2021, с. 13). Іменник *die Duchess* перекладається як «герцогиня». Натомість в українському перекладі було використано слово з більш вузьким значенням – «породілля», що свідчить про використання контекстуальної заміни разом із конкретизацією значення. Варіант перекладу зі словом «породілля» відрізняється на змістовому рівні від німецького.

*Und dann **wusste** der Duke, dass es einen Gott gab* (Quinn, 2000, p. 5). – «Аж тут герцог **пові- рив**, що Бог існує» (Куїнн, 2021, с. 13). Дієслово *wissen* перекладається як «знати». Проте перекладачка використала дієслово «повірити», яке не входить до семантичного поля німецького відповідника, що свідчить про застосування контекстуальної трансформації.

*Um das Baby zu **säubern*** (Quinn, 2000, p. 5). – «щоб та **обтерла** малюка» (Куїнн, 2021, с. 13). Дієслово *säubern* має значення «чистити, прибирати, очищати». Український еквівалент «обтерти» був використаний із метою наближення до реалій українського побуту і мови та є більш доречним відповідником.

*«Ich habe einen Sohn!», rief er dröhnend. «Einen makellosen kleinen **Sohn!**»* (Quinn, 2000, p. 6). – «У мене син! – вигукнув він. – Чудовий маленький **хлопчик!**» (Куїнн, 2021, с. 13). Іменник *Sohn* має одне значення – «син». Проте перекладач із метою уникнення повторення застосував контекстуальну заміну: у першому реченні переклав дослівно з іменником «син», а в другому використав іменник «хлопчик».

*Und während die Dienerschaft jubelte und manch einer vor Erleichterung heimlich einige Tränen vergoss, blickte der Duke auf das **Baby** hinab und **sagte*** (Quinn, 2000, p. 6). – «Поки слуги раділи й витирали сльози щастя, герцог дивився на крихітного **графа** й **повторював**» (Куїнн, 2021, с. 14). Англiцизм *Baby* за словником має значення «малюк, малеча, немовля, дитина». Заміна відповідником «граф» була зроблена з метою наблизитися до ситуативного окрасу твору. Дієслово *sagen* перекладається як «говорити, казати, висловлюватись, висловити, звертатись, формулювати». Дієслово, що було вжито у перекладі – «повторювати», має схоже вживання як і *sagen*, проте воно не входить до семантичного поля німецького варіанту.

*Wo er sein gewohntes Leben wieder **aufnahm*** (Quinn, 2000, p. 6). – «де його життя **потекло** приблизно так само, як і до батьківства» (Куїнн, 2021, с. 14). У дієслова *aufnehmen* багато значень: «брати, підбрати, взяти, починати, приймати, прийняти, перейняти, переймати, розміщувати, інтегрувати, записувати». Заміна в українському перекладі на дієслово «потекло» відбулася завдяки розповсюдженню для української мови словосполученню «життя потекло».

*Und an Simons zweitem Geburtstag kehrte er endgültig **dorthin** zurück* (Quinn, 2000, p. 7) – «а на другий день народження Саймона повернувся в **замок** назавжди» (Куїнн, 2021, с. 15). Слово *dorthin* перекладається як «туди», у перекладі ж називається конкретне місце – «замок». Отже, тут було застосовано контекстуальну заміну разом із конкретизацією значення.

*Um die Erziehung des **Jungen** selbst in die Hand zu nehmen* (Quinn, 2000, p. 7) – «ладний узя- тися за виховання **юного джентльмена**» (Куїнн, 2021, с. 15). Іменник *der Junge* має значення «хлопець, юнак, хлопчик». В українському перекладі застосовано декомпресію у вживанні слова «юний» та контекстуальну заміну зі словом «джентльмен».

*«Er ist noch viel zu jung für all das!», **protestierte** Nanny Hopkins* (Quinn, 2000, p. 7) – «Та він ще замалий для такого! – **сплеснула руками** няня Гонкінс» (Куїнн, 2021, с. 15). Дієслово *protestieren* перекладається майже дослівно – «виступати проти, протестувати». У цьому реченні використано одразу дві трансформації з одним дієсловом, а саме контекстуальну заміну та описовий переклад – «сплеснула руками».

«*Selbstverständlich erwarte ich nicht, dass er es in all diesen Dingen gleich zu etwas bringt*» (Quinn, 2000, p. 7) – «Звісно, я не очікую, що він одразу опанує всю **премудрість**» (Куїнн, 2021, с. 15). Іменник *das Ding* має такі значення, як «річ, предмет, діло, справа, штука». Проте, незважаючи на досить широке семантичне поле німецького іменника, в українському перекладі була застосована контекстуальна зміна з конкретизацією значення.

Hastings wandte sich von ihr ab und kniete neben seinem Sohn nieder (Quinn, 2000, p. 7) – «Гастінгс повернувся до неї спиною і **сів навпочіпки** біля сина (Куїнн, 2021, с. 15). Дієслово *niederknien* перекладається як «клякнути, стати на коліна, присісти на коліна». У цьому прикладі використано генералізацію значення дієслова, а саме було вжито відповідник «сісти навпочіпки» замість «стати на коліна», яке має ширше стилістичне значення.

Der Bauklötze aufeinander schichtete (Quinn, 2000, p. 7) – «який **будував** на підлозі асиметричну вежу з кубиків» (Куїнн, 2021, с. 15). Дієслово *aufeinander schichten* значить «накласти один на одного, складати в штабель». В українському варіанті перекладачка застосувала контекстуальну заміну з додатковою трансформацією – генералізацію значення. Досить легко помітити, що варіант «будувати» є більш розповсюдженим та не дає нам конкретних ситуаційних особливостей, тоді як у німецькому тексті йдеться про надбудову у горизонтальній площині, що свідчить про використання цих двох трансформацій.

War mit Simons Entwicklung sehr zufrieden (Quinn, 2000, p. 7) – «був приємно здивований тим, як **виріс** його нащадок» (Куїнн, 2021, с. 15). Іменник *die Entwicklung* має переважно єдине значення – «розвиток». Значення росту у довжину не входить у семантичне поле цього іменника. Проте слід звернути увагу на те, що тут ужито контекстуальну заміну разом із транспозицією: відбулася заміна німецького іменника *Entwicklung* на українське дієслово «виріс».

Und keines von ihnen hat die Buchstaben so schnell gelernt wie Master Simon (Quinn, 2000, p. 8) – «і жодне маля не **виявляло** такої **цікавості** до літер, як пан Саймон!» (Куїнн, 2021, с. 16). Дієслово *lernen* означає «вчити, вивчити». Відштовхуючись від попередніх прикладів, можна спостерігати за використанням двох трансформацій – контекстуальної заміни та описового перекладу. Незважаючи на те що дієслово *lernen* має досить розповсюджений відповідник в українській мові, перекладач використав описовий переклад, який найчастіше використовується за відсутності доречного відповідника у мові перекладу, а саме «виявляло такої цікавості».

Hastings wandte sich Simon zu und blickte ihn zornig an (Quinn, 2000, p. 8). – «Гастінгс повернувся до хлопчика й **вирячився** на нього повними люті очима» (Куїнн, 2021, с. 16). Дієслово *anblicken* перекладається як «поглядати, озиратися, дивитися». Варіант «вирячитися» несе в собі більш експресивний відтінок, аніж наявне значення дієслова. Слід додати, що у цьому прикладі використано контекстуальну заміну з експресивізацією значення – відтворення значення з більш яскравим стилістичним відтінком.

Отже, у цій розвідці можна спостерігати застосування перекладачками різних лексично-граматичних трансформацій. Наша увага була зосереджена на використанні саме контекстуальної заміни. Можна висновувати, що перекладачки вдаються до цієї трансформації досить часто, іноді по декілька разів в одному реченні. Хоча у цій роботі розглянуто лише пролог першої частини серії романів «Бріджертони», ми зустріли використання таких лексико-граматичних перекладацьких трансформацій, як синонімічна заміна, транскодування (у процесі трансформації імен, назв міст, почесних звань, титулів), компресія, декомпресія. У статті проаналізовано саме контекстуальну заміну разом із такими трансформаціями, як конкретизація, генералізація значення, архаїзація, експресивізація, та навіть зустрічалися одноразові випадки транспозиції та описового перекладу. Слід зазначити, що контекстуальні заміни дуже часто використовуються разом з іншими трансформаціями. Особливо треба підкреслити їх застосування зі стилістичними та лексичними замінами, які були розглянуті вище.

Список використаної літератури

1. Quinn J. The Duke and I / Transl.: S. Shabani. New York: Harper Collins Publishers, 2000. 469 p.
2. Куїнн Дж. Герцог і я / пер. з англ. Д. Москвітіної. Харків : Віват, 2023. 496 с.
3. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця, 2004. 560 с.
4. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад). Київ : Нова Книга, 2000. 448 с.

References

1. Quinn, J. (2000). The Duke and I / Transl.: S. Shabani. New York: Harper Collins Publishers. 469 p. [in German].
2. Kuinn, Dzh. (2023). Hertsoh i ya [The Duke and I]. Per. z anhl. D. Moskvitinoi. Kh.: Vivat [in Ukrainian].
3. Karaban, V. (2004). Pereklad anhliiskoi naukovoї i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems]. Vinnytsia [in Ukrainian].
4. Korunets, I. (2000). Teoriia i praktyka perekladu (aspektnyi pereklad) [Theory and practice of translation (aspect translation)]. Kyiv: Nova Knyha [in Ukrainian].

Покулевська А. І., Назарян А. М. Трансформація контекстуальної заміни в перекладі роману Джулії Куїнн «Герцог і я» німецькою та українською мовами: порівняльний аспект

Переклад німецьких художніх творів є актуальною проблемою в українському перекладознавстві. Труднощі, які виникають у процесі перекладу німецькомовної літератури, пов'язані, передусім, із багатозначністю німецьких слів. Перекладачеві слід чітко дотримуватися загальної тематики тексту, стилю автора, а також брати до уваги під час перекладу той факт, що перекладацьких аналогів у «чистому вигляді» майже не існує.

Події серії романів «Бріджертони» відбуваються між 1813 і 1827 рр., це збірка з восьми романів, у кожному з яких фігурує один із восьми дітей графа Бріджертона. «Герцог і я» – історичний любовний роман, опублікований у 2000 р. Це перший із серії романів Джулії Куїнн епохи Регентства про братів і сестер Бріджертонів. У 2020 р. вийшла перша екранізація роману «Герцог і я» на платформі Netflix.

Ця розвідка присвячена дослідженню контекстуальної заміни на базі роману Джулії Куїнн «Герцог і я» із серії «Бріджертони». Порівнюються переклади твору Сюзанни Шабані німецькою мовою та Дар'ї Москвітіної – українською. Розглянуто лише пролог першої частини серії романів через насиченість різними лексично-граматичними трансформаціями. У цьому невеличкому уривку можна спостерігати використання не лише контекстуальної заміни, іноді навіть по декілька разів в одному реченні, а й застосування таких лексико-граматичних перекладацьких трансформацій, як синонімічна заміна, транскодування, компресія, декомпресія, конкретизація та генералізація значень. Проте увага у цій розвідці була зосереджена саме на аналізі контекстуальної заміни разом із такими трансформаціями, як архаїзація, експресивізація, та навіть зустрічалися одноразові випадки транспозиції та описового перекладу. Слід зазначити, що контекстуальні заміни дуже часто використовуються разом з іншими трансформаціями. Особливо треба підкреслити їх застосування зі стилістичними та лексичними замінами.

Ключові слова: перекладацькі трансформації, контекстуальна заміна, «Бріджертони», «Герцог і я», німецька мова.

Pokulevska A., Nazaryan A. The transformation of contextual substitution in the translation of Julia Quinn's «The Duke and I» into German and Ukrainian: a comparative aspect

The translation of German fiction is an urgent problem in Ukrainian translation studies today. Difficulties that arise in the process of translating German-language literature are primarily related to the ambiguity of German words. The translator should strictly adhere to the general theme of the text, the author's style, and take into account the fact that there are almost no pure translation analogues.

The events of the Bridgertons series of novels take place between 1813 and 1827, a collection of eight novels, each featuring one of the eight children of the Earl of Bridgerton. The first book in the collection is «The Duke and I», a historical romance novel published in 2000. It is the first in a series of Regency novels by Julia Quinn about the Bridgerton siblings. In 2020, the first film adaptation of «The Duke and I» was released on Netflix.

This paper is devoted to the study of contextual substitution based on Julia Quinn's novel «The Duke and I» from the Bridgerton series. It compares the translations of the novel by Susanne Schabani into German and Daria Moskvitina into Ukrainian. Only the prologue of the first part of the novel series is considered because of its richness in various lexical and grammatical transformations. In this small excerpt, one can observe not only the use of contextual substitution, sometimes even several times in one sentence, but also the use of such lexico-grammatical translation transformations as synonymous substitution, transcoding, compression, decompression, concretization, and generalization of meanings. However, the focus of this study was on the analysis of contextual substitution along with such transformations as archaization, expressivization, and even single cases of transposition and descriptive translation. It should be noted that contextual substitutions are very often used together with other transformations. Their use with stylistic and lexical substitutions should be emphasized.

Key words: translation transformations, contextual substitution, The Bridgertons, The Duke and I, German language.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 11.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

ЛІНГВОДИДАКТИКА

UDC 811.111

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-127-132

Turianytsia Kateryna Serhiivna,

A fourth-year BA Undergraduate Student
of the Department of Philology of the Ferenc Rakoczi II
Transcarpathian Hungarian College of Higher Education,
Beregove, Ukraine.

turjanica.katalin.b20an@kmf.org.ua

<https://orcid.org/0009-0001-3912-9616>

Nad-Kolozhvari Enike Adalbertivna,

Senior Lecturer of the Department of Philology
of the Ferenc Rakoczi II
Transcarpathian Hungarian College of Higher Education,
Beregove, Ukraine.

nagy-kolozsvari.eniko@kmf.org.ua

<https://orcid.org/0000-0003-1844-8674>

THE IMPORTANCE OF TEACHING LITERATURE IN DEVELOPING INTEREST AND COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Formulation of the research problem. In today's fast-paced world, the English language has undeniably taken the place of the lingua franca of international communication; hence, the ability to communicate effectively in English as a foreign language (EFL) has become a valuable skill. It is crucial to have a profound knowledge of various grammatical fields of the language and to understand its cultural background.

This is when incorporating literature into acquiring English as a foreign language becomes a subject of great importance. Literature, as a rich repository of language, culture, and human experiences, offers a distinct path for language learners to engage with the intricacies of English that conventional language textbooks and classroom exercises often lack.

The research problems addressed in the study focus on the impact of incorporating literature in EFL classrooms on student interest and communicative competence. The study aims to explore how the integration of literature influences student engagement and language proficiency in the context of learning English as a foreign language. It also seeks to investigate the preferences, perceived benefits, and challenges faced by teachers and students who are new to their careers in utilizing literature for teaching English.

The study utilizes an online questionnaire as a data collection method to gather responses from teachers and students. The research aims to provide insights into the benefits and challenges associated with integrating literature into EFL classrooms, shedding light on the perceptions and practices of educators and learners in utilizing literary texts for language instruction.

Previous studies. Although the use of literature in EFL classrooms in Transcarpathian (Zakarpattia Oblast) schools is not as popular as it could be (Nagy-Kolozsvári & Gyóri, 2022), numerous studies have highlighted the benefits of incorporating literature into EFL classrooms (Carter & Long, 1991; Duff & Maley, 2007; McKay, 2001).

Lazar, G. (1993), in her book "Literature and Language Teaching", recommended three main approaches to teaching literature in L2 contexts: the language-based approach, literature as content, and literature for personal enrichment. She highlighted the importance of integrating literary and linguistic elements to enhance language proficiency.

Carter and Long's (1991) research on language and literature, along with their works on language acquisition and pedagogy, have significantly influenced the understanding of how literature can enhance language learning and communicative skills in EFL contexts.

Scholars, Nilesen and Donelson (1980) proposed literary materials and typical behaviours for different age groups in EFL classrooms, ranging from primary grades to college students and adults.

Additionally, the paper draws upon theories of communicative competence (Hymes, 1966; Canale & Swain, 1980), which emphasize developing not just linguistic knowledge but also the pragmatic ability to use language appropriately in real-world contexts.

The study also connects its findings to theories of intrinsic motivation (Deci & Ryan, 1985), which assume that learning is most effective when driven by inherent interest rather than external rewards.

By building upon these previous studies, the paper aims to contribute to the existing research on the use of literature in EFL education, particularly in the Ukrainian context of Transcarpathia.

The main aim of the article is to investigate the influence of incorporating literature on learners' interest and communicative competence in learning English as a foreign language. The study also aims to highlight various challenges and strategies used by teachers while incorporating literature into EFL education. The object of this paper is the role of teaching literature in the context of foreign language education, with a specific focus on its impact on the development of students' interest and communicative competence in the English language.

The scientific novelty of the study lies in its examination of how literature can enhance communicative competence among Transcarpathian EFL learners. By exploring the theoretical and practical implications of integrating literature into language teaching, the research contributes to the existing knowledge on the benefits of using literary texts in EFL classrooms.

The presentation of the main material.

1.1 Literature in EFL education. In the era of the Grammar Translation method, literature served as the primary input source for language instruction, but over time, it lost its prominent position. With the development and wide accessibility of modern technologies in schools and homes, approaches like the Audiolingual Method and the Communicative Language Teaching became popular (Fang, 2011). These innovative methods brought significant changes to the learning process, allowing students to effectively use the target language in and out of the classroom. This era also changed the learning materials used in education, tailoring the textbooks, curricula, and learning material to prioritize the practical application of language and marginalizing the role of literature in EFL teaching. The greater focus was on using practical dialogues and conversations for EFL classes since they mirror real-life situations (Parkinson & Reid, 2000).

However, literature has seen a surprising return in popularity as one of the most inspiring materials for language learning since the 1980s (Duff & Maley, 2007). EFL teachers have been increasingly interested in using literature in their classes.

Using literature in EFL education is extremely beneficial, but it requires specific strategies and knowledge to be implemented correctly. To make the right decision, educators have to keep in mind several factors like students' proficiency levels and the goals of the curriculum. Literature can create opportunities for language acquisition, develop interpretative skills, and serve a broader educational purpose by fostering critical thinking and emotional awareness among learners.

1.2 Literature and communicative competence. Communicative competence is a principal concept in language teaching and learning. It denotes an ability to communicate effectively, not always accurately, but always appropriately, sensitively, and flexibly in social situations (Okeke, 2013).

Hymes (1974) expanded Chomsky's concept of linguistic competence by introducing the ethnography of communication. He argued that communicative competence includes understanding and applying both linguistic and sociolinguistic principles in conversation, distinguishing this from actual language use (performance), which varies by context. Unlike Chomsky's binary distinction, Hymes proposed that effective real-world communication involves understanding language rules, applying them in interactions, and using language naturally in social events.

According to Lazar (1993), using literature in the classroom is beneficial for several reasons. It facilitates language acquisition by providing memorable contexts for learning written English, especially where spoken English is rare, and graded readers can help lower-level learners manage authentic texts. Additionally, literature enhances students' interpretative skills, enabling them to formulate hypotheses, draw conclusions, and

understand deeper meanings beyond the literal text, which encourages educators to incorporate it into teaching. Furthermore, literature helps develop critical thinking and emotional awareness, allowing students to express their ideas and feelings in English.

McKay (2001) argued that literary texts rely on the way language is used to produce a certain effect; literature shows students how important form is in reaching particular communicative objectives. Additionally, as stated by Collie and Slater (1990), literary works are a great way to start a conversation since they offer unexpected depths of meaning that may be interpreted in a variety of ways through discussion and imagination.

1.2 Literature and motivation. Literature has been identified as a powerful tool for inspiring and motivating language learners (Hişmanoğlu, 2005). There are two different types of motivation: extrinsic motivation and intrinsic motivation. When someone is motivated by their own delight, curiosity, or pleasure—that is, by doing something because it fulfils them—they are intrinsically motivated. Extrinsic motivation, on the other hand, is controlled by reinforcement contingencies in order to attain a specific instrumental outcome, like receiving a reward or avoiding a penalty. Educators contend that intrinsic motivation is preferable to external motivation and produces better learning outcomes (Deci & Ryan, 1985). Furthermore, literature has a hidden formula that allows it to access aspects of a person's feelings, dreams, desires, and experiences that other texts cannot, it is also entertaining and motivating (Clandfield & Duncan, 2006).

Duff and Maley (2007) identify three primary reasons for using literature in language education: linguistic, methodological, and motivational. Linguistically, literature enhances students' vocabulary, grammar, and textual organization, serving as an authentic source for language proficiency (Hedge, 1985; Kramsch & Kramsch, 2000). Methodologically, literary works elicit diverse interpretations and responses, promoting interaction and discussion (Duff & Maley, 2007; Clandfield & Duncan, 2006). Motivationally, literature inspires students to read by addressing various issues, enhancing vocabulary and comprehension (McKay, 1986; Ono et al., 2004). The influence of literary texts' sincerity on motivation is amplified when the subjects are relevant to the learner's own experiences (Duff & Maley, 2007).

In EFL teaching, selecting literary texts is pivotal in shaping students' learning experiences and outcomes. Choosing appropriate literary works for language instruction goes beyond mere content selection; it involves thoughtful consideration of various factors to engage learners, enhance language skills, and foster a deeper appreciation for the language and the cultural contexts it represents. For McKay (2001), selecting appropriate literature is "the key to success in using literature in the ESL". The short, less complex, and have few characters are ideal literary texts for EFL learners.

1.3 Impact on critical thinking and analytical skills. Critical thinking is a process that expresses goals equipped with firm reasons for belief and activities that have been carried out (Saputra, 2020).

In general, critical thinking is a crucial factor for developing one's analytical skills since it calls for the ability to identify problems, come up with practical solutions, gather and organize relevant information, identify implicit assumptions and values, understand and use language accurately, clearly, and discriminately, interpret data, assess arguments and evidence, determine whether or not there are logical connections between propositions, draw conclusions and generalizations that are supported by evidence, test those conclusions and generalizations, reconstruct one's patterns of beliefs based on broader experience, and make accurate assessments about particular objects and qualities in daily life.

Reading literature is highly beneficial for developing critical thinking skills. It requires readers to use past experiences and memories to understand the text and exhibit abilities such as discerning between facts and opinions, comprehending the narrator's tone and meanings, identifying key details, determining causal relationships, making inferences, and considering various viewpoints. These activities collectively enhance analytical skills and deepen engagement with the text.

1.4 Research analysis. The study utilizes an online questionnaire as a data-gathering method to collect responses from EFL teachers and students. The survey aims to explore the preferences, perspectives, and experiences of teachers and students regarding the use of literature in EFL classrooms.

The study involved 51 participants, including EFL teachers and students working part-time as tutors. Mostly teachers with more than 10 years of experience filled out the questionnaire. Some students who work part-time as tutors also took part in filling out the survey (N=10).

The survey results affirm the benefits of using literature in EFL classrooms, highlighting its positive impact on language skills, critical thinking, cultural awareness, creativity, and student interest in learning English.

Most respondents agreed that literature enhances communicative competence by exposing learners to authentic language use, encouraging discussion and debate, and fostering interpretation and analysis.

However, teachers face challenges such as limited access to suitable materials, difficulty adapting materials to students' language levels, lack of time in the curriculum, and resistance from students or colleagues. To address these obstacles, teachers adapt materials, integrate literature into the curriculum, collaborate with colleagues, and seek professional development opportunities.

Some unexpected results included a few respondents noting no positive impact or decreased student interest, possibly due to limited experience or specific teaching contexts. The study emphasizes the need for professional development and resources to support teachers in effectively using literature.

While the study's reliance on self-reported data from a specific group of teachers may introduce biases, future research could include classroom observations, longitudinal studies, or mixed-methods approaches to provide a more comprehensive understanding of literature's impact. Additionally, investigating the effectiveness of specific literary genres or teaching methodologies could offer valuable insights.

In conclusion, this study highlights the potential of literature to enhance learner engagement and communicative competence in EFL education, providing practical strategies for overcoming challenges and improving teaching practices.

References

1. Nagy-Kolozsvári, E., & Gordon Györi, J. (2022). Children's Literature in Transcarpathian Schools for Teaching English as a Foreign Language. *Central European Journal of Educational Research*, 4(1), 108–120. Retrieved from <https://doi.org/10.37441/cejr/2022/4/1/10233>
2. Carter, R., & Long, M. (1991). *Teaching Literature*. Addison Wesley Longman.
3. Duff, A., & Maley, A. (2007). *Literature*. (Second edition). Oxford University Press.
4. McKay, S. (2001). Literature as Content for ESL/EFL. In M. Celce-Murcia (Ed.), *Teaching English as a Second or Foreign Language*. Heinle & Heinle.
5. Lazar, G. (1993). *Literature and Language Teaching: A Guide for Teachers and Trainers*. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511733048>
6. Nilesen, A., & Donelson, K. (1980). *Literature for Today's Young Adults*. Foresman and Company.
7. Hymes, D. (1966). Two types of linguistic relativity. In Bright, W. (Ed.), *Sociolinguistics*. Mouton. pp. 114–158.
8. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics*, 1(1), 1–47.
9. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. Plenum Press. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-2271-7>
10. Fang, Y. (2011). A Brief Comment on Communicative Language. *Teaching Journal of Language Teaching and Research*, 2(2), 428–431. DOI: <https://doi.org/10.4304/jltr.2.2.428-431>
11. Parkinson, B. H., & Reid, Th. (2000). *Teaching Literature in a Second Language*. Edinburgh University Press.
12. Okeke, F. A. (2013). Language and Communication: Attaining Communicative Competence by Participants. *International Journal of Research in Arts and Social Sciences*, 5.
13. Hymes, D. H. (1974). *Foundations in sociolinguistics: an ethnographic approach*. University of Pennsylvania Press.
14. Collie, J., & Slater, S. (1990). *Literature in the Language Classroom: A Resource Book of Ideas and Activities*. Cambridge University Press.
15. Hişmanoğlu, M. (2005). Teaching English Through Literature. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 1(1), 53–66.
16. Clandfield, L., & Duncan, F. (2006). Teaching Materials: Using Literature in the EFL/ESL Classroom. *The Internet TESL Journal*, 10(12), 12.
17. Hedge, T. (1985). *Using readers in English teaching*. London: Macmillan.

18. Kramersch, C., & Kramersch, O. (2000). The avatars of literature in language study. *Modern Language Journal*, 84, 533–573. DOI: <https://doi.org/10.1111/0026-7902.00087>

19. McKay, S. (1986). Literature in the ESL classroom. In J. B. Christopher & A. C. Ronald (Eds.), *Literature and language teaching*. Oxford University Press. pp. 191–198.

20. Ono, L., Day, R., & Harsch, K. (2004). Tips for Reading Extensively. *English Teaching Forum Online*, 42, 12–18.

21. Saputra, J. B. (2020). Enhancing Critical Thinking Skills Through Literature. *English Language Teaching Educational Journal*, 3(2), 87–93.

Turianytsia K., Nad-Kolozhvari E. The importance of teaching literature in developing interest and communicative competence in English as a foreign language

The paper delves into the importance of teaching literature in developing interest and communicative competence in EFL learners. It emphasizes the role of literature as a linguistic resource and a cultural gateway, highlighting its significance in enhancing intercultural competence and communicative skills among students.

The study explores the evolution of literature's role in modern language pedagogy, discussing historical perspectives and the integration of technology in teaching literature. It also delves into how literature fosters communication skills, critical thinking, and analytical abilities in EFL learners.

The research further examines the impact of literature on motivation and engagement in EFL classrooms, emphasizing the practical application of literary texts to enhance student interest and participation. It discusses strategies for selecting literary works and using them to improve motivation during English language classes.

The paper includes an experimental research section that outlines the study's objectives, data collection methods, participant details, and analysis techniques. It concludes with a discussion of the results, pedagogical implications, and an analysis of the findings to draw meaningful conclusions.

The study's theoretical value lies in its comprehensive exploration of how integrating literature can enhance communicative competence among Ukrainian EFL learners. By drawing on international research and local teachers' perspectives, the paper aims to provide insights into effective pedagogical approaches for utilizing literature to stimulate learner engagement and improve communication skills in English.

The practical implications of the research focus on teaching materials and strategies for integrating literature effectively in the English language classroom in Ukraine, aiming to enhance student interest and engagement in learning English.

The study's relevance extends to teachers and individuals interested in language education, offering valuable insights into the benefits of incorporating literature in EFL instruction.

Key words: literature, pedagogy, EFL, communicative competence, critical thinking, analytical skills, engagement, motivation.

Туряниця К. С., Надь-Коложварі Е. А. Важливість викладання літератури для розвитку інтересу та комунікативної компетентності з англійської мови як іноземної

У статті розглядається важливість викладання літератури для розвитку інтересу та комунікативної компетентності студентів, які вивчають англійську мову як іноземну. Підкреслюється роль літератури як лінгвістичного ресурсу та культурного ресурсу, її значення для підвищення міжкультурної компетентності та комунікативних навичок студентів.

Дослідження розглядає еволюцію ролі літератури в сучасній лінгводидактиці, історичні перспективи та інтеграцію технологій у викладанні літератури. Воно також заглиблюється в те, як література розвиває навички усного та письмового мовлення, критичне мислення та аналітичні здібності у студентів, які вивчають англійську мову як іноземну.

Розглядається вплив літератури на мотивацію та активність на заняттях з англійської мови з акцентом на практичному застосуванні літературних текстів для підвищення зацікавленості та активності студентів. Обговорюються стратегії підбору літературних творів та їх використання для підвищення мотивації на заняттях з англійської мови.

Стаття містить розділ про експериментальне дослідження, у якому описано цілі дослідження, методи збору даних, інформацію про учасників та методи аналізу. Завершується робота обговоренням результатів, педагогічних наслідків та аналізом отриманих даних для того, щоб зробити змістовні висновки.

Теоретична цінність дослідження полягає у всебічному вивченні того, як інтеграція літератури може підвищити комунікативну компетентність українських студентів, які вивчають англійську мову як іноземну. Спираючись на міжнародні дослідження та погляди місцевих викладачів, стаття має на меті надати уявлення про ефективні педагогічні підходи до використання літератури для стимулювання зацікавленості студентів та поліпшення комунікативних навичок володіння англійською мовою.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні навчальних матеріалів і стратегій для ефективною інтеграції літератури в навчальний процес викладання англійської мови в Україні з метою підвищення зацікавленості та залучення студентів до вивчення дисципліни.

Актуальність дослідження поширюється на викладачів та осіб, які цікавляться питаннями освіти, пропонуючи цінну інформацію про переваги включення літератури у викладання англійської мови у школі.

Ключові слова: література, педагогіка, англійська мова як іноземна, комунікативна компетенція, критичне мислення, аналітичні навички, зацікавленість, мотивація.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 27.05.2024 р.

Прийнято до друку 31.05.2024 р.

UDC 37.018.43.016:796]:004

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-133-137

Fedicheva Nataliya Volodymyrivna,

Candidate of Pedagogical Sciences,

Associate Professor

of the Department of Oriental Philology and Translation of the

State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University»,

Poltava, Ukraine.

nvfedicheva@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0001-8012-5636>

Krysalo Olha Viktorivna,

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor of the Department of Oriental Philology and Translation

State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University»,

Poltava, Ukraine.

olga.krysalo@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8777-7039>

THE TEACHING OF CULTURAL AWARENESS AS A SKILL

For many years, numerous language educators have advocated for incorporating a cultural component in teaching English as a foreign language (Brown, 2007; Byram, 2009; Cakir, 2016; Galloway, 1999; Grishkova, 2011). This cultural component fosters international understanding, enhances comprehension of one's own culture, and motivates learners to excel in English. M. Byram characterizes the language teacher's role as "a professional mediator between a student and foreign languages and cultures" (Byram, 2009, p. 58). Research on teaching with a focus on cultural understanding has been conducted by many educators from Ukraine, Britain, Turkey, and the United States (Grishkova, 2011; Richard-Amado, 2009; Lafayette, 2007; Hadley, 1998; Cakir, 2016; Omaggio, 2006). Most of them recognize that language and culture are intertwined. As D. Brown noted in 2007, "Whenever we teach a language, we also teach a complex system of cultural customs, values, and ways of thinking, feeling, and acting" (D. Brown, 2007, p. 64). Also, teachers of foreign languages understand that merely learning the linguistic system does not guarantee successful cross-cultural communication. Students and language learners alike have come to appreciate the importance of valuing other cultures in the global context.

The authors of the article have been interested in the issue of teaching for cultural understanding for an extended period and have devoted several of their publications to this problem. We really realize the importance of developing cultural competence when teaching and learning any foreign language. This article aims to: highlight various challenges educators encounter when teaching for cultural understanding; advocate for teaching cultural awareness as a skill; emphasize the importance of integrating students' own culture into English language teaching; and provide suggestions for embedding cultural objectives into a proficiency-oriented curriculum. To clarify these points, we will draw on our own research findings and data gathered through surveys and classroom observations in English language teaching contexts.

We believe that the reasons language courses often exclude a systematic study of culture include: many teachers lack training in teaching cultural content and are unaware of various approaches to

fostering cultural understanding; high-quality authentic materials are not always accessible; defining culture poses challenges in instructional design; teachers may lack substantial firsthand knowledge of the cultures they teach; incorporating cultural studies requires additional time that many school and university instructors cannot allocate; and cultural materials are inconsistently covered in textbooks.

In 2023 we conducted the questionnaire surveys among one hundred first and second year students of Luhansk Taras Shevchenko National University. We found out that nearly 86% of students realize the benefits of learning about another cultures. All of them understand that the study of culture is a very important aspect of language learning yet at the same time they mention that cultural teaching is insubstantial and sometimes it is sporadic. Why is this so? – This is the question we posed to ourselves. One possible reason is that some teachers prefer using a “facts-only” approach to culture. However, we believe that teachers should mainly help students develop the skills necessary to interpret the facts they discover about the target culture. Educators emphasize that the goals of cross-cultural understanding involve processes rather than mere facts (Galloway, 1999; Seelye, 2007; Hadley, 1998; Smith, 2007; McKay, 2009). According to Seeley, facts are cheap and “meaningless until interpreted within a problem-solving context” (Seeley, 2007, p. 3). A. Hadley notes that the “facts only” approach is “destined to be ineffective” (Hadley, 1998, p. 358). Numerous scholars have criticized the focus on “facts” in cultural education. From our own experiences, we realize that simply accumulating facts can reinforce stereotypes and leave students unprepared for unfamiliar cultural situations. Therefore, we advocate for teaching cultural awareness as a skill rather than just imparting cultural information. We strongly believe that teachers of English as a foreign language should equip students with tools to process new cultural experiences in a way that enhances their understanding. Educators should develop and implement assignments and techniques that train students to be keen observers of culturally appropriate behaviors and expressions. These routines and expressions can serve as the foundation for engaging and effective activities that motivate and interest students.

In our opinion, we still do not have a framework for organizing instruction around cultural themes. Many English language teachers realize the importance of teaching for cross-cultural understanding, but they get stuck in when it comes to determining goal statements, deciding what aspects of culture to teach, what activities to use and what teaching material to prepare. A scheme is needed that would help teachers select appropriate cultural materials and serve as a helpful resource for planning cultural instruction and designing cultural activities. For educational purposes we have designed a scheme which consists of the following four objectives. 1. Factual objectives: students are able to demonstrate knowledge of formal or “high” culture, as well as knowledge of everyday or “popular” culture. They can explain major historical events, major institutions, and major artistic accomplishments. 2. Affective objectives: students are able to value different nationalities, attitudes and values. 3. Process objectives: students are able to locate and organize information about different cultures as well as evaluate the validity of statements about culture. 4. Pragmatic objectives: students are able to pay careful attention to politeness routines, expressions, and phrases that are used by speakers and then identify the cultural reasons for the use of these language devices. Students learn to act appropriately in common everyday situations, and use appropriate gestures and body language.

The scheme can be helpful in clarifying themes and topics that need to be integrated into classroom instruction and used while selecting teaching materials. It can also give teachers some ideas about what strategies and techniques to use in a way that truly integrates culture with language study.

We would like to propose several techniques for infusing cultural goals into proficiency-oriented curriculum. First technique is called culture capsules. It is a description of one minimal difference between a language learner’s culture and a target-culture, accompanied by pictures, photos, slides, or objects. In the classroom, students can perform role-plays based on various capsules.

Second technique is called an intercultural connection. It is a very short situation that describes the symbolic meanings, artistic dimension and cultural values of a target-language country. Students

are supposed to work in pairs or in small groups and discuss the situation or create and present conversations based on the situation.

Next technique includes a story about a cross-cultural miscommunication with a subsequent set of questions. Having read the story, students will be asked to choose the best interpretation of the characters' actions based on their knowledge of the characters' cultures. As in real life situations, there might be more than one explanation that can be considered appropriate or correct. Students then discuss their options in small groups. The technique is called a critical incident and it should be based on real-life experiences. Critical incidents are sometimes defined as culture mini-dramas.

Conclusions. Though a long-time researched issue, culture is still a weak component in some curricula. Teachers of English might have problems when they try to include culture elements in their language teaching. At the same time they realize that incorporating culture into language teaching would contribute significantly to developing students' practical English skills, building their awareness and facilitating cross-cultural communication. In the article we have proposed the teaching of cultural awareness as a skill as opposed to teaching mostly cultural information. We have suggested a framework for organizing instruction around cultural themes, which consists of four objectives. The framework can serve as a useful resource for teachers as they plan cultural instruction, design cultural activities and create teaching materials of their own. We have also argued that local culture should be taught together with the target one and suggested ways of these goals can be infused into a proficiency-oriented curriculum. The suggested techniques truly integrate culture with language study and are interesting and hopefully enjoyable for students. Also, they develop students as international citizens of the world and at the same time teach culture together with speaking, listening and reading, thus representing the connections between language and culture.

References

1. Brown, H. D. (2007). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*. Pearson Education; 3rd edition, 586 p.
2. Byram, M. S. (2009). *Language teachers, politics and cultures*. Clevedon: Multilingual Matters.
3. Cakir, I. (2016). Developing Cultural Awareness in Foreign Language Teaching. *Turkish Online Journal of Distant Education – TOJDE*, 7(3), Art. 12.
4. Galloway, V. D. (1999). *Communicating in a Culture*. ACTFL Master Lecture Series, Monterey, CA: Defense Language Institute.
5. Grishkova, R. (2011). Social and cultural hindrances to the formation of students' cross-cultural communicative competence. *Philology series*, 89(2), 169–172.
6. Hadley, A. (1998). *Teaching Language in Context*. Heinle & Heinle Publishers.
7. Lafayette, R. (2007). Integrating the teaching of Culture into the Foreign Language Classroom. Singer man, ed., *Toward a New integration of Language and Culture*. Middlebury, VT: Northeast Conference.
8. McKay, S. (2009). Western Culture and the Teaching of English as an International Language. *Forum*, 42(2), 10–15.
9. Omaggio, H. A. (2006). *Teaching Language in Context*. Heinle and Heinle.
10. Richard-Amato, A. P. (2009). *Making It Happen*. Longman.
11. Scollon, R. (2012). *Intercultural Communication. A Discourse Approach* [2nd ed.]. Blackwell Publishers. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal0555>
12. Seeley, H. N. (2007). *Teaching Culture: Strategies for Intercultural Communication*. Lincolnwood: National textbook Company.
13. Smith, L. (2004). English as an international auxiliary language. *RELC Journal*, 7(2). DOI: <https://doi.org/10.1177/003368827600700205>

Список використаної літератури

1. Brown H. D. *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy*, Pearson Education; 3rd edition, 2007. 586 p.
2. Byram M. S. *Language teachers, politics and cultures*. Clevedon: Multilingual Matters, 2009.
3. Cakir I. Developing Cultural Awareness in Foreign Language Teaching. *Turkish Online Journal of Distant Education – TOJDE*. 2016. Vol. 7. Issue 3. Article 12.
4. Galloway V. D. *Communicating in a Culture*. ACTFL Master Lecture Series, Monterey, CA: Defense Language Institute, 1999.
5. Grishkova R. Social and cultural hindrances to the formation of students' cross-cultural communicative competence. *Philology series*. 2011. Vol. 89(2). P. 169–172.
6. Hadley A. *Teaching Language in Context*. Heinle & Heinle Publishers, 1998.
7. Lafayette R. Integrating the teaching of Culture into the Foreign Language Classroom Singer man, ed., *Toward a New integration of Language and Culture*. Middlebury, VT: Northeast Conference, 2007.
8. McKay S. Western Culture and the Teaching of English as an International Language. *Forum*. 2009. Vol. 42. Issue 2. P. 10–15.
9. Omaggio, H. A. *Teaching Language in Context*. Henie and Heine, 2006.
10. Richard-Amato A. P. *Making It Happen*. Longman, 2009.
11. Scollon R. *Intercultural Communication: A Discourse Approach* [2nd ed.], Blackwell Publishers, 2012. DOI: <https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal0555>
12. Seeley H. N. *Teaching Culture: Strategies for Intercultural Communication*, Lincolnwood: National textbook Company, 2007.
13. Smith L. English as an international auxiliary language. *RELC Journal*. 2004. Vol. 7(2). DOI: <https://doi.org/10.1177/003368827600700205>

Fedicheva N., Krysallo O. The teaching of cultural awareness as a skill

The article discusses the inseparability of culture and language teaching and explores some problems that teachers of English as a foreign language face. Incorporating culture into language teaching contributes significantly to developing students' practical English skills, building their awareness and facilitating cross-cultural communication. The article argues in favor of teaching of cultural awareness as a skill, as opposed to teaching cultural information. It also emphasizes the importance of integrating students' own culture into English language teaching; The data that the authors have collected by conducting surveys among one hundred first and second year students of Luhansk Taras Shevchenko National University are presented. The authors of the article have suggested a framework for organizing instruction around cultural themes. The framework consists of four objectives and can serve as a useful resource for teachers as they plan cultural instruction and design cultural activities or create their own teaching materials. The article argues that local culture should be taught together with the target one and suggests ways of how cultural goals can be infused into a proficiency-oriented curriculum. The suggested techniques integrate culture with language study and are interesting and enjoyable for students. Ideas on how to infuse cultural goals into language teaching are offered. Explanations of culture capsules, intercultural connections, and critical incidents are given in the article.

Key words: a cultural component, students' own culture, a scheme, local culture, cultural activities.

Федічева Н. В., Крисало О. В. Навчання культурної свідомості як навички

У статті розглядається нерозривність навчання культури і мови та досліджуються проблеми, з якими стикаються вчителі англійської мови як іноземної. Включення культури у викладання мови значною мірою сприяє розвитку практичних навичок англійської мови студентів, підви-

щенню їхньої обізнаності та міжкультурному спілкуванню. У статті наводиться аргумент на користь викладання культурної обізнаності як навички на відміну від викладання лише фактичної інформації. Підкреслюється важливість інтеграції власної культури студентів у викладання англійської мови. Наведено дані, зібрані авторами шляхом опитування студентів першого та другого курсів Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Автори статті запропонували структуру для організації навчання навколо культурних тем. Структура складається з чотирьох цілей і може служити корисним ресурсом для вчителів, які планують навчання, розробляють культурні активності або створюють власні навчальні матеріали. У статті стверджується, що місцеву культуру слід викладати разом із цільовою, і пропонуються шляхи того, як культурні цілі можна влити в навчальний план. Запропоновані підходи поєднують культуру з вивченням мови та є цікавими і приємними для студентів. Пропонуються ідеї щодо того, як влити культурні цілі у викладання мови. У статті подано пояснення культурних капсул, міжкультурних зв'язків та критичних подій.

Ключові слова: культурний компонент, культурна обізнаність як навичка, власна культура студентів, структура, локальна культура, культурні техніки.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 25.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО ТА ЛІТЕРАТУРА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 821(477.53)»20»»:821.161.2.09»18/19»(092) КОТЛЯРЕВСЬКИЙ
DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-138-147

Борисенко Наталія Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов
Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової,
м. Одеса, Україна.
natalja.borisenko@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0351-2779>

Ричка Тетяна Іванівна,

доцент кафедри іноземних мов
Одеської національної музичної академії імені А. В. Нежданової,
м. Одеса, Україна.
rychta@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0001-5415-4783>

ТВОРЧА БІОГРАФІЯ ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО В ЖАНРОВО-КРАЙОВОМУ КОНТЕКСТІ ПЕРШИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ХХІ СТОЛІТТЯ

Біографія – це «художнє або наукове відтворення історії конкретної особи на основі задокументованих фактів та свідчень»; біографізм – як комплекс пов'язаних із біографією літературознавчих понять – це «методологічний інструмент науки про письменство» (Ковалів, 2007, т. 1, с. 138–139). Здобутки, проблеми, тенденції, нестандартні підходи до створення життєписів масштабно представлені й ґрунтовно досліджені, зокрема, у колективній монографії «Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм» (Київ, 2021). Її співавтори слушно виокремлюють цей формат новітніх вітчизняних студій як потужний у розвитку й перспективний, близький за формозмістовими характеристиками до найвищих європейських і світових взірців, суспільно значущий і затребуваний; наголошують на важливості розуміння «біографіки не лише як напряму наукових досліджень та літературної творчості, але і як частини складного світу гуманітарної культури наших сучасників з їхнім прагненням до постійного глибоко особистісного осмислення й переосмислення як суспільних процесів, так і власного життєвого шляху, освоєння досвіду, цінностей, ідеалів і переконань представників минулих поколінь, встановлення з ними, особливо завдяки можливостям сучасних інформаційних комунікацій з їх широким доступом до біографічної інформації, своєрідного напруженого «віртуального» духовного діалогу крізь часи» (Попик, 2021, с. 8). Сказане повною мірою стосується й письменницької біографістики, яка активно розвивається й шукає нових шляхів до читача, увиразнюючи свої усталені жанрові формати: академічний, науковий, науково-популярний, художній. Цю проблему порушують у своїх розвідках О. Бондарева (Бондарева, 2020), В. Бондарчук (Бондарчук, 2018), О. Ніколова (Ніколова, 2021) та ін.; системне бачення її пропонує Г. Александрова в розлогіму дослідженні «Роман-біографія в українській літературі початку ХХІ ст. (рецепція образу В. Винниченка в біографічній прозі Степана Процюка: нові форми осмислення)» (Александрова, 2021).

Метою нашої праці є жанровий аналіз біографістичної котляревськіани перших десятиліть ХХІ ст. в типологічно-крайовому контексті. У роботі задіяно біографічний, культурно-історичний, порівняльний, психологічний методи літературознавчого пізнання.

Основний матеріал дослідження становили літературно-художні й науково-популярні видання «Вибір капітана Котляревського» В. Добрянського (Добрянський, 2020) й «Іван Котляревський: між імперією та Україною» П. Кралюка (Кралюк, 2021); контекстну компоненту забезпечили твори «Р. С. Григорія Сковороди...» М. Штельмах (Штельмах, 2009), «Усі кути Трикутника. Апокриф мандрів Григорія Сковороди» В. Єшкілева (Єшкілев, 2012), «Чорне яблуко» і «Місяцю, місяцю» С. Процюка (Процюк, 2013; Процюк, 2022), «Таємний агент Микола Гоголь» П. Кралюка (Кралюк, 2016), «Залізна вода» М. Лаюка (Лаюк, 2021). Головно, це біографічні романи – різновид художньої біографії як «специфічного метажанру із сюжетно-подієвою та асоціативно-психологічною основою, з поєднанням реальних фактів та вірогідної вигадки» (Ковалів, 2007, т. 1, с. 138–139), до того ж саме фантазійний складник, за твердженням Ю. Коваліва (Ковалів, 2007, т. 2, с. 566), визначає романну природу таких текстів. Інший літературний формат мають твори П. Кралюка, які перебувають на стикові історії та літературознавства й у доступному для масової аудиторії викладі представляють постать відомого письменника, артикуючи складні й контраверсійні епізоди з його життя й доробку. В анотаціях до книг цього автора (див., зокрема, (Кралюк, 2021, с. 2)) ужито поняття «творча біографія», яке не тільки відповідає змістові написаного, а й активно функціонує у біографістиці з широким семантичним наповненням, уживаючись щодо творів фікційного та нефікційного характеру, котрі репрезентують сторінки долі й мистецької спадщини діяча культури за рамками академізму. Будемо й ми користатися цим терміном для загального означення літературно-біографічних творів, присвячених І. Котляревському. Обсяг дослідницького матеріалу – перелік творів про пов'язаних із Полтавщиною видатних майстрів слова – можна розширювати, утім, ми свідомо робимо часові й викладові обмеження задля простеження тенденцій розвитку сучасних белетризованих біографій, і зауважені літературні артефакти є плідною основою для таких спостережень та висновків.

Можемо твердити, що на початку ХХІ ст., як це було і в ХХ ст., біографічна котляревськіана й у цілому полтавська крайова письменницька біографістика продуктивно творяться й розвиваються. Її головними героями стають, передусім, класики рідного письменства – Григорій Сковорода, Іван Котляревський, Микола Гоголь, Леся Українка, а вихід у світ видань часто приурочений до календарних дат літераторів (річниці народження, смерті, першопублікації центрального твору тощо) або ж відбувається в післяювілейний період – на хвилі посиленого інтересу до митця, його всенародного вшанування. Так, роман «Р. С. Григорія Сковороди...» (2009) М. Штельмах прийшов до читача напередодні 215-х роковин пам'яті поета-мислителя, а після відзначення 290-річчя зі дня його народження (2012 р.) був перевиданий (Штельмах М.Л. Р. С. Григорія Сковороди... Харків : Гімназія, 2013. 315 с. (Програма «Українська книга»)). 290-річчя першорозума України спонукало і В. Єшкілева до написання «Усіх кутів трикутника. Апокрифа мандрів Григорія Сковороди» (2012). 150-річний ювілей Лесі Українки надихнув М. Лаюка художньо актуалізувати постать «головної жінки української культури» (Лаюк, 2021, с. 4) у романі «Залізна вода» (2021). Новітні книги про І. Котляревського були написані після всеукраїнського відзначення 250-річчя «батька» української літератури 2019 р., яке хоча й не набуло державного ювілейного статусу, помітно збурило культурну спільноту. Очевидно, і В. Добрянський, і П. Кралюк як автори скоординували із цією визначною датою свої творчі плани.

Цікаво, що творчі біографії письменників-полтавців знаходять сьогодні своїх креативних реконструкторів за межами регіону: Василь Добрянський (1954) – кіровоградець й івано-франківець, Володимир Єшкілев (1965) – івано-франківець, Петро Кралюк (1958) – волиняк,

рівненчанин, Мирослав Лаюк (1990) – івано-франківець, киянин, Степан Процюк (1964) – львів'янин, івано-франківець. Помічаємо, що особливо тісна літературна взаємодія – надчасова, на рівні духовної спадкоємності – у Полтавщини з Прикарпаттям: зокрема, із духовної колиски національного письменства майстри слова Західного регіону нашої держави черпають своє натхнення.

У жанровому аспекті новітні творчі біографії полтавських літераторів – це біографічні романи (Добрянський, 2020; Єшкілев, 2012; Лаюк, 2021; Процюк, 2013; Процюк, 2022; Штельмах, 2009) й історико-публіцистичні нариси (Кралюк, 2021; Кралюк, 2016). Історичний формант – історія життя героя, історія певної доби, історія країни, держави (подеколи не однієї), історія літератури, культури – для них є істотним, жанротвірним, а проте модальність зображеного, як уже мовилося, по-різному співвідноситься з дійсністю, і навіть у нарисах подеколи озвучено гіпотези, інтерпретовано їх із різних оцінних позицій, інспіровано дискусії. Голос минулого і голос людини з минулого, яка акумулює свій час і водночас виходить за межі конкретної епохи, стає цікавою для наступних поколінь як особистість і символ доби, увиразнюють назви серій, під маркою яких твір запропоновано читачам: «Автографи часу» (Єшкілев, 2012; Процюк, 2013), «Графіті» (Штельмах, 2009), «Ім'я на обкладинці» (Кралюк, 2021), «Ретророман» (Добрянський, 2020; Кралюк, 2016 – у перевиданні 2021 р.). Утім, сучасні письменники – носії постмодерної художньої свідомості здебільшого вільно поводяться з історичними наративами, деконструюючи, містифікуючи фактологічну основу життєпису літератора відповідно до мистецької ідеї твору. У зв'язку із цим науковець Є. Комарницький спостеріг три способи побудови художньої біографії: 1) повна реконструкція життєпису творчої особистості відповідно до документальних джерел; 2) опосередкована версія, доповнена суб'єктивним баченням біографа; 3) свідомо містифікація образу митця (Комарницький, 2023, с. 104), а дослідниця Г. Александрова зауважила, що «стратегія автора, його мета», експеримент, а не документальність сьогодні, передусім, привертають увагу і читача, і дослідника біографічного жанру (Александрова, 2021, с. 242). Тому закономірно й очікувано маємо цілу палітру різновидів біографічного роману навіть у тематично полтавському регіональному вимірі останніх десятиліть. Приміром, пригодницький роман В. Єшкілева про Григорія Сковороду літературознавиці Г. Білик (Білик, 2012) і Н. Горбач (Горбач, 2012) слушно кваліфікують як «альтернативну історію» життя класика, ціль якої – інтелектуальна провокація (Бондарева, 2020) читача вигаданими фактами з маловивченого періоду європейських мандрів філософа та його таємним масонським статусом. Інший естетичний орієнтир вибирає С. Процюк, створюючи психобіографічний роман-візію «Чорне яблуко» про Архипа Тесленка й прагнучи якомога повніше представити долю та душу трагічного митця, проте і він інтелектуально збудує реципієнтські кола психоаналітичними акцентуаціями свого головного героя. У тому ж ключі написаний і Процюком роман «Місяцю, місяцю» про Григора Тютюнника, у якому визначний новеліст показаний через дитячі (родинні, соціально-історичні) травми, невротичний дискурс, суїцидальний мотив та ін., про що резонно пише А. Черниш (Черниш, 2023). До питомої «біографічної психодіагностики у процесі аналізу життєтворчості особистості», «генетичної персоналістики» (Кривопишина, 2014, с. 85) значною мірою вдається й П. Кралюк у романі-nonfiction «Таємний агент Микола Гоголь», намагаючись через сторінки життєпису літератора, бо твори – це «зашифрована біографія автора» (Кралюк, 2016, с. 81), а також історико-культурні факти тогочасної доби, розкодувати істинні сенси його контраверсійної повісті «Тарас Бульба». Підкреслюючи духовну невмирущість своїх центральних літературних персонажів, В. Єшкілев і М. Штельмах уводять у текст образи наших сучасників – продовжувачів «місії» Григорія Сковороди, а М. Лаюк у своєму романі про Лесю Українку актуалізує географічні, матеріальні, усно-наративні тощо носії пам'яті про письменницю.

Творчі біографії Івана Котляревського так само міксують правдивий матеріал і художню вигадку, до того ж у версії П. Кралюка (Кралюк, 2021) акцент зроблений на фактажі, історичних обставинах, документальних свідченнях, а у версії В. Добрянського (Добрянський, 2020) – на припущенні про знайомство французького імператора Наполеона I Бонапарта з українською «Енеїдою» й інтересі воєначальника до її автора-воїна як можливого соратника в майбутній війні з Російською імперією.

Книга «Іван Котляревський: між імперією та Україною» П. Кралюка вперше розглядає життєпис видатного полтавця «в контексті української історії XVII–XVIII ст., як продовження української літературної традиції»; за потенційну аудиторію має «знавців та любителів рідного слова» і «дослідників європейської історії та культури XVIII–XIX століть» (Кралюк, 2021, с. 2). Її зміст становлять розділи «Українці і Російська імперія», «Іван Котляревський – вірнопідданий Російської імперії? (спроба «нетрадиційного» життєпису)» (основний), «Чи існувала українська література до появи «Енеїди» Котляревського?», «Наша слава козацька... Про що «розповідає» «Енеїда» Котляревського?», «Наталка Полтавка» як заперечення імперського «Козака-віршотворця», «Що означає для українців Котляревський? Замість післямови». Ці шість взаємопов'язаних історико-культурних есе глибокому котляревськознавцеві, можливо, і не відкриють багато нового, але на масового читача, безперечно, вплинуть своєю актуальністю, інформативністю, логікою викладу, громадянською позицією автора.

П. Кралюк трактує постать Івана Котляревського і його твори як значущі для нашого національного буття символи, говорить про об'єднувальну силу для українців його імені – це гуртування навколо «козацької слави», «українського слова», незнищенного духу українства. Як фаховий історик літератор спочатку стисло окреслює контекст життя свого героя – постання з Московії Російської імперії (1721), її володарів і порядки, руйнівні дії щодо України та українців тощо – аж до часів автора «Енеїди». Як філософ – розмислює й інтригує реципієнтів: «Коли звертаємося до біографії Івана Петровича Котляревського, то складається враження, що в його особі маємо вірнопідданого Російської імперії. Він служив у російській армії, займав певні чиновницькі посади, навіть писав вірші, вихваляючи високопосадовців. А в його творах можна знайти окремі фрагменти, які демонструють монархічну лояльність автора. Принаймні до бунтарів, революціонерів Котляревський не належав. Хоча в його біографії були моменти, коли його «спокушали революціонери». Та на ці спокуси він не піддався» (Кралюк, 2021, с. 51). І вже як майстер пера – виписує історію життя і творчості класика нашої літератури – від його першого до останнього дня, спираючись на велику джерельну базу. Митець говорить про Полтаву з її «сільським» стилем і попри русифікацію – національним колоритом; про родину, освіту, професійні щаблі й літературні справи Котляревського; віддаючи данину моді, закликає дослідників застосувати фрейдистський підхід до пізнання класика, адже «перші три частини «Енеїди» – сфантазована «біографія» поневірянь Котляревського. І бурлескний сміх цих частин, радше, сміх крізь сльози, намагання приховати біль душевний. Це – гра з читачем. <...> Але за сміхом є щось інше. <...> Бо в ці частини Котляревський вклав потужну енергетику своєї молодечої душі» (Кралюк, 2021, с. 79). І цю душу тоді, очевидно, розпинали контрасти між мрією і дійсністю, хвилювало бажання творити, діяти. П. Кралюк скептично ставиться до переказів про нещасливе кохання Котляревського як нібито спонуку до його військової служби – радше бачить у цьому вивірене кар'єрне рішення. Водночас ствердно відповідає на питання про намір Котляревського стати відомим письменником: він цього прагнув, хоч і не мав видавничо-комерційного хисту (Кралюк, 2021, с. 87).

Але ні воєнний досвід і відзнаки, ні класицистичні риси творчості не зробили з полтавця вірнопідданого царату: за П. Кралюком, «Котляревський – це «ідеологічний диверсант». Таким він був у часи імперії Російської. Таким залишається й понині» (Кралюк, 2021, с. 111). Для

автора «Енеїди» війна є найбільшим злом, російська загарбницька політика – огидною, імперські столиці – чужими. Мовлячи про роботу Котляревського над формуванням полку для протидії Наполеонові й категоричне небажання очолити цей військовий підрозділ, П. Кралюк висновує: «Реально це виглядало так, що він віддавав перевагу містечковому, приватному перед імперським» (Кралюк, 2021, с. 137). Також біографіст акцентує зв'язок Котляревського з масонами, його імовірну близькість до українських автономістів, «літературну творчість українською мовою, яка в кінцевому підсумку виявилася спрямованою проти цієї імперії» (Кралюк, 2021, с. 160–161). «Котляревський зі своїми творами, – пише П. Кралюк, – стояв на сторожі української ідентичності, обороняючи її від імперських зазіхань» (Кралюк, 2021, с. 240). У цьому і його відмінність від Миколи Гоголя: кожен із письменників мусив ідейно роздвоюватися в імперській дійсності, однак Іван Котляревський не допустив «двоєдушності», як його молодший земляк і колега по літературному цехові.

Книга виповнює й увиразнює творчу постать Івана Котляревського, легко сприймається та формує глибоке враження від прочитаного з проєкцією на трагічне сьогодення.

Ретророман «Вибір капітана Котляревського» В. Добрянського в аспекті біографістики репрезентує лише один імовірний епізод із життя зачинателя нового українського письменства 1810 р., а саме опосередковане (листовне, через третіх осіб) звернення до нього Наполеона за підтримкою перед подальшим походом французів на схід. Войовничого володаря зацікавлює перелицьована «Енеїда» полтавця, у якій, за словами одного з персонажів твору – Директора Консерваторіуму барона Дасье, Іван Котляревський «утілив національний характер, здатний на подвиг», і якби в поневоленого московитами козацького народу більше «книг не було, сама «Енеїда» їх вела б, наче запалений факел» (Добрянський, 2020, с. 15). Великий шанувальник мудрого слова «заклятий Бонапарт» хоче мати поему «в себе в тилу», «на своєму боці», вимагає дістати її для нього, потайки будуючи плани на воєнну співпрацю з видатним митцем із «Землі Драконів» (Добрянський, 2020, с. 16–17). Тож він шле шифровку маркізові Дотішампу, французові, відставному генералові російської армії, що осів у Народичах, із настійним проханням, зокрема, повернути й колишнього його підопічного до їхнього союзу: «Дорогий маркізе! Я, імператор Франції і король Італії Наполеон I Бонапарт, закликаю вас стати під знамена моєї непереможної армії під час воєнної кампанії на сході, що планується найближчим часом. <...> Прошу залучити до нашої справи капітана Котляревського, який показує патріотичне розуміння історії свого народу. Зберіть якомога більше місцевих полків. Будьте готові до наступу...» (Добрянський, 2020, с. 328). Власне, уся книга – це сповнена пригод і випробувань історія подорожі імператорського посланця в далекий край із відповідальною місією в парі зі ще однією сюжетною лінією – детективною – із сучасного буття України. Автор не прагне творити суто життєпис літератора.

Докладно простежила жанрові й ідейно-художні особливості цього твору полтавська дослідниця Г. Білик у статті «Іван Котляревський – герой новітнього ретророману (художнє моделювання образу класика письменства у творі «Вибір капітана Котляревського» Василя Добрянського)» (Білик, 2023). Підтримуємо її думку про те, що митець-краянин у книзі – немовби персонаж другого (віртуального) плану, але насправді весь текст наснажений його постаттю: «Обидві сюжетні лінії твору практично доведені до кінця, але все ще досі за кадром зображення залишається Іван Котляревський. <...> герой так і не виходить на поміст як прямий комунікант інших персонажів-сучасників, предметний, конкретно-чуттєвий образ, залишаючись, передусім для французів, характерологічною моделлю, уявленням-здогадом про патріота-воїна-віршника з козацького краю, а для нащадків-земляків – видатною постаттю з минулого, автором невмирущої поеми. Така наративна віддаленість актанта від подієвого річища («історії» в розумінні структуралістів) сприяє концептуалізації образу Котляревського, осягненню його як ідеї, духовної субстанції, національного коду» (Білик, 2023, с. 30).

Листом із Полтави І. Котляревський інформує маркіза про своє небажання підтримувати задуману авантюру й сприяти нападникові: «Не важливо, чия влада на землі. Важливо, чиє небо над землею. Воно – моє. Воно – мого народу» (Добрянський, 2020, с. 335). А з удачності за інтерес до його «Енеїди» надсилає французькому імператорові останнє видання поеми. Шевальє Нантейль не сприймає відмови – «безвольного» вчинку козацького поета. Проте В. Добрянський умотивовує її, наводячи факти про військову службу Івана Котляревського, риси його вдачі, життєві цінності й акцентуючи, що для його персонажа ненависними були війни та імперії, які їх розв'язували, водночас збереження духовності рідного народу, захист вітчизни від нападників він розумів як громадянський обов'язок.

Отже, і П. Кралюк, і В. Добрянський у своїх художньо-біографічних творах, присвячених І. Котляревському, майстерно змальовують, оригінально трактують та ідейно актуалізують – в антиколоніальному, громадянсько-патріотичному ключі – образ і доробок «батька» українського письменства. Безумовно, ці тексти заслуговують на увагу широкого кола читачів і фахових дослідників, а разом з іншою крайовою типовою літературою стануть плідним матеріалом для монографічного розроблення.

Список використаної літератури

1. Літературознавча енциклопедія : у двох томах / авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 1. 608 с. Т. 2. 624 с.
2. Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм : колективна монографія / В. І. Попик та ін. ; редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін. Київ, 2021. 400 с.
3. Бондарева О. Нові форми презентації біографій митців як інтелектуальна провокація: проблеми класифікування. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2020. № 16. С. 6–11. DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2020.16.1>
4. Бондарчук В. О. Творча біографія в координатах сучасної гуманітаристики: історіографія та методи дослідження. *Relevant issues of development and modernization of the modern science: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine: monograph / edited by authors*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2018. С. 21–40. DOI: http://doi.org/10.30525/978-9934-571-26-8_2
5. Ніколова О. Образи українських письменників ХІХ ст. в художній літературі ХХІ ст.: новітні форми репрезентації (в контексті традицій bio-fiction). *Національна ідентичність в мові і культурі*. Київ : Талком, 2021. С. 271–275. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/51939> (дата звернення: 24.05.2024).
6. Александрова Г. Роман-біографія в українській літературі початку ХХІ ст. (рецепція образу В. Винниченка в біографічній прозі Степана Процюка: нові форми осмислення). *Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм : колективна монографія / редкол.: В. І. Попик (відп. ред.) та ін.* Київ, 2021. С. 241–300.
7. Добрянський В. Вибір капітана Котляревського / худ.-оформл. М. С. Мендор. Харків : Фоліо, 2020. 347 с.
8. Кралюк П. М. Іван Котляревський: між імперією та Україною. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2021. 248 с.
9. Штельмах М. Л. Р. С. Григорія Сковороди... / худ.-оформл. Є. В. Вдовиченко. Харків : Фоліо, 2009. 315 с.
10. Єшкілев В. Усі кути Трикутника. Апокриф мандрів Григорія Сковороди. Київ : Академія, 2012. 248 с.
11. Процюк С. Місяцю, місяцю: роман про Григора Тютюнника. Львів : Видавництво Юлії Сливки, 2022. 198 с.

12. Процюк С. Чорне яблуко: роман про Архипа Тесленка. Київ : Академія, 2013. 192 с.
13. Кралюк П. М. Таємний агент Микола Гоголь. Львів: Видавництво Старого Лева, 2016. 176 с.
14. Лаюк М. Залізна вода : роман. Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. 264 с.
15. Комарницький Є. П. Філософія «страченого життя» Архипа Тесленка у романі «Чорне яблуко» Степана Процюка. *Молодий вчений*. 2023. № 5(117). С. 103–106. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-5-117-20>
16. Білик Г. Альтернативна історія про Григорія Сковороду від письменника Володимира Єшкілева. *Зоря Полтавщини*. 2012. 7 серпня. С. 3.
17. Горбач Н. Альтісторичний світ роману В. Єшкілева «Усі кути трикутника: Апокриф мандрів Григорія Сковороди». *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2012. № 4. С. 38–41.
18. Черниш А. Є. Роман С. Процюка «Місяцю, місяцю»: психоаналітична інтерпретація. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2023. № 59. Т. 3. С. 134–138. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.59.3.31>
19. Кривопишина О. А. Особливості біографічного експерименту як методу сучасних досліджень психології творчості. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2014. № 22. С. 84–88. URL: <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/60/66> (дата звернення: 24.05.2024).
20. Білик Г. Іван Котляревський – герой новітнього ретророману (художнє моделювання образу класика письменства у творі «Вибір капітана Котляревського» Василя Добрянського). *«Енеїда» І. П. Котляревського як утвердження незнищенності нації: до 225-річчя виходу в світ першого видання поеми : матеріали науково-практичної конференції / упор. Н. В. Влезько. Полтава, 2023. С. 22–34. URL: <https://drive.google.com/file/d/1HeBr-eXrohMN8Z7oAwzUGrjvk5GgY1MO/view> (дата звернення: 24.05.2024).*

References

1. Kovaliv, Yu. I. (Avt.-uklad.). (2007). *Literaturoznavcha entsyklopediia : u 2 t.* [Literary studies encyclopedia: in 2 v.]. Kyiv: VTs «Akademiia». Vol. 1. 608 s. Vol. 2. 624 p. Kyiv : Akademiia [in Ukrainian].
2. Popyk, V. I. (Ed.). (2021). *Ukrainska biohrafika XXI stolittia: mozaika kontekstiv i form* [Ukrainian biography of the 21st century: a mosaic of contexts and forms]. Avt.-kol.: V. I. Popyk, H. A. Aleksandrova, L. I. Buriak ta in. Kyiv [in Ukrainian].
3. Bondareva, O. (2020). *Novi formy prezentatsii biohrafii myttsiv yak intelektualna provokatsiia: problemy klasyfikuvannia* [New forms of presentation of artist biographies as an intellectual provocation: problems of classification]. *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii – Literary process: methodology, names, trends, 16*, 6–11. DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2020.16.1> [in Ukrainian].
4. Bondarchuk, V. O. (2018). *Tvorcha biohrafia v koordynatakh suchasnoi humanitarystyky: istoriohrafia ta metody doslidzhennia* [Creative biography in the coordinates of modern humanitarianism: historiography and research methods]. *Relevant issues of development and modernization of the modern science: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine*, pp. 21–40. Riga, Latvia: Baltija Publishing. DOI: http://doi.org/10.30525/978-9934-571-26-8_2 [in Ukrainian].
5. Nikolova, O. (2021). *Obrazy ukrainskykh pysmennykiv XIX st. v khudozhnii literaturi XXI st.: novitni formy reprezentatsii (v konteksti tradytsii bio-fiction)* [Images of Ukrainian writers of the 19th century in the fiction literature of the 21st century: the latest forms of representation (in the context of bio-fiction traditions)]. *Natsionalna identychnist v movi i kulturi – National identity in*

language and culture, pp. 271–275. Kyiv: Talkom. Retrieved from <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/51939> [in Ukrainian].

6. Aleksandrova, H. (2021). Roman-biografii v ukrainskii literaturi pochatku XXI st. (retseptsiia obrazu V. Vynnychenka v biohrafichnii prozi Stepana Protsiuka: novi formy osmyslennia) [Novel-biography in Ukrainian literature of the beginning of the 21st century (reception of the image of V. Vinnichenko in the biographical prose of Stepan Protsyuk: new forms of understanding)]. In Popyk, V. I. (Ed.), *Ukrainska biohrafika XXI stolittia: mozaika kontekstiv i form: kolektyvna monohrafiia – Ukrainian biography of the 21st century: a mosaic of contexts and forms: a collective monograph*. Kyiv, 2021. pp. 241–300.

7. Dobrianskyi, V. (2020). Vybir kapitana Kotliarevskoho [Captain Kotlyarevsky's choice]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

8. Kraliuk, P. M. (2021). Ivan Kotliarevskyi: mizh imperiieiu ta Ukrainoiu [Ivan Kotlyarevskyi: between the empire and Ukraine]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].

9. Shtelmakh, M. L. (2009). P. S. Hryhoriia Skovorody... [P. S. of Grigory Skovoroda...]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

10. Yeshkiliev, V. (2012). Usi kuty Trykutnyka. Apokryf mandriv Hryhoriia Skovorody [All angles of the Triangle. Apocrypha of Grigory Skovoroda's travels]. Kyiv: VTs «Akademiia» [in Ukrainian].

11. Protsiuk, S. (2022). Misiatsiu, misiatsiu: roman pro Hryhora Tiutiunnyka [Moon, moon: a novel about Hryhor Tyutyunnik]. Lviv: Vydavnytstvo Yulii Slyvky [in Ukrainian].

12. Protsiuk, S. (2013). Chorne yabluko: Roman pro Arkhupa Teslenka [Black apple: a novel about Arkhip Teslenko.]. Kyiv: VTs «Akademiia» [in Ukrainian].

13. Kraliuk, P. M. (2016). Taiemnyi ahent Mykola Hohol [Secret agent Mykola Gogol]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].

14. Laiuk, M. (2021). Zalizna voda [Iron water]. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].

15. Komarnytskyi, Ye. P. (2023). Filosofiiia «strachenoho zhyttia» Arkhupa Teslenka u romani «Chorne yabluko» Stepana Protsiuka [The philosophy of «executed life» of Arkhip Teslenko in the novel «Black Apple» by Stepan Protsyuk]. *Molodyi vchenyi – A young scientist*, 5(117), 103–106. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2023-5-117-20> [in Ukrainian].

16. Bilyk, H. (2012). Alternatyvna istoriia pro Hryhoriia Skovorodu vid pysmennyka Volodymyra Yeshkileva [An alternative story about Hryhoriy Skovoroda from the writer Volodymyr Eshkilev]. *Zoria Poltavshchyny – Zorya of Poltava region*, August, 7, p. 3 [in Ukrainian].

17. Horbach, N. (2012). Altistorychnyi svit romanu V. Yeshkileva «Usi kuty trykutnyka: Apokryf mandriv Hryhoriia Skovorody» [Alhistoric world of V. Eshkilev's novel «All angles of the triangle: Apocrypha of Grigory Skovoroda's travels»]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Filolohichni nauky – Bulletin of Zaporizhzhya National University*, 4, 38–41 [in Ukrainian].

18. Chernysh, A. Ye. (2023). Roman S. Protsiuka «Misiatsiu, misiatsiu»: psykhoanalitichesna interpretatsiia [S. Protsyuk's novel «Moon, moon»: a psychoanalytic interpretation]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series «Philology»*, 59(3), 134–138. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2023.59.3.31> [in Ukrainian].

19. Kryvopyshyna, O. A. (2014). Osoblyvosti biohrafichnoho eksperymentu yak metodu suchasnykh doslidzhen psykholohii tvorchosti [Peculiarities of the biographical experiment as a method of modern research in the psychology of creativity]. *Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika – Pedagogical education: Theory and practice. Psychology. Pedagogy*, 22, 84–88. Retrieved from <https://pedosvita.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/view/60/66> [in Ukrainian].

20. Bilyk, H. (2023). Ivan Kotliarevskyi – heroi novitnoho retroromanu (khudozhnie modeliuvannia obrazu klasyka pysmenstva u tvori «Vybir kapitana Kotliarevskoho» Vasylia Dobrianskoho) [Ivan Kotlyarevskyi is the hero of the latest retro novel (artistic modeling of the image of a literary classic

in the work «Captain Kotlyarevskiy's Choice» by Vasyl Dobryanskyi]. «Eneida» I. P. Kotliarevskoho yak utverdzhennia neznyshchennosti natsii: do 225-richchia vykhodu v svit pershoho vydannia poemy: materialy nauk.-prakt. konferentsii – «Eneida» by I. P. Kotlyarevsky as an assertion of the indestructibility of the nation: to the 225th anniversary of the release of the first edition of the poem: materials of a scientific and practical conference, pp. 22–34. Poltava. Retrieved from <https://drive.google.com/file/d/1HeBr-eXrohMN8Z7oAwzUGrjvk5GgY1MO/view> [in Ukrainian].

Борисенко Н. М., Ричка Т. І. Творча біографія Івана Котляревського в жанрово-крайовому контексті перших десятиліть ХХІ століття

У статті вперше цілісно в типологічно-крайовому аспекті проаналізовано взірці української художньо-біографічної котляревськiани перших десятиліть ХХІ ст. Застосовані біографічний, культурно-історичний, порівняльний, психологічний методи наукового дослідження. Основний об'єкт вивчення – біографічні літературно-художні й науково-популярні твори «Вибір капітана Котляревського» (2020) В. Добрянського та «Іван Котляревський: між імперією та Україною» (2021) П. Кралука; контекстний складник розвідки – біографічні романи й нариси новітнього письменства «Р. С. Григорія Сковороди...» (2009) М. Штельмаха, «Усі кути Трикутника. Апокриф мандрів Григорія Сковороди» (2012) В. Єшкілева, «Чорне яблуко» (2013) і «Місяцю, місяцю» (2022) С. Процюка, «Таємний агент Микола Гоголь» (2016) П. Кралука, «Залізна вода» (2021) М. Лаюка. Вони репрезентують постаті класиків української літератури, життя яких пов'язане з Полтавщиною, і створені й опубліковані в постмодерністичний період.

Зауважено активізацію наукової та літературно-художньої біографіки (зокрема, письменницької) в наші дні, зацентровано гуманітарно-цивілізаційну вагу цього процесу; окреслено академічний, науковий, науково-популярний, художній формати суто письменницької біографістики й указано на особливе поширення біографічного роману (різновиду художньої біографії) і творчої біографії (популярного історико-літературного міксу); задіяно термін «творча біографія» з примітним для сьогодення науково-універсальним змістом.

Помічено, що полтавська котляревськiана, як і крайова письменницька біографістика загалом, нині активно розвивається; її творці – головно письменники із Західного регіону України – приурочують біографічні романи й історико-публіцистичні нариси до ювілейних дат видатних літераторів, переосмислюють і часто вільно інтерпретують їхні життєписи, спричиняючи суспільний резонанс і дискусії. П. Кралука і В. Добрянський у своїх творах, присвячених І. Котляревському, тонко змальовують, оригінально трактують, ідейно актуалізують в антиколоніальному й громадянсько-патріотичному ключі образ і доробок «батька» українського письменства, акцентують на його психосвіті, ймовірному розщепленню духу, але цілісній душі, тлумачать як національний культурний код, що виразно резонує в трагічному сьогоденні.

Ключові слова: біографістика, творча біографія, українська література перших десятиліть ХХІ ст., літературне краєзнавство (Полтавський регіон), Іван Котляревський.

Borysenko N., Rychka T. Creative biography of Ivan Kotlyarevskiy in the genre-regional context of the first decades of the 21st century

In the article, for the first time, samples of Ukrainian artistic and biographical Kotlyarevskiana of the first decades of the 21st century are analyzed holistically in a typological and regional aspect. Biographical, cultural-historical, comparative, and psychological methods of scientific research are applied. The main object of study is the biographical literary, artistic and popular science works «The Choice of Captain Kotlyarevsky» (2020) by V. Dobryansky and «Ivan Kotlyarevsky: Between the Empire and Ukraine» (2021) by P. Kraljuk; contextual component of intelligence – biographical novels and essays of the latest writing «P. S. of Hryhoriy Skovoroda...» (2009) by M. Shtelmak, «All angels of the Triangle. Apocrypha of Grigory Skovoroda's Travels» (2012) by V. Eshkilev, «Black

Apple» (2013) and «Moon, Moon» (2022) by S. Protsyuk, «Secret Agent Mykola Gogol» (2016) P. by Kraljuk, «Iron Water» (2021) by M. Layuk. They represent figures of the classics of Ukrainian literature, whose lives are connected with the Poltava region, and were created and published in the postmodern period.

The intensification of scientific and literary-artistic biography (in particular, writer's) nowadays is noted, the humanitarian and civilizational importance of this process is emphasized; the academic, scientific, popular science, and artistic formats of purely literary biographies are outlined and the special spread of the biographical novel (a type of artistic biography) and creative biography (a popular historical-literary mix) is indicated; the term «creative biography» is used with a scientific and universal meaning that is remarkable for today.

It has been noted that Poltava Kotlyarevskiana, as well as regional writer biographies in general, is currently actively developing; its creators – mainly writers from the western region of Ukraine – time biographical novels and historical-publicist essays to the jubilee dates of outstanding writers, rethink and often interpret freely their biographies, causing public resonance and discussions. P. Kraljuk and V. Dobryanskyi in their works dedicated to I. Kotlyarevsky subtly depict and interpret in an original way, ideologically actualize in an anti-colonial and civic-patriotic way the image and achievements of the «father» of Ukrainian literature, emphasize his psychoworld, the alleged splitting of the spirit, but integral soul, interpreted as a national cultural code that clearly resonates in the tragic present.

Key words: biography, creative biography, Ukrainian literature of the first decades of the 21st century, literary local history (Poltava region), Ivan Kotlyarevskyi.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 82.09

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-148-156

Годунок Зоряна Валентинівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри журналістики та PR-менеджменту
Національного університету «Острозька академія»,
м. Острог, Україна.
zoriana.hodunok@oa.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-8300-432X>

**ЯК ПОМІЧНИК СТАЄ ГЕРОЄМ, І ЯК ЦЕ ВПЛИВАЄ НА ТЕКСТ:
ФЕНТЕЗІЙНА ТРИЛОГІЯ Р. ГОББ «АСАСИН»**

Актуальність дослідження. Трилогія «Асасин» про Фітца Чівелрі, бастарда короля-в очікуванні Чівелрі й Каталізатора, – поки єдина з фентезійних серій американської письменниці Робін Гобб, перекладених українською мовою, уже має в Україні перевидання, її ж оцінка на Goodreads – 4,18 («Учень убивці»), 4,26 («Королівський убивця»), 4,33 («Мандри убивці»), що є доволі високим показником щодо фентезійного тексту. Це показово. Фентезі, як будь-який інший жанр масової популярної літератури, висуває низку вимог до персонажів, сюжету, типового способу сторітелінгу (мономіфу), художньої концепції загалом, виконання яких аудиторія очікує. Трилогія Р. Гобб відрізняється, насамперед, через специфіку образів головних персонажів. Так, Фітц Чівелрі – це не герой, а каталізатор, не правитель, а його провісник. Р. Гобб, по суті, головним персонажем зробила другорядного, помічника/друга, який в інших фентезі допомагає головному персонажеві досягти ключової мети, як, наприклад, Сем допомагає Фродо знищити перстень («Володар перстнів», Дж.Р.Р. Толкіна), а Герміона Грейнджер і Рон Візлі – Гаррі Поттеру перемогти Волдеморта та армію його поплічників («Гаррі Поттер», Дж.К. Ролінг). При цьому Р. Гобб зберігає інші типові структурні елементи жанру й утримує інтерес аудиторії.

В українському літературознавстві фентезійну трилогію Р. Гобб «Асасин» практично не аналізовано. Можемо знайти лінгвістичні праці, присвячені цьому фентезі, наприклад статті П. Ткача (Ткач, 2021; Ткач, 2022), які стосуються проблем перекладу українською мовою англomовного тексту. Водночас за кордоном ця серія, а також її продовження *The Rain Wild Chronicles* мають низку досліджень, які стосуються, зокрема, етичних питань, наприклад усвідомлення цінності Іншого (Deszcz-Tryhubczak, 2007; Lundgren, 2019; Siobhan, 2013; Melville, 2018), а також політичних та соціальних питань, зокрема влади (Deszcz-Tryhubczak, 2007), що є одним із ключових мотивів фентезі.

Варто наголосити, що в Україні основний масив текстів, присвячених трилогії, усе ж є публіцистичним, як-от огляди, рецензії, блоги і влоги (Гнипа; Anna Book Diary; Klius; а також: Maj), що засвідчує загальну тенденцію: фентезі як вид *масової* літератури/культури не є частим об'єктом наукового дослідження в літературознавстві, і це попри те, що входить у трійку лідерів за запитами читачів (Жданова). Дослідження Українського інституту книги (Юзва, Шуренкова, 2023) подає й низку авторів, які найчастіше згадують українці як відомих їм/читаних ними. Серед цих авторів так само є кілька фентезистів. Крайньою прочитаною книгою аж 14% опитаних українців (друга позиція в опитуванні після сучасних романів) називають саме фентезійні/фантастичні тексти.

Отже, наша наукова стаття є актуальною, з одного боку, завдяки новизні об'єкта дослідження в українському літературознавстві, а з іншого – у зв'язку з дослідженням структури персонажа (Фітца Чівелрі), оскільки дає вказівку, як відхилення від типових структур творять унікальні образи, водночас залишаючись у парадигмі вибраного жанру.

Мета статті – визначити структурні відхилення у конструюванні образів головних персонажів і те, як ці відхилення впливають на художню концепцію фентезійного тексту. Для досягнення мети необхідно визначити типові вимоги до образу центрального чоловічого фентезійного персонажа, оскільки «кожен художній текст потрібно розглядати як цілісність, але нема художнього тексту, який був би відокремленою цілісністю» (Фрай, 2009, с. 251).

Методологічну базу дослідження становить низка загальнонаукових методів, із яких варто виокремити *функціональний* (для визначення взаємозв'язків між елементами цілого й цілим: між центральним фентезійним персонажем як типом і тими характеристиками, які його формують; між художньою концепцією фентезійного тексту і центральним персонажем, який її реалізує; для визначення того, як ці елементи й ціле взаємодіють, виконуючи свої програмові функції) та *спостереження* над фентезійними текстами (лягло в основу *створення моделі* центрального фентезійного персонажа. Для цього було залучено низку текстів фентезі західної традиції різних видів).

У дослідженні було застосовано спеціально-науковий метод – *компаративний*. За Е. Касперським, компаративний метод може бути належно застосований за умови дотримання кількох правил: по-перше, слід знайти «опертя в природі речей» (Касперський, 2008, с. 522); по-друге, «треба чітко і виразно [...] окреслювати спільну площину, на якій відбувається зіставлення літературних явищ» (Касперський, 2008, с. 523); по-третє, «порівнюється одне явище з другим тільки під кутом зору вибраних властивостей» (Касперський, 2008, с. 523). Уявлення про фентезі як жанр масової популярної культури, себто модель, яка функціонує у межах певної культури (західна традиція фентезі: американська та європейських країн, зокрема й України) і «породжує відповідні способи читання» (Будний, Ільницький, 2008, с. 207), або «код, себто історично творену конвенцію [...], що вказує на усталений, повторюваний, а тому розпізнаваний тип комунікативної ситуації, у якій автор спілкується з читачем, використовуючи спільну, колективно вироблену мову» (Будний, Ільницький, 2008, с. 207), та про фентезійного персонажа як певну універсальну модель становить основу методологічної бази нашого дослідження.

По-четверте, згідно з концепцією Е. Касперського, компаративний аналіз передбачає визначення цілі (Касперський, 2008, с. 523), у межах нашого дослідження такою ціллю є визначення структурних і функційних подібностей і відмінностей персонажа трилогії Р. Гобб «Асасин» та типового центрального чоловічого персонажа фентезійного тексту. Тож ми діємо в межах зіставлення жанрового генотипу і жанрового фенотипу (Будний, Ільницький, 2008, с. 204).

Виклад основного матеріалу. Відповідно до концепції мономіфу (Кемпбелл, 2021), фентезійний персонаж повинен перемогти (наприклад, Зло) і знайти (наприклад, себе). Така подвійна мета передбачає низку кроків-завдань, які він має виконати впродовж оповіді (Booker, 2004). Саме цей шлях становить основу фентезійної оповіді, і щоб герой міг його здолати й досягнути поставленої мети, він повинен володіти певними характеристиками.

I. *Типовий фентезійний персонаж* (ми говоримо винятково про чоловічих персонажів, оскільки жіночі персонажі мають іншу структуру й, відповідно, виконують інші функції) *повинен мати драматичний бекграунд*.

Драматичний бекграунд, безумовно, виконує важливі функції. Так, він забезпечує співпереживання аудиторії персонажеві. Окрім того, він демонструє силу духу й волю персонажа, який, переживши такі лихі часи і негаразди, здатен стати на прох зі Злом.

Часто драматичний бек пов'язаний саме з родиною центрального персонажа, яка не сприймає його належно або відсутня в його житті з певних причин. Це стає додатковим чинником

для нього рушити в путь (Кемпбелл, 2021; Booker, 2004) і водночас мотивує до пошуку себе, оскільки відсутність родини, у якій можна вкоренитися, що є чинником ідентифікації індивіда, спричиняє пошуки тих, хто стане йому близьким духом, друзями, власне родиною, вільно вибраною індивідом.

Фітц Чівелрі має драматичний бек: він є незаконнонародженим сином короля-в-очікуванні Чівелрі, який жодного разу не бачив батька, не пам'ятав матері і був вихований як слуга, навіть гірше, його з дитинства ростили як убивцю для короля, його діда.

Не маючи жодної по-справжньому близької людини та ще й маючи зневажуваний дар віту, він замикається в собі.

Не маючи навіть імені, він прив'язує своє життя і свою волю до того, хто цим іменем його наділив, – до свого дядька Веріті.

II. Типовий фентезійний персонаж є обраним для... Саме тому володіє певними унікальними характеристиками/надздібностями.

+/- Фітц не є типово обраний перемогти Зло.

Безумовно, Фітц особливий. Він володіє вітом (надздібність зв'язку з тваринами). Проте ця здібність є тим, що змушує цуратися його навіть найближчих людей, потім і тим, через що його вбивають. Водночас він володіє скілом (надздібність зв'язку з людьми, уміння їх контролювати). Саме скілом володіють Провісники – правлячий рід, до якого належить і Фітц. Це суттєво вирізняє його з-поміж інших персонажів. Але чи обраний він для того, щоб перемогти Зло? Чи єдиний, хто може покласти край набігам червоних кораблів? Ні.

Він не той, хто має перемогти Зло, як це робить, наприклад, Гаррі Поттер («Гаррі Поттер», Дж.К. Ролінг) чи Рингіл Ескіат (A Land Fit for Heroes, Р. Морган). Він Каталізатор, що має *посприятити* перемозі добра над злом. І це різні функції персонажів.

Фітц просто робить те, що має робити. Він позбавлений волі вибирати, але не обраністю (перемогти Зло), як типовий персонаж фентезі, а вірністю (своєму королеві Веріті. Якого вибрав сам, і, здається, то було одне з небагатьох вільних рішень). Ця вірність хвороблива, вихована в дитинстві. Воля Фітца настільки не здатна їй опиратися, що навіть кохана жінка й дитина «чекають», поки чоловік виконає волю свого короля.

III. Головний герой повинен пожертвувати своїм життям, щоб перемогти Зло.

+/- Фітц Чівелрі не помирає, хоча його ховають. Його смерть стає рятунком від ворога, а не перемогою над ним, тим паче не перемогою над Злом; хитрістю задля виживання, а не звільненням від зобов'язання обраності. Це, по суті, шахрайський хід від шахраїв, а не героїчний учинок порятунку іншого/дія самопожертви.

Фітц, звісно, ладен жертвувати собою заради близьких йому людей (і вовка, із яким пов'язався) і, безумовно, хоче перемогти червоні кораблі. Однак не менш важливою є, наприклад, його особисте прагнення помсти дядькові й королеві-самозванцю Регалу (ще один учинок Фітца винятково для себе).

IV. Головний чоловічий персонаж здебільшого реалізується як персонаж-воїн або як персонаж-гравець.

Так, воїн є типовим персонажем для численних епічних фентезійних текстів, яким є й «Асасин» Р. Гобб, так само він може реалізуватися в ромфанті («Двір шипів і троянд», С.Дж. Маас; «Кров і попіл», Дж. Арментраут). Він вправно володіє зброєю, відточив свою майстерність у численних битвах/війнах. Він навіть не обов'язково повинен володіти іншими надприродними здібностями. Наприклад, Геральт із Ривії («Відьмак», А. Сапковський) володіє певним знанням магії, посилює свої бойові навички магічними маніпуляціями, але Логан Дев'ятипалий («Перший закон», Дж. Аберкромбі) є просто людиною з неймовірним бойовим досвідом. Так, він впадає у шал і змінює стан свідомості, однак це не винятково й не магічна загалом здатність.

Персонаж-гравець рідше реалізується як головний; частіше є одним із головних (Каз Бреккер є центральним персонажем young-adult-дилогії Л. Бардуго «Кеттердам»; Тиріон Ланістер – один із центральних персонажів епічної серії темного фентезі Дж.Р.Р. Мартіна «Пісня льоду й полум'я»). Це персонаж, який із певних причин позбавлений фізичних можливостей бути воїном. Однак це не єдиний шлях перемогти Зло. Можна скористатися стратегією мислення.

+/- Фітц, зрозуміло, є воїном, на чому наголошує й, наприклад, Дж.Б. Еліотт (Elliott, 2006). Науковець визначає типові характеристики воїна, як-от він «володіє значною бойовою майстерністю, яка спрямована на досягнення «вищих» цілей, ніж він сам» (Elliott, 2006). Фітц очолює корабель. Власне, його навчено на асасина. Проте навички володіння зброєю в нього загально посередні. Його родзинка – то отруйні зілля. Його звитяга – то шал битви й допомога вовка Нічноокого.

Гравцем Фітц Чівелрі не є. Персонаж-гравець є стратегом. Учинки Фітца скоріше інтуїтивні, емоційні, сьогомоментні. Значною мірою це пов'язано з тим, чим його ростили: убивцею, інструментом, тим, хто не має власних цілей чи амбіцій, а діє лиш у служінні своєму королеві.

V. Головний герой є захисником.

+/- Фітц, безумовно, захищає, однак частіше йдеться про акт його служіння своєму королеві (вірність васала).

Ситуації, коли функція захисника реалізується поза служінням, трапляються в сюжеті доволі часто, проте в них: 1) Фітц часто дбає про свою безпеку чи безпеку вовка, із ним пов'язаного (наприклад, коли рятувався з родиною менестрелів від перекованих («Мандри убивці», 2021)); 2) входить у шал бійки й діє на адреналіні (рятує дитину від перекованих («Вбивця короля», 2020)). Тобто, не маючи певних надлюдських чи просто унікальних можливостей, він не діє безстрашно: він боїться за своє життя, не хоче помирати, рятує сам себе, що є цілком нормальним. Проте парадигматично не є тим, чого очікують від типового фентезійного персонажа. Наприклад, Фейра й Різанд готові зазнати катувань заради власного народу (серія «Двір шипів і троянд» С.Дж. Маас). Фітц Чівелрі вірний народові, та не тому що це його, Провісника, народ, а тому що він є його частиною; його бажання захистити королівство від червоних кораблів є реакцією кожного окремого свідомого громадянина, на чий дім нападають.

VI. Фентезійний герой прагне влади або отримує її в боротьбі зі Злом.

Так, Джуд («Народ повітря», Г. Блек), Каз Бреккер («Кеттердам», Л. Бардуго) і Джон – Натаніель («Бартімеус», Дж. Страуд) осмислюють владу як найвищу цінність; Данерис Таргарієн («Пісня льоду й полум'я», Дж.Р.Р. Мартін) прагне влади за правом роду; а ковен чарівниць («Відьмак», А. Сапковський) бажає створити справедливий світ на чолі з магією.

Із мотивом влади часто пов'язаний мотив роду. Джон Сноу («Пісня льоду й полум'я», Дж.Р.Р. Мартін) насправді є Таргарієном, а не бастардом Старків. Людина Джуд («Народ повітря», Г. Блек) як правителька фейрі легітимована тим, що стала дружиною короля фейрі. А Гаррі Поттер («Гаррі Поттер», Дж.К. Ролінг), чия мати є маглонародженою, – тим, що рід його батька сягає Певерелів, чи не найдревнішого чарівницького роду.

- Фітц Чівелрі – бастард правлячого роду. Він знає це від самого початку («Учень убивці», 2018). І це не є його привілеєм. Навпаки, це суттєво ускладнює його життя, як-от він постає перед загрозою, що його дочку заберуть і посадять на трон, визнаючи дочкою Веріті, відчувши її від справжніх батьків («Мандри убивці»).

Спроба посадити Фітца на трон завершується кривавою поразкою – і це симптоматично: він не той, хто має право на владу. Він повинен привести до влади законного короля.

Та зрештою Фітц і не має владних амбіцій, на що впливає його вірність у служінні.

Р. Гобб у трилогії «Асасин» пропонує концепцію влади як служіння, однак вона не пов'язана з Фітцом. Її носіями є Веріті та його дружина Кеттрікен. Жертвоні – так вони нарекають себе,

акцентуючи свою готовність віддавати все за благо свого народу. Однак влада так не працює, і показовим у цьому ключі є саме образ Веріті.

Він не мав бути королем, другого сина Провісників ростили як воїна й *помічника/друга* порадника короля-в-очікуванні Чівелрі.

Ставши до влади, Веріті не виконує функцій, які очікують від короля: не посідає трон, не бере участь у святкуваннях і битвах безпосередньо. Він служив своєму народові скілом, непомітно, зі своєї вежі, а король не повинен бути непомітним, бо тоді його влада слабне, зникає. Король є видимою фігурою. Веріті ним не був.

Безумовно, Веріті захищає свій народ від червоних кораблів, тож виконує функцію захисту, навіть переставши, по суті, бути його частиною. Та він із певних причин опинився у тотожній із Фітцом ситуації, яка зв'язує його волю й не дає збутися.

Цікавим у цьому ключі є образ Геральта з Ривії («Відьмак», А. Сапковський). Тривалий час він осмислює себе не більше як машину для знищення монстрів, спеціально створений інструмент чи функцію. Саме цій меті – убивати чудовиськ – цілком підпорядковане його життя. Пізніше він знаходить іншу мету – захистити названу дочку Цірі. Прикметно, що його служіння чи то одній, чи то іншій меті позбавляє його прагнення влади.

VII. *Центральному персонажеві щастить.*

Мотив удачі вкрай варіативний і повторюваний у фентезійних текстах. Так, вона може реалізуватися через допомогу сторонньої людини чи прихильного божества чи навіть цілісним образом Фортуни (як, скажімо, у романі «Різдвяна свинка», Дж.К. Ролінг). Ситуації, у які потрапляють персонажі у фентезійному тексті, вкрай небезпечні, а можливостей самостійно вийти з них переможцем може не бути. Водночас це спосіб забезпечити емоційне розпруження читача після вкрай небезпечної для нашого героя ситуації. Ще однією не менш важливою функцією удачі є те, що, вчасно подана, вона може мотивувати персонажа до подальшого додання шляху.

- Фітцові не щастить, принаймні настільки, наскільки удачею можуть похвалитися інші персонажі фентезі (наприклад, Рингіл Ескіат (A Land Fit for Heroes, Р. Морган), рятований кілька разів *богинєю смерті*, або Каз Бреккер і його Покидьки («Кеттердам», Л. Бардуго), які неодноразово виходили сухими з води в ситуаціях, коли плани Каза не спрацьовували). Фітц Чівелрі мусить усьому тяжко вчитися, докладати купу зусиль, а в найбільш небезпечних ситуаціях його завжди викривають, перехитровують, знаходять і перемагають вороги, як-от його піймали й посадили за ґрати люди Регала після вбивства короля Шрюда («Королівський убивця») або коли він проникнув у палац, щоб убити самого Регала («Мандри убивці»).

Отже, зміна морфології та функцій, виконуваних персонажем Фітцом Чівелрі (і персонажем Веріті теж) у фентезійному тексті, у трилогії Р. Гобб «Асасин» доволі суттєва і пов'язана саме з тим, що центральним персонажем в оповіді є не герой, який володіє низкою визначених характеристик, а його помічник/друг, відповідно до структури мономіфу. Однак поміщений у ситуацію, коли повинен стати героєм, він частково перебирає такі функції.

Зміна природи центрального персонажа призводить, своєю чергою, до певних змін: 1) у способі реалізації оповіді: так, перед нами своєрідний щоденник Фітца Чівелрі, який оповідає не так про шлях боротьби зі Злом, червоними кораблями (головно цій боротьбі присвячена друга частина трилогії «Убивця короля»), як про шлях персонажа до свободи, виходу зі соціальної ролі, у якій народився й цілком сформувався, по суті, поза межі самого себе. Оповідь стає шляхом формування нової ідентичності Фітца Чівелрі (а заодно й Веріті); 2) у структурі мотивів, які забезпечуються оповіддю: так, одним із визначальних мотивів фентезійного тексту є боротьба за владу, проте в трилогії Р. Гобб «Асасин» мотив боротьби за власну свободу цілком заступає мотив боротьби за владу. Мотив роду, тісно пов'язаний із мотивом влади, теж не спрацьовує належно. Так, Фітц Провісник Чівелрі знає від самого початку, що він бастард роду Провісників, це знання не є в сюжеті способом легітимувати його посягання на владу. Мотив

служіння, не поширений у текстах фентезі, впливає на те, що Фітц, належний до правлячого роду, не має амбіції правити; 3) у способі осмислення героя у його взаємозв'язках з іншими: так, не бажаючи панувати, маючи єдину потребу – жити власне життя, Фітц Чівелрі осмислює інших як певну цінність, рівнозначну йому, людині, навіть коли цим іншим постає тварина (вовк Нічноокий, пов'язаний із Фітцом) чи істота іншої раси (білий провидець Блазень).

Так само зауважуємо, що попри іманентну характеристику служіння Фітц відчуває себе в праві кинути виклик законному представникові роду провісників Регалові. Однак тут слід указати, що є кілька чинників, які це вможливають: насамперед, ідеться про те, що Регал посів трон, належний за правом Веріті, тож Фітц через служіння зобов'язаний подбати про покарання зрадника, а незаконність і навіть злочинність дій Регала «опускає» його до незаконнонародженого Фітца. Окрім того, взаємостосунки з Регалом чи не найінтенсивніші з-поміж усіх, які має Фітц зі своєю ріднею, принаймні вони емоційно навантажені навіть більше, ніж стосунки з Веріті. Страх за власне життя, життя коханої дівчини – дружини Моллі й дочки Неттл, ненависть і бажання вижити – це те, що викликає Регал у Фітца впродовж усієї оповіді.

Отже, трилогія фентезійних романів «Асасин» Р. Гобб є виразним зразком того, що жанри – це «постійні коливання між єдністю, якої прагнуть наш дискурс та наша людська свідомість, та незліченними історико-просторовими диференціаціями» (Гільєн, 2009, с. 300). Головного персонажа можна осмислювати як певну модель, яка є центральним елементом художньої концепції. У такому разі будь-яка зміна в структурі чи функціях персонажа спричиняє зміни структури мотивів, способу оповіді, загалом художньої концепції.

Список використаної літератури

1. Ткач П. Б. Стратегії перекладу поетонімів фентезійного циклу Робін Хобб «Світ Ендерлінгів». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2021. № 52. Т. 2. С. 182–185. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.52-2.43>
2. Ткач П. Б. Структурно-граматичні способи творення поетонімів фентезійного циклу Робін Гобб «Світ Ендерлінгів». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Журналістика»*. 2022. Том 33 (72), №4, Ч. 1. С. 174–178. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.4.1/33>
3. Deszcz-Tryhubczak J. '...Sacrifice. To whatever was to the good of my land and my people': The Utopian Political and Social Perspective in Robin Hobb's Fantasy Trilogies. *To See the Wizard: Politics and Literature of Childhood*. Ed. L. Ousley. Newcastle: Cambridge Scholars P, 2007. P. 315–336.
4. Lundgren T. The Magic of Empathy Narrative Empathy and Ethics in Robin Hobb's Assassin's Apprentice. Dalarna University, 2019. 25 p. URL: <http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:1411641/FULLTEXT01.pdf>
5. Siobhan C. Honor-bound: Self and Other in the Honor Culture of Robin Hobb's Soldier Son Series. *Journal of the Fantastic in the Arts*. 2013. Vol. 18(3). P. 308–318.
6. Melville P. Queerness and Homophobia in Robin Hobbs Farseer Trilogies. *Extrapolation*. 2018. № 59(3). P. 281–303. DOI: <https://doi.org/10.3828/extr.2018.17>
7. Гнипа В. Робін Гобб та її світ Ендерлінгів. *Читай. Онлайн-журнал про книги та літературу*. URL: <https://chytay-ua.com/blog.php?id=1053>
8. Anna Book Diary. Робін Гобб. Цикл із 16 книг! Із чого почати. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ZbCw3NCAcW0>
9. Klius Marichka. Учень убивці. Про сюжет і враження від книги. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=AWvKOj6X1oA>
10. Maj K. M. Kredo Asasyana. URL: https://www.academia.edu/10521879/Credo_Asasyana_rec_Robin_Hobb_Uczeń_skrytobójcy_
11. Жданова Я. Українці стали більше читати, проте друковані книжки купують рідше: опитування. URL: <https://happymonday.ua/ukrayintsi-staly-bilshe-chytaty-opytuvannya>

12. Юзва Л., Шуренкова А. Аналітичний звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження в межах проєкту «Підтримка промоції читання в Україні». 2023. URL: https://drive.google.com/drive/folders/11dCLVlo5Evmc__9n_QI9ZBF99So1S7zz
13. Фрай Н. Література як контекст: «Лісідас» Мільтона. *Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи: антологія* / за заг. ред. Д. Наливайка. Київ : Києво-Могилянська академія, 2009. С. 242–255.
14. Касперський Е. Теорія компаративістики. *Література. Теорія. Методологія*. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. С. 518–540.
15. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство. Київ : Києво-Могилянська академія, 2008. 430 с.
16. Кемпбелл Дж. Тисячолікий герой. Львів : Terra Incognita, 2021. 416 с.
17. Booker C. The Seven Basic Plots. Why we tell stories. London – New York: Continuum, 2004. 736 p.
18. Elliott G. B. Shades of Steel-Gray: The Nuanced Warrior-Hero in the Farseer Trilogy. *Studies in Fantasy Literature*. 2006. Vol. 4. P. 70–78. URL: <https://elliotttrwi.com/2020/04/08/re-presentation-shades-of-steel-gray/>
19. Гобб Р. Мандри убивці. *Assassin* / пер. з англ. Н. Михайловської. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2021. 928 с.
20. Гобб Р. Королівський убивця. *Assassin* / пер. з англ. Н. Михайловської. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2020. 688 с.
21. Гобб Р. Учень убивці. *Assassin* / пер. з англ. Ю. Єфремова. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 416 с.
22. Гільєн К. Систематизації. *Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи: антологія* / за заг. ред. Д. Наливайка. Київ : Києво-Могилянська академія, 2009. С. 289–306.

References

1. Tkach, P. B. (2021). Stratehii perekladu poetonimiv fenteziinoho tsykladu Robin Khobb «Svit Enderlinhiv» [Translation strategies of poetonims of the fantasy series of Robin Hobb «The world of Enderlings»]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia «Filolohiia» – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series «Philology»*, 52(2), 182–185. DOI: <https://doi.org/10.32841/2409-1154.2021.52-2.43> [in Ukrainian].
2. Tkach, P. B. (2022). Strukturno-hramatychni sposoby tvorennia poetonimiv fenteziinoho tsykladu Robin Khobb «Svit Enderlinhiv» [Structural and Grammatical methods of creation of poetonims of the fantasy series of Robin Hobb «The world of Enderlings»]. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriiia «Filolohiia. Zhurnalistyka» – Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyi. Series «Philology. Journalism»*, 33 (72), 4, 1, 174–178. DOI: <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.4.1/33> [in Ukrainian].
3. Deszcz-Tryhubczak, J. (2007). ‘...Sacrifice. To whatever was to the good of my land and my people’: The Utopian Political and Social Perspective in Robin Hobb’s Fantasy Trilogies. *To See the Wizard: Politics and Literature of Childhood* / Ed. L. Ousley. Newcastle: Cambridge Scholars. P. 315–336.
4. Lundgren, T. (2019). The Magic of Empathy Narrative Empathy and Ethics in Robin Hobb’s *Assassin’s Apprentice*. Dalarna University. Retrieved from <http://www.diva-portal.se/smash/get/diva2:1411641/FULLTEXT01.pdf>
5. Siobhan, C. (2013). Honor-bound: Self and Other in the Honor Culture of Robin Hobb’s Soldier Son Series. *Journal of the Fantastic in the Arts*, 18(3), 308–318.
6. Melville, P. (2018). Queerness and Homophobia in Robin Hobbs Farseer Trilogies. *Extrapolation*, 59 (3), 281–303. DOI: <https://doi.org/10.3828/extr.2018.17>

7. Hnyra, V. Robin Hobb ta yii svit Enderlinhiv [Robin Hobb and her world of Enderlings]. *Chytai. Onlain-zhurnal pro knyhy ta literaturu – Read. Online magazine about books and literature*. Retrieved from <https://chytay-ua.com/blog.php?id=1053> [in Ukrainian].

8. Anna Book Diary. Robin Hobb. Tsykl iz 16 knyh! Iz choho pochaty [Robin Hobb. A series of 16 books! Where to start]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=ZbCw3NCAcW0> [in Ukrainian].

9. Klius, M. Uchen ubyvtsi. Pro siuzhet i vrazhennia vid knyhy [Assassin's Apprentice. About the plot and impressions of the book]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=AWvKOj6X1oA> [in Ukrainian].

10. Maj, K. M. Kredo Asasyna. Retrieved from https://www.academia.edu/10521879/Credo_Asasyna_rec_Robin_Hobb_Uczen_skrytobójcy [in Polish].

11. Zhdanova, Ya. Ukraintsi staly bilshe chytaty, prote drukovani knyzhky kupuiut ridshe: opytuvannia [Ukrainians began to read more, but buy printed books less often: survey]. Retrieved from <https://happymonday.ua/ukrayintsi-staly-bilshe-chytaty-opytuvannya> [in Ukrainian].

12. Iuzva, L., & Shurenkova, A. (2023). Analitychnyi zvit za rezultatamy vseukrainskoho sotsiologichnoho doslidzhennia v mezhakh proiektu «Pidtrymka promotsii chytannia v Ukraini» [Analytical report based on the results of an all-Ukrainian sociological survey within the framework of the project «Supporting the promotion of reading in Ukraine»]. Retrieved from https://drive.google.com/drive/folders/11dCLVlo5Evmc__9n_QI9ZBF99So1S7zz [in Ukrainian].

13. Frai, N. (2009). Literatura yak kontekst: «Lisidas» Miltona [Literature as context: Mylton's «Lycidas»]. *Suchasna literaturna komparatyvistyka: stratehii i metody: antolohiia – Modern literary comparative studies: strategies and methods: an anthology*. Ed. D. Nalyvaiko. (pp. 242–255). Kyiv : Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

14. Kasperskyi, E. (2008). Teoriia komparatyvistyky. Literatura. Teoriia. Metodolohiia [Theory of Comparativistics. Literature. Theory. Methodology]. (pp. 518–540). Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

15. Budnyi, V., & Ilnytskyi, M. (2008). Porivnialne literaturoznavstvo [Comparative Literature]. Kyiv : Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

16. Kempbell, Dzh. (2021). Tysiacholykyi heroi [A Thousand-Faced hero]. Lviv: Terra Incognita [in Ukrainian].

17. Booker, C. (2004). *The Seven Basic Plots. Why we tell stories*. London – New York: Continuum.

18. Elliott, G. B. (2006). Shades of Steel-Gray: The Nuanced Warrior-Hero in the Farseer Trilogy. *Studies in Fantasy Literature*, 4, 70–78. Retrieved from <https://elliotttrwi.com/2020/04/08/re-presentation-shades-of-steel-gray/>

19. Hobb, R. (2021). Mandry ubyvtsi [Wanderings of the assassin]. Per. z angl. N. Mykhailovskoi. Kharkiv : Klub simeinoho dozvillia [in Ukrainian].

20. Hobb, R. (2020). Korolivskyi ubyvtsia [Royal assassin]. Per. z angl. N. Mykhailovskoi. Kharkiv : Klub simeinoho dozvillia [in Ukrainian].

21. Hobb R. (2018). Uchen ubyvtsi [Assassin's apprentice]. Per. z angl. Yu. Yefremova. Kharkiv : Klub simeinoho dozvillia [in Ukrainian].

22. Gilien, K. (2009). Systematyzatsii [Systematizations]. *Suchasna literaturna komparatyvistyka: stratehii i metody: antolohiia – Modern literary comparative studies: strategies and methods: an anthology*. Ed. D. Nalyvaiko. (pp. 289–306). Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia [in Ukrainian].

Годунок З. В. Як помічник стає героєм, і як це впливає на текст: фентезійна трилогія Р. Гобб «Асасин»

У статті аналізується центральний персонаж трилогії Робін Гобб «Асасин» (Farseer («Провісник»)) в оригіналі) Фітц Чівелрі, який, відповідно до морфологічних і функційних характе-

ристик, ідентифікується у структурі мономіфу фентезійного тексту як помічник/друг. Уведений в оповідь Робін Гобб як герой, він частково зберігає свої функції помічника, частково ж реалізується як герой. Серед ознак, які зберігаються, виділяються такі: драматичний бекграунд та унікальні надлюдські здібності. Він також реалізується як захисник, проте ця функція обмежена: він не є типовим героєм-воїном, отже, не є безстрашним, природно боїться за своє життя й рятує його. Водночас є характеристики, які не повною мірою реалізуються персонажем в оповіді. Так, до них авторка статті відносить те, що персонаж не включений у боротьбу за престол, не прагне влади, реалізується головню у служінні іншому й не є тим, хто безпосередньо перемагає Зло.

Такі структурні зміни персонажа, зрозуміло, призводять до певних змін художньої концепції фентезійного тексту трилогії «Асасин» Робін Гобб. Авторка наукової статті наголошує, що змінюються кут зору оповіді (акцентується мотив самопошуку, а не два поспіль: самоідентифікації й боротьби за владу), структура її ключових мотивів (суттєво зменшується важливість боротьби за владу для персонажів), спосіб осмислення героя, який перемагає Зло, тощо.

Ключові слова: фентезі, фентезійний персонаж, структура персонажа, функції персонажа, типовий чоловічий персонаж фентезі.

Hodunok Z. How the assistant becomes a hero, and how it affects a text: fantasy trilogy by R. Hobb «Assassin»

The article analyzes the central character of Robin Hobb's «Assassin» (originally titled trilogy «Farseer») Fitz Chivalry, according to morphological and functional characteristics, is identified in the monomyth structure of a fantasy text as an assistant / a friend. Introduced by Robin Hobb as a hero, he partially retains his assistant functions, while also being realized as a hero. Among the features that are preserved, the following stand out: a dramatic background and unique superhuman abilities. He is also realized as a defender, but this function is limited: he is not a typical warrior hero, therefore, he is not fearless, he naturally fears for his life. At the same time, there are characteristics, that are not fully realized by the character in the story. The character is not included in the struggle for the throne, does not seek power, is realized mainly in the service of the others and is not the one who directly defeats Evil.

These structural changes in the character naturally lead to certain changes in the artistic concept of the «Assassin» fantasy trilogy by Robin Hobb. The author of the scientific article emphasizes that there are changes in the narrative perspective (the motive of self-search is emphasized, not two in a row: self-identification and struggle for power), structure of its key motifs (the importance of the power struggle for the characters is significantly reduced), and the way the hero, who defeats Evil, is interpreted, among other things.

Key words: fantasy, fantasy character, character structure, character functions, typical male fantasy character.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 18.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 821.161.2Вовк

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-157-164

Григорчук Юлія Миколаївна,

кандидат філологічних наук,

молодший науковий співробітник

Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України,

м. Київ, Україна.

yuliahryhorchuk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9359-1334>

МІСТЕРІЇ РІЗДВА І ВОСКРЕСІННЯ В ІСТОРІОСОФСЬКИХ ВІЗІЯХ ВІРИ ВОВК: АСПЕКТИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

*Святися, Україно, в страсній долі, / Як образ Бога на землі,
Бо не за страсті, а за святість / На тебе Воскресіння жде!
(Віра Вовк, «Святість»)*

Тематика Різдва і Воскресіння – основних християнських свят церковного календаря – органічно присутня в українській художній словесності, набуваючи в кожен період історичного розвитку самобутньої інтерпретації. Прикметною рисою національного письменства від найдавніших часів і дотепер є те, що у творчості українських майстрів пера ключові події біблійної історії часто накладаються на сучасність, даючи змогу щоразу по-новому осмислити актуальний історичний контекст у світлі християнського ідеалу. Як зазначає В. Сулима, українська література має «тисячолітню традицію ідейно-художнього засвоєння вічної Книги Книг» (Сулима, 1998, с. 3). Важливо, що Святе Письмо сприймається митцями «не тільки як джерело образів, але й як основа духовного буття нації» (Антофійчук, 2000, с. 312). Уже М. Костомаров у «Книзі буття українського народу» вдається до біблійного сюжету страждань і воскресіння Спасителя та проєктує його на історичну долю України. Суголосні мотиви звучать у творах Т. Шевченка, М. Шашкевича, І. Франка, Лесі Українки, Б.-І. Антонича, Василя Барки, у яких у містеріальному ключі контамінуються події біблійної й вітчизняної історії, а в українському просторі реактуалізуються мотиви народження, смерті та воскресіння Месії.

Самобутнім у цьому сенсі постає доробок сучасної письменниці Віри Вовк, тексти якої репрезентують багатопланове освоєння біблійного першоджерела із неодмінною прив'язкою до українського історичного хронотопу. Це відзначають чимало дослідників творчості авторки, зокрема Н. Гаврилюк, С. Гординський, Л. Коленська, Е. Котмаєр, М. Коцюбинська, М. Тарнавська та ін. Як пише М. Коцюбинська, художнє слово Віри Вовк – це «слово глибокої духовної наснаги, високого релігійного звучання [...] Це свій світ, світ своїх «інтимних» взаємин людини з Богом, свої шляхи наближення до Бога, осягнення Його» (Коцюбинська, 2000, с. 17).

Важливими домінантами цього художнього світу, а властиво індивідуально-авторської рецепції Біблії, є містерії Різдва й Воскресіння. У текстах авторки ці модули сакрального хронотопу спроєктовані на сучасність, на історичну долю України. У заданому ключі доробок письменниці ще не розглядався, що й визначає актуальність розвідки. Тож мета статті – проаналізувати ідейно-естетичну інтерпретацію у творах Віри Вовк християнських містерій Різдва і Воскресіння в контексті проєкції їх на українські історичні реалії. Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: дослідити корпус текстів Віри Вовк в аспекті рецепції в них різдвяно-великодньої тематики, висвітлити ключові ідейно-естетичні засоби її вті-

лення, ословити авторську історіософську концепцію, закодовану в символічній інтерпретації містерій Різдва і Великодня. Практичною основою дослідження стануть методологічні прийоми аналізу й синтезу, важливі для виявлення поетикальної своєрідності творів Віри Вовк; біографічний метод, спрямований на висвітлення становлення християнського світогляду письменниці; філологічний та герменевтичний підходи, присутні для інтерпретації авторської художньої візії дійсності.

Знаменно, що, незважаючи на те що понад вісімдесят років Віра Вовк провела за межами рідної землі (у Німеччині та Бразилії), письменниця не втратила духовного зв'язку з нею. У книзі «Мережа» авторка пише: *«Підсумовуючи спогади свого довгого життя, бачу, що воно завжди було спрямоване на Україну, що, перебуваючи найбільше років поза її кордоном, я жила нею так інтенсивно, наче б ніколи з нею не розлучалася...»* (Вовк, 2011, с. 62). Про це свідчать і твори Віри Вовк: «Духи і дервіші», «Іконостас України», «Триптих», «Майдан», «Героїка» – вусі актуальні, історіософські. У полі зору письменниці – вона сама, Батьківщина і світ на тлі доленосних для України подій ХХ–ХХІ ст., а це: Друга світова, Голодомор, Чорнобиль, Майдан і, врешті, сучасна війна...

Художнє мислення поетеси тяжіє до архетипу, праобразу. Тож і знакові для національної історії події описані саме у цьому ключі, занурені в архетипну матрицю біблійної символіки. Як зізнається авторка, *«ні один невіруючий філософ, ні письменник не переконав мене глибше, як Новий Завіт»* (Вовк, 2001, с. 64). Новозавітні сюжети стають у її творах тими концептами, що дають змогу крізь призму позачасового наново осмислити сучасне, показати актуальні екзистенційні колізії у світлі вічних моральних цінностей. Саме такими модусами вічного в доробку Віри Вовк є біблійні містерії Різдва і Воскресіння. Ідеться насамперед про глибинну богословську і культурологічну символіку цих свят, із якою неодмінно пов'язана семантика Божого дива, чуда, сакральної таїни (від грецьк. *mysterion* – таємниця, таїна). Важливим є також жанровий аспект, адже класичні західноєвропейські середньовічні містерії «інсценізували народження, смерть і воскресіння Христа» (Літературознавчий словник, 1997, с. 462). Прикметно, що у Віри Вовк зацікавлення жанром містерії цілком органічне, мотивоване сферою її наукових студій літератури європейського Середньовіччя, утілених, зокрема, у праці *Deutsche epische Mariendichtung im Mittelalter* («Німецька епічна марійська поезія Середньовіччя»). Водночас навіть окреслені як «містерія» тексти авторки («Іконостас України (містерія)», «Вселенна містерія») репрезентують принципово нове осмислення класичного жанру, адже він «перестає бути суто формою релігійного дійства й набуває якості метажанру» (Олійник, 2021, с. 18). Присутніми є також часопросторові параметри творів. Різдво і Великдень уособлюють у Віри Вовк сакральний час (час свята), уприсутнений у конкретному національному просторі. Він виходить за межі й обшири реального часу, набуваючи ознак містерії, священнодійства, утіленого в реальності, «реактуалізації священної події» (Еліаде, 2001, с. 37) у знаковому предметно-подієвому контексті.

Прикметно, що **Різдво** у Віри Вовк – це насамперед українське Різдво, навіть карпатське, гуцульське, занурене в колоритну атмосферу народних святкувань, серед яких виростала письменниця. У текстах авторки із цим святом пов'язані найсвітліші спомини: барвисті різдвяні традиції Гуцульщини, де минуло дитинство, любов родини, ще не роз'єднаної війною, гармонійний світ сподівань і мрій, освячених Україною.

Уже перший прозовий твір – повість «Духи і дервіші» виразно акцентує тему Різдва. Віра Вовк пише про своє дитинство в Україні, вершиною споминів про яке є Різдво в Кутах на Гуцульщині – свято, яке збирало разом усю родину, згодом розпорошену війною по світу. В уяві письменниці постає картина: зелена різдвяна ялинка, а біля неї – усі рідні серцю. Образ дерева персоніфікується, набуває архетипної семантики: райського дерева, дерева життя. Юна Віра (героїня твору) відчуває себе його частиною, галузкою *«тієї великої різдвяної ялиці»*, зелені

вітки якої згодом *«повідрубано від пня й попересаджувано в різня підсоння, різні обставини»* (Вовк, 2001, с. 71).

Різдво – це також свято щедрих народних традицій із глибокою етногенетичною пам'яттю. Інтерпретація різдвяної тематики крізь призму гуцульського колориту яскраво відображена в збірці *«Зоря провідна»*. Художня думка Віри Вовк вилює самобутні образи Черемошу-Йордану (Вовк, 2000, с. 72), Ісуса, Керманича Гуцулії (Вовк, 2000, с. 73), Гуцульської Матері Божої в постолах (Вовк, 2000, с. 75). Як пише І. Дмитрів, *«народження Ісуса Христа у творчості гуцулів, лемків, бойків часто відбувалося не десь там у Святій Землі, а в Дуклі або ж неподалік Криворівні, взимку, на вбогому обійсті. І саме із цих країв у народній уяві розпочалася Його трагічна дорога на Голготу»* (Дмитрів, 2016, с. 186). Водночас, зазначає дослідниця, така *«мітологізація не принижує правду»*, а, навпаки, *«створює відчуття особистої причетності до подій вселенського значення»* (Дмитрів, 2016, с. 186). У цьому сенсі художнє мислення Віри Вовк виявляє оригінальне бачення біблійного прототексту, оперте на особистий життєвий досвід. У *«Духах і дервішах»* авторка творить своєрідне Євангеліє свого *«бідного Кутика»* (Вовк, 2001, с. 80), містечка Кути на Прикарпатті, створює також свій *«вертеп»* (Вовк, 2001, с. 72), дійовими особами якого є реальні постаті: вона, батько-лікар, близьке оточення. Остання дія цього вертепу має, власне, євангельську основу і зображає сім'ю втікачів від новітнього Ірода – червоних *«визволителів»*, що прийшли у містечко. Перед родиною – лічені години, щоб зібралася і покинути дім. Події розгортаються швидко, мов у фантазмагорії, і постають осучасненою алегорією втечі Святої Родини до Єгипту, опрідметненою в українських реаліях.

Гостро й актуально звучить цей мотив і в останній збірці *«Героїка»* (2022). Віра Вовк пише про сучасну російсько-українську війну і сім'ю своїх друзів, які змушені тікати з палаючого міста. Як колись письменниця, так тепер і ця українська родина стали вимушеними втікачами. Авторка цитує другий розділ Євангелія від Матея: *«Ангел у сні з'явився Йосифу й рік: «Вставай, візьми Дитя й Його Матір та втікайте до Єгипту і будьте там, як довго велітиму...»* (Вовк, 2022, с. 24). Глава має промовисту назву: *«Вічний поворот»*. Інша алюзія містерії Різдва виведена в поезії *«Рахилія»*. Це рефлексія трагедії Маріуполя, присвячена пам'яті загиблих. У основі твору – біблійний уривок про плач Рахилі, інкорпорований в український контекст: *«В підвалах Маріуполя / Ридає Рахилія / Над мертвими дітками, / Жертвами Ірода. / Минають століття [...] / Та все повертається / В нових анналах»* (Вовк, 2022, с. 26). Тут сакралізація дійсності через актуалізацію різдвяного хронотопу надає подіям надісторичного сенсу, маркує національне семантикою непромінального, незнищеного, вічного.

Усе ж, незважаючи на трагізм, Різдво для Віри Вовк – це передусім свято надії й невимовного милосердя Того, хто *«щорічно відроджується в пам'яті людства і пригадує йому втрачене, невинне дитинство...»* (Вовк, 2008, с. 94), свято, яке приходить туди, де найбільша потреба, скрута. У творах авторки Ісус народжується і в Києві на Майдані, і в убогих фавелях бразильського мегаполісу, і на засніженій карпатській полонині (поезії *«Різдво на Майдані»*, *«Бездомне Різдво»*, *«Гості з полонини»*, новели *«Снігове чудо»*, *«Різдвяна легенда»*). У художній уяві письменниці позачасова містерія Христового Різдва інкорпорується в щораз інші культурно-історичні площини. У *«Різдвяній легенді»* – це етносвіт Гуцульщини, представлений на тлі воєнного лихоліття ХХ ст. Твір зображає вбогу гуцульську колибу, сирітку Марію з дітям, діда Осипа. Цікаво, що сама *«Легенда...»* розпочинається досить реалістично: *«Зі спаленої оселі зосталося тільки їх двоє...»* (Вовк, 2001, с. 381). Подальший діалог діда й онуки в лаконічних репліках акумулює увесь трагізм подієвого плану: спалені оселі, репресії, голод, холод, скрута... Але казуальність історичної дійсності впевнено розмикає інша, акаузальна логіка свята, адже даремно все відбувається напередодні Святвечора. Поступово в містерійному сюжеті твору стираються грані явного й уявного, земного і небесного, утілюючи одвічну перемогу добра над злом, життя над смертю, світла над темрявою. Твір має відкритий фінал.

У холодну колибу раптово входять троє з дарами і вклякають перед Марічкою й немовлятком: «Дід Осип нараз почав протирати очі. Йому не хотілося вірити, що з-під Маріччиної хустки виблискували білі рукави пацьорковими узорами, що за її головою сховався повний місяць і що дитячко було перев'язане веселкою. А три чоловіки клякали перед ним на землі й розгортали дари, немов царі перед Ісусом» (Вовк, 2001, с. 382). Залишається загадкою, хто вони, ці троє: односельці-повстанці чи біблійні царі-мудреці? Та й, врешті, дід Осип чи святий Йосиф, сирітка Марія чи Богородиця з Ісусом? Така сакралізація дійсності через актуалізацію містерійного різдвяного хронотопу надає описаним подіям надісторичної ваги, розмикає звичні подієві рамки через актуалізацію іншої реальності, реальності чуда, завжди можливої для тих, які в нього вірять.

Загалом особливість різдвяної прози Віри Вовк – оприявлення дива, чекання на нього, раптове впізнання його в буденному, щоденному. Усі ці сенси художньо втілені у книзі «Коляда на Щедрий вечір». В основі твору – фантастична подія: у бразильські тропіки до самотньої письменниці приходить українське Різдво зі снігом, колядою і постатями друзів, які, немов святі в німбах, з'являються перед нею в пломенях дванадцятираменного свічника: «...Свічки радісно замиготіли. Я почула човгання перед вхідними дверима, наче б хтось намагався обтрусити сніг з обув'я» (Вовк, 2008, с. 212). Атмосферу таємничості, дива створює незвична для тропічних широт оксиморонна сенсоризація рипіння снігу за дверима та звуки української колядки: «Почула притишені голоси, а потім багатоголосо: «Нова радість стала!» Двері самі розкрилися, і ввійшло їх дванадцятьоро, як апостоли, усі в німбах» (Вовк, 2008, с. 212). З-поміж несподіваних гостей – друзі з України: партизан Левко, Надія Світлична. Увесь твір побудований як містерія, діалог із янголами-душами про найсуттєвіше в житті, тривалістю в святковий вечір і довжиною у вічність. Кожен із героїв оповідає свою історію, що є водночас історією Батьківщини. Авторка творить власну містерію, біографічно деталізовану, з виразним історичним підтекстом.

Поряд із різдвяною тематикою у Віри Вовк незмінно присутня **великодня**. Йдеться насамперед про містерію страждань, смерті й воскресіння Ісуса Христа. Заглиблюючись у Божу таїну цих істин, письменниця проєктує їх на долю України, реактуалізуючи євангельські події в сучасному для неї історичному хронотопі. Творче осмислення хресної місії Месії рельєфно відображене у драматичних поемах «Триптих», «Іконостас України», «Земля Іскриста». У них трагедію рідної землі в тоталітарну атеїстичну добу втілюють біблійні образи: «страстей Господніх на роздоріжжях» (Вовк, 2002, с. 130), «піль у багрянці маків» (Вовк, 2002, с. 171), новітніх мучеників у «тернових коронах» (Вовк, 2002, с. 162). Густе символічне письмо авторки створює оновлену візію дійсності, де все набуває особливого значення: кожен образ, дія, постать, жест.

Уміло влітаючи євангельську топіку в реалістичну подієву канву, Віра Вовк вибудовує історичний каркас ХХ–ХХІ ст. із мозаїки доль. У «Триптиху» це долі друзів-шістдесятників: Івана й Надії Світличних, Василя Стуса, Алли Горської. В «Іконостасі» – відомі історичні постаті від княжих часів до сьогодення. За словами однієї з дослідниць творчості письменниці, це «якісно новий твір, як за формою, так і за змістом», у якому «в містерійному векторі витворюється історична доля України: її народження, становлення та переродження як оновленої» (Олійник, 2021, с. 24). Віра Вовк окреслює підзаголовок твору як «містерія». Усе ж із класичного жанру в ньому впізнавані лише окремі герої, євангельські мотиви і духовно-аксіологічний підтекст. Сам текст поеми постає, по суті, осучасненою версією середньовічної містерії Господніх страстей і воскресіння, інтерпретованою в українських реаліях, у широкій системі образів-персонажів вітчизняної історії. Новаторським прийомом є й відсутність характерного для жанру містерії розмежування простору на рай і пекло, натомість локалізація дії у знакових для національної свідомості топосах, таких як Київ із його давніми храмами, Львів із Личаків-

ським кладовищем і собором Св. Юра, Чернігів та його давні святині, ін. Твір побудований як мозаїка епізодів «ключових історичних подій України, які впливали різними способами на її культуру впродовж тисячі років християнства» (Залеська-Онишкевич, 2002, с. 10). Євангельська подієва канва тут уписана в культурний і географічний простір Батьківщини, а містерія страждань і воскресіння Христа спроектована на долю українських шістдесятників. «В'язня обличчя – ікона німа, / В нього нічого, крім болю, нема... / Був я поет, а тепер я – мов Ти, / Той, хто доніс уже хрест до мети» (Вовк, 2002, с. 167) – таким постає образ Василя Стуса в «Іконостасі...». Загалом постаті митців у творах Віри Вовк не конкретизовані, а впізнавані за деталями, як-от: «хтось», хто «у таборі / виростив соняха / ділився з ним навпіл / своєю міркою води» (Вовк, 2002, с. 121) – Іван Світличний; «жінка в червоному одязі, що спливає по ній хвилями світла» (Вовк, 2002, с. 130) – Алла Горська; «поет» (Вовк, 2002, с. 131) – Василь Стус; «вишивальниця» (Вовк, 2002, с. 165) – Надія Світлична. Їхня хресна дорога в радянських тюрмах нагадує хресний шлях Месії. Це підтверджують численні алюзії й ремінісценції, які актуалізують в історичній конкретиці образно-символічну матрицю біблійного прототексту. Однак, незважаючи на трагічну реальність подій, авторка «Іконостасу...» пророче резюмує: «Спас є / і прийде Великдень» (Вовк, 2002, с. 171). Твір закінчується молитвою, сповненою пафосом віри в торжество Воскресіння. Знаменно, що «містерія побачила світ за чотири роки до здобуття Україною незалежності» (Коцюбинська, 2000, с. 23).

Загалом Батьківщина в поетичній візії Віри Вовк «піднесена до рівня найвищих святощів» (Коцюбинська, 2000, с. 23). Це «святий чорнозем» (Вовк, 2000, с. 122), «Земля Іскриста» (Вовк, 2016, с. 3), земля «із соняшниковим німбом / та серцем, пробитим шипшиною» (Вовк, 2012, с. 78). Письменниці печуть її «стигми»: Голодомор, Чорнобиль, сучасне воєнне лихоліття. На цій хресній дорозі поряд з Україною, як із Месією, – Діва Марія. «Я з вами спинаюся на Голготу, / Дітки мої» (Вовк, 2016, с. 26), – пророче звучать слова Пречистої в поемі «Земля Іскриста». Страждальна Мати, екзистенційно заглиблена в безсловесну відкупительну містерію страждання, Богородиця стоїть під хрестом рідного Сина і під історичним хрестом України. У цій символічній іпостасі вона зображена в численних творах Віри Вовк, де втілює вітаїстичну концепцію авторки, її віру у торжество добра, правди і надії. Для письменниці Діва Марія «філософічно глибока й трагічна в житті і безмежно величава в небі» (Вовк, 2001, с. 143). Її постать водночас біблійно-впізнавана і національно-конкретизована, портретна та іконописна. Крізь призму цього образу поетеса осмислює історичні трагедії України і світу: Голодомор, Чорнобиль, ядерну загрозу, посуху: «Я тебе бачила на Україні / в голодні роки під тином [...] / а потім в іскрах Чорнобиля – живим смолоскипом. / Ти стояла у Гіросімі / під смертоносним грибом [...] / і в пустелі Бразилії, / де твоє серце прошило голкою кактуса...» (Вовк, 2000, с. 325). Проектуючи біблійну містерію хресної жертви Спасителя на драматичні події сучасності, Віра Вовк творить свій образ Чорнобильської Мадонни, що стояла в самому епіцентрі «живим смолоскипом» (Вовк, 2000, с. 325), іконописної Богоматері з мечами болю в серці («Молебень до Богородиці», «Легенда про колоски»). Особливою експресією сповнена «Легенда про колоски». Письменниця вибудовує сюжет за алгоритмом зростання психологічної напруги і щораз більшої впізнаваності в зображених українських реаліях виразної сакральної символіки. У візії малої Ніни, що збирає колоски на стерні, раптово постає жінка, крізь одяг якої видніють мечі у серці, і між ними зав'язується діалог: «Ходи, я повиймаю мечі з твого серця! – і Ніна обгорнула її сильно своїми руками... – Знаєш, мого батька розстріляли, – звірилася дитина. – А мого Сина розп'яли...» (Вовк, 2001, с. 391). Так драма Господніх страждань наново оприсутнюється в національній конкретиці, набуває фольклорної деталізації і психологічного загострення, а крізь призму невинного світосприйняття малолітньої дівчинки в її діалозі з Богоматір'ю проступає правда про одну з найбільших трагедій України у ХХ ст. – Голодомор.

Небайдужість авторки, її вболівання за долю рідного краю в унісон звучать чи не з кожного твору, апелюючи до національної свідомості сучасників. Цим мотивоване і наскрізне звернення до фундаментальних біблійних образів і сюжетів, які дають змогу актуалізувати в часі позачасове, переосмислити драматичні колізії народного буття в руслі сакральної символіки Різдва та Воскресіння. Незважаючи на описаний трагізм історичного подієвого плану, твори письменниці завжди сповнені надії і провіденційного життєствердного пафосу: «*І буде радість, / Воскресне пісня, / Стане у славі / Земля Іскриста!*» (Вовк, 2016, с. 36). Цими рядками завершується однойменна поема «Земля Іскриста». Оптимістична візія «*великоднього світанку*», що «*рожевіє в зазраві*» (Вовк, 2022, с. 46), присутня й в останній збірці «Героїка», присвяченій подіям сучасної війни. Усвідомлюючи моральну відповідальність за вчинки народу й окремих осіб, лірична героїня молитовно благає Творця: «*Ми припадаємо на коліна / Перед страстями Твого Сина [...] / Ти дав Україні Велику П'ятницю [...] / Пішли їй тепер, наче рідному Сину, / Божественне Воскресіння!*» (Вовк, 2022, с. 38).

Загалом глибокою вірою в перемогу світла над темрявою, життя над смертю, добра над злом сповнений кожен твір Віри Вовк. Драматична історія України вписана в них у світовий історичний контекст, пропущена крізь призму власного досвіду і подана у світлі вічних містерій Різдва й Воскресіння. Під час їх рецепції у текстах можна простежити елементи класичного містерійного жанру, однак трактування його цілком нове, авторське, з багатовекторністю подієвих планів, широкою галереєю персонажів, поєднанням різних часових і культурних площин. Активно залучаючи біблійний сюжетно-образний матеріал, Віра Вовк демонструє його модерну художньо-стильову інтерпретацію, ключовими модусами якої є контамінація сакрального та національного хронотопів, фольклоризація й психологізація євангельських сюжетів із метою їх максимального наближення до соціально-культурних реалій Батьківщини.

Знаменно, що Різдво у Віри Вовк має виразний національний колорит. Це передусім українське Різдво, навіть карпатське, гуцульське. Воно приходить туди, де найбільша потреба, і символізує торжество добра, милосердя, людяності і простоти. Натомість Великдень – це глибока містерія страждань і воскресіння Ісуса Христа, які письменниця наново проектує на історичну долю України ХХ–ХХІ ст., у контексті чого всі моральні й фізичні терпіння рідного народу набувають неперебутньої ваги Христової жертви, а разом із цим – провіденційної надії на торжество Воскресіння.

Перспективним вектором досліджень у вибраній царині є аналіз рецепції мотивів Різдва й Великодня у творчості інших українських письменників, зокрема в художніх текстах митців діаспори та сучасних авторів.

Список використаної літератури

1. Сулима В. Біблія і українська література. Київ : Освіта, 1998. 399 с.
2. Антофійчук В. Євангельські образи в українській літературі ХХ століття. Чернівці : Рута, 2000. 335 с.
3. Коцюбинська М. Метаморфози Віри Вовк. *Вовк Віра. Поезії*. Київ : Родовід, 2000. С. 5–32.
4. Вовк В. Мережа. Львів : БаК, 2011. 152 с.
5. Вовк В. Проза. Київ : Родовід, 2001. 446 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / ред. Р. Гром'як, Ю. Ковалів. Київ : Академія, 1997. 752 с.
7. Олійник К. Містерія як метажанр у драматургії ХХ століття. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка. Філологічні науки*. 2021. Вип. 2(95). С. 18–26. DOI: [https://doi.org/10.35433/philology.2\(95\).2021.17-26](https://doi.org/10.35433/philology.2(95).2021.17-26)
8. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і андрогін / пер. Г. Кьоран, В. Сахна. Київ : Основи, 2001. 592 с.

9. Вовк В. Поезії. Київ : Родовід, 2000. 424 с.
10. Дмитрів І. Містерія Різдва у поетичному осмисленні Богдана Ігоря Антонича. *Spheres of culture*. 2016. Vol. XV. P. 184–193.
11. Вовк В. Героїка. Ріо-де-Жанейро ; Львів : Колір ПРО, 2022. 88 с.
12. Вовк В. Маскарада. Київ : Факт, 2008. 288 с.
13. Вовк В. Театр. Київ : Родовід, 2002. 448 с.
14. Залеська-Онишкевич Л. Від вертепу до крилатої скрипки: драматичні твори Віри Вовк. *Vovk Vira. Teatr*. Київ : Родовід, 2002. С. 5–19.
15. Вовк В. Земля Іскриста. Ріо-де-Жанейро : Contraste, 2016. 40 с.
16. Вовк В. Зеніт. Львів : БаК, 2012. 102 с.

References

1. Sulyma, V. (1998). *Bibliia i ukrainska literatura* [The Bible and Ukrainian literature]. Kyiv: Osvita [in Ukrainian].
2. Antofiichuk, V. (2000). *Yevanhelski obrazy v ukrainskii literaturi dvadtsiatoho stolittia* [Evangelical images in Ukrainian literature of the twentieth century]. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].
3. Kotsiubynska, M. (2000). *Metamorfozy Viry Vovk* [Metamorphoses of Wira Wowk]. In *Vovk Vira. Poezii – Poetry* (pp. 5–32). Kyiv: Rodovid [in Ukrainian].
4. Vovk, Vira (2011). *Merezha* [Network]. Lviv: BaK [in Ukrainian].
5. Vovk, Vira (2001). *Proza* [Prose]. Kyiv: Rodovid [in Ukrainian].
6. Hromiak, R., & Kovaliv, Yu. (Eds.). (1997). *Literaturoznachnyi slovnyk-dovidnyk* [Literary dictionary-reference]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
7. Oliinyk, K. (2021). *Misteriia yak metazhanr u dramaturhii dvadtsiatoho stolittia* [Mystery as a meta-genre in the drama of the twentieth century]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni I. Franka. Filolohichni nauky – Bulletin of Zhytomyr State University named after I. Franko. Philological sciences, 2 (95)*, 18–26. DOI: [https://doi.org/10.35433/philology.2\(95\).2021.17-26](https://doi.org/10.35433/philology.2(95).2021.17-26) [in Ukrainian].
8. Eliade, M. (2001). *Sviashchenne i myrske. Mify, snovydinnia i misterii. Mefistofel i androhin* [The Sacred and the Profane. Myths, Dreams and Mysteries. Mephistopheles and Androgyne]. Transl. Koran, H. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
9. Vovk, Vira (2000). *Poezii* [Poetry]. Kyiv: Rodovid [in Ukrainian].
10. Dmytriv, I. (2016). *Misteriia Rizdva u poetychnomu osmyslenni Bohdana Ihoria Antonycha* [Mystery of Christmas in Bohdan Ihor Antonych poetic interpretation]. *Spheres of culture, XV*, 184–193 [in Ukrainian].
11. Vovk, Vira (2022). *Heroika* [Heroic]. Lviv: Kolir PRO [in Ukrainian].
12. Vovk, Vira (2008). *Maskarada* [Masquerade]. Kyiv: Fakt [in Ukrainian].
13. Vovk, Vira (2002). *Teatr* [Theater]. Kyiv: Rodovid [in Ukrainian].
14. Zaleska-Onyshkevych, L. (2002) *Vid vertepu do krylatoi skrypky: dramatychni tvory Viry Vovk* [From the nativity scene to the winged violin: the dramatic works of Wira Wowk]. In *Vovk Vira. Teatr – Theater* (pp. 5–19). Kyiv: Rodovid [in Ukrainian].
15. Vovk, Vira (2016). *Zemlia Iskrysta* [Land of Sparks]. Rio-de-Zhaneiro: Contraste [in Ukrainian].
16. Vovk, Vira (2012). *Zenit* [Zenith]. Lviv: BaK [in Ukrainian].

Григорчук Ю. М. Містерії Різдва і Воскресіння в історіософських візіях Віри Вовк: аспекти інтерпретації

У статті здійснено аналіз інтерпретації біблійних сюжетів Різдва і Воскресіння у поетичних і прозових текстах сучасної української письменниці Віри Вовк. Наголошено, що своєрідністю

художнього мислення авторки є звернення до християнських основ національного буття та їх модерна інтерпретація, сформована на особистому духовному досвіді.

Указано, що доміантними біблійними сюжетами в аналізованих творах є містерії Христового Різдва і Воскресіння. Зазначено, що ці події сакрального хронотопу проєктуються на актуальний історичний контекст і об'єктивуються в українських реаліях. Простежено, що особливістю інтерпретації різдвяної й великодньої тематики у художніх тестах Віри Вовк є контамінація сакрального (біблійного) і національного (фольклорно-етнографічного) пластів, у результаті чого відомі євангельські постаті оприсутнюються в українській сучасності і набувають конкретних портретно-психологічних характеристик. Унаслідок цього постають самобутні картини Різдва в убогій гуцульській колибі, новітньої втечі Святої Родини з Маріуполя, сучасної жертви Христа в долях тих, хто в ХХ–ХХІ ст. постраждав за Батьківщину, та пророчі візії воскресіння рідної землі, основані на євангельській благовісті.

Підсумовано, що вітаїстична символіка християнських містерій Різдва і Воскресіння у творах Віри Вовк свідомо проєктується на українську історичну дійсність, утверджуючи віру авторки в перемогу добра над злом, життя над смертю, світла над темрявою як у долі конкретної особи, так і в долі всього народу.

Ключові слова: Віра Вовк, містерія, біблійний контекст, сакральний хронотоп, інтерпретація.

Hryhorchuk Yu. Mysteries of Christmas and Resurrection in the historiosophical visions of Wira Wowk: aspects of interpretation

The article analyzes the interpretation of the biblical stories of Christmas and Resurrection in the poetic and prose texts of the modern Ukrainian writer Wira Wowk. It is emphasized that the originality of the author's artistic thinking is an appeal to the Christian foundations of national existence and their modern interpretation, formed on personal spiritual experience.

It is indicated that the dominant biblical subjects in the analyzed works are the mysteries of Christ's Nativity and Resurrection. It is noted that these events of the sacred chronotope are projected onto the current historical context and are objectified in Ukrainian realities. It has been observed that the peculiarity of the interpretation of Christmas and Easter themes in Wira Wowk's artistic works is the contamination of sacred (biblical) and national (folkloric-ethnographic) layers, as a result of which famous evangelical figures are embodied in Ukrainian history and acquire specific portrait and psychological characteristics. As a result, original pictures of Christmas in a poor Hutsul house, the latest flight of the Holy Family from Mariupol, the modern sacrifice of Christ in the fate of those who in the 20th-21st centuries are created. suffered for the Motherland, and prophetic visions of the resurrection of the native land, based on the Gospel story.

It is summarized that the vitaistic symbolism of the Christian mysteries of Christmas and Resurrection in the works of Wira Wowk is consciously projected onto Ukrainian historical reality, affirming the author's faith in the victory of good over evil, life over death, light over darkness, both in the fate of a specific person and in the fate of the entire nation.

Key words: Wira Wowk, mystery, biblical context, sacred chronotope, interpretation.

УДК 82-055.2:82-055.1:821.512

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-165-170

Дворова Ольга Юріївна,

студентка аспірантури Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,

м. Київ, Україна.

dvorovaow28@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9029-6308>

ГЕНДЕР У ТЮРКСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

Сучасна тюркська література переживає значні зміни у відображенні гендерних ролей, що є важливим аспектом культурних і соціальних трансформацій. Традиційні гендерні ролі, що відображаються у літературі, часто зазнають критики та переосмислення у контексті сучасних соціальних змін і політичних потрясінь. Ця проблема пов'язана з важливими науковими та практичними завданнями, оскільки література відображає і формує суспільні уявлення про гендер, впливаючи на культурні норми та ідентичність.

Дослідження гендерних репрезентацій у тюркській літературі зосереджуються на таких ключових аспектах, як вплив політичних рухів, зокрема радянської ідеології, зображення жінок і чоловіків, а також роль суфізму у формуванні гнучкого підходу до маскулінності та фемінності. Важливий внесок у цю сферу зробили такі автори, як Чингіз Айтматов і Орхан Памук, чії твори демонструють складність гендерних відносин в умовах соціальних змін. Останні дослідження показують, що література може бути потужним інструментом для переосмислення і трансформації традиційних гендерних ролей.

Незважаючи на значний прогрес у дослідженні гендерних репрезентацій у тюркській літературі, залишається низка невирішених питань. Зокрема, потребує подальшого вивчення, як сучасні літературні твори відображають і впливають на гендерні ідентичності та соціальні норми в різних регіонах, де проживають тюркські народи. Окрім того, важливо дослідити, як глобалізація та взаємодія із західною феміністичною думкою впливають на сучасну тюркську літературу і гендерні уявлення.

Основна мета статті полягає у вивченні сучасних тенденцій у відображенні гендерних ролей у тюркській літературі та їхнього впливу на суспільні уявлення про маскулінність і фемінність. Зокрема, стаття прагне:

1. Проаналізувати, як різноманітні тюркські автори переосмислюють традиційні гендерні ролі.
2. Виявити вплив соціальних і політичних змін на зображення жінок і чоловіків у сучасній тюркській літературі.
3. Оцінити роль літератури у формуванні нових гендерних ідентичностей у тюркських суспільствах.

Методика дослідження включає текстуальний аналіз, спрямований на глибоке вивчення окремих творів для розуміння авторських намірів та контексту, у якому зображуються гендерні ролі. Основний зміст охоплює аналіз символіки, нарративних структур і мовних засобів. Також застосовується порівняльний аналіз, що порівнює твори різних авторів і періодів із метою виявлення змін у репрезентації гендеру та впливу соціально-політичних чинників. Окрім того, історичний метод дає змогу простежити еволюцію уявлень про маскулінність і фемінність від традиційних суспільств до сучасності. Характеристики і показники включають вивчення літе-

ратурних творів різних історичних періодів, аналіз їхнього контексту та впливу на суспільні уявлення.

Гендер та гендерні образи в літературі являють собою складні та багатогранні поняття, що охоплюють різні аспекти маскулінності, фемінності, а також репрезентацію гендеру в ліриці та прозі. Аналіз гендеру в літературі розкриває динаміку культурних та соціальних конструкцій, що формують уявлення про чоловіче та жіноче в літературних текстах.

Літературний канон традиційно складався переважно з творів, створених чоловіками та про чоловіків, що надавало йому вирішально чоловічу перспективу. Це обмежувало жіночий голос та жіночі перспективи у літературі. Проте в останні десятиліття спостерігається зростаючий інтерес до включення творів, які демонструють більш гендерно чутливий підхід. Наприклад, аналіз класичних творів таких авторів, як Чарльз Діккенс, Вільям Фолкнер та Марк Твен, може включати критику з погляду гендерних студій, що виявляє приховані структури влади та гендерні стереотипи. Водночас твори таких письменниць, як Кейт Шопен та Мері Шеллі, надають можливість для переосмислення жіночого досвіду та ролі жінок у літературі (Fisher & Silber, 2002).

Сучасні письменники, серед яких можна відзначити таких, як Тоні Моррісон та Маргарет Етвуд, пропонують більш глобальну перспективу, що включає різноманітні культурні та соціальні контексти. Вони розширюють межі традиційного літературного канону, зосереджуючи увагу на питаннях раси, класу та гендеру, що дає змогу більш комплексно підходити до аналізу літературних текстів.

Жіночий внесок у жанри, які традиційно вважалися чоловічими, також заслуговує на увагу. Наприклад, у сфері коміксів, яка часто асоціюється з чоловічими авторами та героями, жінки відігравали важливі ролі як творці та персонажі. Дослідження історії коміксів із погляду гендеру дає змогу виявити складні взаємодії між гендером, расою та сексуальністю, що сприяє більш глибокому розумінню цього жанру. Жінки, такі як Марі Севінні та Джіліан Тамакі, зробили значний внесок у розвиток коміксів, створюючи персонажів та сюжети, які кидають виклик традиційним уявленням про гендерні ролі (Brunet, Davis & Robbins, 2023).

Репрезентація гендеру в прозі включає кілька ключових аспектів, таких як конструювання жіночих персонажів, автобіографічні елементи та гендерне кодування мови. Ці аспекти досліджуються в різних літературних жанрах, зокрема в поезії, прозі та драмі, й охоплюють широкий спектр тем, включаючи взаємодію раси, класу та гендеру в процесах письма, читання та інтерпретації.

Конструювання жіночих персонажів у прозі відображає соціокультурні очікування та гендерні стереотипи, а також кидає їм виклик. Автобіографічні тексти дають змогу дослідити особистий досвід авторів і взаємодію цього досвіду з ширшими соціальними контекстами. Гендерне кодування мови виявляється у способах, якими мова може відображати та підтримувати гендерні відмінності і нерівності.

У контексті вивчення гендеру в прозі важливо також звернути увагу на тексти первинних джерел, серед яких виділяються твори Сафо, Емілі Дікінсон, Сильвії Плат, Альфреда Теннісона, Елізабет Бішоп, Луїзи Мей Олкотт, Вірджинії Вулф, Джамейки Кінкейд, Шарлотти Перкінс Гілман, Сьюзан Гласпелл. Окрім того, есеї Майї Анжелу, Сандри Гілберт і Сьюзан Губар, Тоні Моррісон, Елейн Шоволтер та Еліс Вокер є важливими для розуміння гендерних питань у літературі.

Репрезентація гендеру в прозі також включає вивчення впливу інтерсекційності на літературний текст, що охоплює взаємодію раси, класу, сексуальності та інших ідентичностей. Такі підходи дають змогу глибше зрозуміти, як різні форми пригноблення та привілеї взаємодіють у літературному контексті.

До важливих напрямів сучасних гендерних досліджень у прозі належить також аналіз квір-літератури та трансгендерних нарративів, які розширюють межі традиційного розуміння ген-

деру. Вивчення текстів авторів, таких як Джудіт Батлер та Джек Халберстам, які працюють у сфері квір-теорії та трансгендерних студій, дає змогу розглянути, як література може кидати виклик нормативним уявленням про гендер і сексуальність (Goodman, 1996).

Дослідження маскулінності та фемінності в тюркських літературах передбачає занурення в багатий і різноманітний культурний гобелен, що відображає соціальні норми, цінності та вірування тюркських народів. Тюркські літератури, що охоплюють величезну географічну територію від Центральної Азії до сучасної Туреччини, пропонують унікальний погляд на гендерні ролі та ідентичності.

Історичний контекст. Тюркська літературна традиція, що бере свій початок в усному епосі кочових культур, спочатку зосереджувалася на темах героїзму, хоробрості та фізичної доблесті, які часто асоціювалися з маскулінністю. Такі твори, як «Епос про Манаса» із Киргизстану, ілюструють ці теми, зображуючи центрального героя-чоловіка як фігуру сили та лідерства. Цей епос відображає ідеалізовані чоловічі якості, такі як мужність, військова доблесть та відданість своєму народові, що були важливими у кочових суспільствах.

Тюркський фольклор, багатий на символи та метафори, часто використовує гендерні образи для передачі глибшого змісту. Наприклад, зображення землі як матері-годувальниці або неба як батька-захисника в тюркській міфології відображає глибоко вкорінене сприйняття жіночності та мужності в тюркських культурах. Ці символи є не лише буквальними репрезентаціями, а й несуть у собі духовні та філософські конотації. Земля-матір символізує родючість, захист та турботу, тоді як небо-батько асоціюється із силою, владою та захистом.

У період Середньовіччя тюркська література почала розвиватися в письмовій формі, зберігаючи багато тем і образів усної традиції. Цей період ознаменувався появою творів, що відображають вплив ісламу та його уявлень про гендерні ролі. Наприклад, в османській літературі, яка стала однією з найрозвинутіших форм тюркської письмової традиції, часто зображували жіночі персонажі як символи краси, чесності та моральної чистоти, що відображало ідеали ісламської культури.

Важливо також відзначити, що тюркські літературні традиції включали різні жанри, такі як газелі, месневі, казки та легенди, які надавали можливість досліджувати різні аспекти гендеру. Наприклад, вірші-газелі часто висловлювали любовні почуття та могли бути адресовані як чоловікам, так і жінкам, відображаючи складність та багатогранність людських емоцій і гендерних відносин.

У сучасний період тюркські літератури продовжують еволюціонувати, інтегруючи сучасні гендерні теорії та соціальні зміни. Сучасні письменники, такі як Еліф Шафак, досліджують питання гендерної рівності, ролі жінок у суспільстві та виклики, пов'язані з традиційними гендерними нормами. Їхні твори пропонують нові перспективи на гендерні ролі та ідентичності, розширюючи розуміння тюркської літературної спадщини (Shafak, 2006).

Жінки в тюркських усних традиціях. В усній народній творчості тюркських народів зображення жінок часто виходить за межі традиційного домашнього побуту. Жіночі персонажі тюркських епосів і народних казок, як-от у «Деде Коркут» – збірці епічних історій турків-огузів, – іноді зображуються мудрими, сильними і навіть такими, що володіють надприродними здібностями. Ці оповіді пропонують більш емансипований образ жіночності, що контрастує з більш традиційним зображенням у деяких літературних творах (Korkut, 1975; Lewis, 2000).

Перехід у зображенні маскулінності особливо помітний у контексті зміни соціально-політичних ландшафтів. Перехід від кочового до осілого способу життя, ісламський, а згодом радянський вплив, а також сучасні процеси національного державотворення в тюркських регіонах – усе це вплинуло на те, як маскулінність зображується в літературі. Ідеалізований архетип воїна-героя почав поступатися місцем більш інтроспективним, складним чоловічим персонажам, що відображають ширші екзистенційні та соціальні дилеми.

У класичній тюркській літературі, зокрема в таких творах, як «Диван Хікмета» Юнуса Емре, турецького поета XIII ст. (Emre, 1992), та «Кутадгу Біліг» («Мудрість королівської слави») Юсуфа Хасса Хаджиба (Hajib, 2005), існує чітке розмежування гендерних ролей. Чоловіки часто зображуються як воїни та лідери, тоді як ролі жінок стосуються переважно домашньої сфери. Однак ці тексти також демонструють нюансоване розуміння жіночності, зображуючи жінок як мудрих, сильних і невід'ємних від суспільного устрою.

Історичний контекст тюркських літератур показує, як соціально-політичні зміни впливали на зображення гендерних ролей. Від кочових традицій, де жінки могли виконувати різноманітні суспільні функції, до осілого життя з більш чітким розподілом ролей, вплив ісламу та радянського періоду значно змінював уявлення про маскуліність і фемінність. Сучасні тюркські літератури продовжують розвивати ці теми, відображаючи сучасні виклики та зміни у суспільстві.

Суфізм і гендер. Вплив суфізму на тюркську літературу спричинив більш нюансоване розуміння маскуліності та фемінності. У суфійській поезії стосунки душі з божественним часто описуються в термінах коханця і коханої, виходячи за межі традиційних гендерних ролей. Такі поети, як Джалал ад-Дін Румі, використовували гендерну плинність як метафору духовної єдності та трансцендентності. У його творах жіночність та чоловічість переплітаються, символізуючи єдність протилежностей та вищу духовну гармонію

У суфійській поезії, особливо в творах Джалал ад-Діна Румі, часто зустрічається метафора стосунків між душею і божественним у термінах кохання. Це кохання є символом пошуку духовної єдності і досягнення трансцендентності. Суфійські поети використовують образи коханця і коханої, щоб передати ідею про те, що душа прагне злиття з божественним. Ці стосунки виходять за межі традиційних гендерних ролей, оскільки і чоловіки, і жінки можуть виступати як коханець та кохана залежно від контексту і метафоричного значення (Meisami, 1999).

Політичні рухи та ідеології суттєво вплинули на репрезентацію гендеру в тюркських літературах. Зокрема, за радянських часів у Центральній Азії література активно використовувалася як інструмент для просування гендерної рівності в рамках ширшого соціалістичного порядку денного.

Радянська ідеологія наголошувала на рівності всіх громадян незалежно від їхньої статі, і література стала одним з основних засобів пропаганди цих ідей. Радянський Союз прагнув створити нову соціальну структуру, де жінки мали б рівні права з чоловіками в усіх сферах життя: політичній, економічній та культурній. Це відображалось в літературних творах того часу, які часто зображували жінок як активних учасниць суспільного та політичного життя. Водночас вони також починають просувати ідею жінки-матері, тому жіночі образи того часу сповнені протиріч.

У тюркській романтичній літературі зображення кохання та стосунків часто дає уявлення про сучасне сприйняття маскуліності та фемінності. Динаміка стосунків між чоловічими та жіночими персонажами у цих творах відображає суспільні норми й очікування того часу. Наприклад, у поезії Назіма Хікмета, відомого турецького поета, романтичні теми часто переплітаються з політичними та соціальними коментарями, створюючи цілісний погляд на гендер у контексті суспільних змін.

У сучасну епоху тюркська література почала ставити під сумнів і переосмислювати традиційні гендерні ролі. Такі автори, як Чингіз Айтматов із Киргизстану та Орхан Памук із Туреччини (Aitmatov, 1980; Pamuk, 2008), досліджують складнощі маскуліності та фемінності на тлі соціальних змін та політичних потрясінь. У творах Айтматова, наприклад, часто з'являються сильні жіночі образи, які кидають виклик традиційним нормам (Aitmatov, 1980). Аналогічно і кримськотатарська література, де жінки постають нарівні з чоловіками та беруть активну участь у творенні своєї долі.

Взаємодія із західною літературою та феміністичною думкою у XIX–XX ст. ще більше вплинула на зображення гендеру в тюркських літературах. У цей період відбувся поступовий перехід до більш складних і менш стереотипних репрезентацій як маскулінності, так і фемінності (Gocek, 1996).

У сучасній тюркській літературі жінки-автори та персонажі набули популярності, пропонуючи свіжі погляди на гендерні ролі та ідентичність. Цей зсув стосується не лише репрезентації, а й досліджуваних тем і наративів, які часто кидають виклик патріархальним нормам і досліджують питання гендерної рівності та прав жінок.

Переклад творів тюркських письменників іншими мовами часто створює проблеми з точною передачею нюансів гендерної репрезентації. Тонкощі мови, культурного контексту та літературного стилю відіграють значну роль у тому, як гендер сприймається і розуміється читачами, які не є носіями мови. Це підкреслює важливість кваліфікованого перекладу та культурної інтерпретації у вивченні літератури різними мовами.

Висновки. Тюркські літератури пропонують багатогранний погляд на маскулінність і фемінність, еволюціонуючи від традиційних гендерних ролей до більш складних і нюансованих репрезентацій. Ця еволюція відображає ширші соціальні та культурні зміни в тюркських суспільствах протягом століть. Дослідження маскулінності та фемінності в тюркських літературах розкриває складний і мінливий ландшафт. Ці літератури не лише відображають історичні та культурні контексти, у яких вони були написані, а й роблять внесок у постійний діалог про гендерні ролі та ідентичності в тюркських суспільствах і за їх межами.

References

1. Fisher, J., & Silber, E. (Eds.). (2002). *Women in Literature: Reading Through the Lens of Gender*. Greenwood Press. DOI: <https://doi.org/10.5040/9781440881664>
2. Brunet, P., Davis, B., & Robbins, T. (2023). *Comic Book Women*. University Press of Mississippi.
3. Goodman, L. (1996). *Literature and Gender*. Routledge.
4. Shafak, E. (2006). *The Bastard of Istanbul*. Viking.
5. Korkut, D. (1975). *Book of Dede Korkut*. Penguin Classics.
6. Lewis, G. (2000). *The Book of Dede Korkut: A Turkish Epic*. University of Texas Press.
7. Emre, Y. (1992). *The Drop That Became the Sea: Lyric Poems*. Threshold Books.
8. Hajib, Y. K. (2005). *Kutadgu Bilig*. Harvard University Press.
9. Meisami, J. S. (1999). *Persian Historiography to the End of the Twelfth Century*. Edinburgh University Press. DOI: <https://doi.org/10.1515/9781474470940>
10. Aitmatov, C. (1980). *The Day Lasts More Than a Hundred Years*. Indiana University Press.
11. Pamuk, O. (2008). *The Museum of Innocence*. Alfred A. Knopf.
12. Gocek, F. M. (1996). *Rise of the Bourgeoisie, Demise of Empire: Ottoman Westernization and Social Change*. Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195099256.001.0001>

Дворова О. Ю. Гендер у тюркському літературознавстві

У статті детально розглядається зображення маскулінності та фемінності в тюркських літературах, зосереджуючись на тому, як ці поняття були представлені та еволюціонували у різні історичні періоди та культурні контексти. Починаючи з традиційних гендерних ролей, відображених у класичних творах, таких як «Епос про Манаса» та «Кутадгу Біліг», стаття досліджує першопочаткові уявлення про маскулінність та фемінність. Особлива увага приділяється впливу суфізму, який вніс більш нюансовані та духовно трансцендентні інтерпретації гендеру, даючи змогу вийти за межі традиційних уявлень про чоловічу та жіночу ролі. Стаття аналізує перехід до сучасної тюркської літератури, який відображає рух до більш складних і багатогранних репрезентацій гендеру, що є віддзеркаленням ширших соціальних та політичних змін

у тюркських суспільствах, що вплинуло на літературну творчість і дало змогу більш вільно обговорювати гендерні питання. Також досліджується вплив західної літератури та феміністичної думки на формування сучасних уявлень про гендер. Це дослідження пропонує всебічний огляд еволюції уявлень про гендер у тюркських літературах, підкреслюючи їх значення для розуміння культурної та соціальної динаміки тюркських народів. Аналіз різних літературних періодів дає змогу простежити, як змінювалися та адаптувалися гендерні ролі у відповідь на внутрішні та зовнішні виклики. У підсумку стаття демонструє, як література виступає важливим інструментом для відображення та формування суспільних уявлень про гендерні ролі, а також як літературні твори можуть впливати на зміни в культурній і соціальній сферах. Це робить дослідження важливим внеском у розуміння тюркських літератур та їхньої ролі у формуванні сучасних уявлень про маскуліність і фемініність.

Ключові слова: гендер, маскуліність, фемініність, тюркська література, кримськотатарська література.

Dvorova O. Gender in Turkic literary studies

The article examines the depiction of masculinity and femininity in Turkic literature, focusing on how these concepts were represented and evolved in different historical periods and cultural contexts. Starting with traditional gender roles reflected in classical works such as the Epic of Manas and the Qutadg'ı bilig, the article explores the original conceptions of masculinity and femininity. Particular attention is paid to the influence of Sufism, which introduced more nuanced and spiritually transcendent interpretations of gender, allowing us to go beyond traditional notions of male and female roles. The article analyses the transition to modern Turkic literature, which reflects a move towards more complex and multifaceted representations of gender, reflecting broader social and political changes in Turkic societies that have influenced literary production and allowed for a more free discussion of gender issues. It also explores the influence of Western literature and feminist thought on the formation of modern conceptions of gender. This study offers a comprehensive overview of the evolution of ideas about gender in Turkic literature, emphasizing their importance for understanding Turkic peoples' cultural and social dynamics. Analyzing different literary periods allows us to trace how gender roles have changed and adapted in response to internal and external challenges. In conclusion, the article demonstrates how literature is essential for reflecting and shaping societal perceptions of gender roles and how literary works can influence changes in the cultural and social spheres, which makes the study an essential contribution to the understanding of Turkic literature and their role in shaping contemporary notions of masculinity and femininity.

Key words: gender, masculinity, femininity, Turkic literature, Crimean Tatar literature.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 17.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 821.161.2'06-312.6.09

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-171-179

Івончак Настасія Дмитрівна,

аспірантка кафедри української літератури

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича,

м. Чернівці, Україна.

nastyia.ivonchak@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0191-8801>

ТВОРЧЕ КОНСТРУЮВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В АВТОБІОГРАФІЧНІЙ ПОВІСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ «ХРИЗАНТЕМИ» УЛЯНИ КРАВЧЕНКО ТА «ДЕСЬ НА ДНІ МОГО СЕРЦЯ» ВАСИЛЯ ЛОПАТИ)

У сучасному літературному просторі вагоме місце посідають твори письменників про власне дитинство, адже вони розкривають вплив життєвих обставин, виховання на формування й подальше становлення творчої особистості. Упродовж минулого століття вітчизняна документалістика зазнала змін ідейно-художніх домінант і проявила тенденцію до автофікціональності, пошуку нових структурних рішень та жанрових експериментів. Художньо-документальні твори про власний шлях становлення писали У. Кравченко, М. Стельмах, О. Довженко, А. Дімаров, І. Жиленко, Д. Міщенко, В. Дрозд. Кожен із них по-своєму вималював світ дитинства й юності, коли вчилися творчо оцінювати себе та інших, відшукувували цінні матеріали для роздумів і письма. Історію про власне дитинство написав і Василь Лопата – відомий графік і маляр, який оформлював вітчизняну гривню та ілюстрував книги українських письменників. Як формувалася його любов до літератури, відчитуємо у повісті «Десь на дні мого серця» (Лопата, 2001).

Повість як жанр особливо продуктивна для передачі автобіографічних наративів. Незважаючи на єдність категорій автора, персонажа і головного героя, автобіографічні повісті демонструють різницю у підході до відображення подій, голосі наратора, ставленні до читача. У рамках цього дослідження простежимо художньо-психологічні інструменти формування творчої особистості автора, визначимо особливості і роль щоденникового фрагмента у творенні автобіографічного наративу. Для цього послуговуємося біографічним та наратологічним методами, використовуємо загальнонаукову методичку синтезу, аналізу, спостереження, добору й систематизації матеріалу і засади психоаналізу.

Жанр автобіографічної повісті традиційно відносять до документальної прози, яка містить у собі, за словами, М. Коцюбинської, дві часові площини – теперішню мить і мить минулу, але вивірену сьогоднішнім. У художній документалістиці спостерігаємо «тандем пам'яті та історії. Пам'ять жива, вона є вічним теперішнім, тримається за щось дуже конкретне: образи людей, речей, жести, настрої; історія тяжіє до абстракцій, до віднайдення взаємозв'язків і взаємозумовленостей між людьми, речами, подіями» (Коцюбинська, 2008, с. 20). Багато науковців зауважують на нечіткості меж жанрів нефікційної прози. Так, до питання розрізнення автобіографічної повісті та інших жанрів документалістики зверталися В. Саєнко, Г. Маслюченко, Т. Черкашина, проте ще потребують узагальнення спромоги цього жанру, а у зв'язку з масовою публікацією документальних творів про війну вважаємо доречним залучення до наукового аналізу автобіографіки про дитинство «дітей війни», яким удалося свій болісний дитячий досвід переосмислити у творчості.

На проблемі жанрового визначення кожного з напрямів документалістики, виявленні їхніх визначальних рис наголошував ще 2001 р. О. Галич у праці «Українська документалістика

на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи» (Галич, 2001). Науковець виділяє серед основних напрямів сучасної документалістики мемуаристику, автобіографію та біографію. До мемуаристики науковець відносить листи, щоденники, записну книжку, нотатки, літературний портрет, есе, літературний некролог, автокоментар та жанри, які «нерозривно пов'язані з використанням уже готових жанрів художньої літератури, перш за все це оповідання, повісті та роману» (Галич, 2001, с. 47). Дещо інакшою є класифікація Т. Черкашиної, яка історичну документалістику, художню біографіку, художню публіцистику та мемуаристику подає як чотири напрями документалістики. Автобіографічні твори науковиця пропонує розглядати як підвид мемуаристики, головною метою їх є художня реконструкція «Я» автора, здійснена ним самим на основі офіційних і особистих документів, автобіографічної пам'яті, самоспостережень і спостережень інших людей (Черкашина, 2014, с. 37). Ці різні джерела для автореконструкції використала Уляна Кравченко, яка називала їх, взаємодоповнювала, а у ситуаціях сумнівів озвучувала: «Здається, що все діялося вчора, але те «вчора» далеко за мною, і багато сліз поплило – не тільки за білим кріликом, не тільки за цвіткою... А коли в моїй пам'яті з'являються наймиліші риси матері, братчиків і сестрички, користуюся хвилиною, щоб про них писати, бо образ затемнюється... Тихий човен відпливає, несе їх у темну далечину, сповиває імлою... Давній то час, і я чую неначе докори, чому дотепер не спромоглася словом утривалити моїх дорогих, як цінний малюнок... О, так! Хотіла б я малювати словами...» (Кравченко, 1961, с. 61). Натомість у В. Лопати пам'ять виступає найнадійнішим засобом, якому він воліє довіряти, процес пригадування залишаючи за кадром, іноді доповнюючи його уривками щоденника і листів матері.

Дослідниця Г. Маслюченко виділяє тематичний центр одним із критеріїв, за якими автобіографічну повість можна відрізнити як від художньої автобіографії (основним об'єктом уваги і центральною темою якої є сам автор), так і від художніх мемуарів (у яких історія «Я» та історія покоління розкриваються одночасно). Темою і «Хризантем», і «Деся на дні мого серця» можемо назвати становлення творчої особистості, лише фрагментарно обоє авторів намагалися висвітлити історію села/містечка, де вирости та змалювати долі знайомих. В. Лопата метою написання книги називає дізнатися причини, як він став художником – у творі ж виявляє і художній хист, вибудовуючи розповідь не лише правдиво і з документальним підґрунтям (листи, щоденник, історичні факти), а й образно та з додаванням ліричних замальовок та філософських міркувань. Сюжет повісті «Хризантеми» більше зосереджений на родинному, приватному житті та особистих переживаннях, проте В. Кандинська відзначає прагнення Уляни Кравченко відтворити суспільно-політичну та національну ситуацію в Галичині в 60–70-х роках ХІХ ст., дати читачеві уявлення про тогочасний побут і соціальні відносини, що певною мірою зближує твір «Хризантеми» з мемуарами (Кандинська, 2013, с. 24–28). У «Хризантемах» вільно співіснують повсякденні записи, переказ прочитаних книжок, історичні нариси, елементи сповідального характеру, фрагменти, написані у формі білого вірша, тощо. Та все ж на відміну від щоденника за своєю зосередженістю на теперішньому в повісті виразно окреслена часова дистанція, що робить доречним розглядати твір як мемуарний у широкому значенні терміна, відповідно до класифікації Т. Черкашиної. За словами Р. Жаркової, жіноче письмо Уляни Кравченко перебуває на межовій лінії – конкуруючих ідентичностей, культур, мов, історій, територій, а жінка-авторка для себе самої залишається емігранткою/іммігранткою у хронотопі тексту (Жаркова, 2014, с. 236).

На думку В. Саєнко, важлива жанрова особливість автобіографічної повісті в тому, що вона наскрізь емоційно насичена, мотивує вчинки і дії героя, розкриває психологічно багату картину розмаїтих почувань, змушує читача співпереживати й відчувати все те, що відчуває герої (Саєнко, 1968, с. 63). Такого співпереживання автори досягають через подвійну нарацію. Саме таку структуру образу автора як другу особливість автобіографічної повісті виділяє і Г. Мас-

люченко: образ оповідача не є персонажем твору і не потребує естетизації. Він – голос за кадром, який ніколи не має власного сюжетного часу у творі, натомість естетизований і закритий лише образ головного героя.

Головний герой В. Лопати виступає основним наратором, детально передано його враження на події, емоційні та тілесні реакції, читач сприймає його обмежену перспективу бачення, часто наївне світовідчуття і проймається долею дитини. Така нарація є внутрішньо фокалізованою, проте у текстовій канві присутній також інший наратор, тотожний образіві автора на момент створення повісті. Цей дорослий голос автора ми чуємо здебільшого окремими вставками тоді, коли він хоче прокоментувати, як це «ще одне скельце з мозаїки дитинства» (Лопата, 2001, с. 19) вплинуло на його подальше життя, характер та який урок він виніс із цієї події, проте цей образ оповідача не є персонажем твору, а тому не потребує естетизації, як це відбувається в художніх мемуарах.

Якщо у В. Лопати дорослий наратор складає мозаїку, з позиції теперішнього додає коментар, як усе змінилося, то в Уляни Кравченко такий дорослий голос присутній у тексті більше для роздумів та фіксації процесу пригадування: «Після повернення з далеких країн мого царства – яка сіра буденність!.. А мовчання з усього найкраще... Мова не має слів... Слова зайві... Музика більше говорить – і чар, і сила музики в тому, що говорить про те, чого не скажемо словами. Ненадійна імпровізація мелодії і слів – це те, що я найбільше люблю...» (Кравченко, 1961, с. 191). Причому цей процес часто обірваний, нечіткий і через плин часу, і через враження та емоції, які він викликає, та намагання виправдатися перед читачем, формувати його враження від твору свідомо: «Спогади воскрешають минуле. [...] Одначе, хоч добираю з багатства слів слова найвідповідніші, то все ж таки вони змісту не висловлюють...» (Кравченко, 1961, с. 62). Письменниця розташовує епізоди за асоціативним плином, час від часу конструюючи текстову площину на очах у читачів, часто зупиняє оповідь через брак письма, проблему, про що писати і як: «Буденність важка... І знов рефлексії! Акція не посувається – але ж те, що пишу – наче сповідь, а плян повісти у двох томах досі зберігається в моїм архіві, і кожний розділ має окрему назву. І тільки б писати про все, що переживалося, нічого не треба прибільшувати, видумувати, прибирати декораціями уяви! У моїй пам'яті все, як було, і той мій біль, і боротьба...» (Кравченко, 1961, с. 259).

Герої обох творів пам'ятають себе з раннього дитинства, але оповідь сконструйована по-різному. Батько головного героя В. Лопати лише кілька місяців носив сина на руках, поки не пішов назавжди на війну, – і мотив його відсутності лейтмотивом звучить у всьому творі, бо це «тріщина через усе моє життя» (Лопата, 2001, с. 77), проте саме відсутність батька «формує творчу уяву» (Лопата, 2001, с. 79), а постійне бажання стати сильнішим, зростати, надолужити відсутність батьківської опори додавало творчій снаги. Відновлює у пам'яті стан «легкості, ширяння, всеосяжної любові до всіх», який виникав на улюбленому місці дитинства, – печі біля віконця. З одного боку, піч була «екраном у невігаданий світ» (Лопата, 2001, с. 11), звідки було можна спостерегти, хто йде в гості, яка погода, а з іншого боку, відігравала роль «схованки» (Лопата, 2001, с. 44), затишного місця, у якому найчастіше ніхто й не помічав дитину. Ця позиція «бути в тіні» виражалася і загалом у поведінці – в школі, з друзями, а «відчуття незахищеності, тривоги, страху», підживленого війною, злиднями і слабкістю серед однолітків, стало підвалиною всього життя (Лопата, 2001, с. 20).

Насолода від споглядання щедрої природи Чернігівщини, сором'язливість і «дитяча споглядальність», постійна дитяча закоханість у когось видають у героєві інтроверсивний, чуттєвий темперамент, схильність до мрійливості. Із любов'ю описує головний герой людей, в оточенні яких росте: бабусю, старшого брата, матір, товаришів і сусідів; окремий розділ присвячений тваринам, яких довірили героєві, та моральним урокам, винесеним від пригод із ними. Голодне життя, реалії війни і життя без батька глибоко ранять чутливу душу хлопчика, проте він дис-

танцюється, тікає у світ фантазій і мрій, а вже будучи дорослим, дозволяє собі пожаліти себе колишнього і знайти сили побачити цінні життєві уроки у пережитому болі, для опису особливо «прикрих» ситуацій – гумор, а також згадки про похвалу і підтримку рідних. Дослідниця Мері Гелбрейт, аналізуючи книжки-картинки для дітей про війну, зауважує, що деякі автори своєю творчістю вмотивовані та здатні відтворювати свої дитячі травми в мистецтві. Своєрідною їхньою перевагою є те, що на певному етапі дитинства вони втратили доступ до захисту і дорослої турботи, які до цього були щедрими, і завдяки цьому «сильному ранньому досвіду ці художники мали певну власну фундаментальну силу, коли їхня підтримка зникла, і були достатньо дорослими, щоб мати спогади про те, як їх з любов'ю тримали на руках. Таким чином, їхнє мистецтво мотивоване потрійним проектом: відтворенням утраченого світу, відтворенням розриву, що відчужує, і роботою над створенням нового світу, який визнає і долає особливий жах, який вони пережили» (Galbraith, 2000, с. 341). Таким теплим, але втраченим прийняттям, можна назвати для героя аналізованої повісті бабусине захоплення його малюнками, яке «піднімало і окрилювало» (Лопата, 2001, с. 86). Смерть бабусі, трагедії односельчан, а пізніше втрата хати як родинного і культурного осередку родинного стають емоційним потрясінням для героя, проте він не втрачає вдячності і здатності відновлювати минуле хоча б у пам'яті. Приїзди до матері вже у складі щасливого подружжя, її прийняття і підтримка, короткі натяки на подальшу освітню і професійну реалізацію героя – ці факти ніби допомагають закрити потребу героя, слугують заспокоєнням його нелегкої долі.

Якщо у В. Лопати піч і хата стають символами домашнього затишку та емоційної безпеки, дому й сутності, то в Уляни Кравченко таким місцем –свідком дитячих радощів є квітник. Цей образ часто виринає у творі і стає «лакмусовим папером» того, що зараз проживає героїня – тривоги чи передчуття добрих новин: «Цвіти на грядочках виглядають гарно, але перед заходом сонця листячко хилиться, цвіти в'януть. Омана. Обманена дітвора гнівно викидає цвіти за тин. Милі, невинні цвіти, вічне таємне джерело пісень та казок... І знову збудили ви в душі відгомін... Хочу описати запах дрібних кольорових горошків, вони такі окрилені, хоч утлі, і треба їм підпори. Сягають кудись до висот, де існує все – як каже батько – «шляхетне, гарне, величне». (Кравченко, 1961, с. 66). Письменниця також пам'ятає себе рано, з 3–4 років, коли вже мала відкидати чоловіче «говорення про любов» (Кравченко, 1961, с. 52), проте ловить моменти особливого емоційного піднесення і фіксує, як себе в них почувала чи відчуває зараз, під час написання твору, згадуючи минуле. Явища природи та музичні сповіді стають віддзеркаленням внутрішнього світу Марти, а розуміння власної інакшості породжує сподівання про жіночу реалізацію у суспільстві, на письмо як вихід зі становища неприйняття суспільством та самотності. У «Хризантемах» спостерігаємо самозадивляння і «акції» в теперішньому часі, ліричні відступи та творчі маніфести. Ці переривання розповіді зупиняють хід сюжету, наближають твір до мемуарів: «І твориться в душі світ поглядів і мітів, світ змагань і бажань, і я перебуваю більше в тому казковому світі, але уява несе мене кудись – і я бачу щось із майбутності... Умію дивитись і на своє оточення і рада б усе, що бачу, зробити тривким і вічним, перетворити у тривкі документи життя й залишити майбутнім. Схиляюсь і до дрібниць туземних. А поки ще зірветься місток, поки відійду далі, на все подивлюсь, і воно зостанеться в душі – на що подивлюсь, то вже залишиться в душі» (Кравченко, 1961, с. 100). У такий спосіб творить ареол загадковості, суцільності і тривкості свого «Я»: «Не люблю середовища тутешньої інтелігенції, в якому буваю вряди-годи. Дивлюся на все і на всіх, як на матеріал для моїх майбутніх творів, і, звичайно, записую, що заслуговує на увагу» (Кравченко, 1961, с. 254). Такий погляд не стихійний, а продуманий і триває все життя: «Я вибираю ролі, як у театрі, і відповідно до вибраної ролі формую себе. Хочу пізнати себе й формувати своє «я», як тут мої земляки формують із глиняної маси посудину. Хочу створити себе саму для майбутнього твору» (Кравченко, 1961, с. 300).

Загадкові замовчування, спогади про те, чим із читачем не ділиться героїня, залишають читача подекуди «голодним», він мусить про багато здогадуватися. Можливо, із цієї причини С. Радіон говорить, що книга спогадів читається важко, а на кожній сторінці є щось, що не сприймається без зупинки над ним. Порівнюючи цю книгу з біографічною розповіддю Г. Журби «Далекий світ», де авторка охоплює «відтинок нашої історії й заглиблюється у ту добу», робить висновок, що Уляна Кравченко зайнята собою, своєю самотою, родиною й міщанським оточенням, а долі народу торкається «лише то тут, то там» (Радіон, 1963, с. 124).

Додамо, що зосередженість на внутрішніх почуттях характерна і для інших автобіографічних творів письменниці. К. Шахова відзначила автобіографізм, поєднаний із розгалуженою системою художніх засобів, спрямованих на відтворення внутрішнього світу оповідачки, оповідь у формі особистих записів, необов'язковість хронології й датування нотаток у «Спогадах учительки» (Шахова, 2014). Автобіографічність інших творів – поезій у прозі – дослідила Г. Волощук. Науковиця зауважила, що найбільше хвилюють оповідача-митця у циклі «Розгублені листочки» вплив власних звичок й інтимних вражень на життя і письмо, пристрасті та антипатії творчої особистості, переживання стану соціальної кризи і власної самотності, участь у громадському житті (Волощук, 2010, с. 258). Як бачимо, дослідниці сходяться на думці про глибокий суб'єктивізм, увагу до внутрішнього світу і схильність до творчих життєвих підсумків як характерні для спогадів Уляни Кравченко, тоді як В. Лопата більш зосереджений на зовнішніх подіях і тому, яку роль вони тоді відіграли в його емоційному і соціальному житті.

Щоденникові записи, які цитує В. Лопата, допомагають підсилити драматизм «голодної» реальності, дають можливість заговорити маленькому хлопчику, який звук завжди мовчати і все приховувати, фразами «Та я нікому нічого не сказав» закінчується оповідь про втечу вночі від звіра, про відхилену силою дитячої молитви грозу, почуття до дівчат... Примітними є ситуації, коли, випадково обговорившись («Я малюю краще за всіх у класі» (Лопата, 2001, с. 61), «А вона мене не впізнала» (Лопата, 2001, с. 52)), він через насмішки і критику дістає науку, шкодує і вирішує далі постійно мовчати. Записи у щоденнику короткі і динамічніші порівняно з основним текстом повісті, вони привідкривають різницю у сприйнятті подій наївним та послідовним у записі буденних деталей героєм твору та емоційно зрілим автором, який уже здатний аналізувати й оцінювати ситуації з нового погляду. За словами М. Коцюбинської, «щоденник реалізує свідоме чи й підсвідоме прагнення несфальшованої реальності» (Коцюбинська, 2008, с. 21), додає документальності там, де «безпосередність і чуттєва реальність моїх переживань спогадів» формує інтроверсивний стиль сповіді (Лопата, 2001, с. 216).

Марта також у багатьох ситуаціях не ділиться думками з дорослими, замовчує враження: «Про мої заміри, рішення й сумніви ні з ким мені говорити» (Кравченко, 1961, с. 235), але передає невисловлене тонами – музикою. Дослідниця Р. Жаркова характерною рисою творчості письменниці називає наявну ситуацію гібридної ідентичності, коли людина декларує свою належність до мови й культури колонізатора, але брак необхідних слів водночас спричинився до пошуків нового письма, коли звуки допомагають авторкам розкривати внутрішній світ, переживання та емоційні стани героїнь (Жаркова, 2014). Емоційність і глибинні пориви душі знаходять відображення у звуках швидше, ніж у словах, мова письма стає невіддільною від тіла, котре чує мелодію, реагує на неї і творить її. Якщо герой В. Лопати вибирав мовчання у дитинстві, то Уляна Кравченко каже, що бракує слів уже в час написання повісті, коли з відстані треба глянути на Марту.

Для героїв автобіографічних повістей важливі моменти самоусвідомлення відбуваються через зовнішність. Творення себе Марта сприймає як окреме мистецтво – нарівні з формуванням власного стилю в одязі: розуміє, що їй не пасує, а в чому вона може ловити захопливі погляди. Компонуючи різні образи в одязі, Марта прагне віднайти власний вишуканий стиль,

«почуття власного типу», з легкістю віддає сукні подругам, яким ті більше пасуватимуть (Кравченко, 1961, с. 172). Вибираючи триумф двох класичних кольорів, доповнений жмутком білих хризантем, наголошує, що у такий спосіб – через стиль в одязі – проявляються її творчість, прагнення краси. Для героя В. Лопати важким є усвідомлення власної слабкості – фізичної та емоційної, проте в останньому розділі твору герої діляться міркуваннями про те, що надмір «болю, і горя, і сліз» варті того, що здійснилася основна мрія – стати художником (Лопата, 2001, с. 219).

Іншими важливими етапами творчого самоусвідомлення стають перші значні дотики до мистецтва. Спостерігаючи, як з-під рук мовчазних трудолюбних чоловіків виходять витвори різних кольорів та форм, як «земляки формують із глиняної маси посудину» (Кравченко, 1961, с. 300), Марта запалюється бажанням також творити. Проте вона не готова вбирати в себе домішки чужого, бо хоче «творити себе – з себе... Відкинути, що нам накинули чужинці. Відкинути чужі думки, бути собою, знайти свою власну ідею» (Кравченко, 1961, с. 140). Батько зі слів авторки постає таким самим – незмінно націленим на реалізацію творчих планів, його світоглядом проймається і дочка: «Поза цариною мистецтва все мені чуже, а коли говорю з людьми про буденні справи, мені здається, що не я говорю», «Думка-ідея займає мене більше, ніж буденщина. Життя душі варте більше, ніж життя тіла. Моє життя, щастя чи нещастя, достаток чи бідність менше мене обходять. Дивлюся на себе, як на істоту, що називається Марта: істота інша. Однаково мені, що з нею діється, бажаю тільки зберегти духове «я», бути все собою, здобути світло, свою ідею-думку про все – і висловитися» (Кравченко, 1961, с. 176, с. 259). Уперше зустрівши майстра-художника, герої В. Лопати проносять враження через усе життя і розуміє відтоді, що «художники – очі людства», та прагне долучитися до їхнього вищого покликання (Лопата, 2001, с. 48).

Отже, аналізовані твори є автобіографічними повістями з огляду на їхній тематичний центр – історія становлення творчого «Я» з короткими історичними та портретними вставками, статистичну манеру оповіді, художнє спрямування тексту, тотожність образів автора і героя, емоційну насиченість. В обох творах поряд із дитиною-персонажем наявний голос дорослого наратора, який виконує різні ролі: коментарів щодо майбутньої ролі подій, роздумів, фіксації самого процесу пригадування, мети написання твору, пояснення асоціативної чи хронологічної побудови твору, виправдання власного мовчання, самотності серед оточення, втечі у дитинстві від реальності у світ фантазій. Процес формування творчої особистості розкритий через гумор, самоаналіз, зв'язок зі сприйняттям власної зовнішності, проживанням і усвідомленням визначальних періодів дитинства: хвороб, переїздів, знайомств і прощань із людьми, перших проявів таланту і схвалення іншими, відчуття мистецтва та бажання творити самотійно.

У «Хризантемах» через дорослого наратора Уляна Кравченко спостерігає за собою збоку і довіряє читачеві самопідсумки таких спостережень, декларує постійне прагнення вийти із «царства мрій і чуття» через творчість і стати «свідомою і вповні самотійною людиною» (Кравченко, 1961, с. 83), у процесі такого себетворення допускає ситуації мовчання та часті ліричні відступи, самоспоглядання. В. Лопата, з одного боку, відтворює утрачений світ дитинства та образи рідних людей, села, хати, а з іншого – вербалізує дитячі травми: зростання без батька, війна і голод, слабкість темпераменту, щоб звільнитися від них, використовуючи гумор, звичку заглиблюватися в багатий на зорові образи уявний світ і тікати у мовчання. Щоденник став документальним свідком світогляду героя, його незахищеності в умовах сирітства і війни, схильності сприймати події глибоко і в деталях запам'ятовувати їх. Дорослий наратор присутній у тексті для того, щоб закрити травми і розставити «заспокійливі виходи» у майбутнє, ніби спроектувати звільнення з описуваних ситуацій дитячого безсилля і наївності.

Список використаної літератури

1. Волощук Г. Проблематика творчої особистості в автобіографічному циклі «Розгублені листочки» Уляни Кравченко. *Питання літературознавства*. 2010. Вип. 79. С. 253–260.
2. Галич О. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза перспективи : монографія. Луганськ : Знання, 2001. 246 с.
3. Жаркова Р. Гібридне «я» саморепрезентантки у жіночому письмі (на матеріалі повісті «Хризантеми» Уляни Кравченко). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. Вип. 60. Ч. 2. С. 229–237.
4. Кандинська В. Образ митця-естета в автобіографічній повісті Уляни Кравченко «Хризантеми». *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*. 2013. Т. 150. С. 23–29.
5. Коцюбинська М. Історія, оркестрована на людські голоси: екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури. Київ : Кисво-Могилянська академія, 2008. 70 с.
6. Кравченко У. Хризантеми : повість. Чикаго : Вид-во Миколи Денисюка, 1961. 413 с.
7. Лопата В. Десь на дні мого серця : автобіографічна повість. Київ : Дніпро, 2001. 223 с.
8. Маслюченко Г. Художні мемуари та автобіографічна повість в українській літературі 90-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Дніпропетровськ, 2004. 20 с.
9. Радіон С. Біографічна повість Уляни Кравченко. *Сучасність*. 1963. Ч. 5. С. 124.
10. Сасенко В. Риси автобіографічної повісті. *Розвиток і оновлення видів і жанрів та мовностилістичних засобів художнього зображення в радянській літературі : матеріали міжвуз. респ. наук. конф.* Одеса, 1968. С. 60–63.
11. Черкашина Т. Мемуарно-автобіографічна проза ХХ століття: українська візія : монографія. Харків : Факт, 2014. 378 с.
12. Черкашина Т. Українська автобіографічна повість ХХ століття: становлення основних жанрових ознак. *Філологічні трактати*. 2014. Т. 6. № 1. С. 39–45.
13. Шахова К. Автобіографічна жанрова домінанта записок Уляни Кравченко «Спогади учительки». *Питання літературознавства*. 2014. Вип. 89. С. 153–164. DOI: <https://doi.org/10.31861/rytlit2014.89.153>
14. Galbraith M. What must I give up in order to grow up? The Great War and Childhood Survival Strategies in Transatlantic Picture Books. *The Lion and the Unicorn*. 3 September, 2000. Vol. 24. P. 337–359. DOI: <https://doi.org/10.1353/uni.2000.0028>

References

1. Voloshchuk, H. (2010). Problematyka tvorchoi osobystosti v avtobiografichnomu tsykli «Rozghubleni lystochky» [The problem of the creative personality in the autobiographical cycle «The Lost Leaf»]. *Pytannia literaturoznavstva – Issues of literary criticism: a scientific collection*, 79, 253–260 [in Ukrainian].
2. Halych, O. (2001). Ukrainska dokumentalistyka na zlami tysiacholit: spetsyfika, geneza perspektyvy [Ukrainian documentary film at the turn of the millennium: specificity and genesis of prospects]. Luhansk: Znannia [in Ukrainian].
3. Zharkova, R. (2014). Hibrydne «ia» samoreprezentantky u zhinochomu pysmi (na materiali povisti «Khryzantemy» Uliany Kravchenko). [The Hybrid Self of a Self-Representative Woman in Women's Writing (Based on the Novel Chrysanthemums by Ulyana Kravchenko)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna – Bulletin of Lviv University. Philological series*, 60, 2, 229–237 [in Ukrainian].
4. Kandynska, V. (2013). Obraz myttsia-esteta v avtobiografichnii povisti Uliany Kravchenko «Khryzantemy» [The image of the aesthetic artist in Ulyana Kravchenko's autobiographical novel «Chrysanthemums»]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky – Scientific Notes of NaUKMA. Philological sciences*, 150, 23–29 [in Ukrainian].
5. Kotsiubynska, M. (2008). Istoriiia, orkestrovana na liudski holosy: ekzystentsiine znachennia khudozhnoi dokumentalistyky dlia suchasnoi ukrainskoi literatury [History orchestrated by human

voices: the existential significance of fiction documentary for contemporary Ukrainian literature]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].

6. Kravchenko, U. (1961). *Khryzantemy* [Chrysanthemums]. Chykaho: Vyd-vo Mykoly Denysiuka [in Ukrainian].

7. Lopata, V. (2001). *Des na dni moho sertsia* [Somewhere at the bottom of my heart]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].

8. Masliuchenko, H. (2004). *Khudozhni memuary ta avtobiohrafichna povist v ukrainskii literaturi 90-kh rokiv XX stolittia* [Artistic memoirs and autobiographical story in Ukrainian literature of the 90s of the XX century]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].

9. Radion, S. (1963). *Biohrafichna povist Uliany Kravchenko* [A biographical novel by Ulyana Kravchenko]. *Suchasnist – Modernity*, 5, 124 [in Ukrainian].

10. Saienko, V. (1968). *Rysy avtobiohrafichnoi povisti* [Features of the autobiographical story]. *Rozvytok i onovlennia vydiv i zhanriv ta movnostylistychnykh zasobiv khudozhnoho zobrazhennia v radianskii literaturi: materialy mizhvuz. resp. nauk. konf. – The development and renewal of types and genres and linguistic and stylistic means of artistic representation in Soviet literature*. pp. 60–63. Odesa [in Ukrainian].

11. Cherkashyna, T. (2014). *Memuarno-avtobiohrafichna proza XX stolittia: ukrainska viziia* [Memoir and autobiographical prose of the twentieth century: Ukrainian vision]. Kharkiv: Fakt [in Ukrainian].

12. Cherkashyna, T. (2014). *Ukrainska avtobiohrafichna povist XX stolittia: stanovlennia osnovnykh zhanrovnykh oznak* [The Ukrainian autobiographical story of the twentieth century: the formation of the main genre features]. *Filolohichni traktaty – Philological treatises*, 6, 1, 39–45 [in Ukrainian].

13. Shakhova, K. (2014). *Avtobiohrafichna zhanrova dominanta zapysok Uliany Kravchenko «Spohady uchytelky»* [The autobiographical genre dominates Ulyana Kravchenko's «Memoirs of a Teacher»]. *Pytannia literaturoznavstva – Issues of literary criticism*, 89, 153–164. DOI: <https://doi.org/10.31861/pytlit2014.89.153> [in Ukrainian].

14. Galbraith, M. (September 3, 2000). *What must I give up in order to grow up? The Great War and Childhood Survival Strategies in Transatlantic Picture Books. The Lion and the Unicorn*, 24, 337–359. DOI: <https://doi.org/10.1353/uni.2000.0028>

Івончак Н. Д. Творче конструювання особистості в автобіографічній повісті (на матеріалі творів «Хризантеми» Уляни Кравченко та «Десь на дні мого серця» Василя Лопати)

У статті досліджено інструменти творчого конструювання особистості у двох автобіографічних повістях – «Хризантеми» Уляни Кравченко та «Десь на дні мого серця» Василя Лопати. З'ясовано тематичні та наратологічні особливості цих творів, важливість включення документальних елементів у сюжет.

Визначено, що інструментами, які допомогли змалювати формування творчої особистості автора в автобіографічній повісті, стали дистанційований погляд на себе: і на зовнішність, і на внутрішній світ, використання гумору, акценти на важливих етапах. Відзначено відмінність в оповідній манері. Уляна Кравченко зосереджена на меті з дитинства розвиватися інтелектуально, оцінює себе відповідно до готовності служити народу, формувати себе за мистецькими законами, тому сюжетний хід часто перериває ліричними вставками й роздумами, хоча паралельно доповнює історичними та портретними нарисами. Мовчання, самотність у дитинстві компенсовує реалізацією в музиці, перших спробах пера, а брак слів уже під час написання спогадів пояснює власною емоційністю, творячи ореол загадковості та недомовленості.

З іншою метою вводить головного наратора у повість В. Лопата – для надання текстових пояснень, коментування оповіді наратора-дитини, висловлення короткого майбутнього продовження описаних подій; автор набагато рідше зупиняється на самому процесі спогадів, визначивши для себе чітко їхню мету – з'ясувати витoki власного творчого становлення, яке вже

відбулося (Уляна Кравченко про нього пише як процес). Фрагмент щоденника, введений у текстовий простір твору, демонструє наївність і незахищеність героя в умовах сирітства і війни, засвідчує схильність хлопчика сприймати навіть буденні події глибоко, щоб пізніше передати їх у творчості. Через дорослого наратора закриваються дитячі травми і спроектовані у майбутнє «звільнення» з описуваних ситуацій дитячого безсилля.

Ключові слова: Уляна Кравченко, документалістика, автобіографічна повість, мемуари.

Ivonchak N. Creative construction of personality in an autobiographical novel (on the material of the works «Chrysanthemum» by Uliana Kravchenko and «Somewhere at the bottom of my heart» by Vasyl Lopata)

The article analyzes the tools of creative personality construction in two autobiographical novels, Chrysanthemums by Ulyana Kravchenko and Somewhere at the Bottom of My Heart by Vasyl Lopata, and the thematic and narrative features of these works, as well as the importance of including documentary elements in the plot, are clarified.

It is determined that the tools that helped to depict the formation of the author's creative personality in an autobiographical story were a distanced view of oneself, both in appearance and in the inner world, the use of humor, and emphasis on important stages. There is a difference in the narrative style – Ulyana Kravchenko focuses on the goal of developing intellectually since childhood, evaluates herself according to her readiness to serve the people, to form herself according to artistic laws, so the plot is often interrupted by lyrical inserts and reflections, although she simultaneously supplements it with historical and portrait essays. He compensates for his silence and loneliness in childhood by realizing it in music and his first attempts at writing, and explains the lack of words already when writing his memoirs by his own emotionality, creating an aura of mystery and understatement.

V. Lopata introduces the main narrator into the story for a different purpose: to provide textual explanations, comment on the narrator-child's story, and express a short future continuation of the described events, the author much less often focuses on the process of recollection itself, having clearly defined for himself its purpose: to find out the origins of his own creative formation, which has already taken place (Ulyana Kravchenko writes about it as a process). The fragment of the diary, introduced into the textual space of the work, demonstrates the naivety and vulnerability of the protagonist in the conditions of orphanhood and war, and shows the boy's tendency to perceive even everyday events deeply in order to later convey them in his work. Through the adult narrator, the childhood traumas are closed and «liberation» from the described situations of childhood powerlessness is projected into the future.

Key words: Ulyana Kravchenko, documentary, autobiographical story, memoirs.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 21.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 821.161.2'06 + 821.521

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-180-186

Козлов Антон Вікторович,

аспірант кафедри української та зарубіжної літератури

факультету української філології та журналістики

ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

amatory871@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-2970-1312>

**МАРКЕРИ ФІЛОСОФІЇ АБСУРДУ В РОМАНАХ КОБО АБЕ «ЗОШИТ КЕНГУРУ»
ТА ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА «СРІБНЕ МОЛОКО»: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ**

Філософія абсурду сьогодні набуває актуальності. Це світобачення висвітлює проблему абсурдності та безглуздя людського існування. Ключові аспекти філософії абсурду включають відсутність об'єктивного сенсу. Філософія абсурду вбачає, що для людини світ або життя не мають об'єктивного сенсу чи значення. Люди, виходячи із цього погляду, шукають сенс у ситуаціях, які самі по собі є безглуздими та призводять до парадоксів. Літературні твори, віддзеркалюючи світогляд людини та її нагальні інтереси, відгукуються на читацькі зацікавлення.

Проблематика абсурду має світове значення. У творах різних країн існують твори, які репрезентують світогляд абсурду. Одним із письменників, чії твори транслують філософську думку абсурду, називаємо Кобо Абе. Творчість японського письменника вплинула на багатьох авторів. В українській літературі митці звертаються до творчості Кобо Абе, актуалізуючи літературні зв'язки української та японської літератур. У творах сучасного письменника Валерія Шевчука наявні різноманітні компаративні зв'язки з творами японського письменника.

У сучасних наукових розвідках до вивчення різних аспектів творчості В. Шевчука та Кобо Абе зверталися І. Бикова, Л. Тарнашинська, Я. Мороз, М. Нестелеєв, М. Хороб, А. Lewandowska та ін. Констатуємо, що майже немає досліджень, у яких із погляду порівняльного літературознавства розглядаються маркери філософії абсурду в творчості Кобо Абе та Валерія Шевчука. Це зумовлює актуальність дослідження.

Мета статті полягає у дослідженні ключових маркерів репрезентації філософії абсурду у творчості Кобо Абе та Валерія Шевчука. Методологія дослідження базується на компаративному підході, який дає змогу висвітлити літературні зв'язки української та японської літератур.

Філософія абсурду транслює маркер свободи та відповідальності. Абсурдна природа життя призводить до ідеї, що люди вільні у своїх виборах, але водночас несуть відповідальність за власні дії, навіть якщо вони здаються абсурдними (Бичко І., 2002, с. 5).

Протиріччя та парадокси – ще один маркер філософії абсурду. Абсурдна сутність людського існування може виражатися в протиріччях і парадоксах, які характеризують життя. Спроби знайти логіку або раціональність у таких ситуаціях можуть бути марними.

Світ як безлад – ключовий маркер філософії абсурду. Світ із погляду філософії абсурду може виглядати як безладний, де випадковість і відсутність логічної послідовності переважають.

Боротьба із завданням як маркер абсурдної філософії репрезентує, що людина, усвідомлюючи абсурдність свого існування, шукає способи боротьби із цією абсурдністю через творчість, релігію або інші засоби.

На нашу думку, творчість японського письменника та театрального режисера Кобо Абе можна розглядати в контексті філософії абсурду. Абе включає міфологічні та фантастичні еле-

менти у свої твори, створюючи ситуації, які виглядають абсурдними та виходять за межі звичайного. У першій повісті «Стіна. S. Kaguma» головний герой зіштовхується з проявом буддистської та синтоїстської філософії наяву.

У романах японського митця бачимо поєднання реальних подій та несподіваних художніх поворотів, які надають його творам елементи абсурду. Кобо Абе є авангардистом, у його творчості поєднується реальність із вигадкою, герої творів переймаються реальними сучасними проблемами.

Ситуації, у які Кобо Абе ставить своїх героїв, змушують персонажів переступати через своє звичайне ставлення до навколишнього, до існування і до самих себе. Герої стикаються з внутрішніми конфліктами та моральними дилемами, які є абсурдними або непередбачуваними.

Твори Кобо Абе репрезентують поєднання трагічних подій та іронії, створюючи абсурдну ситуацію у життєвих обставинах. Трагічне та іронічне тло творів є ключовим для розуміння його сенсу. Маркери абсурдної філософії у п'єсі «Людина, що перетворилася на палицю» репрезентовано через те, що ключовими персонажами виявляються демони, які перетворили чоловіка на палицю. Ця абсурдна ситуація розкриває трагедію покоління, у якому діти не отримують достатньої уваги своїх батьків.

Кобо Абе наповнює твори філософськими роздумами про природу людини, сенс життя та суспільства. Складні, неочікувані події допомагають автору висвітлити абсурдний складник його філософських міркувань про людину, її існування, її роль у світі та важливість ключових елементів буття.

На нашу думку, літературна спадщина Кобо Абе демонструє яскравий приклад літературного втілення ключових маркерів філософії екзистенціалізму та абсурду. Персонажі письменника переживають нереальні ситуації та події, що змушують їх та читачів замислитися над вічними питаннями про життя, існування та соціум (Нестелєєв, 2013).

Роман «Зошит кенгуру» репрезентує наявність ключових філософських маркерів у творчості автора, висвітлює абсурд людського існування. Твір був останнім опублікованим за життя автора (1991 р.). Саме тому роман можна вважати узагальненням усієї його творчості. У ньому простежуються основні мотиви Кобо Абе, його повернення до коріння власної творчості (Мороз, 2018).

«Зошит кенгуру» побудовано на розповіді про офісного працівника – перекладача, який нервує через те, що його призначили працювати над новим проектом. Уві сні герой зустрічає Кенгуру, яке дарує йому таємничий зошит, після чого перекладач починає зазнавати трансформаційні зміни та опиняється в інших світах.

Кобо Абе звертається до проблеми абсурдності людського існування. Перекладач дуже стомлений, не хоче брати новий проєкт, хоче відпочити. Водночас він тільки й думає про нове завдання, про те, що все ж-таки мусить це робити. Перекладач думає про смерть, про те, що потрібно все просто закінчити й не намагатися робити навіть спроби.

Інша репрезентація маркерів абсурдної філософії репрезентована у сцені в лікарні. Головний герой прокидається зранку і бачить, що в нього на нозі росте паросток дайкону. Його це дивує, він намагається його позбутися, але лише знаходить нові й нові паростки, тому вирушає до лікарні. І все це зображене так природно, що читач навіть не може подумати, що це не реально. У лікарні герой із жахом дізнається, що паростки дайкону захопили майже всю ногу. Він нічого не може дізнатися у медичної сестри: у нього немає температури, це не терміновий випадок і треба чекати в живій черзі. У лікарні виривають паросток дайкону з ноги героя та відправляють посланця до продавця зелені щоб в'яснити, яка це рослина.

У цій сцені репрезентовано екзистенційні мотиви, які проявляють абсурд людського існування. У гротескній манері автор акцентує, що в лікарні цінність людини вимірюється бюрократичними складниками (попереднім записом та наявністю температури). Медичних пра-

цівників не турбує, що на ногах у героя проростає зелень. Їм важливо з'ясувати, що саме за зелень має герой. Такий підхід автор репрезентує до всього: люди на вулиці, демони, чорти, пекельні діти, пірати, медсестра-контрабандист, дівчина зі спогадів. Усі герої транслюють те, що у світі існують тільки правила, порядок та систематичність. І подальший розвиток подій лише підкреслює абсурдність ситуації. Лікарі пропонують єдиний вибір – гарячі джерела із сіркою. Герой жартома каже: «Це як у пеклі?». І він дійсно опиняється у пеклі: ліжко, до якого прив'язали героя, починає само по собі їхати по місту, де перекладач зустрічає людей, яких не цікавить людина, прив'язана до лікарняного ліжка, яка кудись на ньому їде. Їх турбують власні проблеми: невдалий малюнок, запізнення до дому та ін. Люди зіштовхують ліжко з героєм у тунель із водою, з якого тхне сіркою. За японською міфологією саме сірчана річка веде до пекла (地獄 (Jigoku)).

У цьому епізоді простежується повернення автора до витоків своєї літературної кар'єри, до першої повісті «Стіна. S. Karuma». В обох творах автор створює літературні каруселі: усе починається спокійно, розмірено, повільно, а потім сюжет стрімко розгортається, одна неймовірна подія йде за іншою до самого кінця.

Ми розглянули маркери філософії абсурду лише у невеликій сцені у романі Кобо Абе «Зошит кенгуру». У першій частині твору «Дайкон дає паростки» зосереджено всі маркери філософії абсурду, які використовує автор: самотність людини в натовпі та існування, що немає сенсу або логічного пояснення. Через гротескні й фантазмагоричні події вибудовується епічний твір про людину в нестандартній ситуації, яка немає влади над своєю долею. Герой нічого не може вирішити, усе роблять за нього. Єдине рішення, яке прийняв герой, – це прийти до лікарні. У фіналі він нічого не може вирішити чи змінити (Abe Kobo, 1997).

Творчість Валерія Шевчука має типологічну спільність із творчістю Кобо Абе. Експериментальність, тяжіння до філософії абсурдизму, психологічна глибина є домінантами художнього світу письменника. Автор висвітлював проблеми людської психіки та існування в умовах тоталітарного суспільства.

Тематика творчості Валерія Шевчука включає маркери філософії абсурдизму, які акцентують невизначеність людського буття. Це характерно для багатьох творів шістдесятників. Твори письменника насичені символікою, виявляють паралелі з різними філософськими концепціями. Така характеристика зумовлена авторським життєвим досвідом та його соціокультурним середовищем (Тарнашинська, 2010).

Маркер психологізму зближує твори В. Шевчука та Кобо Абе. Письменники висвітлюють внутрішній світ героїв, їхні психологічні турбуленції та пошуки сенсу життя. Автори досліджують теми страху, самотності, тяжкої долі та інші емоційні аспекти людського існування. В. Шевчук використовує елементи абсурду, щоб підкреслити невизначеність та абсурдність певних аспектів життя.

Творчість В. Шевчука пов'язана з його сприйняттям соціокультурних реалій свого часу, зокрема зі ставленням до тоталітарного режиму. Він часто використовує алегорії та символіку для критики соціально-політичних явищ.

Художній світ письменника характеризує інтелектуальний підхід. Твори В. Шевчука, як і Кобо Абе, репрезентують інтелектуальну глибину, експерименти зі структурою тексту та мовними засобами, які дають змогу розкрити маркери філософії абсурду (Хороб, 2010).

У творі В. Шевчука «Срібне молоко» репрезентовано складники філософії абсурду. Твір був виданий у 2002 р. В основі – розповідь про блукання дядя Григорія Комарницького, саме того, «котрий створив пісню про бідаху комара, що оженився на мусі, а опісля необачно звалився з дуба, бо його здула звідтіля шуря-буря» (Шевчук, 2002, с. 7). Дядя – нетиповий представник православного служителя: він любить випити, поїсти та приголубити гарну дівчину. Роман починається з того, що Григорій Комарницький сидить на ганку і думає про село, бо нещодавно

давно Катерина Сахнюківна народила дитину, але від кого, нікому не казала. На неї натиснули батьки, і вона зізналася, що батько – дяк. І тепер збирається суд, на якому вирішиться доля чоловіка. Саме це й стає підставою для мандрів героя.

Книга складається з чотирьох «актів» (тобто розділів) та епілогу, у яких головний герой ходить селами та потім повертається до свого життя. Автор гротескно показує мандри героя, створюючи, як зазначають, критики, барокову трагікомедію з елементами фантазмагорії та абсурду.

Григорій Комарницький намагається у дивний спосіб знайти себе: п'є, смачно їсть, проводить час із красивими дівчатами. Водночас постійно відчуває внутрішню порожнечу. Герой намагається відмовитися від такого життя, але не може. Розпуста тягне його та приваблює. Така поведінка є й небезпечною для його життя, оскільки більшість жінок мають чоловіків, і вони погрожують герою: *«Дяк Григорій Комарницький відчув, що він, здається, і справді не людина в цьому світі, а таки комар, а його палка й твереза водночас коханка теж не людина, а муха; від таких фігурних думок тіло дякове почало меншати, мізерніти, аж доки не стало розміром у комарине»* (Шевчук, 2002, с. 119).

Головний герой роману – втілення анти-Дон Жуана, оскільки він не по своїй волі закохує жінок, це вони зводять його з розуму. Григорій Комарницький із часом приходиться до думки, що життя немає сенсу, якщо відсутні нащадки. І те, з чого починається пролог (роздуми героя про майбутнє та минуле), розкривається в епілозі (герой повертається назад по шляху своїх любовних утіх, шукаючи можливих нащадків) (Lewandowska, 2018).

Отже, підсумовуючи дослідження художнього втілення маркерів філософії абсурду у творах Кобо Абе та Валерія Шевчука, зазначимо таке. Роман японського письменника «Зошит кенгуру» вийшов у 1991 р., український твір «Срібне молоко» написаний у 2002 р. Більше десяти років, які розділяють твори, сприяють тому, щоб побачити актуальність проблем і мотивів, що акцентовано авторами. Японський та український митці зображують самотність людини та абсурд людського існування. У Кобо Абе герой опиняється в нетиповій, абсурдній ситуації, з якої самотужки не може вийти. Надмірна викривленість подій, божевілля ситуацій та інтерпретація типового героя репрезентують квінтесенцію мотивів абсурду людського існування, змушують переглядати філософію екзистенціалізму під новим кутом, побачити неочікувані міфологічно-історичні елементи. (高橋康也, 1997) Валерій Шевчук, як і японський письменник, зображує самотність людини та абсурд людського існування через слабкість головного героя, якого закручує у свої тенета архетипічна «жінка-змія», котра має владу над героєм у усіх площинах: фізичному та духовному. Твори об'єднують те, що головні герої романів шукають себе та своє призначення, проте всюди зустрічають перепони і не можуть віднайти сенс життя, відчувають себе непотрібними і самотніми в натовпі. Усі мотиви розглянутих творів демонструють художнє втілення маркерів філософії абсурду.

Об'єкт наукового дослідження має перспективу, яка полягає у висвітленні філософії абсурду в інших творах Кобо Абе та Валерія Шевчука, у пошуках доказів впливу творчості японського письменника на формування художнього світу українського митця.

Список використаної літератури

1. Бичко І. Абсурд. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Абрис, 2002.
2. Нестелеєв М. А. Самотність і свобода у прозі Кобо Абе. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія «Філологічні науки»*. 2013. № 12. С. 164–166.
3. Мороз Я. Екзистенційна проблематика у творчості Кобо Абе та Дадзая Осаму. URL: <http://localhost:8080/xmlui/handle/123456789/301>

4. Abe Kobo. Kangaroo Notebook. Novel. Knopf Doubleday Publishing Group; Reprint edition (April 29, 1997). 192 p.
5. Тарнашинська Л. Феномен повсякдення в структурі буденної свідомості героїв Валерія Шевчука: філософсько-літературознавчий аспект. *Волинь – Житомирщина*. 2010. № 20. С. 158–175.
6. Хорб М. Художній світ Валерія Шевчука: мистецтво творення оповідання. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/31872/24-Khorob.pdf%3Fsequence%3D1&ved=2ahUKEwil5rFY4L-GAxXaUqQEHX7ID08QFnoECCEQAQ&usq=AOvVaw0isCwsdnnxmZnKdQt17BrW>
7. Шевчук В. Срібне молоко. Роман. Київ : Кальварія, 2002. 192 с.
8. Lewandowska A. Demonologiczne motywy i obrazy w powieści Walerija Szewczuka dom na wzgórzu. *Studia ukrainica posnaniensia*. 2018. № VI. P. 215–223. DOI: <https://doi.org/10.14746/sup.2018.6.26>
9. 高橋康也『ノンセンス大全』晶文社、1977年。

References

1. Bychko, I. (2002). Absurd. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Absurd. Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].
2. Nestelieiev, M. A. (2013). Samotnist i svoboda u prozi Kobo Abe. [Loneliness and freedom in the prose of Kobo Abe]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnogo universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho. Seriiia «Filolohichni nauky» – Scientific Bulletin of Mykolaiv State University named after V. O. Sukhomlynskyi. Series «Philological Sciences», 12*, 164–166 [in Ukrainian].
3. Moroz, Ya. Ekzystantsiina problematyka u tvorchosti Kobo Abe ta Dadzaia Osamu [Existential issues in the work of Kobo Abe and Dazai Osamu]. Retrieved from <http://localhost:8080/xmlui/handle/123456789/301> [in Ukrainian].
4. Kobo, Abe (1997). Kangaroo Notebook. Novel. Knopf Doubleday Publishing Group [in English].
5. Tarnashynska, L. (2010). Fenomen povsiakdennia v strukturi budennoi svidomosti heroiv Valeriiia Shevchuka: filosofsko-literaturoznachnyi aspekt [The everyday phenomenon in the structure of the everyday consciousness of Valery Shevchuk's heroes: a philosophical and literary aspect]. *Volyn – Zhytomyrshchyna – Volyn – Zhytomyr Oblast*, 20, 158–175 [in Ukrainian].
6. Khorb, M. Khudozhnii svit Valeriiia Shevchuka: mystetstvo tvorennia opovidannia [Valery Shevchuk's artistic world: the art of creating a story]. Retrieved from <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/31872/24-Khorob.pdf%3Fsequence%3D1&ved=2ahUKEwil5rFY4L-GAxXaUqQEHX7ID08QFnoECCEQAQ&usq=AOvVaw0isCwsdnnxmZnKdQt17BrW> [in Ukrainian].
7. Shevchuk, V. (2002). Sribne moloko. Roman [Silver milk. Novel]. Calvaria Publishing House [in Ukrainian].
8. Lewandowska, A. (2018). Demonolohichni motyvy ta obrazy v romani Valeriiia Shevchuka «Dim na hori» [Demonological Motifs and Images in Valery Shevchuk's Novel The House on the Hill]. *Studia ukrainica posnaniensia*, VI, 215–223. DOI: <https://doi.org/10.14746/sup.2018.6.26> [in Ukrainian].
9. 高橋康也『ノンセンス大全』晶文社、(1977)年。The Complete Nonsense, Shobunsha [in Japanese].

Козлов А. В. Маркери філософії абсурду в романах Кобо Абе «Зошит кенгуру» та Валерія Шевчука «Срібне молоко»: порівняльний аспект

Статтю присвячено дослідженню філософії абсурду у творчості японського письменника Кобо Абе та українського автора Валерія Шевчука. У роботі розглядаються романи «Зошит кенгуру» та «Срібне молоко» з метою виявлення спільних та відмінних маркерів абсурду, а також аналізу їхнього екзистенціального підґрунтя. Вивчення абсурду в цих творах дає змогу глибше зрозуміти їхню унікальність для свого часу та актуальність для сучасного читача.

Абсурд у творчості Абе та Шевчука представлений як спосіб відображення відчуженості людини у світі, що втратив сенс. Вони звертаються до теми пошуку індивідом свого місця у світі, де традиційні цінності та соціальні структури перестають бути ефективними. Екзистенціалізм як філософська основа їхніх творів допомагає розкрити внутрішні конфлікти героїв, що борються із власною ідентичністю та абсурдністю буття.

Романи Кобо Абе та Валерія Шевчука є унікальними для свого часу завдяки їхньому новаторському підходу до викриття людської природи через призму абсурду. «Зошит кенгуру» Абе досліджує межі між реальністю та ілюзією, використовуючи символіку і метафоричність для передачі абсурдного світосприйняття. «Срібне молоко» Шевчука, своєю чергою, демонструє абсурдність людського існування через фантастичні елементи та психологічні портрети героїв, що шукають сенс у безглуздому світі.

Порівняльний аналіз цих двох творів дає змогу не тільки виявити спільні риси у підходах до теми абсурду, а й підкреслити культурні та національні особливості їх вираження. Такі дослідження є важливими для розширення літературознавчої бази та глибшого розуміння впливу різних культур на трактування філософських концепцій.

Актуальність творів Кобо Абе та Валерія Шевчука не зменшується з часом, адже вони пропонують універсальні відповіді на питання, що залишаються важливими для людства в будь-яку епоху. Ця стаття підкреслює важливість міжкультурного діалогу в літературі та потенціал подібних порівняльних досліджень для розуміння глобальних літературних процесів.

Ключові слова: Кобо Абе, Валерій Шевчук, філософія абсурду, екзистенціалізм, порівняльне літературознавство, роман, герой.

Kozlov A. Markers of absurd philosophy in Kobo Abe's novels «The Kangaroo Notebook» and Valery Shevchuk's «Silver Milk»: a comparative aspect

The article is devoted to the study of the philosophy of absurdity in the works of Japanese writer Kobo Abe and Ukrainian author Valery Shevchuk. The work examines the novels «Kangaroo Notebook» and «Silver Milk» with the aim of identifying common and different markers of absurdity, as well as analyzing their existential basis. The study of absurdity in these works allows a deeper understanding of their uniqueness for their time and relevance for the modern reader.

Absurdity in the works of Abe and Shevchuk is presented as a way of reflecting human alienation in a world that has lost its meaning. They address the theme of an individual's search for his place in a world where traditional values and social structures cease to be effective. Existentialism, as the philosophical basis of their works, helps to reveal the inner conflicts of the heroes struggling with their own identity and the absurdity of existence.

The novels of Kobo Abe and Valery Shevchuk are unique for their time due to their innovative approach to exposing human nature through the lens of the absurd. Abe's Kangaroo Notebook explores the boundaries between reality and illusion, using symbolism and metaphor to convey an absurd worldview. «Silver Milk» by Shevchuk, in turn, demonstrates the absurdity of human existence through fantastical elements and psychological portraits of heroes searching for meaning in a senseless world.

A comparative analysis of these two works allows not only to identify common features in approaches to the topic of absurdity, but also to emphasize the cultural and national features of their expression. Such studies are important for the expansion of the literary base and a deeper understanding of the influence of different cultures on the interpretation of philosophical concepts.

The relevance of the works of Kobo Abe and Valery Shevchuk does not diminish over time, because they offer universal answers to questions that remain important for humanity in any era. This article

highlights the importance of intercultural dialogue in literature and the potential of such comparative studies to understand global literary processes.

Key words: Kobo Abe, Valery Shevchuk, philosophy of the absurd, existentialism, comparative literature, novel, hero.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 13.05.2024 р.

Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 811.112.2'373.612:159.922.4]:821.112.2'06

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-187-191

Mamedova Alla Ivanivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Second Foreign Language Teaching Department,
Zaporizhzhia National University,
Zaporizhzhia, Ukraine.

allmamed@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8014-6872>

KONZEPT *HEIMAT* IN DER MODERNEN DEUTSCHEN LITERATUR

Anthropozentrismus ist heute eine vorrangige Richtung in der Sprachforschung. Ein Mensch, seine innere Welt, seine Wünsche und Interessen, seine Aktivitäten als Einheit der Gesellschaft. In der Regel tritt er entweder in seiner physischen Form oder als biosoziales bzw. biovitales Wesen in Erscheinung. Eine ebenso wichtige Rolle spielt sein Lebensraum, seine Heimat. Trotz der Tatsache, dass „Heimat“ als Konzept eines der am meisten erforschten und untersuchten Konzepte in der modernen kognitiven Linguistik ist. Die Relevanz dieses Werkes erscheint uns unbestritten, da dieses Konzept hier erstmals im Werk des jungen Schweizer Schriftstellers Christian Kracht berücksichtigt wird. **Das Thema** der Untersuchung ist sein Werk „Faserland“, **der Gegenstand** der Studie ist der Begriff *HEIMAT*.

Die moderne Kognitivistik hat ein die Vielfalt der Definitionen eines Konzepts ermöglicht das Vorhandensein seiner invarianten Merkmale. Es gibt eine Reihe von Definitionen des Begriffs „Konzept“. In unserer Studie verwenden wir als Grundlage die Definition von A.N. Prikhodko, wo das Konzept als ethno-sozio-psycho-kulturelle Einheit mit einer klar zum Ausdruck gebrachten Wertkomponente betrachtet wird [Приходько, 2008, с. 80–102]. Bei der Beschreibung des Heimatbegriffs werden wir uns künftig genau an dieser Interpretation des Begriffs orientieren.

In unserem Artikel betrachten wir das Konzept *HEIMAT* auf dem Material des Werks von Christian Kracht, der zu den besten Vertretern der modernen deutschen Literatur gehört. Das Werk von Christian Kracht interpretiert dieses Konzept aus einem etwas ungewöhnlichen Blickwinkel. Seine psychokulturellen Merkmale und seine valorative Komponente treten in den Vordergrund. Der Titel dieser Arbeit bringt das Konzept bereits zum Ausdruck. „Faserland“, ein aus Fasern gewebtes Land. Der Autor offenbart uns Deutschland auf eine völlig neue Art und Weise. Im üblichen Sinne des Wortes ist Deutschland ein Land im Zentrum Europas mit einer bestimmten Fläche, Bevölkerung und eigener Geschichte.

Diese Eigenschaften sind allgemein bekannt. Aber der Autor stellt sie nicht in den Vordergrund. Der Autor zeigt uns Deutschland von innen, Deutschland und damit Heimat, wie er es sieht und fühlt. Deutschland ist ein Faserland, ein Land mit solchen Eigenschaften und Seiten, die der breiten Öffentlichkeit manchmal nicht bekannt sind, die nur jemand kennen kann, der in Deutschland lebt, der es selbst erlebt hat und der es trotzdem tut Er liebt dieses Land über alles, einfach weil es seine Heimat ist. Das erste Treffen mit Deutschland findet auf einer der schönsten Inseln statt: Sylt. Sylt erscheint uns als etwas äußerst Schönes, mein Lieber, als etwas, das der Autor seit seiner Kindheit kennt: *“Links und rechts der Strasse rast Sylt an uns vorbei, und ich denke: Sylt ist eigentlich super schön. Der Himmel ist ganz groß, und ich habe so ein Gefühl, als ob ich die Inseln genau kenne. Ich meine, ich kenne das, was unter der Insel liegt oder dahinter...”*.

Bei der Beschreibung dieser Insel überschneidet sich der HEIMAT-Gedanke eng mit dem NATUR-Gedanken. Das Meer, der grüne Himmel – alles ist eine Insel. Die Insel ist Teil des Mutterlandes, aber gleichzeitig endlos wie der Himmel. Folglich erscheint die Heimat trotz deutlich vorhandener Grenzen als etwas Unermessliches, Umfassendes und Grenzenloses, das es dem Autor ermöglicht, sich mit ihr aufzulösen und zu verschmelzen.

Und auch in Zukunft wird Heimat seine Vertretung durch das NATUR-Konzept fortführen. Wir sehen nicht nur das Bild, das uns der Autor beschreibt, sondern spüren auch die Gerüche und das Rauschen des Meeres, das Licht der Sonne, die Wärme und Ruhe dieser Ecke: *“Ab da höre ich nicht mehr zu, weil mir plötzlich dieser Geruch der Holzbohlen und des Meeres in die Nase steigt, und ich denke daran, wie ich als kleines Kind immer hierhergekommen bin, und beim ersten Tag auf Sylt war das immer der schönste Geruch: wenn man das Meer lange nicht gesehen hatte und sich riesig darauf freute und die Holzbohlen durch die Sonnenstrahlen so einen warmen Duft ausgeströmt haben. Das war ein freundlicher Geruch, irgendwie verheißungsvoll und, na ja, warm. Jetzt riecht es wieder so ...”* Es ist nicht das erste Mal, dass Heimat beim Autor solche Gefühle und Empfindungen hervorruft. Ähnliches erlebte er bereits in seiner Kindheit und so beschert ihm eine zweite Begegnung mit dieser kleinen Heimat ähnliche Empfindungen.

Mit der weiteren Beschreibung erscheint Heimat in einer immer attraktiveren und warmen Form vor uns: Dünen, grünes Gras, Wellen: *“Wir sind jetzt fast am Strand. Links und rechts sind die Dünen, überall weht dieses Heidegras und der Strandhafer. Das sieht fast so aus wie Wellen am Land. Über uns kreischen Seemöwen...”*.

Jedes Mutterland und das Mutterland in diesem Fall hat notwendigerweise seine eigene Geschichte. Auch Heimat im Werk von Christian Kracht hat ihre eigene Geschichte. Wie vieles in Deutschland überschneidet es sich direkt oder indirekt mit den Ereignissen des Zweiten Weltkriegs: *“... Göring, der hier auf Sylt Ferien machte, einmal seinen Blut-und-Ehre-Dolch hier verloren hat, mitten im Dünen. Es gab eine riesige Suchaktion und eine hohe Belohnung für den Finder, und schließlich wurde der Dolch gefunden, von einem Boy Larsen oder so, einem Jungbauern”*.

Allerdings werden die Ereignisse dieser Zeit aufgrund der Zeitspanne eher mit einer gewissen Ironie und Distanziertheit betrachtet. Dass es hier Nazis gab, spielt zu diesem Zeitpunkt keine Rolle. Der Name Boy Larsen lässt den Autor vermuten, dass sich auf dieser Insel englische Truppen befanden: *“Ich denke an den Namen Boy und daran, dass nur hier oben auf Sylt die Menschen so heißen, als ob das gar nicht mehr Deutschland wäre, sondern so ein Mittelding zwischen Deutschland und England. Hier auf Sylt stand die Flak sozusagen auf vorgeschobenem Posten, und die Engländer waren lange hier stationiert nach dem Krieg...”*.

Für den Autor sind all diese historischen Details absolut unwichtig. Die Heimat bleibt immer noch die Heimat. Die Geschichte, die Ereignisse, die hier stattgefunden haben, all das ist für den Autor unwichtig. Dies ist zunächst einmal ein Ort, an dem Sie Ihre Kindheit verbracht haben und an dem Sie sich wieder darin fühlen können. Daher ist der Begriff Heimat nicht nur etwas, das heute geschieht, sondern auch etwas, das sich auf die Geschichte bezieht. Auf jeden Fall ist alles, was mit diesem Konzept zusammenhängt, eindeutig positiv.

Allerdings versteht der Autor Heimat nicht nur als einen eigenen Bereich. Er setzt seine Reise durch Deutschland fort. Und seine nächste Station ist Hamburg.

Für den Autor ist es eine fremde Stadt, in die er einen seiner Freunde besucht. Er nimmt es jedoch nicht als etwas Fremdes wahr. Obwohl Hamburg das absolute Gegenteil der Insel Sylt ist: *“Hamburg ist eigentlich ganz in Ordnung als Stadt. Es ist weitläufig und ziemlich grün, es gibt ein paar gute Restaurants, noch mehr gute Bars, und die Hamburger Mädchen sind alle ganz hübsch, ich meine, die richtigen Hamburger Mädchen, blond und so, mit Pferdeschwanz, großem Gebiss und Segelschein ...”*.

Interessant ist, dass bei der Darstellung von Heimat in diesem Fall mehrere Begriffe ineinandergreifen, nämlich der Begriff RAUM und der Begriff DING, denn die Beschreibung einer bestimmten Stadt setzt eine Symbiose mehrerer Konzepte gleichzeitig voraus. Hamburg ist auch meine Heimat. Es ist geräumig, es gibt viel Grün, Cafés und Restaurants. All dies tritt jedoch in den Hintergrund.

Die Heimat ist ohne die Menschen, die sie bewohnen, undenkbar. Die Heimat sind Menschen, in diesem Fall Mädchen, echte Hamburgerinnen. Folglich ist das Konzept der HEIMAT möglicherweise eng mit dem zentralen Konzept jeder Sprachkultur, einschließlich der deutschen, und dem Konzept MENSCH verbunden. Erst letzteres verbindet alle vorhandenen Konzepte und ordnet sie in einer bestimmten Hierarchie zueinander. Gleichzeitig wird das Grundprinzip der modernen Sprachforschung beachtet: der Anthropozentrismus.

Ein Mensch in der modernen Welt nimmt seine Heimat manchmal ganz anders wahr. Der Autor führt uns nicht nur in das bekannte Hamburg ein. Er führt uns an Orte, die Touristen normalerweise nicht gezeigt werden. Dies ist jedoch auch das Mutterland. Das Mutterland ist in seiner ganzen Offenheit negativ, unansehnlich und beängstigend: *„Wir laufen die Treppen hoch, da höre ich schon diesen typischen dumpfen Partylärm hinter einer Tür im ersten Stock, diese Tür geht auf, und wir schieben und hinein, vorbei an drei ziemlich hübschen Mädchen, die so schwarze Strumpfhosen tragen und darüber abgeschnittene Jeans-Shorts und billige Bustiers. Während wir vorbeigehen, Richtung Küche, sehe ich aus dem Augenwinkel, wie eins der Mädchen die Augen nach oben verdreht, und obwohl mir so was normalerweise nichts ausmacht, bin ich doch etwas gekränkt“*. Die auf einer solchen Party versammelten Menschen haben keine strengen Verhaltensstandards. Und das ist keine isolierte Gruppe. Das sind moderne Jugendliche, die ihre Zeit auf folgende Weise verbringen: *“In der Ecke auf einem Stuhl sitzt ein schwarzes Model. Sie raucht auch eine Zigarette und verdreht immer die Augen, so dass nur das Weiße zu sehen ist, also nicht aus Genervtheit, sondern permanent. Außerdem klappert sie mit den Zähnen, und das sieht ziemlich seltsam aus. Plötzlich dämmert es mir, dass auf dieser Party ziemlich viele Leute ganz offenbar höllisch breit sind. Die Frau mit dem sexy Tanz, die sich immer noch hin und her wiegt, die ist auch breit, und ich frage mich, ob die das gar nicht merkt, dass sie so seltsam versunken und wunderschön tanzt, und woher das wohl kommt, ob diese Art sich zu bewegen, schon in ihr drinnen ist oder ob das durch Drogen kommt”*. Drogen, Sex, Alkohol – all das ist auch Deutschland, HEIMAT, das uns K. Kracht vorstellt. Gleichzeitig erscheint uns das MANN-Konzept wie auch das HEIMAT-Konzept in einem neuen, ungewöhnlich negativen Licht.

Der Begriff NATUR verleiht der Beschreibung des HEIMAT-Konzepts erneut eine positive Note. Er korrigiert sozusagen, was der Mensch verdirbt, und gibt dem Mutterland seine ursprüngliche Reinheit und Schönheit zurück. HEIMAT ist ohne Natur undenkbar. Für das urbane Hamburg spielt die Natur eine zentrale Rolle: *“Außerdem ist das Licht schön in Hamburg, wenn man die Elbchaussee lang fährt, im Sommer. Dann leuchte es auf der anderen Seite der Elbe bei Rothenburgsort oder Harburg oder wie das heißt, da, wo die Blohm und Voß-Werft ist, und da, wo sie früher die U-Boote gebaut haben, bis die Engländer alles plattgebombt haben. In Hamburg ist alles, man kann es nicht anders sagen, Barbourgrün”*.

Das HEIMAT-Konzept agiert nicht nur in Symbiose mit den oben genannten Konzepten. Wenn man es in der Prosa von K. Kracht beschreibt, gibt es immer eine Geschichte. Die Heimat hat ihre eigene Geschichte. Die Geschichte Hamburgs ist wie die Geschichte Sylts ein Ganzes. Sie sind, wenn auch indirekt, durch dieselben historischen Ereignisse verbunden. Dieser tritt jedoch, ebenso wie der vorherige Aufenthaltsort des Helden, in den Hintergrund. Wichtig ist nur, dass das Mutterland existiert und welche Gefühle ein Mensch ihm gegenüber hegt: *“Hamburg wacht auf, denke ich, und dann muss ich plötzlich an die Bombennächte im Zweiten Weltkrieg denken und an den Hamburger Feuersturm und wie das wohl war...”*.

Wir kommen also zu bestimmten Schlussfolgerungen: Im Werk von Christian Kracht wird der Begriff HEIMAT als eines der Bindeglieder in einer ganzen Reihe anderer Begriffe wie MENSCH,

NATUR, DING dargestellt. In diesem Fall nimmt der Begriff MAN die führende Position ein. Er ist es, der alle anderen Konzepte um sich herum unterordnet und hierarchisch organisiert. Letztendlich kommen wir zu dem Schluss, dass die Beschreibung eines einzelnen Konzepts nicht möglich ist, weil sie alle stehen in enger Verbindung zueinander. In dieser Arbeit wird das Konzept von HEIMAT am ausführlichsten anhand von Konzepten wie "Natur" und "Ding" beschrieben.

Interessant ist unserer Meinung nach auch seine valorative Komponente. Der Autor erinnert sich an die kriegerische Geschichte seines Heimatlandes, bewundert aber gleichzeitig dessen Schönheit, präsentiert uns seine unangenehme Seite mit Bars, Alkohol, Drogen und kann gleichzeitig seine Luft nicht atmen. Heimat ist etwas, das einem Menschen unabhängig von seinem Wunsch geschenkt wird. Und ein Mensch liebt sie nur, weil sie seine Heimat ist.

Folglich erscheint uns der HEIMAT-Gedanke im Werk von Christian Krach als etwas Ewiges, das nur gute und warme Gefühle in der menschlichen Seele hervorrufen kann. Darüber hinaus sehen wir in K. Krachts "Faserland" tatsächlich ein Deutschland, das Außenstehenden nicht gezeigt werden darf, wir beobachten das Leben eines Landes, das nicht gerne zur Schau gestellt wird, was uns jedoch nicht schmälert Liebe zu diesem Land, sondern macht es noch interessanter und attraktiver.

References

1. Prykhodko, A. M. (2008). Kontsepty i kontseptosystemy v kohnityvno-dyskursyvniiy paradyhmi linhvistyky [Concepts and conceptual systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics]. (pp. 80–102). Zaporizhzhya: Premyer [in Ukrainian].
2. Kracht, Kristian. (1995). Krayina volokna. Keln: Verlag Kiepenheuer and Witsch.

Список використаної літератури

3. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя : Прем'єр, 2008. С. 80–102.
4. Kracht Christian. Faserland. Köln: Verlag Kiepenheuer und Witsch, 1995.

Mamedova A. Konzept HEIMAT in der modernen deutschen Literatur

Anthropozentrismus ist heute eine vorrangige Richtung in der Sprachforschung. Ein Mensch, seine innere Welt, seine Wünsche und Interessen, seine Aktivitäten als Einheit der Gesellschaft. Das Thema der Untersuchung ist sein Werk "Faserland", der Gegenstand der Studie ist der Begriff HEIMAT. Das Werk von Christian Kracht interpretiert dieses Konzept aus einem etwas ungewöhnlichen Blickwinkel. Seine psychokulturellen Merkmale und seine valorative Komponente treten in den Vordergrund. In der modernen deutschen Literatur wird der Begriff Heimat als eines der Bindeglieder in einer ganzen Reihe anderer Begriffe wie Mensch, Natur, Ding dargestellt. In diesem Fall nimmt der Begriff Mensch die führende Position ein. Er ist es, der alle anderen Konzepte um sich herum unterordnet und hierarchisch organisiert. Letztendlich kommen wir zu dem Schluss, dass die Beschreibung eines einzelnen Konzepts nicht möglich ist, weil sie alle stehen in enger Verbindung zueinander. In dieser Arbeit wird das Konzept von Heimat am ausführlichsten anhand von Konzepten wie «Natur» und «Ding» beschrieben. Folglich erscheint uns der Begriff Heimat im Werk von Christian Krach als etwas Ewiges, das nur gute und warme Gefühle in der menschlichen Seele hervorrufen kann. Darüber hinaus sehen wir in K. Krachts «Faserland» tatsächlich ein Deutschland, das Außenstehenden nicht gezeigt werden darf, wir beobachten das Leben eines Landes, das nicht gerne zur Schau gestellt wird, was uns jedoch nicht schmälert Liebe zu diesem Land, sondern macht es noch interessanter und attraktiver.

Schlüsselwörter: Konzept, Hierarchie, valorative Komponente.

Мамедова А. І. Концепт НЕІМАТ (Батьківщина) у сучасній німецькій літературі

Антропоцентризм зараз є основним напрямом лінгвістичних досліджень. Людина, її внутрішній світ, бажання та інтереси, її діяльність як осередок суспільства. Як правило, вона виступає або у своїй фізичній формі, або як біосоціальна чи біовітальна істота. Тема дослідження – твір Крістіана Крахта *Faserland*, предмет дослідження – концепт Батьківщина. Твір Крістіана Крахта трактує це поняття з дещо незвичного погляду. На перший план виходять його психокультурні характеристики та валоративний компонент. У сучасній німецькій літературі концепт *Heimat* представлений як одна з ланок у цілій низці інших концептів, таких як Людина, Природа, Річ. При цьому увагу приділено валоративному складнику. Батьківщина – це те, що займає поважне місце у житті кожної людини. Вона надана людині незалежно від її бажання. Саме він підпорядковує та ієрархічно організовує навколо себе всі інші концепти. Важливим є те, що опис одного окремого взятого концепту не є неможливим, бо всі вони існують у тісному взаємозв'язку. Цікаво, що в репрезентації Батьківщини в даному разі переплітаються декілька концептів, а саме концепт Простор та концепт Річ, оскільки опис конкретного міста передбачає симбіоз кількох концептів водночас. Окрім того, у *Faserland* К. Крахта ми дійсно бачимо таку Німеччину, яку не прийнято показувати стороннім, ми спостерігаємо за тим життям країни, яке не прийнято виставляти напоказ, але це, однак, не зменшує нашої любові до цієї країни, а робить її ще більш цікавою та привабливою.

Ключові слова: концепт, ієрархія, валоративний складник.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 19.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 821.111–22.09

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-192-199

Нестерук Сніжана Миколаївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації, теорії, історії та методики викладання зарубіжної літератури Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна.

snizhana.nesteruk@rshu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-3766-1713>

ДИСПОЗИТИВ *MODUS* У КОМЕДІЇ Б. ШОУ «СЕРЦЕЇД»

Мода здавна виступала як механізм соціальної регуляції/саморегуляції людської поведінки, інструмент масовізації свідомості людей, мірило красивого і потворного, смаку й несмаку. Вона – образ для наслідування, спосіб самовираження і презентації, припис та рекомендація.

Соціально-історичні й економічні зрушення, що відбулися у Великобританії наприкінці вікторіанської доби, індустріалізація та урбанізація, стандартизація виробництва і масове споживання, бюрократизація громадського життя, культурна модифікація стали основними характеристиками, що прямо й опосередковано змінювали життя англійського суспільства. При цьому феномен моди заповнював будь-які лакуни, не визнаючи станових меж.

У публікації послуговуємося, по-перше, окремими ідеями Ролана Барта з праці «Система моди» (Barthes, 1990), зокрема тезами структураліста про три види одягу: одяг-образ (візуальне зображення), одяг-опис, реальний одяг (те, що існує), які втілюють відповідно до модних уявлень певні системи знаків. По-друге, напрацюваннями Мішеля Фуко про диспозитив («Археологія знання», «Курс лекцій, прочитаних у Колеж де Франс у 1973–1974 навчальному році»). У працях французький філософ означає диспозитив як владну інстанцію-продуцент дискурсивної практики, що формується (Фуко, 2003).

Метою статті є структурування підходів до диспозитиву *modus* у комедії «Серцеїд» Б. Шоу.

У межах розвідки намагаємося довести, що у комедії Бернарда Шоу:

– диспозитив *modus* виступає опосередкованою соціокультурною формою поведінки індивіда;

– є засобом оволодіння соціокультурною поведінкою окремих соціальних інституцій та мотивувальних соціокультурних систем.

Мода у процесі організації людського суспільства формувалася як засіб, що породжував й артикулював мотиви, ситуаційні впливи та мотиваційні процеси всередині самої себе. Отже, латинське *modus*, що означало образ, міру, правило, спосіб, манеру, мелодію, градуювало до способу презентації, способу буття, оскільки дійсність залежала від правил і форм представлень.

Філософсько-культурологічний термін «диспозитив» уособлює єдність дискурсу, конституюваної практики й соціальних відносин. Диспозитив – це засіб володіння поведінкою, але який не належить одній людині, а суспільству культури загалом; це культурне середовище, усередині якого ми знаходимося; наслідок конституювання та структурування тих чи інших практик; диспозиція цінностей культури (Легенький, Ареф'єва, 2022); мотивуючі соціокультурні системи, що ініціюють ряди людських пробуджень: «Я називаю диспозитивом буквально все, що має спільну здатність ловити, орієнтувати, детермінувати, моделю-

вати, контролювати, забезпечувати жести, поведінку, думки, дискурси живих істот» (Брюховецька, 2009, с. 20).

Одна з ранніх комедій Б. Шоу «Серцеїд» (1893), що входить до циклу «Неприємних п'єс», феномен моди представляє **такими підходами:**

- **мода як певна система класової диференціації.**

Симптоматику та модний диспозитив цього феномену можна визначити через «владу цінностей». Зазначену тезу яскраво ілюструє модельна конфігурація дихотомії представників «старшого» та «молодшого» поколінь. Драматург підкреслює, що для старшого покоління ціннісна рамка моди вбачається у свідомо сконструйованому образі, dress code, особливому життєвому стандарті, який вимагає неухильного виконання. Глибинний код традиційної культури стосується як одягу-образу, так і реального образу, стилю поведінки, знань загалом. Постаті батьків (Джозефа Катбертсона та Даніела Крейвена) сигналізують про порушення ідеологічних нормативів, а отже, інтенційно виступають заявниками й регламентаторами сексуальних і соціальних кліше. Помітно, що батьки градують до образу «психологічної жертви», котра в адаптивному просторі модних цінностей дітей транслює гомогенну континуальність диспозитиву моди. Драматург майновий статус молоді навмисне оминає, позаяк модні тенденції, що зумовлені ціннісним вибором партнера, розглядає як домінантні.

Протиставляючи «молоде і старше покоління», драматург не просто вводить архетипічний мотив комедії (бунт молодості проти старості, згодом цей мотив трансформується в одну із центральних тем англійської драматургії), а дискутує на тему подвійних обумовленостей, економічно-статусних груп. На думку Б. Шоу, мода виконує функцію тимчасової соціальної стабілізації, оскільки через імплементацію демократичного стилю спроможна об'єднувати представників не тільки різних соціальних прошарків, а й таких супротивників, як батьки – діти.

Згідно з уявленнями англійського драматурга, культура повсякденності, процес реформування (пост)вікторіанських цінностей актуалізують модні соціальні статуси персонажів. Симуляція соціальної реальності породжує віртуальний образ людини-манекена. У комедії драматурга таким персонажем є молодий фахівець доктор Перемор, наділений атрибутами модного «всезнаючого» лікаря. Модність професії інспірує нещирість міжособистісних стосунків лікаря й пацієнта: «Dr. Paramore is on the divan in the right hand recess, reading «The British Medical Journal». He is young as age is counted in the professions-barely forty. His hair is wearing bald on his forehead; and his dark arched eyebrows, coming rather close together, give him a conscientiously sinister appearance. He wears the frock coat and cultivates the «bedside manner» of the fashionable physician with scrupulous conventionality. Not at all a happy or frank man, but not consciously unhappy nor intentionally insincere, and highly selfsatisfied intellectually» (Shaw, 2013). Поведінка молодого фахівця маніфестує соціальне ранжування професійної статифікації, а отже, нагадує стадію перманентного культуротворення. Драматург зазначає, що тип лікаря конституюється через досвід дистанціювання та своєрідну «невидимість», на що вказують ніша та газета «Брітіш медікал джорнел». Фігура «молодого фахівця» Перемора унікальна/неунікальна водночас: матеріальність невидимого підкреслюється «досвідом». Іншими словами, демонстративна модність професії спричиняє ігнорування гендерних якостей героя (молодість визначається не за віком, а за «досвідом»). Теологія одягу персонажа формує уявлення про ідеальний типаж фахівця. Отож можемо висувати, що диспозитив *modus*, насамперед, апелює до соціально-рольового параметру, до «поведінкової логіки» й одягу повсякдення;

- **мода як механізм наслідування моральності та практика колективного відбору.**

Через адаптовану національну традицію (членство в Ібсенівському клубі Ленарда, Джулії, Сильвії, Грейс, Катбертсона) виражається утилітарне відношення до світу та постулюється система нормування «прийнятного/неприйнятного». Локальну спільноту Ібсенівського клубу Б. Шоу спроектував як лімінальне об'єднання елітних аристократів, котрі демонструють

тактичну полівалентність дискурсів. Драматург підкреслює, що такий інститут відокремив спільноту від загалу й радше протиставив себе іншим групам, увиразнюючи соціальні характеристики (наявність власності та багатства). Елітарний Ібсенівський клуб став способом самовираження його представників та канонізованим груповим інститутом аристократичної верхівки.

Ібсенівський клуб – це інертний центр соціальної імплозії та апотрофії («переконання», «відмовляння», «запобігання», за висловом Ж. Бодріяра). Історично батьківщиною елітарного клубу прийнято вважати Англію, де він з'явився у формі обіднього товариства в громадських чи приватних місцях. Відголоски цієї традиції чітко артикульовані Б. Шоу: «Charteris. Come to lunch with me there tomorrow and see the place.

Cuthbertson (rising). No, he's engaged to me. But you can join us.

Charteris. What hour?

Cuthbertson. Any time after twelve. (To Craven). It's at 90 Cork street, at the other end of the Burlington Arcade.

Craven (making a note). 90, you say. After twelve. (He suddenly relapses into gloom). By the bye, don't order anything special for me. I'm not allowed wine – only Apollinaris. No meat either – only a scrap of fish occasionally. I'm to have a short life, but not a merry one» (Shaw, 2013).

Персональний відбір кандидатів суворо моніториться членами спільноти. Про ці факти говорить Ленард: «I had to guarantee Cuthbertson as unmanly; and he's the leading representative of manly sentiment in London» (Shaw, 2013). Удавана ідентифікація, «впізнавання» «манекенів» підігриває конфлікт замість того, щоб його погасити.

Іншим відголоском Ібсенівського «товариства» є те, що персонажі – манірні англійці локальної спільноти, побудованої за принципом закритості, самоізоляції. Вони повсякчас намагаються показати себе кращими, виглядати передовими, новомодними та освіченими. Аби здаватися «сучасними», члени клубу змушені мати «хорошу репутацію»: «That's what keeps it so select: nobody but people whose reputations are above suspicion dare belong to it. If we once got a good name, we should become a mere whitewashing shop for all the shady characters in London» (Shaw, 2013). Драматург іронічно констатує, що диспозитив презентації механізмів влади спроможний відбілити репутаційні недоліки будь-якого представника клубу;

- **мода як штучний запит на гендерний монізм.**

З оптичного погляду диспозитив *modus* включає у себе диспозитив творення гендерного монізму, що візуалізує видовище, віртуальну гру. Презентація візуальних маніфестацій, подвійність стандартів Ібсенівського клубу проглядають у поведінці його членів:

«Grace. Simply that Miss Craven is essentially a womanly woman, and, as such, not eligible for membership.

Julia. It's false. I'm not a womanly woman. I was guaranteed when I joined just as you were» (Shaw, 2013). Чартерис наголошує, що приймати «жіночних жінок» не можна, а якщо хтось протягне таку жінку контрабандою, то вона змушена поводити себе не по-жіночому.

Драматург підкреслює, що диспозитив *modus* сприяє соціальній єдності через акцентовану демократизацію норм, однак окремі з них виглядають радше як антинорми. Зокрема, під впливом правила безперервних варіацій змінюється стереотипне переконання, що мовлення жінок носить невульгарний характер. Б. Шоу вустами одного з героїв констатує: завдяки участі в клубному житті жінки стали вживати недозволену лексику та палити: «There's not a room in this club where I can enjoy a pipe quietly without a woman coming in and beginning to roll a cigarette. It's a disgusting habit in a woman: it's not natural to her sex» (Shaw, 2013). Консервація соціального статусу його членів перетворює діяльність клубу на об'єднання, що організовано тисне на опонентів, сприяє упровадженню нових соціальних критеріїв і вступає у конфлікт зі змістом модно-народженої ідеології: «Of course the usual tone of the club is low, because the

women smoke and earn their own living and all that; but still there's nothing actually to complain of. And it's convenient, certainly» (Shaw, 2013).

Ібсенівський клуб – це місце консенсусу й санкціонованого шантажу. Жанр комедії дає змогу Б. Шоу безжально висміяти членів цього клубу, оскільки більшість дійових осіб залучені до редуційного насильства: «That's what keeps it so select: nobody but people whose reputations are above suspicion dare belong to it. If we once got a good name, we should become a mere whitewashing shop for all the shady characters in London» (Shaw, 2013). Члени клубу виступають репрезентантами емоційно-психологічного зараження, котре засвідчує наслідування штучних запитів. Отже, нівелюючи і доводячи до абсурду одвічні цінності, Б. Шоу демонструє, як модні захоплення поступово спотворюють сутність явищ, перетворюючи серйозні питання на колективну гру;

- **мода як візуалізоване середовище.**

Об'єктом та зліпком соціокультурного життя модної спільноти, яка діє на кожного та інших, стає простір бібліотеки. Тут варто нагадати, що художнє зображення бібліотеки, зокрема в європейській літературі, бере початок з 1800 р., коли література романтизму репрезентує твори, у яких бібліотека зображена не тільки як велике приміщення, наповнене книгами, а й мікро модель світу. З одного боку, бібліотека – модне й тихе місце для читання книг, газет і журналів членів Ібсенівського клубу. З іншого – це соціально-комунікаційний центр, місце зустрічей і спілкування аристократів. Архаїзація та стилізація модного простору артикулюють комфортне комунікативне буття для модників (ць). Картинною презентацією самого простору є оформлення інтер'єру. Драматург наголошує, що тут стоять досить зручні дивани, стіл, стільці, переносна драбинка, бюст Ібсена, таблички, які пропагують тишу, і, власне, англійський атрибут – камін (прикрашений назвами п'єс Ібсена), що додає затишку та спокою. Комфорт і зручності бібліотеки пов'язані також із наявністю в ній додаткових службових приміщень, зокрема їдальні та сходів до інших приміщень. Про відкритість простору свідчать скляні двері, розташовані на кожній зі стін приміщення. Тобто йдеться про те, що ландшафт інтер'єру асимілює у собі поетику сцени, на якій мода театралізується й маргіналізується.

Еклектика візуального пресингу тяжіє до поліморфного набору дискурсів, серед яких домінують стають: спортивний костюм і бриджі, панчохи та чобітки (спідницю Сильвії Крейвен скинула і повісила на крісло), книга Ібсена та манера поведінки. Усе свідчить про те, що «смуга духовної осілості» членів клубу пов'язана і з віднайденням зони комфорту бачення. Адже вісь комфорту підкреслює імагінацію статевої значимості, а візуальний простір бібліотеки породжує нову територію для семіотичної вистави, сценічної гібридності: «Sylvia (flustered and self assertive). You may talk as much as you like if you will only have the common consideration to first ask whether the other people object. What I protest against is your assumption that my presence doesn't matter because I'm only a female member. That's all. Now go on, pray: you don't disturb me in the least. (She turns to the fire, and again buries herself in Ibsen)» (Shaw, 2013). Одяг, реакція Сильвії та інші атрибути сигналізують про причетність героїні до бібліотечної спільноти, виступають маркером регламентованого життя англійських клубів та показують манекенів-бібліоманів, що захоплюються популярними книгами епохи.

Бібліотека має всі ознаки міленарного простору, у якому через розповіді представників «старшого покоління» Крейвена та Картбесона інспіруються моделі формул «щасливих шлюбів». Модель шлюбу Картбесон – Моллі віддзеркалює норми «шлюбу з розрахунку», оскільки справжня дружина-англійка виступає регламентатором «шлюбної ярмарки». Історія одруження Картбесона – це історія не вибору дружини, а історія вибору соціального статусу. Згодом поствікторіанська лібералізація сімейних взаємин видозмінює зв'язки між чоловіком і жінкою: персонаж ініціює розлучення, позаяк не сила терпіти дружину. Крейвен же презентує матримоніальну модель формули шлюбу «за згодою». В історії персонажа домінує позитивна варіа-

ція формули «шлюбу на все життя»: побрався через гроші, залишався з дружиною до її смерті й опісля – втратив душевний спокій. Смерть дружини перетворюється на втрату соціального статусу та знаменує появу душевного неспокою (натяк на дім, якого тепер у нього немає). На думку Б. Шоу, шлюб як угода може іноді стати щасливим, бо народжує властиву лише йому утилітарну комунікацію. Варіант «шлюбу з розрахунку» за природою є нещасливим, оскільки партнери з часом набридають один одному і, віддаляючись, стають самотніми й відчуженими. Зрештою, бібліотека – це не просто місце для ескапізму, а й поле функціонування сімейних міфів загалом. Лише у цьому просторі зустрічаються батьки-діти та озвучується переконання одного з батьків: «I've let the girls get round me at home to an extent I should never have done if I'd had my life before me» (Shaw, 2013);

- **мода як культурний ритуал.**

У комедії Б. Шоу модним символом культурного ритуалу та правилом іманентності стає відвідування театру як соціально знакової події, що тимчасово об'єднує непримиренних антагоністів. Театр як місце зустрічі викликає спогади у заклятих ворогів та ініціює повернення «втраченої» дружби (Крейвен і Катбертсон були суперниками у любовному трикутнику). Дружба, яка неможлива між конкурентами, під впливом модних віянь знімає питання про вдалий/невдалий попередній вибір і пропонує уже готові, схвалені суспільством стандартні зразки поведінки, які бездумно наслідують герої. Персонажі-батьки нагадують братів-близнюків, що залучені до вибору партнера власними дочками: «Cuthbertson (energetically). Yes, Craven; and do you see how this proves what I was saying to you about the breaking up of family life? Here are all our young people-Grace and Miss Julia and the rest-bosom friends, inseparables; and yet we two, who knew each other before they were born, might never have met again if you hadn't popped into the stall next to mine to-night by pure chance. Come, sit down (bustling over to him affectionately and pushing him into the arm chair above the fire): there's your place, by my fireside, whenever you choose to fill it. (He posts himself at the right end of the sofa, leaning against it and admiring Craven). Just imagine your being Dan Craven!» (Shaw, 2013). Водночас залученість до культурних ритуалів підтримує стійкість ілюзії індивідуального успіху. Кожен із супротивників переконаний, що його проєкт життя був щасливим та більш удалим;

- **мода як дискредитація соціальної інституції (шлюбу).**

Дискредитація шлюбу як соціального інституту та демістифікація звичних комедійних кінцівок у Б. Шоу презентовані через структуру «драми з елементами дискусії». Проєкції шлюбу, що запропонував драматург, неможливо реалізувати, оскільки шлюбні історії лише фрагментарно трансформовані. Та й сам автор довів, що традиційна «комедія положень» у варіанті «Серцеїда» заперечує любов як цінність та сюжетну мету твору.

Ми помітили, що молоді люди, зокрема Джулія і Ленард, могли презентувати новий тип шлюбу – романтично-успішний. У такому шлюбі домінували би пристрасть та щастя. У проєкції такого шлюбу вгадуються риси епохи Просвітництва, оскільки чоловік утілює ідеї Розуму, а жінка – ідею Любові. Однак аргументом, який свідчить про неможливість романтичного шлюбу, є аморальність одного з партнерів. Пристрасть Ленарда швидко переростає у байдужість, потім ненависть, випадкові зради, а з часом – у повторне захоплення Джулією. Такий шлюбний зв'язок від початку запрограмований на фіаско.

Шлюб між Грейс і Ленардом можна було б уважати ідеальним, бо він гармонізувався б якостями партнерів. Грейс розумна, освічена, незалежна у судженнях, не янгол. Позитивними рисами володіє і Чертерис. Однак почуття власної гідності, статус удови не дає змоги Грейс піддатися спокусі, а тому і ця модель шлюбу неможлива. Таким чином, парадигма шлюбної історії радше презентує динаміку відторгнення та осучаснення наявних схем зародження почуттів. Про окремі аспекти дошлюбної сексуальної поведінки персонажів комедії можна більше дізнатися з публікації Азіза Мохамеда (Mohammed, 2013).

І наостанок варто звернути увагу на несподівану кінцівку даної комедії. Зміна любовного партнера як основної сюжетної колізії була апробована в ранніх п'єсах Б. Шоу. Ми переконані, що в комедії «Серцеїд» традиційна схема частково деформується, оскільки драматург мотивування дії спрямував на дискредитацію шлюбу як соціального інституту. Уважаємо, що, моделюючи поведінку персонажів, автор любов як цінність відкидає з ідеологічних міркувань (та й сам драматург на час написання комедії не мав достатнього досвіду сексуального спілкування з жінками), а інтригу – з естетичних (через її застарілість). Зважаючи на це, послаблення та усунення любовної домінанти у «Серцеїді» відбувається завдяки соціальній ініціації та пропаганді соціокультурних цінностей, які зображають трансформацію поглядів центральних персонажів.

Таким чином, диспозитив *modus* (пост)вікторіанської культури у комедії Б. Шоу діахронічно рухомий, адже мова моди відображає різні форми свідомості й практик носіїв окремої спільноти. У комедії Б. Шоу будь-яка модна тенденція є інтеракцією і реалізується через тріаду суспільство /середовище/ індивід. Подальші розвідки варто зосередити довкола сюжеттики ранніх комедій англійського драматурга.

Список використаної літератури

1. Roland Barthes. *The Fashion System*. Translated by Matthew Ward, Richard Howard. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press, 1990. 303 p.
2. Фуко М. Археологія знання. Київ : Основи, 2003. 326 с.
3. Легенький Ю. Г., Ареф'єва Є. Ю. Модний диспозитив у культурі XX–XXI століть як альтерглобалізаційна стратегія. *Культура і сучасність*. 2022. № 2. С. 92–96. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.2.2022.270554>
4. Брюховецька О. Апарат і диспозитив. Вступ до теорії кіно. *Кіно. Театр*. 2009. №4. С. 15–67. URL: http://archive-ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=919 (дата звернення: 31.05.2024).
5. Shaw B. *The philanderer*. URL: <https://www.gutenberg.org/files/5071/5071-h/5071-h.htm> (дата звернення: 31.05.2024).
6. Azeez Jasim Mohammed. Who Philanders in G. B. Shaw's *The Philanderer*? *Lapis Lazuli An International Literary Journal (LLILJ)*. 2013. Vol. 3. No.1 / Spring. URL: https://www.researchgate.net/publication/277328306_Who_Philanders_in_G_B_Shaw's_The_Philanderer (дата звернення: 31.05.2024).

References

1. Barthes, R. (1990). *The Fashion System*. Translated by Matthew Ward, Richard Howard. Berkeley – Los Angeles – London: University of California Press.
2. Fuko, M. (2003). *Arkheolohiia znannia [Archeology of knowledge]*. K.: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko «Osnovy» [in Ukrainian].
3. Lehenkyi, Yu., & Arefieva, Ye. (2022). *Modnyi dyspozytyv u kulturi XX–XXI stolit yak alter hlobalizatsiina stratehiia [Fashionable Dispositive in the Culture of XX–XXI Centuries as Alter Globalisation Strategy]*. *Kultura i suchasnist – Culture and modernity*, 2, 92–96. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.2.2022.270554> [in Ukrainian].
4. Briukhovetska, O. (2009). *Aparat i dyspozytyv. Vstup do teorii kino [Apparatus and device. Introduction to the theory of cinema]*. *Kino. Teatr – Movie. Theater*, 4, 15–67. Retrieved from http://archive-ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=919 [in Ukrainian].
5. Shaw, B. (2013). *The philanderer*. Retrieved from <https://www.gutenberg.org/files/5071/5071-h/5071-h.htm>
6. Mohammed, A. J. (2013). *Who Philanders in G. B. Shaw's The Philanderer?* *Lapis Lazuli An International Literary Journal (LLILJ)*, 3 (1), Spring. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/277328306_Who_Philanders_in_G_B_Shaw's_The_Philanderer

Нестерук С. М. Диспозитив *modus* у комедії Б. Шоу «Серцеїд»

У статті розглянуто диспозитив *modus* крізь призму комедії «Серцеїд» Б. Шоу. Установлено, що досліджуваний феномен можна виокремити через низку підходів, зокрема: моду як певну систему класової диференціації, моду як механізм наслідування моральності та практику колективного відбору, моду як штучний запит на гендерний монізм, моду як візуалізоване середовище, моду як культурний ритуал, моду як дискредитацію соціальної інституції (шлюбу).

У ході аналізу зазначено, що для старшого покоління ціннісна рамка моди вбачається у свідомо сконструйованому образі, особливому життєвому стандарті, що вимагає неухильного виконання. Цей стандарт стосується як одягу-образу, так і реального образу, стилю поведінки, знань, культури загалом.

Доведено, що мода виконує функцію тимчасової соціальної стабілізації, оскільки через імплементацію демократичного стилю спроможна об'єднувати представників різних соціальних прошарків. Через моду індивід виражає утилітарне ставлення до світу, яке втілюється у прийнятному або неприйнятному. Доволі часто модні захоплення спотворюють сутність явищ, перетворюючи серйозні ситуації на колективну гру.

Окремо Б. Шоу виділяє людину-«манекена». «Манекенна» природа персонажів оприявнюється за допомогою костюмів, звичок, ідей, які пропагують члени спільноти, у даному контексті – Ібсенівського клубу. З оптичного погляду мода перетворюється на видовище, віртуальну гру, котра артикулює гендерний монізм.

Зліпком культурного життя модної спільноти стає простір бібліотеки. Вісь комфорту локусу підкреслює імагінацію статевої значимості, позаяк візуальний простір бібліотеки породжує нову територію для семіотичної гри, сценічної гібридності.

У комедії Б. Шоу модним символом культурного ритуалу стає відвідування театру як соціально знакової події, що тимчасово об'єднує непримирених антагоністів. Театр як місце зустрічі викликає спогади у заклятих ворогів та ініціює повернення «втраченої» дружби. Дружба, яка неможлива між конкурентами, під впливом модних віянь знімає питання про вдалий/невдалий попередній вибір і пропонує уже готові, схвалені суспільством стандартні зразки поведінки, які бездумно наслідують герої. Водночас залученість до культурних ритуалів підтримує стійкість ілюзії індивідуального успіху.

Мода через дискредитацію соціальних інституцій змінює парадигму шлюбних історій. У драматурга постулюється динаміка відторгнення та осучаснення наявних схем зародження почуттів.

Установлено, що диспозитив *modus* (пост)вікторіанської культури в комедії Б. Шоу діахронічно рухомий, адже мова моди відображає різні форми свідомості й практик носіїв окремої спільноти.

Ключові слова: диспозитив *modus*, гендерний монізм, імагінація, манекен, сценічна гібридність, семіотична гра.

Nesteruk S. Dispositive *modus* in B. Shaw's comedy «Heartseed»

The comic «Heart Eater» by B. Shaw serves as a lens through which to view the «modus» dispositive. Various approaches can be used to differentiate the phenomenon under study. These include viewing fashion as a specific system of class differentiation, using fashion to mimic morality and the practice of collective selection, fashion as a means of artificially demanding gender monism, to visualize an environment, fashion as a cultural ritual, and using fashion to undermine marriage as a social institution.

According to the analysis, the older generation views the fashion value system as a deliberately created image and a unique quality of living that must be consistently met. This norm covers conduct style, general knowledge, clothing perception and actual appearance, as well as culture.

It has been demonstrated that fashion serves as a means of short-term social stabilization by bringing representatives of various socioeconomic classes together through the use of a democratic style. Through clothing, a person conveys their utilitarian viewpoint on the world, which is represented by what is acceptable or unacceptable. Fads often change the nature of occurrences, making serious crises into group games.

B. Shaw picks a «dummy» individual apart. Costumes, customs, and ideals propagated by community members-in this case, the Ibsen club-help to concretize the characters' «mannequin» attributes. Glancing at fashion from an angle that expresses gender monism transforms it into a show and a virtual game.

The library space takes on the characteristics of the stylish community's cultural life. The locus's comfort axis highlights the concept of gender significance while the library's visual space creates a new arena for scenic hybridity and semiotic experimentation.

In B. Shaw's comedy, going to the theatre is portrayed as a stylish representation of a cultural rite and a momentous occasion that bridges socioeconomic divides. As a gathering place, the theatre brings back memories from sworn adversaries and starts to bring «lost» friendships back to life. Under the influence of fashion trends, friendship, which is impossible between rivals, removes the possibility of past decisions being successful or failed and provides the characters with ready-made, socially acceptable standard patterns of behaviour that they mindlessly copy. Participating in cultural rites also helps to maintain the delusion of personal achievement.

Fashion modifies the paradigm of marital stories by undermining societal structures. The dramatist proposes a modernization and rejection of the established patterns of feeling genesis.

The dispositive «modus» of (post)Victorian culture in B. Shaw's comedy has been shown to be diachronically mobile, as the language of fashion reflects various forms of consciousness and actions of individuals belonging to distinct communities.

Key words: dispositive «modus», gender monism, imagination, mannequin, stage hybridity, semiotic game.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 12.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 821.161.2 1.09+929(Гайв)

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-200-208

Радченко Владислав Володимирович,

аспірант

ДЗ «Луганський національний університет

імені Тараса Шевченка»,

м. Полтава, Україна.

radvladka@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-7365-0628>

КОНЦЕПТ «СОНЦЕ» У ЗБІРЦІ ГАННИ ГАЙВОРОНСЬКОЇ «КЛЮЧІ ВІД СОНЦЯ» ЯК ОЗНАКА ІДІОСТИЛЮ ПИСЬМЕННИЦІ

Ганна Андріївна Гайворонська, член Національної спілки письменників України, «біла ластівка Донбасу», залюблена в сонце й рідну Луганщину, авторка чотирнадцяти поетичних збірок, особистість з активною життєвою позицією, поетка з міфологічним світоглядом, що глибоко вкорінений у фольклорні традиції. Збірка «Ключі від сонця» (2022) була видана до ювілею мисткині.

Однією з перших рецензенток збірки «Ключі від сонця» Ганни Гайворонської стає тернопільська письменниця та журналістка Валентина Семеняк, яка так означила символіку її назви: «...ключі ті не просто від Сонця – небесного світила, яке авторка недарма написала з великої літери, а від духовного Світла, яке присутнє у кожному з нас і до якого ми торуємо шлях упродовж життя» (Семеняк, 2022). Дослідниця підрахувала частотність уживання концепту, зазначивши, що концепт «сонце» трапляється в поезіях збірки 70 разів, а у фольклорній традиції це щасливе число, яким позначаються повнота та довершеність.

Концепт «сонце», що має фольклорні витoki, стає провідним у творчості Ганни Гайворонської останніх років. Сонячні образи набувають незначних видозмін, бо поетка вже давно, ще від збірки «Жінка, зодягнена в Сонце» (Гайворонська, 1992; Гайворонська, 2017), долучається до когорти сонцепоклонників в українській літературі – М. Коцюбинського, П. Тичини, Б.-І. Антонича, І. Драча – і проголошує це в маніфесті «Поезія – це квітка сонця». Причому її сонцесяйна поезія, яка генетично вкорінена в загальнолюдську й українську національну фольклорну символіку, близька до синкретизму Богдана-Ігоря Антонича, «дітвака із сонцем у кишені», у якого «сонце ходить у крисані», та Івана Драча (збірки «Соняшник», «Протуберанці сонця», «Храм сонця»), у якого сонце – «у червоній сорочці навипуск» є поезією («Балада про соняшник»). Усі ці сенси вкладено в поезію Ганни Гайворонської «Сонце в капелюсі», у якій лірична героїня може народжувати свої вірші тільки там, «де сонце в капелюсі», «де пахне ряскою Дінця прозора мить» (Гайворонська, 2022, с. 175).

Метою статті є аналіз мультикультурного амбівалентного концепту «сонце» у збірці Ганни Гайворонської «Ключі від Сонця» й оприлюднені у відкритих джерелах (Фейсбук письменниці) поезії 2022–2024 рр.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: з'ясувати літературознавчий складник поняття «концепт», систематизувати ядро значення концепту «сонце», схарактеризувати особливості реалізації концепту «сонце» в поезії Г. Гайворонської, проаналізувати місце сонцепоклонства в ідіостилі мисткині.

У роботі застосовано такі методи дослідження: описовий – під час аналізу поезій збірки; міфопоетичний – для дослідження змісту концепту «сонце» в культурі, літературі, у поетки;

порівняльно-історичний – для характеристики концепту в українській літературі; зіставно-типологічний – для осмислення концепту в збірці «Ключі від Сонця».

Методологічною основою є праці концептологів І. Голубовської, К. Голобородька, О. Селіванової, О. Слюніної (Голубовська, 2002; Голобородько, 2002; Селіванова, 2012; Слюніна, 2014), усебічного дослідження символів, у тому числі солярного, Е. Нойманн, М.-Л. фон Франц, К.-Г. Юнга, Ф. Потушної, В. Куєвда, В. Ятченко, О. Лазарович, О. Винника, С. Бартмінського, В. Копалінського, Н. Бондар, С. Шуляк (В. Копалінський, 2006; Шуляк, 2010), нечисленні розробки, які характеризують лірику Ганни Гайворонської, зокрема В. Дмитренко (Дмитренко, 2013), В. Радченка (Радченко, 2020), проте ґрунтовних досліджень, присвячених аналізу концепту «сонце» саме у творчості поетки, немає.

К. Голобородько зазначає, що термін «концепт», який із латини перекладається як *conceptus* – поняття від дієслова *conspicere* – зачинати, уявляти, представляти, вбирати в себе, а *conceptum* – зародок, зернятко, у науковий обіг категорію уводить П. Абеляру (1079–1142) (Голобородько, 2002, с. 40).

Згідно зі Словником лінгвістичних термінів, «концепт» означає «думка», «поняття», які «по-різному групуються і по-різному вербалізуються в різних мовах у тісній залежності від власне лінгвістичних, прагматичних і культурологічних факторів, відповідно фіксуються в різних значеннях» (Єрмоленко, 2001, с. 76).

Українська дослідниця І. Голубовська визначає «концепт як комплекс культурно детермінованих уявлень про предмет, певне культурно зумовлене ментальне утворення» (Голубовська, 2002, с. 28), а О. Селіванова – як «інформаційну когнітивну структуру свідомості, певним чином організовану та вбудовану до колективної чи індивідуальної концептосистеми» (Селіванова, 2012, с. 318).

Різновекторний термін «концепт» у літературознавстві визначає художній концепт як елемент літературного твору і компонент літературного процесу в синхронії та діахронії. Саме такий підхід до символу як «кванта» художнього мислення, творця в культурі й літературному дискурсі є актуальним для подальшого літературознавчого дослідження концепту «сонце».

Низка дослідників шукає психологічне підґрунтя концепту сонця, зокрема Е. Нойманн, М.-Л. фон Франц, К.-Г. Юнг, Ф. Потушна, В. Куєвда, В. Ятченко. Так, за М. Еліаде, «сонячні ієрофанії передають релігійні значення незалежності й сили, верховної влади, мудрості» (Еліаде, 2001, с. 222), за К.-Г. Юнгом, воно асоціюється з архетипом Самості – вищої мудрості, божественного начала.

Концепт «сонце» в ядрі означає небесне світило, гігантську розжарену кулю, джерело світла, енергії, тепла, а тому й життя. Через це виникають асоціації зі світлом, теплом, яскравістю, жовтим кольором, життям, літом, можливістю світити, радістю, ясністю та гарячим.

До словотвірних ланцюжків належать деривати сонечко, сонячний, соняшник, сонцесейний, сонцелюб, сонцелюбний, сонцелікування сонцепоклонник, сонцепоклонництво, сонцестояння, сонцезахисний. Назвами язичницьких богів є міфологеми Ярило, Дажбог, Хорс, Сварог. Воно входить до складу ідіом і перифраз: денне світило, око боже, сонце святе, чисте, сонце боже, сонце праведне, сини сонця, діти сонця.

Н. Бондар (Бондар, 2011) стверджує, що мовний складник знакового концепту, який генетично пов'язаний із фольклорною й літературною традицією, містить Словник української мови за редакцією І. Білодіда і широко використовує «поетичний континум»: «1. Центральне небесне світило сонячної системи, що має форму гігантської розжареної кулі, яка випромінює світло й тепло. 2. Відбиття, відображення чим-небудь або у чомусь цього небесного світила. 3. Світло й тепло, що випромінюється цим світилом; Відбиття, відображення сонячного проміння; Ясна сонячна погода; Життєдайна, животворча енергія цього світила. 4. Те, що є джерелом життя, втіхи, радості для когось. 5. Те, що освітлює шлях,

той, хто веде за собою; Що-небудь світле, хороше, прекрасне. Тепло, приязнь, людяність. 6. Центральна планета інших планетних систем. 7. Гімнастична вправа на турніку» (Бондар, 2011, с. 95–98). У художньому образі мовний складник переосмислюється у творчій уяві, та виникає концепт-синтез «індивідуально-авторського розуміння з традицією його національного вживання, а також із загальнолюдською, первісно міфологічною моделлю світу» (Бондар, 2011, с. 98).

Концепт «сонце» у фольклорі та літературі досить частотний, особливо в ліриці, йому притаманні значна експресивність, глибока символічність, позитивна емоційна оцінка, яка стає засадами створення метафоричних образів.

Фольклорні міфіопоетичні традиції осмислення концепту «сонце» використовує у своїй творчості когорта сонцепоклонників, до якої належать М. Коцюбинський, П. Тичина, Б.-І. Антонич, В. Симоненко, І. Драч, Є. Гуцало, Г. Гайворонська та ін.

Значення цього концепту у формуванні поетичної картини світу поетки Ганни Гайворонської визначальне. До того ж свій рідний край – Луганщину мисткиня давно усвідомлює як край сходу сонця. Так, у диптиху «Луганщина – світанок України» («Гімн Луганщини») і «Луганщина – смеркання України» цей амбівалентний символ розкривається на контрасті сьогодення, проте з оптимізмом і вірою у перемогу світла: *О примадонно України, розквітай! На тобі ризи сонячно-святкові, Смачний і запашний твій коровай. – Луганщино, тримайся, моя мила, Світанком життєрадісним світи!; Я вірую – воскреснеш медом в соті, У мирних соняхах і квітах польових. У лоні материнському Вкраїни. На сході сонця станеш золота. Світанки вічні... і вони не гинуть, Як небіснна Українонька свята.*

У 2017 р. в рідній Кременній репрезентує збірку поезій «Пастушка квітів», що містить цикл «Душі моєї сонячний калачик», поступово створюючи збірку «Ключі від сонця», у якій концепт «сонце» є провідною ознакою ідіостилі письменниці.

Солярні, сонцепоклонницькі мотиви, які відбивають національне та загальнолюдське світосприйняття, є ключовими для творчості Ганни Гайворонської, що сягає глибини народнопоетичної свідомості.

Увагу привертає заголовковий комплекс розділів збірки «Ключі від Сонця», зокрема «Сонячна палітра», «Сонячний вітер», «Батько Сонця», та поезій «Поезія – це квітка сонця», «Сонце в капелюсі», «У стані сонця», «Де моє сонце?», «У білому сонці зими», «Ти – Батько Сонця», які тяжіють до Тичинівських епітетів («Сонячні кларнети») і Драчевих метафор («Протуберанці сонця») і мають свої витоки в українському фольклорі.

Поезія в рецепції Ганни Гайворонської – це квітка сонця, що відповідає народнопоетичній традиції, за якою сонце вважається енергетичною стихією, яка, даючи світло, стає поштовхом до творчості, джерелом натхнення; образ збагачується також через паралель «промені сонця – рослина».

Образ Батька Сонця, що має витоки в міфологічній свідомості та давніх колядках, не просто персоніфікує, олюднює концепт, роблячи його суб'єктивним у ідіостилі Ганни Гайворонської, а й надає йому Божественного начала, недаремно два слова написані з великої літери.

Поетична сполучуваність колоративу «сонячна палітра» та метафоричного епітету «сонячний вітер» виступають символами нескінченного яскравого й красивого життя.

С. Шуляк зауважує, що «сучасна лінгвопоетика характеризується посиленням уваги до питань семантичного переосмислення художнього слова, збагачення його змісту. Поетичний контекст забезпечує емоційно-образну трансформацію лексики, сприяє образному наповненню процесів словесних перетворень, набуттю словами додаткових смислових відтінків значень, формує оказіональні семи, створюючи стилістичні ефекти» (Шуляк, 2010, с. 372). У такий спосіб поетичний контекст сприяє збагаченню змісту концепту через емоційно-образну трансформацію та смислове наповнення.

Метафоричні конструкції та персоніфікація є основними способами художньої образності Ганни Гайворонської. Концепт «сонце», відбиваючи національні особливості світогляду письменниці, передусім трактується як символ життя, який створює персоніфіковані образи та антропоморфізовані метафори.

Ганна Гайворонська створює низку яскравих метафор і уособлень: *«Ключі від Сонця», «На таці сонця щастя промінь», «Сонця нап'юся зрання», «заплющило сонце око», «Ось крововилив сонця згас», «Коли знов сонце вихопить меча», «Що сивина від сонця не розтане», «У вашій музиці гарячі сонця дюни», «У коло сонця із розпеченої таці», «сонць блискучі медалі», «Сонця мерзлий п'ятак», «на таці сонця щастя промінь»; нестандартних метафоризованих порівнянь: «На небі – сонця мокрого печать», «вуста, як сонце», «сонце фелоном засяє», «сонця циферблат», «Неначе снігом сонце замело», «ми ж твої діти – соняхи-квіти»; епітетів: сонячне коло, сонячний друг, сонячна людина, сонячна палітра, сонячний вітер, сонячні вітрила, сонячний овид, сонячне сплетіння, сонячний млинець (хліб), сонячний мирний день, радісна і сонячна весна, метонімія – сонця дюни, коло сонця. Світогляд письменниці глибоко просякнутий християнською філософією, тому з'являються такі символи: «хай сягають Служби до самого сонця», «бо сонце Хресний хід свій не припинить», «сонце фелоном засяє».*

Можна виокремити такі значення концепту «сонце», притаманні ідіостилю Ганни Гайворонської.

По-перше, найдорожче, що є в митця, – це його творчість, тому сонце стає джерелом натхнення, краси, творчості: *«військо моє – то проміння зі сходу»; «тим яскравіше сонце з тебе сяє»; «рахувала сонць блискучі медалі»; «бо ми єдині в сонячній сплетінні»; «у стані літа, у стані сонця і тепла»; «сьогодні в мене день шитшини, День сонця і мирських надій»; «Життя, що зіткане для нас, На сонячних летить вітрилах – і все найцінніше «вимірюється сонячністю»: Будь просто сонцем і усміхнено світи, коли душа мандрує у світи»; «Людина сонячна і та, яка «чадить», «По різних обертаються орбітах На мапі нерозгаданого світу. Життя, мов спалах. Тільки різна мить. В людині сонця й тої, що «чадить».*

По-друге, Сонце як центр буття та Вищої Сили стає незмінним орієнтиром у поетичній свідомості авторки: *«Сонце, мій Батьку, Батьку Всевишній, Долю осяй Кинь хоч промінчиком на безхатька – Сонечка дай»; Ти – Батько Сонця. Твоя краса у променях зігрита. І посмішка твоя у небі синім... Ти – Батько Сонця і всього, що на землі... Є Батько Сонця чи немає? А Бог з ним... А Батько Сонця посміхається для всіх»; «Ми дар життя сприймали як належне. Світанки ніжні. Сонце золоте; Ці тріщини – то сходи до життя. І сонце крізь прогалини горить; життя на сонячних летить вітрилах; сонце хресний хід свій не припинить»; «Великоднє сонце зійде, попри все; Відкриється минуле і майбутнє, Бо сонце Хресний хід свій не припинить».*

По-третє, сонце як світлотворча стихія з надзвичайною енергетикою: *тонкі промінчики світання; набратися від сонця золотавості.*

По-четверте, сонце як краса, світле начало в людині, певна морально-етична категорія: *«сонце прагне в глибину»; «душа сонячно гріє»; «нехай цвітуть у душах сонце-квіти»; «тим яскравіше сонце з тебе»; «Якщо вже вмієш ти світити – Сонце стигле тобі за рідню. Хай бояться тебе блідолиці, Що не мають у серці вогню».*

По-п'яте, сонце як елемент природної замальовки: *«Разом з сонячним, мирним днем»; «Під сонцем коти мліють»; «На небі сонця мокрого печать»; «Весною пахне й сонцем соковитим»; «Неначе снігом сонце замело»; «а сонця циферблат покаже полудень»; «ось крововилив сонця згас».*

По-шосте, сонце як персоніфікація у складі антропоморфізованої метафори: *«Сонце сіло. Сонце встало»; «сонце Хресний хід свій не припинить»; «Нехай не застане Вас сонце в постелі»; «Коли знов сонце вихопить меча».*

По-сьоме, сонце як початок чогось нового: *«І знову засяє весна Радісна й сонячна, як ми Посеред зими»*.

По-восьме, сонце як хліб, коровай: *«На вишитому обрусі – світило»*; *«ти – коло без кінця, будова світу»*; *«сонячний млинець»*.

По-дев'яте, сонце як соняшник: *«Там, у полоні, я марив тобою, В соняхах сонцем»*.

По-десяте, кульбабка як символ рослинного сонця в збірці трапляється чотири рази: *«Аби біля річки наслися кульбабки»*; *«Кульбабки танцюють кадриль»*; *«Кульбабки цвіт шукає укриття»*; *«Він стелить рушники з кульбаб»*.

По-одинадцять, сонце як амбівалентний символ: *«навколо сонячно і темно»*; *«Сонце там чорне, на друзки побите, Кров'ю стікає над спаленим світом»*; *«Розтріскалось сонце від вогню»*; *«Краще вже плямою бути на сонці, ніж на вікні»*; *«мертве сонце пустелі»*; *«У білому мерзлому сонці»*.

По-дванадцять, відсутність сонця, зокрема затемнення сонця, – поганий знак ще з часів *«Слова про похід Ігорів»*: *«Знову затемнення. Знову не бачу, Де мені йти»*; *«Заплющило сонце око – і згасла надія в повітрі»*.

По-тринадцять, поетична парадигма «сонце – щастя» в поезиці Ганни Гайворонської: *«на таці сонця щастя промінь»*; *«Ми створені для щастя, сонця, літа. Але війна побила зелень квіту»*.

По-чотирнадцять, поетичне перетворення концепту «сонце» відбувається в межах макротексту, ускладнюючись асоціативними зв'язками образної системи та набуває значення плинності життя: *«У білому сонці зими Та оксамиті каштанів Життя, що неквапно розтане. Так само розтанемо ми»*.

По-п'ятнадцять, сонце як символ боротьби за нашу ПЕРЕМОГУ: *«Сонце там чорне, на друзки побите, Кров'ю стікає над спаленим світом»*; *«Коли знов сонце вихопить меча»*; *«Не заховає нам сонце труна, І обірветься війна, як струна»*.

Народнопісенні колоративи «сонце золоте» і «степів співучих голубінь безмежна» є не лише символами українського Прапора, а й нескінченності та переможності («Український борщ»); символом єдності: *«Вкраїно моя золота, Ми в серці твоїм, Україно. Та сонце і небо одне. Одна Україна на світі»*.

Месендж поезії «Я вмію Слова одягати в дорогі шати»: *«Я витчу зі слів нове сонце, Залюблене в мирні доли, Що стане для нас оборонцем, Затеplitь Вкраїну в постелі»* – суголосний переконанням Олександра Олеся «О слово рідне, орле скутий», у якій біблійне Слово – це Бог, Слово – це Сонце: *«О слово! Будь мечем моїм! Ні, сонцем стань! Вгорі спинися, Осяй мій край і розлетися Дощами судними над ним»*.

Філософським роздумам притаманні риторичні звертання та оклики: *«Сонце! Я вдома. Я в Україні; Сонце! Ти будеш іще нам світити, Ми ж твої діти – соняхи-квіти; Сонце! Ти знаєш, що там, у полоні, Я набирав твоє світло в долоні. Ним лікував незагоєні рани. Сонце! Ну здрастуй! Ти знов встанеш рано. І переможною підеш ходою Над Україною. Над Кремінною Й ми із тобою, і за тобою»* («Здрастуй, сонце!»); риторичні запитання – *«Криниця сонця тиха й льодяна. // Чи й на тім світі буду знов одна?»* («В житті цьому») (Гайворонська, 2022).

Найчастотнішими за використанням концепту «сонце» є поезії «Де моє сонце?» – вісім разів: *«Де моє сонце? Лише шматочок»*; *«Сонце, мій Батьку, Батьку Всевишній, Долю осяй Кинь хоч промінчиком на безхатка – Сонечка дай»*; *«Сонце порізалось обрієм гострим – Сонця нема»*; *«Знову затемнення. Знову не бачу, Де мені йти»*; *«Де моє сонце? Сонця шматочок дайте мені. Краще вже плямою бути на сонці, ніж на вікні, «У білому сонці зими» (7): У сонячних днях нас не стане, У білому сонці зими»*; *«У білому мерзлому сонці»*; *«За сонцем коханим жаль»*; поезія «Доню моя, відгукнися!» – шість разів: *«Де ти, рідне сонечко?»*; *«Чи не вцілили в сонце? Ти є?»* (у давній східній міфології є образ стрільця, який влучає у сонце, це негативний знак); *«Сонце*

в кожній калюжі сія»; «Сонця спечена паляниця Буде нас годувати віки»; «тебе, сонцесяйну». Ці роздуми-звернення до доньки поетки Богдани Гайворонської, яка на початку війни проживає в Бучі, а потім пішки переходить в Ірпінь, а згодом до Києва, про що мати не знає, тому пише ці щемливі ще 06.03.2022 в Кременій.

Функціонування концепту «сонце» в поезії Ганни Гайворонської відбувається через призму її ідіостилю, який відзначається символічністю й у якому традиційні персоніфікації є підґрунтям для авторського осмислення. Амбівалентний концепт тяжіє до позитивної емоційної оцінки в мисткині й побутує в символічних і метафоричних образах, притаманних картині світу поетки, зокрема в паралелях «сонце – щастя, життя, краса, Вища Сила, творчість, натхнення, світле начало, перемога», що мають витоки в українській фольклорній міфопоетичній традиції.

Концепт «сонце» в текстах Ганни Гайворонської є синтезом індивідуально-авторського розуміння із фольклорною традицією національного усвідомлення через загальнолюдську, первісно міфологічну картину світу. Зміст символу визначається світоглядними та художніми домінантами авторки, її асоціативною образністю. Концепт «сонце» у збірці Ганни Гайворонської «Ключі від Сонця» має витоки в міфопоетичному архетипному уявленні українців про найвище небесне світило. Поетка трансформує та інтерпретує амбівалентну міфологему, яка є провідною в її творчості, у символ життя, світла, Вищих Сил, тепла, краси, постійного пошуку, творчості, перестороги, перемоги. Домінування концепту «сонце» в ідіостилі Ганни Гайворонської свідчить про її глибоку вкоріненість у національний ґрунт, наявність у її художній свідомості міфопоетичного канону й ментальних ознак українського етносу. Тому в художньому просторі авторки, яка без свого рідного міста Кременіної, «неначе без сонця рілля», завжди є віра та надія на майбутнє: «і знову ми станем людьми. Під сонцем. Під небом таким незорим Ми будем вінчатися й слухати зорі. Забудем про втрати. Забудем про горе» (9 грудня 2022 р., м. Буча, війна).

Список використаної літератури

1. Гайворонська Г. Ключі від Сонця. Вінниця : ТВОРИ, 2022. 184 с.
2. Семеняк В. Людина сонця ... у стані сонця. *Українська літературна газета*. 2023. № 2(346).
3. Гайворонська Г. Циганська ніч. Донецьк : Донбас, 1992. 79 с.
4. Гайворонська Г. Пастушка квітів. Львів : БОНА, 2017. 128 с.
5. Голобородько К. Лінгвістичний статус концепту. *Культура народів Причорномор'я*. 2002. № 32. С. 27–30.
6. Селіванова О. Світ свідомості в мові. Черкаси, 2012. 488 с.
7. Слюніна О. Архетипний концепт сонця: лінгвокультурний аспект. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного. Серія «Філологія»*. 2014. Вип. 10(1). С. 77–80.
8. Еліаде М. Священне і мирське. Міфи, сновидіння і містерії. Мефістофель і андрогін. Окультизм, ворожбитство та культурні вподобання / пер. Г. Кьорян, В. Сахна. Київ : Основи, 2001. 592 с.
9. Koraliński W. Słownik symboli. Warszawa, 2006. 521 с.
10. Шуляк С. Концепт сонце у поетичних ідеолектах Є. Гуцала та В. Симоненка. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Філологічні науки»*. 2010. Вип. 89(1). С. 370–374.
11. Єрмоленко С., Бирик С., Тодор О. Українська мова: Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ : Либідь, 2001. 220 с.
12. Бондар Н. Лінгвальне вираження концепту «сонце» в художній мові Григора Тютюнника. *Рідний край*. 2011. №1 (24). С. 95–98.

13. Дмитренко В. Луганськ у творчості Ганни Гайворонської. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. №2 (361). С. 22–27.

14. Радченко В. Пасторальні особливості пейзажної лірики збірки «Пастушка квітів» Ганни Гайворонської. *Актуальні проблеми слов'янської філології : матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2021. С. 103–106.

References

1. Hayvoronska, G. (2022). *Kliuchi vid Sontsia* [Keys from the Sun]. (p. 184). Vinnytsia: TVORY [in Ukrainian].

2. Semenyak, V. (2023). *Liudyna sontsia ... u stani sontsia* [Man of the sun ... in the state of the sun]. *Ukrainska literaturna hazeta – Ukrainian literary newspaper*, 2, 346 [in Ukrainian].

3. Hayvoronska, G. (1992). *Tsyhanska nich* [Gypsy night]. (p. 79). Donetsk: «Donbas» [in Ukrainian].

4. Hayvoronska, G. (2017). *Pastushka kvitiv* [Shepherdess of flowers]. (p. 128). Lviv: BONA Publishing House [in Ukrainian].

5. Holoborodko, K. (2002). *Linhvistychnyi status kontseptu* [Linguistic status of the concept]. *Kultura narodiv Prychornomia – Culture of the peoples of the Black Sea region*, 32, 27–30 [in Ukrainian].

6. Selivanova, O. (2012). *Svit svidomosti v movi* [The world of consciousness in language]. Cherkasy [in Ukrainian].

7. Slyunina, O. (2014). *Arkhetypnyi kontsept sontsia: linhvokulturnyi aspekt* [Archetypal concept of the sun: linguistic and cultural aspect]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Series «Philology» – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology*, 10(1), 77–80 [in Ukrainian].

8. Eliade, M. (2001). *Sviashchenna i myrske. Mify, snovydinnia i misterii. Mefistofel i androhin. Okultyzm, vorozhbytsvo ta kulturni upodobannia* [Sacred and secular. Myths, dreams and mysteries. Mephistopheles and Androgyne. Occultism, divination and cultural preferences]. Transl. H. Korian, V. Sakhno. K.: Osnovy [in Ukrainian].

9. Kopaliński, W. (2006). *Słownik symboli*. Warsaw [in Polish].

10. Shulyak, S. (2010). *Kontsept sontse u poetychnykh ideolektakh Ye. Hutsala ta V. Symonenka* [The concept of the sun in the poetic ideologies of Ye. Hutsal and V. Simonenko]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriiia «Filolohichni nauky» – Scientific notes of Volodymyr Vinnichenko Kirovohrad State Pedagogical University. Series «Philological sciences»*, 89(1), 370–374. [in Ukrainian].

11. Yermolenko, S., Bybyk, S., & Todor, O. (2001). *Ukrainska mova: Korotkyi tлумachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv* [Ukrainian language: Short explanatory dictionary of linguistic terms]. K.: Lybid [in Ukrainian].

12. Bondar, N. (2011). *Linhvalne vyrazhennia kontseptu «sontse» v khudozhnii movi Hryhora Tiutiunnya* [Linguistic expression of the concept «sun» in the artistic language of Hryhor Tyutyunnik]. *Ridnyi kraj – Homeland*, 1(24), 95–98 [in Ukrainian].

13. Dmytrenko, V. (2013). *Luhansk u tvorchosti Hanny Haivoronskoi* [Luhansk in the work of Anna Hayvoronska]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*, 2(361), 22–27 [in Ukrainian].

14. Radchenko, V. (2021). *Pastoralni osoblyvosti peizazhnoi liryky zbirky «Pastushka kvitiv» Hanny Haivoronskoi* [Pastoral Features of Landscape Lyricism in the Collection «Shepherdess of Flowers» by Hanna Hayvoronska]. *Aktualni problemy slovianskoi filolohii : materialy VI Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsi – Current Issues in Slavic Philology: Materials of the VI*

All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference. (p. 103–106). Zaporizhzhia: Zaporizhzhia National University [in Ukrainian].

Радченко В. В. Концепт «сонце» у збірці Ганни Гайворонської «Ключі від Сонця» як ознака ідіостилу письменниці

У збірці Ганни Гайворонської «Ключі від Сонця» (2022) мультикультурний концепт «сонце», який укорінений у міфопоетичний світогляд і має витоки у фольклорній традиції, використано 70 разів, тому його дослідження у творчості мисткині, котра створює поезію там, «де сонце в капелюсі», «де пахне ряскою Дінця прозора мить», є надзвичайно актуальним. У статті проаналізовано мультикультурний амбівалентний концепт «сонце» у збірці Ганни Гайворонської «Ключі від Сонця» й оприлюднені у відкритих джерелах (Фейсбук письменниці) поезії 2022–2024 рр.

Виконано такі дослідницькі завдання: висвітлено літературознавчий складник поняття «концепт», систематизовано ядро значення концепту «сонце», схарактеризовано амбівалентний концепт «сонця» в поезії Г. Гайворонської, проаналізовано вплив сонцепоклонства на ідіостиль мисткині.

У роботі застосовано такі методи дослідження: описовий – під час аналізу поезій збірки; міфопоетичний – для дослідження змісту концепту «сонце» в культурі, літературі, у поетки; порівняльно-історичний – для характеристики концепту в українській літературі; зіставно-типологічний – для осмислення концепту в збірці «Ключі від Сонця».

З'ясовано, що концепт «сонце» в тексті Ганни Гайворонської, який уособлює життя, Вищу Силу, творчість, світло, перемогу, є синтезом авторського розуміння з фольклорною міфопоетичною традицією національного усвідомлення через загальнолюдську, первісно міфологічну картину світу.

Домінування концепту «сонце» в ідіостилі Ганни Гайворонської свідчить про її глибоку вкоріненість у національний ґрунт, наявність у її художній свідомості міфопоетичного канону й ментальних ознак українського етносу.

Ключові слова: концепт, міфопоетичний світогляд, ідіостиль, метафора, амбівалентність.

Radchenko V. The concept of «sun» in the collection of Anna Hayvoronska «Keys from the Sun» as a sign of the writer's idiostyle

In Anna Hayvoronska's collection «Keys from the Sun» of 2022, the multicultural concept «the sun», which is rooted in the mythopoetic worldview and has its roots in the folklore tradition, is used 70 times, therefore its research is in the work of a mystic who creates poetry where «the sun is in a hat», «where a clear moment smells of Dinets watercress», is extremely relevant.

The article analyzes the multicultural ambivalent concept of «the sun» in the collection of Anna Gaivoronska's «Keys to the Sun» and the poetry published in open sources (the writer's Facebook page) in 2022–2024.

The following research tasks were performed: the literary component of the concept «concept» was highlighted, the core of the meaning of the concept «sun» was systematized, the ambivalent concept «sun» in the poetry of H. Hayvoronska was characterized, the influence of sun worship on the idiostyle of mysticism was analyzed.

The following research methods are used in the work: descriptive when analyzing the poems of the collection, mythopoetic for researching the content of the concept of the «sun» in culture, literature, and poets, comparative-historical for characterizing the concept in Ukrainian literature, comparative-typological for understanding the concept in the collection «Keys to of the sun».

It has been found that the concept of «sun» in the text of Hanna Gaivoronska, which represents life, the Higher Power, creativity, light, victory, is a synthesis of the author's understanding with the

folklore mythopoetic tradition of national awareness through a universal, originally mythological picture of the world.

The dominance of the «sun» concept in the idiostyle of Anna Hayvoronska testifies to her deep rootedness in the national soil, the presence in her artistic consciousness of the mythopoetic canon and mental features of the Ukrainian ethnos.

Key words: concept, mythopoetic worldview, idiostyle, metaphor, ambivalence.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 20.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК (159.922:32.019.5):821.112.2ЛЕНЦ7ДРУГ УРЯДУ(045)

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-209-215

Ревуцька Світлана Казимирівна,

кандидат філологічних наук, старший викладач

кафедри іноземної філології, українознавства

та соціально-правових дисциплін

Донецького національного університету економіки і торгівлі

імені Михайла Туган-Барановського,

м. Кривий Ріг, Україна.

revutsk@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-8969-1295>

**ПСИХІКА НЕСКОРЕНИХ В УМОВАХ ПРОПАГАНДИ
(НА ПРИКЛАДІ ОПОВІДАННЯ «ДРУГ УРЯДУ» З. ЛЕНЦА)**

Творчий доробок німецького письменника З. Ленца привертає увагу дослідників постійно. У своїх творах він багато приділяє уваги зображенню тонкощів людської душі. Його друг Гельмут Шмідт згадував про З. Ленца не лише як про письменника, а й як про великого оповідача, за яким ховається філософ. Персонажі його творів і справді постійно зіштовхуються з питанням особистої совісті, вибору, самоаналізу, пошуком гуманного способу життя в не завжди гуманних обставинах (воєнні і повоєнні часи, тиск влади тощо), і це викликає неабиякий інтерес українського читача, який опинився у подібних умовах.

У наукових колах мовно-стилістичні аспекти частіше стають об'єктом досліджень порівняно з літературознавчими. Так, В. Волошук у своїх працях вивчала стильові функції і своєрідність новел З. Ленца, «специфіку використання окремих мовленнєвих засобів та форм висловлення саме в ленцівських текстах» та дійшла висновку, що у текстах оповідань присутня «естетична функція всіх зазначених засобів» (Волошук, 2004, с. 19). Важливо, що дослідниця принагідно торкається й тих засобів, що впливають на психологізм твору, зокрема використання особливого засобу – «монологу-звернення», який дає можливість читачеві домислювати і краще розуміти «реакцію із реплік основного оповідача» (Волошук, 2004, с. 16). Також різні лексичні й синтаксичні питання романів дослідили О. Кучма, С. Черкашин, Т. Бухінська та ін. А. Шаронова відзначає у творах З. Ленца «загальнолюдську позицію» (Шаронова, 2011, с. 133), власне його гуманізм, до чого прагнули його персонажі.

Інтерпретація психіки персонажів і психологізм творів З. Ленца не ставали об'єктом досліджень вітчизняного літературознавства.

Тож метою цієї роботи є спроба інтерпретувати психіку персонажів оповідання «Друг уряду» З. Ленца і схарактеризувати психологізм цього твору.

Майкл Браун зауважував, що для оповідань Зігфріда Ленца притаманним є непрямий опис людської поведінки і настроїв. Варто зауважити, що інколи письменник навіть виводить у назву твору домінуюче почуття/стан персонажа, як-от «Паніка», «З глибоким сумом» та ін., і приділяє йому максимальну увагу, зображуючи його плинність у часі і просторі, різних формах, ознаках тощо.

У назві оповідання «Друг уряду» уже наявна вказівка на почуття дружби, прихильності до влади. Однак уже з першого речення у читача зароджуються сумніви щодо щирості почуттів, тобто прихильності до уряду, адже для журналістів було організовано спеціальну поїздку, щоб «дати їм пересвідчитись на власні очі, як багато друзів має уряд» (Ленц, 1984, с. 67), і це породжує

відчуття штучності, несправжності. 3. Ленц починає ніби закручувати спіраль психологічної напруги через різні художні деталі, лексику, що так чи інакше свідчать про загальний психологічний настрій твору.

Усіх представників уряду автор узагальнює займенником «вони», тим самим знімаючи персональну відповідальність за все, що здійснюється від імені уряду: «вони запросили», «вони хотіли» (Ленц, 1984, с. 67). Атмосфера штучності й обману підтримана контрастом між тим, що хотіли приховати «вони» («ніяких катувань, ніякої бідності і, головне, ніякого прагнення до незалежності»), і тим, як виглядає чиновник-гід: «запросили нас дуже ввічливо, і дуже чемний, бездоганно вдягнений чиновник» (Ленц, 1984, с. 67). Ще більшої напруги додає опис відчуттів журналістів від «новісінького урядового автобуса», якого, вочевидь, спеціально відремонтували: «Запах лаку та шкіри вдарив нам у ніс» (Ленц, 1984, с. 67) і увімкнули тиху музику для заспокоєння.

Початок оповідання з описом умов переживань персонажів досить чітко спрямований на окреслення маніпуляції свідомістю, штучності, яка несе загрозу. Чиновник, який супроводжує журналістів, не просто надзвичайно чемний і вихолений, а ще й чудовий маніпулятор, який відволікає увагу розповідями про досягнення уряду: «засипав нас датами й цифрами, перелічив усі парки й бульвари, розповів про будівництво зразкового селища» (Ленц, 1984, с. 67), створюючи тим самим позитивну картину. Однак письменник вражає контрастами, які не дають читачеві піддатися маніпуляціям чиновника. Так, природа за межами міста зовсім не відповідає розповідям чиновника: «і море зникло з очей: потяглися поля, всіяні камінням, і бурі пагорби» (Ленц, 1984, с. 68), навпаки – загострює відчуття загрози. Логічно, що й наявність військових по дорозі чиновником Гареком пояснюється тим, що «тут часто відбуваються військові маневри» (Ленц, 1984, с. 68).

Оповідач, він же – один із журналістів, продовжує опис умов переживань персонажів: замкнений простір в автобусі і спека, від якої потерпають пасажирів. Автор знову вдається до контрасту, щоб підкреслити прірву у переживаннях Гарека й інших пасажирів автобуса. Коли у людей роз'їдало очі від вапнякового пилу і губи пересохли від спеки, вони реагували на дискомфорт – зняли піджаки. Гарек же був єдиним, для кого зовнішній вигляд був важливішим за власні відчуття і почуття, він не лише залишився у піджаку, а й продовжив свою «програму» маніпуляції: «скрадливим голосом розповідав нам про урядовий план реконструкції і розвитку цього відсталого району» (Ленц, 1984, с. 68). Ба більше, він, як хижак, вичікував слушного моменту, аби «врятувати» журналістів, полегшити їхні страждання від спеки – напоєм. Лише одне слово «соломинка» передає весь спектр тих емоцій, які відчував Гарек-рятівник: «наш гід підвівся й, усміхаючись, пішов вузьким проходом між сидіннями, роздаючи соломинки й паперові стаканчики з якимсь прохолодним напоєм» (Ленц, 1984, с. 68).

Наступний опис села, яке проїжджали журналісти, нагадує описи кріпацьких сіл у Шевченкових творах, зокрема у «І виріс я на чужині»: «Вікна, забиті навхрест дошками від ящиків, похилені вітром паркани. На пласких дахах не видно випраної білизни. Колодязь закритий дошками. Люди наче вимерли. Навіть собаки не гавкали» (Ленц, 1984, с. 68), де панують страх і цілковита приреченість. Настрій, яким пронизаний увесь опис, відчуває й оповідач твору: «густий шлейф вапнякового пилу, сірого, наче символ покори й смирення» (Ленц, 1984, с. 68). І знову, відчувши його, Гарек поспішає на «допомогу» – роздає сандвічі і підбадьорює пасажирів.

По приїзду на місце Гарек поспішає представити журналістам підготовлену «свою» людину, яка викликає неприхований інтерес у прибулих: «Ми безцеремонно роздивлялися Бонзо» (Ленц, 1984, с. 68). Оповідачеві впадає в око невідповідність того, як представив Гарек місцевого жителя, і того, що побачили журналісти. В описі чоловіка підкреслено кілька важливих деталей, що свідчать про цілковиту штучність і брехню. Бонзо, не заклопотаний справами місцевий

житель, яким представляє його чиновник, а заляканий чоловік, якого змушують виконувати роль «друга уряду». На все це вказують розпухла верхня губа – слід від побиття і його ретельна підготовка до зустрічі: «був старанно причесаний, а свіжі, ледь підсохлі подряпини зі слідами крові на його худій шиї свідчили про те, що зовсім недавно він старанно голився» (Ленц, 1984, с. 68). Ба більше, одяг, у якому був Бонзо, очевидно, був позиченим, адже «бавовняні штани, трохи закороткі для нього» були, а нові чоботи були такими ж, «які носили новобранці» (Ленц, 1984, с. 68).

3. Ленц продовжує насичувати твір брехливою сутністю влади і через деталі демонструвати істинність переживань місцевого населення. Так, коли оповідач надкушує соковитий фрукт, яким його пригостила дружина Бонзо, йому здалося, що він «впився зубами у свіжу рану» (Ленц, 1984, с. 68). Звичайний фрукт бачиться завбільшки як кулак – частина тіла, якою завдають болю, а м'якш – «криваво-червоним» – результатом побиття. Загальний настрій місцевих автор завуальовує, змушуючи читача бачити символи і розуміти їх значення, порівнювати описи, вдумуватися і домислювати.

Залучаючи читача до інтерпретації твору, письменник переходить до більшої конкретики: не завуальовує, а описує чи констатує переживання тих, хто не вміє їх приховувати, – дітей. У творі вони відіграють роль лакмусового папірця, який виявляє істинність.

Діти залякані настільки, що, не зводячи очей з Бонзо, заціпеніли: «Мовчки застигли вони» (Ленц, 1984, с. 68) і навіть ніби не помічають журналістів. Бонзо на таку покору дітей лише «чомусь загадково посміхнувся» (Ленц, 1984, с. 68). Проте коли чоловіка спитали про дітей, він почав розповідати про непокірного сина-заколотника, від якого він відмовився, його посмішка стає зрозумілою – покірні діти у безпеці.

Увесь біль батька відчутний у його голосі. Розказуючи про сина, який наважився виступити проти уряду, він чітко слідує інструкціям, але говорить тихо: «Бонзо сказав це тихо, але твердо й переконливо» (Ленц, 1984, с. 68). Усе, що говорить місцевий, контролюється Гареком. Заздалегідь знаючи відповіді Бонзо, чиновник «задоволено посміхнувся» (Ленц, 1984, с. 68), коли почув пряме питання щодо справедливої боротьби за краще життя. Звісно, Бонзо збрехав, коли сказав, що підтримка уряду краще за підтримку заколотників, бо уряд вони хоча б знають, адже діти у цей момент здивовано «переглянулись» (Ленц, 1984, с. 68). Коли ж мова зайшла про незалежність, якої прагнуть повстанці, і про уряд, який дбає про все, ще й виборче право надав, діти не просто насторожилися, а «здригнулися, вчепились одне в одного руками й мимоволі подались уперед» (Ленц, 1984, с. 68). Якби не реакції дітей, читач міг би і справді повірити, що маніпулятивна політика уряду таки далася взнаки і Бонзо піддався пропаганді.

Він радіє тому, як йому вдається ввести в оману журналістів («нахилив голову й загадково посміхнувся, радіючи не знати чого»), які приїхали почути правду. Та як тільки згадує про контролера Гарека, чоловік напружено виструнчується: «в ту ж мить випростався, шукаючи очима Гарека» (Ленц, 1984, с. 68–69). А далі чолов'яга згадує, що не все сказав із заготовленого, тому швидко поспішає додати, не чекаючи питань: «Для незалежності треба ще визріти. Якби ми дістали її тепер, то навіть не знали б що з нею робити» (Ленц, 1984, с. 69). У висловлюваннях Бонзо чітко окреслюються основні тези маніпуляцій: руйнування авторитету повстанців, психологічна незрілість місцевих, створення єдиної думки про уряд як про рятівників: «Я підтримую цей уряд, бо він не кидає нас, нетям, напризволяще» (Ленц, 1984, с. 69). Страх перед можливим жорстоким повторним покаранням (про перше свідчать припухла губа і вибиті передні зуби) повністю поглинув чоловіка. Він розхвилювався («Бонзо проковтнув слину, здивовано подивився на Фінке», «обережно перепитав» (Ленц, 1984, с. 69)), коли журналісти засумнівалися у щирості його підтримки уряду, але продовжив переконувати заздалегідь сформульованими тезами. У його словах для більшої переконливості часто звучать слова «дяка», «вдячність», «вдячний» відносно ставлення до уряду, і це наводить на думку, що уряд

намагався сформувати вигідну, вдячну і покірну сіру масу, а не свідоме суспільство з непере-січними особистостями.

Навіть коли Гарека не було поруч, а молодий журналіст підійшов «впритул і прошепотів», що йому достеменно відомо, що сина Бонзо «схопили і катували в столичній в'язниці» (Ленц, 1984, с. 69), чоловік зреагував. Це був лише маленький жест, але такий красномовний: «Бонзо опустил припорошені вапняковим пилом повіки» (Ленц, 1984, с. 69). Лише в очах присутні могли помітити батьківський біль, і не випадково він приховав його за вапняковим пилом – «символом покори й смирення» (Ленц, 1984, с. 68). Помітно також, що місцевий постійно посміхається, коли відповідає, так, ніби сміх – захисна реакція. На цей раз він знову посміхнувся і продовжив так емоційно переконувати: «Ми – друзі уряду, чуєте ви? Я – друг уряду» (Ленц, 1984, с. 69), наче від цього залежало його життя. І читач ані хвилини не сумнівається вже, що саме так і є – від результату зустрічі залежить життя і самого Бонзо, і його сім'ї.

Це питання, з одного боку, і неможливість сказати правду – з іншого, породили потужну хвилю роздратування і хвилювання одночасно. Аби трохи заспокоїтися, Бонзо «запалив самокрутку, пожадливо затягся», а потім, розуміючи, що за ним спостерігають, «подивився на двері автобуса, які були вже відчинені» (Ленц, 1984, с. 69) і звідки за розмовою спостерігав Гарек. Бонзо розумів, що розмова вийшла з-під його контролю, а тому нервував, «стояв, злегка погойдуючись із п'ят на носки» (Ленц, 1984, с. 69). Таке похитування зазвичай відбувається інтуїтивно, у моменти найбільшого хвилювання, воно ніби повертає людині впевненість, надає підтримку, нагадує материнські обійми і колисання. Зрозумілою є і радість розгубленого чоловіка («Він навіть зрадив»), коли Гарек повернувся до гурту, і стабілізація стану: «відповідав весело й докладно» (Ленц, 1984, с. 69).

Для більшої достовірності і підтвердження Бонзо підізвав ще й односельця, якому чемно повторив усі питання, поставлені журналістами, і отримав задовільну реакцію: «Чоловік здивовано похитав головою: він вірний друг уряду, як і всі тут» (Ленц, 1984, с. 69). Усім своїм видом Бонзо намагався продемонструвати, наскільки необхідним було те, щоб журналісти повірили йому. Він тішився кожній «правильній» відповіді сусіда: «переможно поглядав на нас» (Ленц, 1984, с. 69) і дуже боявся схибити, сказати щось зайве. На перший погляд, читачеві і справді може здатися, що батько, який виховав волелюбного сина-бунтівника, так швидко здався і підкорився системі, однак справжню сутність сили характеру Бонзо З. Ленц передає не через описи, констатації його емоцій, почуттів і мислення, а опосередковано, надаючи найдрібнішим деталям глибокого змісту.

Коли настав час прощатися, оповідач останнім потиснув руку «другові уряду» і отримав найкрасномовнішу відповідь на всі питання, але письменник продовжує тримати інтригу і не говорить, що саме отримав між пальцями оповідач від Бонзо. Для З. Ленца важливим було продемонструвати, що навіть журналісти під таким тиском («раз у раз ловив на собі меланхолійний погляд Гарека в дзеркальці заднього виду» (Ленц, 1984, с. 69)) не можуть почуватися у безпеці.

У заключних абзацах акцент зроблено на переживаннях оповідача, який відчуває відповідальність за висловлену Бонзо довіру. До маленького згорнутого папірця він поставився з усією відповідальністю, тому, «йдучи до автобуса, сховав у кишеню» (Ленц, 1984, с. 69), щоб ніхто не помітив. Журналіст знав, що він під пильним наглядом Гарека, а тому «весь час тримав руку в кишені, а в руці – невеличку паперову кульку, в якій було щось тверде» (Ленц, 1984, с. 69). Звісно, цікавість з'їдала чоловіка («натискав нігтем, але воно не роздушувалося»), проте страх утратити важливий доказ чи підказку переважив.

Цікава художня деталь – літак дає можливість читачеві глибше осягнути той страх, яким охоплені люди. Лише його тінь над автобусом видається пасажиром «страхітливою», а його супровід автобуса в небі аж до столиці свідчить про тотальний контроль влади. Оповідача теж

охоплює невимовний страх: «Тримаючи в руці паперову кульку з чимось твердим усередині, я думав про Белу Бонзо і відчував, як пітніє моя рука» (Ленц, 1984, с. 69). Зустріч із військовими змушує надійніше ховати таємний пакунок: «Я обережно вийняв кульку з кишені і, не розгорнувши, швидко перекинув у кишеньку для годинника», адже вона йому видається надійнішою, бо як мінімум «можна було застібнути» (Ленц, 1984, с. 69). Лише усамітнівшись у туалеті, оповідач наважується розгорнути кульку, «яку потай сунув» друг уряду.

У тому згортку й справді були і відповіді, і надії, і біль Бели Бонзо і всієї його родини: «у папірець був загорнутий передній зуб, прокурений і коричневий від нікотину» (Ленц, 1984, с. 69). Спостережливому читачеві, як, власне, й оповідачу, абсолютно зрозуміло, чий це зуб. І ця вирвана частинка людського тіла – найвідвертіше і найправдивіше, що було в усій цій історії.

Висновки й перспективи подальшого дослідження. У творі чітко вимальовується психіка трьох персонажів, кожен з яких виконує свою функцію: оповідача, друга уряду і чиновника. Гарек, який супроводжує групу журналістів, виконує додаткову функцію у творі, але надважливу – він увиразнює переживання Бонзо і його сім'ї, адже їхнє життя залежить від цього чиновника. Прояви психіки гіда повністю відповідають його сутності як представника уряду: підступний і нещирий, говорить тихо завченими фразами, вкражливо, рухи обережні, жести насмішкливо-розслаблені. Він фальшивий у всіх своїх проявах.

Цілковитою протилежністю видається Бела Бонзо – щирий роботяга, але вкрай заляканий. Він погоджується на співпрацю з урядом, щоб зберегти своє життя і сім'ї. Вони вже заплатили надто дорогою ціною, віддавши на поталу уряду свого сина і відмовившись від нього заради збереження життя. Він – жертва уряду, але нескорений. Єдине, чого прагне місцевий, – вижити, захистити сільських дітей від участі сина. Бонзо розуміє, що цей згорток можуть помітити, і тоді їм усім загрожує розправа, але ризикує.

Оповідач тексту надзвичайно уважний як до своїх емоцій і почуттів, так і до переживань інших. Він помічає і фіксує усі деталі, які так чи інакше свідчать про брехню та суцільну штучність. Саме художні деталі, які констатує журналіст-оповідач, дають можливість реконструювати справжні переживання Бели Бонзо. Не випадково саме його автор винагороджує знанням правди про ту місцевість і її мешканців, які все ж прагнуть незалежності, а не дружби з урядом.

Список використаної літератури

1. Волошук В. І. Лінгвостильові особливості ідіолекту Ленца в малих епічних жанрах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Львів, 2004. 20 с.
2. Шаронова А. В. Художні образи роману Зігфріда Ленца «Урок німецької». *Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія «Літературознавство»*. 2011. Вип. 2(3). С. 129–134.
3. Ленц З. Друг уряду / пер. В. Коломієць. *Всесвіт*. 1984. № 7. С. 67–69.
4. Michael Köhler. Geschichte geht in Geschichten auf. 2014. <https://www.deutschlandfunk.de/zum-tod-von-siegfried-lenz-geschichte-geht-in-geschichten-100.html>

References

1. Voloshuk, V. I. (2004). Lihvostylovi osoblyvosti idiolektu Lentsa v malykh epichnykh zhanrakh [Linguistic and stylistic features of Lenz's idiolect in small epic genres]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Lviv [in Ukrainian].
2. Sharonova, A. V. (2011). Khudozhni obrazy romanu Zihfrida Lentsa «Urok nimetskoi» [Artistic Images of Siegfried Lenz's novel «German Lesson»]. *Naukovi zapysky Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H. S. Skovorody. Seria «Literaturoznavstvo» – Scientific Notes*

of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Series «Literary Studies», 2(3), 129–134 [in Ukrainian].

3. Lents, Z. (1984). Druh uriadu preklad V. Kolomiets [Friend of the Government translated by V. Kolomiets]. *Vsesvit – Universe*, 7, 67–69 [in Ukrainian].

4. Köhler, Michael. (2014). Geschichte geht in Geschichten auf [History is revealed in stories]. Retrieved from <https://www.deutschlandfunk.de/zum-tod-von-siegfried-lenz-geschichte-geht-in-geschichten-100.html> [in German].

Ревуцька С. К. Психіка нескорених в умовах пропаганди (на прикладі оповідання «Друг уряду» З. Ленца)

Творчий доробок З. Ленца привертає увагу дослідників постійно. У своїх творах він багато приділяє уваги зображенню тонкощів людської душі. Персонажі його творів і справді постійно зіштовхуються з питанням особистої совісті, вибору, самоаналізу, пошуком гуманного способу життя в не завжди гуманних обставинах (воєнні і повоєнні часи, тиск влади тощо), і це викликає неабиякий інтерес українського читача, який опинився у подібних умовах.

Тож метою цієї роботи є спроба інтерпретувати психіку персонажів оповідання «Друг уряду» З. Ленца і схарактеризувати психологізм цього твору.

У творі детально розкривається психологія трьох персонажів, кожен з яких виконує свою функцію: оповідача, друга уряду і чиновника. Гарек, який супроводжує групу журналістів, виконує додаткову функцію у творі, але надважливу – він увиразнює переживання Бонзо і його сім'ї, адже їхнє життя залежить від цього чиновника. Прояви психіки гіда повністю відповідають його сутності як представника уряду: підступний і нещирий, говорить тихо завченими фразами, вкрадливо, рухи обережні, жести насмішкувато-розслаблені. Він фальшивий у всіх своїх проявах.

Абсолютною протилежністю йому є Бела Бонзо – щирий, але заляканий працівник. Він змушений співпрацювати з урядом, щоб забезпечити безпеку для себе та своєї родини. Вони вже заплатили надто високу ціну, віддавши сина на поталу уряду і відмовившись від нього задля збереження життя. Він є жертвою уряду, але залишається нескореним. Єдине, чого прагне місцевий, – вижити, захистити сільських дітей від участі сина. Бонзо розуміє, що згорток можуть помітити, і тоді їм усім загрожує розправа, але ризикує.

Оповідач тексту надзвичайно уважний як до своїх емоцій і почуттів, так і до переживань інших. Він помічає фіксує усі деталі, які так чи інакше свідчать про брехню і суцільну штучність. Саме художні деталі, які констатує журналіст-оповідач, дають можливість реконструювати справжні переживання Бели Бонзо. Не випадково саме його автор винагороджує знанням правди про ту місцевість і її мешканців, які все ж прагнуть незалежності, а не дружби з урядом.

Ключові слова: психіка персонажа, художня деталь, психологізм твору, переживання персонажа.

Revutska S. The psyche of the unconquered in terms of propaganda (on the example of the short story «Friend of the government» by Z. Lenz)

Z. Lenz's creative work has always attracted the attention of researchers. In his literary texts, he pays a lot of attention to depicting the subtleties of the human soul. The characters of his works are indeed constantly faced with the question of personal conscience, choice, introspection, and the search for a humane way of life in not always humane circumstances (wartime and post-war times, pressure from the authorities, etc.), and this is of great interest to Ukrainian readers who find themselves in similar circumstances.

Therefore, the purpose of this paper is to try to interpret the psyche of the characters in the story «A Friend of the Government» by S. Lenz and to characterise the psychology of this work.

The work reveals in detail the psychology of three characters, each of whom performs a different function: the narrator, the friend of the government and the official. Harek, who accompanies the group of journalists, performs an additional function in the novel, but an extremely important one: he emphasises the feelings of Bonzo and his family, because their lives depend on this official. The manifestations of the guide's psyche fully correspond to his essence as a representative of the government: he is insidious and insincere, speaks in quietly memorised phrases, and is subtle. He is false in all his manifestations.

The absolute opposite of him is Bela Bonzo, a sincere but intimidated worker. He is forced to cooperate with the government to ensure safety for himself and his family. They have already paid too high a price – giving up their son to the government and abandoning him to save their lives. He is a victim of the government, but he remains unconquered. The only thing the local wants is to survive, to protect the village children from the fate of his son. Bonzo realises that this bundle could be discovered and they could all be killed, but he takes the risk.

The narrator of the text is extremely attentive to his emotions and feelings, as well as to the experiences of others. He notices and records all the details that somehow testify to lies and complete artificiality. It is the artistic details noted by the journalist-narrator that make it possible to reconstruct Béla Bonzo's true experiences. It is no coincidence that the author rewards us with knowledge of the truth about the area and its inhabitants, who still seek independence rather than friendship with the government.

Key words: character's psyche, artistic detail, psychology of the work, character's experience.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 11.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 821.161.2-3

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-216-223

Соколовська Тетяна Володимирівна,

аспірантка кафедри української літератури,

компаративістики та гринченкознавства

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,

м. Київ, Україна.

t.sokolovska.asp@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-8386-109X>

ХУДОЖНЯ РЕАЛІЗАЦІЯ РАДЯНСЬКИХ ІДЕОЛОГЕМ У ПОВІСТІ ОЛЕКСАНДРИ СВЕКЛИ «НАДЛОМЛЕНІ СЕРЦЕМ»

Олександра Свекла – белетристка 20–30-х років ХХ ст., чия присутність у літературному процесі нині майже забута. Це не поодинокий випадок, зумовлений особливостями політики владної партії та подальшим подекуди штучним формуванням канону. Незважаючи на позірну присутність жіноцтва в усіх сферах, відповідно й мистецтві, спостерігалось недостатнє представництво письменниць у більшості літературних об'єднань.

Останнім часом з'являється усе більше розвідок, які повертають забуті жіночі імена. Поштовхом для праць свого часу стало видання антології «Моя кар'єра. Жіноча проза 20-х років» (Цимбал, 2006), чиєю упорядницею та авторкою передмови стала Я. Цимбал. Однак постать Олександри Свекли почасти розглядають у контексті доби. Так, наприклад, С. Жигун досліджує творчість авторки з огляду на ідейно-тематичну актуальність у статтях «Український жіночий роман про війну: проблема теми і жанру» (Жигун, 2022) та «Відмова від шлюбу у жіночих текстах кін. ХІХ – першої пол. ХХ ст.» (Жигун, 2019). Жіночі образи повісті «Надломлені серцем» у своїй роботі досліджувала Д. Донець (Донець, 2019).

Тема зв'язку літератури та ідеології набула зараз особливої актуальності. Олексій Бучин свого часу здійснив спробу аналізу природи ідеологем і міфологем. У 2017 р. вийшла друком монографія «Література та ідеологія», авторами якої стали В. Моренець, В. Єрмоленко, Л. Кісельова, І. Лисий та ін. Того ж року Лариса Масенко презентує працю «Мова радянського тоталітаризму». Тему буття ідеологем у соцреалізмі досліджує У. Федорів. Літературознавиця у своїй монографії аналізує пласт канонічних для епохи Радянського Союзу текстів, щоб дослідити механізми створення літературного методу.

Беззаперечної ваги набули праці В. Хархун (Хархун, 2009), Н. Ксьондзик (Ксьондзик, 2020) та О. Сінченка (Сінченко, 2011), у яких вони досліджують ідеологеми як конструкти соцреалістичного канону. В. Хархун у своїх працях розкриває логіку конструювання соцреалістичного канону як частини тоталітарної культури. Н. Ксьондзик у книзі «Класицизм і соцреалізм» особливу увагу звертає на те, як штучний конструкт соціалістичного реалізму, що задумувався як спроба пошуку нового ідеалу, став приреченим на занепад. Важливим є погляд О. Сінченка на соцреалістичні твори у зв'язку з феноменологічним методом.

Повернення ж імен письменниць цього часу є важливим для відновлення неперервності та тягlosti української жіночої літератури. А аналіз унікального досвіду радянської жінки, що описаний, зокрема, й у повісті «Надломлені серцем», дає можливість не лише простежити вплив прози радянських письменниць на формування жіночого голосу в сучасній українській літературі, а й дослідити вплив ідеологем радянської епохи на ідейно-тематичні, образні та стилістичні рівні творів.

Мета статті – розглянути елементи текстотворення Олександри Свекли як такі, що виявляють відчутний вплив ідеологем радянської епохи, однак освоєні та трансформовані.

Основними методами роботи є: культурно-історичний – для дослідження літературних процесів у контексті історичної епохи; структурно-семіотичний, що реалізується у контексті тлумачення знаків, кодів і символів радянської ідеології в тексті; антропологічний – у зв'язку з дослідженням типів «нової людини» як ключових елементів творення ідеологем у творі; герменевтичний метод, що застосовується для інтерпретації художнього тексту, та типологічний – забезпечує розгляд образної канви через призму актуальних типологічних груп у контексті доби.

Співвідношення естетичного та ідеологічного в літературному процесі зумовлено реаліями політичного повсякдення. Ідеологія – форма політичного міфу – «система поглядів, ідей, які через призму інтересів, ідеалів і цілей певних суспільних структур відображають суспільні відносини» (Школа, 2009, с. 55). Примітно, що Олександра Свекла, донька молдавських селян, учасниця подій Української революції 1917–1921 рр., емансипатка, пише про те суспільство, у якому перебуває, у якому бачить своє майбутнє. Її твори друкувалися в газетах «Селянська правда» та «Народний учитель», журналах «Селянка України» і «Плужанин», часописі «Сільськогосподарський пролетар», що увиразнює ідейно-тематичну спрямованість її текстів.

Однією з організацій, де могли реалізувати свій творчий потенціал авторки, була Спілка селянських письменників «Плуг». Тут, зокрема, працювала й Олександра Свекла. На папері вже було проголошено появу нової радянської жінки, її визволення. Однак сучасники вже тоді зазначали, що не бачать в українській літературі нового покоління жінок. Наприклад, Петро Костенко у статті «Образ нової жінки в літературі» пише: «Від формальної нерівності жінки з чоловіком по закону не залишилося в нас, у радянських республіках, і сліду. Але цим справу не вичерпано. У суспільному виробництві і в суспільно-політичній, у громадській роботі взагалі, наша радянська жінка ще й досі фактично не посіла повнотою рівноправного, рівнорядного з чоловіком становища» (Костенко, 1931, с. 163). Критик аналізує генезу типу нової жінки винятково в контексті чоловічої прози, уникаючи згадок про спроби жіноцтва сформувані власний голос у літературі.

Коллективна свідомість, у межах якої формувалася й літературна манера Олександри Свекли, була свідомістю «нової спільноти «совітських людей», котрі мали не лише «власну гордість» ... а й спільну міфологічну символіку та ритуальну поведінку; а головне – колективну відповідальність, освячену ідеєю революційної доцільності та вірою в несхибність партійного курсу» (Кісельова, 2017, с. 222). В образі Ірини, головної героїні повісті, виразно простежується автобіографізм: «З членів-жінок як же не запам'ятати прозаїка Олександрю Сфеклу? Цілком оригінальний продукт громадянської війни. Жінка-солдат, груба у висловах, з матюком, що його вона вважала шиком. Мала вона дитину, яку назвала Олександрович Сфекла, а батька дитини не було й у згадці. В цей час, як я приїхала, вона зійшлась із Яковом Ковальчуком, невиразним плужанином, що переїхав із Києва. Не вийшла заміж, а саме зійшлася, бо «вийти заміж» то ж були «буржуазні забобони». Писала вона молдавською мовою, хоч говорила українською так само природно, як і я» (Гуменна, 2004, с. 319).

Погоджуємося з думкою В. Моренця про природу мовного тексту: «Літературний твір не може бути вільним від ідеологічного сенсу, тому що [...] його власний сенс не є ані завершеним, ані предметним, ані наявним й існує виключно як семантична імовірність» (Моренець, 2017, с. 8). Саме тому в повісті «Надломлені серцем» також спостерігаємо реалізацію ідеологем, що в майбутньому стали маркерами художнього методу, який став офіційно оформленим тільки в 1932 р., соціалістичного реалізму.

Правлячій партії потрібно було позбавитися набутків минулого, щоб на їхньому місці сконструювати власний міфічний світ світлого майбутнього. Митці, котрі були натхненні ідеями

комунізму і вірили у можливість його реалізації, долучалися до розбудови нового міфологічного світогляду: «Ми зображуємо життя таким, яким нам хочеться його бачити і яким воно зобов'язане стати згідно з логікою марксизму» (Медведюк, с. 14).

На початку повісті «Надломлені серцем» Олександра Свекла вводить одну з провідних колізій твору. Ірина, нова жінка, інтелігентка, що пройшла фронти Української революції 1917–1921 рр., відмовляє Петрові. Він – батько її дитини, але вона не бачить свого майбутнього з ним. Адже загалом для неї інституція шлюбу втратила всяку актуальність, а вона за рівноправність і свободу жінки, тому здатна виховати дитину самотійно. Їй настільки неприємна думка про шлюб, що вона порівнює одруження з проституцією: «Я, наприклад, проституцію розумію як своєрідну торгівлю, а коли так, то я не проститутка, бо до такої торгівлі не причетна. Скоріш можна сказати це про тих, що, цураючись торгівлі роздрібної, продають себе оптом на все життя. Цебто про ваших «законних» жінок» (Свекла, 2017, с. 315). Цю думку авторка увиразнює також і через стосунки Ніни та Анатолія: «Чотири місяці лише тому ти так палко доводила, що кохання – святе почуття, а тепер – на тобі. Святе почуття оцінюється в сто карбованців на місяць» (Свекла, 2017, с. 392).

Дитина Ірини та Петра ніколи не побачить світу, адже, на думку героїні, буде нещасною. Однак згодом вона реалізує свою потребу материнства вже з іншим чоловіком – Максименком. Як удало зазначила С. Жигун, «таким чином, акцент зміщується: економічні причини шлюбу виявляються менш важливими, ніж психологічні. При цьому головною стає світоглядна близькість подружжя, яка все ж не є самоцінною, бо мислиться гарантією виховання «нової» дитини» (Жигун, 2019, с. 135). Образ дитини тут – це символ світлого майбутнього, «нової», кращої радянської людини. Ірина ніби позбувається свого минулого. Вона вважає, що ті діти, що живуть у суспільстві, скаліченому минулим, зазнають такого ж каліцтва: «Наше суспільство морально покалічене так, що місця здорового не знайдеш. Не хотілося би, щоб і майбутнє суспільство клало латки на своє моральне «я» (Свекла, 2017, с. 426). У розумінні Ірини, «офіцер, якому не мати вже зброї в руках, поміщик, позбавлений свого маєтку, самотійник-українець, що не може терпіти ізраїльських синів, спекулянти, позбавлені власних крамниць, і багато інших, кого викинуло геть радянське суспільство, не вміючи нічого робити» (Свекла, 2017, с. 425) – минуле, якого варто позбутися. Так виявляється не просто конфлікт поколінь, а часова категорія, характерна для творів соцреалізму, відкидання минулого. Авторка маркує минуле як таке, що нічим не допоможе в будівництві нового світу. Окрім того, минуле сприймається як негативне, а за майбутнім закріплюється наліпка «нового раю» (Федорів, 2016). Конфлікт поколінь, який реалізується не на рівні «батько – син», а у феміній площині, характерне для модернізму прагнення рівноправ'я, емансипації. Ірина не тільки бажає самотвердитися як незалежна суспільна одиниця, вона тримає дистанцію із власною матір'ю, щоб обмежити її вплив, стає практично головою сім'ї, забезпечує деякий час брата.

Жінки минулого не мають місця в новому світі – думка, що постійно увиразнена в повісті. Авторка знайомить нас із різними типами жіночих образів, дехто з них – колишні дворянки та поміщиці. Для неї такі жінки не мають місця в Радянському Союзі, вони стали маргіналками. Найбільшим же гріхом таких жінок, на думку суспільства, стає неміч до праці: «Дві однаково покалічені людини, ні до чого не пристосовані в житті сучасному, крім нічного заробітку і... смерті. Але страшніше від смерті для них життя. Життя поодинці, без розкошів минулих років, без розуміння твердої, неблаганної дійсності. Так... страшніше...» (Свекла, 2017, с. 460) Нова жінка мусить бути працьовитою, знати побут, орієнтуватися не тільки на бажання, а й вимоги суспільства та доби.

Авторка моделює притаманний канонічний образ «нової людини», що реалізується не тільки завдяки жіночим образам, а й через персонажів героїв: герой-воїн, герой-робітник, герой-партиєць. Узагалі виховання «нової людини» є однією з провідних ідей радянської влади. Олександр

дра Свекла не тільки бере за основу типових персонажів, а й промовляє вустах Ірини ідею праці на добробут наступних поколінь: «Коли ти говориш, хоч і несміливо: «Хочу творити соціалістичне життя», – то син твій скаже, вже уперто розміркуючи дистанцію: «Я хочу й іду до соціалізму»... А онук твій уже навіть без того «хочу», а просто: «Я можу жити і живу в соціалістичному суспільстві». І те, що було для тебе недосяжною мрією, а для твого сина змішаною з дійсністю, для нього буде реальним повсякденним життям. Такий, братухо, закон життя, і не треба скакати за тим, щоб самому обов'язково схопити те, чого треба досягти впертою працею кількох поколінь» (Свекла, 2017, с. 398).

Представником героя-партійця є Дмитро Косар. Він начальник комуні, що завжди ставить суспільне вище приватного, навіть його почуття приязності проявляється у зв'язку зі ставленням до комуні та її майбутнього. Коли він дізнається, що Албу не має партійного квитка, то просить його піти саме через це, а не тому, що його дружина зраджувала з ним. Косар готовий пробачити зраду дружині, але не зраду партії.

Образ героя-воїна увиразнюється через Максименка. Він не просто проявив себе на фронті, а ще й є ідеалом чоловіка, але не романтизований авторкою. Це складний персонаж, що так само додає багатогранності образу Ірини. Він не може змиритися з тим, що його дружина, якою він раніше пишався, «з'їтана з манто, дрібних скандалів і любовників» (Свекла, 2017, с. 401). Йому здавалося, що Ліда – повна протилежність Ірині, а вона ж ідеальна жінка, настільки, що навіть її філософія й не схожа на жіночу. Поступово, до кінця 30-х років окреслюється еталон «радянської» жінки – самостійної, незалежної, зовні привабливої та успішної у своїй справі.

Максименкові його дружина, що навіть не уявляє себе при праці, настільки нікчемна, що сім років шлюбу завершуються в одну ніч. Він залишає свою ж квартиру та покидає Ліду. Однак не всі військові в повісті марковані позитивно, Олександра Свекла відверто говорить про тих, хто не зміг звикнути до життя поза полем бою. Вона зображує їх маргіналами так само часто, як і колишніх дворян.

Ще один надважливий тип – герой-робітник. Письменниця для того, щоб возвеличити цей образ у своєму тексті, не просто послуговується персонажем Жилки чи Рябошапки, вони часто постають частиною колективу, що репрезентуються ледь не єдиною силою, що може загартувати, перекувати людей комуні (Федорів, 2016). Так, часто зустрічаємо наших героїв у робочому просторі, де вони знеусоблені через схожий вигляд: «бородаті й безбороді, але однаково розмальовані брудними патьоками і пилом обличчя» (Свекла, 2017, с. 374).

Більшість персонажів у тексті послуговується канцеляризмами, їхнє мовлення здебільшого сухе, структуроване. Почасті діалоги наповнені ідеологемами – засобами відображення і формування свідомості радянської людини.

Як удадо зазначає Л. Кісельова, «зміни соціальної реальності спричиняють неминучу ресемантизацію її об'єктів, а в разі радикальних революційних перетворень – ліквідацію усієї «ідеологічно ворожої семіосфери» (Кісельова, 2017, с. 221). Тому в творі засуджуються не лише дворяни, їхній спосіб життя, а й інші маргінальні елементи.

Зокрема, можна простежити бінарну опозицію приватного та публічного просторів. Для ідеології приватний простір став небезпечним, адже «деміфологізація комуністичного світу з його «новим словом» починається з утвердження інтимного простору буття та правди здорового глузду» (Кісельова, 2017, с. 223).

Те, що Ірина з Максименком у фіналі твору вибирає на зміну міських квартир комуну, є проявленням ще однієї ідеологеми. Для нової людини, що є частиною єдиної формації радянського народу, колективізм, усезагальність, відсутність особистого простору, підпорядкування колективній праці на шляху до комунізму – суть існування (Федорів, 2016): «Не чути стогону, не чути нарікань на важкі часи. Ірині іноді здавалося, що це навіть і не люди, а маленькі гвинтики, коліщата, і крутяться вони під кермом якоїсь великої сили, виконуючи своє призначення»

(Свекла, 2017, с. 336). Тому коли Ірина бачить, що Албу приїхав до комуни не працювати на її благо, а, навпаки, тільки критикує ідеї колективного, то відверто висловлюється про те, що він зайвий. Албу, який сумнівається у тому, що розбудова комун має сенс, в очах інших позбавляється одного з необхідних елементів – суспільного схвалення. «Хто каже, що комунальне життя – брехня, той не комуніст» (Свекла, 2017, с. 378), – твердо промовляє Ірина, чим тільки увиразнює те, що Албу є Чужим для жителів комуни. Авторка порівнює чоловіка з хворобою, що може потім спіткати й інших. Через що її варто позбутися якнайшвидше.

Наталя, яка не змогла поставити суспільне вище інтимного, покидає комуну через зраду Косареві. В останні хвилини дружина голови комуни не виправдовує своїх учинків, а нагадує, що вона нарівні з чоловіками має право на власні рішення. Несподівано закінчується ця сцена. Особистий простір утрачено, справи комуни для Косаря першочергові, а будь-хто може бути замінений, як і гвинтик у машині комунізму: «Немає Наталі, буде друга Наталя» (Свекла, 2017, с. 456–457).

Внутрішній конфлікт також безперервно пов'язаний з опозицією приватного/публічного, через який, імовірно, авторка хотіла також дати відповіді на власні питання про шлюб, дітей, суспільство і місце жінки серед усього згаданого раніше. Ірина намагається примирити суспільство і маленьке власницьке «я», але їй це дається складно, тому вона декілька місяців проводить в емоційній скруті. І причиною тому стало бажання народити дитину та бути з коханим чоловіком: «Жити й любити не входить у завдання будівника комунізму, який повинен жертвувати всім – і коханням, і навіть життям – заради ідеї» (Цимбал, 2006, с. 13). Ірина змогла-таки знайти компромісне рішення, яке коштувало їй життя дитини.

Олександра Свекла полемізує щодо можливості досягнути завдань, які ставить влада своєму народові. Закладає сумніви в уста героїв своєї повісті Кості та Албу. Упевненість другого у своїй правоті змушує й інших жителів комуни задатися питанням, у чиїх словах істина: «Сумнів бере, товаришко. Кого слухати?.. Хто тут правду каже?.. І той, і той комуніст, партієць» (Свекла, 2017, с. 378). Невпевненість розвіює сама Ірина, яка є рупором марксистських наративів, що підтверджують слова комунаря Лазора: «Прямо-таки сказати, не людина вона, а волшебница совєцька» (Свекла, 2017, с. 385).

У результаті дослідження виявлено спонтанну ідеологізацію семіосфери. На нашу думку, Олександра Свекла свідомо/несвідомо відтворювала ідеологію у зв'язку із власною політичною позицією та спробою описати соціально-історичну дійсність. Завдяки образу нової жінки Ірини, що є центром усієї оповіді, авторка описує ідею жіночої емансипації, що здійснюється не лише завдяки відмові від шлюбу, високооплачуваній жіночій праці, бажанню самостійно виховувати дитину, а й на сюжетному рівні: подорожі головної героїні, яка є важливою частиною формування особистості, вона реалізує ідеологеми нової людини, що реалізується через персонажів-героїв, розділення приватного та колективного просторів, відкидання минулого.

Предметом подальших досліджень можуть стати питання національної та гендерної ідентичності персонажів повісті, феміністичної наратології як інструменту оприявлення жіночого голосу в прозовому тексті.

Список використаної літератури

1. Цимбал Я. Визволення жінки. *Моя кар'єра. Жіноча проза 20-х років*. Київ : Темпора, 2017. С. 5–16.
2. Жигун С. В. Український жіночий роман про війну: проблема теми і жанру. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції*. 2022. № 20. С. 20–27. DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2022.20.3>
3. Жигун С. В. Відмова від шлюбу у жіночих текстах кін. ХІХ –першої пол. ХХ ст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія»*.

Соціальні комунікації». 2019. Т. 30 (69). №4 (1). С. 132–137. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.4-1/25>

4. Донець Д. Образ жінки у повісті Олександри Свекли «Надломлені серцем». *Пріоритетні напрями філологічних досліджень : матеріали II Всеукр. студ. наук.-практ. конф.* (м. Херсон, 24–25 жовтня 2019 р.). Херсон, 2019. С. 156–159. URL: <http://surl.li/amzypu>

5. Хархун В. Соцреалістичний канон в українській літературі: генеза, розвиток, модифікації : монографія. Ніжин : Гідромакс, 2009. 508 с.

6. Ксьондзик Н. Класицизм і соцреалізм: теоретичні дослідження. Київ: Смолоскип, 2020. 312 с.

7. Сінченко О. Д. «Норма» і «технологія» соціалістичного реалізму. *Studia Sovietica*. 2011. № 2. С. 54–61. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2015/1/O_Sinchenko_SS_2_GI.pdf

8. Костенко П. Образ нової жінки в сучасній літературі. *Червоний шлях*. 1931. №3 (93). С. 163–178.

9. Школа В. М. Міфологема «нової людини» в українській драматургії 20-х років XX століття. *Питання літературознавства*. 2009. С. 55–62. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/18471/07-Shkola.pdf?sequence=1>

10. Кісельова Л. Література та ідеологія: ракурси бачення проблем. *Література та ідеологія : колективна монографія / наук. ред. та упоряд. В. П. Моренець*. Київ : НаУКМА, 2017. С. 217–238. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/fa020dd4-5b3c-4c06-b81d-418ce0af5b8a/download> (дата звернення: 17.04.2024).

11. Гуменна Д. Дар Евдотеї: іспит пам'яті: книга перша, книга друга. Київ : Дніпро, 2004. 520 с.

12. Моренець В. П. Література та ідеологія. *Література та ідеологія : колективна монографія / наук. ред. та упоряд. В. П. Моренець*. Київ : НаУКМА, 2017. С. 4–12. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/fa020dd4-5b3c-4c06-b81d-418ce0af5b8a/download> (дата звернення: 17.04.2024).

13. Медведюк Л. Теорія соціалістичного реалізму як канон реалізмцентризму. *Слово і час*. 2003. №12. С. 13–19. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/173704/03-Medvedyuk.pdf?sequence=1>

14. Свекла О. Надломлені серцем. *Моя кар'єра. Жіноча проза 20-х років*. Київ : Темпора, 2017. С. 313–464.

15. Федорів У. М. Соцреалістичний канон в українській літературі: механізми формування та трансформації : дис. ... канд. філ. наук : 10.01.06. Львів, 2016. 227 с.

References

1. Tsymbal, Ya. (2017). Vyzvolennia zhinky [Liberation of woman]. In *Moia kariera. Zhinocha proza 20-kh rokiv – My career. Women's prose of the 20s.* (pp. 5–16). Kyiv: Tempora [in Ukrainian].

2. Zhygun, S. V. (2022). Ukrainskyi zhinochy roman pro viinu: problema temy i zhanru [Ukrainian women's novel about war: the problem of theme and genre]. *Literaturnyi protses: metodolohiia, imena, tendentsii – Literary process: methodology, names, trends*, 20, 20–27. DOI: <https://doi.org/10.28925/2412-2475.2022.20.3> [in Ukrainian].

3. Zhygun, S. V. (2019). Vidmova vid shliubu u zhinochykh tekstakh kin. XIX –pershoi pol. XX st. [Rejection of marriage in women's texts of the late 19th –the first half of 20th centuries]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii – Scientific notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Philology, journalism*, 30 (69), 4 (1), 132–137. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.4-1/25> [in Ukrainian].

4. Donets, D. (2019). Obraz zhinky u povisti Oleksandry Svekly «Nadlomleni sertsem» [The image of a woman in Oleksandra Svekla's novel «Heartbroken»]. *Priorytetni napriamy filolohichnykh doslidzhen: materialy II Vseukr. stud. nauk.-prakt. konf. – Priority areas of philological research: materials of the II All-Ukrainian student scientific and practical conference.* (pp. 156–159). Kherson. Retrieved from <http://surl.li/amzypu> [in Ukrainian].

5. Kharkhun, V. (2009). Sotsrealistychnyi kanon v ukrainskii literaturi: heneza, rozvytok, modyfikatsii [The socialist realist canon in Ukrainian literature: genesis, development, and modifications]. Nizhyn: Hidromaks [in Ukrainian].

6. Ksondzyk, N. (2020). Klasytsyzm i sotsrealizm: teoretychni doslidzhennia [Classicism and socialist realism: theoretical studies]. Kyiv: Smoloskyp [in Ukrainian].

7. Sinchenko, O. (2011). «Norma» i «tekhnohohiiia» sotsialistychnoho realizmu [«Norm» and «technology» of socialist realism]. *Studia Sovietica*, 2, 54–61. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/2015/1/O_Sinchenko_SS_2_GI.pdf [in Ukrainian].

8. Kostenko, P. (1931). Obraz novoi zhinky v suchasni literaturi [An image of a new woman in modern literature]. *Chervonyi shliakh – Red way*, 3, 163–178 [in Ukrainian].

9. Shkola, V. (2009). Mifolohema «novoi liudyny» v ukrainskii dramaturhii 20-kh rokiv XX stolittia [Mythology of the «new man» in Ukrainian drama in the 20s of the 20th century]. *Pytannia literaturoznavstva – The issue of literary studies*. (pp. 55–62). Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/18471/07-Shkola.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

10. Kiselova, L. (2017). Literatura ta ideolohiia: rakursy bachennia problem [Literature and ideology: perspectives of comprehending problems]. In *Literatura ta ideolohiia: kolektyvna monohrafiia – Literature and ideology: a collective monograph*. (pp. 217–238). NaUKMA. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/fa020dd4-5b3c-4c06-b81d-418ce0af5b8a/download> [in Ukrainian].

11. Humenna, D. (2004). Dar Evdotei: ispyt pamiaty [Gift of Eudothia: a test of memory]. Knyha persha, knyha druha. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].

12. Morenets, V. P. (2017). Literatura ta ideolohiia [Literature and ideology]. In *Literatura ta ideolohiia: kolektyvna monohrafiia – Literature and ideology: a collective monograph*. (pp. 4–12). NaUKMA. Retrieved from <https://ekmair.ukma.edu.ua/bitstreams/fa020dd4-5b3c-4c06-b81d-418ce0af5b8a/download> [in Ukrainian].

13. Medvediuk, L. (2003). Teoriia sotsialistychnoho realizmu yak kanon realizmotsentryzmu [The theory of socialist realism as a canon of realism-centrism]. *Slovo i chas – Word and time*, 12, 13–19. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/173704/03-Medvedyuk.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].

14. Svekla, O. (2017). Nadlomleni sertsem [Brokenhearted]. In *Moia kariera. Zhinocha proza 20-kh rokiv – My career. Women's prose of the 20s*. (pp. 313–464). Kyiv: Tempora [in Ukrainian].

15. Fedoriv, U. M. (2016). Sotsrealistychnyi kanon v ukrainskii literaturi: mekhanizmy formuvannia ta transformatsii [Socialist realist canon in Ukrainian literature: mechanisms of formation and transformation]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

Соколовська Т. В. Художня реалізація радянських ідеологем у повісті Олександри Свекли «Надломлені серцем»

У статті здійснено спробу аналізу повісті «Надломлені серцем» з огляду на ідейно-тематичні, образні та стилістичні домінанти у контексті соціального реалізму. Соцреалізм як стиль був, передусім, створений задля політичних, позахудожніх потреб, наприклад для конструювання людей нової епохи, інструментом для чого й стало мистецтво. Саме тому у творчості багатьох авторів доби спостерігаємо освоєння тем і прийомів, що відповідають завданням владної партії. Тож мета розвідки – розглянути елементи текстотворення Олександри Свекли як такі, що виявляють сильний вплив ідей радянської епохи, однак освоєні та трансформовані.

У результаті дослідження розглянуто відкидання минулого як характерної часової категорії для творів соцреалізму, розділення приватного і колективного просторів. Зроблено спробу описати типи персонажів повісті як частини текстотвірного елементу соцреалістичного твору. Виявлено моделювання авторкою притаманного канонічного образу «нової людини», що реалізується через персонажів героїв: героя-воїна, героя-робітника, героя-партійця. Завдяки образу

нової жінки Ірини, що є центром усієї оповіді, авторка описує ідею жіночої емансипації, що здійснюється не тільки завдяки відмові від шлюбу, високооплачуваній жіночій праці, бажанню самостійно виховувати дитину, а й на сюжетному рівні: подорожі головної героїні, яка є важливою частиною формування особистості.

У результаті дослідження виявлено спонтанну ідеологізацію семіосфери. Тобто, на нашу думку, Олександра Свекла свідомо/несвідомо відтворювала ідеологію у зв'язку із власною політичною позицією та спробою описати соціально-історичну дійсність.

Ключові слова: ідеологія, радянська ідеологема, «нова людина», жіноча проза.

Sokolovska T. Artistic implementation of Soviet Ideologemes in Oleksandra Svekla's novel «Brokenhearted»

The article attempts to analyse the novel «Brokenhearted» in terms of its ideological, thematic, figurative and stylistic dominants in the context of social realism. Social realism as a style was primarily created for political, non-artistic needs, such as the construction of people of the new era, for which art became a tool. That is why in the work of many authors of the period we can observe the development of themes and techniques that meet the objectives of the ruling party. Therefore, the purpose of the study is to examine the elements of Oleksandra Svekla's textual creation as those that show a strong influence of the ideas of the Soviet era, but are mastered and transformed.

The study examines the rejection of the past as a characteristic temporal category for socialist realism works, the separation of private and collective spaces. An attempt is made to describe the types of characters in the story as part of the textual element of a socialist realist work. It is revealed the author's modelling of the inherent canonical image of the «new man», which is realised through the characters of the Soviet Pantheon of heroes: the warrior hero, the worker hero, the party member hero. Through the image of a new woman, Iryna, who is the centre of the whole story, the author describes the idea of female emancipation, which is realised not only through the rejection of marriage, highly paid female labour, and the desire to raise a child on her own, but also at the plot level: the protagonist's journey, which is an important part of personality formation.

The study revealed a spontaneous ideologisation of the semiosphere. That is, in our opinion, Oleksandra Svekla consciously/unconsciously reproduced ideology in connection with her own political position and an attempt to describe the socio-historical reality.

Key words: ideology, soviet ideologeme, «new man», women's prose.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 23.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

UDC 821.161.2-1.09

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-224-230

Khairulina Nailia Farytivna,

PhD in Philology,

Head of the Department of Romance and Germanic Philology,

Educational and Research Institute of Philology and Journalism,

State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University»,

Poltava, Ukraine.

nailiahairulina@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3983-3627>

Skliarova Iryna Viktorivna,

Lecturer of the Department of Romance and Germanic Philology,

Educational and Research Institute of Philology and Journalism,

State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University»,

Poltava, Ukraine.

irina.sklyarova1214@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7651-3887>

ARTISTIC AND SEMIOTIC COMPONENTS OF YEVHEN PLUZHNYK'S POETRY

In modern literary criticism, the period of development of Ukrainian literature in the 20s and 30s of the twentieth century was marked by various concepts: «Executed Renaissance», «romance of vitalism», «neo-baroque», «neo-obscurity», «red Renaissance», «anti-realism», etc. However, despite the terminological differences, it was one of the brightest. It manifested itself in a wide range of aesthetic systems, artistic models of the world, a high level of comprehension of life realities, and a variety of stylistic trends in modernism. Yevhen Pavlovych Pluzhnyk (1898–1936) is a prominent representative of Ukrainian literature of the 20s and 30s the twentieth century, who in his “blue” dream managed to open new horizons of fiction, expanding the possibilities both on the thematic and artistic levels.

The works by Ye. Pluzhnyk has captivated the attention of philologists, philosophers, and historians alike. His work has been the subject of extensive scientific research and studies, sparking debates about the place of Pluzhnyk's poetry within various artistic trends. Notably, Yu. Slavutych views Ye. Pluzhnyk is a master of impressionistic poetry, and L. Novychenko interprets his style as romantic, Yu. Kovaliv is neorealistic, and M. Moklytsia identifies standard features of Ye. Pluzhnyk's poetry with Kyiv neoclassics and Acmeists. Zh. Yashchuk delves into the poet's existential artistry, while H. Tokman explores the lyrics of Ye. Pluzhnyk is an artistic and philosophical phenomenon. Recent scientific research, including dissertations and studies by V. Dmytrenko (Dmytrenko, 2009), O. Kryzhanovska (Kryzhanovska, 2020), O. Bodasiuk, O. Halchuk, V. Honcharuk, L. Druzhynovych, S. Zhyhun, H. Kalantaevska, M. Kodak, V. Pohrebennyk, A. Pecharskyi, O. Syradoieva, K. Sukhoveienko, M. Tkachuk, O. Yatsenko, and others, has either provided a general condensed description of the poet's work or delved into specific aspects: the figurative and semantic coordinates of the concept of «land» in poetry, the peculiarities of subject-object relations in lyrics, the characterization of the lyrical hero from the narrative position, and the philosophical intentions of creativity, among others.

Therefore, despite the large number of studies of the creative heritage of Ye. Pluzhnyk, it seems relevant to reveal the figurative specificity of the poet's poetry through a deep comprehension of the

artistic language, which requires careful, sometimes almost statistical, textual, interpretive work with the poet's works, as well as characterization of the genesis and typological structure of the intertextuality of poetry, color symbolism, time-spatial organization of the poetic world of Ye. Pluzhnyk, etc.

The proposed study aims to investigate the artist's poetry's leading artistic and semiotic components, reveal their semantic load in the works, and determine the figurative dominants of the artist's life philosophy presented in his lyrics.

To achieve this goal, the following methods were used: systematization of the selected material, observation, analysis, synthesis, and descriptive method. The principles of the hermeneutic method and artistic and semiotic analysis of the work are the basis of an integrated approach to characterizing a holistic view of the poetics of Ye. Pluzhnyk's lyrics.

The aesthetic nature of Ye. Pluzhnyk's poetic thinking is unusual for Ukrainian poetry at that time. Its understanding becomes possible by discovering the symbolic content of the main dominant images the author uses in his lyrics. As L. Druzhynovych notes, «Images for the writer are not a mirror image, not a photograph. Pluzhnyk has the talent to think much wider. Each specific image in his work, poetic above all, is the outside world that has fallen into the 'prism' of consciousness» (Druzhynovych, 2010, pp. 106–114).

One of the vital semiotic components in Yevhen Pluzhnyk's poetry is the opposition to *life-death*. In the poem «Let Someone Have a Longer Way to Go», the artist notes:

Let someone else have a longer	Нехай комусь судився довший
The path to the final goal,	Шлях до останньої мети,
I'll take my short one,	Свій коротенький перейшовши,
I will not complain – I lived!	Не нарікатиму – я жив!

(Pluzhnyk, 1988, p. 256)

Yevhen Pluzhnyk urges one to find the strength to live on despite difficult life circumstances.

At the same time, in his poem «I have been sitting like a mole on a farm for almost a year», the writer calls for perceiving death not as a physiological phenomenon but as a psychological, moral, and mental one:

I am dead. This is good, I know it.	Мертвий я. Це добре, ясно відаю.
But how can you fool yourself?	Та і як, скажи, себе одуриш!
And yet I live. I grieve, I dine...	А проте живу. Журюсь, обідаю...
Oh, I am in pain, my only one!	О, – болить мені, єдина! Чуєш?
Do you feel it?	

(Pluzhnyk, 1988, p. 301)

O. Bilichak notes that «natural death in the poetry of Ye. Pluzhnyk is not only a reflection of the death of generations or a motif of fratricide but is primarily striking in the presence of descriptions of the deaths of young heroes whose lives are cut short by a bullet, and carries the concept of reverse orphanhood-when it is not sons but their fathers who become orphans» (Bilichak, 2021, p. 10).

Crammed senselessly together,	Збившись безглуздо до купи,
The corpses	Трупни,
I see every day	Яких я щодня зустрічаю
After the evening tea	Після вечірнього чаю
On the pavement	На пішоході...
Stop!	Годі!
And after those.	А після тих...

Then
We'll go out, pale as we are.
Me and them,
Who are with me
Those who in life
Are covered with grass!

Тоді...
Вийдемо ми, бліді...
Я і ті,
Хто зі мною...
Ті, що в житті
Похилились травою!

(Pluzhnyk, 1988, p. 256)

It is worth noting that the lyrical protagonist in Pluzhnyk's works often experiences internal conflict, self-reflection, and searching for the meaning of life. This adds personal depth and emotional coloring to the poetry, and the opposition *life-death* becomes more contrasting.

«The artistic and semiotic component of *silence* in Pluzhnyk's poetry deserves special attention. The author does not associate the image of silence with inactivity and carefree life» (Sherekh, 1998, p. 85).

According to M. Kodak, «It is not a vacuum, not an ideologizing dilution of the public consciousness, the spiritual atmosphere of the time. It is a prerequisite for contemplation of the truth, for not listening to life in its movements and secret processes, which are challenging to see behind the massive and poster-exhibitory manifestations of the day. Nevertheless, this is only a prerequisite. It becomes a real factor for a heart 'trained' in silence – equipped with a culture of productive reflection, the ability to fill the 'silence' with the voices of time» (Kodak, 2009, p. 55). In silence, the lyrical hero learns to analyze life, to «contemplate» it, to search for his inner self and at the same time to listen to the Universe and its problems.

The figurative world of Ye. Pluzhnyk's poetry is often defined nominatively. For example, the collections «Days» and «Early Autumn». Already in the titles, the poet fixes the presence of the most common poetic images-dominants in his poetic world – days and autumn. The titles for Pluzhnyk's collections are well chosen: they reflect the ideological concept of each poem while crystallizing the sound of each collection into a single semantic core.

For example, for the collection «Days», literary critic M. Kodak believes that «the title image – concept «days», if we follow its semantics from work to work, has a rather diverse content. The spectrum of its meanings is intended to reflect the dramatized perception of history in its changes, in the correlation of these changes' social and psychological character with a person. This concept's volumetric, stereoscopic meaning emerges only when comparing the entire spectrum of meanings» (Kodak, 2009, p. 37).

In Yevhen Pluzhnyk's poetry, many metaphorical images add depth and ambiguity. The poet used metaphors to convey complex emotional and philosophical concepts.

The artist's poems contain allegorical motifs, representing actual events or phenomena through other images. This allows the reader to interpret the poetry on different levels.

His poetry references classical literature, mythology, and biblical texts. This enriches Pluzhnyk's texts, making them part of a broader cultural context. Examples are the poems «Galileo» and «Isabella's Stubbornness Overcome».

The poem «Galileo», constructed as a lyrical monologue, full of expository pathos and sometimes sarcasm, is simultaneously the hero's reflection on his destiny and purpose in life. The characters in the poem represent two social groups. They are the lyrical hero, «I», through whose perception events are depicted or reflected, and «they», who have different names: «calm», «experienced», «all kinds», and «whose jaws are like pincers». Those who serve as opponents of the lyrical hero are sometimes identified with openly hostile forces» (Bilichak, 2021, p. 12).

Yevhen Pluzhnyk paid great attention to the sound of the words, the rhythm, and the melody of the poem. His poetry is marked by musicality and harmony, which enhances the emotional impact on the reader.

There are no objections to the fact that Pluzhnyk's poetry belongs to philosophical lyrics. In the holistic, dynamic system of national literature, such a subsystem as the philosophical and poetic tradition bears the imprint of general literary processes and, at the same time, has its specific features related to the spiritual and moral tone of a particular era, a kind of refraction in the poetic consciousness of the corresponding «world picture» (Dmytrenko, 2009, p. 148). A peculiar «picture of the world» is presented in the poetic heritage of Ye. Pluzhnyk, which is based on the traditions of his predecessors.

Ye. Pluzhnyk's work demonstrates continuity with the previous stage of development of national literature.

For example, in the poem «October», the reaction to the October Revolution is presented as perceived through the heart because October «...hit the heart with red // Millions of other people's slaves...» and «the protest against the existing system will grow...» in the heart of the masses» (Halych, 1954, p. 70).

The creative heritage of Ye. Pluzhnyk includes an artistic and semiotic component that can be described as the «philosophy of the heart». Under this component, the authors see a broad semantic content of the concept of «heart». It should be noted that it focuses on a person's inner, emotional, and sensual world, guided by the heart's call, not by cold calculation, a profoundly personal approach to interpreting the world, and moral absolutes. This stems from the philosophy of the heart. According to Ukrainian folk beliefs, the heart is «the center of human vitality; it is like the Sun inside a person» (Dmytrenko, 2009, p. 220).

Sacrificing the heart symbolized the sowing of new life. «Constant epithets: «good», «sincere», «generous» – indicate that the heart in the spells «is responsible for feelings, for affection for other people» (Dmytrenko, 2009, p. 223). In Ukrainian folk songs, the heart is usually the center of the human personality, subduing all other personality dimensions – the mind, the will, individual feelings, and actions. In the poem «Ah, what a restless bird...» from his second collection, «Early Autumn», Pluzhnyk compares his heart to a restless bird that wants to constantly sing, that is, write new works, which leads to the conclusion that he writes his works primarily with his heart. As literary critic V. Dmytrenko notes: «For Ye. Pluzhnyk, the heart is the source of human thoughts and feelings. It determines all his actions» (Dmytrenko, 2009, p. 220).

In his poem Galileo, he wrote that his generation were not heroes, not victims, but so-so...» Those grey, little people // Whose hearts are in a hot battle // With pain exhausted chest». Only the past inspires and calms the poet, that is his heart. In his poem «Shevchenko», E. Pluzhnyk directly notes that in the hours of fatigue and despondency, he looks at the portrait of Taras Shevchenko, and then: «...again I feel peace in my heart // And the quiet voice of joyful hopes» (Dmytrenko, 2009, p. 228).

However, in his following poem, E. Pluzhnyk admits that his heart is a rifle and then notes: «A new Taras will grow up in silence somewhere // Among the bloody spots!» That is, his silence does not mean «internal emigration»; the events of his contemporary life resonate in the poet's heart, which cannot but react.

According to V. Morenets, in his poetry, Ye. Pluzhnyk lifts the veil «over the catastrophe of humanity, which has already begun on his Ukrainian land but will affect and embrace everyone because it is caused by the loss of the fundamental principles of human existence – kindness and love» (Morenets, 2002, p. 269).

Pluzhnyk often refers to the image of the heart in his poetic heritage. The highest frequency of references is observed in his early poems of 1923–1925 and in his first collection, Days (1926). Much less frequently, we find the image of the heart in the collections Early Autumn (1927) and Equilibrium (1933).

Researchers define *silence* in Pluzhnyk's lyrics as a measure of the truth of speech. The motif of silence is mainly associated with suffering and is intertwined with the motif of faith, which is espe-

cially evident in the first collection, «Days». However, in the last collection, *Equilibrium*, the heart appears in a relatively clear hypostasis – the poet’s interlocutor, following the traditions of Taras Shevchenko.

Thus, in the poetic heritage of Ye. Pluzhnyk is the heart that expresses the essence of human existence. With the help of this image, the author conveys a profound inner confrontation, which in his poems is synonymous with low and high, transient and eternal, earthly and heavenly. The poet exalts only spiritual values, making him alien, lonely, and tired of life. This is in line with P. Yurkevych’s «philosophy of the heart», according to which all human spiritual activity is reduced to the heart because it is the only thing capable of feeling. «The sacred writers knew about the high importance of the head in a person’s spiritual life, but <...> they saw the center of this life in the heart. For them, the head was the more visible pinnacle of the life that was originally and directly rooted in the heart» (Kryzhanovska, 2021, p. 156). This is also clearly outlined in the poetic heritage of E. Pluzhnyk. It is also worth emphasizing that its powerful subjective element indicates a close connection with the ethics of cordocentrism.

Thus, the writer’s work testifies to the organic connection between the artist’s poetic heritage, the Christian faith, and the depths of the Ukrainian mentality, which manifested in the cordocentric orientation of his work, finding a unique embodiment in it. The genuine appreciation of Pluzhnyk’s work, which has taken a prominent place in the history of Ukrainian literature, has only just begun. It is promising to continue analyzing Pluzhnyk’s lyrics from an artistic and philosophical perspective.

References

1. Dmytrenko, V. (2009). Literaturnyi dyskurs «Lanky» – MARSu pershoi tretyny XX stolittia [The literary discourse of «Lanka» – MARS in the first third of the twentieth century]. Luhansk: Alma-mater. DOI: <https://doi.org/10.31812/123456789/3395> [in Ukrainian].
2. Kryzhanovska, O. (2020). Khudozhni pryntsyipy akmeizmu v poetychnii praktytsi Ye. Pluzhnyka ta D. Falkivskoho [The artistic principles of acmeism in the poetic practice of E. Pluzhnyk and D. Falkivsky]. *Pivdennyi arkhiv. Filolohichni nauky – Southern archive. Philological sciences, LXXXIV*, 98–102. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-84-15> [in Ukrainian].
3. Kryzhanovska, O. (2021). «Lanka»-MARS ta «Serapionovi braty»: porivnialno-typolohichni aspekt [«Lanka»-MARS and the «Serapion Brothers»: a comparative and typological aspect]. Kyiv: TOV NVP «Interservis». Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Kryzhanovska_Olha/Lanka-MARS_ta_Serapionovi_braty_porivnialno-typolohichni_aspekt.pdf?PHPSESSID=pp1nfbpvrpg6q72365130jrb7 [in Ukrainian].
4. Druzhynovych, L. (2010). Obrazno-zmistovi koordynaty kontseptu «zemlia» v poetychnii retseptsii Ye. Pluzhnyka [Figurative and semantic coordinates of the concept of «land» in the poetic reception of Ye. Pluzhnyk]. *Aktualni problemy ukraïnskoi literatury i folkloru – Actual problems of Ukrainian literature and folklore, 14*, 106–114. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apulf_2010_14_12 [in Ukrainian].
5. Pluzhnyk, Ye. (1988). Poezii [Poetry]. Uklad., vstupna stattia i prym. L. V. Cherevatenko. Kyiv: Rad. Pysmennyk [in Ukrainian].
6. Bilichak, O. (2021). Symvolika osnovnykh obraziv-dominant poezii Yevhena Pluzhnyka [Symbolism of the main dominant images in the poetry of Yevhen Pluzhnyk]. *Pivdennyi arkhiv. Filolohichni nauky – Southern archive. Philological sciences, 85*, 8–12. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-85-1> [in Ukrainian].
7. Sherekh, Yu. (1998). Liudyna i liudy («Misto» Valeriiana Pidmohylnoho) [Man and people («The City» by Valeriyana Pidmohylnyi)]. *Porohy i Zaporizhzhia: Literatura. Mystetstvo. Ideolohii – Thresholds and Zaporizhzhia: Literature. Art. Ideologies, 1*, 81–91. Kh.: Folio [in Ukrainian].

8. Kodak, M. (2009). Ohrom Yevhena Pluzhnyka-poeta [The Ogre of Yevhen Pluzhnyk the Poet]. Lutsk: Tverdynia [in Ukrainian].

9. Halych, M. (1957). Spohady pro svoiu literaturnu diialnist [Memories of his literary activity]. *Rukopysnyi viddil NBU im. V. Vernadskoho – Manuscript Department of the NBU named after V. Vernadskyi*. F. 274. No. 275. P. 6 [in Ukrainian].

10. Morenets, V. (2002). Natsionalni shliakhy poetychnoho modernu pershoi polovyny XX st.: Ukraina i Polshcha [National paths of poetic modernity of the first half of the twentieth century: Ukraine and Poland]. K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy» [in Ukrainian].

Khairulina N., Skliarova I. Artistic and semiotic components of Yevhen Pluzhnyk's poetry

The article under consideration aims to explore the main artistic and semiotic components of Yevhen Pluzhnyk's poetry, reveal their semantic load in the works, and determine the figurative dominants of the artist's life philosophy presented in his lyrics. To achieve this goal, we used the following methods: the systematization of the selected material, the method of observation, analysis, synthesis, and the descriptive method. Intertextuality made it possible to consider the poetic heritage of the writer from the point of view of textual connections with contemporary authors and his predecessors in Ukrainian and world literature. The principles of the hermeneutic method and artistic and semiotic analysis of the work form the basis of an integrated approach to characterizing the holistic view of the poetics of Ye. Pluzhnyk's lyrics.

The authors have discerned several artistic and semiotic constants in Yevhen Pluzhnyk's poetry by considering the semiotic nature of art. These include the oppositions of «life-death» and «silence-noise», the semiotic component of «philosophy of the heart», and intertextual connections. The latter is evident in the poet's numerous references to classical literature, mythology, and biblical texts, which enrich his texts and situate them within a broader cultural context.

The article highlights Yevhen Pluzhnyk's meticulous attention to his poems' sound, rhythm, and melody. His poetry is characterized by a musicality and harmony that heightens the emotional impact on the reader. The use of color in his poetry often serves a symbolic function, aiding in conveying mood, atmosphere, and emotional state.

It is proved that Yevhen Pluzhnyk created a rich and complex world in his poetry, where each element has its meaning and place, contributing to a deep understanding of reality and man's inner world.

Key words: semiotics, image, sign, symbol, intertextuality.

Хайруліна Н. Ф., Складярова І. В. Художньо-семіотичні складники поезії Євгена Плузжника

Запропонована наукова розвідка має на меті дослідити основні художньо-семіотичні складники поезії Євгена Плузжника, розкрити їх смислове навантаження у творах, визначити образні доміанти життєвої філософії митця, що представлені у його ліриці. Для реалізації поставленої мети було застосовано такі методи: систематизація вибраного матеріалу, метод спостереження, аналізу, синтезу, а також описовий метод. Метод інтертекстуальності дав можливість розглянути поетичний доробок письменника з позиції текстуральних зв'язків із сучасними авторами та його попередниками в українській та світовій літературі. Основу комплексного підходу до характеристики цілісного уявлення про поезику лірики Є. Плузжника становлять принципи герменевтичного методу та художньо-семіотичний аналіз твору.

Беручи за основу семіотичну природу художнього твору, у поезії Євгена Плузжника були виокремлені такі художньо-семіотичні константи, як: опозиції «життя – смерть» і «тиша – галас», семіотичний складник «філософія серця» та інтертекстуальні зв'язки, що проявляються чис-

ленними відсиленнями до класичної літератури, міфології та біблійних текстів. Це збагачує тексти письменника, роблячи їх частиною ширшого культурного контексту.

У статті зазначено, що Євген Плужник приділяв велику увагу звучанню слова, ритму та мелодиці вірша. Його поезія відзначається музичальністю та гармонійністю, що підсилює емоційний вплив на читача. Колористика у його поезії часто виконує символічну функцію, допомагаючи передати настрій, атмосферу та емоційний стан.

Доведено, що Євген Плужник своєю поезією створив багатий та складний світ, де кожен елемент має свої значення і місце, сприяючи глибокому осмисленню реальності та внутрішнього світу людини.

Ключові слова: семіотика, образ, знак, символ, інтертекстуальність.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 10.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

РОМАНО-ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 81'33'276.6:61:004

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-231-237

Виклюк Анна Олегівна,

викладач кафедри іноземних мов

Буковинського державного медичного університету,

м. Чернівці, Україна.

vykliuk.anna@bsmu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-9519-4642>

КОРПУС ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕНЬ ФАХОВОЇ МОВИ (НА ПРИКЛАДІ ФАХОВОЇ МОВИ НЕЙРОНАУКИ ДЛЯ МЕДИЧНОЇ СФЕРИ)

Корпусна лінгвістика – це явище, досліджуване ще з минулого століття, яке розвинулося з досліджень частотних відрізків мови. Уже багато років корпуси допомагають мовознавцям проводити свої дослідження, оптимізуючи деякі їхні процеси за допомогою комп'ютера. Корпуси активно застосовуються під час роботи з перекладом, викладання та в багатьох інших сферах. У цьому дослідженні порушується питання доцільності використання корпусів для роботи з фаховою мовою (на прикладі фахової мови нейронауки для медичної сфери).

Проблематика корпусів і фахової мови досліджувалася вже давно. Корпус – це зібрання опрацьованої мовної інформації таким чином, щоб її було легко використовувати в лінгвістичних та інших дослідженнях (Wallis, 2020, с. Хііі). Корпус містить кінцеві тексти, вибрані таким чином, щоб представляти максимальну варіативність мови і які може бути збережено та змінено на комп'ютері. До поняття корпусу також включають незавершені зібрання тексту, відомі як контрольні корпуси. Важливо також розрізняти анотовані та неанотовані корпуси. Перші відрізняються від других тим, що містять багато додаткової інформації про текст (McEnerу, Wilson, 2001, с. 73).

Фахова мова за Л. Гоффманом – це сукупність мовних одиниць різних рівнів, що використовується для досягнення ефективної професійної комунікації представників різних галузей (Hoffman, 1987, с. 53). Фахова мова забезпечується використанням чітко встановленої термінології (Кияк, 2008, с. 3), вона також має й інші особливості, такі як обмежене використання граматичних часів, використання пасивного стану та застосування різноманітних прикметників (Кияк, 2007, с. 104). О. Камінська визначає такі особливості фахової мови, як: «(1) співвіднесеність із певною предметною галуззю; (2) специфічне коло користувачів; (3) обмежена порівняно із загальною мовою кількість функцій; (4) базування на системі загальнонаціональної мови». Можливими джерелами наповнення фахових мов вважаються слова латинського і грецького походження, слова загальнонаціональної мови, напівтерміни на межі загальнонаціональної мови, запозичення з інших іноземних мов, професійний сленг та часом фірмові знаки і власні назви (Камінська, 2018, с. 8).

Мета цієї статті – окреслити застосування корпусів у лінгвістичних дослідженнях і в дослідженнях фахової англійської мови зокрема. Завдання статті – проаналізувати вебсайти, що пропонують пошук по різноманітних корпусах (а саме English Corpora, Just-the-word, Skell Search Engine, Netspeak та Lextutor), та визначити їхні можливості для дослідження англійської фахової мови на прикладі нейронауки для медичної сфери шляхом їх порівняння.

Для досліджень корпуси корисні тим, що можуть містити приклади мови з різних джерел: інформацію, здобуту із записів усного мовлення, приклади використання мови на письмі, у тому числі в художніх творах. Питання використання корпусу буде в тому, чи підходить кожному окремо взятому мовознавцю інформація, представлена в корпусі (Wallis, 2020, с. 27). Щоб вирішити це питання, мовознавці можуть укладати корпуси і самостійно, а потім уже ними користуватися (Варешкіна, Гроза, 2022, с. 48). Здебільшого корпус використовується саме як інструмент у дослідженні того чи іншого явища мови і обмежується у використанні лише уявою вченого (Hinton, 2021, с. 453).

Корпуси використовуються у різноманітних лінгвістичних дослідженнях, тому що мають низку переваг, таких як велика вибірка прикладів із можливістю їх підрахування, легкість у доступі та роботі, великий обсяг інформації, узяті від носіїв мови (хоча часто в не зовсім природних умовах, а під запис) (McEnergy, Wilson, 2001, с. 130–131).

Розглянемо деякі сфери, у яких застосовується корпусна лінгвістика сьогодні. Найпершою на думку спадає сфера перекладу, де корпуси зарекомендували себе як ефективний інструмент. Порівняно зі словниками корпус є здебільшого відкритою до поповнення структурою, а також він представляє значно ширшу вибірку лексичних одиниць, і вибірка ця базується на частоті їх уживання. Корпус включає у себе здебільшого також найсвіжіші тексти (Варешкіна, Гроза, 2022, с. 50).

Багато інших напрямів лінгвістичних досліджень розглянули у своїй праці І. Ділай та М. Ділай. Вони відзначили вплив корпусної лінгвістики (далі – КЛ), передусім на когнітивну лінгвістику, у результаті чого виникла граматики патернів (когнітивна + корпусна лінгвістика). Відзначили автори і вплив КЛ на когнітивну семантику, у якій перша допомагає вивчати концептуальні метафори, синонімію, полісемію, прототипи тощо (Ділай, Ділай, 2021, с. 71).

Для того щоб оцінити можливе застосування КЛ на дослідження в галузі фахової мови, необхідно розглянути та порівняти функціонал різних корпусів. У цій статті розглядатимуться такі корпуси: English Corpora (на прикладі COCA – Corpus of Contemporary American English), Skell Search Engine, Just-the-word, Netspeak та Lextutor. Порівнюватимемо корпуси за такими критеріями: відкритий (ще поповнюється чи редагується) чи закритий (поповнення та правки більше не вносяться), кількість лексичних одиниць, джерела наповнення та особливі функції. Тестуватимемо корпуси, використовуючи слово *neural* як компонент значної кількості термінів у нейронауці для медичної сфери.

Отже, із приводу критерію закритості чи відкритості. Якщо говорити про English Corpora, то це не один корпус, а 19 різних корпусів із різним наповненням (включаючи новинні статті, сторінки в Інтернеті, книжки, фільми, телешоу, записи із залу суду, глянцеви журнали та ін.). Кількість одиниць у різних корпусах на цьому сайті коливається від 50 млн до 150 млрд. Більшість корпусів на сайті вже закриті і більше не поповнюються, а відкриті корпуси поповнюються здебільшого з новин. Кожен із цих корпусів включає різні діалекти англійської мови і дає дані з приводу широти вибірки англійської мови для укладення корпусу. На сайті присутні як однодіалектні корпуси (наприклад, зі зразками тільки британської чи тільки американської англійської), так і багатодіалектні корпуси, що включають вибірку зразків англійської мови до 20 діалектів. Для демонстрації функціоналу роботи цих корпусів використаємо COCA – Corpus of Contemporary American English. Це закритий корпус, що складається з одного мільярда слів і містить зразки американської англійської мови за 1990–2019 рр., узяті з різних джерел. Для роботи з корпусом необхідна реєстрація. Після її проходження можна користуватися всіма корпусами сайту щодня, але на обмежену кількість пошукових запитів. Під час введення ключового слова на сайті можна побачити кількість результатів та кількість текстів, звідки ці результати були взяті. Корпус дає змогу фільтрувати джерела за роком публікації, за походженням і за жанром, що уможливорює його використання як інструмента для створення статистики

використання тої чи іншої лексичної одиниці в тому чи іншому контексті. СОСА також показує контекст речення, що дасть змогу зробити висновки про оточення слова і працювати із цим, описуючи різноманітні лексичні (наприклад, колокації) та граматичні явища. Подібний функціонал мають й інші корпуси цього сайту.

Just-the-word – це безкоштовний пошуковий механізм, для якого не потрібна реєстрація. Його можливості сильно обмежені порівняно з попереднім. Під час уведення слова *neural* корпус одразу показує кілька найбільш уживаних колокацій, уже згрупованих за різновидами (щоправда, для слова *neural* пошук видав лише колокації *neural + noun*) із прикладами їх уживання. Першоджерела цих прикладів не вказані, натомість у кінці списку колокацій бачимо посилання на British National Corpus як джерело колокацій. Пошук фраз не працює на Just-the-word, присутній лише пошук слів. Ніяких додаткових фільтрів та інших функцій немає.

Skell Search Engine є пошуковим механізмом, що проводить пошук по багатьох корпусах, що містять зібрання текстів із різних мов. Skell був розроблений спеціально для допомоги людям у вивченні мови та для лінгвістичних досліджень. Корпус англійської мови на цьому сайті побудований за допомогою матеріалів із вебсторінок в Інтернеті. Корпус є закритим. На цьому сайті наявні безкоштовна та платна версії. Безкоштовна пропонує пошук як слів, так і фраз, показує контекст, вибірку колокацій і, як і попередній сайт, сортує їх за різновидами. Платна версія сайту пропонує набагато більш розвинений пошуковий механізм, що включає запити з приводу не лише слів, а й граматичних конструкцій. У платній версії існують фільтри, зокрема фільтр частоти вживання, показуються контекст, джерела, видно кількість знайдених компонентів, існує доступ до багатьох корпусів. У межах корпусу існує фільтр на колокації, який дає змогу їх фільтрувати та сортувати за кількістю слів справа та зліва від ключового та за алфавітом, беручи до уваги ці слова. Також можна застосувати детальний пошук будь-яких колокацій чи граматичних структур, застосувавши пошук по CQL (corpus query language). Такий детальний пошук дає змогу застосовувати будь-які формули, наприклад пошукати всі дієслова, що вживаються перед словом *neural*. Skell Search Engine знайшов 862 результати.

Netspeak – це ще один відкритий корпус англійської та німецької мов. Він дає змогу проводити розширений пошук слів як частин колокацій та як частин граматичних конструкцій. Він надає можливість як шукати контекст до основного слова, так і доповнення для речення чи колокації, у яких пропущене одне слово. Після введення у пошуку слово *neural* і поруч знаку питання, який дає команду пошуковому механізму показати всі слова, що можуть уживатися після слова *neural*, пошуковий механізм надав двокомпонентні колокації та приблизну частоту їх уживання. До кожної колокації окремо відкривається список джерел, де є декілька прикладів її вживання в контексті з посиланням на саме джерело. Не всі приклади вказаної кількості вживань надаються. Це свідчить про те, що Netspeak буде кращим інструментом скоріше для викладання, коли потрібно певні колокації чи слова швидко перевірити, ніж для ґрунтовного дослідження фахової мови. Netspeak є безкоштовним і легким у користуванні, адже там небагато команд, і їх достатньо, щоб пересвідчитися в тому, чи зустрічається певна лексична одиниця в англійській чи німецькій мовах. А порівняно з Just-the-word корпус видає набагато більше результатів. Це також дає змогу активно використовувати його у навчальному процесі.

Lextutor – це закритий канадський вебсайт, що також є безкоштовним і має розвинений пошуковий механізм. На відміну від інших безкоштовних корпусів він надає користувачам доступ до вузькоспеціалізованих корпусів, таких як корпус тез. Інші сайти пропонують пошук серед більш загальних чи балансованих корпусів (винятком є платна версія Skell Search Engine). Lextutor дає змогу шукати не лише окремі слова чи фрази, а й одиниці на рівні морфології. Тобто знову за приклад беремо слово *neural*. Під час уведення його у поле пошуку можна вибрати такий фільтр, щоб це слово було не самостійним, а частиною іншого слова. І два таких приклади (*seigneurial, psychoneural*) Lextutor дійсно знаходить у корпусі Academic General.

Описавши приклад використання кожного із сайтів, можна описати результати в порівняльній таблиці 1.

Таблиця 1

Приклади використання сайтів

	English Corpora	Just-the-word	Skell Search Engine	Netspeak	Lextutor
Відкритий/закритий	Є і відкриті і закриті корпуси	Інформації немає	Є і відкриті і закриті корпуси	Відкритий	Є і відкриті і закриті корпуси
Платний/безкоштовний	Безкоштовний, але є платна більш розвинена версія	Безкоштовний	Безкоштовний, але є платна більш розвинена версія	Безкоштовний	Безкоштовний
Варіації англійської мови (британська, американська та ін.)	Різні	Інформації немає	Різні	Інформації немає	Різні
Джерела наповнення	Різні	Різні	Різні	Веб-сторінки	Різні
Рахує знайдені результати	+	+	Тільки в платній версії	Показує приблизну кількість	+
Дає змогу проводити пошук одиниць морфологічного рівня	-	-	-	-	+
Групує знайдені результати	-	+	Тільки в платній версії	-	-
Дає змогу створити власний корпус	-	-	Тільки в платній версії	-	-

Висновки та перспективи подальших досліджень. Корпус є ефективним інструментом дослідження фахової мови, надаючи вільний та швидкий доступ до величезної кількості текстів, що представляють англійську мову в її різних варіантах. Із проаналізованих сайтів, що надають майже вільний доступ до використання корпусів, з огляду на функціонал, найбільш корисним для дослідження можна вважати платну версію Skell Search Engine, що дає змогу проводити комплексний пошук слів та словосполучень, має різноманітні способи фільтрування інформації, підраховує знайдені результати та надає контекст до кожного знайденого прикладу того чи іншого слова. Варто зазначити, що хоча пошук за допомогою корпусу і видає значні результати, необхідно точно знати, що шукати, і вміти користуватися комплексним пошуком, що його пропонують вебсторінки корпусів. Тож пошук за допомогою корпусу можна вважати вторинним методом дослідження фахової мови, який допоможе зібрати конкретні приклади на основі теоретичних знань про об'єкт дослідження.

Список використаної літератури

1. Wallis S. *Statistics in Corpus Linguistics Research: A New Approach*. United Kingdom: Taylor & Francis, 2020. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429491696>
2. McEnery T., Wilson, A. *Corpus Linguistics: An Introduction*. United Kingdom: Edinburgh University Press, 2001.
3. Hoffmann L. *Kommunikation smittel Fachsprache: eine Einführung*. Germany: G. Narr, 1985. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783112473924>
4. Кияк Т. Вузькогалузеві терміни як основа формування та квазіреферування фахових текстів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології»*. 2008. Вип. 620. С. 3–5.
5. Кияк Т. Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. Вип. 32. С. 104–108.

6. Камінська О. І. Фахова мова. Проблематика визначення та особливості вживання. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Серія «Філологічні науки»*. 2018. Т. 17. Вип. 1. С. 6–9. DOI: <https://doi.org/10.24061/128637>
7. Варешкіна Н. В., Гроза І. М. Особливості застосування засобів корпусної лінгвістики для покращення якості перекладу та оптимізації його процесу. *Нова філологія*. 2022. Вип. 85. С. 46–51. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-6>
8. Hinton M. Corpus linguistics methods in the study of (meta) argumentation. *Argumentation*. 2021. Вип. 35(3). С. 435–455. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10503-020-09533-z>
9. Ділай І. П., Ділай М. П. Когнітивна корпусна лінгвістика: сучасний стан і перспективи. *Нова філологія*. 2021. Вип. 83. С. 71–78.
10. English Corpora. URL: <https://www.english-corpora.org/> (дата звернення: 18.02.2024).
11. Skell Search Engine. URL: <https://skell.sketchengine.eu/#home?lang=en> (дата звернення: 18.02.2024).
12. Just-the-word. URL: <http://www.just-the-word.com/> (дата звернення: 18.02.2024).
13. Netspeak. URL: <https://netspeak.org/> (дата звернення: 18.02.2024).
14. Lextutor. URL: <https://lexutor.ca/conc/eng/> (дата звернення: 18.02.2024).

References

1. Wallis, S. (2020). *Statistics in Corpus Linguistics Research: A New Approach*. United Kingdom: Taylor & Francis. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429491696>
2. McEnery, T., Wilson, A. (2001). *Corpus Linguistics: An Introduction*. United Kingdom: Edinburgh University Press.
3. Hoffmann, L. (1985). *Kommunikationsmittel Fachsprache: eine Einführung*. Germany: G. Narr. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783112473924>
4. Купчик, Т. Р. (2018). Вузкогалузеві термини як основа формування та квазіреферування фахових текстів [Special terms as basis of the formation and quasi-referencing of professional texts]. *Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». Серія «Проблеми української термінології» – The Journal of National University «Lviv Polytechnic». Series «Problems of Ukrainian Terminology», 620, 3–5 [in Ukrainian].*
5. Купчик, Т. Р. (2007). Функції та переклад термінів у фахових текстах [Functions and translation of terms in professional texts]. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка – The Journal of Ivan Franko Zhytomyr State University, 32, 104–108 [in Ukrainian].*
6. Камінська, О. І. (2018). Фахова мова. Проблематика визначення та особливості вживання [Language for specific purposes. The problem of its definition and the peculiarities of its usage]. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. Серія «Філологічні науки» – The relevant questions of social sciences and the history of medicine. Series «Philological sciences», 17, 1, 6–9. DOI: <https://doi.org/10.24061/128637> [in Ukrainian].*
7. Варешкіна, Н. В., & Гроза, І. М. (2022). Особливості застосування засобів корпусної лінгвістики для покращення якості перекладу та оптимізації його процесу [The peculiarities of the usage of corpus linguistics to improve the result and optimize the process of the translations]. *Нова філологія – New philology, 85, 46–51. DOI: <https://doi.org/10.26661/2414-1135-2022-85-6> [in Ukrainian].*
8. Hinton, M. (2021). Corpus linguistics methods in the study of (meta) argumentation. *Argumentation, 35(3), 435–455. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10503-020-09533-z>*
9. Ділай, І. П., & Ділай, М. П. (2021). Когнітивна корпусна лінгвістика: сучасний стан і перспективи [Cognitive corpus linguistics: its modern state and prospects]. *Нова Філологія – New Philology, 83, 71–78 [in Ukrainian].*
10. English Corpora. Retrieved from <https://www.english-corpora.org/> [Last accessed: 18.02.2024].

11. Skell Search Engine. Retrieved from <https://skell.sketchengine.eu/#home?lang=en> [Last accessed: 18.02.2024].
12. Just-the-word. Retrieved from <http://www.just-the-word.com/> [Last accessed: 18.02.2024].
13. Netspeak. [Electronic resource]. Retrieved from <https://netspeak.org/> [Last accessed: 18.02.2024].
14. Lextutor. Retrieved from <https://lexutor.ca/conc/eng/> [Last accessed: 18.02.2024].

Виклюк А. О. Корпус як інструмент досліджень фахової мови (на прикладі фахової мови нейронауки для медичної сфери)

У статті простежено доцільність використання корпусів у різних галузях лінгвістики, а також описано функціонал п'ятьох вебсторінок, що дають можливість працювати з корпусами англійської мови, і зазначено роль таких корпусів для дослідження англійської фахової мови (на прикладі англійської фахової мови для нейронауки для медичної сфери). За Л. Гоффманом фаховою мовою називають мовні одиниці різного рівня, що використовуються у професійній комунікації, тож під фаховою мовою нейронауки розуміємо ті різнорівневі мовні одиниці, що забезпечують ефективну комунікацію науковців даної сфери (лікарів – неврологів та нейробіологів). Корпусом називають зібрання опрацьованих за допомогою комп'ютера текстових одиниць, які включають статті (із газет, вебсторінок в Інтернеті та журналів) та подекуди інші текстові джерела, такі як записи із судових засідань. Корпуси можуть бути відкриті та закриті, анотовані та неанотовані. Вони активно використовуються у сфері перекладів, когнітивної лінгвістики та в багатьох інших сферах. Висновок із цього дослідження: корпуси також можуть бути корисним інструментом у роботі з фаховою мовою. Це показує огляд функціоналу English Corpora, Just-the-word, Skell Search Engine, Netspeak та Lextutor. Усі ці вебсторінки дають доступ до роботи з великою кількістю корпусів англійської мови. Майже кожна з них має розширений пошук лексичних одиниць. Більшість згаданих сторінок рахують результати. English Corpora, Lextutor та Skell Search Engine мають найбільш деталізовані фільтри для інформації. Із їхньою допомогою можна шукати лексичні одиниці за їхніми джерелами, за частиною мови та проводити інші деталізовані пошуки. З усіх оглянутих вебсторінок, що пропонують роботу з корпусами, найбільш деталізованою є Skell Search Engine, а саме його платна версія. Завдяки пошуку за CQL (corpus query language), який фактично виглядає як задана послідовність із невідомими частинами, можна шукати різноманітні лексичні та граматичні конструкції серед корпусів, представлених на сайті.

Ключові слова: фахова мова, англійська фахова мова, корпусна лінгвістика, корпус.

Vykliuk A. Corpus as a tool for the research of language for specific purposes (on the basis of language for neuroscience for medical sphere)

This article traces the expediency of using corpora in various fields of linguistics. It also describes the functionality of 5 web pages allowing to work with English corpora and indicates the role of such corpora in the study of English for specific purposes (on the basis of language for neuroscience for medical sphere). According to L. Hoffman, language for specific purposes comprises language units of different levels used in professional communication. Therefore, the language for neuroscience for medical sphere is understood as those language units of different levels that ensure effective communication of scientists in this field (neurologists and neurobiologists). A corpus is a collection of computer-processed units of text including articles (newspaper, web, and journal articles) and sometimes other textual sources, such as court records. Corpora can be open and closed, annotated and unannotated. They are actively used in translation, cognitive linguistics and many other fields. The conclusion from this study is that corpora can also be a useful tool in working with professional language. This is shown by a look at the functionality of English Corpora, Just-the-word, Skell Search Engine, Netspeak and Lextutor. All of these websites provide access to a large number of English

corpora. Almost every one of them has an advanced search for lexical items. Most of these websites count the results. English Corpora, Lextutor and Skell Search Engine have the most detailed filters for information. They allow you to search for lexical items by their source, part of speech and other ways of advanced search. Of all the websites that offer corpus work, Skell Search Engine, and specifically its paid version, is the most detailed. Thanks to the CQL (corpus query language) search, which actually looks like a given sequence with unknown parts, you can search for various lexical and grammatical constructions among the corpora presented on the website.

Key words: language for specific purposes, English for specific purposes, corpus linguistics, corpus.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 22.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 811.111'42

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-238-245

Давидова Тетяна Василівна,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології та лінгводидактики

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, м. Суми, Україна.

tatiadavydova@i.ua

<https://orcid.org/0000-0001-5815-8503>

Бондаренко Віктор Олександрович,

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри англійської філології та лінгводидактики Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, м. Суми, Україна.

polylerka@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0001-7784-5691>

Луо Ченсян,

магістрантка

Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка,
м. Суми, Україна.

asrervix@i.ua

ОПОЗИТИВНІ КОНЦЕПТИ LIFE – DEATH У ХУДОЖНЬОМУ ПРОСТОРИ РЕЯ БРЕДБЕРІ

Постановка проблеми. На сучасному розвитку гуманітарного знання та в ході активного переходу від лінгвістики, орієнтованої на вивчення мови в самій собі, до лінгвістики антропологічної, що вивчає мову у зв'язку з людиною, її мисленням та свідомістю, сучасна лінгвістична думка зіткнулася з необхідністю дослідження концепту як нового феномену для адекватного позначення змістового боку мовного знака, який би зняв функціональну обмеженість традиційного значення та сенсу і в якому органічно поєдналися б логіко-психологічні та мовознавчі категорії. Активні розвідки в мовознавстві з 90-х років ХХ ст. та на початку нового століття спричинили появу цілої низки номенклатурних одиниць, спільною ідеєю яких була демонстрація специфіки представлення мовних знань. У конкурентній боротьбі в лінгвістичній літературі зіткнулися такі терміни, як «концепт», «лінгвокультурема», «міфологема», «логоепістема», але стає очевидним, що найбільш життєздатним виявилось саме поняття «концепт». Вивчення концептів, а також їхніх семантичних особливостей (Гром, 2020) – актуальний напрям сучасної лінгвістики, оскільки саме даний ракурс дослідження дає змогу розглядати слово в контексті культури, пізнання і комунікації. Особливість людського мислення та властивість мозку рефлектувати про явища навколишнього світу в межах контрарних опозицій призвела до вивчення науковцями різного роду дихотомій, бінарних або опозитивних концептів, антиконцептів тощо, у яких стисло та базово представлена суть існуючих у світі дуальних опозицій.

Загалом концепт – це абстрактна ідея або загальне поняття, яке представляє щось у людському мисленні. Це ментальна конструкція, яка використовується для розуміння, класифікації та спілкування про світ. Різні концепти можуть варіюватися від позначення конкретних речей, таких як «стіл» або «яблуко», до абстрактних ідей, таких як «справедливість» або «свобода».

Вони допомагають зрозуміти наш досвід, організовуючи інформацію та забезпечуючи основу для розуміння взаємозв'язків і закономірностей. Концепти є фундаментальними одиницями для людського пізнання світу; вони відіграють вирішальну роль у мові, мисленні та вирішенні проблем не лише в лінгвістиці, а й в інших царинах знань.

Із цієї причини вивчення концептів та їхнього мовного вираження вимагає постійної уваги з боку науковців, чим пояснюється *взаємозв'язок* цієї статті із загальнонауковим вектором дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лінгвістичні вчення сьогодення знаходяться на етапі свого інтенсивного розвитку, адже нині повсюдно спостерігається переосмислення мови та культури, що призвело до вивчення мовних одиниць з абсолютно різних ракурсів. Це спричинило стрімкі зміни в наукових парадигмах, зокрема формування неофункціоналізму, когнітивного та комунікативного підходів до аналізу мовних явищ. Вивчення репрезентації знань через концепти має усталену наукову базу, адже концепти вивчали такі зарубіжні та вітчизняні вчені, як Р. Гіббс, Дж. Лакофф, Л. Талман, С. Жаботинська, Н. Ізотова, З. Коцюба В. Маслова, А. Приходько, О. Селіванова та ін. Теоретичні наукові здобутки в симбіозі з практичними знаннями надають нам можливість комбінувати існуючі прийоми та методики з метою вивчення нових концептів різних мовних культур. Аналіз текстових концептів є трендовим дослідженням сьогодення, чим пояснюється **актуальність** нашої наукової розвідки.

Опозитивні концепти LIFE – DEATH можна розуміти як явище широкого спектру – від складної філософської дихотомії до погляду на життя конкретної людини. Набуття статусу концепту зумовлено низкою культурних, історичних та соціально-політичних чинників. Беручи до уваги англійську лінгвокультуру, концепти LIFE – DEATH ми розглядаємо як одне з фундаментальних понять, що становить важливу частину мовної картини світу як носіїв загалом, так і авторського світогляду зокрема.

Мета і завдання. Мета дослідження полягає у вивченні текстової реалізації опозитивних концептів LIFE – DEATH на основі аналізу мовного матеріалу – роману Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом» (Ray Bradbury «Fahrenheit 451»).

Із метою досягнення поставленої мети вважаємо за потрібне вирішити такі завдання: провести контекстуальний аналіз твору Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом» із метою дослідження смислового обсягу опозитивних концептів LIFE – DEATH; реконструювати у контексті ключові концептуальні метафори та встановити кореляційні межі досліджуваних концептів через призму авторського світобачення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема протилежності, що пронизує безліч сфер людського життя, давно зацікавила лінгвістів, адже зіставлення предметів і явищ об'єктивної дійсності є характерним для носіїв мови будь-якої національної культури. Людське пізнання, увібравши в себе двоїсту природу діалектики, завжди опосередковане мовою: людина, пізнаючи навколишній світ, мислить поняттями і зберігає отриману інформацію і знання загалом у своїй свідомості. Ідея протилежності досі не втратила своєї актуальності. Принцип опозиції залишається чинним для багатьох сучасних світоглядних та наукових моделей. Лінгвісти неодноразово вивчали протилежність та принципи її побудови на мовному рівні (явище антонімії) та на рівні мислення – через дослідження концептів, які є медіаторами між мовою і мисленням. Через велику кількість досліджень із цього питання в лінгвістиці існує декілька номінаторів поняття протилежності: протичлени, антиномії, опозитиви, концептуальні опозиції, опозитивні або опозиційні концепти, концептуальні дихотомії, бінарні опозиції або бінарні концепти, антиконцепти тощо (Давидова, 2013). Це зумовлено дуальною природою людського мислення.

Серед базових загальнолюдських концептів є опозитивні концепти LIFE – DEATH, які ми вивчаємо у художньому просторі Рея Бредбері. Авторське життєве кредо можна виразити у його власних словах: не бійтеся своїх ідеалів. Якщо вони не виконуються, вони мають бути змінені

(Bradbury Ray, Wikipedia). Бредбері відомий як письменник, який виступав за свободу слова, індивідуальну свободу та критикував цензуру й утиск. Його твори часто пронизані ідеями про важливість вільного мислення та відстоювання власних переконань. У зв'язку із цим метою нашої наукової розвідки стало вивчення смислового обсягу концептів LIFE – DEATH у творчості Р. Бредбері на основі його творів, зокрема «451 градус за Фаренгейтом» (*Fahrenheit 451*). Це роман-антиутопія, опублікований у 1953 р. Дія розгортається в уявному суспільстві майбутнього, де книги заборонені, а провладні пожежники спалюють будь-яку знайдену книгу. Назва роману стосується температури, за якої займається папір.

Загальновідомо, що художній твір завжди відзначений авторською індивідуальністю та неповторністю. Це індивідуальний стиль, який ще інколи називають ідіостилем, це індивідуальний почерк, індивідуальна мова або ідіолект, який розглядається як сукупність мовно-виражальних засобів, що виконують естетичну функцію й вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших. Іншими словами, ідіостиль – це система змістовних і формальних характеристик, властивих творам певного автора, що робить унікальним утілений у цих творах авторський спосіб висловлення.

Щоб процедура аналізу тексту роману була предметною та сутнісною, слід зазначити, що фабула зводиться до зображення нового, майбутнього суспільства (анти-інтелектуальна Америка), де панують тоталітаризм і майже повний контроль над суспільством. Влада намагається підпорядкувати собі навіть думки людей: книги заборонено, незаконним вважається читання і переховування будь-якої літератури, а за дотриманням порядку мають слідувати пожежники. Але пожежники не гасять вогонь, вони його розпалюють, вони – запорука того, що люди не читатимуть узагалі, адже книжки примушують людину думати і самостійно аналізувати. Пожежники мають спалювати книжки й будинки, де їх ховають, адже владі легше керувати натовпом, який не вміє і не буде критично мислити. Будь-яке інакомислення чи самостійна думка створює небезпеку для режиму та стає потенційною мішенню для пожежної команди.

«451 градус за Фаренгейтом» – це роман про важке прозріння особи в засліпленому тоталітарним режимом суспільстві, який наскрізь наповнений роздумами про життя та смерть, а також їх сенс, наповненість, та абсолютне різне ставлення людей до цих понять.

Головний герой, Гай Монтег, пожежник, який починає сумніватися в цензурі та конформізмі свого суспільства після зустрічі з Кларисою, молодою жінкою, яка кидає виклик його способу мислення. У міру того, як Монтег щоразу заглиблюється у власні думки та емоції, він дедалі більше розчаровується в репресивному режимі, якому служить. У романі розглядаються теми цензури, державного контролю, сили знання та важливості критичного мислення. Він зображує світ, де технології, засоби масової інформації та конформізм призвели до втрати індивідуальності й справжнього людського зв'язку. Через спроби Монтега до самопізнання та бунту проти утвердженого статус-кво Р. Бредбері застерігає від небезпеки цензури, інтелектуального придушення та інших наслідків надмірно контрольованого суспільства. «451 градус за Фаренгейтом» залишається вічною класикою, яка продовжує резонувати з читачами як потужний коментар про цінність інтелектуальної свободи та небезпеки суспільства, яким керують невігластво і страх. Автор закликає читачів цінувати свободу думки, критичне мислення і підкреслює важливість літератури як засобу збереження людського досвіду та культури.

Не можна не зауважити, що аналіз авторських концептів є абсолютно безглуздим та позбавленим будь-якого сенсу, якщо не розглядати їх у контексті, тож розглянемо декілька мовних ілюстрацій.

Беручи до уваги головну ідею, яку автор вклав у роман «*Fahrenheit 451*», припускаємо, що book/книга у художньому просторі Рея Бредбері кваліфікується як щось, що несе в собі життя. Використовуючи прийом персоніфікації та ототожнюючи книги з живими створіннями, автор

наділяє їх властивостями живих істот, про що свідчить проаналізований мовний матеріал, наприклад:

They [books] fell like slaughtered birds and the woman stood below, like a small girl, among the bodies (Bradbury, 2004).

Трактуємо таке явище метафорично, що надає нам можливість реконструювати у контексті концептуальну метафору – BOOK IS LIFE (книга є життя); при цьому трактуємо перший конституент метафори як референт, а другий – як корелят відповідно.

Водночас у зазначеному фрагменті вбачаємо й актуалізацію другого конституенту бінарної пари – концепту DEATH. На це вказує, по-перше, наявність такого маркеру, як *slaughtered* (убитий). Ця лексема є дериватом дієслова *to slaughter*, яке означає *to kill (people or animals) in a cruel or violent way, typically in large numbers* (Longman Dictionary Online).

У запропонованому далі текстовому фрагменті також ідентифікуємо ознаки концепту LIFE:

Do you know why books such as this are so important? Because they have quality. And what does the word quality mean? To me it means texture. This book has pores. It has features. This book can go under the microscope. You'd find life under the glass, streaming past in infinite profusion (Bradbury, 2004).

У розглядуваному фрагменті експліцитно виражається зміст концепту LIFE. На основі розглядуваного прикладу ще раз підтверджуємо нашу думку, що у ідіостилі Рея Бредбері книги – це життя. Так, марковані фрагменти *texture*, *features*, *pores* вказують на властиві живим істотам текстуру, риси, пори і т. п., через що опосередковано імплікуються концептуальні ознаки *growth*, *development*, *functioning*, властиві життю у цілому.

У наступному фрагменті – *Fahrenheit 451: The temperature at which book-paper catches fire and burns* (Bradbury, 2004) – активізується концепт DEATH, через такий його вербалізатор, як дієслово *to burn* (згорати), який входить до інтенціоналу концепту, оскільки експлікує його суть. Можемо стверджувати, що згаданий номінатор є смисловим компонентом концепту, і підтверджуємо це результатами аналізу словникових визначень, де лексема *to burn* означає *to destroy or damage something with fire* (Longman Dictionary Online) і входить до семантичного наповнення ядра концепту DEATH, що дає нам підстави розглядати вищезгаданий експлікатор як такий, що вживається автором на позначення явища смерті. Словосполучення *to catch fire*, марковане в текстовому фрагменті, також, за нашими висновками, відносимо до номінаторів концепту, оскільки через нього актуалізується семантична ознака *to destroy*, а сема *fire* у зазначеному текстовому фрагменті виступає як активізатор певної сили, що межує із владою (актуалізація семантичної ознаки *power*). Оскільки вищезазначені вербалізatori розкривають ознаки концепту DEATH, робимо висновок, що у світогляді Рея Бредбері книги постають як сутності, що здатні померти або метафорично і фізично можуть бути позбавлені життя.

Досліджувані концепти знаходять своє текстове втілення і в такому текстовому фрагменті:

It's fine work. Monday burn Millay, Wednesday Whitman, Friday Faulkner, burn 'em to ashes, then burn the ashes. That's our official slogan (Bradbury, 2004).

Рей Бредбері уподібнює акт спалювання книг до процесу вбивства, тому в мовному матеріалі лексеми *to kill* (вбивати) та *to burn* (спалювати) часто виступають контекстуальними синонімами.

Використовуючи стилістичний прийом антономазії (різновид метонімії, побудованої на вживанні власного імені замість загального або навпаки), Рей Бредбері вживає прізвиська письменників, авторів книг, що піддаються спалюванню, тобто вбивству, навмисно уникаючи номінації речей такими, якими вони є насправді (знищення не книг, а самих їх авторів). Лексичні маркери Millay, Whitman, Faulkner виступають у художньому просторі Рея Бредбері суб'єктами по відношенню до таких явищ, як життя та смерть, і вербалізують однойменні концепти. Міллей, Уйтмен та Фолкнер є живими людьми (експлікація семантичного компоненту *living beings*),

а отже, у бредберівському розумінні – люди/автори книг можуть виступати об'єктами для знищення, що підтверджується у процитованому маркованому контексті завдяки дієслову *to burn*.

У наступному контексті також імплікується концепт LIFE:

The psychiatrist wants to know why I go out and hike around in the forests and watch the birds and collect butterflies (Bradbury, 2004).

Це підтверджується наявністю низки лексичних одиниць (*go out* (проводити час не вдома), *hike around* (гуляти), *watch* (дивитись, спостерігати), *collect* (збирати, колекціонувати)), основний зміст яких – певна діяльність людини. Вони актуалізують у собі такі семантичні ознаки, як *activity, experience, motion*. Усе це, за традиційними уявленнями людства, є нормальним та прийнятним для життя. Але, зважаючи на контекст фрагменту, ми виділили компонент *psychiatrist* (психіатр) із метою повного та правильного розуміння й трактування поняття *життя* у світогляді Рея Бредбері. У науці психіатрія трактується як галузь клінічної медицини, що вивчає *психічні (душевні) розлади*, займається їх лікуванням, профілактикою і наданням допомоги психічно хворим, а також ізоляцією осіб із психічними розладами та осіб із відхиленнями в поведінці, що представляють потенційну небезпеку для себе чи для оточуючих або порушують ті чи інші суспільні норми. Тобто життя Клариси Макклеллан (героїня роману, про яку йдеться в зазначеному уривку) та те, чим вона займається, виявляється ненормальним та неприйнятним для суспільства. Через свою несхожість та її не схожі на інших погляди вона змушена відвідувати психіатра. У цьому і проявляється позиція автора щодо *життя* людей та його наповненості. За допомогою такої стилістичної фігури, як антитеза (різке протиставлення понять, думок, образів), на якій побудований увесь роман, автор наголошує на АБСУРДНОСТІ ЖИТТЯ, у якому нормальні речі сприймаються суспільством як повністю їм протилежні.

У запропонованому нижче фрагменті знаходить своє відображення така концептуальна ознака, як *killing* (вбивство), яка відноситься до ядерної зони у структурі концепту DEATH:

I'm afraid of children my own age. They kill each other. ... it always used to be that way? [...] Six of my friends have been shot in the last year alone. Ten of them died in car wrecks. [...] My uncle says his grandfather remembered when children didn't kill each other (Bradbury, 2004).

Розповідаючи про своїх однолітків, героїня роману вживає таке словосполучення, як *to kill each other*. Дієслово *to kill* у цьому разі є експлікатором концепту DEATH, оскільки за дефініцією, представленою у тлумачному словнику (Longman Dictionary Online), воно означає *to cause the death of (a person, animal, or plant): to end the life of someone or something*. Разом із тим у цьому ж мовному фрагменті на позначення концепту DEATH використовуються контекстуальні синоніми *to be shot* та *to die*.

У світогляді Рея Бредбері протиставляються ДУХОВНЕ ЖИТТЯ та ФІЗИЧНЕ ЖИТТЯ, причому автор акцентує увагу читача на першочерговій важливості першого, оскільки, як уважає письменник, духовна смерть може перерости й у смерть фізичну (біологічну). Підтверджуємо наше припущення такою ілюстрацією:

His wife stretched on the bed, uncovered and cold, like a body displayed on the lid of a tomb, her eyes fixed to the ceiling by invisible threads of steel, immovable (Bradbury, 2004).

Досліджуваний концепт LIFE знаходить своє текстове втілення і в такому мовному фрагменті:

Last night I thought about all the kerosene I've used in the past ten years. And I thought about books. And for the first time I realized that a man was behind each one of the books. A man had to think them up (Bradbury, 2004).

Наведений текстовий фрагмент є доказом нашого припущення щодо зображення Реєм Бредбері книг як *живих сутностей*. Це підтверджується тематично маркованим контекстом *a man was behind each one of the books* завдяки іменнику *a man* (людина), що експлікує семантичну ознаку

living being/creature. Тобто за кожною книгою є ЛЮДИНА, і між ними існує певний зв'язок (*a man had to think them up*). Припускаємо, що у світобаченні Рея Бредбері людина, створивши книгу, наділила її частиною себе, вклала в неї свої думки чи навіть свою душу, тим самим зробивши її духовно живим надбанням людства. Звідси робимо висновок, що за Реєм Бредбері СПАЛЕНІ КНИГИ – це МЕРТВІ ІСТОТИ/СТВОРІННЯ, які до цього були наповненні ЖИТТЯМ.

На противагу усталеному устрою та заскорузлій системі поглядів у суспільстві Рей Бредбері зображує протилежний варіант існування/життя, утілюючи його в образі героїні Клариси з її спрагою до життя з нормальними людськими цінностями:

I like to smell things and look at things, and sometimes stay up all night, walking, and watch the sun rise (Bradbury, 2004).

Тематично марковані фрагменти актуалізують периферію у структурі концепту LIFE. Умовно кажучи, вони становлять концептуальну ознаку *lifestyle*. Бредберівська героїня Клариса відзначається несхожим на інших стилем життя, за яким люди в силу різкого зростання технічного прогресу цікавляться лише тим, що відбувається на екранах їхніх телевізорів, рідко виходять із дому, мало спілкуються один з одним. На превеликий жаль, більшість людей сучасного суспільства цікавлять лише матеріальні цінності. Клариса ж сприймає життя за абсолютно протилежним принципом, віддаючи перевагу духовним цінностям (*spiritual life*). Підтвердженням цьому можуть служити проаналізовані нами фрагменти контексту (*smell things, look at things, stay up all night, walking, watch the sun rise*).

Отже, за Реєм Бредбері СМЕРТЬ ДУХОВНА та СМЕРТЬ ФІЗИЧНА тісно взаємопов'язані і перша може стати причиною для другої.

В авторському розумінні, таку духовну смерть спричиняють антиінтелектуально спрямована політика влади та заборона читання й утримання книг, утім, утішним залишається той факт, що є люди, які зберігають у себе вдома цілі бібліотеки, переймаються проблемами невігластва і дбають про інтелектуальне майбутнє.

Висновки. У результаті аналізу ми можемо говорити про те, що книга ототожнюється Реєм Бредбері з живою істотою, а саме з письменниками, авторами книжок, оскільки останні вкладають у свої творіння душу та наділяють їх життям, тобто за кожною книгою стоїть жива людина. В авторському розумінні книги – це живі істоти, які здатні жити та помирати. У зв'язку із цим ми реконструювали у контексті базові концептуальні метафори: КНИГА – це ЖИТТЯ. СПАЛЕНІ КНИГИ – це МЕРТВІ ІСТОТИ/СТВОРІННЯ, які до цього були наповненні ЖИТТЯМ.

Унаслідок аналізу концептуальних метафор можна зробити висновок, що, на думку Рея Бредбері, наявність книг у суспільстві формує його духовне життя. Люди, які читають книги (чи хоча б намагаються знайти можливість для їх прочитання), характеризуються глибокою зацікавленістю не лише у навколишній об'єктивній реальності, а й у більш глибоких філософських аспектах життя. Спалення книжок призводить до повністю протилежного результату – духовної смерті. Люди, які підтримують процес антиінтелектуалізації, стають об'єктами маніпулювання.

Рей Бредбері у своєму романі протиставляє ДУХОВНЕ ЖИТТЯ та ФІЗИЧНЕ ЖИТТЯ, акцентуючи увагу на першочерговій важливості першого. На його думку, СМЕРТЬ ДУХОВНА та СМЕРТЬ ФІЗИЧНА також тісно взаємопов'язані, і перша може стати причиною для другої.

Перспективою дослідження є подальше вивчення метафоричного компоненту опозитивних концептів LIFE – DEATH у творчості Р. Бредбері.

Список використаної літератури

1. Гром О. М. Семантичні особливості концепту в англійській мові. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Том 31(70). № 2. Ч. 2. С. 60–64. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-2/11>

2. Давидова Т. В. Антиконтцепти в англійській художній літературі Вікторіанської доби: системно-типологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2013. 20 с.
3. Bradbury Ray. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Ray_Bradbury
4. Bradbury Ray. *Fahrenheit 451*. Harper Collins UK. Science fiction and fantasy paperbacks. 2004. 245 p.

References

1. Hrom, O. M. (2020). Semantychni osoblyvosti kontseptu v angliiskii movi [Semantic peculiarities of a concept in the English language]. *Vcheni zapysky TNU named after V. I. Vernadskyyi. Seriya: Filologia. Sotsialni komunikatsii – Scientific notes of TNU named after V. I. Vernadskyyi. Series: Philology. Social communications*, 31(70), 2, 2, 60–64. DOI: <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.2-2/11>
2. Davydova, T. V. (2013). Antykontsepty v angliiskii khudozhnii literaturi Viktorianskoi doby: systemno-typologichnyi aspekt [Anticoncepts in the English fiction of the Victorian era: systematic and typological aspect]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv.
3. Bradbury Ray. *Wikipedia*. Retrieved from https://en.wikipedia.org/wiki/Ray_Bradbury
4. Bradbury, Ray (2004). *Fahrenheit 451*. Harper Collins UK. Science fiction and fantasy paperbacks. 245 p.

Давидова Т. В., Бондаренко В. О., Ченсян Л. Опозитивні концепти LIFE – DEATH у художньому просторі Рея Бредбері

Статтю присвячено дослідженню опозитивних концептів LIFE – DEATH у художньому просторі Рея Бредбері, адже найбільшу складність для концептуального аналізу представляють саме абстрактні концепти. Їх референт має дещо розпливчасті межі, а отже, складно піддається визначенню, їх аксіологічна ознака завжди суб'єктивна за своїм характером. Носії мови оперують такими концептами несвідомо, а тлумачні словники фіксують лише найзагальніші ознаки їх мовних вербалізаторів. Із метою розширення розуміння природи подібних концептів нами було проведено дослідження проблеми реалізації концептів LIFE – DEATH на матеріалі роману Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом».

У роботі висвітлено специфіку семантичного наповнення опозитивних концептів LIFE – DEATH та виокремлено їхні основні концептуальні ознаки. Під час аналізу концептів нами була відтворена схема причинно-наслідкових зв'язків між явищами життя та смерті, а також виокремлено їхні основні інтегральні та диференційні ознаки. Установлено, що ідіостиль Рея Бредбері є досить унікальним за своєю природою. Авторський світогляд характеризується складністю та неоднозначністю інтерпретації художніх концептів, в основі яких лежить одна з головних універсальних дихотомій – життя і смерть. Опозитивні концепти Р. Бредбері LIFE – DEATH взаємопов'язані, а в основі їх утворення лежить прихований механізм, що відображає дуальну природу людського мислення.

Вербалізація концептів LIFE – DEATH у творчості Рея Бредбері здійснюється переважно імпліцитно, за допомогою таких художніх засобів, як метафора, епітет, порівняння, що відображають особливості ідіостилу письменника. Слова і словосполучення, які використовує автор на позначення концептів, мають приховані смисли, тим самим становлячи периферію, або так званий асоціативний шар концептів.

Доведено, що периферія концептів LIFE – DEATH у творчості письменника відображає індивідуальну авторську інтерпретацію цих явищ та значно відрізняється від загальнолюдського універсального їх сприйняття (ядра концепту). Якщо у словниках життя та смерть переважно трактуються як явища, що першочергово мають відношення до людей та інших живих істот, то в художньому просторі Рея Бредбері суть цих явищ перенесена у площину книг. У процесі аналізу мовного матеріалу реконструйовано декілька базових концептуальних метафор: КНИГА – це ЖИТТЯ, а СПАЛЕНІ КНИГИ – це МЕРТВІ ІСТОТИ/СТВОРІННЯ, які до цього були наповнені ЖИТТЯМ. Поняття життя та смерті хоча й є опозитивними, але все

одно існують у нерозривному зв'язку одним з одним, тому вербалізація одного з концепту невідмінно призводить до імпліцитної реалізації іншого.

Ключові слова: концептуалізація, концептуальна ознака, ядро, периферія, вербалізація, когнітивна лінгвістика, антиконцепт.

Davydova T., Bondarenko V., Chengxiang L. Oppositional concepts LIFE – DEATH in Ray Bradbury's literary space

The article offers a brief study of the oppositional concepts LIFE and DEATH in Ray Bradbury's literary space. The choice of the field is explained by the fact that it's the abstract concepts that represent the greatest difficulty for the conceptual analysis thus challenging the linguists. The referents of such concepts proved to have blurred boundaries, and therefore it is difficult to define them; their axiological features are always subjective in nature. Native speakers operate such concepts subconsciously and explanatory dictionaries record only the most general features of their linguistic verbalizers. In order to expand the understanding of their nature, we conducted a study of the essence of the LIFE – DEATH concepts and their context realization. The research is based on Ray Bradbury's novel «Fahrenheit 451».

The work highlights the specificity of the oppositional concepts LIFE – DEATH semantic content and reveals their main conceptual features. It was detected due to the studied concepts analysis that there exists a certain cause-and-effect relationships scheme between the life-and-death phenomena, which consequently allowed us to single out the integral and differential features of the LIFE – DEATH concepts in Ray Bradbury's literary space. It was proved that Ray Bradbury's idiostyle is quite unique in its nature. The author's worldview is characterized by the complexity and ambiguity of the interpretation. The key LIFE – DEATH concepts are based on one of the main universal dichotomies and are completely interconnected; their formation is based on a subtle mechanism that reflects the dual nature of human thinking.

The LIFE – DEATH concepts verbalization in Ray Bradbury's works is mainly carried out implicitly, in most cases with the help of such stylistic means and devices as metaphor, epithet, simile, which reflect the peculiarities of the writer's idiostyle. The words and phrases used by the author have hidden meanings, thereby constituting the periphery, or the so-called associative layer of the concepts.

It is proved that the periphery of the LIFE – DEATH concepts in the writer's work reflects the individual author's interpretation of these two phenomena and is significantly different from the traditional idea of what life-death is. In dictionaries, life and death are mainly interpreted as phenomena that are primarily related to people and other living beings, while in Ray Bradbury's literary space it has a lot to do with books. It is the books that render the idea of life, it is their burning that metaphorically translates the idea of death.

The conducted literary discourse analysis led to the reconstruction of a few basic conceptual metaphors: BOOK is LIFE, and the BURNED BOOKS are DEAD BEINGS / CREATURES which used to be filled with LIFE. In spite of the fact that the concepts of life and death are oppositional, they still exist in an inextricable connection with each other, so the verbalization of one of the concepts necessarily leads to the implicit realization of the other.

Key words: conceptualization, conceptual feature, nucleus, periphery, verbalization, cognitive linguistics, anti-concept.

UDC 81'33

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-246-254

Kostenko Viktoriia Hennadiivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages,
Latin and Medical Terminology of the
Poltava State Medical University,
Poltava, Ukraine.

vik.kostenko@pdmu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-9077-2191>

Bieliaieva Olena Mykolaiivna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Foreign Languages,
Latin and Medical Terminology of the
Poltava State Medical University,
Poltava, Ukraine.

o.bieliaieva@pdmu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-9060-4753>

Znamenska Ivanna Vladyslavivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages,
Latin and Medical Terminology of the
Poltava State Medical University,
Poltava, Ukraine.

i.znamenska@pdmu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-7091-6215>

Solohor Iryna Mykolaiivna,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages,
Latin and Medical Terminology of the
Poltava State Medical University,
Poltava, Ukraine.

i.solohor@pdmu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0001-9899-6552>

Honcharova Yevheniia Yevhenivna,

Candidate of Pedagogical Sciences, Lecturer of the
Department of Foreign Languages, Latin and Medical Terminology of the
Poltava State Medical University,
Poltava, Ukraine.

ye.honcharova@pdmu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-3341-3752>

SYNTAX PATTERNS OF HEADLINES IN PRINT TRADE ADVERTISEMENTS TARGETING DENTAL PROFESSIONALS

In the dental industry, advertisements are omnipresent, reaching dental professionals through various channels. Whether watching webinars, browsing dental magazines, attending trade shows, or engaging with social media, dental practitioners are constantly exposed to marketing strategies. The presentation of information in these advertisements can greatly affect their engagement, ultimately driving the sales of dental materials, tools, equipment, software, and other products; in other words, advertisements allow dental product marketers to share essential information about their offerings with dental professionals. However, the impact of advertisements in the dental field goes beyond merely promoting products and services, influencing perceptions and decisions within the professional community.

As professional communication becomes increasingly essential in social interactions, it has garnered significant attention in interdisciplinary research globally. While numerous studies focus on various aspects of medical texts, genres, and discourse, there has been a noticeable lack of research delving into the linguistic, stylistic, and pragmatic features of dental commercial advertisements (Kostenko et al, 2019; Kostenko & Znamenska, 2022; Kostenko & Solohor, 2022). Particularly, there is a gap in understanding advertisements targeting dental professionals, i.e. materials related to dental practice published, displayed, distributed, or utilized by dental practitioners.

Some scientists consider advertising to be “an act of specific communication, involving the influence of the addressee on the intellectual, emotional, and volitional structure of the recipient’s psyche” (Sutherland, 2009, p. 55). Other interpretations define advertising as a non-personal form of communication conducted through paid channels with a clearly identified source of funding (Kotler & Armstrong, 1997, p. 67). R. Williams argues that advertising is “the official art of capitalist society” that reflects and reinforces its values (Williams, 2000, p. 6). Ukrainian researchers V. M. Slyusar et al., analyzing approaches to defining “advertising” within the modern humanities, point out the inherent difficulty in formulating a comprehensive definition due to several factors (Slyusar et al, 2021). First, the rapid evolution of advertisement formats and the emergence of entirely new types constantly challenge attempts at a comprehensive definition. This dynamic landscape is also driven by the rise of the information society, advancements in technology (particularly new methods and channels for information transfer, amplified by growing audiences and the spread of internet technologies), global economic processes characterized by intensifying competition, and the development of innovative methods for promoting goods and services in the global market (Labrador et al., 2014; Marshall, 2015). Additionally, political processes like democratization and the rise of political technologies, alongside socio-cultural shifts towards westernization, further complicate defining advertising. Advertising, as a social phenomenon, also encompasses ethical, legal, cultural, and psychological connotations.

In the most general terms, advertising can be described as a type of mass communication aimed to pragmatically influence the recipients' behavior by encouraging them to purchase or engage with the product, service, or idea. It achieves this influence through a combination of key characteristics, including informative, representative, regulatory, prescriptive, and pragmatic aspects. Advertising also exploits aesthetic and expressive elements to create a persuasive message that resonates with the target audience.

An advertising message serves as a bridge between a brand and its clients. While the delivery method (online or offline) may vary, effective advertising messages across different channels share a core structure, which is determined by understanding the peculiarities of human perception, and can be deconstructed into five key components: a headline, a sub-headline, copy, images, and call-to-action.

The headline is a critical element of an advertisement, capturing the reader's attention and conveying the central message. Headlines, typically phrases or sentences, are designed to entice readers to engage

further with the advertisement. Given their prominent position, headlines significantly influence whether a reader continues reading or not. Marketers, therefore, employ various linguistic techniques to create compelling headlines. F. Sari emphasizes the importance of syntactic structure in crafting effective advertising copy (Sari, 2000, p. 5). Therefore, this study *aims* at analyzing the syntactic patterns used in headlines of printed dental commercial advertisements.

For this purpose, a corpus of 250 printed advertisements promoting innovative dental products (tools, equipment, materials, software, etc.) was compiled. These advertisements appeared in three leading dental journals published between 2021 and 2024: *Dentistry Today (USA)*, *Compendium of Continuing Education in Dentistry (USA)*, and *The Journal of American Dental Association*. This study employed a multi-pronged approach to analyze the syntactic patterns of the headlines. This study employed the following methods: linguistic observation and description, elements of discourse analysis that reflect the social background of interaction, genre analysis to explore the conventional features of dental advertisement headlines and how they conform to or deviate from established genre norms, structural and semantic analysis to deconstruct the headline structure and the meaning conveyed by the words and their arrangement.

Dental product advertisements tailored for dental professionals as the target audience employ syntax patterns and tools commonly used in commercial advertisements. However, we have identified the following peculiarities. Most headlines consist of simple sentences, averaging only six words (four content words and two function words), for example:

Meet the True All-in-One Irrigation System (iVoc Apical Negative Pressure Irrigation and Activation System)

Explore and feel beyond sight! (JW 17 Endodontic microexplorer)

Transform smile and your practice with Invisalign treatment! (Invisalign® Clear Aligners and Teeth Straightening).

This aligns with research suggesting simple sentences enhance memorability and impact (ME1; Simon, 2010). The advertising language prioritizes high readability for quick comprehension at a glance, ensuring the key message and promoted product leave a lasting impression. In terms of sentence function, imperatives dominate (83%), with declaratives accounting for 14%, and interrogative and exclamatory sentences making up the remaining 3%. This dominance of imperatives reflects the direct nature of communication within professional settings, encouraging immediate action from the targeted dentists. Furthermore, the advertising language in these contexts strives for persuasiveness to maximize its impact, as its function is to request, call for, thus, persuading someone to take action, which explains the frequent use of persuasive techniques in advertising English.

While imperatives might be considered a “strongest face-threatening act” according to G. Leech (Leech, 2014), potentially impolite in casual conversation or in many professional genres (research papers, reports, emails), their use in professional advertising becomes a strategic and accepted practice (O’Neill & Casanovas, 1997; EL-Sakran et al, 2017; Dubovičienė, T., & Skorupa, 2014). The determination of politeness or impoliteness in social interactions is a complex process influenced by a multitude of factors, including context, the presentation of language, and its interpretation by participants (Kangira, 2009; Dietrich, 2018). Imperatives are generally discouraged in academic writing; professional medical communication strives for a more collaborative and respectful tone. However, there are exceptions, such as emergencies in healthcare, where immediate action is crucial, or during medical training, where clear instructions are essential. In a world with information overload, imperatives offer clear and concise messages, cutting through the clutter with short, impactful statements. Healthcare professionals, including dentists, are accustomed to seeing these types of headlines in industry publications and marketing materials (Sheehan et al, 2016); we can presume professional communication within healthcare settings adopts a more direct and action-oriented tone compared to casual conversation, therefore,

dentists, as healthcare professionals, might be more receptive to this style compared to the general public.

The placement of imperative verbs within headlines is also crucial. Research suggests that the position of the imperative verbs within the sentence can significantly impact how the message is received (Deitrich, 2018; Dubovičienė, T., & Skorupa, 2014). Our findings demonstrate dental advertising headlines heavily utilize imperatives placed at the beginning of the sentence. This strong initial position emphasizes the call to action and grabs the reader's attention immediately, e. g.: *Confirm a clean root canal in second!* (Endocator endotesters)

In spoken language, starting a sentence with an imperative verb often appears more natural and conversational (Leech, 2014). This approach can be helpful in creating a more informal or friendly tone in dental advertisements, fostering closer contact between dental professionals. Although the additional text before or after the imperative verb does not necessarily diminish the impact of message, it appears to create a conversation around the imperative.

While many advertising samples analyzed often refrain from explicitly mentioning the company name or product in the headlines, opting instead to highlight the unique value proposition and differentiation of the offering, there are instances where brand names or product names are integrated into the headlines for specific purposes (see Figure 1). When headlines focus on what the company or product does and how it stands out from competitors, they aim to create intrigue, generate interest, and communicate the essence of the brand or product without relying solely on brand recognition. This approach allows advertisers to emphasize the benefits, features, or solutions offered by the product or service, drawing the audience's attention to the value proposition and differentiation that set it apart in the market.

In our study, we also made an attempt to uncover the role of main verb types, action and stative verbs, in creating compelling and effective advertising messages. Action, or dynamic verbs have been found as more frequent in headlines of dentistry advertisements compared to stative, or state verbs, conveying attitudes, thoughts, senses, or belonging, referring to permanent states or conditions. This prevalence can be explained by the necessity to create a sense of immediacy, energy, and engagement, prompting the audience to take action or highlighting the dynamic nature of a product or service:

Explore the infinite possibilities of digital dentistry (DentalCAD 3.0 Galway)

Elevate your patients' endo-restorative experience (Gentlewave® G4)

Think big! Move fast! (New Owandy 3D scanner)

Figure 1. Headlines in the form of imperative sentences containing and not containing brand names or product names

Understanding the nuances between action and stative verbs in advertisement headlines is important for crafting impactful messages that resonate with the target audience.

H. Zjakic et al established a categorization system to identify the functions of imperative verbs in the advertising headlines that includes four groups (Zjakic, 2017):

Focusers: imperatives, which direct the reader's attention to a specific product or benefit. For example: *“Enhance your implant surface within 10 seconds!”* (Dentis SQ UV activator), *“Meet the True All-in-One Irrigation System”* (iVoc Apical Negative Pressure Irrigation and Activation System)

Acquirers: imperatives, which encourage the reader to take possession of the product or service. For example: *“Get the max for your scrap!”* (Aurident dental materials, dental alloys)

Experiencers: imperatives, which focus on the positive experiences the product can offer. For example: *“Be you with Hydrosonic pro”* (Tooth-brushing system), *“Take on New Implant Procedure with CONIDENCE”* (HAHN Tapered Implant System).

Contacters: imperatives, which prompt the reader to initiate contact with the advertiser. For example: *Revolutionize Your Practice. Request a Demo Now!* (Medit Intraoral Scanners and Dental Software).

The results obtained have demonstrated that “focusers” are the most prevalent type of imperative in dental advertisement headlines. Coming in second are “experiencers”, which emphasize the positive outcomes associated with using the product. In contrast, imperatives encouraging contact or acquisition were less frequent. A small number of imperatives defied clear categorization within the established groups showcasing the diverse and nuanced use of imperative verbs in dental advertising.

According to K. Wales's dictionary of stylistics (Wales, 2014), graphology or graphemics plays a significant role in shaping visual communication. She states that different registers utilize specific graphological features, such as “print size and capitalization in newspaper and advertising layouts, the variation of typefaces and sizes in dictionaries, and the use of special lines in poetry” (Wales, 2014, p. 246). These elements create a lasting visual impression, embedding an image in the minds of viewers/readers that aids in long-term brand and product recognition. The dental industry employs a range of typographic, or visual design choices to captivate its professional audience. Typographical resources including alignment, font, and print size vary throughout the advertisements aimed to draw attention to certain information, which is considered as especially important for consumers. According to current literature (Bulmer & Oliver, 2006; Kress, 2006; Kumpf, 2000), graphological features such as print size and capitalization in advertising layouts, different typefaces and sizes in dictionaries, and special lines in poetry can create a lasting visual impression. These elements embed themselves in the minds of viewers and readers, helping them to remember and, most importantly, recognize brands and products. Further analysis categorized the imperative sentence headlines based on their font size. In advertisement headlines, there is no universally agreed-upon standard for font sizes. However, there are general guidelines and best practices to consider when choosing font sizes for different effects (Day, 2013; White, 2015). Extra large font size (72pt, 96pt) is typically used for the main keyword or product name; it grabs attention and establishes dominance in the visual hierarchy and can be appropriate for short headlines or when a strong first impression is crucial. Large font size (48pt, 60pt) is still prominent but allows for more text within the headline; it demonstrated good balance between grabbing attention and readability. Classic font size (24pt, 36pt) refers to a timeless and well-balanced size that complements the overall design, ensures clarity and avoids overwhelming the viewer. Medium font size (18pt, 20pt) is usually the smallest size used in a headline, often for disclaimers, or minor details. This classification is commonly used in print advertising specifications across various publications. The large print imperatives balancing attention-grabbing and readability make up about half, 54% of all imperative headlines. Classic (see Figure 2 B) and medium-size headlines constitute 26% and 17%, respectively; 3% of imperative headlines are represented by dominant and impactful extra large font size, suitable for short headlines requiring maximum impact (see Fig-

ure 2 A). Importantly, all dental advertisements are visually enhanced with pictures, including product images, professional portraits, or photos of satisfied clients that provide a quick, comprehensive overview of products or services.

The imperative headlines are strategically positioned near the top of the page for a maximum impact (see Figure 2). This strategic positioning reinforces their effectiveness.

Figure 2. Varying font sizes in dentistry advertisements

The analysis of print advertisements for dental products aimed at dental professionals has revealed several key trends. First, headlines prioritize clarity and memorability through short, simple sentences averaging six words. This approach ensures quick visual impact in a busy professional environment. Second, over 80% of headlines leverage imperative language, directly addressing the reader with calls to action. This tactic encourages immediate engagement and reinforces the message. Focuser verbs, highlighting product benefits, and experiencer verbs, emphasizing positive user outcomes, are the most common types of imperatives used. Interestingly, the headlines rarely mention the company or product name itself. Instead, they focus on functionalities and how the product differentiates from competitors. Finally, all advertisements incorporate visuals that complement the headlines, such as product shots, pictures of dental professionals, or satisfied patients. Strategic placement of imperative headlines near the top of the page maximizes visibility and impact. The findings obtained contribute to better understanding of communication strategies employed in print advertising targeting a certain group of professionals.

The future research can focus on tracking changes in print advertising strategies over time to determine how linguistic and visual elements evolve in response to market trends and technological advancements. Another promising direction for research involves cross-cultural analysis of print advertising strategies, particularly the use of imperatives and visuals across cultures and languages. Such research could play a significant role in identifying culturally appropriate adaptations that maximize advertising impact in international markets, fostering effective communication across borders.

References

1. Kostenko, V., Bieliaieva, O., & Solohor, I. (2019). Dentistry Trade Publications: between academic, technical and advertisement writing. *Research on Different Directions of Development of Philological Sciences in Ukraine and EU: International Conference, 2*, pp. 55–57. North University Centre of Baia Mare. Abstract Book, September, 20.

2. Kostenko, V., & Znamenska, I. (2022). Rational appeal techniques in dentistry commercial advertisement (dentists as consumers). *The interaction of journalism, advertising and PR in the modern media space: International scientific conference (Abstracts)*, pp. 23–26. Polonia University in Czestochowa, October 12–13, Poland. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-250-0-5>
3. Kostenko, V., & Solohor, I. (2022). Vidtvorennia pretsedentnykh vyraziv u anhlovovnykh tekstakh profesiino-orientoivanoi stomatolohichnoi reklamy [Recreating precedent expressions in texts of English Dentistry Trade Advertisement]. *Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies*, 26(1), 122–128. DOI: <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.26.1.24> [in Ukrainian].
4. Sutherland, M. (2009). *Advertising and the Mind of the Consumer: What Works, What Doesn't, and Why*. Crows Nest, New South Wales: Allen&Unwin. Third edition.
5. Kotler, P., & Armstrong, G. (1997). *Marketing: An Introduction*. Pearson College Div. 4th edition.
6. Williams, R. (2000). Advertising: The Magic System. *Advertising & Society Review*, 1(1), 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1353/asr.2000.0016>
7. Slyusar, V. M., Shkil, L. L., & Slyusar, M. V. (2021). Substantsiinyi pidkhid do vyznachennia poniattia «reklama»: filosofsko-komunikatyvnyi aspekt [Substantive approach to the definition of «advertising»: philosophical and communicative aspect]. *Zhurnal Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filosofski nauky – Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences*, 2 (90), 103–112. Retrieved from <http://eprints.zu.edu.ua/33587/1/12.pdf> (Last accessed: May 2, 2024) [in Ukrainian].
8. Labrador, B., Ramon, N., Alaiz-Moreton, H., & Sanjurjo-Gonzalez, H. (2014). Rhetorical structure and persuasive language in the subgenre of online advertisements. *English for Specific Purposes*, 34, 38–47. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.esp.2013.10.002>
9. Marshall, R. (2015). How many ads do you see in one day? Red Crow Marketing Inc. September 10. Retrieved from <https://www.redcrowmarketing.com/2015/09/10/many-ads-see-one-day/> (Last accessed: May 2, 2024).
10. Sari, F. (2000). An Analysis of Syntactic Structures in Advertisement with Pictures in Jakarta Post. Universitas Kristen Petra. Digital Theses. Retrieved from http://dewey.petra.ac.id/jiunkpe_dt_14901.html (Last accessed: April 17, 2024).
11. Simon, S. (2010). Sentence Types in Appellative Advertisements. *Scientific Bulletin of The Politehnica University of Timisoara. Transactions on Modern Languages / 78 Buletinul Stiintific al Universitatii Politehnica din Timisoara. Seria Limbi Moderne*, 9(1/2), 32–39. Retrieved from <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=250571> (Last accessed: April 14, 2024).
12. Leech, G. (2014). *The Pragmatics of Politeness*. New York: Oxford University Press. 320 p. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195341386.001.0001>
13. O'Neill, M., & Casanovas, M. (1997). The use of imperative in Catalan and English. Advertisements: A pragmatic analysis. *Barcelona English Language and Literature Studies*, 8, 261–280.
14. Dubovičienė, T., & Skorupa, P. (2014). The Analysis of some Stylistic Features of English Advertising Slogans. *Žmogus ir žodis / Svetimosios kalbos (Man and the Word / Foreign Languages)*, 16(3), 61–75. DOI: <https://doi.org/10.15823/zz.2014.013>
15. EL-Sakran, M., Khadija, T., & Khadija, M. (2019). Consider This: The Use of Imperatives in Magazine Advertisements. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/337631131_Consider_This_The_Use_of_Imperatives_in_Magazine_Advertisements (Last accessed: April 27, 2024).
16. Dietrich, H. E. (2018). Imperatives in advertisements: A study of politeness strategies in a persuasive genre. *A Thesis for the Degree of Master of Arts*. Sam Houston State University. 89 p. Retrieved from <https://hdl.handle.net/20.500.11875/2925> (Last accessed: April, 4, 2024).
17. Kangira, J. (2009). Product-oriented communication: A linguistic analysis of selected adverts. *Nawa Journal of Communication*, 3(1), 39–45.

18. Sheehan, J., Laver, K., Bhojti, A., Rahja, M., Usherwood T., Clemson, L., & Lannin, N. A. (2021). Methods and Effectiveness of Communication Between Hospital Allied Health and Primary Care Practitioners: A Systematic Narrative Review. *Journal of Multidisciplinary Healthcare, 14*, 493–511. DOI: <https://doi.org/10.2147/JMDH.S295549>
19. Zjakic, H., Han, C., & Liu, X. (2017). «Get Fit!»: The Use of Imperatives in Australian English Gym Advertisements on Facebook. *Discourse, Context & Media, 16*, 1612–1621. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.dcm.2017.01.002>
20. Wales, K. (2014). A Dictionary of Stylistics. 2nd Edition. 496 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315833507>
21. Bulmer, S., & Oliver, M. B. (2006). Visual rhetoric and global advertising imagery. *Journal of Marketing Communications, 12(1)*, 49–61. DOI: <https://doi.org/10.1080/13527260500289142>
22. Kress, G., & Van Leeuwen, T. (2006). Reading Images: The Grammar of Visual Design. London / New York: Routledge. 321 p.
23. Kumpf, E. P. (2000). Visual Metadiscourse: Designing the considerate text. *Technical Communication Quarterly, 9(4)*, 401–424. DOI: <https://doi.org/10.1080/10572250009364707>
24. Day, K. (2013). The Typography of Press Advertisement: A Practical Summary of Principles and Their Applications Literary Licensing. LLC, 2013. 320 p.
25. White, A. W. (2015). *Advertising Design and Typography*. Skyhorse Publishing. 224 p.

Kostenko V., Bieliaieva O., Znamenska I., Solohor I., Honcharova Ye. Syntax patterns of headlines in print trade advertisements targeting dental professionals

Professional communication is becoming increasingly essential in social interactions, and trade commercial advertisement is now considered as its indispensable part. However, there is a gap in understanding linguistic and stylistic peculiarities of printed commercial advertisements targeting dental professionals, i.e. materials related to dental practice published, displayed, distributed, or utilized by dental practitioners. This study aims at analyzing the syntactic patterns used in headlines of printed dental commercial advertisements.

A corpus of 250 printed advertisements promoting innovative dental products was compiled from three dental journals published between 2021 and 2024. The findings obtained have revealed several key trends. First, headlines prioritize clarity and memorability through short, simple sentences averaging six words. Second, over 80% of headlines leverage imperative language, directly addressing the reader with calls to action. This tactic encourages immediate engagement and reinforces the message. Focuser verbs, highlighting product benefits, and experiencer verbs, emphasizing positive user outcomes, are the most common types of imperatives used. Interestingly, the headlines rarely mention the company or product name itself. Instead, they focus on functionalities and how the product differentiates from competitors. Finally, all advertisements incorporate visuals that complement the headlines, such as product shots, pictures of dental professionals, or satisfied patients. Strategic placement of imperative headlines near the top of the page maximizes visibility and impact. The findings obtained contribute to better understanding of communication strategies employed in print advertising targeting a certain group of professionals.

Key words: dentistry, commercial advertisement, headlines, imperative sentences, graphemics.

Костенко В. Г., Беляєва О. М., Знаменська І. В., Сологор І. М., Гончарова Є. Є. Синтаксичні моделі слоганів у друкованій комерційній рекламі, орієнтованій на стоматологів

Зростання ролі професійної комунікації у соціальній взаємодії призводить до виникнення нових жанрів чи оновлення існуючих. Професійна комерційна реклама є невід’ємним складником професійної комунікації, однак досліджень, які б висвітлювали лінгвостилістичні особливості друкованої комерційної реклами, орієнтованої на стоматологів, на разі недостатньо. Ця

реклама охоплює матеріали, пов'язані зі стоматологічною практикою, які публікуються, демонструються, розповсюджуються або використовуються стоматологами. Мета запропонованого дослідження – проаналізувати синтаксичні моделі слоганів друкованої комерційної реклами для стоматологів. Для цього зібрано корпус із 250 друкованих рекламних оголошень, що просувають інноваційні стоматологічні продукти (інструменти, обладнання, матеріали, програмне забезпечення тощо), з трьох стоматологічних журналів, опублікованих протягом 2021–2024 рр.

Отримані результати дали змогу простежити кілька тенденцій. Слогани зазвичай представлені короткими простими реченнями, які легко сприймаються та є візуально привабливими в динамічному професійному середовищі. Понад 80% проаналізованих слоганів – це наказові речення, які безпосередньо звертаються до читачів із закликами до дії. Ця комунікативна тактика стимулює потребу діяти негайно, таким чином, посилюючи персуазивність рекламного повідомлення. Найпоширенішими типами імперативів є так звані *focuser* – дієслова, що підкреслюють переваги продукту, та *experiencer* – дієслова, які акцентують увагу на позитивних результатах для користувача. У проаналізованих заголовках рідко згадується сама назва компанії або продукту, натомість вони зосереджені на функціональних можливостях продукту, його відмінностях від конкурентів. Усі рекламні повідомлення містять візуальні елементи, які разом зі слоганами та іншими компонентами формують цілісну семантичну систему. Ці візуальні елементи можуть бути представлені різними форматами: зображення продукту, фото фахівців, які демонструють його практичне застосування, фото задоволених пацієнтів, підкреслюючи позитивні результати використання продукту. Стратегічне розміщення слоганів, представлених наказовими реченнями, угорі аркуша посилює їх візуальну помітність та вплив. Отримані результати дослідження сприяють кращому розумінню комунікативних стратегій, що використовуються у друкованій рекламі, спрямованій на фахівців як цільову аудиторію.

Ключові слова: стоматологія, комерційна реклама, заголовки, імперативні речення, графеміка.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 29.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 811.111'42:070

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-255-262

Набокова Ірина Юріївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології та методики викладання іноземної мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна.
nabokovairina@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4495-6341>

Мартинюк Алла Петрівна,

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків, Україна.
allamartynyuk@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2804-3152>

НАРАТИВИ ПРО ПЕРШИХ ЛЕДІ США ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ЕТАЛОНУ ЖІНОЧНОСТІ

Актуальність теми дослідження визначається основоположною роллю наративів у формуванні системи цінностей будь-якого суспільства, що зумовлює необхідність висвітлення механізмів їх створення і функціонування. Саме тому наративи все частіше опиняються у фокусі уваги психологів, філософів, соціологів, літературознавців, антропологів, істориків, теологів, представників когнітивної науки включно з когнітивною лінгвістикою і поетикою, а також гендерних студій.

Разом із тим ще невичерпані можливості дослідження наративів, які відкриває когнітивна лінгвістика, надаючи відомості про способи організації нашого досвіду в пам'яті і задіяння структур цього досвіду задля здійснення соціальних дій і досягнення певних соціальних цілей.

Метою статті є з'ясування конститутивних ознак наративів про перших леді США, що створюються американськими ЗМІ.

Завдання статті включають: 1) розроблення методики аналізу наративів на основі інтегрування здобутків нараторології та когнітивної лінгвістики; 2) установлення вербальних і невербальних засобів формування уявлень про еталонні ознаки перших леді.

Об'єктом аналізу є наративи про перших леді США, створювані американськими ЗМІ, а предметом – мультимодальні засоби формування еталону жіночності американського суспільства.

Матеріал дослідження становлять 113 мультимодальних дискурсивних контекстів наративів про перших леді США, створених англомовними західними ЗМІ. Мультимодальний дискурсивний контекст є фрагментом вербального або/і візуального тексту, що містить засоби вербальної або/і візуальної репрезентації концептуальної структури ПЕРША ЛЕДІ і є включеним як у контекст конкретної публікації ЗМІ, так і в загальний соціально-культурний та історичний контексти наративів про перших леді США, створених англомовними західними ЗМІ.

Наукова новизна дослідження зумовлюється поєднанням наративних і когнітивних методик аналізу.

Теоретико-методологічні основи дослідження. Словникові визначення акцентують, що наратив – це насамперед: «1) розповідання історії, тобто усний чи письмовий звіт про серію подій; 2) особливий спосіб репрезентації подій задля відображення чи впровадження всеохоплюючого набору цілей чи цінностей» (<https://dictionary.cambridge>; <https://www.lexico.com/definition/narrative>).

Хоча типовий наратив уявляється як «усна чи письмова історія, що надає зв'язний причинно-наслідковий звіт про подію, яка вже відбулася чи очікується» (Murray, 2003, p. 98), сучасне розуміння терміна охоплює значно ширше поняття. Насамперед необхідно усвідомити, що наратив має два плани: *зовнішній матеріальний план* соціальної дії, який ми сприймаємо органами чуття, і *внутрішній психологічний план* ментальних структур та процесів, які мотивують і уможливають соціальну дію (Bruner, 1986).

Внутрішній психологічний план наративу описується як специфічний природний стиль осмислення себе самого і навколишнього світу шляхом створення життєвих історій на основі побудови причинних зв'язків між подіями, їхніми причинами в минулому і наслідками в майбутньому. Дж. Брунер (Bruner, 1986; 1987; 1990) називав цей стиль мислення *наративним модусом* і протиставляв його *науковому модусу*, спрямованому на пошук універсальної істини на базі оперування емпіричними даними за допомогою методів формальної логіки. Також важливо зазначити, що Брунер розмежовував два аспекти психологічного плану наративу, називаючи їх «ландшафтами» (Bruner, 1986, p. 14): *ландшафт дії*, що охоплює ментальну репрезентацію дій, інтенцій або цілей, засобів та ситуацій соціальної дії, та *ландшафт свідомості*, що включає знання, почуття, думки соціальних акторів. Здатність людського розуму бачити зв'язки між минулими і поточними подіями та передбачати перспективи їх розвитку робить наративний модус центральною ланкою когніції. Гіпотеза, згідно з якою людські істоти осмислюють навколишній світ та ідентифікують самих себе через наративи, що здійснюються у процесі соціальної взаємодії, є центральним положенням наративної психології (Murray, 2003; Polkinghorne, 1988; Ricoeur, 1989; Sabrin, 1986). Ба більше, дослідники наративів стверджують, що життя як таке є «наративним досягненням» (*narrative achievement*) (Bruner, 1987, p. 13).

Що стосується **зовнішнього матеріального плану наративу**, хоча його пов'язують насамперед із мовою, точніше зі специфічним вибором одиниць мови задля досягнення певної соціальної цілі (найчастіше політичної/ідеологічної), цей план є **мультимодальним** і **мультимедіальним**, оскільки охоплює не лише вербальну, а й невербальну комунікативну і ширше – соціальну фізичну дію, що може транслюватися усіма можливими медіа (Martyniuk, 2021). Практично всі наші дії, що є відкритими для сприйняття іншими, є наративами, які ми вибудовуємо стосовно себе і світу. Найбільш талановиті з нас є здатними увіковічити свої наративи в артефактах і творах літератури та мистецтва.

Наративи завжди є **культурно і соціально заангажованими**. Кожна культура має певний набір сюжетів, які становлять основу для осмислення й опису індивідуального досвіду. При цьому індивідуальні наративи не можуть залишатися нейтральними щодо ціннісних орієнтирів соціуму і культури, оскільки будь-який мовний та культурний соціум є заґрунтованим на владних відносинах, унаслідок чого «прийняття домінуючих наративів є виявом соціальної дисципліни» (Murray, 2003, p. 99). Звичайно, індивідуальні оцінки далеко не завжди співпадають з оцінками, домінуючими у соціумі, й індивіди створюють альтернативні наративи.

Ще однією важливою характеристикою наративів є їхня **інтерсуб'єктивна природа** (Martyniuk, 2021). Наратив завжди спрямований на іншого, оскільки індивід прагне не лише осмислити свій досвід, а й отримати розуміння й схвалення з боку інших і, отже, ніколи не є вільним від соціуму, який приймає або, навпаки, відштовхує його, ґрунтуючись на цінностях домінантного наративу.

Не є винятком і наративи про перших леді США, які формуються на основі збіжності або незбіжності їхніх індивідуальних рис з еталонними ознаками жіночності, прийнятими американським суспільством. У термінах когнітивної лінгвістики, зокрема теорії радіальних категорій Дж. Лакоффа (Lakoff, 1987), еталон жіночності постає як центральна модель радіальної категорії ПЕРША ЛЕДІ (Набокова, 2015). Радіальна категорія мислиться як когнітивна структура, що допомагає нам упорядковувати наш повсякденний досвід на основі нечітких уявлень про світ, чим радикально відрізняється від класичних категорій формальної логіки з чіткими переліками ознак, за якими та чи інша сутність може бути залучена до або, навпаки, виключена з тієї чи іншої групи сутностей під назвою «категорія». Для членів радіальних категорій допустимо поділяти лише кілька ознак, асоційованих із категорією, і різнитися більшістю ознак. Радіальні категорії конституюються кластерами нечітких субкатегорій, які формуються як ті чи інші відхилення від центральної субкатегорії, яка акумулює усі асоційовані з категорією ознаки, тобто є прототипом категорії. Класичним прикладом є радіальна категорія МАТИ, прототип якої формується такими ознаками, як «жіночої статі», «народила дитину», «її гени становлять половину генів дитини», «доглядає дитину», «одружена з генетичним батьком дитини», «на одне покоління старша за дитину», «є законним опікуном дитини» (Lakoff, 1987, p. 82–83). Відхилення від прототипу лягають в основу низки периферійних субкатегорій: МАЧУХА (одружена з батьком дитини, яку не народжувала), ПРИЙОМНА МАТИР (офіційний опікун дитини), БІОЛОГІЧНА МАТИ (народила дитину, але не здійснює виховання і не має юридичних обов'язків), ВИХОВАТЕЛЬКА (призначена державою вихователька дитини, яка не є її офіційним опікуном), СУРОГАТНА МАТИР (народила дитину, проте не має інших обов'язків перед дитиною) (там само). Члени периферійних субкатегорій оцінюються на підставі ціннісних орієнтирів, що запроваджуються ознаками центральної субкатегорії. У цьому смислі центральна прототипна субкатегорія є еталонною.

Як ми встановили в попередніх дослідженнях (Набокова, 2015, с. 66), еталонними ознаками членів радіальної категорії ПЕРША ЛЕДІ є «підпорядкованість інтересам чоловіка», «відданість чоловікові/дітям», «домовитість»; «відкритість для широкого загалу», «елітарне походження», «підпорядкованість виховання й освіти очікуванням матримоніальних ролей», «утримання від активної політичної діяльності», «гідність», «доречність (тактовність, природність у спілкуванні)»; «елегантність, що виявляється як у вишуканості, так і стриманості (простоті, природності, ніжності, невинності)».

Усі ці ознаки актуалізуються в мультимодальних дискурсивних контекстах, які сприймаються як вияви соціальних, культурних та історично маркованих наративів (Набокова, Мартинюк, 2023).

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед усіх ознак прототипу/еталону радіальної категорії ПЕРША ЛЕДІ найбільш суттєвими є ті, які є доступними для зорового сприйняття, насамперед зовнішній вигляд перших леді. У цьому смислі кожна перша леді асоціюється з убранням певного стилю, у якому вона, як правило, зображується на офіційних знімках і яке подекуди називають «емблемою» першої леді.

Розглянемо один із вербальних дискурсивних контекстів, що описує Мішель Обаму:

People zeroed in on her arms because they were not the arms of a fragile damsel who was White (<http://edition.cnn.com/TRANSCRIPTS/2010/04>).

Йдеться про несхвальне ставлення широкого загалу до прихильності Мішель Обами до суконь без рукавів (саме в такій лаконічній чорній сукні вона зображена на офіційному портреті в Голубій кімнаті Білого дому в лютому 2009 р. (див. відповідний візуальний дискурсивний контекст <https://www.gettyimages.com/detail/news-photo/in-this-handout-image-provided-by-the-white-house-first-news-photo/85246899>). Для опису цього ставлення

вжито ідіому *to zero in*, першим і буквральним значенням якої є «наводити на ціль рушницю чи ракету» (<https://languages.oup.com>), а переносним – «фокусувати увагу» (там само). Названо і причину такого ставлення: відкриті руки Мішель Обама відрізняються від рук особи, яку охарактеризовано як *a fragile damsel who was White*. В американській англійській мові слово *damsel* позначає «молоду жінку або дівчину; діву знатного або титулованого роду» (*a young woman or girl; a maiden, originally one of gentle or noble birth*) (<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/damsel>). Отже, це слово актуалізує одразу кілька ознак еталону жіночності: «невинність», «елітарне походження», а атрибут *fragile* додає ще й ознаку «ніжність». Проте більш суттєвим виявляється інший атрибут, виражений означальним підрядним, що віддзеркалює ознаку «білий», яка маркує колір шкіри еталонної американської жінки.

На думку представників американських ЗМІ, темний колір шкіри перетворює Мішель Обаму на чужачку – *alien* для більшості пересічних американців:

Non-White Americans have for years looked at a White first lady and were still able to say that she represented them. But I think it becomes a much more challenging thing for some White Americans to look at a Black first lady and see themselves in her. Instead, they simply saw her as an alien (<https://edition.cnn.com/style/article/the-weaponization-of-a-first-ladys-image>).

Цей дискурсивний контекст дає змогу зробити висновок, що еталонна жіноча краса асоціюється пересічними американцями з образом білої жінки, а ознака прототипу/еталону радіальної категорії ПЕРША ЛЕДІ «елітарне походження» не включає представників темношкірої раси.

Сама Мішель Обама добре усвідомлює свій особливий статус, про що свідчить таке її висловлення:

As a black woman, too, I knew I'd be criticized if I was perceived as being showy and high end, and I'd be criticized also if I was too casual (<https://www.huffpost.com/entry/michelle-obama-on-finding-the-right-style-as-a-black-woman-in-the-white-house>).

Актуалізується еталонна ознака «елегантність, що виявляється як у вишуканості, так і стриманості», проте для Мішель Обама відповідність цим очікуванням є більш складним завданням, аніж для білої першої леді, саме через різницю у кольорі шкіри й усвідомлення необхідності протистояти підтримуваному ЗМІ в період виборів 2007–2008 рр. стереотипу «сердитої темношкірої жінки», що сягає корінням архетипу Сапфір – агресивної примітивної темношкірої жінки, яка нав'язливо і відкрито висловлює свої негативні емоції (White, 1999).

Об'єктом критики з боку американського загалу була і Ненсі Рейган, яку обвинувачували в тязі до надмірної розкоші:

Reagan's gown – a white beaded one-shouldered sheath of lace over silk satin, made by high-society couturier James Galanos – was a show-stopper (<https://edition.cnn.com/style/article/the-weaponization-of-a-first-ladys-image>).

Зокрема, її інавгураційне вбрання описується як таке, що привертало всебічну увагу і залишало в тіні всі інші аспекти інавгураційного дійства. Ця риса оцінюється негативно, оскільки не відповідає очікуванням, сформованим еталоном радіальної категорії ПЕРША ЛЕДІ, зокрема таким ознакам, як «відкритість для широкого загалу» (пересічним американкам важко асоціювати себе з жінкою, від якої віє розкішшю), «елегантність, що виявляється як у вишуканості, так і стриманості», «простота».

Ще одним об'єктом негативної оцінки через невідповідність еталонним очікуванням, пов'язаним зі зовнішнім виглядом, є Гіларі Клінтон, емблемою якої стали брючні костюми (саме у чорному брючному костюмі вона зображена на офіційному фото 2004 р. (<https://uk.m.wikipedia.org/wiki>)):

Clinton's pantsuits became her emblem – her way of reminding people that she was a first lady with a law degree, an independent career and, ultimately, her own agenda, which she proved

when she left the White House as Senator of New York, not effectively jobless like her husband (<https://edition.cnn.com/style/article/the-weaponization-of-a-first-ladys-image>).

Стверджується, що для Гіларі брючний костюм символізував усі ті ознаки, які стереотипно пов'язуються з чоловіками: якісну освіту (*a law degree*), престижну роботу, кар'єрний успіх (*she left the White House as Senator of New York*), незалежність від чоловіка (*an independent career, her own agenda*). Парадокс полягає у тому, що перелічені ознаки набувають позитивної оцінки, коли вони стосуються чоловіка, і негативної оцінки, коли вони характеризують жінку, й особливо жінку, яка є членом категорії ПЕРША ЛЕДІ. Від першої леді очікується «підпорядкованість інтересам чоловіка», «відданість чоловікові/дітям», «домовитість», підпорядкованість виховання й освіти очікуванням матримоніальних ролей», а не «незалежність» і «кар'єрний успіх».

Як висловився один із представників американських ЗМІ, *Clinton was told she wasn't domesticated enough* (<https://edition.cnn.com/style/article/the-weaponization-of-a-first-ladys-image>).

Цікавим є вживання дієслова *to domesticate*, букввальним значенням якого є *tame (an animal) and keep it as a pet or on a farm* (приручити (тварину) і тримати як домашнього улюбленця або на фермі), а переносним – *make (someone) fond of and good at home life and the tasks that it involves* (примусити (когось) покохати домашнє життя та навчити вправно виконувати завдання, які воно передбачає) (<https://languages.oup.com>). Ужите в наданому контексті, дієслово *domesticate* реалізує метафору ЖІНКА є ДОМАШНЯ ТВАРИНА, яка є глибоко сексистською.

Єдиною першою леді, яка спромоглася уникнути більшості негативних оцінок, була Джекі Кенеді, чії якості найбільшою мірою відповідали очікуванням американців щодо перших леді (Набокова, 2015, с. 179). Наголошуючи важливість візуальних образів для створення нарративів про перших леді, слід згадати про найбільш відоме вбрання-емблему Джекі Кенеді, яким через трагічні обставини стала сукня, у якій вона пережила вбивство свого чоловіка.

Hours after President Kennedy was shot beside her, she made a powerful decision: to face the public again in the same blood-stained pink dress she had worn during the attack, famously telling her staff, «I want them to see what they've done to Jack» (<https://edition.cnn.com/style/article/the-weaponization-of-a-first-ladys-image>).

Цей візуальний нарратив, створений образом Жаклін Кенеді в елегантній рожевій сукні, заплямованій кров'ю її шойно вбитого чоловіка, продемонстрував як убрання може слугувати потужним символом гідності і незламності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати аналізу мультимодальних дискурсивних контекстів, що репрезентують нарративи про перших леді США в англійських західних ЗМІ, відображають зв'язок між нарративами і радіальною категоризацією: актори соціальних подій, які стають сюжетами нарративів, оцінюються пересічними американцями як позитивні або негативні за відповідністю або невідповідністю їхнім уявленням/очікуванням щодо еталонних/прототипних ознак радіальних категорій, до яких ці актори належать. Оцінки здійснюються вербальними засобами (оцінними номінативами, атрибутами, метафорами) за підтримки зображення, яке виконує ілюстративну та підсилувальну функції. Ці оцінки відображають очікування пересічних американців щодо еталонних ознак таких соціальних акторів, як перші леді. Серед цих очікувань наявні й прояви расизму (еталонна перша леді асоціюється з білою жінкою) і сексизму (еталонна перша леді не асоціюється зі стереотипно маскулініними ознаками – кар'єрним успіхом, незалежністю).

Перспективу досліджень пов'язуємо з подальшим удосконаленням когнітивної методики дослідження нарративів та її застосування для вивчення нарративів різних типів з урахуванням мультимодального компоненту.

Список використаної літератури

1. Murray M. Narrative psychology and narrative analysis. In P. M. Camic, J. E. Rhodes, & L. Yardley (Eds.), *Qualitative research in psychology: Expanding perspectives in methodology and design*. Washington, DC, 2003. P. 95–112. DOI: <https://doi.org/10.1037/10595-006>
2. Bruner J. *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA, 1986. Harvard University Press. 201 p. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674029019>
3. Bruner J. Life as narrative. *Social Research*. 1987. № 54(1). P. 11–32.
4. Bruner J. *Acts of meaning*. Cambridge, MA, 1990. 181 p.
5. Polkinghorne D. E. *Narrative knowing and the human sciences*. New York, 1988. 236 p.
6. Ricoeur P. *Time and narrative*. Vol. 3. Chicago, 1989. 287 p.
7. Sarbin T. R. The narrative as root metaphor for psychology. In Sabrin T. R. (Ed.), *Narrative psychology: The storied nature of human conduct*. New York, 1986. P. 3–21.
8. Martynyuk A. Transition trauma metaphor in transgender narrative. *East European Journal of Psycholinguistics*. 2021. № 8(1). P. 70–82. DOI: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2021.8.1.mar>
9. Lakoff G. *Women, fire and other dangerous things: What categories reveal about mind*. Chicago, 1987. 631 p. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226471013.001.0001>
10. Набокова І. Ю. Актуалізація концепту ПЕРША ЛЕДІ/FIRST LADY в англomовному політичному дискурсі ЗМІ : дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2015. 224 с.
11. Набокова І. Ю., Мартинюк А. П. Наративи і радіальні категорії, що їх організують (на матеріалі наративу західних ЗМІ про Меланію Трамп). *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»*. 2023. № 97. С. 30–36. DOI: <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2023-97-04>
12. White D. G. *Ar'n't I a woman?: Female slaves in the plantation South*. New York, 1999. 244 p.

References

1. Murray, M. (2003). Narrative psychology and narrative analysis. In P. M. Camic, J. E. Rhodes, & L. Yardley (Eds.), *Qualitative research in psychology: Expanding perspectives in methodology and design*, pp. 95–112. Washington, DC: American Psychological Association. DOI: <https://doi.org/10.1037/10595-006>
2. Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press. DOI: <https://doi.org/10.4159/9780674029019>
3. Bruner, J. (1987). Life as narrative. *Social Research*, 54(1), 11–32.
4. Bruner, J. (1990). *Acts of meaning*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Polkinghorne, D. E. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. New York, NY: State University of New York Press.
6. Ricoeur, P. (1989). *Time and narrative*. Vol. 3. Chicago, IL: University of Chicago Press.
7. Sarbin, T. R. (1986). The narrative as root metaphor for psychology. In Sabrin, T. R. (Ed.), *Narrative psychology: The storied nature of human conduct* (pp. 3–21). New York, NY: Praeger.
8. Martynyuk, A. (2021). Transition trauma metaphor in transgender narrative. *East European Journal of Psycholinguistics*, 8(1), 70–82. DOI: <https://doi.org/10.29038/eejpl.2021.8.1.mar>
9. Lakoff, G. (1987). *Women, fire and other dangerous things: What categories reveal about mind*. Chicago, IL: University of Chicago Press. DOI: <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226471013.001.0001>
10. Nabokova, I. Yu. (2015). Aktualizaciya konceptu PERSHA LEDI / FIRST LADY v anglomovnomu politychnomu dyskursi ZMI [Instantiation of the concept FIRST LADY in the English political mass media discourse]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

11. Nabokova, I. Yu., & Martyniuk, A. P. (2023). Naratyvy i radialni katehorii, scho ikh orhanizuiut (na materialii naratyvu zakhidnykh ZMI pro Melaniiu Tramp). *Visnyk KhNU imeni V. N. Karazina. Seriia: Inozemna filolohiia. Metodyka vykladannia inozemnykh mov – The journal of V. N. Karazin Kharkiv National University*, 97, 30–36. DOI: <https://doi.org/10.26565/2786-5312-2023-97-04> [in Ukrainian].

12. White, D. G. (1999). *Ar'n't I a woman?: Female slaves in the plantation South*. New York, NY: W. W. Norton & Company.

Набокова І. Ю., Мартинюк А. П. Наративи про перших леді США як інструмент формування еталону жіночності

Наративи відіграють основоположну роль у формуванні системи цінностей будь-якого суспільства, тому висвітлення механізмів їх створення і функціонування перебуває у фокусі уваги представників різних наукових напрямів, включаючи когнітивну науку разом із когнітивною лінгвістикою і поезикою, а також гендерні студії. Когнітивна лінгвістика надає відомості про способи організації нашого досвіду в пам'яті і задіянні структур цього досвіду задля здійснення соціальних дій та досягнення певних соціальних цілей. Метою статті є з'ясування конститутивних ознак наративів про перших леді США, що створюються американськими ЗМІ. Завданнями статті є розроблення методики аналізу наративів на основі інтегрування здобутків нараторології та когнітивної лінгвістики, а також установа вербальних і невербальних засобів формування уявлень про еталонні ознаки перших леді. Об'єктом аналізу є наративи про перших леді США, створювані американськими ЗМІ, а предметом – мультимодальні засоби формування еталону жіночності американського суспільства. Наукова новизна дослідження зумовлюється поєднанням наративних і когнітивних методик аналізу. Результати аналізу мультимодальних дискурсивних контекстів, що репрезентують наративи про перших леді США в англомовних західних ЗМІ, відображають зв'язок між наративами і радіальною категоризацією: актори соціальних подій, які стають сюжетами наративів, оцінюються пересічними американцями як позитивні або негативні за відповідністю або невідповідністю їхнім очікуванням щодо еталонних/прототипних ознак радіальних категорій, до яких ці актори належать. Оцінки здійснюються вербальними засобами за підтримки зображення, яке виконує ілюстративну та підсилювальну функції. Ці оцінки відображають очікування пересічних американців щодо еталонних ознак таких соціальних акторів, як перші леді. Серед цих очікувань наявні прояви расизму і сексизму.

Ключові слова: еталон, наратив, перша леді, радіальна категорія.

Nabokova I., Martyniuk A. Narratives about the first ladies of the United States as a tool for forming the standard of femininity

Narratives play a fundamental role in forming the system of values of any society; therefore, highlighting the mechanisms of their creation and functioning is in the focus of attention of representatives of various scientific areas, including cognitive science, cognitive linguistics and poetics, as well as gender studies, with cognitive linguistics providing information about ways of organizing our experience in memory and using the structures of this experience to perform social actions and achieve certain social goals. The article aims at clarifying constitutive features of narratives about the first ladies of the United States created by the US mass media. The objectives of the article are to develop methodology for analyzing narratives based on the integration of the achievements of narratology and cognitive linguistics, as well as establishing verbal and non-verbal means of forming ideas about the ideal-prototype characteristics of first ladies. The object-matter of analysis is the narratives about the US first ladies created by the American media, the subject-matter

being multimodal means of forming the standards of femininity in American society. The scientific novelty of the research reveals itself in the combination of narrative and cognitive methods of analysis. The results of the analysis of the multimodal discursive contexts representing the narratives about the first ladies of the United States in the English mass media reflect the connection between the narratives and radial categorization: the actors of social events that become the subjects of the narratives are evaluated by average Americans as positive or negative according to their conformity or non-conformity with their expectations in relation to the ideal/prototypical features of radial categories to which these actors belong. Evaluating is carried out verbally with the support of images performing illustrative and reinforcing functions. This evaluation reflects expectations of Americans society regarding ideal/prototypical characteristics of social actors such as first ladies. Among these expectations there are manifestations of racism and sexism.

Key words: ideal, narrative, first lady, radial category.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 21.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК [811.112.2:81'42]:336.221

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-263-269

Охріменко Олена Андріївна,

кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри сучасних європейських мов
Державного торговельно-економічного університету,
м. Київ, Україна.
o.okhrimenko@knute.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-4428-8777>

Сушко Інна Анатоліївна,

викладач кафедри сучасних європейських мов
Державного торговельно-економічного університету,
м. Київ, Україна.
i.sushko@knute.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-1905-192X>

Сокорчук Віталія Миколаївна,

старший викладач кафедри германських мов
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова,
м. Київ, Україна.
sokvit@ukr.net
<https://orcid.org/0009-0007-4295-0927>

ПОДАТКОВИЙ ЗАКОН У КОНТЕКСТІ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА НІМЕЧЧИНИ

Специфіка юридичної податкової мови знаходить своє відображення через мову сприйняття та розуміння соціумом навколишнього середовища.

Мовна організація податкового закону як комунікативного процесу значною мірою здебільшого є актом психологічного впливу (певний акт спілкування може бути визначений як акт впливу, якщо розглядати останній під кутом зору його спрямованості на той чи той заздалегідь запланований ефект, тобто з погляду його цілеспрямованості) (Коваль, 2007, с. 31).

Можна виділити такі аспекти, пов'язані з лінгвістикою податкового тексту: 1) механізм впливу податкового законодавства; 2) мотивація через сприйняття податкового тексту (Чорна, 2009, с. 56). Під час аналізу податкового тексту податкового законодавства Німеччини необхідно окрему увагу приділяти вивченню формування самого повідомлення, яке тісно пов'язане з його лінгвістичним оформленням. Наприклад, проведення синтаксичного аналізу податкових текстів, окрім усього іншого, вимагає звернення до сприйняття податкового тексту громадянами, оскільки вибір тих чи тих синтаксичних конструкцій обов'язково враховує мотиви поведінки громадян. Залежно від того, що буде мотивом, чи то бажання, намір, чи спонукання колегіального автора, у кожному окремому випадку надається перевага тим чи іншим структурним та семантичним типам синтаксичних конструкцій. Проте не можна забувати про мотив, на якому ґрунтується будь-який текст – потребу людини в самоконтролі. Так чи інакше, на цій потребі ґрунтується вплив закону на громадянина, у тому числі й за допомогою мовних засобів різних рівнів. Колегіальний автор через текст маніпулює читачем, громадянином Німеччини,

що заслуговує окремої уваги в структурі загального вивчення податкового тексту. Маніпулювання розглядають як такий вплив на людину, у процесі якого вона виступає об'єктом, з яким виконуються певні дії, спрямовані на досягнення певної мети або одержання вигоди (Коваль, 2007, с. 4).

Закон є явищем, де мовні засоби функціонують у складних комунікативних умовах, при цьому податок, провідною функцією якого є функція впливу, ставить перед собою чітко визначену мету – змусити читача діяти в потрібному для колегіального автора напрямі (чітко слідувати правилам, скористатися приписами тощо), досягнути якого можна, лише використовуючи весь потенціал мови. Обмеження в контактуванні з адресатом вимагає від колегіального автора податкового тексту директивних прийомів впливу на свідомість громадян, де засоби мовного тексту відіграють провідну роль, оскільки текст являє собою завершену лінійну послідовність мовних знаків, комплексну систему лексичних, граматичних і синтаксичних засобів вираження, що характеризується спеціальною термінологією та юридичними категоріями (Бурбело, 1999, с. 8).

Такі вчені, як Ф.С. Бацевич, М.М. Болдирев, Залевська, Л.І. Мацько, М.І. Пентилюк та ін., вважають, що текст виступає складовою частиною діяльності людини, є її продуктом, має тему, мету, адресата, структуру (Кияк, 2007, с. 56).

Юридичний текст вміщує у себе правові знання, оформлені в мовну (мовленнєву) форму для вираження юридичного мислення, та призначений для офіційно-ділового спілкування (Чорна, 2009, с. 78).

Під юридичним текстом податкового законодавства Німеччини ми маємо на увазі нормативно-правові документи, норми, правові рішення, тексти формулярів, інформативні тексти та юридичну літературу. Текст утворюється через норми, легітимізацію, врегулювання і контроль суспільних відносин. (Шаблій, 2002, с. 48), а саме формує механізми розмежування легітимного і нелегітимного, він контролює соціальні та регулює інституційні відносини.

Податкові закони є сукупністю актів законодавчого характеру, що є прикладом правової практичної діяльності та спеціалізованої теоретичної юридичної літератури, а саме «прикладом правознавства як доктрини» (Шаблій, 2002, с. 10), що обслуговує економічну і фінансову сфери.

Аналізуючи податковий текст, варто також звернути увагу на визначення структури та його мовну репрезентацію, зв'язок між якими можна представити в такий спосіб: адресант спонукає адресата до дії за допомогою наведення мотивувань, які розподіляються за такими групами: позитивна характеристика адресата, результату дій об'єкта податкового закону на адресата; позитивна характеристика об'єкта закону, до якої входять швидкість його дії, ефективність, перелік дій та власне якісна характеристика джерела об'єкта податкового закону – адресанта (Eichhoff-Cyrus, 2009, с. 115).

Зв'язність податкового тексту зумовлена ментальним станом громадян. Динаміка міркувань прямо залежить від динаміки цього стану. Тому на додаток до розроблення засобу моделювання структури тексту, що породжується в ході комунікації, необхідно розробляти засоби моделювання когнітивних процесів. Із когнітивного погляду аргументація у податковому тексті становить інтеграцію знань адресанта у модель світу адресата (Бацевич, 2005, с. 18).

У податковому тексті зібрано ті знання, які містять знання про оподаткування всіх сфер діяльності адресата, що пояснюється величезною витратою інтелектуальної енергії. Отже, податковий закон ґрунтується на аргументації, яка орієнтується на цінності та їхні ієрархії в системі «адресант – адресат». За такої аргументації система цінностей адресата не змінюється, і для успішної дії податкової аргументації адресанту слід апелювати до цінностей, які займають однакові місця в ієрархічних системах адресата і адресанта. Як домінанта системи цінностей виступає мораль. Моральні принципи, релевантні для певного суспільства, вико-

нують роль базових правил аргументації і діють на глибинному, підсвідомому рівні. Окрім моральних, для аргументації важливі також етнічні цінності, пов'язані з особливостями національного менталітету і темпераменту. Важливу роль в аргументації відіграють також професійні цінності та цінності, що визначаються соціальним статусом мовленнєвої особистості (Кияк, 2007, с. 113).

Законодавчі тексти зумовлені інтенцією колегіального автора, яка полягає у здійсненні впливу на адресата для врегулювання правових відносин стосовно оплати й отримання податків, а також адресант намагається донести інформацію до соціального адресата так, щоб останній виконав розпорядження за власним бажанням, розуміючи, що це є необхідним.

У будь-якій сучасній державі право визначають як сукупність певних норм – законів, розпоряджень та правил різних типів, які встановлюються та захищаються державою, регулюють як людські суспільні взаємовідносини, так і організацію та розвиток самого суспільства. Право постає й розвивається лише в умовах суспільної організації. Регламентуючи правила поведінки особистості в суспільстві, право впливає на волю та свідомість особистості, спонукаючи її поводитися певним чином. Лише через текст право здатне здійснювати свій регулятивний вплив, оскільки саме текст слугує засобом передачі інформації про зміст правових розпоряджень (Чорна, 2009, с. 22–25).

Податковий закон має на меті дотримання стилістичних норм ділового спілкування, що відбувається між учасниками робочо-виробничого процесу, це соціальна взаємодія в офіційній сфері, усе те, що люди використовують в усному чи писемному спілкуванні у комерційних та некомерційних організаціях задля виконання робочих завдань (Белова, 2002, с. 3). Податкове законодавство передбачає спілкування з клієнтами з метою зацікавлення та переконання, тому мовна лаконічність, документальність, статистика, шаблонність та інші характеристики ділового спілкування тут переважають, містять маркери ділового, а також засоби розмовного, наукового, публіцистичного та інших стилів спілкування.

Інтерес до законодавчого тексту зумовлений життєвою необхідністю і важливістю самих законів. Суспільство через свою складність потребує певних правил та норм, що встановлюються законами, які в демократичній державі приймаються парламентом, інформує громадян про правила поведінки в суспільстві, заборони та дозволи, застерігає осіб від неправомірних дій. Колегіальний автор розробляє закони, нормативи, що визначають взаємовідносини між суб'єктами, які діють на ринку, тобто між державою та юридичними і фізичними особами, роботодавцями та найманими працівниками. Це регулювання здійснюється через прийняття законів, постанов, інструкцій або інших документів, які встановлюють порядок дій та правила поведінки (Бацевич, 2002, с. 48). Колективний автор, колектив Федерального податкового департаменту на чолі з міністром займається врегулюванням процесу оподаткування в країні, виконує активну роль, тому що за допомогою тексту податкового закону він інформує читачів та впливає на них. У зв'язку з тим, що адресант є колективним автором, текст не відображає індивідуальні особливості характеру та мовлення адресанта (Бурбело, 1999, с. 4).

Предметом комунікації податкових текстів є механізми і конкретні заходи з оподаткування різних сфер практичної діяльності людей. Проілюструємо:

Der Anspruchsberechtigte kann die Eigenheimzulage einmal für die Anschaffung von Geschäftsanteilen in Höhe von mindestens 5 000 Euro an einer nach dem 1. Januar 1995 in das Genossenschaftsregister eingetragenen Genossenschaft (Genossenschaftsanteile) in Anspruch nehmen, wenn er spätestens im letzten Jahr des Förderzeitraums mit der Nutzung einer Genossenschaftswohnung zu eigenen Wohnzwecken beginnt. Voraussetzung ist, daß die Satzung der Genossenschaft unwiderruflich den Genossenschaftsmitgliedern, die Förderung erhalten, das vererbliche Recht auf Erwerb des Eigentums an der von ihnen zu Wohnzwecken genutzten Wohnung für den Fall einräumt, daß die Mehrheit der in einem Objekt wohnenden Genossenschaftsmitglieder

der Begründung von Wohnungseigentum und Veräußerung der Wohnungen schriftlich zugestimmt hat. Bemessungsgrundlage ist die geleistete Einlage. Der Fördergrundbetrag beträgt jährlich 3 vom Hundert der Bemessungsgrundlage, höchstens 1.200 Euro für jedes Jahr; in dem der Anspruchsberechtigte die Genossenschaftsanteile inne hat. Die Kinderzulage beträgt für jedes Kind, für das die Voraussetzungen des § 9 Abs. 5 Satz 1 und 2 vorliegen, jährlich 250 Euro; haben beide Elternteile zugleich für ein Kind Anspruch auf die Kinderzulage, ist bei jedem die Kinderzulage zur Hälfte anzusetzen (Eigenheimzulagengesetz, с. 7–8).

Цей фрагмент тексту податкового закону ілюструє, що особа може претендувати на допомогу на володіння житлом одноразово, і їй виділяється для придбання частки на суму щонайменше 5 тис євро в кооперативі. Обов'язковою умовою є те, що статут кооперативу безповоротно надає членам кооперативу, які отримують фінансування, спадкове право на придбання у власність квартири, яку вони використовують для житлових потреб, у разі якщо більшість членів кооперативу, які проживають у власності, погоджуються на встановлення права власності на житло. Основна сума фінансування становить 3% щорічної оціночної бази, максимум до 1 200 євро за кожен рік. Дитяча допомога становить 250 євро на рік на кожну дитину, щодо якої виконуються вимоги розділу 9, параграф 5, речення 1 і 2; Якщо право на допомогу на дитину мають обидва батьки одночасно, кожному з них призначається половина допомоги.

Податковий закон є комунікативною організацією мовленнєвої дії й не існує за рамками комунікативного акту, реальності, соціальних явищ, дій, а входить до соціально-комунікативної взаємодії. Як і всі юридичні документи, має особливу чіткість, клішованість, а саме:

In den Fällen des Satzes 1 sind für die zu steuernden Arbeitslöhne § 34 Absatz 1 und § 39b Absatz 3 Satz 9 und 10 entsprechend anzuwenden, wenn seit der Übertragung der Vermögensbeteiligung mindestens drei Jahre vergangen sind. 3 Die nach Satz 1 zu steuernden Arbeitslöhne sind bei der Berechnung der Vorsorgepauschale (§ 39b Absatz 2 Satz 5 Nummer 3) nicht einzubeziehen. Ist in den Fällen des Satzes 1 der gemeine Wert der Vermögensbeteiligung abzüglich geleisteter Zuzahlungen des Arbeitnehmers bei der verbilligten Übertragung niedriger als der nach Absatz 1 nicht besteuerte Arbeitslohn, so unterliegt nur der gemeine Wert der Vermögensbeteiligung abzüglich geleisteter Zuzahlungen der Besteuerung; in den Fällen des Satzes 1 Nummer 3 tritt bei einem Rückwerb der Vermögensbeteiligung durch den Arbeitgeber, einen Gesellschafter des Arbeitgebers oder ein Unternehmen im Sinne des § 18 des Aktiengesetzes an die Stelle des gemeinen Werts die vom Arbeitgeber gewährte Vergütung. In den Fällen des Satzes 4 gilt neben den geleisteten Zuzahlungen nur der tatsächlich besteuerte Arbeitslohn als Anschaffungskosten im Sinne der §§ 17 und 20. 6 (Einkommensteuergesetz (EStG), s. 125a–126). У цьому відрізку податкового закону про пододхідний податок чітко описується у § 34 абзацу 1 і § 39b абзацу 3, речення 9 і 10 відповідно застосовуються до заробітної плати, що підлягає оподаткуванню, якщо минуло принаймні три роки з моменту передачі частки активів. Заробітна плата, яка підлягає оподаткуванню згідно з реченням 1, не включається до розрахунку пенсійної надбавки (§ 39b, абзац 2, речення 5, номер 3). Якщо у випадках речення 1 справедлива вартість частки активу за вирахуванням будь-яких додаткових платежів, здійснених працівником у разі дисконтованої передачі, є нижчою за заробітну плату, не оподатковувану згідно з параграфом 1, тоді лише справедлива вартість частки активів за вирахуванням будь-яких здійснених додаткових платежів підлягає оподаткуванню; у випадках пункту 3, речення 1, якщо пакет акцій знову придбається роботодавцем, акціонером роботодавця або компанією у розумінні розділу 18 Закону про акціонерні корпорації, винагорода, надана роботодавцем, замінює справедливую вартість. У реченні 4 на додаток до здійснених додаткових платежів лише фактично оподатковувана заробітна плата вважається витратами на придбання у значенні розділів 17 і 20 б. Офіційні документи складаються точно та стисло та зі складних конструкцій: звороти, речення складні. Відрізок податкового закону про пододхідний податок складається з речень, у яких уживаються складносурядні речення та

складнопідрядні речення умови, з Gerundive, Inf+zu+Inf, які ускладнюють розуміння змісту податкового закону, розшифрувати який може тільки фахівець, тобто юрист зі сфери податків.

Досліджуючи процес спілкування, орієнтуючись на ефективність мовної комунікації, ми робимо висновок, що текст є носієм інформації та спілкування комунікантів у законодавчій діяльності є специфічним, оскільки адресанта репрезентують органи законодавчої влади (колегіальний автор), а адресата – абстрактний співрозмовник (колективний адресат, громадянин). Законодавчий текст повідомляє про права та обов'язки громадян. Кожен офіційно-діловий документ має свою форму, ось чому в законодавчих текстах наявність авторської індивідуальності неприпустима.

Отже, відповідно до ділового офіційного податкового тексту, який є професійним, ми маємо справу з офіційно-діловим жанром «закон», який є розмовою колегіального автора і громадян щодо їхньої податкової діяльності.

У кожній національній культурі існують норми мовної поведінки та свої податкові норми законотворчості. Мовленнєва взаємодія представників законодавства характеризується прагненням до дотримання норм та законів під час спілкування. Так, закони та податкові приписи є однією з основних норм ефективного мовного впливу на поведінку та діяльність осіб.

Список використаної літератури

1. Коваль Н. Є. Мовні засоби аргументації в юридичному дискурсі (на матеріалі англomовних законодавчих та судових документів) : дис. ... канд. філол. наук. Одеса, Україна, 2007. 184 с.
2. Чорна О. В. Українська термінологія податкової сфери: структура, функціонування, формування : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2009. 210 с.
3. Бурбело В. Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури 9–18 ст. : автореф. ... дис. докт. філол. наук. Київ, 1999. 36 с.
4. Кияк Т. Р. Фахові мови та проблеми термінознавства. *Нова філологія*. 2007. № 27. С. 203–208.
5. Шаблій О. А. Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу (на матеріалі німецької та української юридичних терміносистем) : дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2002. 186 с.
6. Eichhoff-Cyrus, K. M., & Strobel, T. Einstellungen der Justiz zur Rechts- und Verwaltungssprache. *Eine Trendumfrage. Der Sprachdienst*. 2009. Vol. 53. S. 133–151.
7. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генетика: проблеми і перспективи : монографія. Львів : ПАІС, 2005. 262 с.
8. Белова А. Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2002. № 32. С. 11–14.
9. *Steuergesetze*. München : Verlag C. H. Beck, 2009.

Referenses

1. Koval, N. Ye. (2007). *Movni zasoby arhumentatsii v yurydychnomu dyskursi (na materiali anhlomovnykh zakonodavchykh ta sudovykh dokumentiv)* [Linguistic means of argumentation in legal discourse (on the material of English-language legislative and court documents)]. *Candidate's thesis*. Odesa.
2. Chorna, O. V. (2009). *Ukrainska terminolohiia podatkovoi sfery: struktura, funktsionuvannia, formuvannia* [Ukrainian tax terminology: structure, functioning, formation]. *Candidate's thesis*. Kyiv.
3. Burbelo, V. B. (1999). *Khudozhnii dyskurs v istorii frantsuzskoi movy ta kultury 9–18 st.* [Artistic discourse in the history of the French language and culture of the 9th–18th centuries]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv.
4. Kyiak, T. R. (2007). *Fakhovi movy ta problemy terminoznavstva* [Professional languages and problems of terminology]. *Nova filolohiia – New philology*, 27, 203–208.

5. Shablii, O. A. (2002). Mizhmovna terminolohichna omonimiia yak problema terminohrafi i perekladu (na materiali nimetskoï ta ukrainskoï yurydychnykh terminosystem) [Interlingual terminological homonymy as a problem of terminology and translation (based on the material of the German and Ukrainian legal terminologies)]. *Candidate's thesis*. Kyiv.

6. Eichhoff-Cyrus, K. M., & Strobel, T. (2009). Einstellungen der Justiz zur Rechts- und Verwaltungssprache. *Eine Trendumfrage. Der Sprachdienst*, 53, 133–151.

7. Batsevych, F. S. (2005). Lnhvystychna henolohiia: problemy i perspektyvy [Linguistic geneology: problems and prospects]. Lviv: PAIS.

8. Bielova, A. D. (2002). Poniattia «styl», «zhanr», «diskurs», «tekst» u suchasniï lnhvistytsi [Concepts of «style», «genre», «discourse», «text» in modern linguistics]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Inozemna filolohiia – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University. Foreign philology*, 32, 11–14.

9. Steuergesetze. München: Verlag C. H. Beck, 2009.

Охріменко О. А., Сушко І. А., Сокорчук В. М. Податковий закон у контексті податкового законодавства Німеччини

Дослідження структурно-композиційних, лексико-семантичних та комунікативно-прагматичних характеристик текстів податкових законів ФРН зумовило доцільність представити спочатку результати вивчення саме їхньої композиційної побудови. Цьому сприяли два чинники: 1) будь-який адресат, на якого спрямовані інструктивні тексти, зокрема й читач податкових текстів, першочергову увагу приділяє зовнішньому вигляду творів (їхній вертикальній та горизонтальній структурам) із метою визначити ті фрагменти, що становлять безпосередній інтерес для досягнення конкретної мети; 2) структурні елементи легше визначити, ніж семантичні, часто недоступні на поверхневому рівні.

Колегіальний автор намагається створити такий текст податкового закону, щоб він входив у культурний «потенціал» адресата, відображав би й документував інституційно закріплені форми спілкування, а також запобігав би виникненню серйозних правових проблем. Створення будь-якого тексту безпосередньо пов'язано з реалізацією інтенції автора за допомогою прагматичних засобів, тобто колегіальний автор, створюючи тексти податкових законів, ураховує ситуацію спілкування й свідомо вибирає мовні та мовленнєві засоби для донесення необхідної інформації колективному адресату, забезпечує смислову та комунікативну єдність тексту, членує його композиційно, спрямовує інформацію на певний тип адресата. Іntenція адресанта/автора спрямована не лише на коректну побудову тексту, а й на забезпечення його розуміння адресатом/отримувачем.

Тексти податкового законодавства характеризуються комунікативно-прагматичними ознаками завдяки дотриманню/порушенню кооперативних максим кількості, релевантності, якості та способу вживання/стилю, реалізації інтенції колегіального автора, кооперативної макростратегії, стратегій, тактик, лінгвопрагматичних прийомів імперсоналізації, мітигації та номіналізації.

Ключові слова: текст, податковий текст, юридичний текст, колегіальний автор, податкове законодавство.

Okhrimenko O., Sushko I., Sokorchuk V. Tax law in the context of German tax legislation

The study of the structural-compositional, lexical-semantic and communicative-pragmatic characteristics of the texts of the tax laws of the Federal Republic of Germany made it expedient to first present the results of the study of their compositional structure. This was facilitated by two factors: 1) any addressee to whom instructional texts are directed, in particular the reader of tax texts, pays primary attention to the appearance of the works (their vertical and horizontal structure) in order

to determine those fragments that are of immediate interest for achieving a specific goals; 2) structural elements are easier to define than semantic ones, often inaccessible at the surface level.

The collegial author tries to create such a text of the tax law that it would be part of the cultural «potential» of the addressee, would reflect and document institutionally fixed forms of communication, and would also prevent the emergence of serious legal problems. The creation of any text is directly related to the realization of the author's intention using pragmatic means, that is, a collegial author, creating texts of tax laws, takes into account the communication situation and consciously chooses language and speech means to convey the necessary information to the collective addressee, ensures the semantic and communicative unity of the text, members it compositionally, directs information to a certain type of addressee. The intention of the addressee/author is aimed not only at the correct construction of the text, but also at ensuring its understanding by the addressee/recipient.

Texts of tax legislation are characterized by communicative and pragmatic features due to the observance/violation of cooperative maxims of quantity, relevance, quality and method of use/style, realization of the collegial author's intention, cooperative macro-strategy, strategies, tactics, linguopragmatic techniques of impersonalization, mitigation and nominalization.

Key words: text, tax text, legal text, collegial author, tax legislation.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 27.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

УДК 811.112.2:398.9.81'37

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-270-280

Прутчикова Валентина Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри перекладу та іноземних мов
Українського державного університету науки і технологій,
м. Дніпро, Україна.
prutchykova.valentyna@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8123-1377>

**ДИСКУРСИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОМУНІКАНТІВ
МОДИФІКОВАНИХ ПАРЕМІЙ**

Останнім часом, особливо у кінці ХХ і на початку ХХІ ст., коли значною мірою активізувалися дослідження мовних картин світу у фразеологічному корпусі мов, паремійні розвідки долучилися до одного з основних напрямів лінгвістичних досліджень – антропоцентричного, на основі якого набирає силу антропоцентрична фразеологія як новий етап її розвитку. Важливим завданням антропоцентричної фразеології є «дослідження співвідношення лінгвальних і екстралінгвальних смислів фразеологічних одиниць (ФО), оскільки у фразеологічному значенні кодується лише частина мисленнєвої інформації, натомість інша її частина віддзеркалюється психікою людини образами екстралінгвального характеру» (Мізін, 2008, с. 67).

Функціонування паремій у сучасних дискурсивних практиках віддзеркалює проблему розвитку паремійних фондів мов, яка є «сьогодні актуальною і дискусійною, особливо якщо врахувати, що паремійний жанр переживає нині період стагнації: теоретично паремійні корпуси відкриті для поповнення, але фактично вони майже не поповнюються, [...] а послідовно пропонують різноманітні трансформації давно відомих прислів'їв і приказок» (Коцюба, 2008, с. 102).

Проте паремії, які є надважливими одиницями кожної мови, оскільки відображають національно-мовну картину світу, втрачаючи частково свою традиційну аксіоматичність, породжують оказіональні модифіковані форми, пристосовуючись тим самим до сучасного комунікативного простору, лаконічно і швидко реагуючи на події сучасного суспільного життя, опановуючи тенденції так званої «мовленнєвої демократизації», яка призвела до гетерогенності стилів і жанрів, зокрема до досить вільного поводження з усталеними фразеологічними висловленнями, такими як паремії.

Функціонування *оказіональних модифікованих паремій (ОМП)* у сучасному дискурсі є надзвичайно актуальним вектором дослідження, оскільки дає змогу розкрити певні аспекти адаптації процесів комунікації до нових умов постмодерністського суспільства, зокрема на рівні інтерперсональних відносин між учасниками комунікації ОМП в аспекті трансформації їхніх поведінково-ментальних стереотипів як носіїв мови.

У сучасних дослідженнях дискурс визначається як феномен мовної та соціокультурної реальності «з одного боку – це текст, занурений у життя, з особливою граматиною, лексикою, правилами слововживання і синтаксису, а з іншого – це живе спілкування, комунікація, когнітивно-мовленнєве й інтерактивне явище з усіма відповідними складниками спілкування» (Бацевич, 2010, с. 12).

Паремії як інтертекстуальний елемент дискурсу є унікальними мовленнєвими одиницями за ємністю смислів, універсальністю, специфічною сублимацією того досвіду, який не лише відображає культурний «діалектичний континуум» (dialectic continuum), а й бере участь у про-

цесах його становлення, будучи при цьому ключем до інтеграції окремих культур до так званої «колективної ідентифікації» (collective identity) (Basevska, 1999, p. 6).

У модернових дискурсивних практиках узуальні паремії (УП) часто переоцінюються, адаптуються до особливостей соціокультурної та мовленнєвої поведінки і почасти до «кліпового» мислення комунікантів, піддаючись різним модифікаціям форми і змісту у відповідь на своєрідну модернізацію та демократизацію суспільних норм і стереотипів (Steyer, 2012, p. 287).

Паремії з їхніми текстоутворюючими особливостями, такими як усталеність, типовість структурних моделей, образність, дидактичність, є свого роду архітекстами, які можуть слугувати шаблонами або архітекстовими матрицями для створення нових модифікацій паремій із новими установками, трактуваннями, смислами (Földes & Hrisztova-Gotthardt, 2016, p. 104).

Питання модифікації паремій активно досліджуються у сучасній лінгвістиці (С. О. Швачко, І. К. Кобякова, З. Г. Коцюба, Н. Burger, С. Földes, Н. Hrisztova-Gotthardt, Е. Gossler, А. Lewandowska, А. Т. Litovkina, W. Mieder та ін.). У германістиці останнім часом значна увага приділялася визначенню та класифікації паремійних модифікацій (Steyer, 2012; Földes & Hrisztova-Gotthardt, 2016), дослідженню їхніх стилістичних характеристик та семантико-прагматичних функцій (Mieder & Litovkina, 2002), функціонуванню у різножанрових текстах (Hrisztova-Gotthardt, Barta, Litovkina & Vargha, 2009).

Проте проблеми функціонування німецьких ОМП у сучасному медіадискурсі, зокрема особливості інтерперсональних відносин між адресантом і адресатом, які виникають у результаті модифікації УП, їхні дискурсивні характеристики ще не отримали належного висвітлення і, зважаючи на активні мовні процеси у масмедійному просторі, залишаються актуальними.

Метою статі є аналіз особливостей інтерперсональних відносин між адресантом і адресатом в інтеракції з оказіонально модифікованими пареміями у німецькомовному медіадискурсі, що передбачає вирішення таких завдань: 1) когнітивно-комунікативний аналіз відібраних масмедійних текстів в аспекті включення ОМП у дискурс; 2) визначення основних дискурсивних характеристик комунікантів ОМП як учасників мовленнєвої кооперації з їхніми установками та цілями під час формування дискурсивної інтенції.

Для дослідження особливостей функціонування ОМП використано такі методи: описовий метод – для характеристики процесів утворення ОМП, контекстний аналіз – для визначення особливостей функціонування ОМП, лінгвістичний – для аспектного порівняння УП і ОМП, компонентний аналіз – для виокремлення структурно-семантичних змін під час модифікації паремії, дискурсивний аналіз – для характеристики інтерперсональних чинників комунікантів ОМП під час формування дискурсивної інтенції.

У сучасній пареміології германістики дослідження модифікованих паремій одним із перших започаткував Вольфганг Мідер (Mieder, 1993), який запропонував низку термінів: «Antispruchwort», «perverse proverb», «anti-proverb», слідом за якими з'явилися англійські терміни: «perverb», «fractured proverbs», «twisted wisdom», «post-proverbien»; німецькі: «Nach-Spruchwörter», «verdrehte Weisheit», «verdrehte Phrase»; українські: «антиприслів'я», «квазіприслів'я», «іноприслів'я» тощо. Ми використовуємо термін «модифікація паремій», який прийнято у німецькій пареміології, доповнюючи його терміном «оказіональний» – *оказіонально модифіковані паремії (ОМП)*, маючи на увазі *оказіональні, індивідуально-авторські семантичні, лексичні або граматичні перетворення паремій, у результаті яких вони набувають нових когнітивно-дискурсивних характеристик*.

У сучасному німецькомовному просторі ОМП є досить частотними вербальними засобами. Метою модифікації УП у дискурсі є створення певних смислових асоціацій з узуальною паремією у цілях декларування свого суб'єктивного ставлення до «положення речей, які коментують»

ються» (Hrisztova-Gotthardt, Barta, Litovkina & Vargha, 2009, p. 77) і, таким чином, досягнення своїх комунікативних цілей (Raji-Oyelade, 2012). На думку дослідників, модифікована паремія – це «стара мудрість у новому одязі» (Mieder, 1993, p. 58) або «ультрамодерна альтернатива типовим традиційним прислів'ям» (Varga & Raji-Oyelade, 2021, p. 21; Vager, 2015).

Модифікація паремій як вираження індивідуальної інноваційної творчості особливо характерна для масмедійної сфери. Однією з основних характеристик сучасного медіадискурсу є його інтертекстуальність, і ОМП, досить органічно влітаючи у тканину його текстів, підсилюють інтенційну спрямованість, впливають на взаємодію учасників комунікації, регулюють когнітивну обробку інформації та її оцінку.

Ефективність функціонування ОМП у дискурсі забезпечується тим, що вона зберігає маркери прецедентної мовної одиниці (УП), яка втілює у собі певні узагальнені колективні знання. «Прецедентні феномени належать до національної когнітивної бази [...]. Знання, закодовані в прецедентних феноменах, національно детерміновані, стереотипні і добре відомі представникам певного лінгвокультурного простору» (Сереброва, 2009, с. 7).

Сучасні процеси модифікації паремій досить закономірні, оскільки мовний простір особистості епохи глобалізації переважно прецедентно орієнтований, націлений на сприйняття «готових смислів», оформлених, наприклад, у вигляді цитат, крилатих висловів, афоризмів, паремій. ОМП, як правило, виникають як витвір фантазії або творчих уявлень певного автора з метою обіграти неординарним способом якусь конкретну ситуацію. На думку В. Мідера (Mieder, 2006, p. 47), часто це мовні явища-«одноденки» (Eintagsfliegen), які виникають, як правило, у медійній сфері, не фіксуються у словниках, проте окремі з них можуть увійти в активний ужиток.

Включення ОМП у дискурс здійснюється адресантом з урахуванням когнітивно-комунікативних характеристик адресата (Sauer, 1998, p. 271), зокрема його очікувань (Erwartungen), інтересів або бажань (Interessen oder Wünsche), уявлень про соціальні норми і мораль (soziale Normen oder Moralvorstellungen), його самооцінки (Selbstbildnis). ОМП зберігають у собі установлені структурно-семантичні характеристики УП і привносять нові смисли у нову комунікативну ситуацію, які можуть корелювати або контрастувати з первинним значенням УП. Завдяки такому поєднанню двох висловлень ОМП отримують додаткову «прагматичну вартість» (pragmatischer Mehrwert) (Burger, 2010, p. 81) і додаткову «конотативну вартість» (konnotativer Mehrwert) (Koller, 1977, p. 202), тобто додаткове індивідуальне, емоційне і стилістичне значення, яке відображає особисте відношення адресанта до ситуації і до адресата.

Використовуючи ОМП у дискурсі, адресант здійснює двоплановий емоційний та інтелектуальний вплив на адресата: спираючись на узагальнено-концептуальні імплікації УП і декларуючи свій суб'єктивний цільовий вектор когнітивної інтерпретації інформації та налаштовуючи, таким чином, особливий характер інтерперсональних відносин з адресатом.

Адресант ОМП декларує двоавторність у дискурсивній ситуації: з одного боку, колективний автор УП, а з іншого – він/адресант як репродуцент, інтерпретатор і редактор паремії відповідно до свого бачення комунікативної інтенції. Наприклад: *Bundeskanzlerin Angela Merkel hat einen Satz gesagt, für den sie jetzt alle feiern: «Die Zeiten, in denen wir uns auf andere völlig verlassen konnten, die sind ein Stück vorbei». Die Worte galten US-Präsident Donald Trump. Der hatte über Deutschland geschimpft, weil ihm unsere Wirtschaft zu stark ist. Trump will deswegen deutsche Waren mit Strafzöllen belegen. Dabei haben hiesige Firmen in den USA Hunderttausende Arbeitsplätze geschaffen. Wäre Trump ein Hund, würde man sagen: **Er beißt die Hand, die ihn füttert.** (Beiß nicht in die Hand, die dich füttert)(непесторога)* (Orange by Handelsblatt, 2017).

Шляхом модифікації УП *Beiß nicht die Hand, die dich füttert.* → ОМП *Er beißt die Hand, die ihn füttert* змінено інтенційно-смысловий вектор УП «*Не кусай руку, яка тебе годує*» з неозначено-суб'єктної спрямованості на конкретно-персоналізовану ОМП – «*Він (Трам) кусає руку, яка*

його годує». Таким чином, адресант, не схвалюючи вислови президента Трампа відносно американо-німецьких економічних відносин, спрощує для адресата процес декодування комунікативної інтенції.

Редагуючи УП, адресант ОМП виступає *активним* ініціатором інтеракції, акцентуючи увагу адресата на окремому аспекті ситуації (персоналії), залучає інтенцію, яку закладено в УП (пересторога не діяти необдуманно) як базову для конкретизації своєї інтенції (осуд), і розраховує на певну реакцію адресата на інформаційний посил.

Адресант, як правило, здійснює референцію ОМП до конкретної ситуації, розраховуючи на певні характеристики адресата, такі як вік, достатній рівень знань, досвіду, інтелекту, а також на адекватні соціальні умови, міжособистісні й статусні стосунки. Наприклад:

*Ein Teenager, der die Hälfte eines Milliarden-Konzerns besitzt: Gibt's nicht? Gibt's wohl, und zwar mitten in Deutschland! Und wahrscheinlich bist du sogar sein Kunde. Denn bestimmt hast du schon mal Shampoo, Zahnpasta oder Kosmetik bei dm gekauft. Der Gründer der Drogeriemarktkette mit mehr als 56.000 Beschäftigten, Götz Werner, hat vor vielen Jahren einen zweiten Gesellschafter in seine Firma geholt. Und der hat seine Anteile kürzlich auf seinen Sohn übertragen. **Äpfel fallen manchmal nicht nur weit vom Stamm. Sie können sich auch verwandeln – in Glückspilze*** (Hamburger Abendblatt, 2017).

Редагуючи УП, адресант, з одного боку, «запозичує» *солідний соціальний статус* первинного адресанта (колективного автора УП), а з іншого – здійснює семантичну модифікацію УП *Der Apfel fällt nicht weit vom Stamm* (Яблуко падає недалеко від яблуні) → ОМП *Äpfel fallen manchmal nicht nur weit vom Stamm. Sie können sich auch verwandeln – in Glückspilze*. (Іноді яблука падають не тільки далеко від яблуні, а й перетворюються на щасливчиків). Таким способом адресант підкреслює *паритетність соціальних статусів* адресантів УП і ОМП, претендуючи на роль співавтора. Такий «подвійний статус» ОМП підсилює вплив на адресата завдяки імплікативному когнітивно-прагматичному потенціалу УП. Унаслідок модифікації УП змінюється її комунікативна інтенція – з осуду, що діти наслідують негативні риси або тип поведінки від своїх батьків, на *іронічне здивування*, що тінейджер отримав половину мільярдного концерну, мережі аптек, від свого батька.

Адресат, декодуючи ОМП, може (не)погодитись із запропонованими йому вектором декодування інформації і тактикою поведінки або заперечувати, (не)виконувати прохання, тобто реагувати відповідно до своїх комунікативних установок і соціального статусу, який визначає його вербальну і невербальну поведінку. Отже, можна говорити про *релевантність соціального статусу адресата*.

Під час модифікації УП у дискурсі адресант частково відтворює їх, оскільки опирається на їхню фреймову історію і нашаровує на неї додаткові суб'єктивні смисли та інтенції. Тільки в синергії базової комунікативної інтенції УП та інтенції адресанта в ОМП можливе їх адекватне декодування адресатом. Ставлячи за мету досягти *кооперативної комунікації з адресатом* і певним чином вплинути на його подальші дії, адресант через призму ОМП може дещо пом'якшити «авторитетність/авторитарність» УП і налаштувати, таким чином, адресата на діалог. Наприклад:

Warum Rossmann keine Angst vor Amazon hat.

*Die ganze Welt fürchtet sich vor der Macht des Internethändlers Amazon? Nicht doch: Es gibt eine deutsche Drogeriekette, die auf offline statt online setzt – und damit fast zehn Milliarden Euro einnimmt. Andreas zeigt dir, wie Rossmanns Erfolgsprinzip für den Kunden funktioniert: **Er kam, sah und kaufte*** (Orange by Handelsblatt, 2018).

Під час модифікації відомого висловлення Юлія Цезаря *Veni, vidi, vici*, що набуло паремійного статусу *Er kam, sah und siegte*. → ОМП *Er kam, sah und kaufte*, відбувається дефразеоло-

гізація паремії і трансформація її смислового навантаження з високого стилю до побутового розмовного. *Vin прийшов, побачив і переміг* → *Vin прийшов, побачив і купив*. Таким прийомом адресант розраховує на скорочення комунікативної дистанції між ним та адресатом, що забезпечить бажаний контакт, розуміння з боку адресата аргументації на користь «офлайнової» торгівлі і, як результат, успішність інтеракції.

Залучаючи адресата як реципієнта інформації до кооперативної комунікації, адресант шляхом ремотивації ОМП, спираючись на семантичну двоплановість УП, розраховує на певну зацікавленість адресата в успішності комунікації. Оскільки комунікативні наміри адресата можуть не повністю співпадати з комунікативними намірами адресанта, то його участь в інтеракції характеризується *вибірковою зацікавленістю в успішності комунікації*.

Окрім того, включення ОМП в дискурс передбачає участь в інтеракції адресата з тотожним комунікативним статусом, здатним адекватно декодувати відправлену адресантом інформацію, спроможним *співвіднести її з особистою аперцепційною базою* і конкретною комунікативною ситуацією, осмислити її та продовжити інтеракцію. Наприклад:

Der britische Agent James Bond [...] ist auf der Jagd nach Le Chiffre [...], dem "Bankier" des Weltterrorismus. Dabei überschreitet Bond alle seine Kompetenzen und Vorschriften. Doch der Erfolg heiligt die Mittel – und adelt ihn zum Geheimagenten mit Lizenz zum Töten und der begehrten Doppelnulld (Rhein-Zeitung, 22.11.2006, Geheimagent James Bond wieder im Einsatz – unter anderem auch am Pokertisch) (Rhein-Zeitung, 2006).

Модифікація УП *Der Zweck heiligt die Mittel (Ціль виправдовує засоби)* → ОМП *Doch der Erfolg heiligt die Mittel (Все ж усіх виправдовує засоби)* у даному контексті розрахована на адресата, який знайомий із «Бондіаною» і адекватно зрозуміє аргументацію щодо ігнорування усяких приписів із боку Джеймса Бонда.

Адресант ОМП, прогножуючи епістемічний «бекграунд» адресата, розраховує на його фоніві та енциклопедичні знання про світ і про УП як концептуальні матриці для обробки стандартних ситуацій, тобто на релевантність аперцепційної бази адресата і його інтерактивну компетентність для адекватного декодування інтенції ОМП – *виправдання дії Бонда*. Отже, можна говорити про *аперцепційну взаємозалежність адресанта і адресата ОМП*.

Модифікація УП у ОМП у дискурсі зумовлена новою, відмінною від закладеної в УП інтенційною тактикою адресанта щодо комунікативної ситуації. Інтенція адресанта конкретизується за допомогою включення лексем-конкретизаторів як підсилювачів в опорі на імпліцитні смисли УП, що надає більшої виразності ОМП. Наприклад:

Von Typen und Temperamenten.

Erbsenzähler sind übergenau, Mauerblümchen zu schüchtern und auf Hallodris ist kein Verlass. Überflieger lernen schnell, Nieten können gar nichts. In der Umgangssprache findet jeder Charakter-Topf sein Wort-Deckelchen. (Jeder Topf findet seinen Deckel) (Deutsche Welle, 2015).

Модифікація УП *Jeder Topf findet seinen Deckel (Кожен горщик знайде свою кришку)* → ОМП *Jeder Charakter-Topf findet sein Deckelchen (Кожен характер-горщик знайде свою кришечку)* являє собою, по суті, нашарування двох висловлень – паремійного і вільного, які у результаті синергії несуть загальне смислове навантаження, а саме: *запевнення*, що кожен незалежно від його характеру знайде у житті свою половинку. Завдяки такому прийому відбувається переосмислення висловлення адресатом і декодування запрограмованої адресантом інтенції.

Дискурсивна інтеракція у випадку з ОМП може бути комунікативно успішною лише за умови двоєдності адресанта і адресата, достатності їхніх пресупозиційних знань для декодування і адекватної когнітивної обробки двоплановості модифікованого висловлення, визначення інтенційного посилу кожного учасника інтеракції і дискурсу в цілому. Адресант, вико-

ристовуючи ОМП, з одного боку, активізує пресупозиційні знання адресата відносно УП, а з іншого – спрямовує вектор когнітивної обробки інформації на конкретний аспект комунікативної ситуації і суб’єктивну розстановку акцентів за допомогою лексичної субституції. Наприклад:

Wer mitfühlt, gewinnt. Wenn auch viele Manager den Begriff «Achtsamkeit» als übertriebenes Mantra des Miteinanders ablehnen mögen: Empathie ist mehr als die Idee, dass alle lieb zueinander sind. Von Miriam Meckel.

Kein Wunder, dass gerade mit Blick auf die Erneuerungsfähigkeit von Unternehmen und ganzen Wirtschaftszweigen das neue Einfühlungsvermögen die Runde macht: die «Empathy Economy» ist auf dem Vormarsch, spätestens seit der US-Starautor Jeremy Rifkin 2010 die «empathische Zivilisation» als Rettungsgasse zu einem globalen Bewusstsein identifiziert hat (Handelsblatt, 2013).

Модифікація УП *Wer wagt, gewinnt* (Хто наважується, той перемагає). → ОМП *Wer mitfühlt, gewinnt* (Хто співчуває, той перемагає) акцентує увагу адресата на важливості розвитку бізнесових відносин на принципах «економіки емпатії» у період так званої «емпатичної цивілізації», за визначенням Джеремі Ріфкіна. Адресант розраховує на пресупозиційні знання адресата, зокрема його обізнаність відносно тенденцій у сучасній економіці, і доказово аргументує свою позицію.

Таким чином, адресант і адресат характеризуються *інтерактивною взаємозалежністю*: з боку адресанта – це врахування пресупозиційних знань адресата, а з боку адресата – спроможність актуалізувати ситуативну пресупозицію.

Отже, можна визначити основні дискурсивні характеристики адресанта і адресата в інтеракції з ОМП так:

Таблиця 1

Дискурсивні характеристики адресанта та адресата в інтеракції з ОМП

Адресант ОМП		Адресат ОМП	
Характеристика	Зміст дискурсивної х-ки	Характеристика	Зміст дискурсивної х-ки
Активність	Ініціатор комунікації, смислоутворююча роль	Реактивність	Реципієнт інформації, смислодекодуюча роль
Паритет соціального статусу адресанта УП/ адресанта ОМП	Часткове запозичення статусу адресанта УП	Релевантність соціального статусу	Залежність дискурсивної поведінки від соціального статусу
Кооперативність	Зацікавленість в успішній реалізації інтеракції	Вибіркова кооперативність	Вибіркова зацікавленість в успішній реалізації інтеракції
Апперцепційна залежність від адресата	Урахування апперцепційної бази адресата	Апперцепційна залежність від адресанта	Релевантність апперцепційної бази адресанта
Інтерактивна залежність від адресата	Урахування пресупозиційних знань адресата	Інтерактивна залежність від адресанта	Спроможність актуалізувати ситуативну пресупозицію

Отже, як свідчить наше дослідження, модифікація УП є виявом своєрідної адаптації усталених фразеологічних висловлень до сучасних умов когнітивно-дискурсивних практик, які тяжіють до певної модернізації та демократизації комунікативного простору, спрощеної діалогізації аж до певної заштампованості і «кліповості» у мовленнєвій кооперації. В аспекті інтерперсональних відносин між комунікантами ОМП, адресантом і адресатом пріоритетними є їхні соціальні статуси, зокрема визначальною є двоплановість соціального статусу адресанта як синергія запозиченого статусу УП і його персонального. Успішність мовленнєвої кооперації між комунікантами ОМП у дискурсі забезпечується адекватною зацікавленістю, комунікатив-

ною тотожністю у плані фонових і пропозиційних знань, а також інтерактивною двоедністю та взаємозалежністю адресанта і адресата.

Модифікація УП і включення ОМП у дискурс продиктована комунікативними намірами адресанта, а саме відійти від соціально і когнітивно детермінованої авторитетності усталеного фразеологічного висловлення з дидактично-аксіологічним тлом заради налагодження контакту, певної інтимізації, діалогізації і спрощення комунікації з адресатом. Успішність комунікації забезпечується, з одного боку, тим, що адресант спирається на фреймово-сценарну рамковість УП з їхньою конвенціональною шкалою цінностей, маркери якої залишаються імпліцитно присутніми навіть у модифікованих пареміях, розраховуючи на адекватний, дискурсивно-релевантний тип адресата, а з іншого – виступає своєрідним інтерпретатором, а не лише репродуцентом точки зору соціуму, заради досягнення певного комунікативного ефекту й успішної кооперації з адресатом.

Перспектива подальших розвідок можлива в аспекті особливостей дискурсивної інтеракції у разі нетотожності комунікативних статусів, типів, намірів та установок адресанта і адресата ОМП. Цікавими можуть бути дослідження комунікативної взаємодії адресанта й адресата ОМП у різних типах дискурсу.

Список використаної літератури

1. Мізін К. І. Психолінгвістичний експеримент чи соціолінгвістичний моніторинг? Епістемологічні пошуки аксіологічної фразеології (на матеріалі компаративної фразеології). *Мовознавство*. 2008. № 1. С. 67–79. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/182999> (дата звернення: 28.05.2024).

2. Коцюба З. Г. Паремійні фонди мов як контамінація різночасових міжкультурних світоглядних нашарувань. *Мовознавство*. 2008. № 4–5. С. 101–118. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/183063> (дата звернення: 28.05.2024).

3. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.

4. Basevska I. Searching for «Yesterday's Man» – Connecting Historical Research and Proverbial Wisdom. *DE PROVERBIO: An Electronic Journal of International Proverb Studies*. 1999. Vol. 5(1). Tasmania: University of Tasmania. URL: <https://hdl.handle.net/102.100.100/544130> (Last accessed: 21.05.2021).

5. Steyer K. Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie. *Studien zur Deutschen Sprache* 2012. Vol. 60. P. 287–314. Tübingen: Narr. URL: https://ids-pub.bsz-bw.de/frontdoor/deliver/index/docId/4159/file/Steyer_Sprichwortstatus_Frequenz_Musterbildung_Parömiologische_Fragen_im_Lichte_korpusmethodischer_Empirie_2012.pdf (Last accessed: 16.01.2024).

6. Földes C., Hrisztova-Gotthardt H. Kulturelles Wissen in Dynamik. Veränderungen im sprachlichen Weltbild Deutschsprachiger – am Beispiel moderner Sprichwortformen (wie Anti- bzw. Nach-Sprichwörter). In *Zeitschrift für Mitteleuropäische Germanistik*. 2016. № 6(2). P. 95–114. URL: https://www.academia.edu/37435037/Kulturelles_Wissen_in_Dynamik_Ver%C3%A4nderungen_im_sprachlichen_Weltbild_Deutschsprachiger_am_Beispiel_moderner_Sprichwortformen_wie_Anti_bzw_Nach_Sprichw%C3%B6rter (Last accessed: 10. 04. 2024).

7. Mieder W., Litovkina A. T. Twisted Wisdom: Modern Anti-proverbs. Publisher: University of Vermont, 2002. 254 p.

8. Hrisztova-Gotthardt H., Barta P., Litovkina A., Vargha K. Paronomasie oder wie ein Sprichwort zum Antisprichwort wird. *Acta Ethnographica Hungarica: Humor and Folklore*. 2009. Vol. 54(1). P. 77–94. Budapest: Akadémiai Könyvkiadó. DOI: <https://doi.org/10.1556/AEthn.54.2009.1.7>

9. Mieder W. Proverbs are Never out of Season: Popular Wisdom in the Modern Age. New York: Oxford University Press, 1993. 284 p.

10. Raji-Oyelade A. Playful Blasphemies: Postproverbials as Archetypes of Modernity in Yoruba Culture. Trier: WVT Wissenschaftlicher Verlag Trier. 2012. 168 p. DOI: <https://doi.org/10.1163/18757421-90000411> (Last accessed: 11.12.2021).
11. Сереброва С. Б. Прецедентні феномени в дискурсі сучасних ЗМІ: проблема функціонування і реалізації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Дніпропетровськ, 2009. 19 с.
12. Mieder W. Andere Zeiten, Andere Lehren: Sprichwörter zwischen Tradition und Innovation. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren, 2006. 311 p.
13. Sauer N. Werbung – wenn Worte wirken. Ein Konzept der Perlokution, entwickelt an Werbeanzeigen. Münster; New York; München; Berlin: Waxmann. 1998. 298 p.
14. Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. 4., neu bearbeitete Auflage. Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2010. 239 s.
15. Koller W. Redensarten. Linguistische Aspekte, Vorkommensanalysen, Sprachspiel. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 1997. 229 s.
16. Raji-Oyelade R., Varga M. A. Proverbs Across Cultures: Engaging with Anti-Proverbs and Postproverbials in European and African Proverb Studies in the Digital Age. *Movements European Realities New Developing Trends : 4th International Science Conference «European Realities – Movements»* (12–13th December 2019, Osijek) : Conference Proceedings. Osijek, 2021. P. 268–282.
17. Vager M. Variability and Modification of Proverbs in the Bulgarian Mass Media: A Systematic Approach. *Proverbium*. 2015. № 32. P. 359–382. URL: <http://efaidnbmnnnibpcajpcgglefindmkaj/https://hrcak.srce.hr/file/403041> (Last accessed: 10.04.2024).
18. Orange by Handelsblatt. 2017. № 29(6). URL: <http://www.handelsblatt.com/meinung/morning-briefing-merkels-anti-trump-satz/19862720.html> (Last accessed: 16.08.2023).
19. Hamburger Abendblatt. 2017. № 31(8). URL: <https://www.abendblatt.de/wirtschaft/article211766373/14-Jaehriger-besitzt-jetzt-die-Haelfte-von-Drogeriekette-dm.html> (Last accessed: 16.12.2023).
20. Orange by Handelsblatt. 2018. № 22(4). URL: <https://www.derwesten.de/wirtschaft/darum-nimmt-dm-jetzt-diese-produkte-aus-dem-sortiment-id213927715.html> (Last accessed: 16.08.2023).
21. Rhein-Zeitung. 2006. № 22(11). URL: <https://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/Sprichw%C3%B6rter/Der%20Zweck%20heiligt%20die%20Mittel> (Last accessed: 05.06.2024).
22. Deutsche Welle. 2015. № 14(1). URL: <https://soundcloud.com/dw-learngerman/von-typen-und-temperamenten> (Last accessed: 16 Decembre 2020).
23. Handelsblatt. 2013. № 236. URL: <https://www.alexandria.unisg.ch/entities/publication/ed41e48d-321a-4dc0-af1f-01f689ec8dd6/details> (Last accessed: 16.05.2024).

References

1. Mizin, K. I. (2008). Psyholinhvistychnyi eksperyment chy sotsiolinhvistychnyi monitorynh? Epistemolohichni poshuky aksiolohichnoi frazeolohii (na materialy komparatyvnoi frazeolohii) [Psycholinguistic experiment or sociolinguistic monitoring? Epistemological searches of axiological phraseology (on the material of comparative phraseology)]. *Movoznavstvo – Linguistics, 1*, 67–79. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/182999> [in Ukrainian].
2. Kotsiuba, Z. H. (2008). Paremiini fondy mov yak kontaminatsiia riznochasovykh mizhkulturnykh svitohliadnykh nasharuvan [Paremic funds of languages as contamination of intercultural worldview stratifications of various times]. *Movoznavstvo – Linguistics, 4–5*, 101–118. Retrieved from <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/183063> [in Ukrainian].
3. Batsevych, F. S. (2010). *Narysy z lnhvistychnoi prahmatyky* [Essays on linguistic pragmatics]. Lviv: PAIS [in Ukrainian].

4. Basevska, I. (1999). Searching for «Yesterday's Man» – Connecting Historical Research and Proverbial Wisdom. *DE PROVERBIO: An Electronic Journal of International Proverb Studies*, 5(1). Tasmania: University of Tasmania. Retrieved from <http://info.utas.edu.au/docs/flonta>
5. Steyer, K. (2012). Sprichwörter multilingual. Theoretische, empirische und angewandte Aspekte der modernen Parömiologie. *Studien zur Deutschen Sprache*, 60, 287–314. Tübingen: Narr. Retrieved from https://ids-pub.bsz-bw.de/frontdoor/deliver/index/docId/4159/file/Steyer_Sprichwortstatus_Frequenz_Musterbildung_Parömiologische_Fragen_im_Lichte_korpusmethodischer_Empirie_2012.pdf
6. Földes, C., & Hrisztova-Gotthardt, H. (2016). Kulturelles Wissen in Dynamik. Veränderungen im sprachlichen Weltbild Deutschsprachiger – am Beispiel moderner Sprichwortformen (wie Anti- bzw. Nach-Sprichwörter). In: *Zeitschrift für Mitteleuropäische Germanistik*, 6(2), 95–114. Retrieved from https://www.academia.edu/37435037/Kulturelles_Wissen_in_Dynamik_Ver%C3%A4nderungen_im_sprachlichen_Weltbild_Deutschsprachiger_am_Beispiel_moderner_Sprichwortformen_wie_Anti_bzw_Nach_Sprichw%C3%B6rter
7. Mieder, W., & Litovkina, A. T. (2002). *Twisted Wisdom: Modern Anti-proverbs*. Publisher: University of Vermont.
8. Hrisztova-Gotthardt, H., Barta, P., Litovkina, A., & Vargha, K. (2009). Paronomasie oder wie ein Sprichwort zum Antisprichwort wird. *Acta Ethnographica Hungarica: Humor and Folklore*, 54(1), 77–94. Budapest: Akadémiai Könyvkiadó. DOI: <https://doi.org/10.1556/AEthn.54.2009.1.7>
9. Mieder, W. (1993). *Proverbs are Never out of Season: Popular Wisdom in the Modern Age*. New York: Oxford University Press.
10. Raji-Oyelade, A. (2012). *Playful Blasphemies: Postproverbials as Archetypes of Modernity in Yoruba Culture*. Trier: WVT Wissenschaftlicher Verlag Trier. 168 pp. DOI: <https://doi.org/10.1163/18757421-90000411>
11. Serebrova, S. B. (2009). Precedent phenomena in the discourse of modern mass media: the problem of functioning and implementation. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Dnipropetrovsk: DNU [in Ukrainian].
12. Mieder, W. (2006). *Andere Zeiten, Andere Lehren: Sprichwörter zwischen Tradition und Innovation*. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren.
13. Sauer, N. (1998). *Werbung – wenn Worte wirken. Ein Konzept der Perlokution, entwickelt an Werbeanzeigen*. Münster; New York; München; Berlin: Waxmann.
14. Burger, H. (2010). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 4., neu bearbeitete Auflage. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
15. Koller, W. (1997). *Redensarten. Linguistische Aspekte, Vorkommensanalysen, Sprachspiel*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
16. Raji-Oyelade, R., & Varga, M. A. (2021). Proverbs Across Cultures: Engaging with Anti-Proverbs and Postproverbials in European and African Proverb Studies in the Digital Age. *Movements European Realities New Developing Trends: 4th International Science Conference „European Realities – Movements“* (12–13th December 2019, Osijek): Conference Proceedings. pp. 268–282. Osijek.
17. Vager, M. (2015). Variability and Modification of Proverbs in the Bulgarian Mass Media: A Systematic Approach. *Proverbium*, 32, 359–382. Retrieved from <http://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://hrcak.srce.hr/file/403041>
18. Orange by Handelsblatt, 2017, 29(6). Retrieved from <http://www.handelsblatt.com/meinung/morning-briefing-merkels-anti-trump-satz/19862720.html>
19. Hamburger Abendblatt, 2017, 31(8). Retrieved from <https://www.abendblatt.de/wirtschaft/article211766373/14-Jaehriger-besitzt-jetzt-die-Haelfte-von-Drogeriekette-dm.html>
20. Orange by Handelsblatt, 2018, 22(4). Retrieved from <https://www.derwesten.de/wirtschaft/darum-nimmt-dm-jetzt-diese-produkte-aus-dem-sortiment-id213927715.html>

21. Rhein-Zeitung, 2006, 22(11). Retrieved from <https://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/Sprichw%C3%B6rter/Der%20Zweck%20heiligt%20die%20Mittel>
22. Deutsche Welle, 2015, 14(1). Retrieved from <https://soundcloud.com/dw-learngerman/von-typen-und-temperamenten>
23. Handelsblatt, 2013, 236. Retrieved from <https://www.alexandria.unisg.ch/entities/publication/ed41e48d-321a-4dc0-af1f-01f689ec8dd6/details>

Прутчикова В. В. Дискурсивні характеристики комунікантів модифікованих паремій

Статтю присвячено дослідженню дискурсивних характеристик комунікантів okazіонально модифікованих паремій, адресанта і адресата, у сучасному німецькомовному медіадискурсі. Модифіковані паремії розглядаються як результат адаптації узуальних паремій до особливостей соціокультурної переоцінки суспільних норм і стереотипів, «мовленнєвої демократизації».

Зазначено, що модифікація паремій є комунікативно продуктивною завдяки текстоутворюючим особливостям узуальних паремій, які слугують шаблоном для створення нових установок і смислових асоціацій. Включення модифікацій у дискурс здійснюється адресантом з урахуванням когнітивно-комунікативних характеристик адресата.

Визначено, що okazіонально модифіковані паремії, з одного боку, зберігають у собі усталені структурно-семантичні характеристики узуальної паремії, а з іншого – привносять нові комунікативні смисли та інтенції, які можуть корелювати або контрастувати з першоджерелом.

Установлено, що адресант здійснює двоплановий емоційний та інтелектуальний вплив на адресата: зберігає концептуальні імплікації узуальної паремії і декларує свій суб'єктивний вектор когнітивної інтерпретації інформації та характер інтерперсональних відносин з адресатом.

Зроблено висновок, що в аспекті інтерперсональних відносин між комунікантами пріоритетними є соціальні статуси. Визначальною є двоплановість соціального статусу адресанта як синергія запозиченого статусу узуальної паремії і його персонального. Успішність мовленнєвої кооперації забезпечується зацікавленістю, комунікативною тотожністю у плані фонових і пропозиційних знань, взаємозалежністю адресанта та адресата. Адресант пом'якшує соціально детерміновану авторитетність узуальної паремії заради налагодження контакту, певної інтимізації, діалогізації і спрощення комунікації з адресатом.

Ключові слова: паремія, модифікація, інтерперсональні відносини, інтеракція, дискурс.

Prutchykova V. Discursive characteristics of communicators of modified proverbs

The article is devoted to the study of the discursive characteristics of communicators (both the addresser and the addressee) of occasionally modified proverbs in modern German-language media discourse. Modified proverbs are seen as the result of adaptation of traditional proverbs to the features of socio-cultural re-evaluation of social norms and stereotypes, «speech democratization».

In the study, it is noted that the modification of proverbs is communicatively productive due to the text-forming features of traditional proverbs, which serve as templates for new attitudes and semantic associations creation. The inclusion of modifications in the discourse is carried out by the addresser taking into account cognitive and communicative characteristics of the addressee.

It was determined that occasionally modified proverbs, on the one hand, preserve the established structural and semantic characteristics of traditional proverbs, and on the other hand, introduce new communicative meanings and intentions that may correlate or contrast with the original source.

It has been suggested that the addresser exerts a dual emotional and intellectual influence on the addressee by means of preserving conceptual implications of traditional proverbs, and declaring a subjective vector of cognitive interpretation of information, as well as the type of interpersonal relations with the addressee.

It has been concluded that in the aspect of interpersonal relations between communicators, priority is given to social statuses. The dual nature of the addresser's social status is decisive, as a synergy of the borrowed status of traditional paremia and their personal status. The success of speech cooperation is ensured by interest, communicative identity in terms of background and propositional knowledge, interdependence of the addresser and the addressee. The addresser softens the socially determined authority of traditional paremia for the sake of establishing contact, a certain intimacy, dialogization and simplification of communication with the addressee.

Key words: paremia, modification, interpersonal relations, interaction, discourse.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 19.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 392.4:2-555]:392.51(477.54/.62)

DOI 10.12958/2227-2844-2024-2(361)-281-288

Кіріченко Ольга Миколаївна,

старший викладач кафедри
іноземних мов за професійним спрямуванням
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
olgashevchenko84@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2131-9216>

Скиба Ольга Володимирівна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри української та зарубіжної літератури
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
lelya283@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-1463-3821>

Шпетна Світлана Анатоліївна,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов за професійним спрямуванням
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Полтава, Україна.
svetlanashpetnay@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2230-4748>

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗАРУЧИН ТА ВІНЧАННЯ НА ТЕРЕНАХ СУЧАСНОГО СЛОБОЖАНСЬКОГО КРАЮ

Зміни народної свідомості викликають зміни в родинно-побутовій обрядовості. Кожен регіон нашої держави, у тому числі Слобожанщина, має свою традиційно-звичаєву специфіку, яка науковцями мало вивчена.

Ще зовсім недавно вчені Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» проводили дослідження процесів, що визначають еволюцію сучасного українського обрядодійства й весільного фольклору Східнослобожанського краю, вважаючи перспективним вивчення особливостей функціонування весільної обрядовості в інших регіонах Слобожанщини.

Опис та аналіз традиційного весільного обряду, характерного для східнослобожанської етнокультурної території, уперше здійснено науковцями ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», які і в новітній час продовжують досліджувати сучасне слобожанське весілля в контексті загальноукраїнського, визначати регіональну специфіку побутування обрядодій Слобожанщини на тлі традиційного українського весільного обряду (Скиба, Філоненко, Негодяєва, 2011).

У нових реаліях українська обрядовість та атрибутика значною мірою трансформувалися, тому інновації, яких зазнала весільна обрядовість Слобожанського краю, потребують більш глибокого дослідження.

Фіксація весільного матеріалу на теренах Західної Слобожанщини є важливим напрямом дослідження усної народної творчості взагалі та весільного фольклору зокрема, оскільки досі відсутні фундаментальні студії, присвячені означеній проблемі. Тому тема є актуальною і потребує розроблення.

Мета роботи – дослідити традиції та інновації обрядів сучасної весільної обрядовості Західнослобожанського регіону; визначити її фольклорну природу, специфіку побутування весільної обрядовості у населених пунктах Сумщини; з'ясувати значення понять «заручини», «вінчання»; охарактеризувати особливості побутування двох обрядів: передвесільний обряд заручин та післявесільний обряд вінчання, які відбуваються в різний час у структурі весільного обряду Західної Слобожанщини; доповнити наявну джерельну базу матеріалами власних польових досліджень; визначити регіональні особливості весільної обрядовості та проаналізувати зафіксовані фольклорні жанри, що супроводжують обряди заручин та вінчання.

Вікіпедія – вільна енциклопедія трактує назву «заручини» так: «походить від обрядового з'єднання рук молодих на хлібі, зерні, що за народним звичаєм набувало юридичної сили» (Онлайн-енциклопедія, 2024).

У Словнику української мови також подається значення слова «заручини» як обряд, за яким дівчина і хлопець, що мають намір одружитися, оголошуються нареченою і нареченим (Гнатюк, Черторизька, 1972, с. 298).

Відомо, що П. Литвинова-Бартош та П. Гнідич займалися фольклористичною діяльністю, у результаті якої були здійснені перші ґрунтовні описи весільного дійства в окремих селах Полтавської й Чернігівської губерній (нині ці населені пункти адміністративно належать до Сумської області), якими і сьогодні послуговуються науковці для дослідження весільних традицій, обрядодій та фольклору, що їх супроводжує. Етнограф П. Литвинова-Бартош одна із перших активно включилася в роботу з фіксації зразків усної народної словесності. Під час збору фольклорного матеріалу вона приділяла належну увагу описам весільних звичаїв, обрядів, що побутували в селах Глухівського району.

Із метою виявлення напрацювань із зазначеної теми проаналізовано праці дослідників усної народної творчості Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка. Акцент зроблено на доробок науковців кафедри української мови і літератури, які зробили вагомий внесок у вивчення весільної обрядовості с. Яснопільщина Липоводолинського району (Кириленко, Глуходід, Сергієнко, 2019).

Для дослідження історії весілля Сумщини представляють цінність зразки народнопоетичної творчості, з якими ознайомлюються студенти-філологи під час вивчення курсу «Фольклористика Сумщини». Окрема частина програми стосується форм роботи на лекційних та практичних заняттях (Кириленко, 2019). Згідно з навчальною дисципліною, до аналізу пропонуються праці вчених, які займалися записами фольклорних текстів на Сумщині. Дослідницька робота поглиблює знання студентів про весільні традиції та дає змогу якісно простежити тенденції розвитку родинно-обрядової поезії на Слобожанщині. Це говорить про мобільність науковців факультету іноземної та слов'янської філології у межах вивчення родинно-обрядової поезії Сумського краю.

Доробок керівника наукової лабораторії вишу С. П'ятаченка має вагоме місце у справі дослідження весільного фольклору, народної традиційної культури. Опубліковане ним найбільш ґрунтовне дослідження з історії вивчення доробку народознавців Сумщини «Фольклористична діяльність Павла Гнідича» містить записи про весільну пісенність, її обрядову функцію (П'ятаченко, 2004).

Упродовж багатьох років учасники науково-краєзнавчих конференцій «Наукова спадщина вчених Сумщини» (2011 р.), «Актуальні питання історії, культури та етнографії Сумщини» (2014 р.), «Місто. Культура. Цивілізація» (2015 р.) порушували важливі питання щодо вивчення духовного надбання свого краю.

Солідне місце у вивченні весільних звичаїв Сумщини посідає наукова розвідка «Окремі звичаї післянедільного святкування весілля на Сумщині (середина – третя чверть ХХ століття)», опублікована в журналі «Народна творчість та етнологія». Статтю присвячено опису звичаїв завершального етапу весільного дійства (Гавриленко, 2019).

Уважаємо, що велика роль у популяризації української обрядової творчості належить аматорським фольклорним колективам Сумської області, які беруть активну участь в етнозаходах, фестивалі-конкурсі народної творчості (аматори Глухівщини, Липоводолинщини, Лебединщини та ін.).

Змістовним є внесок наукових співробітників Сумського обласного краєзнавчого музею у справу популяризації весільних традицій та обрядів. Організована ними виставка-інсталяція «Весільні традиції Сумщини. З історії весільної обрядовості кінця ХІХ–ХХ століть» репрезентує унікальні предмети та рідкісні матеріали з фондів краєзнавчого музею. Фольклорне підґрунтя мають музейні інсталяції: «Скрина нареченої», «У приміщенні Сумського відділу РАГСу 1940-х рр.», «Весільна церемонія 1974 р. в м. Суми», «Весільні подарунки» та ін. Серед експонатів знаходяться весільні обереги, вбрання, рушники, обрядовий одяг, посуд, скрина кінця ХІХ ст. з Лебединщини, у якій зберігався посаг нареченої. Родзинка музейної колекції – листи 1853–1854 рр., автори яких вітають зі вступом у шлюб уродженку Глухівського повіту, видатну фольклористку й етнографа Пелагею Литвинову. Весільні світлини різних історичних епох із зібрання музею «Причал Одиссея» відображають трансформацію весільного вбрання кінця ХІХ – початку ХХ ст. (Інформаційний портал Сумського обласного краєзнавчого музею, 2023).

Вищезазначене свідчить, що вивченню весільної обрядовості Сумщини приділялася значна увага. Однак означена тема не була об'єктом детального літературознавчого і фольклористичного аналізу. Тому сьогодні проблема досліджень з фіксації, збереження та популяризації весільних звичаїв, жанрів весільної поезії залишається актуальною.

Серед науковців домінує думка, що процеси регресії трансформації та запозичення сьогодні ще не є кінцевими, тому потребують більш детального вивчення та систематизації на основі матеріальної, нематеріальної культури та польових досліджень. Тому вважаємо науково вмотивованим звернення до фольклорної спадщини родинно-побутової спрямованості на Західній Слобожанщині.

Зазначимо, що весільна драма – система обрядів та ритуальних дій. Матеріал показує, що слобожанська весільна драма має трикомпонентну структуру, тобто складається з трьох основних циклів: передвесільного, власне весілля і післявесільного, але значно скорочених і трансформованих, кожен з яких членується на відповідні обрядові дійства зі своїми часовими параметрами, місцем проведення, виконавцями дії, ритуальними атрибутами та символікою.

Передвесільна обрядовість включає процес заручин, який має свої особливості.

Заручини як один з етапів весільної церемонії, який і нині добре зберігся та активно побутує на Сумщині.

За віруванням наших пращурів, заручини – це урочиста традиція в житті християн, перший чин подружжя. Екскурс в історію щодо проведення заручин дає змогу детальніше поглянути, як цей чин постав і як він використовується у практиці Церкви. Сьогодні, на думку священників, заручини – це літургійний чин, у котрому наречений і наречена обіцяють один одному перед Богом, що будуть разом прямувати до вінчання. Заручини мають богословське значення і передують вінчанню у певному відрізку часу, допомагають молодим не лише відчути важливість

Таїнства подружжя, а й достойно підготуватися до нього. Уважається, що період між звершенням чину заручин та чину вінчання не повинен перевищувати шести місяців (Мелешко, 2019).

Згідно із церковним каноном, проводять обряд «обітниця» – те, що ми сьогодні називаємо «заручини». Побутував обряд обміну обручками у церкві як елемент подружжя і як обіцянка майбутньому шлюбу. Молода пара просила благословення в обох пар батьків і, отримавши його, входила до церкви разом, щоб уже повінчатися як чоловік і жінка.

Як бачимо, заручини були широко практиковані християнами і вважалися не просто обрядовим елементом у приготуванні до вінчання, а вже юридично відповідальним етапом Св. Тайни подружжя.

Обов'язковим було дотримання таких правил:

- як тільки священик оголосив у храмі першу Заповідь, наречені аж тоді мали право справляти заручини;
- за традицією після обіду сходилися запрошені гості до батьків молодої на заручини;
- наречений замовляв музикантів.

Про заручини молодої пари оспівано в піснях, описано у віршах, літературних творах та народознавчих описах. Наприклад, відома народна пісня «Ой ти, дівчино, зарученая, Чого ти ходиш засмученая?», оповідання «Заручини» В. Винниченка присвячені весільній тематиці та віддзеркалюють обряд або враження і думки, які переповнюють персонажа твору в час, коли він дізнався про заручини своєї коханої (Михалко, 2007; Винниченко, 1930; Кобзей, 2014).

У 2010 р. під час експедиції нами зафіксовано таку пісню, яку співали під час обряду заручин мешканці Східної Слобожанщини:

Заручена Марусенька!
Заручена Марусенька!
Підпирай ти сіни новії,
Да подай Юрасю водиці;
Що твоя водиця солодка,
Солодїй за мед, за вина, –
Коли б моя Маруся здорова була!
Здорова, здорова, як вода,
А багата, багата, як земля!

Опитані респонденти, що мешкають на території Західної Слобожанщини (Сумський район Сумської області), стверджують, що під час заручин мешканці, які проживають у районних центрах (у великих містах), пісні не співають і хороводи не водять. Зі слів мешканки села Капустянці Липоводолинського району (з 2020 р. – Роменський район) Сумської області ми записали пісню «Ой чого ти, молоденька, не тужиш?», яку і сьогодні на заручинах співають люди різних соціальних груп:

Ой чого ти, молоденька, не тужиш?
Вже другий раз дівчинонькою не будеш.
Ой червоні та й китиці,
Любі мої вечорниці,
Та вже й по вас не ходити,
Парубочків не любити.
Парубочки – як голубочки,
Та дівочки – як квіточки.

(Інформатор: Ключ К. І. 1954 р. н., пенсіонерка, с. Капустянці Роменського (Липоводолинського) району Сумської області).

Інша пісня «Ой чого ти, молоденька, не тужиш?» записана також у цьому селі:
Вже другий раз дівчинонькою не будеш.

Ой червоні та й китиці,
Любі мої вечорниці,
Та вже й по вас не ходити,
Парубочків не любити.
Парубочки – як голубочки,
Та дівочки – як квіточки.

(Інформатор: Чередніченко Т. М. 1973 р. н., учитель, с. Капустянци Сумської обл.).

Як бачимо, у сільській місцевості зберігся й дотепер звичай співати на заручинах.

Інший респондент, молодий хлопець, такої думки про обряд: «Заручини – це знайомство батьків дівчини і хлопця та обговорення питань для організації майбутнього весілля. Тому не дивно, що у центрі уваги на заручинах також і батьки молодят. Зазвичай на заручинах хлопець робить пропозицію дівчині і дарує їй обручку, яка є символом домовленості між дівчиною та хлопцем. Якщо дівчина згодна, вона приймає подарунок. Нововведенням є те, що елементи вишивки завжди прикрашають одяг присутніх». *(Інформатор: Федорченко Л. В. 1962 р. н., працівник торговельної сфери, м. Лебедин Сумського району Сумської обл.).*

Носіями весільного фольклору даного регіону переважно є жінки зрілого віку, які пам'ятають, як проходили заручини в їхньому житті. Уважаючи заручини найважливішою частиною весільного ритуалу, найурочистішим моментом у житті молодих, респонденти оповідають нам про основні звичаї, що пов'язані з цим обрядом: «На заручини одягали святковий одяг, адже зустрічають людей по одягу. Обов'язковими елементами до одягу були святкові аксесуари, квіти. Хлопець дарував колечко як знак взаємного кохання. Молодята отримують благословення на шлюб від батьків». *(Інформатор: Лубенська Л. М., 1963 р. н., медичний працівник, м. Лебедин Сумського району Сумської обл.).*

Більшість респондентів висловлюється про заручини так: «Проходять у колі рідних батьків, родичів та друзів. Тому близькі люди добре знають, що дарувати молодим, аби заручини залишалися в пам'яті назавжди»; «Відомо, що заручини не проходять без рушників і хустинок. Про цю традицію знаємо». Окремі елементи заручин зафіксовано в м. Суми: обряд запросин до столу, звичай називати молоду нареченою, а молодого – нареченим, використання старовинних рушників на домотканому полотні або вишитий хрестиком рушник ручної роботи. Для оздоблення святкового одягу перевага надається вишивці. *(Інформатор: Братушка Н. І., 1950 р. н., пенсіонерка, м. Суми).*

Так, вишивка як оберіг є одним із найдавніших і найпоширеніших видів народної творчості, який простежується в обряді заручин.

У регіоні побутує думка, що на заручинах потрібно обсіпати молодих пшеницею. Цей ритуал символізує єдність молодих та їхніх родичів.

Фіксація весільних звичаїв ХХІ ст. свідчить про те, що зросло значення церковного вінчання в системі обрядової структури весілля українців. У ХХІ ст. вінчання у церкві як ритуал набуло юридичної сили, стало природною складовою частиною весільної драми. Вінчання починає відбуватися у весільну неділю, що знаменує зростання його ваги. Донедавна між соціальною та церковною санкціями народ надавав більшої ваги першій. Сьогодні фіксуємо зворотні випадки: важливішим виявляється церковне вінчання.

Домашні архіви респондентів (фото- та відеоматеріали), власні спостереження за величною красою вінчального обряду дали змогу виокремити деякі його особливості:

1. Церковна відправа таїнства шлюбу складається з двох частин: заручин (які раніше проводилися окремо, за певний час до весілля) та власне вінчання. Для очищення душі наречених обряд вінчання складається з багатьох дій та ритуалів (наприклад, покладання вінців на голови

молодят; обряд, коли священник, привівши молодят до присяги, зв'язує вишитим рушником, на якому молоді давали присягу, руки молодих і обводить їх навколо тетрапода, благословляючи їх молитвою, та ін.).

2. Вінчання – це не лише форма церковного шлюбу, а й духовна традиція. Молодь вірить у його глибокий сакральний сенс.

3. Для узгодження дати та часу вінчання орієнтуються на церковний календар.

4. Як і заручини, церковний обряд вінчання має богословське значення.

5. Чільне місце відводиться церковному співу. Склалася традиція добирати відповідний репертуар для проведення вінчання.

6. Основні предмети вінчання: обручки – символ вічності, нерозривності союзу; свічки – символ полум'яної любові і чистоти стосунків; рушник – символ чистоти шлюбу; хустина для нареченої – символ переходу від вільного стану до життя в подружжі; «Кагор» – символ причастя; ікони Спасителя та Пресвятої Богородиці – символ благословення на шлюб молодих. Для вінчання вибирають також ікони Ісуса Христа та Божої Матері, які називаються вінчальною парою; вінчальний вінець – символ кохання, що супроводжує молодят на початку нового життя разом; супровід вінчальних дзвонів є однією з необхідних особливостей православного храму та сповіщає про радість свята.

7. Свідки обов'язково мають належати до Православної церкви. Нами зафіксовано інформацію, коли свідками на вінчанні були ті, хто виконував обов'язки дружбана й дружки на весіллі.

8. Усі жінки, свідки таїнства вінчання, покривають голови хустками.

Польові матеріали, зібрані на Сумщині, дають змогу стверджувати, що заручини і вінчання мають свої особливості й традиції. Провівши візуальний аналіз, ми простежили нововведення у весільних обрядодіях, зміни в атрибутиці та ін.

Ми поділяємо думку науковців, що процеси регресії трансформації та запозичення ще є кінцевими, тому потребують більш детального вивчення та систематизації.

Зазначена тема не може бути повноцінно вирішена у межах однієї статті і, поза сумнівом, вимагає подальшого ґрунтовного дослідження. Мета таких розвідок полягатиме в тому, щоб простежити основні зміни, яких зазнає родинна обрядовість Слобожанського краю, – від її витоків до сьогодення. Є необхідність у з'ясуванні особливостей побутування малих фольклорних жанрів (паремій) у структурі весільного комплексу обрядодій Сумщини, у висвітленні діяльності музеїв весілля на території Західної Слобожанщини (наприклад, створення і функціонування музеїв в освітніх закладах (шкільне музейництво)).

Подальшого вивчення потребує також питання щодо побутування жанрів весільного фольклору в інших регіонах Слобожанщини.

Список використаної літератури

1. Скиба О., Негодяєва С., Філоненко Н. Обрії сучасного фольклору Луганщини : хрестоматія. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. 50 с.

2. Заручини. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8> (дата звернення: 06.06.2024).

3. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 3. 744 с.

4. Кириленко Н., Глуходід М., Сергієнко Н. Весільна обрядовість с. Яснопільщина Липоводолинського району Сумської області. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2019. 96 с.

5. Особливості розвитку фольклористики Сумщини в XIX ст. / кер. курсу Н. Кириленко. Суми, 2019. 21 с. <https://fisf.sspu.edu.ua ›images> (дата звернення: 06.06.2024).

6. П'ятаченко С. Фольклористична діяльність Павла Гнідича. Суми : МакДен, 2004. 196 с.

7. Гавриленко В. Окремі звичаї післянедільного святкування весілля на Сумщині (середина – третя чверть XX століття). *Народна творчість та етнологія*. 2019. Вип. 3(379). С. 52–60. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2019.03.052>
8. Інформаційний портал Сумського обласного краєзнавчого музею. URL: <http://museum.sumy.ua/> (дата звернення: 09.06.2024).
9. Мелешко А. Заручини: утвердження у вірі, єдинодумстві, істині та любові. *Слово*. 2019. № 4(76). <http://dds.edu.ua/ua/articles/2/slovo/2018/2396-zaruchyny-utverdzhennya-u-viri-yedynodumstvi-istyni-ta-lyubovi-2020.html> (дата звернення: 09.06.2024).
10. Пісенний вінок. Українські народні пісні / упоряд. А. Михалко. Київ : Криниця, 2007. 400 с.
11. Біля машини. Твори : у 23 т. 3-є вид. Київ ; Харків : Книгоспілка ; Рух, 1930–1931. Т. 1: Краса і сила; Заручини; Контрасти; Антрепреньор Гаркун-Задунайський; Голота; Біля машини; Мнімий господин : оповідання. 1930. 403 с.
12. Кобзей Н. Мовна картина світу В. Винниченка крізь призму його наратологічної концепції. *Studia methodologica*. 2014. № 37. С. 171–178.

References

1. Skyba, O., Negodyaeva, S., & Filonenko, N. (2011). *Obrii suchasnoho folkloru Luhanshchyny* [Frontiers of modern folklore of the Luhansk region]. Luhansk: DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka» [in Ukrainian].
2. Zaruchyny [Engagement]. *Wikipedia*. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%B0%D1%80%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8> [in Ukrainian].
3. Hnatyuk, H., & Chertoryzhka, T. (Eds.). (1972). *Slovnnyk ukrainskoi movy* [Dictionary of the Ukrainian language]. Vols. 1–11. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Kirylenko, N., Glukhodid, M., & Sergienko, N. (2019). *Vesilna obriadovist s. Yasnopilshchyna Lypovodolynskoho raionu Sumskoi oblasti* [Wedding ceremony of Yasnopil region of Lypovodolin district of Sumy region]. Sumy: Vyd-vo SumDPU im. A. S. Makarenka [in Ukrainian].
5. Kirylenko, N. (2019). *Osoblyvosti rozvytku folklorystyky Sumshchyny v XIX st.* [Peculiarities of the development of folkloristics of the Sumy Oblast in the 19th century]. Sumy. Retrieved from <https://fisf.sspu.edu.ua ›images> [in Ukrainian].
6. Pyatchenko, S. (2004). *Folklorystychna diialnist Pavla Hnidycha* [Folklore activity of Pavlo Hnidych]. Sumy: Vyd-vo «MakDen» [in Ukrainian].
7. Havrylenko, V. (2019). *Okremi zvychai pislianedilnoho sviatkuvannia vesillia na Sumshchyni (seredyna – tretia chvert XX stolittia)* [Separate customs of the post-Sunday wedding celebration in Sumy Oblast (mid-third quarter of the 20th century)]. *Narodna tvorchiist ta etnolohiia – Folk creativity and ethnology*, 3, 52–60. DOI: <https://doi.org/10.15407/nte2019.03.052> [in Ukrainian].
8. *Informatsiyni portal Sumskoho oblasnoho kraieznavchoho muzeiu* [Information portal of the Sumy Regional Museum of Local History]. Retrieved from <http://museum.sumy.ua/> [in Ukrainian].
9. Meleshko, A. (2019). *Zaruchyny: utverdzhennia u viri, yedynodumstvi, istyni ta liubovi* [Engagement: confirmation in faith, single-mindedness, truth and love]. *Slovo*, 4(76). Retrieved from <http://dds.edu.ua/ua/articles/2/slovo/2018/2396-zaruchyny-utverdzhennya-u-viri-yedynodumstvi-istyni-ta-lyubovi-2020.html> [in Ukrainian].
10. *Pisennyi vinok: Ukrainski narodni pisni* [Song wreath: Ukrainian folk songs]. (2007). Kyiv: Krynytsia [in Ukrainian].
11. *Bilia mashyny* [Near the car]. (1930–1931). (Vols. 1–23). *Krasa i syla; Zaruchyny; Kontrasty; Antreprenor Harkun-Zadunaiskyi; Holota; Bilia mashyny; «Mnimyi hospodyn»: opovidannia* [Beauty and strength; Engagement; Contrasts; Entrepreneur Harkun-Zadunayskyi; Beggarhood; Near the car; Imaginary master: a story]. Kyiv; Kharkiv: Knyhospilka; Rukh [in Ukrainian].

12. Kobzei, N. (2014). *Movna kartyna svitu V. Vynnychenka kriz pryzmu yoho naratolohichnoi kontseptsii* [Language picture of the world of V. Vinnichenko through the prism of his narratological concept]. *Studia methodologica*, 37, 171–178 [in Ukrainian].

Кіріченко О. М., Скиба О. В., Шпетна С. А. Регіональні особливості функціонування заручин та вінчання на теренах сучасного Слобожанського краю

Стаття спрямована на поглиблення розуміння важливості фіксації та популяризації родинно-обрядової поезії, весільних звичаїв ХХІ ст. Авторами обґрунтовано актуальність теми зі збирання та вивчення весільних обрядодій і фольклору, що їх супроводжує, на території Сумської області. Акцент зроблено на краєзнавчому аспекті усної народної творчості. Опрацьовано опубліковані джерела збирачів фольклору Сумщини та доповнено наявну джерельну базу матеріалами власних польових досліджень з описом родинних обрядів, звичаїв, сучасних жанрів усної народної творчості. Розглянуто регіональні особливості стародавніх весільних звичаїв та сучасний стан родинно-побутової обрядовості Західнослобожанського краю. Досліджено побутування на території Сумської області (Західної Слобожанщини) таких етапів весільного дійства, як заручини і вінчання, а також простежено зміни, трансформації та інновації, яких зазнала весільна обрядовість Слобожанського регіону.

Ключові слова: родинно-побутова обрядовість, звичаї, традиції, жанри весільного фольклору, заручини, вінчання.

Kirichenko O., Skyba O., Shpetna S. Regional features of the functioning of engagements and weddings on the territory of the modern Slobozhansk region

The article is aimed at deepening the understanding of the importance of recording and popularizing family ritual poetry, wedding customs of the 21st century. The authors substantiated the relevance of the topic of collecting and studying wedding rituals and the folklore that accompanies them in the territory of the Sumy region. Emphasis is placed on the local history aspect of oral folk art. The published sources of folklore collectors of the Sumy Oblast were elaborated and the existing source base was supplemented with materials of own field research with a description of family rites, customs, and modern genres of oral folk art. The regional peculiarities of ancient wedding customs and the modern state of family and household rituals of the Western Slobojan region are considered. The stages of the wedding ceremony, such as engagement and wedding, were studied on the territory of the Sumy region (Western Slobojan region), as well as the changes, transformations and innovations experienced by the wedding rituals of the Slobojan region were traced.

Key words: family and household rituals, customs, traditions, genres of wedding folklore, engagement, wedding.

Creative Commons Attribution 4.0
International (CC BY 4.0)

Стаття надійшла до редакції 21.05.2024 р.
Прийнято до друку 31.05.2024 р.

НОТАТКИ

Наукове видання

ВІСНИК

Луганського національного університету
імені Тараса Шевченка
(філологічні науки)

№ 2 (361) травень 2024

Відповідальна за випуск:

д. ф. н., доц. О. О. Крижановська

Комп'ютерна верстка – М. С. Михальченко

Коректура – Н. В. Славогородська

Підписано до друку 31.05.2024 р.

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 33,71. Замов. № 0824/604. Наклад 200 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

вул. Інглезі, 6/1, м. Одеса, 65101

Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08

E-mail: mailbox@helvetica.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 7623 від 22.06.2022 р.